T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ PROGRAMI

CALFA FRANSIZCA OSMANLI TÜRKÇESİ CEP SÖZLÜĞÜNDE TÜRKÇE SÖZ VARLIĞI

Doktora Tezi

Ayhan BAYRAK

MAYIS - 2019

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ PROGRAMI

CALFA FRANSIZCA OSMANLI TÜRKÇESİ CEP SÖZLÜĞÜNDE TÜRKÇE SÖZ VARLIĞI

Doktora Tezi

Ayhan BAYRAK

MAYIS - 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Unvanı, Adı ve Soyadı

(Enstitü Müdürü)

Bu tezin Doktora derecesi için tüm şartları taşıdığını tasdik ederim.

Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir doktora derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

---	---
Ortak danışman	Danışman Dr. Öğr. Üy. Hülya Gökçe

Jüri Üyeleri

Unvanı, Adı ve Soyadı	Kurumu	
---	---	---
Prof. Dr. Funda Toprak	AYBÜ İnsanve Top.Bil. Fak.	
Doç. Dr. Akartürk Karahan	AYBÜ	
Prof. Dr. M. Faruk Toprak	Ank. Üniv.	
Dr. Öğr. Üy. Hülya Gökçe	AYBÜ İTBF	
Dr. Öğr. Üy. Ahmet Gökçe	ABBÜ İİBF	

Bu tez içindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynak ve sonuçlara atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı: Ayhan

Soyadı: BAYRAK

İmza:

ÖZET

CALFA FRANSIZCA OSMANLI TÜRKÇESİ CEP SÖZLÜĞÜNDE TÜRKÇE SÖZ VARLIĞI

Bu çalışmada, Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı A. Calfa'nın 1865 yılında yazmış olduğu *Fransızca-Osmanlı Türkçesi Cep Sözlüğü'nde* geçen Türkçe söz varlığı ele alınmıştır. Eserde geçen deyimler, kalıp ifadeler, ikilemeler ve özellikle isim soylu sözcüklerin yoğun olarak kullanıldığı yirmi dört farklı tematik alandaki sözler yapı ve kökenlerine göre incelenerek eserde bulunan Osmanlı Türkçesi söz varlığı, bu varlığın niteliği ve söz varlığının kaynakları belirlenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Türkçesinin söz varlığı ve gramer açısından Türkçe, Arapça ve Farsça karışımı melez bir dil olduğu, söz varlığının, özellikle isim soylu sözcüklerin çok büyük oranda yabancı sözcüklerden oluşup Türkçenin ikinci plana itildiği, dar bir zümrenin kullandığı sadece edebî ve idari alanda kullanılan suni bir dil olduğu iddia edilmektedir. Fakat *Calfa Sözlüğü*'ndeki Türkçe söz varlığına göre bu iddiaların gerçeği pek yansıtmadığı görülmektedir.

Osmanlı Türkçesi; Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşan melez bir dil değildir. Osmanlı Türkçesi sanıldığı gibi Arapça ve Farsça unsurlarla yüklü bir değildir. Osmanlı Türkçesinde yabancı unsur olarak görülen yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin oranı sadece %12 civarındadır. Türkçe eklemeli bir dil olmasına rağmen Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan yeni söz ve terimlerin karşılanmasında eklerle sözcük türetme yerine daha çok kelime birleştirme yoluna gidilmiştir.

Osmanlı Türkçesinde, temel söz varlığında yer alan sözcükler, günümüz Türkçesinde de aynen kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesinde çeşitli alanlarda yer alan terim anlamlı sözcüklerin bir kısmının günümüz Türkçesinde kullanılmadığı, bunların yerine ya Batı dillerinden alıntılar yapıldığı ya da dilin imkânlarıyla meydana getirilmiş yeni sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir.

Osmanlı Türkçesi sadece idari ve edebî alanlarda kullanılan bir dil değildir. Hem konuşma hem de yazı dilinde kullanılan, çok işlek ve üretken, söz varlığı açısından dünyanın sayılı dilleri arasında bulunan, oldukça zengin ve güçlü bir dildir.

Anahtar sözcükler: Calfa, Fransızca-Osmanlı Türkçesi Cep Sözlüğü, Türkçe söz varlığı

ABSTRACT

TURKİSH VOCABULARY
İN FRENCH-OTTOMAN TURKİSH POCKET DİCTİONARY

In this study, Turkish vocabulary in French-Ottoman Turkish Pocket Dictionary, which was written by A. Calfa in 1865, an Ottoman citizen of Armenian origin, was discussed. The statements in twenty-four different thematic areas, in which the idioms, pattern expressions, dilemmas, and especially the noun words are used extensively, were examined according to their structure and origins, and Ottoman Turkish vocabulary, the quality of this vocabulary and the sources of the vocabulary were tried to be determined.

It is claimed that Ottoman Turkish is a hybrid language in Turkish, Arabic and Persian terms in terms of vocabulary and grammar; vocabulary is an artificial language which is used only in literary and administrative fields, which is used by a narrow group, where words of noble words are mostly foreign words and Turkish language is pushed into the second plan. However, according to the Turkish vocabulary in the Calfa Dictionary, these claims do not reflect the truth.

Ottoman Turkish is not a hybrid language consisting of Turkish, Arabic and Persian. Ottoman Turkish is not loaded with Arabic and Persian elements. The rate of words in the foreign terminology, which is seen as a foreign element in Ottoman Turkish, is only around 12%.

Although Turkish is an agglutinating language, it has been tried to merge more words instead of word derivation by adding new words and terms needed in Ottoman Turkish.

In Ottoman Turkish, the words included in the basic vocabulary are used in modern Turkish. In Ottoman Turkish, it is seen that some of the term meaningful words in various fields are not used in today's Turkish language, instead they are quoted from Western languages or new words created by the possibilities of language.

Ottoman Turkish is a very rich and powerful language which is used both in speech and written language, is very busy and productive, among the few languages of the world in terms of vocabulary.

Keywords: Calfa, French-Ottoman Turkish Pocket Dictionary, Turkish vocabulary

Çocuklarım Mehmet Umut ve Zeynep Rana'ya

Teşekkür

Bu tez çalışmasının yürütülmesi ve hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen, destek ve ilgilerini sonuna kadar gösteren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sayın Hülya GÖKÇE'ye, tez izleme komitesi üyeleri Sayın Prof. Dr. Funda TOPRAK'a ve Dr. Öğr. Üyesi Sayın Aziz GÖKÇE'ye,

Tez konusunu araştırma safhasında Calfa Sözlüğü'nü şahsıma takdim ederek üzerinde çalışmamı salık veren ve tez boyunca yardım ve rehberliklerini hiçbir zaman esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU'na,

Değerli mesai arkadaşlarım Sayın Nilgün ÇELİK ve Sayın Erdal ÖZDEMİR'e,

Çalışma boyunca bana göstermiş olduğu engin sabır ve anlayışından dolayı sevgili eşim Ayşe BAYRAK'a saygı ve teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ **1**
Osmanlı Türkçesi **1**
Sözlükler ve Söz Varlığı **6**
Son Dönem Osmanlı Türkçesi Sözlük Çalışmaları **9**
Calfa ve Eseri **11**
Calfa Sözlüğü'nde İmla Sistemi **14**
Calfa Sözlüğü'nde Türkçe Sözcüklerin İmlası **16**
Kısaltmalar **18**
I. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE DEYİMLER **19**
A. Hâl Eki Almadan Kurulan Deyimler **24**
A.1. Nesne + Fiil Yapısında Deyimler 24
A.2. Yer tamlayıcısı + Belirtisiz Nesne + Fiil Yapısında Deyimler 34
A.3. Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Fiil Yapısında Deyimler 34
A.4. Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler 35
A.5. Özne + Fiil Yapısındaki Deyimler 42
A.6. Özne + Zarf Tümleci+ Fiil Yapısında Deyimler 44
A.7. Zarf Tümleci + Özne + Fiil Yapısında Deyimler 44
A.8. Özne + Yer Tamlayıcısı +Fiil Yapısında Deyimler 45
A.9. Yer Tamlayıcısı + Özne + Fiil Yapısında Deyimler 45
B. Belirtme Hâli Ekiyle Kurulan Deyimler **46**
B.1. Belirtili Nesne + Fiil Yapısında Deyimler 46
B.2. Belirtili Nesne + Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler 54
B.3. Belirtili Nesne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler 55
C. Yönelme Hâli Ekiyle Kurulan Deyimler **57**
C.1. Yer Tamlayıcısı +Fiil Yapısında Deyimler 57
C.2. Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler 66
C.3. Belirtili Nesne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler 68
C.4. Özne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler 68
C.5. Zarf Tümleci + Yer Tamlayıcısı +Fiil Yapısında Deyimler 68
C.6. Yer Tamlayıcısı + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler 69
C.7. Zarf + Belirtili Nesne + Yer Tamlayıcısı +Fiil Yapısında Deyimler 69
C.8. Yer Tamlayıcısı + Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler 70
C.9. Belirtili Nesne + Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler 70
D. Bulunma Hâli Eki ile Kurulan Deyimler **71**
D.1. Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler 71

D.2. Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler ... 72
E. Uzaklaşma Hâli Eki ile Kurulan Deyimler ... 74
E.1. Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler ... 74
E.2. Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler ... 76
E.3. Özne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler ... 77
E.4. Belirtili Nesne + Yer tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler ... 77
F. Edatlarla Kurulan Deyimler ... 78
G. Fiil + Fiil Yapısında Deyimler ... 80
II. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE KALIP İFADELER ... 85
1. Tek Sözcükten Oluşan Kalıp İfadeler ... 85
2. Birleşik Fiil Yapısında Kalıp İfadeler ... 87
3. İkileme Yapısında Kalıp İfadeler ... 90
4. Kısaltma Öbekleri Yapısında Kalıp İfadeler ... 90
5. Sıfat Tamlaması Yapısında Kalıp İfadeler ... 91
6. Edat Öbeği Yapısında Kalıp İfadeler ... 91
7. Soru Sözcükleriyle Oluşan Kalıp İfadeler ... 92
8. Ünlemlerle Oluşan Kalıp İfadeler ... 93
9. Yabancı Tamlama Yapısında Kalıp İfadeler ... 94
10. Cümle Yapısında Kalıp İfadeler ... 95
III. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE İKİLEMELER ... 98
1. Aynı Sözcüğün Tekrarıyla İkilemeler ... 99
1.1. Yalın Sözcüklerin Tekrarıyla İkilemeler ... 99
1.2. Yönelme Hâli Ekli Sözcüklerle İkilemeler ... 101
1.3.Uzaklaşma ve Yönelme Hâli Ekli Sözcüklerle İkilemeler ... 102
1.4. Uzaklaşma Hâli Ekli Sözcüklerle İkilemeler ... 102
1.5. Fiilimsili İkilemeler ... 103
2.Yakın Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler ... 104
2.1. Yakın Anlamlı Yalın Sözcüklerle İkilemeler ... 105
2.2. Yönelme Hâli Eki Alan Yakın Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler ... 107
2.3.Bulunma Hâli Eki Alan Yakın Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler ... 107
2.4. Fiilimsili İkilemeler ... 108
3. Zıt Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler ... 109
3.1. Zıt Anlamlı Yalın Sözcüklerle İkilemeler ... 109
3.2. Hâl Eki Almış Zıt Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler ... 110
3.3. Fiilimsili İkilemeler ... 110
4. Anlamlı ve Anlamsız Sözcüklerle İkilemeler ... 111
5. Farsça Yapılı İkilemeler ... 111
IV. TEMATİK ALANLARDA SÖZ VARLIĞI ... 114
1. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE AKRABALIK ADLARI ... 117

1.1. Basit Yapılı Türkçe Akrabalık Adları 117
1.2. Türemiş Yapılı Türkçe Akrabalık Adları 119
1.3. Birleşik Yapılı Türkçe Akrabalık Adları 120
2. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE ANATOMİ TERİMLERİ 128
2.1. Basit Yapılı Türkçe Anatomi Terimleri 128
2.2. Türemiş Yapılı Türkçe Anatomi Terimleri 132
2.3. Birleşik Yapılı Türkçe Anatomi Terimleri 133
3. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE ASKERÎ TERİMLER 141
3.1. Basit Yapılı Türkçe Askerî Terimler 141
3.2. Türemiş Yapılı Türkçe Askerî Terimler 145
3.3. Birleşik Yapılı Türkçe Askerî Terimler 147
4. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE ASTRONOMİ TERİMLERİ 158
4.1. Basit Yapılı Türkçe Astronomi Terimleri 158
4.2. Türemiş Yapılı Türkçe Astronomi Terimleri 160
4.3. Birleşik Yapılı Türkçe Astronomi Terimleri 160
5. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE BİTKİ ADLARI 167
5.1. Basit Yapılı Türkçe Bitki Adları 167
5.2. Türemiş Yapılı Türkçe Bitki Adları 173
5.3. Birleşik Yapılı Türkçe Bitki Adları 175
6. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE COĞRAFYA TERİMLERİ 187
6.1. Basit Yapılı Türkçe Coğrafya Terimleri 187
6.2. Türemiş Yapılı Türkçe Coğrafya Terimleri 191
6.3. Birleşik Yapılı Türkçe Coğrafya Terimleri 193
7. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE ÇALIŞAN ADLARI 204
7.A. Meslek Çalışanı Adları 204
7.A.1. Basit Yapılı Meslek Çalışanı Adları 204
7.A.2. Türemiş Yapılı Meslek Çalışanı Adları 208
7.A.3. Birleşik Yapılı Meslek Çalışanı Adları 216
7.B. Kamu Çalışanları Adları 220
7.B.1. Basit Yapılı Kamu Çalışanı Adları 220
7.B.2. Türemiş Yapılı Kamu Çalışanı Adları 222
7.B.3. Birleşik Yapılı Kamu Çalışanı Adları 223
7.C. Bilim Çalışanı Adları 228
7.C.1. Basit Yapılı Bilim Çalışanı Adları 228
7.C.2. Türemiş Yapılı Bilim Çalışanı Adları 228
7.C.3. Birleşik Yapılı Bilim Çalışanı Adları 229
8. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE DENİZCİLİK TERİMLERİ 236
8.1. Basit Yapılı Türkçe Denizcilik Terimleri 236
8.2. Türemiş Yapılı Türkçe Denizcilik Terimleri 239

8.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Denizcilik Terimleri 239
8.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Denizcilik Terimleri 240
8.3. Birleşik Yapılı Türkçe Denizcilik Terimleri 240
8.3.1. İsim tamlaması Yapısında Türkçe Denizcilik Terimleri 240
8.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Denizcilik Terimleri 242
8.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Denizcilik Terimleri 243
8.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Denizcilik Terimleri..... 244
8.3.5. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Denizcilik Terimleri..... 244
9. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE DİL BİLGİSİ TERİMLERİ 248
9.1. Basit Yapılı Türkçe Dil Bilgisi Terimleri 248
9.2. Türemiş Yapılı Türkçe Dil Bilgisi Terimleri 252
9.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Dil Bilgisi Terimleri 252
9.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Dil Bilgisi Terimleri 253
9.3. Birleşik Yapılı Türkçe Dil Bilgisi Terimleri..... 253
9.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Dil Bilgisi Terimleri 253
9.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Dil Bilgisi Terimleri 254
9.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Dil Bilgisi Terimleri 256
9.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Dil Bilgisi Terimleri 260
10. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE DİNÎ TERİMLER 264
10.1. Basit Yapılı Türkçe Dinî Terimler..... 264
10.2. Türemiş Yapılı Türkçe Dinî terimleri 271
10.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Dinî Terimler 271
10.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Dinî Terimler..... 273
10.3. Birleşik Yapılı Türkçe Dinî Terimler 274
10.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Dinî Terim Terimler..... 274
10.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Dinî Terimler 278
10.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Dinî Terimler 279
10.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Dinî Terimler 284
11. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE EDEBİYAT TERİMLERİ..... 289
11.1. Basit Yapılı Türkçe Edebiyat Terimleri..... 289
11.2. Türemiş Yapılı Türkçe Edebiyat Terimleri..... 292
11.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Edebiyat Terimleri..... 292
11.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Edebiyat Terimleri 293
11.3. Birleşik Yapılı Türkçe Edebiyat Terimleri..... 293
11.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Edebiyat Terimleri 293
11.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Edebiyat Terimleri..... 294
11.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Edebiyat Terimleri..... 295
11.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Edebiyat Terimleri..... 296
11.3.5. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Edebiyat Terimleri..... 296

12. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE HAYVAN ADLARI 299
12.1. Basit Yapılı Türkçe Hayvan Adları 299
12.2. Türemiş Yapılı Türkçe Hayvan Adları 305
13.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Hayvan Adları 305
12.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Hayvan Adları 306
12.3. Birleşik Yapılı Türkçe Hayvan Adları 306
12.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Hayvan Adları 306
12.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Hayvan Adları 311
12.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Hayvan Adları 313
12.3.4. İkileme Yapısında Türkçe Hayvan Adları 314
13. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE HUKUK TERİMLERİ 318
13.1. Basit Yapılı Türkçe Hukuk Terimleri 318
13.2. Türemiş Yapılı Türkçe Hukuk Terimleri 322
13.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Hukuk Terimleri 322
13.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Hukuk Terimleri 323
13.3. Birleşik Yapılı Türkçe Hukuk Terimleri 324
13.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Hukuk Terimleri 324
13.3.2. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Hukuk Terimleri 325
13.3.3. Birleşik Fiil Yapısında Hukuk Terimleri 326
13.3.4. Edat Öbeği Yapısında Türkçe Hukuk Terimleri 327
13.3.5. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Hukuk Terimleri 328
14. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE KİMYA TERİMLERİ 332
14.1. Basit Yapılı Türkçe Kimya Terimleri 332
14.2. Türemiş Yapılı Türkçe Kimya Terimleri 334
14.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Kimya Terimleri 334
14.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Kimya Terimleri 335
14.3. Birleşik Yapılı Türkçe Kimya Terimleri 335
14.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Kimya Terimleri 335
14.3.2. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Kimya Terimleri 336
15. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE MADEN ADLARI 340
15.1. Basit Yapılı Türkçe Maden Adları 340
15.2. Birleşik Yapılı Türkçe Maden Adları 342
15.2.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Maden Adları 342
15.2.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Maden Adları 344
15.2.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Maden Adları 344
15.2.4. Birleşik Yapılı Diğer Türkçe Maden Adları 345
16. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE MATEMATİK TERİMLERİ 348
16.1. Basit Yapılı Türkçe Matematik Terimleri 348
16.2. Türemiş Yapılı Türkçe Matematik Terimleri 351

16.3. Birleşik Yapılı Türkçe Matematik Terimleri 352
16.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Matematik Terimleri 353
16.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Matematik Terimleri 353
16.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Matematik Terimleri 356
16.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Matematik Terimleri 357
17. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE MESLEK ADLARI 361
17.1. Basit Yapılı Türkçe Meslek Adları 361
17.2. Türemiş Yapılı Türkçe Meslek Adları 361
17.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Meslek Adları 362
17.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Meslek Adları 364
17.3. Birleşik Yapılı Türkçe Meslek Adları 364
17.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Meslek Adları 364
17.3.2. İyelik Eksiz İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Meslek Adları 365
17.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Meslek Adları 366
18. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE MÜZİK TERİMLERİ 370
18.1. Basit Yapılı Türkçe Müzik Terimleri 370
18.2. Türemiş Yapılı Türkçe Müzik Terimleri 372
18.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Müzik Terimleri 372
18.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Müzik Terimleri 373
18.3. Birleşik Yapılı Türkçe Müzik Terimleri 374
18.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Müzik Terimleri 374
18.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Müzik Terimleri 375
18.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Müzik Terimleri 377
18.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Müzik Terimleri 378
19. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE RENK ADLARI 383
19.1. Basit Yapılı Türkçe Renk Adları 383
19.2. Türemiş Yapılı Türkçe Renk Adları 385
19.3. Birleşik Yapılı Türkçe Renk Adları 386
20. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE TARIM TERİMLERİ 392
20.1. Basit Yapılı Türkçe Tarım Terimleri 392
20.2. Türemiş Yapılı Türkçe Tarım Terimleri 393
20.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Tarım Terimleri 394
20.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Tarım Terimleri 395
20.3. Birleşik Yapılı Türkçe Tarım Terimleri 395
20.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Tarım Terimleri 395
20.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Tarım Terimleri 397
20.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Tarım Terimleri 397
20.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Tarım Terimleri 398
21. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE TİCARET TERİMLERİ 402

21.1. Basit Yapılı Türkçe Ticaret Terimleri 402
21.2. Türemiş Yapılı Türkçe Ticaret Terimleri 408
21.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Ticaret Terimleri 408
21.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Ticaret Terimleri 410
21.3. Birleşik Yapılı Türkçe Ticaret Terimleri 411
21.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri 412
21.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri 415
21.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri 416
21.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri 418
21.3.5. İkileme Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri 420
21.3.6. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri 420
22. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE TIP TERİMLERİ 424
22.1. Basit Yapılı Türkçe Tıp Terimleri 424
22.2. Türemiş Yapılı Türkçe Tıp Terimleri 428
22.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Tıp Terimleri 429
22.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Tıp Terimleri 431
22.3. Birleşik Yapılı Türkçe Tıp Terimleri 433
22.3.1.a. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Tıp Terimleri 433
22.3.1.b. İyelik Eksiz İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Tıp Terimleri 436
22.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Tıp Terimleri 437
22.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Tıp Terimleri 438
22.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Tıp Terimleri 439
23. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE YÖNETİM TERİMLERİ 444
23.1. Basit Yapılı Türkçe Yönetim Terimleri 444
23.2.Türemiş Yapılı Türkçe Yönetim Terimleri 448
23.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Yönetim Terimleri 448
23.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Yönetim Terimleri 450
23.3. Birleşik Yapılı Türkçe Yönetim Terimleri 450
23.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Yönetim Terimleri 450
23.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Yönetim Terimleri 452
23.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Yönetim Terimleri 453
23.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Yönetim Terimleri 456
24. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE ZAMAN KAVRAMLI TÜRKÇE SÖZCÜKLER 459
24.1. Basit Yapılı Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 459
24.2. Türemiş Yapılı Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 462
24.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 462
24.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 464
24.3. Birleşik Yapılı Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 465
24.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 465

24.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 466
24.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 468
24.3.4. İkileme Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 469
24.3.5. Edat Öbeği Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 470
24.3.6. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 471
24.3.7. Zarf-Fiil Öbeğinde Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 471
24.3.8. Enklitikli Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler 471
TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER 476
KAYNAKÇA 490
ÖZGEÇMİŞ 502

GİRİŞ

Osmanlı Türkçesi

Türk dili ve edebiyatı üzerinde birçok araştırmacı ve edebiyatçı çalışmıştır. Çalışma yapan bazı isimler Osmanlı Türkçesi hakkında şöyle açıklamalar yapmaktadır:

Kartallıoğlu, Osmanlı Türkçesinin Osmanlı devleti zamanında kullanılan ve özellikle İstanbul'un fethinden sonra devletin büyümesine paralel olarak gittikçe gelişen dilin adı olduğunu, Türk dilinin 15. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın başlarına kadar kullanılan bir dönemi olduğunu belirtir (2017: 17).

Korkmaz, Osmanlı Türkçesinin Anadolu ve Rumeli bölgesinde kurulup gelişen yazı dilinin XVI. yüzyıldan XX. yüzyıl başına, Milli Edebiyat dönemine kadar uzanan devresinin adı olduğunu söyler (2009: C).

Şemsettin Sami, Osmanlıca namıyla şöhret bulan lisanımızın Türkçenin bir şubesi olduğunu dile getirir (2015: 10).

Güftâ, Osmanlı Türkçesinin Türkçeden ayrı bir dil olmadığını, Türkçenin Osmanlı devletindeki şekli ve ismi olduğunu, Osmanlıların kullandığı Türkçe olduğunu söyler (2017: 17).

Çağbayır, yukarıdaki ifadelere benzer şekilde Osmanlı Türkçesinin ayrı bir dil olmadığını, İmparatorluk sınırları dâhilinde kullanılan Türkçenin tarihsel gelişme sürecindeki bir döneminin adı olduğunu söyler (2017: 8).

Develi, 'Osmanlı Türkçesi' tabirinin bilim çevrelerinde esas olarak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet sınırları içinde konuşulan ve 1928 yılına kadar Arap harfleri temelli bir alfabe ile yazıya geçirilen Türkçeyi ifade etmekte kullanıldığını söylemektedir (2006: 11).

Bu dönem Türkçesi için bazen *Osmanlıca* terimi de kullanılmaktadır. Levend, Osmanlıcanın Tanzimat'ın ortaya attığı deyimlerden olduğunu, siyasi birliği kurmak maksadıyla millet-i Osmaniye tamlamasını uyduran Tanzimatçıların Osmanlı ülkesinde konuşulup yazılan Türkçeye de Osmanlıca dediklerini söyler (1960: 11).

Develi de benzer şekilde bu dile Osmanlıların her zaman Lisân-ı Türkî, yani Türk dili dediklerini belirterek dilin adının Lisân-ı Osmanî olmasının daha çok Tanzimat sonra-

sında dağılmakta olan imparatorluğu Osmanlı kimliği etrafında bütünleştirmek isteyen aydın ve bürokratların icadı olduğunu söyler (2006: 64-65).

Ercilasun ise Osmanlıların kendi kullandıkları dile "Türkçe, Türkî, zebân-ı Türkî, lisân-ı Türkî" dediklerini, 19. yüzyılın Bianchi, Zenker, Redhouse gibi Batılı sözlükçülerinin de dilimizi Türkçe (Turc, Turkish) olarak adlandırdıklarını belirtir (2015: 466). Gökçe de benzer şekilde şöyle der: "*Gerek Türk gerek yabancı kökenli Osmanlı devri sözlükçüleri, dönemin atmosferi elverdikçe dilimizin adının Lisân-ı Osmânî değil, Lisân-ı Türkî olduğunu ifade edebilmişlerdir."* (1998: 62).

Söz konusu çalışmamıza konu olan eserin adında da *Turc* ifadesi geçer, bu dönem Türkçesi için *Osmanlıca* ifadesi kullanılmamıştır. Osmanlı devletinin ilk anayasası olan 1876 tarihli Kânûn-i Esâsi'nin 18. Maddesinde de "*Tebaa-i Osmaniye'nin hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin lisanı-ı resmîsi olan Türkçe'yi bilmeleri şarttır."* (Erdem, 2012: 30). denilmektedir. Bu durum devletin resmî dilinin *Osmanlıca* veya *Lisan-i Osmanî* değil Türkçe olduğunu göstermektedir. Kısacası bu dönem Türkçesi için Osmanlıca teriminin kullanılması doğru değildir.

Osmanlı Türkçesi üzerine görüş belirten dilcilerin büyük çoğunluğu Osmanlı Türkçesinin Arapça, Farsça ve Türkçenin karışımı yapay bir dil olduğunu, halk dili olmadığını, sadece idari ve edebî bir dil olduğunu dile getirmektedirler. Cevat, *"Fatihten iytibaren (dokuzuncu asırda) büyük bir imperatorluk olarak kurulan Osmanlı devletinin resmi lisanı türkçe idi. Fakat bu türkçenin lugati arapça, acemce isimlerle meşbu' idi."* (1931:134). diyerek Osmanlıların konuştuğu dilin Türkçe olduğunu fakat bu dilin Arapça ve Farsça isimlerle dolu olduğunu belirtir.

"Osmanlı dili millet dili, halk dili değil, sınıf dili idi. O, anlaşma aracı olan bir değil, bir istenoğrafi idi, kuşdili idi." (Atalay,1946: 42- 43). Atalay bu sözleriyle Osmanlı dilinin halkın konuştuğu bir dil olmadığını, belli bir belli bir zümrenin kullandığı uydurma bir dil olduğunu dile getirmektedir.

Aksal da Osmanlı Türkçesinde yabancı sözler Türkçe sözlerden fazla olduğundan iyi konuşmak, iyi yazmak için Türk köylerinde asla kullanılmayan bütün Arapça ve Farsça kelimelerin bilinmesi gerektiğini söyler (1930: 298).

Dizdaroğlu, *"... Türkler islâmlığı kabul ettikten sonra, dilimiz islâm uygarlığının iki güçlü dilinin, Arapça ve Farsça'nın etkisi altında kaldı. Sayısız Arapça ve Farsça söz-*

cük dilimize akın etti. Yalnız sözcük almakla kalmadık, Arapça ve Farsça'nın kuralları-nı da benimsedik. Böylece Türkçe; Arapça ve Farsça'nın karışımı bir dil haline geldi." (1962: 6). görüşüyle Osmanlı Türkçesinin zamanla Arapça ve Farsçadan sayısız kelime ve kural aldığını, böylece karışık bir dil hâline geldiğini söyler.

Dilâçar da Osmanlıcanın sadece kelime bakımından yabancı değil aynı zamanda yaban-cı gramer kurallarının da bir karması olduğunu söyler (1969: 10).

Sayılı da yukarıdakilere benzer şekilde Arapça ve Farsça gramerlerini bilmeksizin Os-manlıcaya hakkıyla hâkim olmanın mümkün olamayacağını dile getirir (1978: 391).

Hacıeminoğlu ise *"... üç büyük dilin imkânlarını birleştirmek suretiyle teşkil edilen Osmanlıca, ifade gücü bakımından, zengin ve mükemmeldi. Fakat çok dar bir zümrenin benimsemiş olduğu bu «sentetik» dil umumilik vasfından mahrumdu. Çünkü cümle kuruluşu, beyan tarzı ve edebi dile hâkim gramer kaideleri Türkçe değildi."* (1977: 25). diyerek Osmanlıcanın zengin ve mükemmel fakat dar bir sınıfın kullandığı yapay bir dil olduğunu, bu dilin dil bilgisi kurallarının Türkçe olmadığını söyler.

Demir-Yılmaz da Osmanlı yazı dilinin yeni oluşmaya başladığı dönemlerde halk taba-kasının konuştuğu dile oldukça yakın olduğunu, bu dilin daha sonra idareci elitlerin elinde halk dilinden önemli ölçüde uzaklaştığını, ancak Arapça ve Farsça bilenlerin kul-lanabildiği yeni dilin alt tabaka için anlaşılmaz bir duruma geldiğini söyler (2003: 87).

Ergin, Osmanlıcanın; Türkçenin yabancı unsurlar tarafından tam manasıyla istila edil-diği bir dönemi olduğunu söyleyerek bu devirde Türkçeyi saran Arapça ve Farsça un-surların, sayısız Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin esas itibariyle isim sahası içinde kaldığını belirtmiştir (1993: 17).

Korkmaz, *"Osmanlı Devleti'nde imparatorluğun kuruluşunu oluşturan karma toplum yapısı dolayısıyla Türk unsuru nasıl ikinci plana itilmiş ise, Türk dili de aynı şekilde ikinci plana itilmiş ve horlanmış bulunuyordu. "Osmanlıca" dediğimiz imparatorluk di-li, Arapça, Farsça ve Türkçenin karışımından oluşmuş sun'i bir dil yapısı gösteriyor-du."* (1995: 729). diyerek Osmanlıcanın Arapça, Farsça ve Türkçenin karışımı yapay bir dil olduğunu, bu dilde Türkçenin ikinci plana itildiği belirtir.

Yelten, Osmanlı Türkçesinin yabancı unsurlar bakımından Eski Anadolu Türkçesinden ve Türkiye Türkçesinden de çok büyük farklarla ayrılan bir devre manzarası gösterdiği-

ni, bu devrenin Türkçenin Arapça ve Farsça unsurlarla sınırsız şekilde sarıldığını söyler (2013: 58-59).

Çotuksöken ise *"Osmanlı Türkçesi döneminde (Osmanlıca Türkçe-Arapça-Farsçadan oluşan yapay bir yazı diliydi)Türkçe'nin söz varlığının %65-70'ini yabancı sözcükler oluşturuyordu."* (2011: 16). diyerek daha önceki birçok araştırmacı gibi Osmanlıcanın Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşan yapay bir dil olduğunu belirtmiş fakat onlardan farklı olarak Osmanlıcadaki Arapça ve Farsça sözcüklerin yaklaşık oranını vermiştir.

Lewis, *"Türkçe, Arapça ve Farsçanın karışımı olan ve Türklerin Osmanlıca dedikleri bu dil, idari ve edebî bir dildi."* (2015: 20). diyerek Osmanlıcanın bir halk dili olmadığını, yönetim ve edebiyat dili olduğunu vurgulamıştır.

Gencan, 19. yüzyılın Osmanlı'nın Batıya açılış dönemi olduğunu, hızlı bir değişimin yaşanmaya başladığını; Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan kavramların Arapça ve Farsçadan alıntılarla, bu dillerin kurallarıyla türetme ya da birleştirmelerle, doğrudan doğruya Fransızcadan, tıp ve tıpla ilgili dallarda Latinceden, bu arada İngilizce, Almanca ve başka dillerden aktarma yapılarak karşılandığını söyler (2007: 49-50).

Levend, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk günden beri yan yana yürüyen iki ayrı dil bulunduğunu, bunlardan birinin konuşulan ve yazılan sade Türkçe, ötekinin ise yalnız bazı aydınlar için yazılan fakat hiç konuşulmayan yapma Türkçe olduğunu dile getirerek Osmanlıca diye adlandırılan dilin halkla ilgisini büsbütün kesen bir dil olduğunu belirtir (1960: 12-13).

Tulum, XVI-XIX. yüzyıllar boyunca günlük dilden oldukça farklı olarak iki seviyede gelişme gösteren bu yazı dilinin ikinci seviyesinde konuşma dilinden büyük ölçüde uzaklaştığını, Arapça ve Farsçadan alınma çok sayıda kelime, dil kalıbı ve kural ile yapıca çok ayrı bir görüntü yansıttığını, özellikle alıntıların sesçe niteliklerinin korunması kaygısının bu dile tam bir karma dil özelliği kazandırdığını belirtir (2014: 3).

Develi, Osmanlı döneminin Türk dilinin gerçek bir zirvesi olduğunu, bu dönemde, devletin siyasi gücüne denk olarak Türkçenin üç kıtada yaygın olarak kullanılan bir dil hâline geldiğini, alıntı unsurların en yoğun olduğu metinlerde dahi temel yapının Türkçe olduğunu, Arapça ve Farsçadan birçok unsur ve kelimenin çoğu zaman yerelleştirildiğini söyler (2012: 12). Develi'nin Osmanlı Türkçesinin Türkçe için bir zirve olduğunu belirtmesi, yabancı unsurların çok fazla olduğu metinlerde bile asıl yapısının Türkçe oldu-

ğunu söylemesi, yabancı unsurları çoğu zaman içselleştirildiğini vurgulaması Osmanlı Türkçesi hakkında daha önce görüşleri dile getirilen araştırmacılardan farklı görüşlere sahip olduğunu göstermektedir.

Kartallıoğlu, Osmanlı Türkçesinin Arapça ve Farsça alıntıların yer aldığı, bu dillere ait gramer kurallarının işletildiği karma bir dil veya Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşan bir dil gibi algılandığını belirterek Osmanlı toplumunun büyük bir kısmının işine yaramadığı için bilmediği, öğrenme ihtiyacı hissetmediği ve toplumun belirli kesimince üretilip kullanılan yazı dilinin tek başına Osmanlı Türkçesi demek olmadığını dile getirir (2017: 17). Kartallıoğlu bu görüşleriyle sadece halkın çok az bir kısmının kullandığı yazı dilinin Osmanlı Türkçesi olarak kabul edilmesinin doğru olmayacağını, dolayısıyla halkın büyük bir çoğunluğunun kullandığı dili de esas almak gerektiğini vurgulamaktadır.

Adıgüzel, Herbert Jansky'nin, Osmanlı Türkçesinin zengin bir kültür ve medeniyet dili olmasından dolayı "Yüksek Türkçe" olarak gördüğünü ve bu Türkçe için "Yüksek Osmanlıca" tabirini kullandığını söyler (2001: 3).

Osmanlı Türkçesi üzerine yapılan değerlendirmelerin çok büyük oranda yazı dili veya edebî dil kıstas alınarak yapıldığı görülmektedir. Bir imparatorluk dili olan Osmanlı Türkçesi üzerine araştırma ve incelemeleri sadece yazı dili üzerinden veya belirli şair ve yazarların eserleri üzerinden yapmak pek sağlıklı sonuçlar vermez. Böyle çalışmalarla Osmanlı Türkçesinin bütünü hakkında değerlendirmeler yapmak, hükümler vermek doğru bir yaklaşım olmaz. Böyle çalışmalarla ancak dilin bir bölümü, bir eserin veya bir ismin söz varlığı hakkında değerlendirmeler yapılabilir. Aslında bu tür çalışmalar büyük bir tablonun bir kesiti konumundadır. Kesitten hareketle bütün bir tablo üzerine değerlendirmeler yapmak doğru sonuçlar vermeyebilir. Bundan dolayı Osmanlı Türkçesi söz varlığı incelemelerinin dilin sadece bir bölümünü değil, tümünü kapsayacak bir şekilde yapılması gerekir. Bu da ancak sözlükler gibi dilin çok farklı alanlardaki söz varlığını içinde bulunduran kapsamlı eserlerin ele alınmasıyla mümkün olabilir.

Sözlükler ve Söz Varlığı

Demirci, bir dilin tüm kelimelerinin toplandığı kitaba sözlük adı verildiğini söyler (2015: 175). Kocaman da sözlüğü bir dilin sözcüklerini, deyimlerini, deyişlerini abece düzenine göre sıralayan, anlamlarını açıklayan ya da başka dillerdeki karşılıklarını veren yapıt olarak tanımlamaktadır (1998: 111). Keskin, *"...dilin sözcük dağarcığı sözlüklerle kodlanır ve belgelenir. Söz varlığı dilin hazinesi diye tanımlanır: bu hazine bir dil topluluğunun geçmişini ve yaratısını yansıtan önemli bir yapıttır."* (1998: 231). diyerek söz varlığının bir dil için hazine değerinde olduğunu, söz varlığını belgeleyen sözlüklerin dil için önemini vurgulamıştır. Karadüz de sözlüklerin; dilin düşünce, duygu ve kültür ikliminin birimleri olan söz varlığını barındıran eserler olduğunu, milletlerin kültür, duygu ve düşünce belleğinin yazılı kaynağı olduğunu belirtir (2009: 638-639). Kartallıoğlu da bir dilin söz varlığını en iyi gösteren eserlerin sözlükler olduğunu belirtmiştir (2015b: 13).

Güncel Türkçe Sözlük'te söz varlığı şu şekilde tanımlanmaktadır: *"Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler"* GTS'ye göre söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler gibi sözcükler de söz varlığı kavramını karşılamaktadır.

Aksan, *"Bir dilin sözvarlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz."* (2004: 7). diyerek söz varlığının sadece kelimelerden değil dilde kullanım bulan bütün sözlerden meydana geldiğini belirtmektedir.

Karadüz de Aksan'la aynı doğrultuda *"Söz varlığı dendiğinde ise sözcükler, deyimler, terimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler,mecazlar ve yan anlamlar gibi güçlü ve zengin bir anlam dünyası akla gelir."* (2009: 638). der.

Banguoğlu kelime dağarcığı olarak adlandırdığı söz varlığı için şu bilgileri verir: *"Her dilde anadilden gelen bir temel kelime (mot primitif) varlığı bulunur. Daha yeni zamanlarda üretim ve birleştim yolları ile yapılmış, veya yabancı dillerden gelmiş kelimelerle birlikte bu varlık dilin kelime dağarcığını meydana getirir.* (1998:141). Banguoğlu bu açıklamalarıyla dildeki bütün sözcüklerin bir dilin kelime dağarcığını oluşturduğunu söyler.

Aksan da benzer şekilde her dilin sözvarlığı oluşturan sözcüklerin kabaca yerli sözcükler veya yabancı sözcükler / alınma sözcükler olmak üzere ikiye ayrılabileceğini söyler (1998, 3. Cilt: 17).

Söz varlığının içinde temel söz varlığı yer alır. İmer, söz dağarcığının dilin temel söz varlığıyla birlikte uygarlığın ilerlemesiyle ortaya çıkan yeni öğeler ve yeni türetmeleri içine adığını söyler (1976: 11). Şahin de temel söz varlığının insan organ adları, esas hareketleri ifade eden fiiller, öncelikli ihtiyaç maddelerini karşılayan kelimeler, sayı isimleri, akrabalık isimleri gibi sözleri kapsadığını dile getirerek insan için birinci derecede önemli olan ve zaman içinde de çok az değişikliğe uğrayan bu kelimelerin çekirdek kelimeler olarak da adlandırıdığını vurgular (2006: 124).

Ayrıca Şahin, söz varlığını basit bir terim şeklinde kelimeler bütünü olarak anlama ve yorumlamanın doğru olmadığını, söz varlığının dili kullanan toplumun kültürünü, düşünce yapısını, dünya görüşünü yansıtan en önemli araç olduğunu belirtir (2006: 124).

Korkmaz, *"Bir dilin yazı ve kültür dili olarak iki önemli dayanağı vardır. Bunlardan biri o dilin bütün söz varlığını içinde toplayan sözlüğüdür. Öteki de grameridir."*(2009: CV). diyerek sözlük ve gramerlerin dil için önemini vurgulamıştır.

İmer, *"Söz dağarcığı, dilin temel söz varlığıyle birlikte, uygarlığın ilerlemesiyle ortaya çıkan yeni öğeler ve yeni türetmeleri içine almaktadır."* (1976: 11). diyerek bir dilin söz varlığınının zamanla ortaya çıkan yeni sözcükleri de kapsadığını belirtir.

Sözlükler bir dilin söz varlığını barındıran eserlerdir. Fakat bir dilin söz varlığı sözlüklerde yer alan sözlerden ibaret değildir. Dilin bütün söz varlığını sözlüklerde bulmak, bu varlığı sözlüklere almak mümkün değildir. Dilin sürekli gelişen bir yapıya sahip olması, sözcüklerin anlam genişlemesi yoluyla yeni anlamlar kazanması, dile başka dillerden yeni yeni sözcükler girmesi gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda bir dildeki bütün sözcükleri ve bunların bütün kullanımlarını, anlamlarını sözlüklerde bulmak zordur. Bu konuyla alakalı olarak Erdoğan Boz, sözlük hazırlanırken kapsama alınacak sözcükleri sınırlamanın bir sorun teşkil ettiğini belirterek Türkçeyle tarihsel bağlantısı olan Çağatay, Azeri, Türkmen gibi lehçelerin söz varlığının ne olacağı, sözlüğü oluştururken tarihsel olarak ne kadar geri gidileceği, sözlük malzemesinin ne kadar eski olacağı, yeni kazanılan sözcük ve deyimlerin ne olacağı, ödünçleme yoluyla dile giren sözcüklerin hangilerinin sözlüğe alınacağı, ölçün dışı şekiller, argo ve bölgesel ağızların ne

kadar sınırlandırılacağı gibi problemlerin sözlük yazarının işini güçleştirdiğini dile getirir (2012). Bundan dolayı sözlük çalışmaları ne kadar kapsamlı ve derin yapılırsa yapılsın dilin söz varlığını bütünüyle ortaya koymasını beklenemez. Bu sorunu asgariye indirmek ancak konuşma dilini, şiir dilini; dilin ağızlarını, argosunu, jargonunu vb. kapsayacak eş zamanlı ve art zamanlı derin ve hacimli çalışmalarla mümkün olabilir.

İlhan, sözlüklerin hazırlanış amaçları, kullanım gayeleri ve taşıdıkları özelliklere göre birbirinden ayrılan çeşitli gruplar meydana getirdiğini söyler (2009: 537). Aksan, sözlükleri bir ya da birden çok dilin söz varlığını işlemeleri bakımından tek dilli sözlükler ve çok dilli sözlükler olmak üzere ikiye ayırmaktadır (1998, Cilt 3: 75).

Kolukısa, iki dilli sözlüklerin temel özelliğini şu şekilde açıklamaktadır: *"Yabancı dil öğreniminde kullanılan iki dilli sözlüklerin en genel özelliği madde başlığı açıklamalarının, madde başlığı dışındaki herhangi bir dilde ya da dillerde olmasıdır. Çoğu zaman madde başlığı ya da açıklamalarında kullanılan dillerden biri sözlük kullanıcısının ya ana dilinde ya da yetkin olduğu dillerden herhangi birindedir."* (2015: 151). Aksan da bu tür sözlüklerde madde başı olarak alınan öğelerin aydınlatılması sırasında değişik anlam ve kullanımlarla birlikte değişik deyim ve sözler de yakınları ya da eşdeğerlileriyle açıklandığını, bu sözlüklerin başarısının bu karşılıkları vermedeki başarısına bağlı olduğunu belirtir (1998, Cilt 3: 76).

İki dilli sözlüklerde çoğu zaman kaynak dilden hedef dile çeviri yapılırken birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Durmuşoğlu, iki dilli sözlüklerin kullanım amaçlarına göre anlam bulma ve sözcük bulma olmak üzere iki grupta toplanabileceğini belirterek çoğu iki dilli sözlüğün bu ikinci fonksiyonunu tam anlamıyla yerine getirmekten uzak kaldığını, bu tür sözlüklerin çoğu kez erek dilde sözcüklerin tam karşılığını ya da eş değerini vereceği yerde betimlemeye yönelik bilgiler verdiğini dile getirmektedir (1990: 75-76). *"...özellikle farklı kültürlerden olan dillerde uygun kelime eşdeğerlerini bulmak zor bir iştir. Bu durumda genellikle sözlük yazarları yakın anlamlı sözcükleri eş anlamlıymış gibi gösteren kullanımlar önerirler."* (Baskın-Mumcu, 2017: 231).

Bu bağlamda sözlük yazarları bu sorunları en aza indirmek için hedef dilin verdiği imkânlar ölçüsünde yeni sözcükler türetme, mevcut sözcüklere yeni anlamlar yükleme yoluna giderler. Bazen bunların da yetersiz kaldığı durumlarda tanımlamalar vererek açıklamalar yaparlar.

Son Dönem Osmanlı Türkçesi Sözlük Çalışmaları

Osmanlıların, İstanbul'u fethiyle birlikte Avrupa'da askerî, siyasi ve ticari etkisi artmaya başlar. Bu durumun Avrupa'daki Türkolojik çalışmalarına büyük bir ivme kazandırdığı söylenebilir.

Cumakunova, XVII-XVIII. yüzyıl Avrupa Türkolojisinin Osmanlı İmparatorluğunun siyasi-askerî yapısı hakkında bilgi edinme ve Osmanlı Türkçesini araştırma üzerine yoğunlaştığını dile getirir (2011: 25). Şüphesiz Avrupalıların bu gayretleri birçok eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Daha sonraları, özellikle 19. yüzyılda gerek Avrupa'da Türkoloji çalışmalarının artması gerekse Osmanlıdaki yenileşme ve Batılaşma hareketleri sonucu Osmanlılar ve Avrupa milletleri arasında daha yakın ilişkiler görülmeye başlar. Bunun sonucu olarak özellikle bu dönemde iki dilli birçok sözlüğün kaleme alındığı görülür. Kartallıoğlu, bu sözlüklerin bir kısmını Avrupa'dan Osmanlı ülkesine gelip burada çeşitli sebeplerden dolayı bulunan ve Türkçeyi en iyi şekilde öğrenen yabancıların yazdığını söyler (2015b: 13). Yavuzarslan, bu sözlükler sayesinde her iki milletin birbirinin dilini öğrenmesinin kolaylaşmış olduğunu, ticari ve siyasi ilişkilerde bu sözlükler birer araç olarak kullanıldığını dile getirmektedir (2004: 187).

Oryantalistlerin hazırlamış olduğu İngilizce / Türkçe, Fransızca / Türkçe; Türkçe / İngilizce, Türkçe / Fransızca gibi sözlükler daha erken zamanlarda telif edilmiştir: N. Mallouf: *Dictionnaire Turc-Français*, G. Rhasis: *Vocabulaire Français-Turc*, T. X. Bianchi: *Vocabulaire Français-Turc*, A. Hindoglu: *Dictionnaire Abrégé Français-Turc*, J. W. Redhouse: *An English And Turkish Dictionary*, A. Calfa: *Dictionnaire de poche Français-Turc*, A.C. Barbier De Meynard: *Dictionnaire Turc-Français,* J. T. Zenker: *Dictionnaire Turc-Arabe-Persan*…

Sonraları Türklerin yaptığı çalışmalar da ortaya çıkmaya başlar. Yavuzarslan, Tanzimat'la Batı'yı tanımaya başlayan Türk aydınının Batı'dan yeni edebî türler alırken sözlükçülük konusunda da Batı'da yapılan iki dilli Fransızca-Türkçe, İngilizce-Türkçe vb. sözlükleri örnek almaya başladığını söylerken (2009: 277), Erciyas da Tanzimat'tan sonra artış gösteren Batıya yönelme eğiliminin doğal olarak Batı'yı örnek alan çalışmaları da hızlandırdığını belirtir (2011: 171).

Bu dönemde iki dilli sözlüklerin yanında Türkçeden Türkçeye sözlüklerin de hazırlanmaya başlandığı görülür. Ahmed Vefik Paşa: *Lehce-i Osmânî'*yi, Ebüzziyâ Tevfik: *Lugat-ı Ebüzziyâ'*yı, Şemseddin Sâmi: *Kāmûs-ı Türkî'*yi, Ali Seydi: *Resimli Kāmûs-ı Osmânî'*yi, Mehmed Bahâeddin: *Türkçe Lugat'*ı, Hüseyin Kâzım Kadri: *Türk Lugatı: Türk Dillerinin İştikākī ve Edebî Lugatları'*nı yazmıştır.

Türkiye Türkçesinin Tarihi Sözlükleri adlı eserinde Arapça-Türkçe, Türkçe Arapça; Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça, Türkçe-Türkçe sözlüklerle beraber Türkçeden Batı dillerine, Batı dillerinden Türkçeye hazırlanmış sözlükleri de ele alan Gökçe, Türkiye Türkçesinin tarihî sözlüklerinin künyelerine bakıldığında Osmanlı sahasında sözlükçülük faaliyetlerinin tam anlamıyla Tanzimat'la başladığını, ayrıca bugünkü sözlükçülük anlayışımızın oluşumunda bu sözlüklerin büyük katkılarının olduğunu dile getirmektedir. (1998: 62).

Osmanlı Türkçesiyle ilgili bu kadar çok sözlük varken ne var ki bu sözlüklerin söz varlığı açısından incelenmesi ihmal edilmiş bir konudur. Kartallıoğlu bu konuyla ilgili olarak Osmanlı Türkçesi üzerine yapılan çalışmaların daha çok ses ve şekil bilgisi üzerine yoğunlaştığını, cümle bilgisi ve söz varlığı ile ilgili çalışmaların istenen seviyede olmadığını dile getirir (2015b: 13).

Bu sözlükler üzerine yapılacak incelemeler Osmanlı Türkçesinin söz varlığının ortaya çıkarılmasına ve söz varlığının niteliğinin belirlenmesine büyük katkı sağlayacaktır. Ayrıca yapılacak incelemeler iki dili söz varlığı açısından da karşılaştırma fırsatı sunacaktır.

Bu çalışma, edebî dil veya konuşma dili üzerinden değil, iki dilli bir sözlük üzerinden yapılmıştır. İki dilli sözlüklerde hedef dilin söz varlığı döneminin yaşayan diliyle verilmeye çalışılır. Bu sözlükler, daha pragmatik bir anlayışla yazıldığından ortak dilde pek kullanım bulmayan, belirli bir kesimin kullandığı sözcüklerden ziyade toplumda geçerliliği olan, yaygın olarak kullanılan sözcüklerden oluşur. Bu tür sözlükler standart dile dayanır. Standart dil *"... ögeleri yerel ve sosyal tabakalara has izler taşımayan, ağızlar üstü, norm oluşturucu, yani varyasyonu azaltıcı bir prestij varyantıdır. Herhangi bir şekilde seçilmiş ve en azından yazılı gerçekleşmesiyle ilgili kurallar belirlenmiştir. Bir dilin kullanıldığı sahada iletişim alanı en geniş olan varyanttır. Farklı varyantları konuşanlar arasında bir iletişim aracı durumundadır."* (Demir-Yılmaz, 2003: 20). Bu bağlamda Osmanlı Türkçesi söz varlığı çalışmalarının, kullanım alanı daha genişbir dil olan standart dil üzerinden yapılması daha sağlıklı sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır.

Calfa ve Eseri

Calfa, İstanbul doğumlu bir Osmanlı Ermenisi'dir. İsmi farklı kaynaklarda Calfa, Kalfayan, Ambrosios, Ambroise Calfa, Lusinyan, Guy de Lusignan, Nar Bey olarak geçmektedir.

Pamukciyan Calfa hakkında şu bilgileri vermektedir: *"Kalfayan (Lusinyan), Ambrosios (Rahip) (1826, İstanbul-1906, Paris) Dilbilimci, tarihçi ve eğitimcidir. Paris'teki Haygazyan Mektebi'nin kurucularındandır. Tarihçi Kapriyel Başpiskopos Ayvazovski'yle beraber Katoliklikten Gregoryenliğe geçti. Çok sayıda sözlük hazırladı."*(2003: 259).

Koçak, 1873 tarihli ilk oryantalistler kongresine Türkiye'den katılan üç kişi arasında Ahmet Vefik Paşa ile birlikte İstanbul doğumlu Nar Bey'in de (Ambroise Calfa) olduğunu söylemektedir (2012: 278). Bu durum Calfa'nın yaşadığı dönem itibarıyla Osmanlı devletinde önemli ve saygın bir Türkolog olduğunu göstermektedir.

Calfa, ilk olarak 1854'te *Guide de La Conversation Français- Turc* adlı eseri yazmıştır. Bu eserde yazar önce Fransızca ve Türkçede ortak olan sözcüklerin listesini vermiştir. Sonra Fransızca sayı isimlerinin; ardından da mevsim, ay, gün gibi zaman bildiren sözcüklerin; daha sonra da birçok askerî terimin Türkçe karşılıklarını vermiştir. Yazar kitabın ilerleyen bölümlerinde günlük, basit konuşma kalıplarını, diyaloglar başlığı altında farklı konularda karşılıklı konuşma örneklerini vermiştir. Yazar eserin son bölümüne iki yüz elli sayfalık kısa bir sözlük eklemiştir.

Calfa, daha sonra 1865'te *Dictionnaire De Poche Français-Turc* adlı eseri yazmıştır. Calfa'nın *Fransızca- Osmanlı Türkçesi Cep Sözlüğü* dört yüz kırk sekiz sayfadan oluşmaktadır. Calfa'nın kaleme almış olduğu *Fransızca-Osmanlı Türkçesi Cep Sözlüğü* ve *Fransızca-Türkçe Konuşma Kılavuzu* adlı eserler aynı amaç doğrultusunda yazılmıştır. *Calfa Sözlüğü, Fransızca-Türkçe Konuşma Kılavuzu'*nu tamamlamaktadır.

Calfa Sözlüğü giriş ve sözlük olmak üzere iki bölümünden oluşur. Çeşitli açıklamaların yer aldığı giriş sayfaları Roma rakamlarıyla numaralandırılmıştır. Bu bölümde, eserde Türkçe sesleri karşılamak için kullanılan transkripsiyon sistemi, sözlükle ilgili bazı kurallar ve sözlükte kullanılan kısaltmalar verilmiştir.

Giriş bölümünden sonra asıl bölüm olan sözlük böümü başlar. Bu bölümde sayfalar Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır.

Calfa Sözlüğü alfabetik bir sözlüktür. Eserde Fransızca sözcükler Latin alfabesine göre verilmiş ve bu alfabeye göre sıralanmıştır. Fransızca sözcüklere karşılık olarak gösterilen Türkçe söz ve söz öbekleri de Latin alfabesiyle verilmiştir.

Aynı dönemde yazılmış bazı Fransızca-Türkçe, İngilizce-Türkçe gibi iki dilli sözlüklerde Türkçe sözcüklerin Latin ve Arap harfli imlası ile birlikte kökenleri de gösterilirken Calfa Sözlüğü'nde gösterilmemiştir.

Calfa Sözlüğü'nde Türkçe sözcüklerin yazımında uzun ünlülerin hemen hemen hiç gösterilmediği dikkat çekmektedir. Günümüz Türkiye Türkçesine benzer şekilde sadece *rüzgâr, dükkân, dergâh, gâvur, ibadetgâh, hükûmdar, mahkûm, kûşe, melekût* vb. Arapça ve Farsça kökenli bazı adlarda geçen ince *g* ve *k* ünsüzlerinden sonra gelen a ve u ünlüsü uzun gösterilmiştir. Uzun ünlülerin bazısı hariç *Calfa Sözlüğü*, Türkçe sözcüklerde yer alan bütün ünlü sesleri yazıda göstermektedir. Bu durum Arap harfli metinlerde şüpheye düşülen birçok Türkçe sözcüğün doğru okunmasını sağlamaktadır.

Calfa Sözlüğü'nde Türkçe sözcüklerin Arap harfli imlasında yer alan bazı sessizler gösterilmemiştir. Sözcüklerde geçen (ا-ع) (ث - س- ص) (ذ- ز- ظ) (ت - ط) (ة -ح) harflerini karşılamak üzere sadece birer harf kullanılmıştır. Günümüz Türkiye Türkçesinde de buna benzer bir sistem uygulanmaktadır.

Eserde on beş binden fazla Fransızca madde başı sözcük vardır ve alt maddeleriyle birlikte yaklaşık yirmi bin Fransızca sözcüğe karşılık, kırk binden fazla Türkçe sözcük yer almaktadır. Bu Türkçe sözler arasında fiiller, adlar, sıfatlar, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler, çeşitli terimler vb. yer almaktadır.

Eserde Fransızca sözcüklere karşılık verilirken genellikle tek sözcükle yetinilmemiş, birden çok sözcük bir arada verilmiştir. Fransızca sözcüklere karşılık olarak verilen Türkçe sözcüklerde yakın anlamlılık ilişkisini belirtmek için sözcükler arasına noktalı virgül; yakın anlamlılık ilişkisinin bittiğini ve takip eden sözcüklerin yeni bir kavramı karşıladığını belirtmek için de Türkçe sözcüklerin sonuna nokta konmuştur:

Bride *guém; dizguin; yoular. bagh; chérid.*

Accommodement *ouzlachma; soulh. nizam.*

Eserde Fransızca sözcüklere Türkçe karşılıklar verilirken açıklama ve tanımlamalardan mümkün olduğunca kaçınıldığı görülmektedir. Açıklama veya tanımlama yapılan az sayıda sözcüğün de ya terim anlam taşıdığı ya da spesifik sözcük olduğu anlaşılmaktadır.

Eserde Türkçe sözcüklerin cümle içinde kullanımını göstermek için örnek cümleler verilmemiştir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen Farsça tamlama yapısındaki bazı Türkçe sözcüklerde geçen izafet kesresi ayrı gösterilmez, kelimeye bitişik yazılır. Bundan dolayı eserde Farsça tamlama yapısındaki Türkçe sözcüklerin traskripsiyonunda eserdeki imla esas alınmıştır: *ismi téchbih (ismi teşbih), tértibi hourouf (tertibi huruf), liçani hindi (lisani hindi)…*

Eserde özel isimlerin yazımında pek tutarlılık yoktur. Aynı sözcüğün bazen büyük harfle, bazen de küçük harfle başladığı görülmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde İmla Sistemi

*Calfa Sözlüğü'*nde Türkçe sözcükler de Latin harfleri ile gösterilmiştir. Fakat Türkçe sözlerin yazımında Türkiye Türkçesinde kullanılan imla sisteminden biraz farklı bir sistem uygulanmıştır. Özellikle Fransızcada bulunmayan Türkçe sesleri göstermek için farklı harf veya harf kombinasyonlarını kullanılmıştır. Aşağıda Türkçe sesleri karşılamak için *Calfa Sözlüğü*'nde kullanılan harf veya harf kombinasyonları gösterilerek bu seslerin geçtiği sözcüklere örnekler verilmiştir.

ia	→ â	ink**ia**r	→	ink**â**r
dj	→ c	av**dj**e	→	av**c**ı
tch	→ ç	**tch**eban	→	**ç**ıban
é	→ e	v**é**rm**é**k	→	v**e**rm**e**k
kh	→ h (ẖ)	**kh**arab	→	**h**arab
e	→ ı	k**e**r**e**k	→	k**ı**r**ı**k
gh	→ g	**gh**alib	→	**g**alib
gh	→ ğ	do**gh**ourma	→	do**ğ**urma
eu	→ ö	b**eu**lmék	→	b**ö**lmek
c	→ s	ma**c**eva	→	ma**s**ıva
ç	→ s	ma**ç**a	→	ma**s**a
ch	→ ş	**ch**ou	→	şu
ou	→ u	b**ou**lmak	→	b**u**lmak
iou	→ û	kiouchéli	→	kûşeli
u	→ ü	k**u**l	→	k**ü**l
i	→ i	ihata	→	ihata
i	→ y	kiah**i**a	→	kâh**y**a
i	→ iy	djént**i**ana	→	cent**iy**ana
ï	→ yı	daï	→	da**yı**
ï	→ yi	tchitchéï	→	çiçe**yi**
ï	→ i	daïré	→	da**i**re
ï	→ y	téïzé	→	te**yz**e
gueu	→ gö	g**ueu**z	→	g**ö**z
gué	→ ge	**gu**élmék	→	**ge**lmek
gui	→ gi	**gui**rdab	→	**gi**rdab

Calfa Sözlüğü'nden kopyalanan aşağıdaki sayfada Fransızca sözcüklere karşılık olarak verilen Türkçe sözcüklerin yazımı görülmektedir.

Glouton, ne a. chich-boghaz; atch gueuzlu.
Gloutonnerie sf. atch gueuzluluk.
Glu sf. euksé.
Gluant, e, Glutineux euse a. yapechghan.
Gober va. youtmak. fig. youtmak; inanmak.
Godet sm. koulpsouz kadéh; boya kaboughou.
Godiche a. boudala: ahmak. [rou.
Goître sm. boghaz ou-
Golfe sm. keurféz.
Gomme sf. samgh. — élastique, gomélastik. — arabique, samghi arabi. [mak.
Gommer va. zamkla-
Gond sm. rézé.
Gondole sf. gondola; Vénédik kaïghe.
Gondolier sm. kaïkdje.
Gonflement sm. chich.
Gonfler va. chichirmék. vn. chichmék; kabarmak.
Gonorrhée sf. bél sovoukloughe. [youn.
Gorge sf. boghaz; bo-
Gorgée sf. itchim; youdoum. [khertlak.
Gosier sm. boghaz;
Gothique a. gotika.
Goudron sm. katran.
Goudronner va. katran surmék. [varta.
Gouffre sm. guirdab;
Goujat sm. tchapken.
Goujon sm. kaïa baleghe. [ghaz.
Goulu, e a. chichbo-
Goupillon sm. méréch.
Gourde sf. kabak.
Gourdin sm. sopa.
Gourmand, e a. atch gueuzlu.
Gourmandise sf. atch gueuzluluk. [taneyan.
Gourmet sm. charab
Gousse sf. kabouk.
Gousset sm. saat djébi.
Goût sm. dad; lézzét. fig. havés; mézak. prendre —, dadanmak; lézzét a.; téléz-zuz é.
Goûter va. datmak; lézzétini a. fig. télézzuz, hazz étmék.
Goûter sm. ikindi taame. vn. ikindi taame é.
Goutte sf. damla; katra. (maladie) nikris. — à —, damla damla. [risli.
Goutteux, euse a. nik-
Gouttière sf. olouk
Gouvernail sm. dumén.
Gouvernante sf. ousda kaden; dada; daïé.
Gouvernement sm. dévlét; hukumét. [rabt é.
Gouverner va. zabtou
Gouverneur sm. mudir; mucellim; vali.
Grâce sf. loutf; kérém; ihsan; inaïét. (remercîment) chukr; téchékkur. (manières agréables) husn; djazibé; létafét. de —, kérém ét; ihsan, loutf éylé. faire —, afv é. rendre —s, chukr é. — à Dieu, Allaha chukur; élhâmdu lillah. par la — de Dieu, Allahen loutfou ilé; bi inaïét illah. avec —, loutfou atifétlé. sans aucune —, létafétsiz. bonnes —s, husnu nazar; husnu tévédjdjuhat. être dans les bonnes —s de

Calfa Sözlüğü'nde Türkçe Sözcüklerin İmlası

Calfa Sözlüğü Osmanlı Türkçesinin son devrinde İstanbul Türkçesiyle yazılmış bir eserdir. Bundan dolayı imla açısından Türkiye Türkçesinden büyük farklılıklar göstermez. Bununla birlikte az da olsa Türkiye Türkçesinden bazı farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar aşağıda maddeler hâlinde listelenmiştir.

1. Büyük ünlü uyumu: Eser genelinde yer alan hemen hemen bütün Türkçe kökenli sözcüklerin büyük ünlü uyumuna uyduğu görülür. Bunun yanında alıntı sözcüklere getirilen yapım eklerinin de uyuma göre şekil aldığı görülür. Fakat *keşişlame, dörderlame, balıkçil, tuhafce*, *dümtek usuli*, *kartal yavrusı* gibi birkaç sözcükte yapım veya çekim ekinin büyük ünlü uyumunun dışında şekil aldığı görülmektedir.
2. Küçük ünlü uyumu: *Calfa Sözlüğü*'nde birkaç istisna hariç hemen hemen bütün Türkçe veya Türkçeleşmiş sözcüklerde küçük ünlü uyumunun olduğu görülmektedir. Dudak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen yuvarlaklaşmadan dolayı küçük ünlü uyumunun görülmediği *kapu, kızamuk, çavuş, tavur* gibi sözcükleri bir yana bırakacak olursak Türkçe kök ve gövdelerde küçük ünlü uyumuna aykırı bir durum görülmez. Fakat özellikle isim tamlamalarında iyelik ekinin küçük ünlü uyumunu zorladığı görülmektedir: *ana baba güni, kalye tuzı, kara vaporı, şeker şurubı, fincan sabunı…* Çok nadir olsa da bazı yapım eklerinin bazı kullanımlarda bu kurala uymadığı görülmektedir: *oduncı, sevgülü…*
3. Ünsüz uyumu: Osmanlı Türkçesinde ünsüz benzeşmesi pek görülmez. İlk ünsüzü *c*, *d* ya da *g* olan yapım veya çekim eklerinin tonsuz biçimleri pek kullanılmaz: *açıkda, allahdan, direkcik, devletce, boğaz düşgünü*…
4. Osmanlı Türkçesinde sözcüklerin sonunda birkaç istisna hariç tonsuz ünsüzler yer almaz. *Sened, nakd, matlub* gibi alıntı sözcüklerin orijinalinde yer alan tonlu ünsüzler kendini korumuştur. Fakat *millet, nevbet, sıklet* gibi alıntı sözcükler orijinali tonsuz olduğu için aynı şekilde kullanılmaya devam edilmiştir. Bunun yanında *bud, avud, avurd* gibi hemen hemen bütün Türkçe sözcüklerde son ünsüzün tonlu olduğu görülür.
5. Günümüz Türkçesinde *tuzak, taban, testere, kıl, pahallanmak, kene, tatmak* gibi başında tonsuz ünsüz bulunan sözcükler, Osmanlı Türkçesinde *duzak, daban,*

destere, gıl, bahallanmak, gene, datmak sözcüklerinde görüldüğü gibi tonlu ünsüzle başlamaktadır.

6. Yukarıdaki durumun aksine günümüz Türkiye Türkçesinde başında yumuşak ünsüz bulunan *gırtlak* sözcüğünün, Osmanlı Türkçesinde *hırtlak* şeklinde tonsuz ünsüzle başladığı görülmektedir.
7. Günümüz Türkçesinde *böğür, ciğer, değer* gibi ortasında *yumuşak g* bulunan sözcüklerin Osmanlı Türkçesinde *böyür, ciyer, deyer* şeklinde olduğu görülmektedir. Bu durum hemen hemen bütün sözcüklerde görülmektedir.
8. Günümüz Türkçesinde *büyük, gümrük, uyanık, usanç, yukarıdan, nükte, güverte* gibi ilk ünlüsü dar yuvarlak olan bazı sözcüklerin *Calfa Sözlüğü*'nde *böyük, gömrük, oyanık, osanc, yokardan, nökte, göverte* sözcüklerinde olduğu gibi geniş yuvarlak ünlülerle kullanıldığı görülür.
9. Yukarıdaki durumun tersine günümüz Türkçesinde *boğa, afyon, sofra* gibi geniş yuvarlak ünlü bulunan bazı sözcüklerin ise *Calfa Sözlüğü*'nde *buğa, afyun, sufra* sözcüklerinde olduğu gibi dar yuvarlak ünlülerle kullanıldığı görülmektedir.
10. Eser genelinde *bırakmak* sözcüğü istisnasız bütün kullanımlarında *brakmak* şeklinde geçmektedir. İlk hecedeki *ı* sesi düşürülmüştür.
11. Kapalı *e*'nin, *èyi, nène, èndirmek* gibi bazı sözcüklerde kendini koruduğu görülmektedir.
12. Bazı sözcüklerin imlasında çok şekillilik görülmektedir: *geru / geri, aşağa /aşağı, kenduye / kendine, batlican / patlican, mavi / mai, köheylan / küheylan, çızgı / çizgi, arz / erz, burc / bürc, tamga / damga…*
13. Günümüz Türkçesinde dar ince ünlü içeren *ibrik* gibi sözcüklerin Osmanlı Türkçesinde *ıbrık* şeklinde olduğu görülmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen kırk bin sözcük içinde dilin söz varlığını oluşturan yerli ve yabancı sözcükler, deyimler, çeşitli alanlara özgü terimler, ikilemeler, kalıp sözler, renk adları, akrabalık adları vb. gibi yer almaktadır. Eserde geçen bu Türkçe sözcüklerden hareketle Osmanlı Türkçesinin söz varlığı, ifade gücü; söz varlığının niteliği, yeni durum ve kavramları karşılamada takip ettiği yolları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu amaçlara ulaşıldığında Türkiye Türkçesinin temelini oluşturan Osmanlı Türkçesinin panoramik bir envanteri ortaya çıkarılmış olacaktır.

Kısaltmalar

A. : Arapça

AL. : Almanca

B. : Bulgarca

Ç. : Çince

F. : Farsça

FR. : Fransızca

GTS. : Güncel Türkçe Sözlük

İ. : İtalyanca

İN. : İngilizce

İS. : İspanyolca

LA. : Latince

M. : Moğolca

P. : Portekizce

R. : Rumca

S. : Slavca

T. : Türkçe

Y. : Yunanca

I. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE DEYİMLER

Aksan, bir dildeki deyimlerin de sözvarlığı içinde yer aldığını; dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğeler olduğunu belirtir (2001: 31). Bu bağlamda deyimler, Türkçenin söz varlığında çok önemli bir yeri olan söz öbekleridir. En eski metinlerinden başlayarak bütün tarihî dönemlerinde, lehçe, şive ve ağızlarında görülen deyimler dilin canlılığının, üretme gücünün, zenginliğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihî süreçte dil konuşulduğu coğrafyaya, sosyal kültürel ortama bağlı olarak kendi deyimlerini üretmektedir. Bundan dolayı farklı dönemlere ait deyimlerin ortaya çıkarılması Türkçenin söz varlığını tespitinde büyük önem taşımaktadır. *"Deyimler kimi zaman yüzyıllar boyunca hiç değişmeden, kimi zaman sözcüklerinde yinelenmelerle yaşamakta, yeni deyimler de aktarılabilmektedir."* (Aksan, 2001: 31).

Deyimler üzerine şimdiye kadar yapılmış çalışmalarda birçok farklı tanımlamalar yapılmıştır. Fakat bu tanımlamalarda deyimin sınırları, kapsamı tam olarak belli değildir. Hangi tür yapıların deyim olduğu veya olmadığı konusu henüz açıklığa kavuşturulamamıştır.

Aksoy, deyimleri, çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları olarak tanımlar (1965: 41).

Korkmaz, *Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller* başlığı altında: bu gruptaki birleşik fiillerin, ad ya da ad soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli şekil bilgisi kalıpları içinde, bir esas fiil ile birleşerek anlam kayma ve kalıplaşmasına uğramasından oluştuğunu, bunların birleşik fiillerde olduğu gibi, şekilce bir ad ve bir yardımcı fiille kurulan birleşiklere benzediğini fakat onlardan, fiilden önceki ad ögesinin sabit kalmaması, yalın olarak kullanılabildiği gibi, bir ad grubu biçimiyle de bulunabilmesi ve işletme ekleriyle genişletilebilmesiyle ayrıldığını söyleyerek *göze gir-, gözden düş-, kanı tepeye çık-* gibi örnekler verir (2009: 153).

Gencan; konuluş, yapılış anlamlarından az çok kayan, sözlük anlamlarını düşündürmeden kullanılagelen klişeleşmiş birçok söz öbeklerimizin olduğunu, bunlara deyim adı verildiğini söyleyerek bu klişeleşmiş öbekleri (deyimleri) kuran sözcüklerden her birini ayrı ayrı incelemenin doğru olmadığını; tümünü birden değerlendirmek, bir bütün saymak gerektiğini dile getirir (2007: 368).

Elçin, deyimlerin asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözler olduğunu söyleyerek iki veya daha çok kelimeden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözlerin duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurları olduğunu belirtir (1986: 642).

Aksan, deyimi belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözler olarak tanımlar (1998: 35). Deyimlerin benzetmeler, deyim aktarmaları, ad aktarmaları, çeviri yoluyla, kavram aktarımı gibi anlam olaylarına dayandığını söyler (2004:177-178)

Gümüşatam, deyimin en az iki sözün temel anlamları dışında bir araya gelmesiyle oluştuğunu, tek sözcükle deyimin meydana gelmediğini, deyim içinde kelimelerin mecaz anlamda kullanılmakla beraber, bu hâlleriyle durgun olduğunu ve oluşturdukları öbekteki diğer sözcüklerle girdikleri ilişki sonucu mecaz anlam kazandıklarını söyler (2012: 359).

Uzun, deyimleşme olgusunun deyim aktarması, ad aktarması, benzetme ve alüzyon gibi anlam aktarımını sağlayan olayların etkisinin söz konusu olduğu bir süreci belirttiğini söyler. Buna göre deyimleri, tam deyimler ya da birinci dereceden deyimler, yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimler ve üçüncü dereceden deyimler olmak üzere üç gruba ayırır.

Birinci dereceden deyimlerde deyimi oluşturan göstergelerin göndergesel anlamlarının tamamıyla kaybolduğunu söyleyerek bu türe *pire için yorgan yakmak, aba altından değnek göstermek* gibi deyimleri örnek verir.

İkinci dereceden deyimlerde en az bir ögenin yan anlamlı olduğunu, göndergesel anlamlı göstergelerin yan anlamlı ögelere göre değerlendirildiğinde deyim anlamına ulaşılabileceğini söyleyerek bu tür deyimlere *adam olmak, ağız değiştirmek* gibi örnekleri verir.

Üçüncü dereceden deyimlerde ise deyimi oluşturan göstergelerin yan anlamlı olduğunu, bunların yan anlam değerini koruduğunu, bu tür deyimlerin *deyimsi* olarak ifade edilmesinin daha doğru olacağını belirterek *adama dönmek, başına ekşimek* gibi örnekleri gösterir (1991: 34-35-36).

Uzun; *fiyat kırmak, fiyat vermek, ilişki kurmak, haklı çıkmak* gibi örneklerin de her ne kadar yan anlamlı ve göndergesel anlamlı göstergeleri içererek kalıplaşma özelliği gös-

teriyorsa da yapıları gereği bunların deyimlerden ayrı tutulması gerektiğini, bu yapıların *etmek, kılmak, yapmak* gibi yardımcı eylemlerle kurulmuş bileşik eylem yapıları gibi düşünülmesinin deyim olarak düşünülmelerinden daha açık bir yaklaşım olacağını söyler. Böyle yapılarda bir anlam aktarımı ya da yan anlamlı ögelerin yapının bütününe ait anlamın oluşmasında baskınlığının olmadığını belirtir (1991: 36-37).

Banguoğlu, nesne olan adlarla kaynaşmış bazı fiillerin salt kılış ve oluş anlamı taşımamakla birlikte, yardımcı fiillere benzer bir işleyişe sahip olduğunu, adın kavramını fiilleştirmek üzere birleşik fiiller yaptığını, bunlara *yarı yardımcı fiiller* (verbe semi-auxilliarie) dendiğini belirterek *almak, vermek, bulmak, işlemek, görmek, koşmak* gibi fiilleri bunlara örnek verir. Ardından bu fiillerle kurulmuş; *yol almak, tedbir almak, ara vermek, karar vermek, iş görmek, vazife görmek* gibi yapıları örnek gösterir (1998: 316).

Çotuksöken, en az iki sözcükten kurulan, konuşmada ve yazıda anlatım gücünü artıran, anlam yönünden yer yer mantık dışına taşan bölümleri olabilen, yapısındaki kimi sözcükleri anlam değişmesine uğrayan kalıplaşmış söz öbeklerine deyim adı verildiğini söyler (1992: 59).

Özdemir, deyimin birden çok sözcüğün çoğu kez kendi anlamlarından ayrı bir anlam belirtmek üzere bir araya gelip kalıplaşan biçimi olduğunu söyler (19981: 5).

Yalçın, deyimin bir kavramı belirtmek için halkın hayal gücünün yarattığı özel bir anlatım kalıbı olduğunu söyler (1989: 1).

TDK *Türkçe Sözlük'*te deyim, genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir olarak tanımlanır (2011: 651).

Yukarıdaki tanımlama ve açıklamalardan hareketle deyim kavramının sınırını şöyle çizebiliriz.

a. Deyimler bir söz öbeğinden oluşur. Deyimler bir isim veya isim soylu bir kelimenin bir fiille birleşip anlamca kaynaşmasından meydana gelir. Fakat az da olsa iki fiilin birleşmesiyle oluşan deyimler de vardır.
b. Bir ifadenin şekil olarak deyim olabilmesi isim veya isim öbeğinin bir fiile bağlanması gerekir.
c. Deyimler kalıplaşmış sözlerdir. Ama her kalıplaşmış söz deyim değildir. Bir ifadenin deyim olması benzetme, somutlaştırma, ad aktarması gibi bir anlam olayına, anlam aktarımına bağlıdır.

d. Deyimi oluşturan sözcüklerden en az biri yan anlamlı olmak zorundadır. Bir sözcüğü yan anlamlı olan deyimlerde yan anlamlı kelime söz öbeğinde fiil değil, isim türünden herhangi bir kelime olmak zorundadır. İsim + fiil yapısındaki deyimlerde isim unsuru muhakkak yan anlamlı sözcük olmak zorundadır. Fiil hangi anlamda olursa olsun deyimin oluşumunu, isim unsurunun kazandığı anlam belirler. Mesela *karar almak, ceza almak, haber almak* öbekleri sadece birleşik fiil olup deyim değildir. Çünkü yapıyı oluşturan isim unsurunda herhangi bir anlam olayı görülmez. Buna karşılık *söz almak, hafife almak, kaleme almak* gibi söz öbeklerinde yer alan *söz, hafif, kalem* kelimelerinde farklı anlam olayları görülmektedir. Bundan dolayı bu sözcüklerin fiillerle oluşturduğu söz öbeği deyim değeri kazanmıştır.

e. Bazı söz öbeklerinde hem gerçek anlam hem de deyim anlamı bir arada görülmektedir. Cümledeki kullanıma göre söz öbeğinin deyim anlamı taşıyıp taşımadığı ortaya çıkar. Mesela *ders almak, hasta olmak, hasta etmek* gibi söz öbekleri cümledeki kullanımlarına göre deyim değeri kazanır.

   "*Belki de bu münakaşalar, ona ağır bir ders vermek için tertip edilmiş gizli bir mukaddime idi*." (Safa, 2011: 116-117). cümlesinde *ders vermek* fiili deyim anlam kazanmışken "*Operatörü beklemek lâzım. Anatomi sınıfında ders veriyormuş*."(Safa, 2012: 43). cümlesinde ise *ders vermek* deyim değeri kazanmamıştır. İlk cümlede geçen *ders vermek* sözünde *ders* sözcüğü temel anlamından farklı bir anlamdadır, bundan dolayı öbek oluşturduğu *vermek* fiiliyle deyim değeri kazanmıştır. İkinci cümlede ise *ders vermek* öbeğinde *ders* sözcüğünün temel anlamını koruduğu görülmektedir. Bundan dolayı *ders vermek* öbeğinde deyim anlam oluşmamıştır. Bu öbek sadece birleşik fiildir.

f. Bazı fiiller zaman içinde anlam genişlemesiyle yeni anlamlar da kazanmış olup kazanmaya da devam etmektedir. Böyle anlam taşıyan fiillerle oluşturulan öbekler deyim değildir. Mesela *vermek* fiili süreç içinde *başkalarına iletmek, bildirmek* gibi anlamlar da kazanmıştır. Bu anlamıyla *vermek* fiilinin oluşturduğu *haber vermek, cevap vermek, öğüt vermek* gibi öbekler deyim değeri taşımaz.

g. Deyimler dilin zaman içinde işlenmesiyle ortaya çıkan söz varlıklarıdır. Oluşumunda hem yapı hem de anlam bakımından bir kalıplaşma söz konusudur.

h. Deyimler genel dilin ortak malıdır. Deyimlerin oluşumunda dönemin şartlarının etkisi göz ardı edilmez. Özellikle deyimi oluşturan isim cinsinden kelimelere

bakıldığında dilin, konuşulduğu zaman ve ortamın etkisinde kaldığı görülmektedir.

Deyimlerin bir söz öbeğinden oluştuğu ve muhakkak bir fiille kurulduğu dikkate alındığında bir cümle değeri taşıdığı da düşünülebilir. Bundan dolayı bu çalışmada deyimler, bir cümle gibi tahlil edilmiş; yapısı ortaya çıkarılarak kuruluşları bakımından sınıflandırılmıştır. Bu sınıflamada esas olarak deyimde geçen isim soylu sözcüklerin aldığı hâl ekleri göz önünde bulundurulmuştur. Fakat hâl eklerinin yanında az da olsa başka yapılarla da oluşturulmuş deyimler vardır. Bu tür yapılar da ayrı başlık altında incelenmiştir.

"Hal ismin kendi dışında kalan kelimelerle münasebetinin ifâde eden gramer kategorisidir." (Ergin, 1993: 120). *"Ad çekimi ekleri, cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumları karşılayan eklerdir."* (Korkmaz, 2009: 23). Hâl ekleri cümlede isimleri fiillere bağlayan eklerdir.

Bir cümlede fiilin durumu ve niteliği isimlerin hangi hâl ekini alıp alamayacağını belirler. Cümlede yer alan ögeler fiilin durumuna göre şekil almakta, isim soylu sözcükler hâl ekleriyle kullanılıp cümlede bir öge durumuna gelmektedir.

Bir deyim içinde birden fazla kelime durum eki almış olabilir. Bir karışıklığa meydan vermemek için fiilden önce gelen ilk kelimenin aldığı durum ekine göre deyimler sınıflandırılmıştır.

A. Hâl Eki Almadan Kurulan Deyimler

"Adın hiçbir çekim eki almamış ve nesne görevi yüklenmemiş olan durumudur: başak, dağ, tepe, kuş…"(Korkmaz, 2009: 23). Bu tür deyimlerde deyimi oluşturan isim cinsinden kelime hiçbir hâl eki almaz. Bu yönüyle bu tür deyimler birleşik fiillerle benzerlik göstermektedir. Kelimeler sadece anlamca birbirini tamamlar. Fakat birleşik fiillerde isim unsurunun göndergesel anlamda olduğu, deyimlerde ise isim unsurunun anlam genişlemesine uğramış bir söz ve söz öbeğinden oluştuğu unutulmamalıdır.

Hâl eki almadan kurulan deyimler bir fiil ve isim soylu bir kelimeden oluşmaktadır. Bu isim soylu kelime fiili; nesne, özne, tümleç ve zarf gibi farklı şekillerde tamamlamaktadır. Bu durumda deyimler aslında kendi içinde bir cümle özelliği göstermektedir. Bundan dolayı deyimleri oluşturan unsurlar ögelerine ayrılıp tasnif edilmiştir.

A.1. Nesne + Fiil Yapısında Deyimler

Hâl eki almadan kurulan deyimler içinde isim unsurunun en çok nesne olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle deyimlerde geçen fiillerin büyük bir kısmı geçişlidir. Geçişli fiile bağlanan isim, hâl eki almadığı için bu tür nesneler belirtisiz nesne durumundadır. Nesne + fiil yapısındaki deyimlerde fiil ve isim arasına hiçbir unsur giremez.

Geleneksel cümle çözümlemelerinde deyimi oluşturan söz öbeği doğrudan yüklem olarak ele alınmaktadır. Bundan dolayı nesne + fiil yapısındaki deyimler cümlede geçişsiz bir fiil görünümüne bürünmektedir. Fakat bu yapıdaki deyimlerin kendi içinde bir nesnesi olduğu unutulmamalıdır. Bundan dolayı bu tür deyimlerin geçtiği cümlelerde ayrıca bir nesne aranması doğru olmaz. Calfa Sözlüğü'nde tespit edilen nesne + fiil yapısındaki deyimler aşağıda verilmiştir.

Aşağıdaki listedeki ilk sütunda deyimlerin sıra numarası, ikinci sütunda sözlükte geçen Türkçe deyimlerin eserdeki orijinal yazımı, üçüncü sütunda bu yazımın Türkçe transkripsiyonu, dördüncü sütunda bu deyimlerin anlamları, son sütunda ise deyimin geçtiği sayfa numarası verilmiştir.

1.	seuz atchmak	söz açmak	bahsetmek, konuşmaya başlamak	2b

2.	éfzoun okumak	efzun okumak	yalvarmak	7a
3.	dich kamachdermak	diş kamaşdırmak	sinirlenmek, sinirine dokunmak	9a
4.	diz tcheukmék	diz çökmek	baş eğmek, boyun eğmek	9a
5.	djan tchékichmék	can çekişmek	ölmek üzere olmak; bitmek	9b
6.	chaïan bouyourmak	şayan buyurmak	onaylamak, kabul etmek	9b
7.	vélvélé koparmak	velvele koparmak	telaşa düşürmek, ortalığı ayağa kaldırmak	11a
8.	yurék vérmék	yürek vermek	cesaretlendirmek	15b
9.	yurék almak	yürek almak	canlanmak, hareketlenmek	15b
10.	arka dourmak	arka durmak	desteklemek, yardım etmek	19a
11.	bayrak dikmék	bayrak dikmek	zapt edip hükmetmek	20a
12.	akel satmak	akıl satmak	ukalaca fikir vermek, her konuda fikir vermeye kalkmak	23b
13.	seklét vérmék	sıklet vermek	can sıkmak, eziyet etmek, bunaltmak	24b
14.	yurék youmouchatmak	yürek yumuşatmak	merhamete getirmek/merhamete gelmek	26a
15.	soghouk almak	soğuk almak	üşütmek, üşüyerek hastalanmak	27a
16.	hamam almak	hamam almak	yıkanmak, temizlenmek	33b
17.	kalderem surtmék	kaldırım sürtmek	boş gezmek, aylak dolaşmak	37b
18.	forta kermak	forta kırmak	şaka etmek, alaya almak	41b
19.	sinor késmék	sinor kesmek	sınırlamak, kısıtlamak	45a
20.	houdoud késmék	hudud kesmek	sınırlamak, kısıtlamak	45a
21.	dah démék	dah demek	meydan okumak, karşı çıkmak	48b
22.	guém komak	gem komak	dizginlemek, frenlemek	49a
23.	yoular katmak	yular katmak	yönetimine almak, tabi kılmak	49a
24.	chakh kalkmak	şah kalkmak	şahlanmak, coşmak	52a
25.	para tchékmék	para çekmek	dolandırmak	57a
26.	gueuz baghlamak	göz bağlamak	büyülemek, şaşırtmak	64a
27.	yol guitmék	yol gitmek	ilerlemek	65b
28.	kouçour boulmak	kusur bulmak	işi yokuşa sürmek	66b
29.	gueuz oynatmak	göz oynatmak	göz kırpmak	68b
30.	gueuz yoummak	göz yummak	görmezden gelmek, hoş görmek	71a
31.	gueuz kepmak	göz kıpmak	göz kırpmak	71a

32.	kalb kazanmak	kalb kazanmak	birisinin sevgisini kazanmak	72a
33.	bach baghlamak	baş bağlamak	başını örtmek, saçını yapmak	72b
34.	rénk vérmék	renk vermek	güzelleştirmek, canlandırmak	74a
35.	mata guézdirmék	mata gezdirmek	işportacılık yapmak	74a
36.	yol toutmak	yol tutmak	tavır takınmak	77b
37.	hiçab vérmék	hisap vermek	bir davranışın sebebini anlatmak, açıklamak	78a
38.	gunah tchekarmak	günah çıkarmak	suçunu, günahını itiraf etmek	80b
39.	yol vérmék	yol vermek	kovmak, yollamak	81b
40.	akel sormak	akıl sormak	bir şey hakkında fikir almak, danışmak	83a
41.	kéyf kermak	keyf kırmak	moralini bozmak, huzurunu kaçırmak	87a
42.	kouvvét vérmék	kuvvet vermek	desteklemek, önem vermek	92b
43.	bach kaldermak	baş kaldırmak	ayaklanmak, isyan etmek	99a
44.	ayak tchélmék	ayak çelmek	mani olmak, engellemek	100b
45.	bach késmék	baş kesmek	idam etmek, öldürmek	106b
46.	sidjil késmék	sicil kesmek	hüküm/buyruk vermek	109a
47.	méydan okoumak	meydan okumak	kafa tutmak, karşısına çıkmak	111a
48.	khafiflik vérmék	hafiflik vermek	ferahlık vermek, rahatlatmak	111b
49.	guénichlik vérmék	genişlik vermek	ferahlık vermek, rahatlatmak	111b
50.	keledj tchékmék	kılıc çekmek	saldırmaya hazırlanmak, hücum etmek	111b
51.	gueuz atchmak	göz açmak	masumluğu gitmek	116b
52.	hacha démék	haşa demek	kabul görmemek, inkâr etmek, yadsımak	121b
53.	bayrak aktarmak	bayrak aktarmak	askerden kaçmak, izinsiz gitmek	122a
54.	khater kermak	hatır kırmak	gönül kırmak, incitmek	123a
55.	khater khoch étmémék	hatır hoş etmemek	gücendirmek, hoşnut etmemek	123a
56.	ad tchékmék	ad çekmek	çekiştirmek, zemmetmek	126b
57.	mana boulmak	mana bulmak	eleştirmek, kınamak	132a
58.	vaket késmék	vakıt kesmek	zaman tanımak, mühlet vermek	138b
59.	eumur vérmék	ömür vermek	hayatını bağışlamak	138b
60.	haïat baghechlamak	hayat bağışlamak	yaşamasına izin vermek	
61.	kan térlémék	kan terlemek	çok zahmet çekmek, kan ter içinde kalmak	144b

62.	gueuz kamachdermak	göz kamaşdırmak	hayran bırakmak, büyülemek	145a
63.	gueuz baïmak	göz baymak	aldatmak, göz boyamak	145a
64.	katchamak boulmak	kaçamak bulmak	çıkış yolu bulmak	146b
65.	hararét vérmék	hararet vermek	kışkırtmak, tahrik etmek	147a
66.	atéch vérmék	ateş vermek	öfkelendirmek, kışkırtmak	147a
67.	echek vérmék	ışık vermek	yol göstermek, aydınlatmak	148b
68.	nour vérmék	nur vermek	yol göstermek, akıl öğretmek	148b
69.	aïdenlek vérmék	aydınlık vermek	yol göstermek, ışık tutmak	148b
70.	akel euyrétmék	akıl öyretmek	akıl vermek, yol göstermek	148b
71.	chekertem vérmék	şıkırtım vermek	neşelenmek	153a
72.	piaz vérmék	piyaz vermek	pohpohlamak, göklere çıkarmak	160a
73.	chétaf vérmék	şetaf vermek	pohpohlamak, göklere çıkarmak	160a
74.	él vourmak	el vurmak	teşebbüs etmek	163b
75.	kiar tchekarmak	kâr çıkarmak	faydalanmak, işletmek, kazanmak	172b
76.	atéch almak	ateş almak	tutuşmak, öfkelenmek	178b
77.	kach bourouchtourmak	kaş buruşturmak	kaşlarını çatmak, kızmak	186b
78.	kach tchatmak	kaş çatmak	kızmak, öfkelenmek	186b
79.	seuz atmak	söz atmak	sataşmak, eleştirmek	186b
80.	méyvé vérmék	meyve vermek	verimli olmak, semeresini görmek	186b
81.	atéch puskurmék	ateş püskürmek	çok öfkelenmek, patlamak	187a
82.	yol gueustérmék	yol göstermek	kılavuzluk etmek, rehberlik etmek	197b
83.	kourban étmék	kurban etmek	feda etmek	207a
84.	tén almak	ten almak	şekillenmek, canlandırmak	210b
85.	aïak basmak	ayak basmak	ısrar etmek, üstelemek	219a
86.	seuz karechdermak	söz karışdırmak	desise yapmak	223a
87.	kazek kakmak	kazık kakmak	belirtmek, sınır çizmek	225b
88.	hakk vérmék	hakk vermek	haklılığını kabul etmek	229a
89.	dérs vérmék	ders vermek	yetiştirmek, ser bir şekilde yola getirmek	233a
90.	dérs almak	ders almak	ibret almak, deneyim kazanmak	233a

91.	konak vérmék	konak vermek	ikamet ettirmek, oturtmak	238b
92.	olta vourmak	olta vurmak	bir aşağı bir yukarı dolaşmak	240a
93.	sourat komak	surat komak	maskelemek, örtmek	248b
94.	eumur guétchirmék	ömür geçirmek	hayat sürmek, yaşamak	252a
95.	sourat étmék	surat etmek	surat asmak, asık suratlı olmak	256a
96.	salkem atmak	salkım atmak	topa tutmak, silahla taramak	257b
97.	bouroun silmék	burun silmek	sümüğünü temizlemek	263b
98.	tchéhré étmék	çehre etmek	yüz asmak, somurtmak	263b
99.	yurék paralamak	yürek paralamak	çok üzmek, çok üzüntü vermek	268b
100.	youva yapmak	yuva yapmak	bir yere yerleşmek, ev kurmak	270b
101.	yér toutmak	yer tutmak	önemi olmak, kaplamak	277a
102.	gueuz kapamak	göz kapamak	görmezden gelmek, göz yummak, hoş görmek	277b
103.	koulak asmamak	kulak asmamak	dinlememek, duymazlıktan gelmek	281b
104.	koulak asmak	kulak asmak	kulak vermek, dinlemek, önem vermek	281b
105.	koulak vérmék	kulak vermek	dinlemek, ilgilenmek	
106.	dolab kourmak	dolab kurmak	düzen kurmak, entrika çevirmek	284b
107.	vaket guétchirmék	vakıt geçirmek	oyalanmak, bir şeyle meşgul olmak	293a
108.	bach éymék	baş eymek	vaz geçmek, teslim olmak, kabul etmek	295b
109.	gunah ichlémék	günah işlemek	hata, kusur etmek, yanlış yapmak	296a
110.	daban kaldermak	daban kaldırmak	kaçmak, tüymek	305a
111.	kadém basmak	kadem basmak	bir yere varmak/gitmek	305a
112.	tchoubouk itchmék	çubuk içmek	sigara içmek, tütün içmek	306a
113.	sou deukmék	su dökmek	işemek, küçük abdest bozmak	306b
114.	yafta yapechdermak	yafta yapışdırmak	damgalamak, mimlemek	307a
115.	yér atchmak	yer açmak	ortam hazırlamak, imkân vermek	307b
116.	seuz vérmék	söz vermek	vaat etmek, yapacağını bildirmek	327a
117.	sédjdé kelmak	secde kılmak	yere kapanmak, saygı göstermek	329a

118.	keuk salmak	kök salmak	iyice yerleşmek, kökleşmek, yayılmak	336a
119.	khalt étmék	halt etmek	yakışıksız iş yapmak veya söz söylemek	336b
120.	atéch almamak	ateş almamak	silah patlamamak	340b
121.	chavk salmak	şavk salmak	büyük sevinç göstermek	341b
122.	déïédjék boulmak	deyecek bulmak	kusur bulmak, tenkit etmek	345b
123.	kouçourat boulmak	kusurat bulmak	höşgörüsüz olmak	345b
124.	yuz ékchitmék	yüz ekşitmek	hoşnut olmamak, beğenmemek	347a
125.	zévk baghechlamak	zevk bağışlamak	eğlendirmek, neşelendirmek	347a
126.	hiçab gueurmék	hisab görmek	ödeşmek	348a
127.	tchezgue tchékmék	çızgı çekmek	sınırlamak, sınır çizmek	348a
128.	khatt tchékmék	hatt çekmek	sınırlamak, sınırını belirlemek	348a
129.	saltanat surmék	saltanat sürmek	hüküm ve nüfuz sahibi olmak	348a
130.	padichahlek surmék	padişahlık sürmek	hüküm sürmek, hâkim olmak	348a
131.	mahsoul vérmék	mahsul vermek	netice vermek, ürün vermek	352a
132.	éyvallah démék	eyvallah demek	kabul etmek, teslim olmak	352a
133.	chériat késmék	şeriat kesmek	yargılamak	352a
134.	djévab vérmék	cevab vermek	karşılık vermek, olumlu sonuç almak	354a
135.	néfés almak	nefes almak	rahatlamak, dinlenmek	357a
136.	haïat vérmék	hayat vermek	yaşatmak, canlılık vermek	357b
137.	dobadj tchévirmék	dobac çevirmek	sabote etmek, engellemek	367a
138.	kan dökmek	kan dökmek	cana kıymak, öldürmek	369b
139.	eslek tchalmak	ıslık çalmak	yuhalamak	379b
140.	iz brakmak	iz brakmak	eser vermek, etki etmek	380b
141.	yurék boulandermak	yürek bulandırmak	mide bulandırmak, tiksindirmek	387a
142.	rouh tchekarmak	ruh çıkarmak	maneviyat vermek, meleğe döndürmek	390a
143.	véléh guétirmék	veleh getirmek	şaşırtmak, hayran bırakmak	392a
144.	élvérmék	elvermek	yetmek, kifayet etmek	394a
145.	vaket boulmak	vakıt bulmak	fırsat bulmak, imkân bulmak	404a
146.	él ouzatmak	el uzatmak	dilenmek, el açmak	405a
147.	yér kazanmak	yer kazanmak	bir işte ilerlemek	406b

148.	bach aghretmak	baş ağrıtmak	boş sözlerle meşgul etmek, bunaltmak	407b
149.	mémé vérmék	meme vermek	süt içirmek	407b
150.	mal yeghmak	mal yığmak	servet yapmak, zenginleşmek	408b
151.	oyoun oynamak	oyun oynamak	aldatmak, hile yapmak	413a
152.	rénk étmék	renk etmek	oyun oynamak, aldatmak	413a
153.	arka tchévirmék	arka çevirmek	sırt çevirmek, yüz vermemek	413b
154.	yuz tchévirmék	yüz çevirmek	ilgilenmemek, ilgiyi kesmek	413b
155.	buyukluk satmak	büyüklük satmak	böbürlenmek, gururlanmak	416a
156.	buyukluk taslamak	büyüklük taslamak	böbürlenmek, gururlanmak	416a
157.	kadéh tokouchtourmak	kadeh tokuşturmak	içki içmek	420a
158.	gueuz dikmék	göz dikmek	hedef almak, amaçlamak, elde etmeye çalışmak	439b
159.	eumur surmék	ömür sürmek	yaşamak, hayatını sürdürmek	440b
160.	gud énmék	güd enmek	kin tutmak, kin beslemek	444b

Calfa Sözlüğü'nde nesne + fiil yapısında 160 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde bazı fiillerin daha sık kullanıldığı görülmektedir: *vermek* 28, *almak* 7, *kesmek* ve *bulmak* 6, *etmek* ve *çekmek* fiillerinin 5 defa kullanıldığı görülmektedir. Bu fiillerde çok anlamlılığın, anlam genişlemesinin çok olması ortak özellik olarak dikkat çekicidir. Bu fiillerdeki çok anlamlılık deyimlerde de kendini göstermiştir. Bir başka ifadeyle dilde işlek olarak kullanılan fiiller deyimlerde de kendini göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde yer alan nesne + fiil yapısındaki deyimlerde fiili oluşturan kelimelerin çoğu basit yapılıdır, sadece 30 civarında türemiş fiil yer almaktadır. *ağrıtmak, aktarmak, bulandırmak, buruşturmak* gibi fiilden türemiş fiillerin yanında *bağışlamak, bağlamak, terlemek* gibi isimden türemiş fiiller de bulunmaktadır. Türemiş fiillerde özellikle de fiilden türeyenlerde, basit fiillere göre anlam genişlemesinin daha az olduğu görülmektedir. Bundan dolayı deyimlerde kullanım sıklığı daha azdır.

Hatır hoş etmemek deyiminde fiilin, isim + fiil yapısında olduğu görülmektedir. Bu şekilde fiil kısmı isim + fiil olan pek fazla örnek yoktur.

İsim ve fiiller bir araya gelerek birleşik fiil oluşturmaktadır. Deyimler de bu anlamda birleşik fiildir ve yeni bir kelime meydana getirir. Bu şekilde ya yeni bir kavrama karşı-

lık olarak kullanılır ya da var olan bir kullanımın yerine geçen daha etkileyici, daha çarpıcı bir anlatım sağlar. Bu da dilin ifade ve anlam gücünü arttıran önemli bir yoldur.

Türkçe eklemeli bir dildir, bunun sonucu olarak yeni durum ve kavramlara karşılık bulunurken yapım ekleriyle kelime türetme yoluna gidilir. Bu yolla pek çok kelime dile kazandırılmıştır. Fakat deyimler bu noktada daha farklı bir durum göstermektedir. Eklerle kelime türetmenin yanında dil mevcut kelimeleri birleştirme yoluna giderek yeni durum ve kavramlara karşılık üretmektedir. Deyimler, kelime birleştirmenin de Türkçe için çok pratik bir söz türetme yolu olduğunu ortaya koymaktadır.

Deyimlerin anlam genişlemesine uğramış kelimelerden oluştuğu dikkate alındığında dilin her zaman için farklı anlatım yolları arayışında olduğu fark edilebilir. Mevcut kelimelere yeni görev ve anlam yüklemek suretiyle dil kendini sürekli yenileyerek anlatım zenginliği sağlamaktadır. Deyimler de bu zenginliğin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Nesne + fiil yapısındaki deyimlerde başta Arapça ve Farsça olmak üzere başka dillerden alınma çok sayıda ismin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum kökeni başka dillerde olan kelimelerin Osmanlı Türkçesinin söz varlığında önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Ancak bu kelimeler dilin yapı ve işleyişi içinde zamanla Türkçeleşmiş, halka mal olmuş, genel dilin söz varlığına girmiştir.

Deyimlerde geçen alınma kelimeler Osmanlı kültürünün hangi kültürlerin etkisinde kaldığını, hangi kültürlerle sıkı ilişki içinde olduğunu göstermesi bakımından önemli ipuçları vermektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere Arapça ve Farsça kelimelerin deyimlerde çok sık geçmesi Osmanlı kültürünün daha çok Arap ve Fars kültürleriyle ilişki içinde olduğunu ve bu kültürlerden etkilendiğini göstermektedir.

Batı dillerinden geçen birçok kelime Osmanlı Türkçesinde kullanılmaktadır. Fakat bu kelimelerin deyimlerde kendisine pek yer bulamadığı görülmektedir.

Nesne + fiil yapısındaki deyimlerin bir kısmında nesne görevindeki isim unsurunun bir söz öbeğinden oluştuğu görülmektedir. Bundan dolayı bu yapıdaki deyimleri isim tamlaması, yabancı tamlama, sıfat tamlaması, ikileme yapısındaki deyimler olmak üzere alt başlıklar altında ele alınmıştır. Bu tür kullanımlar sayıca az olmakla beraber, farklı söz öbeklerinin deyim yapısındaki yerini göstermesi açısından önemlidir.

A.1.a. Nesnesi İsim Tamlaması Olan Deyimler

Nesne + fiil yapısındaki bazı deyimlerde nesne bir isim tamlamasından oluşabilir. Eserde tespit edilen bu yapıdaki birkaç deyim aşağıda verilmiştir.

1.	seuz birliyi étmék	söz birliyi etmek	ağız birliği etmek, tek ses olmak	263a
2.	hakk seuzi kaboul étmék	hakk sözi kabul etmek	idrak etmek, gerçeği anlamak	337b

*Calfa Sözlüğü'*nde isim unsuru, isim tamlamasından oluşan 2 deyim tespit edilmiştir. Bu tamlamalar belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. İsim tamlamasını oluşturan sözcükler göndergesel anlamları dışında, fiiller ise gerçek anlamlarında kullanılmıştır.

Eserde geçen *hakk sözi kabul etmek* deyiminde geçen fiilin, isim + fiil yapısında birleşik fiil olduğu görülmektedir.

A.1.b. Nesnesi Yabancı Tamlama Olan Deyimler

Nesne + fiil yapısındaki bazı deyimlerde nesnenin yabancı tamlama yapısındaki bir söz öbeğinden oluştuğu görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	térki dunia étmék	terki dünya etmek	dünya nimetlerinden vazgeçmek	125a
2.	zabti néfs étmék	zabti nefs etmek	kendini kontrol etmek, nefisine hâkim olmak	138a
3.	souréti chakhs vérmék	sureti şahs vermek	canlandırmak, kişileştirmek	301b
4.	haïati djédidé vérmék	hayati cedide vermek	canlandırmak, taze kan vermek	339a
5.	kati djévab vérmék	kati cevab vermek	son sözü söylemek, konuşmayı bitirmek	416a

Calfa Sözlüğü'nde nesnesi yabancı tamlama yapısında olan 5 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde tamlamayı oluşturan isimlerin Arapça, tamlama şeklinin ise Farsça olduğu göze çarpmaktadır.

Osmanlı Türkçesinde yer alan bazı yabancı tamlamaların bu şekilde deyim içinde kullanılması aslında bunların dile mal olduğunu, Türkçeleştirildiğini de göstermektedir.

A.1.c. Nesnesi Sıfat Tamlaması Olan Deyimler

Calfa Sözlüğü'nde yer alan nesne + fiil yapısındaki bazı deyimlerde nesnenin bir sıfat tamlamasından oluştuğu görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu şekildeki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	ték gueuz étmék	tek göz etmek	bir gözü kör etmek	145a
2.	tchok yuz vérmék	çok yüz vermek	şımartmak	139a
3.	yanlech yol toutmak	yanlış yol tutmak	hata yapmak, hatalı bir işe girişmek	365a

Calfa Sözlüğü'nde nesnesi sıfat tamlaması yapısından olan 3 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden *yanlış yol tutmak* deyimi sıfat olmaksızın kullanıldığında da deyim anlam değeri taşımaktadır. Fakat anlamı biraz farklılık göstermektedir.

A.1.d. Nesnesi İkileme Olan Deyimler

Nesne + fiil yapısındaki bazı deyimlerde isim unsurunun bir ikilemeden oluştuğu görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	él ayak olmak	el ayak olmak	öncülük etmek	30a
2.	ah vah étmék	ah vah etmek	feryat etmek, pişman olmak	369b
3.	davoul sourna tchalmak	davul surna çalmak	haber etmek, yaymak	421b

Calfa Sözlüğü'nde nesnesi ikileme yapısında olan 3 deyim tespit edilmiştir. İlk ikilemede geçen sözcükler dilin temel söz varlığından, ikinci deyimde taklidi seslerden, üçüncü deyimde yakın ilişkili sözlerden gelmektedir. Üçüncü deyimdeki ikilemede geçen *davul surna* sözcükleri aynı zamanda Osmanlı müzik kültürü hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu iki çalgının birbirini tamamladığı, bir enstrüman olmasının yanında toplumda farklı işlevleri olduğu da anlaşılmaktadır.

A.2. Yer tamlayıcısı + Belirtisiz Nesne + Fiil Yapısında Deyimler

Belirtisiz nesne + fiil yapısındaki bazı deyimlerin bir yer tamlayıcısıyla kullanıldığı görülür. Bu yapılardaki nesne belirtisiz olduğundan kendisinden sonra başka bir öge almaz, doğrudan fiile bağlanır. Böylece yer tamlayıcısı belirtisiz nesneden önce gelir.

1.	midéyé agherlek vérmék	mideye ağırlık vermek	çok yemek, yediğini hazmedememek	63b
2.	kéndiné duzén vérmék	kendine düzen vermek	süslenmek, donanmak	290a
3.	biriciné él kaldermak	birisine el kaldırmak	birine vurmaya kalkışmak	315a
4.	kana sérinlik vérmék	kana serinlik vermek	ferahlamak, içi açılmak	337a
5.	kharaba yuz toutmak	haraba yüz tutmak	yıkılmaya, çürümeye başlamak	366a
6.	altena tchezghe tchékmék	altına çızgı çekmek	vurgulamak, belirtmek	387b
7.	aghzendan sakez avlamak	ağzından sakız avlamak	ağzını aramak	432b

Yer tamlayıcısı fiili yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma gibi yönlerden tamamlar. Anlam özelliklerine göre fiillerin bazıları zorunlu olarak bu ögeyle tamamlanırken bazı fiiller bu ögeye ihtiyaç duymaz. Bazı fiillerde bu ögenin kullanılıp kullanılmaması anlatımın durumuna göre belirlenir.

Eserde yer tamlayıcısı + nesne + fiil yapısında 7 deyim geçmektedir. Bu yapıdaki *mideye ağırlık vermek, kendine düzen vermek, kana serinlik vermek, altına çızgı çekmek, ağzından sakız avlamak* gibi deyimler günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmayıp Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. Bu durum her dönemin kendine özgü bazı deyimleri olduğu gerçeğini göstermektedir. Zaman veya şartlar değiştikçe dil mevcut deyimlere yenisi eklemekte veya bazı deyimlerin yerine yenisini koymaktadır.

A.3. Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Fiil Yapısında Deyimler

Belirtisiz nesne + fiil yapısındaki bazı deyimlerin bir zarf ile kullanıldığı görülür. Belirtisiz nesne ile fiil arasına başka bir öge giremediği için bu zarf, belirtisiz nesneden önce gelir. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	bir tach ela iki kouch toutmak	bir taş ıla iki kuş tutmak	bir hareketle birden çok işi hâlletmek	305b
2.	yénidén yurék vérmék	yeniden yürek vermek	cesaretini arttırmak	349b
3.	tékrar él dokounmak	tekrar el dokunmak	elden geçirmek, düzeltmek	350a

Eserde bu yapıda 3 deyim tespit edilmiştir. *Yeniden yürek vermek, tekrar el dokunmak* deyimlerinde geçen zarf görevli sözcükler anlatımı kuvvetlendirmek, pekiştirmek gibi amaçlar taşımaktadır. Bu şekildeki kullanımlar *Calfa Sözlüğü*'nde sık görülmekle beraber Türkiye Türkçesinde pek görülmemektedir.

A.4. Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler

Fiili durum, yön, sebep, tarz gibi farklı açılardan tamamlayan söz veya söz öbeklerine zarf denir. Zarflar fiilleri niteleyen sözcükler olduğu için yardımcı öge konumundadır. Fakat zarf + fiil yapısındaki deyimlerde asıl unsur olarak kullanıldığı da görülmektedir.

1.	révan olmak	revan olmak	yola çıkmak, yola koyulmak	5b
2.	guérou kalmak	geru kalmak	gecikmek, arkada kalmak	22a
3.	iléri guitmék	ileri gitmek	ilerlemek, yükselmek	29b
4.	iléri surmék	ileri sürmek	bir düşünceyi öne sürmek	29b
5.	kham kalmak	ham kalmak	gelişememek, olgun davranamamak	32a
6.	rast guitmémék	rast gitmemek	başarısızlığa uğramak	32a
7.	aralek kalmak	aralık kalmak	esnemek	33b
8.	boch guézmék	boş gezmek	avare olmak, başıboş dolaşmak	37b
9.	pak tchekarmak	pak çıkarmak	suçsuz çıkarmak, temize çıkarmak	42a
10.	tor top olmak	tor top olmak	büzülüp oturmak	43a
11.	kapkafil yétichmék	kapkafil yetişmek	ansızın çıkagelmek, apansız yakalamak	43b
12.	deurdérlamé guitmék	dörderlame gitmek	son hızla gitmek	49a
13.	sért guitmék	sert gitmek	acele etmek, kaba davranmak	50b
14.	mekhle olmak	mıhlı olmak	kıpırdayamamak, bağlı olmak	71b
15.	bouz kécilmék	buz kesilmek	donakalmak	81b
16.	iléri gueuturmék	ileri götürmek	sürdürmek, devam ettirmek	86b
17.	karche seuylémék	karşı söylemek	zıt gitmek, itiraz etmek	87a

18.	éyri bakmak	eyri bakmak	yan gözle bakmak, kötü niyetle bakmak	93b
19.	kessa késmék	kıssa kesmek	sözü uzatmamak/hemen bitirmek	96b
20.	achaghe varmak	aşağı varmak	hesaptan indirmek, eksiltmek, neticeye varmak	110a
21.	baghle olmak	bağlı olmak	tabi olmak, birinin emri altında olmak	117b
22.	achagha vourmak	aşağa vurmak	değerini düşürmek, değer kaybettirmek	119a
23.	achaghe almak	aşağı almak	indirmek	121b
24.	rafeze olmak	rafızı olmak	bırakıp gitmek, kaçmak	122a
25.	alt olmak	alt olmak	yenilmek, mağlup olmak	124a
26.	achaghe olmak	aşağı olmak	geri kalmak, yetersiz kalmak	124a
27.	ustun olmak	üstün olmak	galip olmak	124b
28.	évvél guélmék	evvel gelmek	öne çıkmak, öne gelmek	127b
29.	iléri guélmék	ileri gelmek	öne çıkmak, önde gelmek	127b
30.	chéytan kécilmék	şeytan kesilmek	şeytanlık etmek, kötü olmak	129a
31.	khourdoukhach olmak	hurduhaş olmak	perişan olmak, paramparça olmak	133b
32.	ouzak toutmak	uzak tutmak	yüz vermemek, yaklaşmasını önlemek	135a
33.	nazle beuyutmék	nazlı böyütmek	şımartmak	139a
34.	éyi kourtoulmak	eyi kurtulmak	ucuz kurtulmak, kıl payı kurtulmak	147a
35.	dar katchmak	dar kaçmak	ucuz kurtulmak, kıl payı kurtulmak	147a
36.	héllak olmak	hellak olmak	bitkin düşmek, çok yorulmak	148a
37.	mat kalmak	mat kalmak	şaşırmak, hayran olmak	173a
38.	téklifsiz olmak	teklifsiz olmak	içli dışlı, sıkı fıkı olmak	175b
39.	kavi dourmak	kavi durmak	dayanmak, sebat etmek, metin olmak	178a
40.	kutchuk duchurmék	küçük düşürmek	aşağılatmak, mahcup etmek	204a
41.	bir olmak	bir olmak	mutabık olmak, anlaşmak	205b
42.	rast guétirémémék	rast getirememek	tutturamamak, başarısız olmak	246a
43.	éyi gueurunmémék	eyi görünmemek	beğenmemek, kötü bulmak	249b
44.	sou kécilmék	su kesilmek	tere batmak, çok terlemek	267a
45.	guédjé kalmak	gece kalmak	gecelemek	274a
46.	tchift olmak	çift olmak	evlenmek, beraber olmak	286b

47.	khoch guétchinmék	hoş geçinmek	anlaşmak, uyuşmak	286b
48.	guéri dourmak	geri durmak	öne çıkmamak, kendini çekmek	293b
49.	itchéri guirmék	içeri girmek	nüfuz etmek, içine işlemek	298a
50.	agher guélmék	ağır gelmek	zor gelmek, zahmetli olmak	302a
51.	agher tchékmék	ağır çekmek	ağır gelmek, ağırlığı olmak	302a
52.	tach kécilmék	taş kesilmek	hayretten donakalmak	302b
53.	ustun toutmak	üstün tutmak	tercih etmek, yeğlemek	319b
54.	péchin seuylémék	peşin söylemek	öngörmek, kestirmek	321a
55.	hazer boulounmak	hazır bulunmak	hazır olmak, bir yerde bulunmak	321b
56.	oyanek dourmak	oyanık durmak	tetikte olmak, dikkatli ve hazırlıklı bulunmak	334b
57.	achaghe éndirmék	aşağı endirmek	fiyat indirmek, yere yatırmak, tenzil etmek	335a
58.	achaghe vérmék	aşağı vermek	fiyat indirmek, yere yatırmak, tenzil etmek	335a
59.	déli olmak	deli olmak	bir şeye meftun/müptela olmak	337a
60.	délici olmak	delisi olmak	bir şeye meftun/müptela olmak	337a
61.	guéri tchévirmék	geri çevirmek	iade etmek	338b
62.	top olmak	top olmak	birleşmek, toplanmak	340a
63.	rast guélmémék	rast gelmemek	hedefi bulamamak, denk gelmemek	340b
64.	guéri deunmék	geri dönmek	çevirmek, değiştirmek	342a
65.	guéri brakmak	geri brakmak	geciktirmek, tehir etmek	345a
66.	guéri tchékilmék	geri çekilmek	rücu etmek, vazgeçmek	345a
67.	karche dourmak	karşı durmak	itaat etmemek, itiraz etmek	347b
68.	guéri yollamak	geri yollamak	çevirmek, iade etmek	353a
69.	guéri vourmak	geri vurmak	aks etmek, yansımak	354a
70.	fikrén varmak	fikren varmak	anmak, hatırlamak	354b
71.	dechare tchekarmak	dışarı çıkarmak	beyan etmek, ortaya koymak	357a
72.	guéri kalmak	geri kalmak	gecikmek, arkada kalmak	358a
73.	kol gézmék	kol gezmek	dolaşmak, devriye atmak	363b
74.	dechare tchekmak	dışarı çıkmak	aşmak, ötesine geçmek	368a
75.	ték olmak	tek olmak	kimseye uymamak	381a
76.	alt kelmak	alt kılmak	yenmek, boyun eğdirmek	392a

77.	iléri guétchmék	ileri geçmek	üstün gelmek, önde olmak	397a
78.	ansezen toutmak	ansızın tutmak	gafil avlamak	397b
79.	bilécindjé duchmék	bilesince düşmek	muziplik etmek, takılmak	401b
80.	bach olmak	baş olmak	önderlik etmek, önde gelmek	407a
81.	boch kalmak	boş kalmak	işsiz olmak, münhal olmak	429a

Calfa Sözlüğü'nde zarf + fiil yapısında 81deyim tespit edilmiştir. 81deyim içinde 50'den fazla sözcük durum zarfı, 25 sözcük de yer yön zarfı olarak kullanım bulmuştur. Bu deyimlerde geçen *geri, aşağı, ileri, alt* gibi sözcükler yer yön; *evvel, gece* gibi sözcükler zaman; *ağır, boş, mıhlı, küçük, nazlı* gibi sözcükler durum zarfı konumundadır.

Zarf +fiil yapısındaki deyimlerde *geri* sözcüğü 9, *aşağı* sözcüğü 6, *ileri* sözcüğü 5 kere kullanılmıştır. Türkçedeki yer yön bildiren sözcükler sınırlı olmasına rağmen deyimlerde bu denli kullanılması dikkat çekicidir. Yer yön bildiren bu sözcüklerin Eski Türkçeden beri kullanıldığı düşünülürse dilin temel söz varlığında çok önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum göz önüne alınacak olursa bu sözcüklerin deyimlerde bu denli sık kullanılma sebebi daha iyi fark edilecektir.

Zarf + fiil yapısındaki deyimlerde dikkat çeken başka bir nokta da 57 deyimin geçişsiz fiillerle kurulmuş olmasıdır. Geçişsiz fiillerin nesne alamadığı düşünülürse zarfların fiilleri tamamlayıcı sözcükler olarak daha öne çıktığı görülecektir.

Bu yapıda *olmak* fiiliyle kurulan *deli olmak, baş olmak, alt olmak* gibi deyimlerde isim unsuru sanki bir nesne görüntüsü sergilemektedir. Fakat *olmak* fiili geçişsiz bir fiildir, nesne alması, nesneyle kullanılması beklenmez. Bu deyimlerde *olmak* bir hâlden başka bir hâle geçmek, yeni bir durum almak, bir şeye dönüşmek anlamındadır. Dolayısıyla nesne olması söz konusu değildir.

Yine aynı durum *kesilmek* fiiliyle kurulan deyimlerde de görülmektedir. *Şeytan kesilmek, su kesilmek* gibi deyimlerde yer alan isim unsuru nesne görünümündedir. Fakat *kesilmek* fiili geçişsiz bir fiil olduğu için nesne alması düşünülemez. Deyimde geçen isim unsuru benzerlik ilgisiyle fiili tamamlamaktadır. *Şeytan kesilmek* deyiminde *şeytan gibi olmak; hileci, şerir, azgın, kötü biri olmak* anlamları vardır. Bundan dolayı *kesilmek* fiiliyle kurulmuş bu deyimlerdeki isim unsuru zarftır.

A.4.a. Zarf Tümleci İkileme Olan Deyimler

Türkçede isim, sıfat, zarf, yüklem gibi çok farklı görevlerde kullanılan ikilemeler, deyim yapılarında da kendini göstermektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde deyim yapısı içerisinde zarf olarak kullanılmış birçok ikileme vardır.

1.	sérs mérs étmék	sers mers etmek	şaşırtmak, şaşkına çevirmek	1a
2.	altust étmék	altüst etmek	karıştırmak, bozmak	11a
3.	yare boutchouk ouyoutmak	yarı buçuk uyutmak	yarı teskin etmek, uyuşturmak	24b
4.	dik dik bakmak	dik dik bakmak	öfkeli, sert bakmak	26a
5.	altust olmak	altüst olmak	sarsılmak, dağılmak	85b
6.	safour soufour seuylémék	safur sufur söylemek	saçmalamak, gelişigüzel konuşmak	119b
7.	euté béri daghetmak	öte beri dağıtmak	saçmak, dağıtmak	134a
8.	euté béri kochmak	öte beri koşmak	telaş etmek, ne yapacağını bilememek	142a
9.	éyin béyin olmak	eyin beyin olmak	şaşmak, şaşkına dönmek	144b
10.	kah kah gulmék	kah kah gülmek	gülmekten çatlamak	149a
11.	tép tép atmak	tep tep atmak	heyecanlanmak, titremek	287b
12.	euté béri outchmak	öte beri uçmak	daldan dala konmak, kararsız olmak	288b
13.	djidji bidji donatmak	cici bici donatmak	süslemek, bezemek	313b
14.	yelankavi yelankavi guitmék	yılankavi yılankavi gitmek	sürünmek	378a

Calfa Sözlüğü'nde zarf unsuru ikileme olan 14 deyim tespit edilmiştir. Bu ikilemelerden *yarı buçuk, altüst, öte beri, cici bici* ikilemeleri deyim dışında da kullanılan kalıcı isimlerdir. Diğer deyimlerde geçen ikilemeler ise kalıcı isim olmayıp başka sözcüklerle birlikte kullanım bulmaktadır.

A.4.b. Zarf Tümleci Kısaltma Öbeği Olan Deyimler

Zarf tümleci+ fiil yapısındaki deyimlerde zarf tümleci kısaltma öbeklerinden de oluşabilir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	boynounda yuk olmak	boynunda yük olmak	bir kimsenin zahmetini çekmek	48b

2.	aghze atchek bakmak	ağzı açık bakmak	şaşırmak, bir şey yapmamak	37b
3.	bach achaghe guétirmék	baş aşağı getirmek	yıkmak, devirmek, yenmek	102b
4.	haddén dechare tchekarmak	hadden dışarı çıkarmak	işi abartmak	285a
5.	anadan doghma olmak	anadan doğma olmak	çırılçıplak olmak	274a
6.	yér ilé yéksan étmék	yer ile yeksan etmek	darmadağın olmak, harap etmek	340a
7.	dilléré déstan olmak	dillere destan olmak	milletin diline düşmek	362b
8.	seuzu bir tchekmak	sözü bir çıkmak	anlaşmak, ittifak etmek	411a

Calfa Sözlüğü'nde isim ögesi kısaltma öbeği yapısında 8 deyim tespit edilmiştir. Eklerle türetme veya kelime birleştirmede dil birlikleri birbirine eklenerek yeni sözcükler ortaya çıkarırken kısaltma öbeklerinde, söz öbekleri veya cümlelerde aşınma, yıpranma ve eksilme gibi bir sürecin işlemesi, ardından da bir kalıplaşmanın meydana gelmesi lazımdır. Türetme ve birleştirmede bir genişleme söz konusuyken kısaltma öbeklerinde sözcüklerin düşmesi, yitirilmesi söz konusudur.

A.4.c. Zarf Tümleci Sıfat Tamlaması Olan Deyimler

Zarf tümleci+ fiil yapısındaki deyimlerin bir kısmında zarf tümleci bir sıfat tamlaması şeklinde olabilir. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan böyle deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	dolou dizguin guitmék	dolu dizgin gitmek	son sürat koşmak	49a
2.	deurt aïak kochmak	dört ayak koşmak	çok hızlı koşmak, var gücüyle koşmak	96a
3.	deurt nal kochmak	dört nal koşmak	çok hızlı koşmak, var gücüyle koşmak	96a
4.	deurt nal guitmék	dört nal gitmek	çok hızlı koşmak	188b
5.	kalen kafale olmak	kalın kafalı olmak	kıt zekâlı olmak, aptal olmak	407b

Calfa Sözlüğü'nde zarf tümleci bir sıfat tamlamasından oluşan 5 deyim tespit edilmiştir. Deyimde geçen *dolu dizgin, dört nal, dört ayak* sözcükleri binme, yük çekme ve taşıma hizmetlerinde kullanılan bir hayvan olan *at* ile ilgili sözcüklerdir. Bu sözcüklerin bu şekilde deyimlerde yer bulması dil ve kültür arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

At, eski zamanlardan beri Türklerin ekonomik ve askeri hayatında çok önemli bir yeri olan hayvandır. Bu önem kendini dilde de göstermiş ve birçok deyimde *at* sözcüğü kendine yer bulmuştur. Bir başka ifadeyle deyimde geçen sözcükler zihniyetin aynası konumundadır.

A.4.d. Zarf Tümleci Yabancı Tamlama Olan Deyimler

Zarf tümleci + fiil yapısındaki bazı deyimlerde zarf tümleci yabancı kurallı bir tamlama olabilir. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen böyle deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	sahibi firach olmak	sahibi firaş olmak	yatağa düşmek, hasta olmak	11b
2.	chéréfsoudour bouyouroulmak	şerefsudur buyurulmak	huzura çağrılmak	155a

Calfa Sözlüğü'nde zarf tümleci yabancı tamlama yapısında 2 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde yer alan tamlama Farsça kurallı, sözcükler ise Arapça kökenlidir. Hem sözcükler hem de tamlama yapısı başka bir dilden olmasına rağmen, böyle sözlerin deyim içinde kullanılması Türkçenin yabancı sözcük ve yapıları kendine mal ettiğini, Türkçeleştirdiğini göstermesi açısından önemlidir.

A.4.e. Zarf Tümleci Farklı Söz Öbeklerinden Oluşan Deyimler

Türkçede örnekleri çok nadir bulunan bazı deyim yapıları da görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde zarf tümleci unsurunun kuruluşu diğer söz öbeklerine göre farklılık gösteren1 deyim tespit edilmiştir.

1.	tchal yaka étmék	çal yaka etmek	yakalamak, enselemek	159a

Bu yapıda zarf tümlecini oluşturan öbeğin ilk sözcüğü bir fiil, ikinci sözcüğü ise bir isimdir. Fiil emir kipiyle çekimlenerek önündeki isimle kalıplaşmış, ardından yardımcı fiille kaynaşarak deyim oluşmuştur.

A.5. Özne + Fiil Yapısındaki Deyimler

Türkçede bazı deyimlerde isim unsurunun fiile hiçbir hâl eki almadan, doğrudan bağlandığı görülür. Böyle deyimlerde isim unsuru ya zarf ya da nesne konumundadır. Bazı deyimlerde ise yalın hâlde bulunan isim unsurunun bir iyelik eki aldığı görülür. Böyle durumlarda iyelik ekini alan sözcük deyim yapısında özne durumuna gelir. Gülsevin, yüklemi anlamca kaynaşmış birleşik fiil olan cümlelerde eğer yüklem kendi içerisinde "özne + yüklem kuruluşunda ise bu yüklemin oluşturduğu cümlelerde yüklemin yapısı içinde yer alan özneden başka özne bulunmadığını söyler (2001: 204).

Calfa Sözlüğü'nde özne + fiil yapısında birçok deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler aşağıda liste hâlinde verilmiştir.

1.	dili dolachmak	dili dolaşmak	söyleyeceğini şaşırmak, düzgün konuşamamak	48b
2.	ayaghe kaymak	ayağı kaymak	tökezlemek	49b
3.	ade tchekmak	adı çıkmak	şöhret bulmak, ünlenmek	59b
4.	yuréyi boulanmak	yüreyi bulanmak	içi geçmek, tiksinmek	72a
5.	herce tchekmak	hırsı çıkmak	öfkelenmek, hiddetlenmek	73a
6.	kalbi vourmak	kalbi vurmak	çok heyecanlanmak	82b
7.	bir chéyi éksilmék	bir şeyi eksilmek	bir şeyden mahrum kalmak	96b
8.	bournou kerelmak	burnu kırılmak	büyüklenemez duruma gelmek	99a
9.	yuzu gulmék	yüzü gülmek	sevinmek, sevinci yüzünden belli olmak	120a
10.	gueuzu atchelmak	gözü açılmak	farkına varmak, hatadan dönmek, ayıkmak	126b
11.	aghze yanmak	ağzı yanmak	zarar görmek	147a
12.	fitili almak	fitili almak	öfkelenmek, kızmak	147a
13.	djane tchekmak	canı çıkmak	çok yorulmak	148a
14.	vadéci duchmék	vadesi düşmek	isabet etmek, denk gelmek	148a
15.	kéyfi guélmék	keyfi gelmek	neşelenmek	153a
16.	djane cekelmak	canı sıkılmak	bıkkınlık gelmek, sıkılmak	162a
17.	boghaze toutoulmak	boğazı tutulmak	sesi kısılmak	162b
18.	bénzi atmak	benzi atmak	yüzü sararıp solmak, kötü hâl almak	287a
19.	tchok hukmu olmak	çok hükmü olmak	itibarlı olmak, nüfuz sahibi olmak	318a
20.	alep vérédjéi kalmamak	alıp vereceyi kalmamak	ilişkisi kesilmek, ilgisi kalmamak	335a

21.	évi yekelmak	evi yıkılmak	harap olmak, mahvolmak	366a
22.	karne tchekmak	karnı çıkmak	tuvaleti gelmek	375a
23.	kéndinin sahibi olmak	kendinin sahibi olmak	kimseye tabi olmamak	382a
24.	yuréi titrémék	yüreyi titremek	endişe, korku duymak	417a
25.	eudu kopmak	ödü kopmak	çok korkmak, ödü patlamak	417a
26.	bache dolanmak	başı dolanmak	başı dönmek	435a
27.	bache deunmék	başı dönmek	başı dönmek	435a
28.	ade seuylénmék	adı söylenmek	itibarda olmak, rağbet görmek	441b
29.	gueuz achinaleghe olmak	göz aşinalığı olmak	üstünkörü tanımış olmak	445b

Calfa Sözlüğü'nde özne + yüklem yapısında 29 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde yer alan fiillerin hepsinin geçişsiz olduğu görülmektedir. Nadir olsa da özne + yüklem yapısındaki bazı deyimlerde fiil geçişli olabilir. Mesela günümüz Türkçesinde kullanılan *gözü ısırmak* deyiminde fiil geçişlidir.

Türkçede birçok farklı anlamlarda kullanılan *atmak* fiili tek başına kullanıldığında geçişlilik özelliğine sahip bir fiildir. Fakat *benzi atmak* deyiminde geçişlilik özelliğinin olmadığı görülmektedir. Bundan dolayı fiilleri içinde bulunduğu yapılarla birlikte değerlendirip nesne alıp alamadıklarını tespit etmek daha doğru bir yaklaşım olur.

Özne + fiil yapısındaki deyimlerde geçen isim unsuru, iyelik ekiyle birlikte kullanım bulmaktadır. Aslında buradaki isim unsuru bir tamlamadan oluşmaktadır. Bu tamlama zamirle kurulmuştur. Zamir tamlayan durumundadır ve tamlamadan düşmüştür. Fakat *kendinin sahibi olmak* deyiminde farklı bir durum söz konusudur. Bu deyimde zamir de kullanılmıştır. Zamirin kullanılmaması durumunda yapı birleşik fiil durumuna gelir. Bu durumda *sahip olmak* fiilinde herhangi bir anlam aktarması veya akışı olmadığı deyim anlamı oluşmaz.

Bu deyimlerde geçen *göz, baş, yürek, karın, beniz, boğaz, ağız, ayak, dil* gibi sözcükler dilin temel söz varlığından olan, Eski Türkçeden beri kullanılan kelimelerdir. Bu sözcüklerin deyimlerde bu şekilde sık geçmesi tesadüfî değildir. Konuşma diline ait, temel söz varlığından gelen sözcüklerde anlam genişlemesi daha çoktur, yine aynı şekilde bu sözcüklerin isim ve fiil cinsinden sözcüklerle kombinasyonu belirgin şekilde daha fazladır. Deyimlerde bu sözcüklerin çok geçmesi bu durumdan kaynaklanmaktadır.

A.6. Özne + Zarf Tümleci+ Fiil Yapısında Deyimler

Bazı deyimlerde özne ile fiil arasına zarf görevli bir sözcüğün girdiği görülmektedir. Bu yapıdaki deyimlerde de özne görevindeki sözcük iyelik eki alarak bir şahıs zamirine bağlanmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen özne + zarf tümleci + fiil yapısındaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	akle kessa olmak	aklı kıssa olmak	budala olmak, saf olmak	96b
2.	koulaghe agher olmak	kulağı ağır olmak	ağır işitmek	143a
3.	élléri baghle olmak	elleri bağlı olmak	hiçbir şey yapamamak	242b
4.	aralare éyi olmamak	araları eyi olmamak	aralarında soğukluk olmak	243b
5.	kane keper keper kaïnamak	kanı kıpır kıpır kaynamak	çok hareketli, zinde olmak	302b

Calfa Sözlüğü'nde özne + zarf tümleci + fiil yapısında 5 deyim tespit edilmiştir. Bu yapıdaki deyimlerde *akıl, kulak, el, kan* gibi dilin temel söz varlığında önemli bir yere sahip olan sözcükler geçmektedir. Bu durum deyimlerin oluşumunda temel söz varlığında bulunan sözcüklerin daha sık kullanıldığını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Eserde yer alan özne + zarf tümleci+ fiil yapısındaki deyimlerde *akıl, kulak, el, kan* sözcükleriyle ad aktarması yapılmıştır. Ad aktarması da parça bütün ilişkisi dayanmaktadır.

A.7. Zarf Tümleci + Özne + Fiil Yapısında Deyimler

Bu yapıdaki deyimler bir üst başlıkta verilen deyimlerle aynı ögelere sahiptir. Fakat bu yapıda zarf tümleci olan unsur özneden önce gelmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen böyle deyimler aşağıda verilmiştir.

1.	daïak altenda péstili tchekmak	dayak altında pestili çıkmak	çok dayak yiyip haşat olmak	100a

Calfa Sözlüğü'nde zarf tümleci + özne + fiil yapısında 1 deyim tespit edilmiştir. Deyimde zarf konumunda bulunan unsur bir isim tamlamasından oluşmaktadır ve bulunma hâli ekini almıştır. Bu hâl ekini alan sözcüklerin yer tamlayıcısı olması beklenir fakat bu kullanımda bu hâl ekiyle kullanılan öbek bir durum bildirdiği için zarftır.

A.8. Özne + Yer Tamlayıcısı +Fiil Yapısında Deyimler

Bu başlık altında toplanan deyimler, özne + zarf tümleci + fiil yapısındaki deyimlere benzer. Özne ile fiil arasına bir yer tamlayıcısı girer. Yer tamlayıcısı zarflardan farklı olarak fiilin anlamını yönelme, bulunma, çıkma gibi yönlerden tamamlar. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen özne + yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	mizadje pék yérindé olmamak	mizacı pek yerinde olmamak	dengesiz davranışlarda bulunmak	140a
2.	gueuzu ustundé olmak	gözü üstünde olmak	dikkatini hiç ayırmamak	277b
3.	itibare yérindé olmak	itibarı yerinde olmak	saygın, güvenilir olmak	389a

Calfa Sözlüğü'nde özne + yer tamlayıcısı + fiil yapısında 3 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde özne olan sözcük bir iyelik eki taşır ve bu şekilde bir şahıs zamirine bağlanır.

A.9. Yer Tamlayıcısı + Özne + Fiil Yapısında Deyimler

Bu yapıdaki deyimler bir üst başlıkta verilen deyimlerle benzer. Fakat yer tamlayıcısı özneden önce gelmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen yer tamlayıcısı+ özne+ fiil yapısındaki deyimler aşağıda verilmiştir.

1.	bir chéydé gueuzu olmak	bir şeyde gözü olmak	bir şeyi ele geçirme isteği beslemek	445b

Calfa Sözlüğü'nde yer tamlayıcısı + özne + fiil yapısında 1 deyim tespit edilmiştir. Bu yapıda, yer tamlayıcısı olan öge bir sıfat tamlamasından oluşmaktadır.

B. Belirtme Hâli Ekiyle Kurulan Deyimler

Cümleyi oluşturan isim cinsinden sözcükler çeşitli hâl ekleri alır. Bu hâl eki fiilin anlam özelliklerine ve durumuna göre şekillenir. Cümlede hangi ögelerin olacağını veya olmayacağını fiil belirler. Fiil, cümlede diğer ögeleri belirler.

"Yükleme hâli, iş ve oluşla ilgili belirli mekân ve fonksiyon münasebetine girmeksizin kendisini takip eden fiil içinde eritilmeleri gerekmeyen adlara gelen şekillerdir." (Grönbech, 1995: 127). Türkçede geçişlilik özelliği gösteren fiiller cümlede bir nesneye ihtiyaç duyar. Hengirmen, öznenin yaptığı işten doğrudan etkilenen ve geçişli eylemi tümleyen sözcüklere nesne dendiğini, nesne görevini üstlenen sözcüklere düz tümleç de dendiğini söyler (2006: 330). Türkçede nesneler belirtili ve belirtisiz nesne olmak üzere ikiye ayrılır. Belirtme hâl ekini alan sözcük cümlede belirtili nesne görevini üstlenir. Belirtili nesne cümle içinde fiili farklı açılardan niteler. *"Tümleci yükleme belirtme, gösterme, etkileme vb ilgilerle bağlar."* (Çotuksöken, 2011: 80). Bu nesne bazen bir sözcükten, bazen de bir söz öbeğinden oluşur.

Bazı deyim yapılarında nesneyle birlikte zarf ve yer tamlayıcısı gibi farklı ögeler de bulunur. Bu durum göz önüne alınarak belirtme hâl ekiyle kurulmuş deyimler aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

B.1. Belirtili Nesne + Fiil Yapısında Deyimler

Belirtme hâli ekiyle kurulan deyimlerde hâl ekini alan sözcükler belirtili nesne görevindedir. Bu yapıdaki deyimlerde nesne tek sözcükten oluşabileceği gibi bir söz öbeğinden de oluşabilir. Bu başlık altında nesnesi tek sözcükten oluşan deyimler sıralanmıştır.

1.	kéndouyi brakmak	kenduyi brakmak	kendinden geçmek, kendini koyuvermek, yılmak	1a
2.	kéndouyi vérmék	kenduyi vermek	yoğunlaşmak, bir şey üzerine çok düşmek	7a
3.	kéndoui salmak	kenduyi salmak	kendini bırakmak, kendine özen göstermemek	12a
4.	hiçabe kapamak	hisabı kapamak	alacak verecek kalmamak, ilgisi kalmamak	21b
5.	néfécini késmék	nefesini kesmek	bunaltmak, boğmak	23a
6.	yukunu baghlamak	yükünü bağlamak	pılı pırtıyı toplamak, sıvışmak	33a

7.	hercene tchekarmak	hırsını çıkarmak	öfkesini birinden çıkarmak	41a
8.	kémiklérini kermak	kemiklerini kırmak	çok yormak, bitki duruma düşürmek	49b
9.	bachene yormak	başını yormak	çok çalışmak, didinip durmak	58a
10.	kéndouyi sévdirmék	kenduyi sevdirmek	göze girmek, kendini kabul ettirmek	77a
11.	yélkénléri éndirmék	yelkenleri endirmek	iddiasından vazgeçip teslim olmak	99a
12.	yakacene kourtarmak	yakasını kurtarmak	istenmeyen bir işten kurtulmak	105b
13.	boynounou vourmak	boynunu vurmak	öldürmek, idam etmek	106b
14.	bachene bozmak	başını bozmak	saçını dağıtmak	108a
15.	ahéngui bozmak	ahengi bozmak	altüst etmek, düzeni bozmak	108a
16.	adjecene tchekarmak	acısını çıkarmak	telafi etmek, tazmin etmek, öç almak	109b
17.	yakaï seyertmak	yakayı sıyırtmak	istenmeyen bir durumdan kurtulmak	110a
18.	kédouyi koroumak	kenduyi korumak	sakınmak, karşı durmak	110b
19.	altene tchekarmak	altını çıkarmak	yıkmak, çökertmek	111b
20.	dibini seukmék	dibini sökmek	kazımak, kökünden çıkarmak	111b
21.	soghoughou kermak	soğuğu kırmak	çekingenliği gidermek, yakınlaşmak	112a
22.	kabacene almak	kabasını almak	terbiye etmek, adam etmek	112b
23.	halatléri tcheuzmék	halatleri çözmek	gemiyi limandan çıkarmak, ayırmak	115a
24.	youvacene brakmak	yuvasını brakmak	bulunduğu yeri terk etmek	116b
25.	izini boulmak	izini bulmak	saptamak, tespit etmek	118a
26.	rahatene bozmak	rahatını bozmak	tedirgin etmek, huzursuz etmek	119b
27.	yakaï seyermak	yakayı sıyırmak	kurtulmak	120a
28.	gueuzunu atchmak	gözünü açmak	uyarmak, uyandırmak	120b
29.	hararétini seundurmék	hararetini söndürmek	teskin etmek, yatıştırmak	120b
30.	hararéti guétchmék	harareti geçmek	sakinleşmek, yatışmak	120b
31.	silahene tchekarmak	silahını çıkarmak	silah bırakmak, savaşa son vermek	121a
32.	silahe brakmak	silahı brakmak	savaştan çekilmek	121a
33.	kaçavétini paralamak	kasavetini paralamak	neşelenmek, eğlenmek	121a

34.	sihiri bozmak	sihiri bozmak	var olan bir etkiyi kaldırmak	121b
35.	erzene bozmak	ırzını bozmak	namusunu lekelemek	122b
36.	serrene anlamak	sırrını anlamak	bir işin inceliğini kavramak	124a
37.	eumrunu bitirmék	ömrünü bitirmek	hayatının sonuna gelmek	124b
38.	rénguini bozmak	rengini bozmak	görünüşünü kaybetmek	125a
39.	zihnini rahatlatmak	zihnini rahatlatmak	kafa dinlemek, düşüncelerden sıyrılmak	125a
40.	makame chachermak	makamı şaşırmak	yanlış davranmak, uyuşmamak	126a
41.	kouvvétini almak	kuvvetini almak	sakinleştirmek, teskin etmek	126b
42.	chiddétini almak	şiddetini almak	sakinleştirmek, teskin etmek	126b
43.	yuzunu paralamak	yüzünü paralamak	birine dik dik bakmak, birini azarlamak	128a
44.	yuzunu bozmak	yüzünü bozmak	birine dik dik bakmak, birini azarlamak	128a
45.	yoldan chachertmak	yolunu şaşırtmak	yoldan çıkarmak, doğru yoldan ayırmak	128b
46.	adene bozmak	adını bozmak	namusuna dokunmak, şanını lekelemek	130a
47.	aracene késmék	arasını kesmek	durdurmak	132b
48.	fikrini daghetmak	fikrini dağıtmak	efkâr dağıtmak	134b
49.	vaktini guétchirmék	vaktini geçirmek	oyalanmak, uğraşmak	138b
50.	bélini kermak	belini kırmak	büyük darbe vurmak, iş yapamaz duruma getirmek	147b
51.	djanene tchekarmak	canını çıkarmak	çok yormak, yıpratmak	147b
52.	fikrini atchmak	fikrini açmak	yol göstermek, rehberlik etmek	148b
53.	khezene almak	hızını almak	yatışmak, sakinleşmek	153b
54.	yuréyini téprétmék	yüreyini tepretmek	duygulanmak, merhamete getirmek	157b
55.	kéndouyi toutmak	kenduyi tutmak	kendini zapt etmek, kendini çekmek	158a
56.	yolou kapamak	yolu kapamak	engel olmak	160b
57.	kouvvétini késmék	kuvvetini kesmek	rehavete kapılmak, gevşemek	161a
58.	kéndini béslémék	kendini beslemek	kendini gözetmek / kayırmak	163b
59.	yuréyini atchmak	yüreyini açmak	içini dökmek, hislerini anlatmak	164b
60.	djédtini kaldermak	cedtini kaldırmak	yok etmek, kökünü kazımak	173a

61.	ichini bilmék	işini bilmek	çıkarını bilmek, menfaatini gözetmek	175a
62.	lézzétini almak	lezzetini almak	hoşlanmak, beğenmek	193b
63.	yuzunu ékchitmék	yüzünü ekşitmek	surat asmak, memnuniyet-sizliğini mimiklerle belli etmek	196a
64.	yollare késmék	yolları kesmek	mani olmak, kontrol etmek	221b
65.	seraï bozmak	sırayı bozmak	alt üst etmek, karıştırmak	222b
66.	kéndini gueuzétmék	kendini gözetmek	kendini iyi bakmak, menfa-atini bilmek	251b
67.	yuzunu asmak	yüzünü asmak	somurtmak, surat asmak	263b
68.	témizini tchékmék	temizini çekmek	müsveddeden alıp itinayla yazmak	270a
69.	guédjéï guétchirmék	geceyi geçirmek	gece bir yerde kalmak, gecelemek	274a
70.	étrafene almak	etrafını almak	musallat olmak, yakasını bırakmamak	276a
71.	khatre kalmak	hatrı kalmak	gücenmek, kırılmak	278a
72.	méchreke boulmak	meşrıkı bulmak	istikametini bulmak, tutacağı yolu belirlemek	282b
73.	kéndini boulmak	kendini bulmak	kendine gelmek, bulunduğu durumu anlamak	282b
74.	pouçoulacene boulmak	pusulasını bulmak	istikametini bulmak, tutacağı yolu belirlemek	282b
75.	kértéyi achermak	kerteyi aşırmak	işi abartmak, haddi aşmak	285a
76.	tchekenene baghlamak	çıkınını bağlamak	gitmeye hazırlık görmek	288b
77.	baïraghe éndirmék	bayrağı endirmek	boyun eğmek, vazgeçmek, teslim olmak	295b
78.	kéndini gueustérmék	kendini göstermek	olmak, ortaya çıkmak	325b
79.	seuzunu toutmak	sözünü tutmak	taahhüdünü yerine getirmek	327a
80.	kéndoui kourtarmak	kenduyi kurtarmak	canını korumak, düze çıkmak	336a
81.	fikrini toplamak	fikrini toplamak	düşünmek	345a
82.	yolounou boulmak	yolunu bulmak	doğruyu bulmak	359b
83.	djanene sekmak	canını sıkmak	huzuru bozmak, neşesini kaçırmak	361a
84.	yérini toutmak	yerini tutmak	birini veya bir şeyi aratmamak	395b
85.	aklene tchévirmék	aklını çevirmek	fikrinden döndürmek, şaşırtmak	407b
86.	bachene gueuturmék	başını götürmek	kafa şişirmek, keyfini bozmak	407b

87.	kéfini bozmak	kefini bozmak	rahatı kaçmak, canı sıkılmak	411a
88.	kéifini guétirmék	keyfini getirmek	neşelenmek, kendini iyi hissetmek	415a
89.	mévanii kaldermak	mevaniyi kaldırmak	bir sorunu çözmek	416a
90.	yolou chachermak	yolu şaşırmak	ne yapacağını bilememek	421b
91.	yuréïni délmék	yüreyini delmek	kırmak, gücendirmek	437b
92.	fikrini tchévirmék	fikrini çevirmek	etkilemek, aklına girmek	439a
93.	baïraghe tchévirmék	bayrağı çevirmek	fikrini değiştirmek	439a

Belirtili nesne+ fiil yapısında 93 deyim tespit edilmiştir. Bu yapıdaki deyimlerde fiillerin çoğu basit yapılıdır. 70 civarında basit yapılı fiil kullanılmıştır. Geriye kalan türemiş yapılı fiiller içinde isimden türeyen fiilleri de aslında basit fiil olarak değerlendirmek gerekir, çünkü bu fiiller hiçbir çatı eki almamıştır. Bu husus göz önüne alındığında 80 civarında fiilin basit yapılı olduğu görülür. Deyimlerde bu şekilde basit yapılı fiillerin kullanılması tesadüfî değildir.

Kök hâlindeki fiillerde anlam genişlemesinin türemiş fiillere göre çok fazla olduğu görülür. Örneğin basit yapılı olan *bozmak* fiili *Güncel Türkçe Sözlük'*e göre 15, bu fiilden türemiş olan *bozdurmak* fiili ise sadece 1 anlam taşımaktadır. Yine aynı şekilde *bulmak* fiili 12 anlam taşırken bu fiilden türemiş olan *bulunmak* fiili ise 3 farklı anlam taşımaktadır.

Anlam genişlemesi fazla olan fiiller de deyimlerde çok sık kullanım bulmaktadır. Mesela belirtili nesne+ fiil yapısındaki deyimlerde en çok kullanılan ilk beş fiili sayarsak şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Basit yapılı birer fiil olan *bozmak* 10, *almak* 6, *bulmak* 5, *kesmek* 4, *bırakmak* 3 defa belirtili nesne+ fiil kuruluşundaki deyimlerde kullanılırken türemiş yapılı birer fiil olan *çıkarmak 5*; *kaldırmak, şaşırmak, endirmek ve geçirmek* 2'şer defa kullanılmıştır.

Türemiş yapılı bir fiil olan *çıkarmak* fiilinin de deyimlerde sayıca diğer türemiş fiillere göre sık kullanılmış olması rastlantı değildir. *Kamus-ı Türkî*'de bu fiil için 14, *Güncel Türkçe Sözlük'*te de 23 farklı anlam verilmiştir. Fiilin bu çok anlamlılığı deyimlerde de kendini göstermiştir.

Belirtili nesne+ fiil yapısındaki deyimlerin isim unsuruna baktığımızda da yukarıdaki tabloya benzer bir durum çıkmaktadır. Yüze yakın deyim içinde sadece *çıkın, soğuk,*

yelken gibi sözcükler türemiş, geriye kalan diğerleri ise basit yapılıdır. Fiillerde olduğu gibi isimlerde de basit yapılı sözcükler türemiş yapılı sözcüklere göre daha çok anlam genişlemesine uğramıştır. Mesela *baş* sözcüğüne *Güncel Türkçe Sözlük'te* 13 anlam verilirken bu sözcükten türemiş olan *başlık* sözlüğüne de 9 farklı anlam verilmiştir.

Bu yapıdaki deyimlerde *baş, göz, yüz, boyun, yürek bel, kemik, can, akıl, zihin, fikir, hırs, acı, keyif* gibi insanın anatomik ve düşünsel boyutuyla ilgili sözcükler elliden fazla deyimde geçmektedir. Yine *kendi* zamiri de deyimlerde 13 defa geçmektedir. *Yuva, engel, etraf, yol, yük* gibi insanın bulunduğu ortam veya çevresiyle ilgili sözcüklerle kurulmuş on kadar deyim vardır. Bu durum dilde anlatımın yakından uzağa doğru bir akış içinde olduğunu göstermektedir. Öncelikle insanın anlatıma kendisinden başladığı, daha sonra da bulunduğu ortamı, çevre şartlarını anlatıma kattığı görülmektedir.

B.1.a. Belirtili Nesne + Birleşik Fiil Yapısında Deyimler

Türkçede belirtili nesne + fiil yapısındaki bazı deyimlerde fiilin, isim + fiil veya fiil + fiil kuruluşunda olduğu görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	ferkacene térk étmék	fırkasını terk etmek	düşüncesini, yolunu değiştirmek	57b
2.	énguélléri déf étmék	engelleri def etmek	zorlukları aşmak	105b
3.	kéndouyi béyan étmék	kenduyi beyan etmek	duygularını, kendini belli etmek	108a
4.	pouçoulacene ghaïb étdirmék	pusulasını gayb etdirmek	şaşırtmak, hiddetlendirmek	116a
5.	ahénk pérdécini ghaïb étmék	ahenk perdesini gayb etmek	yanlış davranmak, uyuşmamak	126a
6.	kéndoui féda étmék	kenduyi feda etmek	teslimiyet göstermek, kendinden vazgeçmek	128b
7.	dizguini sale vérmék	dizgini salı vermek	serbest bırakmak, kontrolü bırakmak	230a
8.	néfsini zabt étmék	nefsini zabt etmek	nefsini terbiye etmek	263a
9.	aklene kaïb étmék	aklını kayb etmek	delirmek, çıldırmak	299a
10.	néfcini féda étmék	nefsini feda etmek	tehlikeye atılmak, kendinden vazgeçmek	301b
11.	son néfécini téslim étmék	son nefesini teslim etmek	vefat etmek, hayata gözlerini kapamak	387b

Calfa Sözlüğü'nde belirtili nesne + birleşik fiil yapısında 11 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin çoğunda nesnenin bir iyelik ekiyle kullanıldığı görülmektedir: *Fırkasını terk etmek, nefsini zabt etmek, pusulasını gayb etdirmek*… Bu deyimlerde aslında tamlayanı düşmüş bir tamlama vardır. Tamlayanı zamir olan tamlamalarda çoğu zaman zamir kullanımdan düşmektedir.

Bu yapıdaki deyimlerin biri hariç hepsinde *etmek* yardımcı fiili yer almaktadır. Bu fiil Eski Türkçeden beri birleşik fiil yapımında kullanılan başlıca yardımcı fiiller arasındadır. Geçişli olan *etmek* fiili genellikle Türkçeye başka dillerden giren isimlerle birlikte kullanılarak bunları fiilleştirir. Dile sonradan giren unsurların *etmek* fiiliyle kullanılarak bir öbek oluşturması, ardından da bu öbeğin bir deyim anlam kazanması dilin alıntı sözcükleri içselleştirmesinin güzel örneklerindendir.

Listede geçen *dizgini salı vermek* deyiminde fiilin, fiil + fiil yapısında olduğu görülmektedir. Fakat Türkçede bu yapıdaki deyimlerin sayısı azdır.

B.1.b. Belirtili Nesnesi İsim Tamlaması Olan Deyimler

Nesne +fiil yapısındaki deyimlerin bir kısmında bazen nesne bir söz öbeğinden oluşmaktadır. Bu öbek çoğunlukla isim tamlaması şeklinde olurken farklı yapılardaki söz öbekleri de nesne olarak kullanılmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen nesnesi isim tamlamasından oluşan deyimlerin listesi aşağıda verilmiştir.

1.	bir kimésnénin yukunu tchékmék	bir kimesnenin yükünü çekmek	bir kimsenin zahmetini çekmek, boynunda yük olmak	48b
2.	birinin seuzunu toutmak	birinin sözünü tutmak	birinin öğüdünü dinlemek	83a
3.	bir kimésnénin tarafene toutmak	bir kimesnenin tarafını tutmak	birini desteklemek, birinin düşüncesini benimsemek	93b
4.	kachen tchatecene éndirmék	kaşın çatısını endirmek	öfkelenmek, kızmak	111b
5.	rahib ésbabene tchekarmak	rahib esbabını çıkarmak	rahiplikten men etmek	111b
6.	bir maslahaten itch yuzunu anlamak	bir maslahatın iç yüzünü anlamak	bir işin sırrını anlamak	124a
7.	bir chéyin eununu almak	bir şeyin önünü almak	bir şeyi engellemek, durdurmak	127b
8.	dunianen deurt keuchécini boulmak	dünyanın dört köşesini bulmak	tutacağı yolu belirlemek, pusulasını belirlemek	282b

9.	biricinin yérini toutmak	birisinin yerini tutmak	birisine vekâlet etmek	351a
10.	birinin aïaghene tchélmék	birinin ayağını çelmek	birinin ayağını kaydırmak, birini işinden etmek	395b
11.	bir kimésnénin yolounou toutmak	bir kimesnenin yolunu tutmak	birinin takipçisi olmak, düşüncesinde olmak	414b

Calfa Sözlüğü'nde nesnesi isim tamlaması olan 11 deyim tespit edilmiştir. Bunlardan *bir şeyin önünü almak, birisinin yerini tutmak, birinin ayağını çelmek* gibi deyimlerde tamlamayı oluşturan sözcükler zamirdir. Tamlamada tamlayan olarak kullanılan bu zamirler deyim yapısında asıl unsur olmayıp deyimin anlamını sınırlandırmak, belirginleştirmek gibi işlevler görmektedir. *Rahib esbabını çıkarmak* yapısında asıl deyim *esbab çıkarmak'*tır. Yine benzer şekilde *bir maslahatın iç yüzünü anlamak* yapısında da asıl deyim *iç yüzünü anlamak'*tır.

Yukarıdaki bazı deyimlerde yer alan *kimesne* sözü Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde çok sık geçen bir zamirdir. Bu söz *kimersene* sözünden gelmektedir ve *kim + erse + ne* şeklindeki bir kalıplaşmayla oluşmuştur. Kadı Burhaneddin Divanı'ndaki dizelerde bu söz şöyle geçmektedir: *"gözleri mahmur idi vü la'l-i lebi tek / suvarımadı kimersene bu humârı"* (Ergin,1980: 33).

Kimersene sözünün kalıplaşması şu şekilde olmalıdır: *Kim* soru zamiri önce *er-* cevher fiilinin şartıyla çekimlenmiş, sonra *+ne* enklitiğini almıştır. *Kim + erse +ne > kimesene > kimesne > kimse* şeklinde günümüz Türkiye Türkçesine ulaşmıştır.

B.1.c. Belirtili Nesnesi Sıfat Tamlaması Olan Deyimler

Belirtili nesne + fiil yapısındaki bazı deyimlerde nesne bir sıfat tamlamasından oluşturmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen belirtili nesnesi sıfat tamlamasından oluşan deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	itch yuzunu yuizlémék	iç yüzünü gizlemek	niyetini belli etmemek	134b
2.	félan yole toutmak	felan yolı tutmak	bir düşünceyi benimsemek	320b
3.	bir déliyi kapamak	bir deliyi kapamak	bir borcu ödemek, bir ihtiyacı karşılamak	422a

Calfa Sözlüğü'nde belirtili nesnesi sıfat tamlaması olan 3 deyim tespit edilmiştir. Bu üç deyim de *yüz, yol, delik* gibi somut isimlerle kurulmuştur. Bu durum deyimlerde somuttan soyuta doğru bir anlam akışını, soyut durumları ifade etmede somut unsurlardan yararlanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

B.1.d. Belirtili Nesnesi Kısaltma Öbeği Olan Deyimler

Nesne + fiil yapısındaki bazı deyimlerde nesne bir kısaltma öbeğinden oluşmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen belirtili nesnesi bir kısaltma öbeğinden oluşan deyimler aşağıda verilmiştir.

1.	aklena guéléni yazmak	aklına geleni yazmak	kötü yazmak, niteliksiz yazmak	150b
2.	élindén guéléni étmék	elinden geleni etmek	var gücünü kullanmak	333b

Calfa Sözlüğü'nde belirtili nesnesi bir kısaltma öbeğinden oluşan 2 deyim tespit edilmiştir. Bu yapıdaki deyimlerde kısaltma öbeğini oluşturan ilk sözcük iyelik almıştır, derin yapıda bu iyelik eki bir zamire bağlanmaktadır.

B.1.e. Belirtili Nesnesi İkileme Olan Deyimler

Türkçede belirtili nesne + fiil yapısındaki bazı deyimlerde nesnenin ikileme yapısında olduğu görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen böyle deyimler aşağıda verilmiştir.

1.	élini ayaghene késmék	elini ayağını kesmek	cesaretini kırmak, belini kırmak	48b

Calfa Sözlüğü'nde nesnesi ikileme olan sadece bir deyim yer almaktadır. Deyimde nesne görevinde kullanılan ikileme hem iyelik hem de belirtme hâl ekini almıştır. Bu deyimde de soyut bir durum somutlaştırılarak ifade edilmiştir.

B.2. Belirtili Nesne + Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler

Belirtisiz nesne + fiil yapısındaki deyimlerde bazen nesne ile fiil arasına başka bir unsurun girdiği görülür. Bunlar zarf tümleci ve yer tamlayıcısı gibi tamamlayıcı ögelerdir. Aşağıda *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen belirtili nesne + zarf + fiil yapısındaki deyimler listelenmiştir.

1.	ichi iléri gueuturmék	işi ileri götürmek	haddi aşmak	35b
2.	ate deurt nal kochdourmak	atı dört nal koşdurmak	atı bütün hızıyla koşturmak	66a
3.	gueuynunu khoch étmék	göynünü hoş etmek	birini sevindirmek, hatırını yapmak	77a
4.	kéndouyi pék kaïrmak	kenduyi pek kayırmak	nazlanmak, nazlı olmak	139a
5.	aktchécini faïzsiz brakmak	akçesini faizsiz brakmak	parasını yastık altına koymak	139a
6.	gueuzlérini ghaïét aïermak	gözlerini gayet ayırmak	gözlerini fal taşı gibi açmak, çok şaşırmak	145b
7.	gueuzlérini ghaïét atchmak	gözlerini gayet açmak	gözlerini fal taşı gibi açmak, çok şaşırmak	145b
8.	yuréyi kerek olmak	yüreyi kırık olmak	gücenmiş, üzgün olmak	196b
9.	duniaï altust étmék	dünyayı altüst etmek	ortalığı karıştırmak, yıkmak, harap etmek	333b
10.	yuréyi rahat olmak	yüreyi rahat olmak	müsterih olmak	340b
11.	seuzunu guéri almak	sözünü geri almak	sözünden veya fikrinden dönmek, özür dilemek	359a
12.	khatrene khoch étmék	hatrını hoş etmek	memnun etmek, hoşnut etmek	371a

Calfa Sözlüğü'nde belirtili nesne + zarf + fiil yapısında 12 deyim tespit edilmiştir. Belirtili nesne ile fiil arasına giren unsur normalde fiilin anlamını pekiştirici, tamamlayıcı bir işleve sahiptir. Fakat deyim içinde geçen zarflarda durum farklıdır. Zarf görevli sözcük deyim yapısında bulunmazsa çoğu yapıda deyim anlam oluşmaz.

B.3. Belirtili Nesne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler

Belirtili nesne ile fiil arasına zarflardan başka yer tamlayıcısı de girebilir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen belirtili nesne + yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	yéri gueuyu bir biriné gétchirmék	yeri göyü bir birine geçirmek	elinden geleni yapmak, her şeyi seferber etmek	68b
2.	eulumu gueuzuné almak	ölümü gözüne almak	her türlü tehlikeye girmeye hazır olmak	111a
3.	fikrini bir chéyé vérmék	fikrini bir şeye vermek	dikkat etmek, yoğunlaşmak	132b
4.	yakaï élé vérmémék	yakayı ele vermemek	ele düşmemek, yakalanmamak	146b

5.	aïaghene yéré vourmak	ayağını yere vurmak	büyük bir arzu göstermek	419a

Calfa Sözlüğü'nde belirtili nesne + yer tamlayıcısı + fiil yapısında 5 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimde geçen *geçirmek, almak, vermek ve vurmak* gibi fiillerin kullanım alanları çok geniştir. Bir başka deyişle bu fiillerde anlam genişlemesi birçok fiile göre çok fazladır. Anlam genişlemesi daha fazla olan fiiller de deyimlerde daha sık kullanım bulmaktadır.

C. Yönelme Hâli Ekiyle Kurulan Deyimler

Çotuksöken, yönelme durum ekinin dizimde genel olarak yüklemle tümleç arasında yer, yön, dönüş, yönelme, amaç, neden, karşılık, neden-sonuç, değer, karşılık, nicelik, fiyat, zaman ilgisi kurduğu belirtir (2011: 33-34). Yönelme hâli ekini alan söz veya söz öbekleri cümlede yer tamlayıcısı veya zarf tümleci olur. *"-e'li tümleçlerin birinci görevi yüklemdeki eylemin -oluş, kılış ve yargının- nereye, kime neye yöneldiği; başka bir deyimle; o varlığa doğru yaklaştığını gösterir."* (Gencan, 2007: 137).

Yer tamlayıcısı yönelme, bulunma, uzaklaşma hâli eklerinden birini alır. Fakat bazı yapılarda bu hâl eklerini alan sözcüklerin zarf / zarf tümleci görevinde de kullanıldığı görülür. Karahan, zarfın; zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi olduğunu belirtir (2015: 32).

Yer tamlayıcısı cümlenin asıl ögesi değil, fiilin tamamlayıcısı bir ögedir. *Yemek, almak, vermek* gibi bazı fiillerde anlatıma göre d yer tamlayıcısına ihtiyaç duyulurken *uymak, dokunmak, ayrılmak* gibi bazı fiillerde zorunlu öge olarak kendini gösterir. Fiilin anlam özellikleri ve anlatımda bulunan kişinin tutumu yer tamlayıcısının kullanımını belirler.

Türkçede deyimlerin bir kısmı yönelme hâli ekiyle kurulmuştur. Bu hâl ekini almış sözcükler deyim içinde genellikle yer tamlayıcısı, az da olsa zarf tümleci görevinde bulunur. *Calfa Sözlüğü*'nde bu hâl ekiyle kurulan değişik yapıdaki deyimler aşağıda ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

C.1. Yer Tamlayıcısı +Fiil Yapısında Deyimler

Yer tamlayıcısı tek bir sözcükten oluşabileceği gibi farklı yapılardaki söz öbeklerinden de oluşabilir. Bu başlık altındaki deyimlerde geçen yer tamlayıcısı sadece tek sözcükten oluşmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	yéré yatermak	yere yatırmak	yıkmak, mağlup etmek	1b
2.	sipéré tchékilmék	sipere çekilmek	korunmak, gizlenmek	3a
3.	haïvana deunmék	hayvana dönmek	şaşırmak, ahmaklaşmak	3a
4.	liçané guélmék	lisane gelmek	dile düşmek, rezil olmak	8a
5.	uzériné varmak	üzerine varmak	cesaretle karşısına çıkmak, üzerine gitmek	8b

6.	deuchéyé duchmék	döşeye düşmek	hastalanmak, hasta olmak	11b
7.	akhéré guétchirmék	ahere geçirmek	satmak, uzaklaştırmak	11b
8.	farghena varmak	fargına varmak	anlamak, sezmek, fark etmek	17a
9.	méydana tchekmak	meydana çıkmak	görünmek, belli olmak	20b
10.	seraya komak	sıraya komak	düzenlemek, yoluna koymak	21b
11.	guérouyé brakmak	geruye brakmak	geciktirmek, tehir etmek	22a
12.	kéndouyé bénzétmék	kenduye benzetmek	asimile etmek, özünü değiştirip kendine uydurmak	24b
13.	altena almak	altına almak	zapt etmek, egemenliğine almak	25a
14.	uzériné almak	üzerine almak	yüklenmek, üstlenmek	25a
15.	gueuzuné almak	gözüne almak	beklemek, ummak	26a
16.	kéndouyé tchékmék	kenduye çekmek	cezbetmek, celbetmek	26b
17.	douzagha kapatmak	duzağa kapatmak	aldatmak	27a
18.	élé guétirmék	ele getirmek	yakalamak, kapmak	27a
19.	kéndouyé vérmék	kenduye vermek	üzerine almak, kendine tahsis etmek	27a
20.	ortaïa komak	ortaya komak	teklif etmek, ileri sürmek	29b
21.	euné komak	öne komak	öncelik tanımak	30a
22.	bacha guétchmék	başa geçmek	önayak olmak, öncülük etmek	30a
23.	hamama sokmak	hamama sokmak	yıkamak, banyo yaptırmak	33a
24.	souya guirmék	suya girmek	yıkanmak, banyo yapmak	33a
25.	hamama guirmék	hamama girmek	yıkanmak, banyo yapmak	33a
26.	hamama guitmék	hamama gitmek	yıkanmak, banyo yapmak	33b
27.	uzériné titrémék	üzerine titremek	özenle bakmak, çok özen göstermek	67b
28.	gueuyé tchekmak	göye çıkmak	çok sevinmek	68b
29.	gueuyé tchekarmak	göye çıkarmak	aşırı övmek, yere göğe sığdıramamak	68b
30.	déliyé guirmék	deliye girmek	saklanmak, görünmemek	70a
31.	chéraata chekmak	şeraata çıkmak	mahkemeye çıkmak, yargılanmak	76b
32.	gueuzé guirmék	göze girmek	görünmek, dikkat çekmek, önem kazanmak	76b
33.	itchiné almak	içine almak	kuşatmak, kapsamak, kavramak	77b
34.	itinaya almak	itinaya almak	göz önünde bulundurmak, hesaba katmak	83b

35.	keyafété sokmak	kıyafete sokmak	giydirmek, şekil vermek	93a
36.	keyafété guirmék	kıyafete girmek	giyinmek, şekil almak	93a
37.	bachena tchekarmak	başına çıkarmak	şımartmak, çok yüz vermek	98b
38.	siniré dokanmak	sinire dokanmak	sinirlenmek, öfkelenmek	100a
39.	billoura deunmék	billura dönmek	donmak	100a
40.	tchamoura boulachmak	çamura bulaşmak	kötü bir işe karışmak	101b
41.	djéhénnémé yollamak	cehenneme yollamak	beddua etmek, lanetlemek	104b
42.	méydana tchekarmak	meydana çıkarmak	ortaya koymak, açığa çıkarmak	106b
43.	fikriné komak	fikrine komak	kararını vermek, yapmaya azmetmek	107b
44.	méydana tchaghermak	meydana çağırmak	meydan okumak, karşı gelmek	111a
45.	gueuzuné almak	gözüne almak	meydan okumak, hiçbir şeyden korkmamak	111a
46.	bocha tchekarmak	boşa çıkarmak	gerçekleşmesini engellemek, başarısızlığa uğratmak	113a
47.	zéhké almak	zehke almak	alay etmek, gırgıra almak	137b
48.	maïtaba almak	maytaba almak	alay etmek, tefe koymak	137b
49.	douzagha duchmék	duzağa düşmek	aldanmak, oyuna gelmek	138b
50.	déké guélmék	deke gelmek	aldanmak, yalana kanmak	143a
51.	kan téré batmak	kan tere batmak	çok zahmet çekmek, çok yorulmak	144b
52.	déstéréyé deundurmék	destereye döndürmek	etkisini azaltmak, köreltmek	145b
53.	ténhaya tchékilmék	tenhaya çekilmek	sessiz kalmak, bertaraf olmak	146a
54.	élé duchmémék	ele düşmemek	yakalanmamak, yakayı ele vermemek	146b
55.	bocha tchekmak	boşa çıkmak	başaramamak, başa çıkamamak	148a
56.	kalémé almak	kaleme almak	yazmak, yazıyla anlatmak	150b
57.	aghza komak	ağza komak	gem vurmak, gemlemek	156a
58.	tchamoura batermak	çamura batırmak	kötü bir işe bulaştırmak	156a
59.	kazegha vourmak	kazığa vurmak	kazığa oturtarak öldürmek	158a
60.	djébiné atmak	cebine atmak	haksızca bir şeyi kendine almak	158b
61.	éliné guétchirmék	eline geçirmek	yakalamak, derdest etmek	159a
62.	zindjiré vourmak	zincire vurmak	esir etmek, özgürlüğü elinden almak	160a

63.	kana boulachdermak	kana bulaşdırmak	cinayet işlemek, kan dökmek	162b
64.	araïa guirmék	araya girmek	uzlaştırmaya çalışmak, aracılık etmek	163b
65.	lakerdeya toutmak	lakırdıya tutmak	konuşmayı uzatıp oyalamak, lafa tutmak	163b
66.	méydana komak	meydana komak	sergilemek, arz etmek	172b
67.	usté yétichmék	üste yetişmek	yakalamak, birini suçüstü basmak	175a
68.	harékété guélmék	harekete gelmek	heyecanlanmak, heyecana gelmek	178a
69.	tufénguć toutmak	tüfenge tutmak	kurşuna dizmek, öldürmek	187b
70.	étrafena tchékmék	etrafına çekmek	donatmak, süslemek, tefriş etmek	189b
71.	youhaïa almak	yuhaya almak	yuhalamak	203b
72.	insaniété guétirmék	insaniyete getirmek	kalbini yumuşatmak, medenileştirmek	203b
73.	uzériné komak	üzerine komak	yüklemek, bir işi birisinin üzerine bırakmak	208b
74.	ustuné atmak	üstüne atmak	itham etmek, suçlamak	210a
75.	fikriné sokmak	fikrine sokmak	belletmek, kafasına sokmak	212b
76.	erza dokounmak	ırza dokunmak	namusunu lekelemek	220b
77.	aïagha kalkmak	ayağa kalkmak	isyan etmek, baş kaldırmak	220b
78.	itchiné katmak	içine katmak	ilave etmek, ilhak etmek	221a
79.	araïa komak	araya komak	bir işin hâlli için birinin aracılığına başvurmak	222a
80.	atchegha tchekmak	açığa çıkmak	açılmak, uzaklaşmak	231b
81.	aïagha kalkmak	ayağa kalkmak	iyileşmek, yataktan kalkmak	234b
82.	khatera bakmak	hatıra bakmak	hoşa gidecek şekilde davranmak	251b
83.	duniaïa guétirmék	dünyaya getirmek	doğurmak	260a
84.	takhta tchekmak	tahta çıkmak	hükümdar olmak	261a
85.	tokhouma varmak	tohuma varmak	yaşlanmak, kartlaşmak	261a
86.	kaleba deukmék	kalıba dökmek	şekil vermek, meydana çıkarmak	264a
87.	élé guétchirmék	ele geçirmek	kazanmak, erişmek, almak	276b
88.	gueuzé tcharpmak	göze çarpmak	dikkat çekmek, gözüne ilişmek	277b
89.	kémié deundurmék	kemiye döndürmek	katılaştırmak, sertleştirmek	283b

90.	eutéyé guétchmék	öteye geçmek	haddi aşmak, tecavüz etmek	284b
91.	yabané seuylémék	yabane söylemek	ulu orta konuşmak	291a
92.	tacha deunmék	taşa dönmek	hayretten donakalmak, hayran olmak	302b
93.	aïagha kaldermak	ayağa kaldırmak	teçhiz etmek, düzen koymak	305a
94.	khatera dokounmak	hatıra dokunmak	incinmek, gücenmek, alınmak	306b
95.	bacha vourmak	başa vurmak	sarhoş olmak	315a
96.	ékséciné duchme	eksesine düşme	kovalama, yakalama	317b
97.	ardena duchmék	ardına düşmek	takip etmek, ardından gitmek	317b
98.	ustuné almak	üstüne almak	üstlenmek, deruhte etmek	320b
99.	usté guélmék	üste gelmek	galip gelmek, yenmek	320b
100.	houzourena tchekmak	huzurına çıkmak	büyük birinin karşısına çıkmak	321b
101.	kéndiné boulmak	kendine bulmak	elde etmek, edinmek	325a
102.	yéré kapanmak	yere kapanmak	yalvarmak, el etek öpmek	329a
103.	aïaghena duchmék	ayağına düşmek	yalvarmak, el etek öpmek	329a
104.	méchiné deunmék	meşine dönmek	sertleşmek, pekleşmek	336a
105.	tcherpeya komak	çırpıya komak	düzeltmek, hizaya getirmek	337b
106.	imlaïa guétirmék	imlaya getirmek	düzeltmek, hizaya getirmek	337b
107.	fikriné brakmak	fikrine brakmak	hatırlatmak, anımsatmak	339b
108.	fikriné guélmék	fikrine gelmek	hatırlamak, anımsamak	339b
109.	éliné déïmék	eline deymek	almak, kabul etmek	342b
110.	kéndoué guélmék	kenduye gelmek	ayılmak, aklı başına gelmek	344a
111.	élé guétirmék	ele getirmek	tahsil etmek, toplamak	344b
112.	déftéré yazmak	deftere yazmak	kaydetmek	347b
113.	kéndiné guélmék	kendine gelmek	iyileşmek, düzelmek	350b
114.	yuzuné vourmak	yüzüne vurmak	azarlamak, paylamak	355a
115.	yériné komak	yerine komak	farz etmek, varsaymak	355b
116.	kéndié saklamak	kendiye saklamak	ihtiyat etmek	356a
117.	ortaïa tchekarmak	ortaya çıkarmak	dışarı çıkarmak, göstermek	357a
118.	ustuné geulmék	üstüne gülmek	alay etmek, istihza etmek	362b
119.	yuzé gulmék	yüze gülmek	yalandan dost görünmek	362b

120.	gueuzé vourmak	göze vurmak	aşikâr olmak, dikkat çekmek	371b
121.	kimséyïé ouymamak	kimseye uymamak	tek olmak, kimseye benzememek	381a
122.	tchamoura boulanmak	çamura bulanmak	kötü bir işe karışmak	387a
123.	kana boulanmak	kana bulanmak	kan dökmek, cinayet işlemek	387a
124.	aïagha kaldermak	ayağa kaldırmak	isyana sevk etmek, ayaklandırmak	387a
125.	imdada yétichmék	imdada yetişmek	el vermek, yardımına gelmek	393a
126.	ustuné vourmak	üstüne vurmak	değerini arttırmak, çok methetmek	396b
127.	ortaïa tchekmak	ortaya çıkmak	baş göstermek, zuhur etmek	397a
128.	ustuné tchekmak	üstüne çıkmak	yenmek, galebe çalmak	397a
129.	sofraïa otourmak	sofraya oturmak	yemeğe geçmek	399b
130.	zedtena guitmék	zıdtına gitmek	ters davranmak, sinirlendirmek	401b
131.	navza bakmak	navza bakmak	durumu yoklamak	402a
132.	zémana ouïmak	zemana uymak	bulunulan duruma ayak uydurmak	404b
133.	yéré vourmak	yere vurmak	yenmek, yıkmak	406b
134.	yéré tcharpmak	yere çarpmak	yenmek, yıkmak	406b
135.	bacha tchekmak	başa çıkmak	üstesinden gelmek	407a
136.	biri biriné dokounmak	biri birine dokunmak	bitişik olmak, etkilemek	412b
137.	élé vérmék	ele vermek	ihanet etmek, açığa vurmak	415a
138.	yéré surunmék	yere sürünmek	perişan / acınacak hâlde olmak	415a
139.	prankaïa komak	prankaya komak	ayaklarını zincirlemek, bağlamak	418a
140.	bacha tchekarmak	başa çıkarmak	üstesinden, hakkından gelmek	431b

Calfa Sözlüğü'nde yer tamlayıcısı + fiil yapısında 140 deyim tespit edilmiştir. Bunlar içinde yaklaşık 30 deyimde *el, baş, göz, yüz, kan, sinir* gibi insan anatomisi ile sözcükler; 9'unda *kendi, kimse, bir birine* gibi şahıs zamirleri geçmektedir. Daha önce değinildiği üzere insan anatomisi ile ilgili sözcükler ve şahıs zamirleri deyimlerde çok sık geçmektedir. Bu durum temel söz varlığına ait sözcüklerin deyimlerde çok önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

Yine yukarıdaki bahsedilen duruma benzer şekilde *alt, üst, geri, art, iç, ön, öte, ara, orta, üzerine* gibi Eski Türkçeden beri kullanılan ve dilin temel söz varlığında çok önemli bir yeri olan yer, yön, konum bildiren sözcükler 20'den fazla deyimde geçmektedir.

Bu yapıdaki altmışa yakın deyimde kökeni başka dillerde olan sözcükler geçmektedir: Arapçadan s*ofra, zaman, defter, fikir* gibi 41; Farsçadan *yaban, zincir, destere* gibi 10 sözcük geçmektedir. Batı dillerinden ise İtalyancadan sadece *pranka* sözcüğü bu yapıdaki deyimlerde yer almaktadır. Bu durum, alıntı olarak nitelenen sözcüklerin de deyimlerde sıklıkla kullanıldığı göstermesi açısından önemlidir. Başka bir ifadeyle halka mal olmuş, konuşma diline girmiş bütün sözcükler deyim yapısı içerisinde kendine rahatlıkla yer bulabilmektedir.

Yine bu alıntı sözcüklere bakıldığında Osmanlı Türkçesinin Arapça ve Farsça gibi İslam kültür dairesinde olan dillerle sıkı bir ilişkisini olduğu anlaşılmaktadır. Dilin söz kaynakları arasında Arapçanın, nispeten de Farsçanın önemli bir yeri olduğu fark edilmektedir.

İtalyanca kökenli sadece bir sözcüğün varlığı dikkate alındığındaysa *Calfa Sözlüğü*'nün yazıldığı dönem için Osmanlı Türkçesinde Batı dillerinin etkisinden söz etmenin pek mümkün olmadığı veya Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine girmiş sözcükler olsa da bunların deyimlerde kullanımının pek yaygınlaşmadığı anlaşılmaktadır.

Yer tamlayıcısı + fiil kuruluşundaki deyimlerde en sık kullanılan fiillere bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: *almak* ve *komak* 11, *çıkmak* 10, *vurmak* ve *gelmek* 7, *çıkarmak* ve *getirmek* fiili de 6'şar deyimde kullanılmıştır. Bu yapıdaki deyimlerde kullanım sıklığı en fazla olan fiillerin başka bir ortak özelliği de anlam genişlemesi en fazla olan sözcükler olmasıdır. *Çıkmak* fiili için *Kamus-ı Türkî*'de 26, *Güncel Türkçe Sözlük*'te 56; *komak (koymak)* fiili için *Kamus-ı Türkî*'de 12, *Güncel Türkçe Sözlük*'te 9; *almak* fiili için *Kamus-ı Türkî*'de 17, *Güncel Türkçe Sözlük*'te 33 anlam verilmiştir.

140 civarındaki deyim içinde yüklemi türemiş fiillerden oluşan 30'a yakın deyim bulunmaktadır. Türemiş fiiller arasında da *çıkarmak* fiili 6, *geçirmek* fiili 3 deyim içinde kullanılmıştır. Bu fiillerde anlam genişlemesin oldukça fazla olması dikkat çekmektedir.

Yukarıdaki tablo kök hâlindeki fiillerin, özellikle de anlam genişlemesi daha fazla olan fiillerin deyim yapısında daha sık kullanıldığı göstermektedir.

C.1.a. Yer tamlayıcısı İsim Tamlamasından Oluşan Deyimler

Yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki bazı deyimlerde yer tamlayıcısı olan ögenin bir isim tamlaması veya sıfat tamlaması şeklinde bir söz öbeğinden oluştuğu görülmektedir. Aşağıda yer tamlayıcısı isim tamlamasından oluşan deyimler listelenmiştir.

1.	hukmu altena almak	hükmü altına almak	boyun eğdirmek, zapt etmek	24a
2.	bir kichinin karchecena guitmék	bir kişinin karşısına gitmek	kişiyi karşılamak, istikbal etmek	127b
3.	bachenen tcharéciné bakmak	başının çaresine bakmak	kimseden yardım almadan kendi işini hâlletmek	253b
4.	bordj altena guirmék	borc altına girmek	manevi bir yükümlülük altına girmek	275a
5.	minnét altena guirmék	minnet altına girmek	bir iyiliğe karşı kendini borçlu hissetmek	275a
6.	birinin aïaklarena sarelmak	birinin ayaklarına sarılmak	çok yalvarmak	305a
7.	biricinin yériné guétchmék	birisinin yerine geçmek	birinin görevine geçmek	307b
8.	biricinin uzériné atmak	birisinin üzerine atmak	itham etmek, suçu başkasına atmak	320b
9.	kéndi ustuné almak	kendi üstüne almak	deruhte etmek, üstlenmek	382b
10.	bir ichin péchiné duchmék	bir işin peşine düşmek	bir şeyi elde etmeye uğraşmak	394b
11.	biricinin uzériné duchmék	birisinin üzerine düşmek	birine atılmak, hücum etmek	411a
12.	birinin ardena duchmék	birinin ardına düşmek	birinin düşüncesini benimsemek	422b

Calfa Sözlüğü'nde yer tamlayıcısı bir isim tamlamasından oluşan 12 deyim tespit edilmiştir. Bu sözlerde tamlayan durumunda bulunan zamir, deyiminin asli unsuru değildir. *Birinin ayaklarına sarılmak, birisinin yerine geçmek, kendi üstüne almak* örneklerinde görüldüğü üzere isim tamlamasındaki tamlayan durumunda bulunan zamir deyimde anlamı pekiştirmek, belirginleştirmek, vurgulamak gibi işlevler taşımaktadır.

Türkçede bazı sözler kalıplaşmış olarak birçok deyim içinde kendine yer bulmaktadır. *borc altına girmek, minnet altına girmek* gibi deyimlerde geçen *altına girmek* sözü böyle sözlerdendir.

C.1.b. Yer Tamlayıcısı Sıfat Tamlamasından Oluşan Deyimler

Türkçede yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki bazı deyimlerde tümleç bir sıfat tamlamasından oluşabilir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda verilmiştir.

1.	akhér guné brakmak	aher güne brakmak	ertelemek, geciktirmek	11a
2.	pék dériné varmak	pek derine varmak	bir şeyin aslını anlamak	19a
3.	bir keuchéyé tchékilmék	bir köşeye çekilmek	inzivaya çekilmek, sessiz kalmak	72b
4.	bir boudjagha tchékilmék	bir bucağa çekilmek	inzivaya çekilmek, sessiz kalmak	72b
5.	bir yana komak	bir yana komak	bertaraf etmek, saf dışı bırakmak	93b
6.	bir yana brakmak	bir yana brakmak	bertaraf etmek, saf dışı bırakmak	93b
7.	bachka vakta brakmak	başka vakta brakmak	tehir etmek, ertelemek	353a
8.	pék indjé kértéléré énmék	pek ince kertelere enmek	tetkik etmek, incelemek	393a
9.	deurt tarafa guézdirmék	dört tarafa gezdirmek	her yeri dolaştırmak	421a

Yer tamlayıcısı bir sıfat tamlamasından oluşan 9 deyim tespit edilmiştir. Bu yapıdaki *bir köşeye çekilmek* ile *bir bucağa çekilmek* aynı anlama gelen deyimler olarak dikkat çekmektedir. Deyimde geçen *köşe* ve *bucak* sözcükleri yakın anlamlı sözcüklerdir, çoğu zaman da bir ikileme içinde *köşe bucak* şeklinde kullanılmaktadır. Fakat burada her bir sözcük tek başına deyim içinde kullanılmıştır.

Yine aynı şekilde *bir yana komak* ile *bir yana brakmak* deyimleri de aynı anlamı ifade eden iki deyim olarak karşımıza çıkmaktadır. *Bırakmak* ve *koymak* fiilleri çoğu zaman birbirlerinni yerine kullanılabilcek yakın anlamlı sözcüklerdir.

Bu durum çok yakın anlamlı sözcüklerin bazı durumlarda deyim içinde birbirinin yerine kullanılabileceğini, aynı anlamı ifade edebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

C.1.c. Yer Tamlayıcısı + Birleşik Fiil Yapısında Deyimler

Yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki bazı deyimlerde bir ismin *etmek /olmak* yardımcı fiilleriyle bir araya gelerek birleşik fiil oluşturduğu görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen böyle yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	kéndouyé péyda étmék	kenduye peyda etmek	şımartmak, çok yüz vermek	98b
2.	djéhénnémé chaïésté olmak	cehenneme şayeste olmak	cehennem azabı çekmek, lanetlenmek	104b
3.	djéhénnémé hukm étmék	cehenneme hükm etmek	lanetlemek	104b
4.	birinin uzériné tchekech étmék	birinin üzerine çıkış etmek	birisine patlamak, kızmak	149a
5.	kalbiné douy étmék	kalbine duy etmek	ilham etmek, telkin etmek	219b
6.	aza kanaat étmék	aza kanaat etmek	yetinmek	303a
7.	béïné ikamét étmék	beyne ikamet etmek	anlamak, idrak etmek	323a
8.	kéndiné malik olmamak	kendine malik olmamak	kendini tutamamak / kontrol edememek	382b

Calfa Sözlüğü'nde yer tamlayıcısı + birleşik fiil yapısında 8 deyim tespit edilmiştir. *Kalbine duy etmek* deyiminde *duy* sözcüğünün isim olmadığı görülmektedir. Buna rağmen bir isim gibi kullanılıp *etmek* fiiliyle bir araya gelmiştir. Buna benzer bir şekilde eserde *sus etmek* şeklinde bir kullanım da vardır. Günümüz Türkçesinde de *sus payı* tamlamasında yer alan *sus* sözcüğünün bir fiil olduğu fakat bir isim gibi kullanıldığı görülmektedir.

C.2. Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler

Türkçede bazı deyimlerde isim unsurunun zarf işlevli bir söz öbeği olduğu görülür. Bu söz öbeğinin yapısına göre deyimler farklı şekillerde oluşabilmektedir.

C.2.a. Zarf Tümleci İsim Tamlamasından Oluşan Deyimler

Türkçede zarf tümleci + fiil yapısındaki deyimlerin bir kısmında zarf tümleci bir isim tamlamasından oluşabilir. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	bir chéy yériné komamak	bir şey yerine komamak	önemsememek, meydan okumak	48b
2.	él él ustuné dourmak	el el üstüne durmak	boş durmak, işsiz güçsüz dolaşmak	101a
3.	yuz ustuné kalmak	yüz üstüne kalmak	yapayalnız kalmak, ilgileneni olmamak	113b
4.	yuz ustuné brakmak	yüz üstüne brakmak	ilgisini kesmek, ilgilenmemek, yapayalnız bırakmak	113b

5.	yérli seracena guétchmék	yerli sırasına geçmek	tabiiyetine almak, kendine uydurmak	268a
6.	eulum dérédjéciné érmék	ölüm derecesine ermek	ölmek üzere olmak	264a
7.	alten béhacena almak	altın behasına almak	çok pahalı almak	281a

Calfa Sözlüğü'nde zarf tümleci isim tamlamasından oluşan 7 deyim tespit edilmiştir. Yaklaşma hâli ekiyle kullanılan söz veya söz öbekleri cümlede genellikle yer tamlayıcısı görevindedir. Fakat bazı durumlarda bu hâl ekini alan sözcüklerin fiili durum bakımından nitelediği de görülür. Böyle kullanımlarda söz veya söz öbeği zarf olur. *Yüz üstüne brakmak, altın behasına almak* gibi zarf unsuru isim tamlamasından oluşan deyimlerde yaklaşma hâli eki söz öbeğini zarf durumuna getirmiştir

Dil zaman içinde işlendikçe, kullanıldıkça yeni anlatım yolları oluşturur, eklere yeni görevler, sözcüklere yeni anlamlar yükleyerek kendini sürekli geliştirir. Bu durum deyimlerde en güzel şekilde gözlenebilir. Hem söz / söz öbekleri hem de hâl ekleri deyimlerde alışılmışın dışında yeni görevler ve anlamlarla karşımıza çıkmaktadır.

C.2.b. Zarf Tümleci Bir İkilemeden Oluşan Deyimler

Türkçede zarf + fiil yapısındaki bazı deyimlerde zarf tümlecinin bir ikilemeden oluştuğu görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda liste hâlinde verilmiştir.

1.	tchamourdan tchamoura batermak	çamurdan çamura batırmak	utandırmak, kötü bir duruma düşürmek	46a
2.	boch bochena dourmak	boş boşına durmak	avare gezmek, hiçbir şey yapmamak	101a
3.	boghaz boghazé guélmék	boğaz boğaze gelmek	şiddetli kavgaya tutuşmak	242b
4.	bach bacha guélmék	baş başa gelmek	eşit olmak, beraber olmak	286b
5.	daldan dala konmak	daldan dala konmak	maymun iştahlı olmak	288b
6.	él élé guélmék	el ele gelmek	dövüşmek, çatışmak	324a
7.	eutéïé bérié séïrtmék	öteye beriye seyirtmek	gezip dolaşmak	421a

Calfa Sözlüğü'nde zarf tümleci bir ikilemeden oluşan 7 deyim tespit edilmiştir. Bunların 6'sında aynı sözcüğün tekrarıyla kurulmuş ikileme vardır. Bu ikilemelerin son ögesi yönelme hâli eki almıştır. Sadece *öteye beriye seyirtmek* deyiminde ikileme farklı

sözcüklerden oluşmaktadır. İkilemeyi oluşturan her iki sözcük de yaklaşma hâli ekini almıştır.

Deyimler aslında Türkçe cümle yapısının küçük bir modelidir. Söz öbeklerinin hepsi olmasa bile büyük bir bölümü deyim yapısında kendini göstermektedir. İkilemeler deyim yapısında kendini gösteren söz öbeklerinden sadece biridir.

C.3. Belirtili Nesne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler

Türkçede belirtili nesne+ fiil yapısındaki bazı deyimlerde nesne ile fiil arasına bir yer tamlayıcısının girdiği görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	kéndini allaha téslim étmék	kendini allaha teslim etmek	tevekkül etmek, kadere boyun eğmek	356a
2.	élini kana boulachtermak	elini kana bulaştırmak	birini yaralamak, öldürmek	419a

Calfa Sözlüğü'nde belirtili nesne + yer tamlayıcısı + fiil yapısında 2 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde *el, kan* gibi insan anatomisiyle ilgili sözcükler kullanılmıştır.

C.4. Özne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler

İçinde birden fazla ögenin bulunduğu bazı deyimlerde özne ve yer tamlayıcısının bir arada bulunduğu görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	akle bachena guélmék	aklı başına gelmek	kendine gelmek, ayılmak	344a

Bu yapıda tek deyim tespit edilmiştir. Bu deyimde, soyut bir anlamı olan *akıl* sözcüğü somutlaştırılmıştır.

C.5. Zarf Tümleci + Yer Tamlayıcısı +Fiil Yapısında Deyimler

Bazı deyimlerde zarf tümleci ve yer tamlayıcısının bir arada bulunduğu görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	dik dik yüzé bakmak	dik dik yüze bakmak	birine sert ve öfkeli bakmak	128a

2.	birici ilé yarecha tchekmak	birisi ile yarışa çıkmak	tartışmak	254a
3.	kapkafil ustuné yétichmék	kapkafil üstüne yetişmek	gafil avlamak, ansızın basmak	397b

Calfa Sözlüğü'nde zarf tümleci + yer tamlayıcısı + fiil yapısında 3 deyim tespit edilmiştir. "*Cümlenin ikinci dereceden yani yardımcı ögeleri olan özne, nesne, dolaylı tümleç (yer tamlayıcısı) ve zarf tümleci kendilerine ihtiyaç duyulduğu veya çekimin izin verdiği oranda cümlenin kuruluşuna katılırlar:"*(Gülsevin, 2011: 1182). Bazı deyimlerde yukarıda olduğu gibi hem zarf hem de yer tamalayısı bulunurken nesne bulunmaz. Deyimlerde yer alan *bakmak, çıkmak, yetişmek* fiillerin 3'ü de geçişsizdir. Dolayısıyla bu deyimlerde ve bu deyimlerin geçtiği cümlelerde nesne bulunmaz.

C.6. Yer Tamlayıcısı + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler

Bazı deyim yapılarında birden fazla yer tamlayıcısının bir arada kullanıldığı görülür. Bu yapıdaki deyimlerde farklı hâl ekleri almış ögelerin, fiili farklı açılardan tamamladığı görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	yuksékdén uzériné bakmak	yüksekden üzerine bakmak	küçümsemek, hükmetmek, hâkim olmak	138a

Bu yapıda 1 deyim tespit edilmiştir. *Yüksekden üzerine bakmak* deyiminde *küçümsemek, hükmetmek* gibi soyut bir düşünce somutlaştırılarak verilmiştir. Bu tip deyimler, deyim aktarmasına dayanır.

C.7. Zarf + Belirtili Nesne + Yer Tamlayıcısı +Fiil Yapısında Deyimler

Türkçede az da olsa bazı deyimlerde öge sayısının ikiden fazla olduğu görülmektedir. Fiilin niteliğine göre deyim içinde zarf, nesne, yer tamlayıcısı bir arada bulunabilir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	tatle dil ilé biricini yola guétirmék	tatlı dil ile birisini yola getirmek	birini güzel sözle istenilen duruma getirmek	140a

Bu yapıda tek deyim tespit edilmiştir. Pratik, kısa ve çarpıcı anlatım yolları olduğu için deyimler çoğunlukla tek ögeden oluşur. Öge sayısı arttıkça deyim sayısı azalmaktadır.

C.8. Yer Tamlayıcısı + Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler

Bazı deyimlerde yer tamlayıcısı ve zarf tümleci bir arada bulunmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	koulagha agher guélmék	kulağa ağır gelmek	zor duymak	42b
2.	bir kimésnéyé yuk olmak	bir kimesneye yük olmak	zahmet vermek, masrafa sokmak	63b
3.	biri biriné rast guélmék	biri birine rast gelmek	mutabık olmak, uyuşmak	73a

Yer tamlayıcısı + zarf tümleci + fiil yapısında 3 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde geçen *gelmek* ve *olmak* fiili geçişsizdir. Yer tamlayıcısı + zarf + fiil veya zarf + yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki deyimlerde, geçişsiz fiillerin daha sık kullanıldığı görülmektedir.

C.9. Belirtili Nesne + Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler

Bazı deyimlerde belirtili nesne ile fiil arasına başka bir öge girebilir. Bu öge zarf tümleci, yer tamlayıcısı veya özne olabilir. Aşağıda, *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen belirtili nesne + zarf tümleci + fiil yapısındaki deyim verilmiştir.

1.	umidi bocha tchekarmak	ümidi boşa çıkarmak	beklentileri karşılıksız bırakmak	147b

Calfa Sözlüğü'nde belirtili nesne + zarf tümleci + fiil yapısında tek deyim tespit edilmiştir. Bu deyimde, soyut bir anlamı olan *ümit* sözcüğü somutlaştırılmıştır.

D. Bulunma Hâli Eki ile Kurulan Deyimler

Bulunma hâli eki isimleri çeşitli anlam ilişkisi içinde fiillere bağlayan eklerden biridir. Çötüksöken, bu eke kalma durumu eki de dendiğini söyler (2011: 58). Korkmaz da bu ekin eklendiği ad ile fiil arasındaki bağlantı özelliği açısından, bulunma ve yer gösterme kavramına koşut olarak zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz bildirme, karşılaştırma, gösterme, vasıta, amaç, sebep vb. ifadelerini de içine adığını belirtir (2009: 289). Bulunma hâli ekini almış unsurlar cümlede yer tamlayıcısı, zarf tümleci gibi farklı işlevlerde bulunur.

D.1. Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler

Bulunma hâli ekini alan sözcükler deyim içinde zarf veya yer tamlayıcısı görevinde bulunabilir. Yer tamlayıcısı yer, bulunma, kalma gibi durumlardan fiili tamamlar. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen, ögesi yer tamlayıcısı olan deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	tchamourda yurumék	çamurda yürümek	debelenmek, sürünüp durmak	35b
2.	atchekda kalmak	açıkda kalmak	yetersiz olmak, eksik kalmak	96b
3.	itchindé tchurumék	içinde çürümek	sefilane yaşamak, çürümek	101b
4.	lazada brakmak	lazada brakmak	mayalamak, pişirmek	103b
5.	dicharda yatmak	dişarda yatmak	evi dışında gecelemek	108b
6.	dicharda kalmak	dişarda kalmak	gece başkasında kalmak	108b
7.	nazarda olmak	nazarda olmak	beğenilmek, itibarı olmak	177a
8.	seuzundé dourmamak	sözünde durmamak	verdiği sözü yerine getirmemek	246a
9.	sokakda kalmak	sokakda kalmak	gideceği yeri olmamak, evsiz kalmak	295b
10.	bachda otourmak	başda oturmak	yönetmek, idare etmek	321b
11.	fikrindé saklamak	fikrinde saklamak	unutmamak	358b
12.	ustundé tachemak	üstünde taşımak	bulundurmak	382b
13.	bachda olmak	başda olmak	baş olmak, önde gelmek	407a
14.	ortada olmak	ortada olmak	görünür olmak, dikkat çekmek	445b
15.	mévkei nazardé olmak	mevkıi nazarda olmak	ortada olmak, dikkat çekmek	445b

Calfa Sözlüğü'nde yer tamlayıcısı + fiil yapısında 15 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde geçen fiillerin hepsi basit yapılıdır. Yer tamlayıcısı konumundaki sözcüklerden *açık* sözcüğü hariç hepsi basit yapılıdır. Kök sözcüklerde anlam genişlemesi türemiş sözcüklere daha fazladır. Bu sözcükler dil içinde daha fazla kullanılmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında basit yapılı sözcüklerin deyim oluşturmaya daha elverişli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu yapıdaki *çamurda yürümek, içinde çürümek, fikrinde saklamak* gibi bazı deyimlerin Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı, sadece Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait kullanımlar olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum her dönemin kendine özgü deyimleri olduğunu, bazı deyimlerin zamanla kullanımdan düştüğünü göstermektedir.

Deyimler dilin ortak ürünüdür, çok yaygın ve sık kullanılan sözcüklerin yapı ve anlam kalıplaşmasıyla oluşur. Böyle bir durum söz konusu iken bazı deyimler hayatiyetini devam ettiremeyip ortadan kalkar. Fakat bu arada deyimi oluşturan sözcükler dilde canlı olarak kullanılmaya, başka deyim yapıları oluşturmaya devam eder. Bir anlamda dil yeni sürgünler, yeni meyveler vermek için, kendini yenilemek için kendini budar. Bu durum dilin canlılığını, üretkenliğini göstermektedir.

D.2. Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler

Bulunma hâli ekini alan sözcükler fiili durum, zaman gibi yönlerden niteleyebilir. Bu durumda hâl ekini alan sözcük zarf tümleci görevini üstlenir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen zarf tümleci + fiil yapısındaki deyimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	yuk altenda ézmék	yük altında ezmek	ziyadesiyle yormak, belini bükmek	3b
2.	bir chéy yeriné komak	bir şey yerine komak	saymak, itibara almak, muteber tutmak	57b
3.	béd khouy itchindé tchurumék	bed huy içinde çürümek	kötü düşüncelere batıp kalmak	101b
4.	hukm altenda olmak	hükm altında olmak	tabi olmak, birinin yönetiminde olmak	117b
5.	bordj altenda tchurumék	borc altında çürümek	çok borcu olmak, borca batmak	127a
6.	tér itchindé yuzmék	ter içinde yüzmek	çok terlemek, ter içinde kalmak	267a
7.	bordj altenda brakmak	borc altında brakmak	manevi bir yükümlülük altında bırakmak	275a

8.	yuk altenda kalmak	yük altında kalmak	takati kalmamak, zor durumda olmak	393a
9.	ich bachenda olmak	iş başında olmak	çalışıyor almak, görevini yapmak	407a

Zarf tümleci + fiil yapısındaki deyimlerde bulunma hâli eki alarak zarf görevinde kullanılan ögeler isim tamlaması yapısındadır. İsim tamlaması da hâl ekiyle fiile bağlanmaktadır. Aslında bu yapılarda asıl deyim, tamlanan ile fiilden oluşmaktadır. Bu iki unsurun anlam ilişkisinden deyim anlam doğmaktadır. Mesela *yük altında kalmak* deyiminde asıl deyim *altında kalmak'*tır. Bu deyim *yük* sözcüğüyle birlikte kullanılarak yeni bir yapı oluşturmuştur.

E. Uzaklaşma Hâli Eki ile Kurulan Deyimler

Korkmaz, uzaklaşma hâli ekinin bağlı bulunduğu fiilin taşıdığı anlam ayrılıklarına ve çıkma durumuna girmiş olan adın ilişki biçimlerine göre adı fiile yer, mekân, zaman, hareket biçimi, sebep, ölçü, miktar, fiyat, bir bütünü veya bütünün parçasını gösterme gibi değişik birçok ilişkilerle bağladığını söyler (2009: 301). Bu hâl ekini alan sözcükler yer tamlayıcısı veya zarf tümleci görevinde olabilir.

E.1. Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler

Uzaklaşma hâli eki alan söz veya söz öbeklerinin büyük bir kısmı yer tamlayıcısı görevindedir. Aşağıda yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki deyimler listelenmiştir.

1.	aslendan tchekarmak	aslından çıkarmak	melezleştirmek, aslını bozmak	1b
2.	néslindén tchekarmak	neslinden çıkarmak	melezleştirmek, aslını bozmak	1b
3.	kouvvétdén duchmék	kuvvetden düşmek	zayıflamak, güçsüzleşmek	8a
4.	kéndoudén iraklatmak	kenduden iraklatmak	kendinden soğutmak, uzaklaştırmak	11b
5.	havadan duchmék	havadan düşmek	ansızın çıkagelmek	43b
6.	yérindén kemeldayamamak	yerinden kımıldayamamak	hareketsiz kalmak, çakılmak	71b
7.	gueuzdén guéchirmék	gözden geçirmek	incelemek, bakmak	94b
8.	kécécindén vérmék	kesesinden vermek	hazırdan harcamak	106a
9.	zindjirdén kourtarmak	zincirden kurtarmak	serbest bırakmak	107a
10.	zindjirdén tchekmak	zincirden çıkmak	kudurmak, kurtulmak	107a
11.	ghayrétdén duchurmék	gayretden düşürmek	yıldırmak, cesaretini kırmak	108b
12.	seuzundén deunmék	sözünden dönmek	verdiği sözden vazgeçmek	109b
13.	nazardan duchmé	nazardan düşme	gözden düşme, eski itibarı olmama	110a
14.	ustundén tchekarmak	üstünden çıkarmak	soymak, tecrit etmek	111b
15.	rutbécindén indirmék	rütbesinden indirmek	tahkir etmek, alçaltmak	112b
16.	yérindén oynatmak	yerinden oynatmak	işten el çektirmek, başka yere göndermek	115b
17.	yérindén tchekarmak	yerinden çıkarmak	rahatsız etmek, düzenini bozmak	119b

18.	yérindén kemeldanmak	yerinden kımıldan-mak	rahatsız olmak, düzeni bozulmak	119b
19.	bir sévdadan vaz guétchirtmék	bir sevdadan vaz ge-çirtmek	bir heves, aşk, hırstan döndürmek	121b
20.	élindén tchekarmak	elinden çıkarmak	terk etmek, bırakmak	123b
21.	tédbirindén deundurmék	tedbirinden döndür-mek	fikrini çevirmek	126a
22.	takhtdan éndirmék	tahtdan endirmek	hükümdarlığına son ver-mek	126b
23.	yoldan chachmak	yoldan şaşmak	doğru yoldan ayrılmak	128a
24.	yoldan tchekarmak	yoldan çıkarmak	doğru yoldan ayırmak, saptırmak	128b
25.	gueuzdén tchekma	gözden çıkma	itibarını yitirme, nazardan düşme	133a
26.	yérindén tchekma	yerinden çıkma	ayrılma, dağılma	133b
27.	éldén tchekarmak	elden çıkarmak	satmak	134a
28.	yérindén oynama	yerinden oynama	ayrılma, kopma, sapma	145b
29.	éldén katchermak	elden kaçırmak	fırsatı değerlendireme-mek	146b
30.	tcherpedan tchekmak	çırpıdan çıkmak	serbest kalmak, özgür olmak	155a
31.	kéndindén tchekmak	kendinden çıkmak	kendini kaybetmek	203a
32.	deuchékdén kalkmak	döşekden kalkmak	iyileşmek	243b
33.	bachendan savmak	başından savmak	birini veya bir şeyi ken-dinden uzaklaştırmak	286b
34.	keledjdan guétchirmék	kılıcdan geçirmek	öldürmek, kesmek	293a
35.	kéndindén ésirguémék	kendinden esirgemek	imtina etmek, sakınmak	347a
36.	ouhdécindén guélmék	uhdesinden gelmek	başarmak, başa çıkmak	359b
37.	yoloundan sapmak	yolundan sapmak	yanlış yol tutmak	365a
38.	hakkendan guélmék	hakkından gelmek	zor bir işi başarmak, yenmek, öcünü almak	379a
39.	mémédén késmék	memeden kesmek	sevdiği bir şeyden mah-rum bırakmak	379a
40.	ghafil ouyoukoudan oyanmak	gafil uyukudan oyanmak	sonradan durumun vaha-metini anlamak	397b
41.	ardendan guitmék	ardından gitmek	takip etmek, gözetlemek	394b
42.	sofradan kalkmak	sofradan kalkmak	yemekten kalkmak	399b
43.	arkacendan duchmék	arkasından düşmek	takip etmek, rahatsız et-mek	400b
44.	élékdén guétchirmék	elekden geçirmek	ayıklamak	401a

45.	bachdan tchekarmak	başdan çıkarmak	doğru yoldan ayırmak	407b
46.	tcharkdan tchékmék	çarkdan çekmek	şekil vermek	413a
47.	aghzendan almak	ağzından almak	ağzını aramak	432b
48.	gueuzdén ghaïb étmék	gözden gayb etmek	görememek, ortadan yok olmak	445b

Bu kuruluştaki deyimlerde yer tamlayıcısını teşkil eden sözcükler incelendiğinde *döşek, uyku, çırpı ve elek* sözcükleri hariç hepsinin basit yapılı olduğu görülmektedir. Bu durum kök sözcüklerin deyim yapısında çok yaygın olarak kullanıldığı göstermektedir.

Bu yapıdaki deyimlerde en çok geçen fiiller incelendiğinde *çıkarmak* fiilinin 8, *çıkmak* fiilinin 5, *geçirmek v*e *düşmek* fiilinin 3'er kez kullanıldığını görülmektedir. Bu durum dilde çok kullanılan, anlam genişlemesi fazla olan sözcüklerin deyim yapılarında daha sık kullanıldığını göstermektedir ki daha önceki bulgularla da örtüşmektedir.

Yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki deyimlerde *çıkmak* fiili 5 kere geçerken bu fiilden türemiş olan *çıkarmak* fiili 8 kere kullanılmıştır. Bu durum fiilin geçişli hâle gelmesiyle kazandığı anlamlarla ilgilidir.

Yer tamlayıcısı + fiil yapısında 30 farklı fiil geçmektedir. Bu fiillerden *çıkmak, şaşmak, kalkmak* gibi 12 fiil geçişsiz yapılı iken geriye kalan *çekmek, almak, çıkarmak* gibi 18 fiil geçişlidir. Uzaklaşma hâli eki daha çok geçişli fiillerle birlikte kullanılmaktadır. Bu durumda *çıkmak* fiili yerine *çıkarmak* fiilinin yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki deyimlerde daha kullanılmasının sebebi ortaya çıkar.

E.2. Zarf Tümleci + Fiil Yapısında Deyimler

Uzaklaşma hâli eki alan sözcükler deyim içinde yer tamlayıcısı veya zarf tümleci olarak görev alır. Ek yaygın olarak söz veya söz öbeklerini yer tamlayıcısı hâline getirir. Fakat az da olsa bu ek eklendiği söz ve söz öbeğini zarf tümleci hâline getirmiştir. Aşağıda zarf tümleci + fiil yapısındaki deyimler listelenmiştir.

1.	iléridén vérmék	ileriden vermek	peşin vermek	29b
2.	eundén guitmék	önden gitmek	öncü olmak, ileride bulunmak	318b
3.	évvélindén koroumak	evvelinden korumak	hazırlıklı olmak	320a
4.	nazdan tchékmék	nazdan çekmek	isteksiz görünmek	351b

5.	agherdan tchékmék	ağırdan çekmek	naz çekmek, isteksiz görünmek	351b
6.	gueurmézlikdén guélmék	görmezlikden gelmek	aldırış etmemek, fark etmemiş gibi yapmak	375b

Bu yapıda 6 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde hâl ekini almış sözcükler fiili durum, zaman gibi yönlerden tamamlamaktadır.

E.3. Özne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler

Yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki bazı deyimlerde özne de bulunur. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda verilmiştir.

1.	akle bachendan guitmék	aklı başından gitmek	ne yapacağını şaşırmak	15b

Calfa Sözlüğü'nde özne + yer tamlayıcısı + fiil yapısında sadece 1 deyim yer almaktadır. Bu yapıda özne olan öge iyelik ekini almıştır. İyelik eki, bu tür yapılarda sözcüğü bir zamire bağlamaktadır.

E.4. Belirtili Nesne + Yer tamlayıcısı + Fiil Yapısında Deyimler

Yer tamlayıcısı + fiil yapısındaki bazı deyimlerin belirtili nesne ile birlikte kullanıldığı görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki deyimler aşağıda listelenmiştir.

1.	keledje kenendan chékmék	kılıcı kınından çekmek	saldırmaya hazırlanmak	111b
2.	malene élindén almak	malını elinden almak	mahrum bırakmak, gasp etmek	118b
3.	birini yoloundan tchekartmak	birini yolundan çıkartmak	birini doğru yoldan ayırmak	126a

Calfa Sözlüğü'nde belirtili nesne + yer tamlayıcısı + fiil yapısında 3 deyim tespit edilmiştir. İlk deyimde geçen belirtili nesne deyimin yapısında yer alan temel unsurdur. Diğer deyimlerde geçen belirtili nesne ise deyimde asıl unsur olmayıp anlamı sınırlamak amacıyla kullanılmıştır.

F. Edatlarla Kurulan Deyimler

Korkmaz, *e*datların yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimelerle cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözler olduğunu dile getirir (2009: 1052). Ergin de son çekim edatları başlığı altında edatlar hakkında, isimlerden sonra gelerek onların çeşitli zarf hâllerini yaptığını, fonksiyonları bakımından bu edatların hâl eklerine benzetilebileceğini söyler (1993: 345).

Edatlar isimleri benzerlik, durum, araç gibi çeşitli yönlerden fiillere bağlayan sözcüklerdir. Bu sözcükler anlamları olmayan görevli sözcüklerdir. Bu yönüyle hâl ekleriyle benzerlik gösterir. Çoğu zaman ayrı bir sözcük gibi değil de sözcüklere bitişik yazılır. Edatların oluşturduğu söz öbeği deyim içinde zarf tümleci görevini üstlenir.

Türkçede eskiden beri kullanılan *gibi, ile* gibi birçok edat vardır. Bunların bazen deyim yapısı içinde de kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu şekilde edatlarla kurulmuş deyimler listelenmiştir.

1.	dagh guibi yeghmak	dağ gibi yığmak	pek çok yığmak	14a
2.	élinin émégui ilé guétchinmék	elinin emeği ile geçinmek	geçimini kendi çabasıyla sağlamak	48a
3.	kargha guibi eutmék	karga gibi ötmek	kötü ses çıkarmak	100b
4.	parmak ilé gueustérmék	parmak ile göstermek	alay etmek, maytaba almak	137b
5.	chimchék guibi guétchmék	şimşek gibi geçmek	çok hızlı geçmek	148b
6.	karendja guibi kaïnamak	karınca gibi kaynamak	üşüşmek, bir yerde çok kişi olmak	184a
7.	yokardan achaghadak bakmak	yokardan aşağadak bakmak	horlamak, hakir görmek	199b
8.	gueuz oudjou ilé bakmak	göz ucu ile bakmak	fark ettirmeden bakmak	277b
9.	tavous guibi yurumék	tavus gibi yürümek	böbürlenerek yürümek	287b
10.	éda ilé yurumék	eda ile yürümek	tafra yapmak, kurulmak	352b
11.	sél guibi akmak	sel gibi akmak	bol ve gür akmak, zaman çok hızlı geçmek	366b
12.	makbouloum déyil démék	makbulum deyil demek	protesto etmek	329b
13.	biriyilé duchmé	biriyile düşme	çekişme, takışma	401b

14.	ruzguiar guibi guitmék	rüzgâr gibi gitmek	çok hızlı gitmek	432a

Calfa Sözlüğü'nde edatlarla kurulan 14 deyim tespit edilmiştir. Bu yapıdaki 12 deyimde *gibi* ve *ile* edatı kullanılmıştır. Ayrıca birer deyimde *değil* ve *dek* edatı kullanılmıştır.

Gibi ve *ile* edatları Eski Türkçeden beri çok sık kullanılagelmiştir. Bu durum dilde daha çok kullanım bulan sözcüklerin deyimlerde kendine daha sık yer bulduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bu yapılarda deyim benzerlik ilişkisi üzerine kurulmuştur. *Dağ, karga, karınca şimşek, tavus, sel, rüzgâr* gibi somut kavramlı sözcüklerle benzetme yapılmıştır. Bu durum aynı zamanda coğrafyanın dil üzerindeki etkisini de göstermektedir. Dil, içinde bulunduğu sosyal, siyasi, dinî, askerî, coğrafî olmak üzere bütün şartlardan etkilenir. Bu etki benzetme esasına dayanan deyimlerde kendini daha iyi göstermektedir.

G. Fiil + Fiil Yapısında Deyimler

Deyimlerin büyük bir kısmının, neredeyse tamamına yakınının isim + fiilden oluştuğu görülür. Fakat az da klasik yapının dışında fiil + fiil yapısında da deyimler bulunmaktadır.

Fiil + fiil yapısındaki deyimlerde fiiller, zarf-fiil ekiyle birbirine bağlanır. Böylelikle tasvirî fiil görünüşü de ortaya çıkmaktadır. Aşağıda fiil + fiil yapısındaki deyimler listelenmiştir.

1.	él ustuné koyoub dourmak	el üstüne koyub durmak	boş durmak, bir şey yapmamak	48b
2.	yéyib itchmék	yeyib içmek	zevk etmek, tadını çıkarmak	43b
3.	batep kalmak	batıp kalmak	kötü hâlde olmak, sefilane yaşamak	101b
4.	silib supurmék	silib süpürmek	ne var ne yok hepsini yiyip bitirmek	128b
5.	gueuz dikib bakmak	göz dikib bakmak	yiyecek gibi bakmak	128b
6.	deunub dolachmak	dönüb dolaşmak	avare gezmek, çıkmazda olmak	166a
7.	yuz vérib bozmak	yüz verib bozmak	şımartmak	190a
8.	ézilib buzulmék	ezilib büzülmek	nazlanmak, naz etmek	255b
9.	éyilib bukulmék	eyilib bükülmek	geri çekilmek	354a
10.	koy vérmék	koy vermek	serbest bırakmak, boş vermek	410b

Fiil + fiil yapısındaki deyimlerde ilk fiilin, ikinci fiili durum açısından nitelediği görülmektedir. Fiil aldığı ekle zarf görevini üstlenir. Bu deyimlerde *-Ib* zarf fiil eki kullanılmıştır. Yalnız son deyimde, *koyvermek* deyiminde fiillerin eksiz birleştiği gibi bir görüntü vardı. Bu deyimde diğerlerinden farklı bir zarf fiil eki, *-I / -U* kullanılmıştır. Bu ek de zamanla bu deyimden düşmüştür. Bu deyimin aslı *koyuvermek*'tir.

Yine *el üstüne koyub durmak, göz dikib bakmak, yüz verip bozmak* deyimlerinde ilk fiilin bir söz öbeğinden oluştuğu görülmektedir.

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü Fransızcadan Osmanlı Türkçesine bir sözlüktür. Eserde Osmanlı Türkçesinin bütün deyimlerinin olması beklenemez. Sözlük, hacim olarak büyük değildir. Sözlükte yaklaşık 16000 madde başı, alt başlıklarla beraber ise 20000 civarında Fransızca kelime geçer. Bu kelimelere karşılık olarak da 40000 civarında Türkçe sözcük yer alır. Burada önemli olan sözcük sayısı değil sözcüklerin niteliği ve kaynağı, eserde yer alan Türkçe söz varlığından hareketle son dönem Osmanlı Türkçesinin durumunu ana hatlarıyla gözler önüne sermektir.

Deyimler Türkçenin söz varlığında çok önemli bir yere sahiptir. *Calfa Sözlüğü*'nde de Osmanlı Türkçesi söz varlığında kullanılan bir hayli deyimin olduğu görülür. Eserde geçen deyim sayısı 772'dir. Fransızca kelimelere Türkçe karşılık olarak bu deyimlerin kullanılması özelde Osmanlı Türkçesi, genelde Türkçe hakkında çok önemli ipuçları vermektedir.

Deyimler çeşitli anlam olaylarına dayanan yapı ve anlam bakımından kalıplaşmış söz öbekleridir. "*Türkçenin bu yoldan yararlanarak anlatımı zor, ayrıntı sayılabilecek durum ve olayları çok ince benzetmelere yer vererek, adeta sahneye koyarak dile getiren bir dil olduğunu görüyoruz."* (Aksan, 2001: 32)

Dil mevcut sözcüklere yeni anlam ve görevler yükleyerek yeni sözcükler, yeni kullanımlar yaratmaktadır. Bunu yaparken de çoğu zaman kelimeleri birleştirme yoluna gitmektedir. Birleştirme bir söz türetme yöntemidir. Bu yöntemle birçok isim, sıfat, zarf, fiil gibi sözcük oluşturulmuştur. Kelimeler birleşme sırasında yapı bakımından birleşirken anlam bakımından da kaynaşır. Bu birleşme ve kaynaşma esnasında sözcükler çoğu zaman temel anlamlarından sıyrılarak yeni anlamlar kazanır. Bu şekilde deyim yapıları oluşmaktadır. Deyimler de aslında bir söz türetme yöntemidir, hem de tarihinin her döneminde çok sık kullanılan yöntemdir.

Deyimlerin yapısını incelendiğinde deyimde geçen isim ve fiil türündeki sözcüklerin dilde çok sık kullanılan sözcükler olduğu görülür. Bu sözcüklerin önemli bir kısmı dilin temel söz varlığına ait sözcüklerden oluşmaktadır. Eserde insan anatomisi ile ilgili sözcüklerle kurulmuş çok sayıda deyim vardır: *Baş* ve *göz* 30'ar, *yüz* 17, *ayak* 6, *kulak* 3 ayrı deyimde geçmektedir. Yine benzer şekilde *kendi* zamiri 15 farklı deyimde geçmektedir. Yer yön bildiren sözcüklerden *üst* 23, *alt* 17, *geri* 9, *ileri* 7 deyimde kullanılmıştır.

Bu durum deyimlerde temel söz varlığına ait sözcüklerin çok sık kullanıldığının kanıtıdır.

Calfa Sözlüğü'nde yer alan 770 civarındaki deyimde a*lmak,* v*ermek, olmak, çıkarmak* fiillerinin çok sık kullanıldığı görülür. Deyimlerin yapısında geçen *almak, vermek, olmak, çıkarmak* gibi sözcüklerin ortak özelliği anlam genişliğinin dikkat çekecek ölçüde büyük olmasıdır. *Almak* fiili için *Kamus-ı Türkî*'de 17, *Güncel Türkçe Sözlük*'te 33, *vermek* fiili için *Kamus-ı Türkî*'de 8, *Güncel Türkçe Sözlük*'te 22, *olmak* fiili için *Kamus-ı Türkî*'de 13, *Güncel Türkçe Sözlük*'te 25 farklı anlam verilmiştir. Bu durum deyimlerde öncelikle mevcut söz varlığı içinde kullanım sıklığı fazla olan sözcüklerin daha çok kullanıldığını göstermektedir. Bir başka deyişle dil içinde hayatiyeti daha fazla olan sözcükler deyim yapısında daha çok yer almaktadır.

Gökçe, deyimlerin ve atasözlerinin bir milletin söz varlığı içinde son derece önemli bir yer tutan, o milletin zekâsının yanı sıra dilinin sahip olduğu estetik özelliklerini ve anlatım imkânlarını en iyi gösteren kalıplaşmış söz ya da söz birlikleri olduğunu dile getirir (2011: 346). Deyimler dilin kendini geliştirmek, yenilemek, anlatım zenginliği sağlamak için kendi kaynaklarını kullanma yoluna gittiğinin somut ifadeleridir.

"Deyimlerimiz anlambilim açısından ele alınacak olursa, anlatım güçlerini yükselterek doruğa çıkaran ve her biri birer anlam olayı ve söz sanatı olan öğelerden geniş ölçüde yararlandıkları görülür." (Aksan, 2012: 111). Deyimlerin büyük kısmı, benzetme ve deyim aktarması gibi anlam olaylarına dayanır. Deyimlerde kuvvetli bir somutlaştırmanın olduğu görülür. Anlaşılması, kavranması zor durumlar, soyut kavramlar deyimler aracılığıyla daha kolay ifade edilmektedir. Ong, sözlü kültürlerin kavramları duruma göre işlevsel ilişki çerçevesinde kullandığını, bu çerçevede insan yaşamına yakın olduğu için kavramların soyutluğu asgari olduğunu belirtir (2014: 66). Bu durum göz önüne alındığında deyimlerin sözlü kültür ürünü olduğu ortaya çıkmaktadır.

"Bir dilin yazı ve konuşma dili olmak üzere iki yönü vardır. Konuşma dili evde, sokakta ve günlük hayatta kullanılan tabii dildir." (Kartallıoğlu, 2015: 7). Osmanlı Türkçesinin de konuşma dili ve yazı dili olmak üzere iki yönünün olduğunu düşünecek olursak deyimleri konuşma dili, halk dili içine almak gerekir. Çünkü deyimler, terimler gibi özel bir alana mahsus olmayıp halkın ortak ürünüdür, kullanımları daha yaygındır. Deyimleri oluşturan sözcükler dile yerleşmiş, çeşitli şekillerde başka sözcüklerle kalıplaşmış, an-

lam genişlemesine uğramıştır. Calfa gibi iki dilli bir sözlükte 770 civarında deyimin bulunması Osmanlı Türkçesinde canlı bir halk dilinin olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Türkçesi deyimlerinde Eski Türkçeden beri kullanılagelen, dilin temel söz varlığına ait sözcüklerin yanı sıra başta Arapça olmak üzere Farsça ve çok sınırlı olmak üzere Batı dillerinden de alınma sözcükler geçer. 770 civarındaki deyimde geçen birkaç istisna hariç yabancı kökenli sözcüklerin hemen hemen hepsi Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Bu durum dilin, bu alınma sözcükleri kendi zevk, anlayış ve işleyişine göre biçimlendirerek içselleştirdiğini, kendine mal ettiğini göstermektedir.

Aksan, bir dilin sözvarlığının o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tuttuğunu, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, sözdizimi ve anlam değişikliklerini yansıtığını, hangi dillerin etkisiyle ne türden değişimlerin gerçekleştiğini gösterdiğini belirtir (2001: 13) Yukarıda belirtilmiş olduğu üzere Osmanlı Türkçesine ait deyimlerde geçen alıntı sözcüklerin ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kökenli olduğu görülmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde, özellikle halk Türkçesinde Batı dillerinin tesirinin yok denecek kadar az olduğunu, İslam dairesi içinde bulunan dillerden etkilendiğini, bu etkilenmenin sözcük düzeyinde olduğu ama çok az da olsa *terki dünya etmek, hayati cedide vermek, sahibi firaş olmak* deyimlerinde görüldüğü üzere bu dillerin gramer kurallarından da etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca bu durum Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketlerinin henüz halka yansımadığı; toplumsal yapıda, kültürel alanda ciddi bir değişimin olmadığı sonucunu da ortaya çıkarmaktadır.

Aksoy, en uçucu kavramların, en ince hayallerin, en güzel benzetmelerin, çeşit çeşit mecazların, söz ustalıklarının deyimlerin yapı taşları arasında parladığını dile getirir (1965: 38). Deyimlerin estetik bir boyutu vardır. Her sözcük deyimde kendine yer bulamaz. Bir sözcüğün deyim kalıbına girmesi için halkın imbiğinden geçmesi gerekir. Bütün deyimlerde milletin yaratıcılığı, ortak aklı, zevki vardır. Şayet böyle bir durum olmazsa deyim halka mal olmaz.

Tanzimat'tan sonra özellikle de Osmanlının son dönemlerinde sade, anlaşılır bir Türkçeyle yazma, edebiyat yapma gayesi görülmektedir. Bu bağlamda Yeni Lisan Hareketinin gerçekleştirmek istediği yazı dilini konuşma diline yaklaştırma düşüncesi aslında Osmanlı Türkçesi halk dilinin bir ölçü olarak ele alınıp onaylandığının bir kanıtıdır. Bu düşüncenin Cumhuriyetle birlikte hayata geçirildiği düşünülürse Türkiye Türkçesinde Osmanlı dönemi halk Türkçesinin temel alındığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bugün için

Türkiye Türkçesini estetik, dinamik, üretken bir dil olarak görüyorsak, kabul ediyorsak Osmanlı Türkçesinin bu özelliklere sahip olduğunu da kabul etmiş oluruz.

Deyimler dilin üretkenliğinin, kendisini yenilemesinin, dinamik yapısının bir göstergesidir. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen *mideye ağırlık vermek, kana serinlik vermek, altına çızgı çekmek, ağzından sakız avlamak, yeniden yürek vermek, tekrar el dokunmak* gibi deyimler Türkiye Türkçesinde kullanılmayıp Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinin özellikle de halk dilinin bu üretkenliğini, her dönemin kendine özgü dil zevkinden doğan deyimleri olduğunu göstermektedir. Zaman veya şartlar değiştikçe dilde mevcut deyimlere yenisi eklenmekte, bazı deyimler kullanımdan düşmekte, bazı deyimlerin yerine yenisini konmaktadır. Bu durum dilin dinamik yapısının bir göstergesidir.

Deyimler bir söz öbeğinden oluşur fakat bu öbek mümkün mertebe en az sözcüğün birleşmesiyle oluşur. Eserde yer alan 772 deyim içinde 572 deyimin iki sözcükten oluştuğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle eserde geçen deyimlerin %74'ü iki sözcükten meydana gelmektedir. Bu durum deyimlerde en az sözcükle en geniş anlamı, en güzel şekilde ifade etme gayretini gösterir.

Dil kendi işleyişi içinde imkânlarını kullanarak farklı anlatım yolları yaratmaktadır. Bu durum deyimlerde en güzel şekilde kendini göstermektedir. Deyimler bu anlamda Türkçenin, Osmanlı Türkçesinin canlı, dinamik yapısının bir tezahürüdür.

II. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE KALIP İFADELER

Türkçenin söz varlığındaki önemli unsurlardan biri de kalıp sözlerdir. Bulut, kalıp sözlerin Türkçenin zenginliğini yansıtan, kültürümüze, olaylar karşısındaki tutumumuza ışık tutan dil öğeleri olduğunu söyler (2012: 1118). Aksan da sözvarlığı içindeki bu öğelerin bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan birtakım sözler olduğunu dile getirir (2004: 34). Gökdayı ise bu sözleri, önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanan, gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsendiği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleri şeklinde tanımlar (2008: 106). Çoğunlukla konuşma dilinde görülen, belli durumlarda, zamanlarda, şartlarda söylenmesi gelenek hâline gelmiş, söz, söz öbeği veya cümlelerden oluşan ifadelere kalıp ifade denir.

Calfa Sözlüğü'nde, Osmanlı Türkçesi söz varlığında kullanım bulmuş ve hatta büyük bir kısmı günümüz Türkçesinde kullanılmaya devam eden birçok kalıp ifade yer almaktadır. Sözlükte geçen bu kalıp ifadeler aşağıda sınıflandırılıp incelenmiştir.

Sözlükte geçen kalıp ifadeler günümüz Türkiye Türkçesinde de hemen hemen aynı anlamlarla kullanılmaktadır. Bu sebeple aşağıdaki listelerde kalıp ifadelerin açıklamaları verilmemiştir.

1. Tek Sözcükten Oluşan Kalıp İfadeler

Türkçede tek sözcükten meydana gelmiş birçok kalıp ifade yer almaktadır. Bu sözcüklerin bir kısmı hiçbir çekim eki almadan, yalın durumda kullanım bulurken bir kısmı da ancak belirli çekim ekleriyle kullanılarak kalıp ifade oluşturmuştur. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen tek sözcüklü kalıp ifadeler aşağıda listelenmiştir.

1.	éddoua	eddua	adieu	6b
2.	vés-sélam	ves-selam		
3.	yekel	yıkıl	allez-vous-en	12a
4.	hazrét	hazret	altesse	12b
5.	hazrétiniz	hazretiniz	votre altesse	12b

6.	hazrétléri	hazretleri	leur altesse	12b
7.	djanem	canım	mon âme	13b
8.	djiyérim	ciyerim		
9.	amin	amin	amen	13b
10.	péh!	peh!	bah!	33a
11.	olsoun	olsun	bon	44a
12.	aférin!	aferin!	bravo!	48b
13.	hàyidé	hayide	çà	52a
14.	azizim	azizim	mon cher	65b
15.	korkma	korkma	courage	95a
16.	inanmam!	inanmam!	je ne le crois pas	100b
17.	béli	beli	da	104a
18.	héy vah	hey vah	bien dommage	138a
19.	yazek	yazık	c'est dommage	138a
20.	mutééssifim	müteessifim	j'en sois fâché	174a
21.	loutfén	lutfen	en faveur de	177a
22.	savouloun	savulun	gare	189b
23.	savoul	savul		
24.	tchékinméyiniz	çekinmeyiniz	ne vous gènez pas	190b
25.	yà!	ya!	ha!	197a
26.	vay!	vay!		
27.	hay!	hay!		
28.	vah!	vah!	hélas!	200a
29.	éy vah!	ey vah!		
30.	yachà	yaşa	hourra	203b
31.	mutéchékkirim	müteşekkirim	merci	253a
32.	soultanem	sultanım	monseigneur	260b
33.	éféndim	efendim		
34.	vallahi!	vallahi!	parbleu!	289b
35.	yalvarerem	yalvarırım	je vous prie	323b
36.	gueuruchélim	görüşelim	au revoir	361a
37.	bouyoûroun	buyurun	servezvous	378b
38.	farza	farza	je suppose	396a

39.	déyélim	deyelim	je suppose	396a

Calfa Sözlüğü'nde tek sözcükten meydana gelmiş 39 kalıp ifade tespit edilmiştir. Bunlar arasında isim, sıfat, fiil, ünlem, zarf gibi farklı türden sözcükler yer almaktadır. İsim soylu sözcüklerin ya yalın hâlde ya da iyelik ekiyle kullanıldığı görülmektedir. Sözlükte geçen *hazretiniz, hazretleri, canım, ciyerim, azizim, müessifim, sultanım, efendim* gibi isim soylu sözcüklerin iyelik ekiyle kullanıldığı görülmektedir. *İnanmam, savulun, çekinmeyiniz, yalvarırım, görüşelim, buyurun, deyelim* gibi sözcüklerde de fiillerin birinci veya ikinci şahıs eklerini aldığı görülmektedir, yalın fiiller de doğal olarak ikinci şahıs eklidir. Çeşitli ekler alarak kalıp ifade hâline gelmiş isim ve fiillerin birinci veya ikinci şahıslara göre şekil alması kalıp ifadelerin daha çok birebir, yüz yüze ilişkilerde kullanım bulduğu göstermektedir.

Tek sözcükten oluşan *aferin, hazret, canım, ciyerim, lutfen, vallahi* gibi birçok kalıp ifadenin alıntı sözcüklerden oluştuğu görülür. Hatta yabancı unsurlu *eddua, vesselam* gibi sözcüklerin de kalıp ifade oluşturduğu görülmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesindeki yabancı unsurlu sözcüklerin de zamanla Türkçeleşerek günlük dilde kullanım alanı bulduğunu, halka mal olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bir sözün kalıp ifade değeri kazanmasında vurgu ve tonlama çok önemlidir. Özellikle tek sözcükten oluşan kalp ifadelerde bu husus çok öne çıkmaktadır. *Yıkıl, savul, yaşa, azizim, ciyerim, sultanım* gibi birçok sözcük anlamlarından ziyade vurgu ve tonlamaya bağlı olarak kalıp ifade değeri kazanmaktadır.

2. Birleşik Fiil Yapısında Kalıp İfadeler

Türkçedeki kalıp ifadelerin önemli bir kısmı birleşik fiil yapısındaki sözcüklerden oluşmaktadır. Birleşik fiiller kip ve şahıs eklerini alarak tek başlarına bile bir cümle değeri taşır. Birleşik fiillerin başka söz öbekleri veya ögelerle de bir araya gelerek kalıp ifade oluşturduğu da görülmektedir. Bu şekilde oluşan kalıp ifadeler cümle yapısındaki kalıp ifadeler olarak ayrı bir başlıkta toplanmıştır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen birleşik fiil yapısındaki kalıp ifadeler aşağıda listelenmiştir.

1.	allaha esmarladek	allaha ısmarladık	adieu	6b
2.	déf ol	def ol	allez-vous-en	12a

3.	afiyét olsoun	afiyet olsun	bon appétit	18b
4.	afiyétlér ola	afiyetler ola	bon appétit	18b
5.	dikkat et!	dikkat et!	attention!	26b
6.	khoch guéldiniz, séfa guéldiniz	hoş geldiniz, sefa geldiniz	soyez le bienvenu	40b
7.	kérém édin	kerem edin	ayez la bonté	44b
8.	inayét bouyouroun	inayet buyurun	ayez la bonté	44b
9.	bakhtemez yurudu	bahtımız yürüdü	nous avons eu bien du bonheur	44b
10.	allahdan oldu	allahdan oldu		
11.	bin yacha!	bin yaşa!	bravo !	48b
12.	aghzene kapa!	ağzını kapa!	bouche close!	71b
13.	kérém éyléyin	kerem eyleyin	ayez la complaisance de	77a
14.	Allah bilir	Allah bilir	Dieu sait	130a
15.	Allah vérsin	Allah versin	plasie Dieu	
16.	Allahe sévérsén	Allahı seversen	pour l’amour de Dieu	130a
17.	Allah saklacen	Allah saklasın	à Dieu ne plaise	130a
18.	Allah gueustérmécin	Allah göstermesin		
19.	aghzenen soulare akeyor	ağzının suları akıyor	l'eau en vient à la bouche	144a
20.	sabrem tachàïor	sabrım taşayor	la patience m'échappe	146b
21.	téhammulum kàlmayor	tehammülüm kalmayor		
22.	téessuf édérim	teessüf ederim	j'e suis fâché	174a
23.	adjlekdan eulûyoroum	aclıkdan ölüyorum	je meurs de faim	174b
24.	gueuzunu atch	gözünü aç	prends garde	189a
25.	rahatsez olmaïnez	rahatsız olmayınız	ne vous gènez pas	190b
26.	hér né oloursa olsoun	her ne olursa olsun	à tout hasard	199a
27.	téchékkur idérim	teşekkür iderim	merci	253a
28.	sou kécildim	su kesildim	je suis tout mouillé	263b
29.	afv édérsiniz	afv edersiniz	je vous demande pardon	290a
30.	mazour bouyouroun	mazur buyurun		
31.	sabreme tukédiyorsoun	sabrımı tükediyorsun	vous mettez ma patience à bout	294b
32.	zahmét tchékméyin	zahmet çekmeyin	ne vous donnez pas la peine	297a
33.	afv bouyouroun	afv buyurun	pardon de la peine	297a

34.	Allah étmécin	Allah etmesin	à Dieu ne plaise	308a
35.	Allah véré	Allah vere	plût à Dieu	308a
36.	khochdja kalen	hoşca kalın	au revoir	361a
37.	souçouzlekdan eulûyoroum	susuzlıkdan ölüyorum	je meurs de soif	382b
38.	rédja édérim	reca ederim	je vous en supplie	395b
39.	niaz édérim	niyaz ederim		
40.	sécini kécérmi sin	sesini kesermi sin	voulez-vous vous taire	400b
41.	ich ichdén guétchdi	iş işden geçdi	c'est trop tard	402a
42.	ahd étdim	ahd etdim	j'aifaitvoeu de faire telle chose	441b
43.	ahdem ahd olsoun	ahdım ahd olsun		
44.	né oloursa olsoun	ne olursa olsun	vogue la galère	441b
45.	allah istér	allah ister	Dieu le veut	444b
46.	allah sélamét vérsin	allah selamet versin	bon voyage	445a
47.	oughourlar ola	uğurlar ola		

Calfa Sözlüğü'nde birleşik fiil yapısında 47 kalıp ifade tespit edilmiştir. Bu kalıp ifadelerin bir kısmı deyim yapısındadır: *Bin yaşa, ağzını kapa, ağzının suları akıyor, sesini kesermi sin, iş işden geçdi…*

Sözlükte geçen *def ol, afiyet olsun, afiyetler ola, dikkat et, kerem edin, inayet buyurun, bin yaşa, ağzını kapa, gözünü aç, rahatsız olmayınız* gibi kalıp ifadelerin genellikle emir-istek kipinde çekimlendiği görülmektedir. Bu kalıp ifadelerin aynı zamanda ikinci şahsa göre çekimlenmesi dikkat çekmektedir. Listede yer alan *allah ısmarladık, sabrım taşayor, teessüf ederim, aclıkdan ölüyorum, teşekkür iderim, reca ederim* gibi birleşik fiil yapısındaki kalıp ifadelerin de birinci şahsa göre çekimlendiği görülmektedir. Bu durum kalıp ifadelerin daha çok birincil ilişkilerde kullanım bulduğunu göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen birleşik fiil yapısındaki kalıp ifadeler içinde *Allah* sözcüğüyle oluşmuş *Allah saklasın, Allah vere, Allah etmesin* gibi 11 kalıp ifade yer almaktadır. Bu durum dilin; toplumun inanç sisteminden, dinî değerlerlerinden, zihnî yapısından etkilendiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3. İkileme Yapısında Kalıp İfadeler

Türkçede ikileme yapısındaki sözlerin bir kısmı kalıp ifade değeri taşımaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen ikileme yapısındaki kalıp ifadeler aşağıda listelenmiştir.

1.	keur keurouna	kör köruna	aveuglement	31a
2.	Allah Allah!	Allah Allah!	mon Dieu!	130a
3.	vah vah	vah vah	quel dommage	138a
4.	hayhày!	hayhay!	oui da!	284a

Calfa Sözlüğü'nde ikileme yapısında 4 kalıp ifade tespit edilmiştir. Bu sözlerden *kör köruna* sözü hariç diğerleri ünlem anlamlıdır ve aynı sözün tekrarıyla oluşmuştur. *Vah vah, hayhay* sözünde aynı zamanda bir pekiştirme de söz konusudur.

4. Kısaltma Öbekleri Yapısında Kalıp İfadeler

Karaağaç, kısaltma öbeklerinin herhangi bir söz öbeği veya cümle yapısının kısaltılması ve daha sonra da bu yapının örneksenmesi ile yaygınlaştığını, böylece diğer öbek ve cümlelerin yanı başında birer ayrı bir yapı durumuna geldiğini belirtmektedir (2012: 458). Bu kısaltma öbeklerinin bir kısmı zamanla kalıp ifade değeri kazanmıştır. *Calfa Sözlüğü*'nde bu yapıda kalıp ifadeler yer almaktadır. Bunlar aşağıda listelenmiştir.

1.	djanema minnét	canıma minnet	je ne demande pas mieux	114b
2.	Allaha chukr	Allaha şükr	grâce à Dieu	130a
3.	bachem ustuné	başım üstüne	je n'y manquerai pas	246a
4.	khaïra karche	hayra karşı	bonne nuit	274b

Calfa Sözlüğü'nde kısaltma öbeği yapısında 4 kalıp ifade tespit edilmiştir. Bu kısaltma öbeklerinin hepsi yaklaşma hâli ekini almıştır. Bu sözler yaklaşma öbekleridir.

Eserde geçen *hayra karşı* sözü *Allah hayırlı işlerle, kişilerle karşılaştırsın* anlamında kullanılan bir sözdür.

5. Sıfat Tamlaması Yapısında Kalıp İfadeler

Türkçede sıfatlar niteledikleri, belirttikleri sözcüklerle beraber sıfat tamlaması oluşturur. Bu yapıların bazen kalıp ifade değeri kazandığı görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde de bu yapıda kalıp sözler mevcuttur.

1.	sévgulu dostoum	sevgülü dostum	mon cher ami	13b
2.	aziz dostoum	aziz dostum		
3.	chéfkétlu padichah hazrétléri	şefketlü padişah hazretleri	Sa hautesse le Sultan	199b
4.	moukhlis dostounouz	muhlis dostunuz	votre ami dévoue	128b
5.	chévkétlu éféndimiz hazrétléri	şevketlü efendimiz hazretleri	sire	381b

Sözlükte sıfat tamlaması yapısında 5 kalıp ifade tespit edilmiştir. Bu ifadeler birer hitap sözü olarak dikkat çekmektedir. Bu kalıp sözlerin biri hariç hepsinde birinci ve ikinci şahıs iyelik eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum daha önce de değinildiği gibi kalıp ifadelerin daha çok birebir ilişkilerde ortaya çıktığını, kullanıldığı göstermektedir.

6. Edat Öbeği Yapısında Kalıp İfadeler

Türkçede edat öbeği yapısındaki bazı sözlerin de kalıp ifade değeri kazanmış olduğu görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen edat öbeği yapısındaki kalıp ifadeler aşağıda listelenmiştir.

1.	séadét ilé	seadet ile	adieu	6b
2.	Allah achkena	Allah aşkına	pour l'amour de Dieu	14a
3.	hadjatem déyil	hacatım deyil	bon	44a
4.	ich ichdén guétchdikdén sonra	iş işden geçdikden sonra	après coup	94b
5.	aklen bachenda déyil	aklın başında deyil	vouz avez l'air distrait	135b
6.	dinim hakke itchin	dinim hakkı için	ma foi	182a
7.	Allahen loufou ilé	Allahın lutfu ile	par la grâce de Dieu	193b
8.	erz vé namouçoum hakke itchin	ırz ve namusum hakkı için	ma porole d'honneur	202a
9.	erzem hakke itchin	ırzım hakkı için	sur mon honneur	202a
10.	namouçoum hakke itchin	namusum hakkı için	ma parole d'honneur	291a

Calfa Sözlüğü'nde edat öbeği yapısında 10 kalıp ifade tespit edilmiştir. Sözlükte geçen *seadet ile* sözü *hoşça kal* anlamında bir kalıp ifadedir. *Allah aşkına* sözü de *Allah'ını seversen, Allah için* gibi anlamlara gelen bir kalıp sözdür. Burada da dinî inancın dile etkisi görülmektedir. Bunun yanında *için* edatıyla oluşmuş öbeklerde de *din, ırz ve namus* gibi değerler geçmektedir. Toplumun sahip olduğu ve büyük önem atfettiği, topluma egemen olan değer yargıları kalıp ifadelerde kendini göstermektedir. Bundan dolayı bir dili, konuşulduğu zamandan ve içinde bulunduğu toplumun normlarından ayrı değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmaz. Sözlükte geçen *aklı başında deyil* sözü bir kısaltma öbeği olan *aklı başında* sözüne *değil* olumsuzluk edatının getirilmesiyle oluşmuştur. Bu sözün direkt *aklı başında olmamak* deyiminden kısalarak oluştuğu da düşünülebilir.

7. Soru Sözcükleriyle Oluşan Kalıp İfadeler

Türkçede soru anlamlı sözcüklerin birçoğu isim, sıfat, zamir, zarf, ünlem gibi farklı görevlerde kullanılabilen çok yönlü sözcüklerdir. Bu soru sözcükleri bazen beraber kullanıldıkları sözcüklerle birlikte kalıp ifade değeri kazanır. *Calfa Sözlüğü*'nde bu şekilde bazı kalıp ifadeler geçmektedir. Bunlar aşağıda sıralanıştır.

1.	öuylémi!	öylemi!	bon!	44a
2.	né dérsin!	ne dersin!	déjà!	113a
3.	néyé lazem?	neye lazım?	qu'importe?	208b
4.	né hadjét?	ne hacet?		
5.	bana né?	bana ne?	que m'importe?	208b
6.	némé lazem?	neme lazım?		
7.	sana né?	sana ne?	que vous importe?	208b
8.	né vazifén?	ne vazifen?	que vous importe?	208b
9.	né khabér?	ne haber?	quelle nouvelle y a-t-il?	273b
10.	né démék!	ne demek![1]	parbleu!	289b
11.	guértchékmi?	gerçekmi?	est-ce vrai?	445a

Calfa Sözlüğü'nde soru sözcükleriyle oluşmuş 11 kalıp ifade tespit edilmiştir. Bu ifadelerde yer alan *ne*, *neye*, *neme* ve *mi* soru sözcükleri beraber kullanıldıkları sözlerle bir-

[1] Tabii ki, elbette

likte kalıp ifade değeri kazanmıştır. *Ne* ve türevlerinin, isimlerle kullanıldığı *neye lazım, ne hacet, bana ne, sana ne* gibi kalıp ifadelerde olumsuzluk anlamı öne çıkmaktadır.

Mi soru edatının geçtiği *öylemi!* ve *gerçek mi!* kalıp sözleri *şaşırma, hayret etme* gibi anlamlar içermektedir. Kalıp ifadeler bu yönüyle sözcüklerin anlam ve işlev genişlemesinin önemli tanıklarıdır.

8. Ünlemlerle Oluşan Kalıp İfadeler

Ünlem farklı duygu ve heyecanları bildiren; seslenme, onaylama, beğenme, reddetme gibi durumları belirten sözcük türüdür. Hengirmen; sevinme, üzülme, kızma, korku, şaşkınlık gibi duyguları belirten, doğa seslerini yansıtan ve bir kimseyi çağırmak için kullanılan sözcüklere ünlem dendiğini belirtir (2006: 197). Bu sözcükler çoğu zaman beraber kullanıldıkları sözcüklerle kalıp ifade değeri kazanmıştır. *Calfa Sözlüğü*'nde ünlemle oluşan kalıp ifadeler tespit edilmiştir. Bunlar aşağıda listelenmiştir.

1.	haïdé guit	hayde git[1]	allez-vous-en	12a
2.	bou né ikbal!	bu ne ikbal!	quel bonheur!	44b
3.	beuylé téz!	böyle tez!	déjà!	113a
4.	hày chéytan	hay şeytan	diantre	129b
5.	yâ Allah!	yâ Allah!	bon Dieu!	130a
6.	yâ Rabbim!	yâ Rabbim!	mon Dieu!	130a
7.	pék yazek	pek yazık	bien dommage	138a
8.	saken hà	sakın ha	prends garde	189a
9.	hà cheuylé	ha şöyle	à la bonne heure	201a
10.	yazek ki	yazık ki	malheureusement	244a
11.	vày halena	vay halına	malheur à toi	244a
12.	oh pék éyi	oh pek eyi	tant mieux	255a
13.	évét éféndim	evet efendim	oui monsieur	260b
14.	khaïr éféndim	hayır efendim	non monsieur	260b
15.	éy dostoum	ey dostum	mon ami	275a

Eserde ünlemlerle oluşmuş 15 kalıp ifade tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı ünlem öbeği şeklindedir: *hay şeytan, ey dostum, vay halına…*

[1] Defol!

Yazık ki, sakın ha kalıp ifadesinde *yazık* ve *sakın* sözcüklerinden sonra bir enklitik gelerek ifadeyi anlam bakımından pekiştirmiş, güçlendirmiştir.

Ha şöyle, oh pek eyi kalıp ifadelerinde bir *onaylama, beğenme* söz konusuyken *bu ne ikbal, böyle tez* ifadelerindeyse *beklenmezlik, şaşırma* gibi anlamlar vardır.

Türkçede birçok kalıp ifadede dinî unsurlar, kültürel ögeler kendini göstermektedir. *Hay şeytan, yâ Allah, yâ Rabbim* kalıp ifadelerinde de görüleceği üzere topluma hâkim olan dinî ögeler bir şekilde kendini dile yansıtmaktadır. Bu durum toplumun dili ile zihnî yapısı arasında çok güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Korkmaz, ünlemlerin anlatım güçlerini çoğunlukla kendilerini karşılayan kelimelerin ses yapılarından alıdığını söyler (2009: 1140). Kalıp ifade olarak değer kazanmış hemen hemen her sözün özel bir vurgu ve tonlaması vardır. Bu vurgu ve tonlamayla birlikte söz veya söz öbekleri kalıp ifade değeri bulmaktadır. Özellikle ünlemlerle oluşan kalıp ifadelerde bu durum çok bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

9. Yabancı Tamlama Yapısında Kalıp İfadeler

Osmanlı Türkçesinde çeşitli alanlarda, özellikle belirli terim alanlarında Arapça ve Farsça tamlama yapısında birçok söz yer almaktadır. Bu sözlerin bir kısmı günlük dile, halk diline de yerleşmiş kalıp ifade değeri kazanmıştır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen yabancı tamlama yapısındaki kalıp sözler aşağıda listelenmiştir.

1.	dosti azizém	dosti azizem	ma chère amie	13b
2.	tarafe adjizanémdén	tarafı acizanemden	de mon côté	93b
3.	soubhan Allah!	subhan Allah!	grand Dieu!	130a
4.	élhamdoullah	elhamdullah	grâce à Dieu	130a
5.	élhamdou lillah	elhamdu lillah	gloire à Dieu	192b
6.	bi inaïét illah	bi inayet illah	par la grâce de Dieu	193b
7.	bism illah irrahaman irrahim	bism illah irrahaman irrahim	au nom de Dieu clément et miséricordieux	257b
8.	maaz Allah	maaz Allah	à Dieu ne plaise	308a
9.	niàzi adjizaném	niyazi acizanem	mon humble priere	323b
10.	éstaghfour oullah	estağfur ullah	de rien	362a
11.	sélam aléykum	selam aleyküm	salamalec	368b

12.	inchallah	inşallah	s'il plaît à Dieu	379a
13.	émri ilahi dir	emri ilahi dir	Dieu le veut	444b

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 13 kalıp ifade tespit edilmiştir. Osmanlı Türkçesinde alıntı sözcükler içinde yabancı tamlama yapısındaki sözcükler çoğu zaman yabancı unsur olarak görülmüş ve eleştiri konusu yapılmıştır. Fakat yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin kalıp ifade olarak değer bulmuş olması aslında bu sözcüklerin dilde geniş bir kullanım bulduğunu, halka mal olduğunu göstermektedir. Başka bir açıdan da bakıldığında alıntı sözcüklerin yabancı tamlama yapısında olup olmamasının o kadar da önemli olmadığını anlaşılmaktadır.

Eserde geçen yabancı tamlama yapısındaki *elhamdullah, estağfur ullah, inşallah, emri ilahi* gibi sözlere bakıldığında bu ifadelerin çoğunun dinî literatürden geldiği görülmektedir. Bu durum topluma hâkim olan dinî düşüncenin dili de oldukça etkilemiş olduğunu göstermektedir.

Sözlükte geçen *dosti azizem, tarafı acizanemden, niyazi acizanem, emri ilahi dir* gibi kalıp ifadelerde Türkçe eklerin de yer aldığı görülmektedir. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin hem semantik hem de gramatik olarak Türkçeleştirildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

10. Cümle Yapısında Kalıp İfadeler

Türkçede edat ve bağlaçlar hariç hemen hemen her sözcük kullanımına göre bir cümle oluşturabilir. Yine aynı şekilde söz öbekleri de cümle oluşturabilir. Bu çalışmada tek sözcük veya söz öbeği şeklindeki kalıp ifadeler ayrı başlık altında ele alınmış olup birden fazla söz öbeği veya ögeden oluşan kalıp ifadeler cümle yapısında kalıp ifadeler olarak ayrı bir başlık altında toplanmıştır.

Cümle yapısındaki kalıp ifadelerin büyük bir kısmı fiil cümlesi, az bir kısmı da isim cümlesi şeklindedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen cümle yapısındaki kalıp ifadeler aşağıda listelenmiştir.

1.	yiné gueuruchuruz	yine görüşürüz	sans adieu	6b
2.	chimdidén sizé téchékkur édérim	şimdiden size teşekkür ederim	je vous remercie d'avance	29b

3.	kapou aralek kaleyor	kapu aralık kalıyor[1]	la porte bailler	33b
4.	sabahenez khaïr olsoun	sabahınız hayır olsun	bonjour	44b
5.	ahkchamlar khaïr olsoun	ahşamlar hayır olsun	bonsoir	44b
6.	ahkchame cherifiniz khaïr olsoun	ahşamı şerifiniz hayır olsun	je vous souhaite le bonsoir	44b
7.	zarare yok	zararı yok	il n'a pas de conséquence	83b
8.	séni gueuréyim!	seni göreyim!	courage	95a
9.	uzérimé baïlmak guéliyor	üzerime bayılmak geliyor	je me sens défaillir	110a
10.	daha né istérim	daha ne isterim	je ne demande pas mieux	114b
11.	kimin fikrindén guétchér idi?	kimin fikrinden geçer idi?	qui s'en serait douté?	140b
12.	hakke var	hakkı var	il a droit	142a
13.	bérékiat vérsin sizé	berekât versin size	grâce à vous	194a
14.	allah bélacene vérsin	allah belasını versin	malheur à lui	244a
15.	bouna hicth chubhém yokdour	buna hiç şübhem yokdur	je n'en ai pas le moindre doute	258b
16.	sizé bir tchift seuzum var	size bir çift sözüm var	j'ai un mot à vous dire	263a
17.	guédjéniz khaïr olsoun	geceniz hayır olsun	bonne nuit	274b
18.	asle fasle yok	aslı faslı yok	il n'en est rien	362a
19.	éyér allah istér icé	eyer allah ister ise	s'il plaît à Dieu	379a
20.	éguér kérém idérséniz	eger kerem iderseniz	si vousvoulez-bien	444b

Calfa Sözlüğü'nde cümle yapısında 20 kalıp ifade tespit edilmiştir. Bu cümlelerin birkaçı hariç hepsi fiil cümlesidir. *Yine görüşürüz, şimdiden size teşekkür ederim, sabahınız hayır olsun* gibi cümlelerde olduğu gibi fiil cümleleri genellikle birinci ve ikinci şahsa göre çekimlenmiştir.

Sözlükte geçen *eyer allah ister ise* ve *eger kerem iderseniz* kalıp sözleri şart kipi ile çekimlenmiştir. Bu sözlerden *eyer allah ister ise* sözü *inşallah* anlamında bir sözdür. Eserde geçen *zararı yok, hakkı var*, *aslı faslı yok* gibi kalıp ifadelerde *var* ve *yok* sözcükleri yüklem görevinde kullanılarak isim cümlesi oluşturmuştur.

[1] Esneyenler için

Değerlendirme

Kalıp ifadeler söz varlığının önemli unsurlarından biridir, dilin işlenmişliğinin, zenginliğinin bir mahsulüdür. Tıpkı deyimler, ikilemeler gibi kalıp ifadeler de halk dilinin, günlük konuşma dilinin verimleridir.

Fransızcadan Osmanlı Türkçesine bir sözlük olan *Calfa Sözlüğü*'nde bile yüz otuz civarında Türkçe kalıp ifade yer almaktadır. Osmanlı Türkçesindeki kalıp ifade sayısının bununla sınırlı olmadığı muhakkaktır. Fakat sözlükte geçen bu ifadeler Osmanlı Türkçesi söz varlığı hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Kalıp ifadelerin, çoğu zaman birinci veya ikinci şahıs eklerini almış fiillerden veya birinci veya ikinci şahıs iyelik almış isimlerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum kalıp ifadelerin, çoğunlukla birebir, yüz yüze ilişkilerde ortaya çıkan kullanımlar olduğunu, yazı dilinden ziyade konuşma diline özgü olduğunu göstermektir.

Yabancı tamlama yapısındaki sözlerin de kalıp ifade olarak değer bulmuş olması, aslında bu sözcüklerin dilde sık bir kullanım bulduğunu, halka mal olduğunu, alıntı sözcüklerin yabancı tamlama yapısında olup olmamasının o kadar da önemli olmadığını göstermektedir.

Kalıp ifadeler farklı türdeki sözcüklerden, söz öbeklerinden ve cümlelerden oluşabilir. Basit veya türemiş yapılı isim, sıfat, ünlem ve fiillerden oluşabildiği gibi, sıfat tamlaması, yabancı tamlama, ikileme, birleşik fiil, edat öbeği gibi farklı söz öbeklerinden de oluşabilir.

Kalıp ifadelerin önemli bir kısmı toplumun inanç sistemini, dinî değerlerlerini, zihnî yapısını yansıtır. Toplumun sahip olduğu ve büyük önem atfettiği, topluma egemen olan değer yargıları kalıp ifadelerde kendini göstermektedir. Kalıp ifadeler bu özelliğiyle toplumun zihniyetini bir ayna gibi gözler önüne sermektedir.

Bir sözün kalıp ifade olarak değer kazanmasında vurgu ve tonlama çok önemlidir. Özellikle tek sözcükten ve ünlemlerle oluşan kalp ifadelerde bu husus çok öne çıkmaktadır. Fakat hangi türde veya yapıda olursa olsun kalıp ifadelerin sesletiminde vurgu ve tonlama belirleyici rol almaktadır.

III. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE İKİLEMELER

Hatiboğlu, ikilemeleri anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır şeklinde tanımlanmaktadır (1981: 9). Fakat birbiriyle ilgili arka arkaya gelen her sözü ikileme olarak kabul etmek doğru olmaz. Çoraklı da ikilemeyi ikileme yapan en önemli özelliğin ikilemedeki kalıplaşma olduğunu, ikilemeyi meydana getiren sözcüklerin yerlerinin değiştirilemez olduğunu, bazılarının ise yalnız başlarına kullanılamadığını belirtir. (2001: 54).

Türkçe söz varlığında ikilemelerin çok önemli bir yeri vardır. Aksan, Türkçenin her döneminde, her lehçesinde belirgin bir biçimde karşımıza çıkan ve dilin gerek yapı gerek söz dizimi gerekse anlam bilimi açısından en önemli niteliklerinden birini oluşturan özelliğin ikilemelerin sık kullanılması olduğunu söyler (2004: 60). Savran da bu yapıların yapı, söz dizimi ve anlam bilimi açısından dilin en önemli niteliklerinden ve ayrıcalıklarından biri olduğunu dile getirir (2010: 501).

Türkçede ikileme diğer dillere göre oldukça yaygındır. Hatiboğlu, ikilemelerin Sanskritçe, Farsça, Arapça, Fransızca gibi dillerde az kullanılan bir özellik olduğunu belirtir (1981: 9). Bu anlamda ikilemeler Türkçenin bir zenginliği, yaratma gücüdür. Dilek de Hint-Avrupa dillerinde kimi yansıma sözcükler dışında hemen hemen hiç başvurulmayan ama Türkçede özellikle sözlü dilde sık kullanılan ikilemelerin anlatımı güçlendirdiğini, anlamı pekiştirdiğini ve kavramı zenginleştirdiğini söyler (2015: 1436).

Calfa Sözlüğü'nde farklı yapılarda birçok ikileme yer almaktadır. Bu ikilemeler yapı ve kuruluşlarına göre aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

1. Sözcük Tekrarıyla İkilemeler,

2. Yakın Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler,

3. Zıt Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler,

4. Anlamlı ve Anlamsız Sözcüklerle İkilemeler,

5. Farsça Yapılı İkilemeler

Beş ana başlıkta ele alınan ikilemeler daha sonra alt başlıklara ayrılmıştır.

1. Aynı Sözcüğün Tekrarıyla İkilemeler

Calfa Sözlüğü'nde yer alan ikilemeler içinde en çok aynı sözcüğün tekrarıyla kurulan ikilemeler yer almaktadır. Bu ikilemeler isim, sıfat, zarf, zamir, fiil, ünlem gibi sözcüklerden oluşmaktadır. Bu sözcüklerin bir kısmı hiçbir çekim almadan ikileme oluştururken bir kısmı da farklı eklerle kalıplaşarak ikileme oluşturmaktadır. Bu ikilemeler, sözcüklerin aldıkları eklere göre sınıflandırılmıştır.

1.1. Yalın Sözcüklerin Tekrarıyla İkilemeler

Aynı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemelerin büyük çoğunluğunda ikilemeyi oluşturan ögeler hiç ek almaz. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki ikilemeler aşağıda listelenmiştir.

1.	tchok tchok	çok çok	çok çok	au pis aller	12a
2.	bol bol	bol bol	bol bol	amplement	14b
3.	vezvez	vızvız	didişme, niza	bisbille	41b
4.	kaynar kaynar	kaynar kaynar	aşırı sıcak	tout bouillant	46b
5.	keper keper	kıpır kıpır	kıpır kıpır	à gros bouillons	46b
6.	gueuz gueuz	göz göz	göz göz	celluleux	60a
7.	délik délik	delik delik	delik delik		
8.	sedjak sedjak	sıcak sıcak	hemen	tout chaud	64a
9.	djerdjer	cırcır	cırcır böceği	cigale	68b
10.	topal topal	topal topal	aksayarak	clopin-clopant	71b
11.	cheker cheker	şıkır şıkır	tez, hemen	couramment	95b
12.	keter keter	kıtır kıtır	kıtır kıtır	croquant	101a
13.	haï hay	hay hay	hay hay	da	104a
14.	dérédjé dérédjé	derece derece	derece derece	par degré	112b
15.	réfté réfté	refte refte	gitgide		
16.	dich dich	diş diş	diş diş	denté	117a
17.	partcha partcha	parça parça	parça parça	en détail	125a
18.	azar azar	azar azar	azar azar		
19.	ikichér ikichér	ikişer ikişer	ikişer ikişer	deux à deux	127a
20.	Allah Allah!	Allah Allah!	Allah Allah!	mon dieu!	130a

21.	djavdjav	cavcav	hindi	dindon	131b
22.	tané tané	tane tane	tane tane	distinctement	135b
23.	turlu turlu	türlü türlü	türlü türlü	divers	136a
24.	vah vah	vah vah	vah vah	quel dommage	138a
25.	yavach yavach	yavaş yavaş	yavaş yavaş	doucement	140a
26.	agher agher	ağır ağır	ağır ağır		
27.	suru suru	sürü sürü	sürü sürü	en foule	184a
28.	damla damla	damla damla	damla damla	goutte à goutte	193b
29.	seke seke	sıkı sıkı	sıkı sıkı	hermétiquement	200b
30.	ahésté ahésté	aheste aheste	aheste aheste	lentement	233b
31.	avoudj avoudj	avuc avuc	avuç vuç	à pleines mains	242b
32.	aralek aralek	aralık aralık	ara ara, bazen	par moment	259b
33.	khemkhem	hımhım	hımhım	nasillard	268a
34.	adem adem	adım adım	adım adım	pas à pas	292b
35.	guéri guéri	geri geri	geri geri	à reculons	345b
36.	firadé firadé	firade firade	ayrı ayrı	separement	377a
37.	sek sek	sık sık	sık sık	souvent	389b
38.	tektek	tıktık	tıktık	tac tac	400a
39.	vaket vaket	vakıt vakıt	vakıt vakıt	de temps en temps	404a
40.	bàze bàze	bazı bazı	bazı bazı	de temps à autre	404a
41.	pék pék	pek pek	en fazla	tout au plus	414a
42.	koutchou koutchou	kuçu kuçu	köpek	tou-tou	414a
43.	birér birér	birer birer	birer birer	un à un	424b
44.	yéguian yéguian	yegân yegân	tek tek		

Calfa Sözlüğü'nde yalın sözcüklerin tekrarıyla kurulmuş 44 ikileme tespit edilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu sıfat ve zarf işlevinde kullanılabilen ikilemelerdir. Zarf veya sıfat işlevli ikilemelerde ikilemeyi oluşturan *göz, delik, Allah, derece, diş, sürü, damla, avuc, aralık, adım, vakıt* gibi birçok sözcüğün isim türünde olduğu görülmektedir. Bu sözcükler ikileme yapısına girdiğinde sözcük türü değişmiştir. Bir anlamda ikilemeler Türkçenin, ihtiyaç duyduğu sözcükleri kendi bünyesinde bulunan sözcüklerle karşılamak için geliştirmiş olduğu çok pratik bir yoldur.

Calfa Sözlüğü'nde az da olsa isim işlevli ikilemeler de yer almaktadır. Mesela *vızvız, cırcır, cavcav, kuçu kuçu* gibi taklidî sözcüklerin tekrarıyla oluşan ikilemeler… Bu durum aslında ikilemelerin anlatımı güçlendirme, pekiştirme gibi işlevleri yanında yeni sözcükler meydana getirerek ihtiyaç duyulan isimlerin karşılanmasında önemli bir rol aldığını da göstermektedir.

Yalın sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemelerin yapısında yer alan sözcüklerin büyük bir kısmının yerli sözcüklerden oluştuğu dikkat çekmektedir. Fakat Osmanlı Türkçesinde *derece, refte, tane, aheste, firade, vakıt, yegân* gibi alıntı sözcüklerin de ikileme yapısında yer aldıkları görülmektedir. Bu durum, yabancı kökenli sözcüklerin zaman içinde içselleştirildiğini, dile mal edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

1.2. Yönelme Hâli Ekli Sözcüklerle İkilemeler

Aynı sözcüklerin tekrarıyla oluşan ikilemelerin bir kısmında sözcüklerin hâl ekleri aldığı görülmektedir. İlk sözcüğü yalın olup ikinci sözcüğü yönelme hâli ekini almış ikilemeler aşağıda listelenmiştir.

1.	keur keurouna	kör köruna	körü körüne	à l'aveugle	31a
2.	itch itché	iç içe	iç içe	compliqué	77b
3.	yan yana	yan yana	yan yana	côte à côte	93b
4.	male malena	malı malına	değerine	au prix coûtant	96b
5.	doghrou doghrouya	doğru doğruya	direkt	franchement	185a
6.	butun butuné	bütün bütüne	kökten, temel-	radicalement	336b
7.	ard arda	ard arda	ard arda	successif	393a
8.	bach bacha	baş başa	baş başa	tête à tête	407b

Calfa Sözlüğü'nde yönelme hâli ekli 8 ikileme tespit edilmiştir. Bunların hepsi zarf veya sıfat olarak kullanılabilen ikilemelerdir. Bu ikilemelerde dikkat çeken nokta ikilemenin anlamı ile ikilemeyi oluşturan sözcüğün anlamının birbirinden farklı olmasıdır. Mesela *kör* sözcüğü *gözü görmez, görme engelli, âmâ…* anlamına gelirken bu sözcüğün meydana getirdiği *körü körüne* ikilemesi ise *düşünüp taşınmadan, şuursuzca* gibi anlamlara gelmektedir. Yine buna benzer şekilde *iç* sözcüğü *bir şeyin içerisi, dâhil, dış karşıtı* gibi anlama gelirken bu sözcüğün oluşturduğu *iç içe* ikilemesi ise *birbirinin içinde, karışık durumda, birbirine çok yakın…* gibi anlamlar taşımaktadır. Bu durum yönelme hâli ekli

ikilemelerin anlatım gücünün artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı pekiştirmek gibi işlevlerinin çok ötesinde yeni sözcükler meydana getirme işlevinin çok baskın olduğunu göstermektedir.

1.3.Uzaklaşma ve Yönelme Hâli Ekli Sözcüklerle İkilemeler

Aynı sözcüğün tekrarıyla kurulan ikilemelerde bazen ilk sözcüğün uzaklaşma hâli eki, ikinci sözcüğün ise yaklaşma hâli eki aldığı görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen böyle ikilemeler aşağıda listelenmiştir.

1.	atchekdan atchegha	açıkdan açığa	açıktan açığa	catégoriquement	58b
2.	gundén guné	günden güne	günden güne	de jour en jour	227b
3.	éldén élé	elden ele	elden ele	de main en main	242b
4.	indjédén indjéyé	inceden inceye	inceden inceye	minutieusement	257a
5.	évladdan évlada	evladdan evlada	nesilden nesile	de père en fils	299a
6.	fénadan fénaïé	fenadan fenaye	kötüleşerek	de mal en pis	306b
7.	birdén biré	birden bire	birdenbire	de prime abord	323b

Calfa Sözlüğü'nde uzaklaşma ve yönelme hâli eki almış sözcüklerden oluşan 7 ikileme tespit edilmiştir. Bu tür ikilemelerin hepsi zarf işlevlidir. Bu ikilemelerde de ikilemenin ve ikilemeyi oluşturan sözcüğün anlamları birbirinden farklıdır. Mesela *açık* sözcüğü *açılmış, kapalı olmayan, kapalı karşıtı* gibi anlamlara sahipken bu sözcüğün oluşturduğu ikileme ise *belirgin olarak, göz göre göre, ulu orta gibi* anlamlar taşımaktadır. Diğer ikilemelerde de aynı durum görülür.

İkilemeler sadece anlatımı kuvvetlendirmek, pekiştirmek için sözcüklerin tekrarından oluşan basit yapılar değildir. Farklı kavramları ifade etmek, ihtiyaç duyulan sözcükleri karşılamak için Türkçenin başvurduğu önemli söz türetme yollarından biridir.

1.4. Uzaklaşma Hâli Ekli Sözcüklerle İkilemeler

Aynı sözcüğün tekrarıyla kurulan ikilemelerde çok nadir de olsa ikinci öge uzaklaşma hâli ekini almış olabilir. *Calfa Sözlüğü*'nde bu şekilde tespit edilen ikilemeler aşağıda verilmiştir

1.	kéndi kéndindén	kendi kendinden	kendiliğinden	de soi même	382b

Calfa Sözlüğü'nde ikinci ögesi uzaklaşma hâl ekini almış sadece 1 ikileme tespit edilebilmiştir. Bu ikileme dönüşlülük zamirinin tekrarıyla kurulmuştur.

1.5. Fiilimsili İkilemeler

Türkçede isim, sıfat, zarf, ad, zamir gibi isim soylu sözcüklerin hâl ekleri alarak kurduğu ikilemeler olduğu gibi fiillerin, fiilimsi eklerini alarak kurduğu ikilemeler de vardır. *Calfa Sözlüğü*'nde fiillerin, fiilimsi ekleri alarak kurduğu ikilemeler tespit edilmiştir. Bunlar aşağıda listelenmiştir.

1.	olsa olmaça	olsa olmasa	olsun olmasın	accessoirement	4a
2.	olsa olsa	olsa olsa	olsa olsa	au pis aller	12a
3.	istér istéméz	ister istemez	ister istemez	bon gré mal gré	195a
4.	bilé bilé	bile bile	bile bile	sciemment	372b

Calfa Sözlüğü'nde fiilimsilerle kurulmuş 4 ikileme tespit edilmiştir. Fiilimsili ikilemelerde anlatımı pekiştirme, kuvvetlendirme gibi işlevler görülmez. Bu tür ikilemelerin yapısında tekrarlı zarf-fiil ekleri yer almaktadır. Baş, tekrar gruplarının hepsinin ikileme olamayacağını, bu gruplar içinde kalıplaşmış olanların ikileme olduğunu belirtir (2011: 53).

Tekrarlı zarf-fiil eklerinin belirli işlevleri vardır. Bu ekler fiillerde, asıl işlevleri dışında yeni anlamlar oluşturuyorsa ikileme olarak kabul edilmelidir. Mesela *bile bile* sözünde böyle bir durum söz konusudur. *"-(y)A ... -(y)A zarf-fiili, işlevi bakımından sürekli olarak veya arka arkaya tekrarlanarak yapılan bir hareketi gösterir ve "-mak suretiyle" anlamı kazanarak önüne geldiği fiilin yapılış tarzını bildirir*." (Korkmaz, 2009: 985). Fakat *bile bile* sözünde zarf-fiil ekinin yukarıda bahsedilen işlevleri dışında farklı bir anlam oluşturduğu görülmektedir. Bu söz *isteyerek, kasten* gibi anlamlar taşır. Bundan dolayı bu söz bir ikilemedir.

Yine *yapmak* fiilinin tekrarlı zarf- fiil ekleriyle kullanıldığı zaman ortaya çıkan *yapar yapmaz* şekli ikileme değildir, sadece tekrardır. Çünkü bu yapıyla ortaya çıkan anlam, tekrarlı zarf-fiil ekinin asıl işleviyle ortaya çıkmıştır. Zarf-fiil eki eylemin yapılma, gerçekleşme zamanını vermiştir. Fakat *istemek* fiilinden oluşan *ister istemez* sözünde du-

rum oldukça farklıdır. *İster istemez* sözü *zorunlu olarak, elinde olmadan, yarı gönüllü olarak, biraz mecbur olarak* gibi anlamlar kazanarak durum zarfı hâline gelmiştir. Bu sözde eylemin *zamanı* ile ilgili bir bildirim yoktur. Bundan dolayı *ister istemez* sözü bir tekrar değil, yeni bir kavramı ifade eden ikilemedir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen *olsa olsa* ikilemesi *-sA* şart ekinin tekrarıyla oluşmuştur. *Olsa olsa* ikilemesinde geçen *-sA* eki de zarf-fiil eki olarak değerlendirilmelidir. Bu ekin işlevleri ile bazı zarf-fiil eklerinin işlevleri aynıdır. *Ödevini bitirdiğinde dışarı çıkabilir. Ödevini bitirirse dışarı çıkabilir.* Her iki cümlede de dışarı çıkma bir şarta, bir duruma bağlanmıştır. Şayet ilk cümlede zarf-fiil varsa ki var o zaman ikinci cümlede de vardır. Özdemir de şart anlamındaki bu ekin mutlaka zarf-fiil ekleri içine alınması gerektiğini dile getirir (2013: 206).

Olsa olsa ikilemesi *ancak, nihayet, olsun olsun, son ihtimal* gibi anlamlar taşımakta, yeni kavramları karşılayan bir söz olarak karşımıza çıkmaktadır. *Olmak* fiili ile *olsa olsa* ikilemesi arasında anlam bakımından dolaylı bir ilgi olsa da doğrudan bir ilgi yoktur. *-sA* şart bildirme işleviyle değil, başka bir işlevle karşımıza çıkmaktadır. *Olmak* sözcüğü ikileme yapısında tür değiştirerek zarf görevli bir sözcük hâline gelmiştir. Kısacası bir sözcük, zarf-fiil ekleriyle bir ikileme oluşturmuşsa hem sözcük türü değişmiş hem de yeni anlamlar kazanmış demektir.

2.Yakın Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler

Türkçede, aralarında çeşitli anlamsal yakınlıklar bulunan bazı sözcüklerin bir ikileme yapısı içinde bir araya geldikleri görülmektedir. Bu tür ikilemelerde bazen sözcükler çeşitli ekler alarak ikileme oluşturur. Bazen de hiçbir ek almadan sadece anlamsal bir bütünlük içinde bir araya gelerek bir ikileme oluşturur. Bu tür ikilemelerde ikilemeyi oluşturan ne ilk sözcük ne de ikinci sözcük bir çekim eki alır. *Calfa Sözlüğü*'nde bu şekilde yakın anlamlı sözcüklerin hiçbir çekim almadan oluşturduğu ikilemeler yer almaktadır. Bunlar aşağıda listelenmiştir.

2.1. Yakın Anlamlı Yalın Sözcüklerle İkilemeler

Türkçede anlamları birbirine yakın olan, aralarında çeşitli anlamsal yakınlıklar bulunan bazı sözcükler hiçbir ek almadan bir ikileme yapısında birleşmiştir. *Calfa Sözlüğü*'nde bu yapıda bir hayli ikileme tespit edilmiştir.

1.	silah pouçat	silah pusat	silah takımı	armure	21a
2.	pédér validé	peder valide	ebeveyn	les auteurs de nos jours	28b
3.	tchale tcherpe	çalı çırpı	çalı çırpı	broussailles	50a
4.	euté béri	öte beri	öte beri	ça et là	52a
5.	soudjouk basterma	sucuk bastırma	işlenmiş et ürünleri	charcuterie	63a
6.	hayhouy	hayhuy	hayhuy	charivari	63b
7.	yare boutchouk	yarı buçuk	yarı buçuk	à demi	115b
8.	déyich dokouch	deyiş dokuş	değişim, takas	échange	146b
9.	sitémsokoum	sitemsokum	müessir, dokunaklı	emporté-pièce	159a
10.	guélin guvéyi	gelin güveyi	gelin güveyi	les époux	165b
11.	évbark	evbark	aile	famille	175b
12.	éni konou	eni konu	enikonu	à loisir	238b
13.	ich gudj	iş güc	iş güç	occupation	277a
14.	ana baba	ana baba	ana baba	les parents	290a
15.	faker foukaré	fakır fukare	fakir fukara	les pauvres	295b
16.	gudjbéla	gücbela	güç bela	à peine	296b
17.	tchanak tcheumlék	çanak çömlek	çanak çömlek	poterie	316b
18.	tchélik tchomak	çelik çomak	çelik çomak	quille pour jouer	334b
19.	yamrou youmrou	yamru yumru	yamru yumru	raboteux	335b
20.	sagh salim	sağ salim	sağ salim	sain et sauf	368a
21.	sagh sélamét	sağ selamet	sağ selamet		
22.	ah vah	ah vah	ah vah	sanglot	369b
23.	sous pous	sus pus	sus pus	silenciusement	380b
24.	séssiz sédasez	sessiz sedasız	sessiz sedasız	silenciusement	380b
25.	dunia além	dünya alem	dünya âlem	tout le monde	414a
26.	yol érkian	yol erkân	yol erkân	usage du monde	426a
27.	tchaïr tchimén	çayır çimen	çimenlik, yeşillik	verdure	433a

28.	zévkli séfale	zevkli sefalı	ehlikeyif	voluptueux	444a
29.	cheuylé beuylé	şöyle böyle	şöyle böyle	entre le zist et le zest	447b

Calfa Sözlüğü'nde yakın anlamlı yalın sözcüklerden oluşan 29 ikileme tespit edilmiştir. Bunların büyük bir bölümü isim işlevlidir. Az da olsa *yarı buçuk, eni konu, güç bela, yamru yumru, sağ salim, sus pus, sesiz sedasız, şöyle böyle* gibi sıfat ve zarf işlevli ikilemeler de yer almaktadır.

Yakın anlamlı sözcüklerden oluşan ikilemelerde anlatımı kuvvetlendirme, pekiştirme fonksiyonunun pek görülmediği dikkat çekmektedir. Mesela *öte* ve *beri* sözcüklerinin anlamı ile bu sözcüklerin oluşturduğu ikilemenin anlamı birbirinden farklıdır. *Öte* ve *beri* sözcükleri *yön, yakınlık / uzaklık* gibi anlamlar taşırken bu sözcüklerin oluşturduğu *öte beri* ikilemesi *önemsiz, ufak tefek şey* anlamlarını taşımaktadır.

Yine *şöyle* ve *böyle* sözcükleri ile bu sözcüklerin oluşturduğu *şöyle böyle* ikilemesinin anlamı birbirinden farklıdır. İkileme *ne iyi ne kötü, orta derecede, acı tatlı, iyi kötü, aşağı yukarı, hemen hemen, yaklaşık olarak* gibi anlamlar taşırken *böyle* sözcüğü *bunun gibi, buna benzer* gibi anlamlara sahiptir. *Şöyle* sözcüğü ise *şunun gibi, şuna benzer* gibi anlamlar taşımaktadır.

Yine *yarı* ve *buçuk* sözcüklerinin temel anlamı ile bu sözcüklerin oluşturduğu *yarı buçuk* ikilemesinin anlamı birbirinden çok farklıdır. *Yarı* sözcüğü *bir bütünün oluşturan iki eşit parçadan her biri, yarım olan* gibi anlamlar, *buçuk* sözcüğü *yarım, bir şeyin yarımı* gibi anlamlar taşırken *yarı buçuk* ikilemesi *baştan savma, üstünkörü* gibi anlamlar taşımaktadır.

Calfa Sözlüğü'nde geçen *silah pusat, sucuk pastırma, sitem sokum, zevkli sefalı* gibi ikilemelerin Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlar olduğu, günümüz Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir.

Yukarıdaki verilen örnek ve açıklamalardan hareketle ikilemelerin, Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan sözcükleri karşılamak, anlatım zenginliği sağlamak için yararlanılan önemli bir yöntem olduğu söylenebilir.

2.2. Yönelme Hâli Eki Alan Yakın Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler

Türkçede yakın anlamlı sözcüklerin bazen yönelme hâli ekleriyle kalıplaşarak bir ikileme oluşturduğu görülmektedir. Her iki sözcüğü de yönelme hâli eki almış ikilemeler olduğu gibi sadece ikinci ögesi bu hâl ekini almış ikilemeler bulunmaktadır. Sözlükte tespit edilen her iki türdeki böyle ikilemeler aşağıda verilmiştir.

1.	eutéyé bériyé	öteye beriye	öteye beriye	par-ci par-là	68a
2.	énine boyouna	enine boyuna	enine boyuna	au long et au large	231b
3.	ouzoun ouzadeya	uzun uzadıya	uzun uzadıya	longuement	239a
4.	chouraïa bouraïa	şuraya buraya	öteye beriye, her yere	par-ci par-là	289a

Calfa Sözlüğü'nde yönelme hâli ekli yakın anlamlı sözcüklerden oluşan 4 ikileme tespit edilmiştir. Bunlardan *enine boyuna* ikilemesinin, oluştuğu *en* ve *boy* sözcüklerinden oldukça farklı anlamlara sahip olduğu görülmektedir. Bu ikileme *çok ince ayrıntıları ile, eksiksizce, enikonu* gibi anlamlar taşımaktadır. Bu noktada ikilemelerin sadece anlamı pekiştirme, kuvvetlendirme işlevli yapılar olmadığı, yeni söz türetmek için de çok elverişli yapılar olduğu görülmektedir.

Türkçede zamirlerden oluşan ikilemelerin fazla olmadığı bilinmektedir. Bununla beraber *Calfa Sözlüğü*'nde *şuraya buraya* ikilemesinin zamir türündeki sözcüklerden oluştuğu görülmektedir.

Sözlükte tespit edilen *uzun uzadıya* sözünde ikilemeyi oluşturan ilk sözcüğün anlamı ikileme yapısında pekiştirilmiştir.

2.3.Bulunma Hâli Eki Alan Yakın Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler

Calfa Sözlüğü'nde ögeleri bulunma hâli ekini almış yakın anlamlı sözcüklerin oluşturduğu ikilemeler yer almaktadır. Bu ikilemelerin bir kısmı, sadece son sözcüğü yönelme hâli ekini alırken bazısı ise her iki sözcüğü de bu hâl ekini almıştır. Bu iki yapıdaki ikilemeler de aşağıda verilmiştir.

1.	yane bachenda	yanı başında	yanı başında	à côte	93b
2.	chounda bounda	şunda bunda	rast gele	par-ci par-là	68a
3.	onda bounda	onda bunda	şuradan buradan	par-ci par-là	289a

Eserde, bulunma hâli ekini almış yakın anlamlı sözcüklerden oluşan 3 ikileme tespit edilmiştir. *Yanı başında* ikilemesi *hemen yanında* anlamında anlamındadır. Bu sözde ikilemelerin anlatımı kuvvetlendirme, pekiştirme işlevini çok açık olarak görülmektedir.

2.4. Fiilimsili İkilemeler

Türkçede yakın anlamlı fiillerin fiilimsi ekleri alarak oluşturduğu birçok ikileme mevcuttur. Birbiriyle yakın anlamlı fiiller zarf-fiil ekleriyle birbirine bağlanarak ikileme meydana getirir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki ikilemeler aşağıda verilmiştir.

1.	yéyib itchmék	yeyib içmek	yiyip içmek	faire bombance	43b
2.	baghereb tchaghermak	bağırıb çağırmak	bağırıp çağırmak	jeter des hauts cris	99b
3.	aleb gueuturmék	alıb götürmek	alıp götürmek	emporter	159a
4.	tchékib gueuturmék	çekib götürmek	çekip götürmek	entraîner	163b
5.	deunub dolachmak	dönüb dolaşmak	dönüp dolaşmak	errer	166a
6.	ézilib buzulmék	ezilib büzülmek	ezilip büzülmek	se mignarder	255b
7.	guiyinib kouchanmak	giyinib kuşanmak	giyinip kuşanmak	se nipper	271a
8.	seuyub saïmak	söyüb saymak	sövüp saymak	pester	302a
9.	silib supurmék	silib süpürmek	silip süpürmek	rafler	337a
10.	éyilib bukulmék	eyilib bükülmek	eğilip bükülmek	se replier	354a
11.	tchékib ouzatmak	çekib uzatmak	çekip uzatmak	tendre	405a

Calfa Sözlüğü'nde yakın anlamlı sözcüklerin fiilimsi eklerini alarak oluşturduğu 11 ikileme tespit edilmiştir. *Bağırıb çağırmak, dönüb dolaşmak, söyüb saymak, eyilib bükülmek* gibi örneklerde açıkça görüleceği üzere bu yapıdaki ikilemelerde anlatımı pekiştirme, kuvvetlendirme işlevi çok güçlü bir şekilde görülmektedir.

Bu yapıdaki ikilemelerde yer alan sözcüklerin, ikilemede yer aldıkları sıranın değişmesi mümkün değildir. Bu durum ikilemelerdeki kalıplaşmayı göstermesi bakımından önemlidir.

Yakın anlamlı sözcüklerin zarf-fiil ekiyle birbirine bağlanarak oluşturduğu ikilemeler aslında *fiil + zarf-fiil + fiil* yapısında birer birleşik fiildir. Korkmaz bu tür fiiller hakkında şöyle der: *"Anlam bakımından birleşiği oluşturan her iki fiil de bir bağlaçla birbiri-*

ne bağlanmış gibi az çok kendi anlamlarını sürdürdükleri halde, anlam kaynaşması yoluyla her iki anlamı birden içeren özel birer anlam da kazanmışlardır." (2009: 835). Bu ikilemelerde esas fiil, yardımcı fiil gibi bir durumdan söz etmek olası değildir. Banguoğlu da bu tür birleşik fiilerde her iki kelimenin birbirini tasvire yaradığını, bundan dolayı aralarında kesin bir sıra olmadığını söyler (1998: 317). Sonuç olarak tasvirî fiillerde görülen anlam özellikleri bu birleşik fiillerde görülmez.

3. Zıt Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler

Türkçede anlam olarak birbirinin karşıtı olan bazı sözcüklerin, bir ikileme yapısı içinde bir araya gelerek kalıplaştığı görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde de zıt anlamlı sözcüklerin oluşturduğu ikilemeler tespit edilmiştir. Bunlar aşağıda verilmiştir.

3.1. Zıt Anlamlı Yalın Sözcüklerle İkilemeler

Calfa Sözlüğü'nde zıt anlamlı sözcüklerin hiçbir ek almadan sadece anlamsal bir kalıplaşmayla ikileme oluşturduğu görülmektedir. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki ikilemeler aşağıda verilmiştir.

1.	énichli yokouchle	enişli yokuşlı	inişli yokuşlu	accidenté	4a
2.	altust	altüst	perişan, dağınık	ébouriffé	145a
3.	guédjé gunduz	gece gündüz	gece gündüz	jour et nuit	227b
4.	guirichli tchekechle	girişli çıkışlı	dolaşık	sinueux	381b
5.	alech vérich	alış veriş	alışveriş	trafic	414b
6.	guidén guélénler	giden gelenler	gelen giden	les allants st les venants	430b

Calfa Sözlüğü'nde bu yapıda 6 ikileme tespit edilmiştir. Bunlar arasında *altüst, gece gündüz, girişli çıkışlı* gibi yapılarda ikilemeyi oluşturan sözcüklerin temel anlamları ile ikilemede oluşturdukları anlam birbirinden oldukça farklıdır. Mesela *altüst* ikilemesi *perişan, dağınık* gibi anlamlar taşırken ikilemeyi oluşturan *alt* ve *üst* sözcüklerinin böyle bir anlamı söz konusu değildir.

Yine *gece gündüz* ikilemesi de *her zaman, ara vermeden, aralıksız* gibi anlamlara sahipken ikilemeyi oluşturan *gece* ve *gündüz* sözcükleri günün belirli bir vaktini ifade et-

mektedir. Bu durum çoğu zaman ikilemelerin, ikilemeleri oluşturan sözcüklerin anlamından daha öte bir anlama sahip olduğunu göstermektedir. *Gece* ve *gündüz* sözcüklerinin meydana getirdiği ikileme zarf işlevli yeni bir sözcüğe dönüşmüş, sözcükler ikileme yapısına girdiğinde hem anlam hem de işlev değişmiştir. Kısacası ikilemeler yeni kavramları ifade etmek için Türkçenin sahip olduğu bir anlatım zenginliği ve söz üretme gücünün bir göstergesidir.

3.2. Hâl Eki Almış Zıt Anlamlı Sözcüklerle İkilemeler

Zıt anlamlı sözcükler bazen hâl ekleriyle kalıplaşarak bir ikileme oluşturmaktadır. Bu hâl ekleri her iki sözcüğe de gelebilir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki ikilemeler aşağıda verilmiştir.

1.	sagha sola	sağa sola	sağa sola	à droite et à gauche	142a
2.	yokardan achagha	yokardan aşağa	dosdoğru, dimdik	à pic	304b

Sözlükte bu yapıda 2 ikileme tespit edilmiştir. Bu ikilemeler, yapısında yer alan sözcüklerden daha farklı bir kavramı karşılamaktadır. Ayrıca ikilemeyi oluşturan sözcüklerin türü farklılık göstermektedir. Mesela s*ağ* ve s*ol* sözcükleri hem isim hem de sıfat işlevli birer sözcükken bunların oluşturduğu ikileme sıfat işlevli değildir.

3.3. Fiilimsili İkilemeler

Türkçede zıt anlamlı bazı sözcükler fiilimsi eklerini alarak bir ikileme oluşturur. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen böyle yapıdaki ikilemeler aşağıda verilmiştir.

1.	guidib guélmék	gidib gelmek	sallanmak	dodiner	137a
2.	aleneb sateler	alınıb satılır	alınıp satılır	négociable	269b
3.	yazar bozar	yazar bozar	kara tahta	tableau noir	399b

Calfa Sözlüğü'nde zıt anlamlı sözcüklerin fiilimsi eklerini alarak oluşturduğu 3 ikileme tespit edilmiştir. *Gidip gelmek* ve *alınıb satılır* ikilemeleri zarf-fiil ekiyle, *yazar bozar* ikilemesi de sıfat-fiil ekiyle kurulmuştur.

Sözlükte geçen *gidip gelmek* ikilemesi *sallanmak* anlamına, *alınıb satılır* ikilemesi bir ticaret terimi olarak *ahzüitasi mümkün* anlamına, *yazar bozar* ikilemesi ise *kara tahta*

anlamına gelmektedir. Bu üç ikileme de yeni bir kavramı karşılamaktadır. Bu durum Türkçede ihtiyaç duyulan sözlerin, terimlerin karşılanmasında, yabancı kökenli sözcüklerin Türkçeleştirilmesinde ikileme yapısındaki sözcüklerden de yararlanıldığı göstermesi açısından önemlidir.

4. Anlamlı ve Anlamsız Sözcüklerle İkilemeler

Türkçede, anlamlı bir sözcük ile bu sözcükten bozulma anlamsız bir sözcükten oluşan ikilemeler vardır. *Calfa Sözlüğü*'nde de bu yapıda ikilemeler tespit edilmiştir. Bunlar aşağıda verilmiştir.

1.	éyri buyru	eyri büyrü	eğri büğrü	inégal	215a
2.	tékér mékér	teker meker	aceleyle	précipitamment	319a
3.	apal tapal	apal tapal	apar topar		

Calfa Sözlüğü'nde bir anlamlı bir anlamsız sözcükten kurulmuş 3 ikileme tespit edilmiştir. Bu ikilemelerde ilk öge anlamlı, ikinci öge ise ilk ögeden bozma anlamsız bir sözcükten oluşmaktadır. Bu 3 ikilemede, ikilemeleri oluşturan ilk sözcüğün anlamını pekiştirme, kuvvetlendirme anlamı söz konusudur.

5. Farsça Yapılı İkilemeler

Osmanlı Türkçesinde yer alan ikilemelerin bir kısmı Farsça kurallara göre oluşmuştur. Bu tür ikilemelerde ikilemeyi oluşturan sözcükler Türkçedir. Fakat sözcükler Türkçe kurallar dışında kalıplaşarak ikileme oluşturmuştur. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen böyle yapılar aşağıda listelenmiştir.

1.	yuz bé yuz	yüz be yüz	yüzbeyüz	face à face	174a
2.	gun bégun	gün begün	günbegün	de jour en jour	227b
3.	ay bé ay	ay be ay	aybeay	tous les mois	259a
4.	yarebé yare	yarıbe yarı	yarı yarıya	à moitié	259a
5.	yel bé yel	yıl be yıl	yıldan yıla	par an	288b
6.	karche bé karche	karşı be karşı	karşı karşıya	vis-à-vis	439b

Calfa Sözlüğü'nde Farsça yapılı 6 ikileme tespit edilmiştir. Bu ikilemelerin hepsi zarf işlevlidir. Bunlardan *yüz be yüz, gün be gün, ay be ay* ikilemeleri günümüz Türkiye Türkçesinde de yer almaktadır.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan Farsça yapılı ikilemeler büyük bir ihtimalle analoji yoluyla oluşmuştur. Demirci, dilde bir kelimenin veya yapının şekli örnek alınarak o kelimeye veya yapıya benzer yeni yapıların türetilmesine örnekseme / analoji dendiğini belirterek örneksemenin temelde kıyas yoluyla türetim olduğunu, örneksemenin hem yerli unsurlar hem de yabancı unsurlar örnek alınarak yapılabileceğini ekler (2015: 160). Türkler ve Farsların İslamiyet'in kabulüyle başlayan yakın ilişkileri dillerinde de belli bir etkilenmeyi beraber getirmiştir. Bunun sonucu olarak hem sözcük olarak hem de yapı olarak iki dil de birbirini etkilemiştir. Osmanlı Türkçesinde görülen Farsça yapılı ikilemeler bu etkileşimin bir sonucu olarak görülebilir.

Değerlendirme

Eski Türkçeden günümüze kadar Türkçenin söz varlığında ikilemelerin önemli bir yeri olmuştur. *Calfa Sözlüğü*'nde de çok sayıda ikilemenin yer alması bu önemi göstermektedir. İkilemelere çok az rastlanan Hint-Avrupa dillerinden biri olan Fransızcadan Türkçeye bir sözlükte 130 civarında Türkçe ikilemenin yer alması ikilemelerin Türkçede ne denli önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen ikilemelerin başta zarf ve sıfat olmak üzere isim, fiil, ünlem gibi çok farklı sözcük türleri oluşturduğu görülmektedir. Temel işlevi anlatımı kuvvetlendirme, pekiştirme gibi görünse de aslında ikilemeler Türkçenin, ihtiyaç duyduğu sözcükleri kendi bünyesinde bulunan sözcüklerle karşılamak için geliştirmiş olduğu söz türetme yollarından biridir. İkilemeler dildeki mevcut sözcüklerin türünü değiştirerek yeni kavramları karşılamaya yarayan pratik bir yoldur. İkilemeler farklı kavramları ifade etmek, ihtiyaç duyulan sözcükleri karşılamak için Türkçenin başvurduğu önemli söz türetme yollarından biridir.

İkileme yapısına giren sözcüklerin çoğu zaman türleri değişmektedir. *Göz, sürü, derece, diş, damla, avuc, adım, vakıt* gibi isim türünden sözcüklerle kurulan ikilemelerde sözcük türleri değişmiştir. *Göz göz, sürü sürü, derece derece, diş diş, damla damla, adım adım, vakıt vakıt* gibi ikilemlerle zarf veya sıfat görevli sözcükler dile kazandırılmıştır. Yine aynı şekilde *olsa olsa, ister istemez, bile bile* gibi ikilemelerde bu tür değişikliği çok net şekilde görülmektedir. Bu, tür değişikliği ikilemelerin büyük çoğunluğunda görülür.

Osmanlı Türkçesinde yer alan yabancı kökenli sözcüklerin Türkçeleştirilmesinde ikilemelerden de oldukça yararlanıldığı görülmektedir. *Altüst, sucuk bastırma, sitemsokum zevkli sefalı* gibi ikilemelerle günümüz Türkçesinde de kullanılan *perişan, şarküteri (şarküteri ürünleri), müessir, ehlikeyif* gibi yabancı kökenli sözcüklere Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır.

Calfa Sözlüğü'nde geçen *ay be ay, yıl be yıl, karşı be karşı* gibi ikilemelerde Türkçe sözcüklerin, Farsça kurallı ikilemeler oluşturduğu görülmektedir. Bu durumun, Türkçe ve Farsça gibi birbirine çok yakın coğrafyalarda konuşulan, İslam kültür dairesinde şekillenen dillerin birbirinden etkilenmesinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Günümüz Türkçesinde de kendine yer bulan bu ikilemeler analoji yoluyla oluşmuştur.

IV. TEMATİK ALANLARDA SÖZ VARLIĞI

Bu bölümde *Calfa Sözlüğü*'nde geçen Türkçe sözler tematik olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada 24 farklı alanda yer alan sözcükler yapı ve kökenlerine göre incelenmiştir. Böylece *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan Türkçe söz varlığının nitelikleri, kaynakları; dilde ihtiyaç duyulan sözlerin karşılanma yolları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Tematik sınıflama yapılırken bazı terim alanları da çalışmaya dâhil edilmiştir. Terimler bir dilin söz varlığındaki en önemli unsurlarından biridir.

Aksan, terimin genel olarak özel alanların kavramlarına verilen adlar olduğunu belirterek bu alanların bilim, teknik, sanat, zanaat, spor, tecim gibi birbirinden çok ayrı olabileceğini, dolayısıyla terim kavramı için kesin bir sınır çizme olanağının olmadığnı dile getirir (1998, 3. Cilt: 40).

Şahin de genel söz varlığının terimler için ana kaynak olduğunu, genel dile ait bir kelimenin zaman içinde herhangi bir bilim dalına özgü bir kelime, terim niteliğini rahatlıkla kazanabileceğini, böylece bir kelimenin söz konusu dilde hem genel anlamının hem de terim anlamının ortaya çıkabileceğini söyler (2006: 126).

Zülfikar, terimlerin halkın söz varlığında yer almayan ama halk ağzında kullanılıp da sonradan terim özelliği kazanmış kelimelerin de olduğunu söyler (1991: 21).

Şahin de terimlerin halkın söz varlığında yer almayan, sadece belli bir bilim dalıyla ilgilenenlerin bildiği ve anladığı kelimeler olmasına rağmen halk dilinden ve günlük dilden bazı kelimeler aldığı için terimlerle genel dile ait kelimeleri birbirinden ayırmanın bazen güç olabileceğini dile getirir (2006: 125).

Terimin kapsamını çizmek, hangi sözcüklerin terim değeri taşıdığını veya taşımadığını belirlemek göründüğü gibi kolay olmayabilir. Hatiboğlu bu konuyla ilgili olarak anlamları daraltılmış kelimelerin çoğuna, bilim ve sanat alanlarında kullanıldığı için üstünkörü bir tanımla terim dendiğini, halbuki çoğunluğun dilindeki terimlerin bu tanımın dışında kaldığını söyleyerek *yıldönümü, yılbaşı, bağbozumu* gibi örnekler verir, sonrasında da bunların anlamları daraltılmış, özel tanımları olan terim niteliğinde birleşik kelimeler olduğunu fakat bunların bir bilim ve sanat alanı ile yakından ilgili görünmediğini ekler (1964: 221). Bazı alanlarda terim değeri taşıyan sözcüklerin günlük dilde de çok yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Mesela birer coğrafya terimi olan *dağ, koy,*

yayla, ova, tepe gibi sözcükler günlük dilde çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Yine *liman, gemi, yelken* gibi birçok denizcilik terimi de günlük dilde kullanılan olağan sözcüklerdir. *Demir, bakır, çelik, altın, gümüş* gibi birçok maden isminin de toplumun bütün kesimlerimde kullanılan sözcükler olduğu aşikârdır. Bu durum dilde kullanılan hemen hemen bütün sözcüklerin belli bir terim değeri olduğunu gösterir.

Zülfikar, terimlerin genel dilin kelimelerinden kesin sınırlarla ayırmanın zor olduğunu söyler (1991: 23). Belirli bir alanda, dar bir sahada, özel anlamları ve kullanımları olan terimler; artık formel ve informel eğitimin / öğretimin gelişmesi ve yaygınlaşması, iletişim olanaklarının çok kolaylaşması, bilginin çok hızlı bir şekilde yayılması, sosyal hayattaki canlılık gibi faktörlerden dolayı bu nitelikleri kaybetmiş gibi gözükmektedir. Mesela teknolojinin hızlı gelişimiyle beraber *telefon, televizyon, bilgisayar, internet, tablet, sosyal medya* gibi terim değeri taşıyan sözcüklerin halkın söz varlığında yerini almış olduğu bir gerçektir. Bundan dolayı terim kavramının sınırlarını ve kapsamını çizmek kolay değildir.

Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı terim kavramını tematik bir yaklaşımla açıklamak daha pragmatik olacaktır. Belirli bir alanla ilgili, ister günlük dilde yaygın olarak kullanılsın ister belirli bir alanda çok dar bir kullanım sahası olsun bütün sözcükler o alanın terimi içine alınabilir. Böylece hangi sözcüğün hangi alanda terim değeri taşıdığı, günlük dilde yaygın olarak kullanılıp kullanılmadığına bakılmaksızın kolayca belirlenebilir.

Türkçede temel söz varlığı ilk başta basit yapılı sözcüklerden oluşmaktaydı. Toplum büyüdükçe, geliştikçe; siyasî, dinî, kültürel, coğrafî olarak değişime uğradıkça, yeni durumlarla karşılaştıkça dil de yeni ihtiyaçlara cevap vermek için söz varlığını yenilemek, geliştirmek, büyütmek zorunda kalır. Bunu yaparken de eklerle sözcük türetmenin yanında mevcut kelimelere yeni anlamlar yükleme, kelime birleştirme, başka dillerden alıntı yapma gibi farklı yolları da kullanır. İhtiyaç duyulan sözcüklerin karşılanmasında takip edilen yol, dönemin zihnî yapısıyla yakından ilgilidir.

Söz varlığında zamanla ortaya çıkan farklı yapıdaki sözcükler / terimler incelenerek dilin, etkisinde kaldığı saikleri tespit etmek mümkündür. Özellikle tematik alanlardaki sözcüklerin yapısına ve dil kökenine göre incelenmesi Osmanlı Türkçesinin panoramik yapısını ortaya çıkarmada büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Tematik alandaki sözler dil kökenlerine göre incelenirken öbeği oluşturan sözcükler hangi dilden gelirse gelsin Türkçe kurallar çerçevesinde bir öbek oluşturmuşsa bunlar Türkçe kökenli olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu sözcükler Türkçede anlam ve kullanım değeri bulmuş sözcüklerdir.

Yine yabancı kökenli sözcüklerden Türkçe yapım ekleriyle türetilmiş sözcükler de Türkçe kökenli olarak ele alınmıştır. Bu sözcüklerin türemiş olduğu köklerin hangi dilden geldiği de parantez içinde ayrıca gösterilmiştir.

Günümüz Türkçesinde de kullanılan bazı sözcüklerin kökeni hakkında tereddütler yaşanmaktadır. Bazı sözcükler Doğu dillerinden Batı dillerine, oradan da Türkçeye geçmiştir. Acaba burada sözcüğün kökenini, ilk kaynak dil mi yoksa Türkçeye geçtiği dil mi kabul etmek gerekir? Mesela a*miral* sözcüğü köken olarak Arapçadan Batı dillerine, oradan da Türkçeye geçmiş bir sözcüktür. Bu sözcüğün kökeni *Lehce-i Osmânî'de* Fransızca kökenli olarak verilmiş ve sözcüğün Arapça *Emîrü'l-mâ, emîrü'l bahr* tabirinden geldiği açıklanmıştır (2000: 17). Yine *Kamus-ı Türkî*'de sözcüğün kökeni [*Fr.* **amirale** *Ar:* **emîrü'l-bahr'**den.] şeklinde gösterilmektedir (2015: 56). Bu çalışmada da böyle sözcüklerin kökeni olarak kaynak dil değil, Türkçeye geçtiği dil kabul edilmiştir.

Çok sınırlı sayıda da olsa tematik alanlarda ele alınan bazı sözcüklerin hangi dilden geldiği hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu çalışmada, kökeni tespit edilememiş sözcükler için ? işareti kullanılmıştır.

Gerek Osmanlı Türkçesinde gerek günümüz Türkçesinde bazı sözcüklerin farklı bir dilde kullanılan eklerle bir araya gelerek yeni bir kavramı karşılayan sözcükler oluşturduğu görülmektedir. Mesela *kraliyet* sözcüğünde Sırpça *kral* sözcüğüne Arapça; yine *tahsildar sözcüğünde* de Arapça bir sözcüğe Farsça bir ek gelmiştir. Bu çalışmada böyle karışık yapılı sözcüklerin kökenini belirtmek için K (karışık) harfi kullanılmıştır.

Tematik alanlardaki sözcükler listelenirken şöyle bir yol takip edilmiştir. Listenin ilk sütununda sözcüklerin sıra numarası, ikinci sütunda Türkçe sözcüklerin eserdeki orijinal yazımı, üçüncü sütunda bu yazımın Türkçe transkripsiyonu, dördüncü sütunda bu sözcüklerin günümüz Türkçesindeki yazımı veya anlamı, beşinci sütunda sözcüklerin kaynak olarakhangi dilden geldiği, altıncı sütunda sözcüğün Fransızca karşılığı ve son sütunda ise bu sözcüğün geçtiği sayfa numarası verilmiştir.

1. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE AKRABALIK ADLARI

Yavuz, hem kan hem de evlilik yoluyla çeşitli şekillerde insanların birbirine yakın olma durumuna genel olarak akrabalık dendiğini söyler (2013: 71). Aksan, insanın organları başta olmak üzere onun en doğal gereksinimlerini karşılayan yemek, içmek, uyumak, gitmek, gelmek, almak, vermek… gibi kavramları, ona en yakın kişileri gösteren akrabalık adlarını, sayıları ve insanın maddi ve manevi kültürü içine giren kavramları dilin temel söz varlığı içinde saymaktadır (2004: 26). Emiroğlu da akrabalık adlarının bir dilin özgünlüğünü, zenginliğini, büyüklüğünü, tarihî tecrübelerini, geleneklerini ve kültürünü ortaya koyan önemli bir ölçüt olduğunu söyler (2012: 1705).

Calfa Sözlüğü'nde Osmanlı Türkçesi söz varlığında kullanım bulan çok sayıda akrabalık adı yer almaktadır. Bu adlar yapısına ve dil kökenine göre sınıflandırılarak Osmanlı Türkçesi söz varlığı, bu söz varlığının niteliği ve kaynakları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Türkçe akrabalık adları kendi içinde basit, türemiş ve birleşik yapılı Türkçe akrabalık adları olmak üzere farklı başlıklarda ele alınmıştır.

1.1. Basit Yapılı Türkçe Akrabalık Adları

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı birçok Türkçe akrabalık adı tespit edilmiştir. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	néné	nene	nine	T.	aîeule	10a
2.	édjdad	ecdad	ecdat	A.	ancêtres	15a
3.	koudéma	kudema	geçmiş, ecdat	A.		
4.	guvéyi	güveyi	güveyi	T.	beau-fils	38a
5.	damad	damad	damat	F.		
6.	kayen	kayın	kayın	T.	beau-frère	38a
7.	badjanak	bacanak	bacanak	T.	beau-frère	38a
8.	énichdé	enişde	enişte	T.	beau-frère	38a
9.	baldez	baldız	baldız	T.	bélle soeur	38b
10.	gueurumdjé	görümce	görümce	T.	bélle soeur	38b
11.	guélin	gelin	gelin	T.	bélle soeur	38b

12.	élti	elti	elti	T.	bélle soeur	38b
13.	kutchuk	küçük	en küçük kardeş	T.	cadet	52b
14.	saghdedj	sağdıc	sağdıç	T.	compère	76b
15.	tchift	çift	çift	F.	couple	95a
16.	zévdj	zevc	zevç	A.		
17.	zévdjé	zevce	zevce	A.	épouse	165a
18.	éhl	ehl	ehil	A.		
19.	khanédan	hanedan	aile	F.	famille	175b
20.	kare	karı	karı	T.	Femme	177b
21.	avrét	avret	avrat	A.		
22.	familia	familya	familya	İ.	famille	175b
23.	kez	kız	kız	T.	fille	180a
24.	doukhtér	duhter	kız, kız ço-cuk	F.		
25.	oghoul	oğul	oğul	T.	fils	180a
26.	véléd	veled	çocuk	A.		
27.	ibn	ibn	oğul	A.		
28.	férzénd	ferzend	oğul	F.		
29.	biradér	birader	birader	F.	frère	185b
30.	amdja	amca	amca	T.	grand-oncle	194b
31.	dédé	dede	dede	T.	grand-père	194b
32.	niné	nine	nine	T.	maman	244b
33.	kodja	koca	koca	T.	mari	247b
34.	halil	halil	koca, zevç	A.	le marié	247b
35.	halilé	halile	eş, zevce	A.	la mariée	247b
36.	ana	ana	ana	T.	mère	253a
37.	validé	valide	valide	A.		
38.	yéguén	yeğen	yeğen	T.	neveu	270b
39.	amoudja	amuca	amca	T.	oncle	279b
40.	ami	ami	amca	T.		
41.	daï	dayı	dayı	T.	oncle	279b
42.	validéyn	valideyn	ana baba	A.	les parents	290a
43.	baba	baba	baba	T.	pere	299a

44.	pédér	peder	peder	F.	pere	299a
45.	ata	ata	dede	T.	grand-père	299a
46.	toroun	torun	torun	T.	petit-fils	302b
47.	khecem	hısım	hısım	A.	proche	325a
48.	karib	karib	akraba	A.		
49.	akraba	akraba	akraba	A.	proche	325a
50.	djariyé	cariye	cariye	A.	servante	378a
51.	kardach	kardaş	kardeş	T.	soeur	382a
52.	hémchiré	hemşire	kız kardeş	F.		
53.	khala	hala	hala	A.	tante	401a
54.	téïze	teyze	teyze	T.	tante	401a
55.	yéngué	yenge	yenge	T.	tante	401a

Calfa Sözlüğü'nde Türkçe basit yapılı 55 akrabalık adı tespit edilmiştir. Bu adlardan 17'si Arapça, 8'i Farsça, biri ise İtalyanca kökenlidir. Basit yapılı akrabalık adlarında yabancı kökenli sözcüklerin oranı %50'den azdır.

Türkçe akrabalık adlarında yakın anlamlılık ilişkisi çok sık görülmektedir. Eserde yer alan *ecdad / kudema, güveyi / damad, çift / zevç, zevce / ehl, karı / avret, kız / duhter, ana / valide, baba / peder, hısım / karib / akraba, kardaş / hemşire* gibi örneklerde de görüleceği üzere Osmanlı Türkçesi söz varlığında bir akrabalık durumunu belirtmek için birden fazla sözcüğün kullanılması dikkat çekmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde madde başı olarak geçen Fransızca *tante* sözcüğüne karşılık olarak Türkçe basit yapılı *hala, teyze, yenge* gibi üç isim geçmektedir. Bu durum Türkçe akrabalık adlarında ayrıntılı bir anlatımın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

1.2. Türemiş Yapılı Türkçe Akrabalık Adları

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı Türkçe akrabalık adlarının yanında türemiş yapılı birçok Türkçe akrabalık adı da yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	oghoullouk	oğulluk	evlatlık	T.	fils adoptive	7a
2.	beuyuk	böyük	ilk çocuk	T.	aîne	10b
3.	khecemlek	hısımlık	hısımlık	(A.)T.	alliance	12a

4.	atalar	atalar	atalar	T.	ancêtres	15a
5.	énén	enen	torun, soy	T.	descendant	121b
6.	énmich	enmiş	torun, soy	T.		
7.	évladlar	evladlar	zürriyet	(A.)T.	descendantes	121b
8.	khaléflér	halefler	zürriyet	(A.)T.		
9.	nichanle	nişanlı	nişanlı	(F.)T.	fiancé	179a
10.	karendach	karındaş	kardeş	T.	frère	185b
11.	analek	analık	analık	T.	maternité	249a
12.	validélik	validelik	validelik	(A.)T.		
13.	babalek	babalık	babalık	T.	père nourricier	273a
14.	bébék	bebek	bebek	T.	poupard	317a
15.	béslémé	besleme	besleme	T.	servante	378a

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı 15 akrabalık adı tespit edilmiştir. Bu adlardan *enmiş, evladlar / halefler* sözleri Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. Günümüz Türkçesinde bu adların yerine sırasıyla *soy, nesil / zürriyet* sözleri kullanılmaktadır.

Calfa Sözlüğü'nde *+lAr* ekinin *evladlar, halefler* gibi bazı akrabalık adlarında bir yapım eki gibi kullanıldığı görülmektedir. Bu durum ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin karşılanmasında, yabancı kökenli sözcüklere karşılıklar bulunmasında Türkçenin esnekliğini, yaratıcılığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

1.3. Birleşik Yapılı Türkçe Akrabalık Adları

Türkçede yer alan akrabalık adlarının bir kısmı isim tamlaması, sıfat tamlaması, yabancı tamlama gibi farklı yapılardaki birleşik kelimelerden oluşmaktadır. Bu birleşik kelimelerin her biri ayrı başlık altında ele alınacaktır.

1.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Akrabalık Adları

Calfa Sözlüğü'nde de isim tamlaması yapısında bir hayli Türkçe akrabalık adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	djan évlade	can evladı	oğulluk	F.+A.	fils adoptive	7a

2.	kardach éhli	kardaş ehli	gelin	T.+A.	bélle soeur	38b
3.	dédénin valideci	dedenin validesi	büyük babaanne	T.+A.	bisaïeul	41b
4.	beuyuk ananen valideci	böyük ananın validesi	büyük an-neanne	T.+T.+A.	bisaïeul	41b
5.	oghoul éhli	oğul ehli	gelin	T.+A.	bru	50a
6.	amudja oghlou	amuca oğlu	amca oğlu	T.+T.	cousin	96b
7.	daï oghlou	dayı oğlu	dayı oğlu	T.+T.	cousin	96b
8.	hala oghlou	hala oğlu	hala oğlu	A.+T.	cousin	96b
9.	téyzé oghlou	teyze oğlu	teyze oğlu	T.+T.	cousin	96b
10.	amudja keze	amuca kızı	amca kızı	T.+T.	cousin	96b
11.	daï keze	dayı kızı	dayı kızı	T.+T.	cousin	96b
12.	hala keze	hala kızı	hala kızı	A.+T.	cousin	96b
13.	téyzé keze	teyze kızı	teyze kızı	T.+T.	cousin	96b
14.	sud évlade	süd evladı	süt çocuğu	T.+A.	nourrisson	273a
15.	dédénin dédéci	dedenin dedesi	büyük dede	T.+T.	trisaïeul	420b
16.	buyuk ananen buyuk anace	büyük ananın büyük anası	büyük babaanne	T.+T.+T.+T.	trisaïeule	420b

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 16 akrabalık adı tespit edilmiştir. Bunlar arsında *can evladı* sözü, Osmanlı Türkçesi söz varlığında kullanım bulan bir sözdür. Günümüz Türkiye Türkçesinde bunun yerine *oğulluk* veya *üvey evlat* sözü kullanılmaktadır.

Sözlükte madde başı olarak yer alan Fransızca *cousin* sözüne Osmanlı Türkçesinde *amuca oğlu, dayı oğlu, hala oğlu, teyze oğlu, amuca kızı, dayı kızı, hala kızı, teyze kızı* gibi tam sekiz ayrı karşılık verilmiştir. Dili, toplumun sosyokültürel yapısını yansıtan bir ayna olarak düşünürsek Türklerde akrabalığa, akrabalık ilişkilerine verilen önemi akrabalık adlarındaki söz zenginliğinden çok rahat ortaya çıkarabiliriz.

Sözlükte geçen isim tamlaması yapısındaki Türkçe akrabalık adlarının daha çok uzak akrabalık ilişkilerini belirtmek için kullanıldığı görülmektedir.

1.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Akrabalık Adları

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yanında sıfat tamlaması yapısında da birçok Türkçe akrabalık adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	beuyuk ana	böyük ana	büyükanne	T.+T.	aîeule	10a
2.	ilk évlad	ilk evlad	ilk evlat	T.+A.	aîne	10b
3.	ilk évladlek	ilk evladlık	ilk evlatlık	T.+(A.)T.	aînésse	10b
4.	kaynata	kaynata	kaynata	T.+T.	beau-père	38a
5.	euyé kez	öye kız	üvey kız	T.+T.	belle-fille	38b
6.	kaynana	kaynana	kaynana	T.+T.	bélle- mere	38b
7.	euyé ana	öye ana	üvey anne	T.+T.		
8.	saghdech kaden	sağdıc kadın	sağdıç kadın	T.+T.	commère	75a
9.	baba tarafendan khecem	baba tarafın-dan hısım	baba tarafın-dan hısım	T.+A.+A.	consanguin	82b
10.	nichanle kez	nişanlı kız	nişanlı kız	(F.)T.+T.	fiancée	179a
11.	sud kardach	süd kardaş	süt kardeşi	T.+T.	frère de lait	185b
12.	euz karendach	öz karındaş	öz kardeş	T.+T.	seur germain	191b
13.	beuyuk daï	böyük dayı	büyük dayı	T.+T.	grand-oncle	194b
14.	beuyuk hala	böyük hala	büyük hala	T.+A.	grand' tante	194b
15.	néné kaden	nene kadın	nine kadın	T.+T.	grand' maman	244b
16.	évli kare	evli karı	evli karı	T.+T.	femme marié	247b
17.	yéni guvéï	yeni güvey	yeni güvey	T.+T.	le marié	247b
18.	yéni guélin	yeni gelin	yeni gelin	T.+T.	la mariée	247b
19.	kez yéguén	kız yegen	kız yeğen	T.+T.	nièce	271a
20.	sudana	südana	sütanne	T.+T.	nourrice	273a
21.	kez toroun	kız torun	kız torun	T.+T.	petit-fille	302b
22.	kez karendach	kız karındaş	kız kardeş	T.+T.	soeur	382a
23.	sud kezkardach	süd kızkardaş	süt kız kardeşi	T.+T.+T.	soeur de lait	382a
24.	kodja kare	koca karı	kocakarı	T.+T.	vieille	437a

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında 24 Türkçe akrabalık adı tespit edilmiştir. Bu yapıdaki adların neredeyse tamamı niteleme sıfatlarıyla kurulmuştur. Sıfatlar içinde niteleme sıfatlarıyla kurulan tamlamaların kalıcı isim yapmaya daha elverişli olduğu akrabalık adlarında görülmektedir.

"Erkek veya kadın bir kişinin birinci derece kan hısımları, ebeveyni (anne ve baba) ile çocuklarıdır." (Emiroğlu, 2012: 1699). Osmanlı Türkçesinde yer alan sıfat tamlaması yapısındaki akrabalık adlarının hemen hemen hepsinin birinci derece dışındaki akrabalık ilişkilerini belirtmek için kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Eser geneline bakıldığında isim tamlaması yapısındaki sözlerin sıfat tamlaması yapısındaki sözlerden sayıca çok fazla olduğu görülür. Fakat akrabalık adlarında durum tam tersidir. Sıfat tamlaması yapısındaki akrabalık adlarının isim tamlaması yapısındaki akrabalık adlarından sayıca fazla olduğu görülmektedir. Eserde sıfat tamlaması yapısında 24, isim tamlaması yapısında 16 akrabalık adı yer almaktadır.

1.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Akrabalık Adları

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında da Türkçe akrabalık adları yer almaktadır. Sözlükte geçen bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	éhlou éyal	ehlu eyal	aile	A.+A.	famille	175b
2.	noukhoustzadé	nuhustzade	ilk çocuk	F.+F.	premier né	269a
3.	biradérzadé	biraderzade	erkek yeğen	F.+F.	neveu	270b
4.	hémchirézadé	hemşirezade	erkek yeğen	F.+F.		

Sözlükte yabancı tamlama yapısında 4 Türkçe akrabalık adı tespit edilmiştir. Farsça tamlama yapısındaki bu akrabalık adları sözlükte yerli akrabalık adlarıyla birlikte aynı madde içinde yer almıştır: *ehlu eyal / evbark, ilk evlad / nuhustzade, yeğen / biraderzade / hemşirezade.* Bu yapıdaki adlarda geçen *zade* sözü sadece Osmanlı Türkçesinde değil Türkiye Türkçesinde de birçok akrabalık adında geçmektedir: *amcazade, teyzezade...* Dilde çok yaygın olarak kullanım bulan yabancı tamlama yapısındaki bu ve buna benzer sözlerin halk diline, konuşma diline mal olduğu görülmektedir.

Osmanlı Türkçesinde yabancı tamlama yapısındaki sözlerin özellikle halkın çok az bir kısmını ilgilendiren terim alanlarında çok sık kullanım bulduğu görülmektedir. Fakat hısımlık, evlilik ve aile içi ve dışı ilişkiler gibi değişik şekillerde oluşan yakınlık durumunu bildiren sözlerde yani akrabalık adlarında ise yabancı tamlama kuruluşundaki sözlerin asgari seviyede olduğu gözlenmektedir. Eser genelindeki 118 akrabalık adı içerisin-

de yabancı tamlama yapısındaki adların oranı %3 civarındadır. Bu durum halkın tabii ve zaruri ihtiyaçlarının söz konusu olduğu alanlarda dilin, başka dillerden özelikle de tamlama yapısında sözcük almaya pek gerek duymadan kendi söz üretme imkânlarını azami derecede kullanma yoluna gittiğini göstermektedir.

1.3.4. İkileme Yapısında Türkçe Akrabalık Adları

Türkçede ikilemeler genellikle zarf, sıfat olarak çok sık kullanılan yapılardır. Fakat bazı durumlarda kalıcı isim olarak da karşımıza çıkmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde ikileme yapısında birkaç akrabalık adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda verilmiştir.

1.	pédér validé	peder valide	ana baba	F.+A.	les auteurs de nos jours	28b
2.	évbark	evbark	ev bark	T.+T.	famille	175b
3.	guélin guvéyi	gelin güveyi	karı koca	T.+T.	les époux	165b
4.	ana baba	ana baba	ana baba, aile	T.+T.	les parents	290a

Sözlükte ikileme yapısında 4 Türkçe akrabalık adı tespit edilmiştir. Bu durum Türkçede çok sık olmasa da ikilemelerin, ihtiyaç duyulan adların karşılanmasında kullanılabilecek yapılar olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Tablolar

1. Tablo: Yapısına Göre Türkçe Akrabalık Adları			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Akrabalık Adı Sayısı: 118			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
BASİT YAPILI		55	%46,6
TÜREMİŞ YAPILI		15	%12,7
BİRLEŞİK YAPILI	İsim Tamlaması	16	%13,5
	Sıfat Tamlaması	24	%10,3
	Yabancı Tamlama	4	%3,3
	İkileme	4	%3,3

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Akrabalık Adları								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	17	0	0	0	0	0	17	%14,4
Farsça	8	0	0	0	4	0	12	%10,1
İtalyanca	1	0	0	0	0	0	1	%0,8
Türkçe	29	15	16	24	0	4	88	%74,5

Değerlendirme

Akrabalık adları Türkçenin temel söz varlığında çok önemli bir yeri olan sözlerdir. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait akrabalık adlarının çok büyük bir kısmı Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Fakat *enmiş, evladlar / halefler, can evladı* gibi sözlerin sadece Osmanlı Türkçesi söz varlığında kullanıldığı, günümüz Türkiye Türkçesinde kullanımdan düştüğü görülmektedir.

Akrabalık adlarında yabancı kökenli sözcüklerin asgari seviyededir. Eserde tespit edilen akrabalık adlarında yabancı kökenli sözlerin oranı ancak %25 civarındadır. Bu sözler arasında Batı kökenli olarak sadece *familya* adı bulunmaktadır.

Osmanlı Türkçesinde *biraderzade, hemşirezade, nuhustzade* adlarında olduğu gibi Farsçadan alıntı *zade* sözüyle kurulmuş bazı akrabalık adları yer almaktadır. Bu yapıdaki adlar sadece Osmanlı Türkçesinde değil, Türkiye Türkçesinde de görülmektedir: *amcazade, teyzezade, beyzade*.. Daha önce de bahsedildiği gibi bu ve buna benzer yabancı tamlama yapısındaki sözlerin de dile yerleştiği anlaşılmaktadır.

Akrabalık adlarında yabancı tamlama yapılarının çok sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Eser genelinde yabancı tamlama yapısındaki akrabalık adlarının oranı %3 civarındadır. Bu durum halkın tabii ve zaruri ihtiyaçlarının söz konusu olduğu alanlarda dilin, başka dillerden özelikle de tamlama yapısında sözcük almaya pek gerek duymadan kendi söz üretme imkânlarını azami derecede kullandığını ortaya koymaktadır.

Eserde türemiş yapılı akrabalık adları ile Türkçe birleşik yapılı akrabalık adlarının oranı %40 civarındadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin sosyal hayatın gerektirdiği ilişkiler sonucu ortaya çıkan akrabalık ilişkileri gibi doğal ve zorunlu durumların adlandırılmasında kendi kaynaklarını kullanma yoluna gittiğini göstermektedir.

Calfa Sözlüğü gibi Fransızca -Türkçe bir sözlükte yüz yirmiye yakın akrabalık adı tespit edilmiştir. Sadece sözlükte geçen bu akrabalık adları bile Türklerin akrabalığa, akrabalık ilişkilerine ne kadar çok önem verdiği, Türkçede akrabalık adlarındaki söz zenginliği hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Türkçe isim ve sıfat tamlaması yapısındaki akrabalık adlarının hemen hemen tamamı birinci derece dışındaki akrabalık ilişkileri belirtmek için kullanılmaktadır.

Türkçe akrabalık adlarında yakın anlamlılık ilişkisi gösteren sözcüklerin çokluğu dikkat çekmektedir. Yakın anlamlılık ilişkisi gösteren bu sözcüklerden birinin muhakkak başka dillerden alıntı olduğu görülmektedir.

Aksan, Türkçenin bir bütün olarak ele alındığında ayrıntılı anlatıma yönelen bir dil olarak karşımıza çıktığını, akrabalık adlarında da bu eğilimin olduğunu belirterek Türkçede baldız, elti, görümce ve yenge gibi kavramlar ayrı ayrı göstergelerle anlatım bulurken Almanca, Fransızca ve İngilizce gibi Hint- Avrupa dillerinde bir göstergeyle dile getirildiğini ifade eder (2012: 103). *Calfa Sözlüğü*'nde geçen Türkçe akrabalık adlarına bakıldığında da Türkçenin bu ayrıntılı anlatım özelliğini görmek mümkündür. Mesela Osmanlı Türkçesinde *amuca oğlu, dayı oğlu, hala oğlu, teyze oğlu, amuca kızı, dayı kızı, hala kızı, teyze kızı* gibi sekiz ayrı gösterge ile ifade edilen akrabalık adları Fransızcada sadece *cousin* sözcüğüyle karşılanmaktadır.

Yine benzer şekilde *Calfa Sözlüğü*'nde madde başı olarak geçen Fransızca *tante* sözcüğüne karşılık olarak Türkçe basit yapılı *hala, teyze, yenge* şeklinde 3 isim geçmektedir. Bu durum Türkçe akrabalık adlarında ayrıntılı bir anlatımın olduğunu göstermektedir.

2. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE ANATOMİ TERİMLERİ

Aksan, bir dilin temel söz varlığında insanın organları olmak üzere onun en doğal gereksinimlerini karşılayan kavramların, akrabalık adlarının, sayıların ve insanın maddi manevi kültürü içine giren çeşitli kavramların sayılabileceğini belirtir (2004: 26). Anatomi insan, hayvan ve bitkilerin yapısını ve organlarının birbiriyle olan ilgilerini inceleyen bilim dalıdır. Dolayısıyla organ isimleri anatominin kapsamına girer. Bu isimler aynı zamanda birer anatomi terimidir. Bu bölümde sadece insan anatomisi ile ilgili terimler kapsama alınmıştır. Fakat insan anatomisiyle ilgili birçok terimin hayvanlar için de kullanıldığı unutulmamalıdır.

Calfa Sözlüğü'nde insan anatomisiyle ilgili çok sayıda terim yer almaktadır. Bu terimler kuruluşları bakımından basit, türemiş ve birleşik yapılı Türkçe anatomi terimleri olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmış, sonrasında bu başlıklara alt başlıklar ilave edilmiştir.

2.1. Basit Yapılı Türkçe Anatomi Terimleri

Basit yapılı terimler hiçbir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan sözcüklerdir. Eserde geçen basit yapılı Türkçe anatomi terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	kacek	kasık	kasık	T.	aine	10b
2.	makat	makat	makat	A.	anus	17a
3.	méfsal	méfsal	eklem	A.	articulation	22b
4.	bilék	bilek	bilek	T.	avant bras	30a
5.	batn	batn	batın	A.	bas ventre	36b
6.	aghez	ağız	ağız	T.	bouche	45b
7.	béyin	beyin	beyin	T.	cérveau	61a
8.	kirpik	kirpik	kirpik	T.	cil	68b
9.	yurék	yürek	yürek	T.	coeur	72a
10.	kalb	kalb	kalp	A.		
11.	tén	ten	ten	F.	corps	91b
12.	vudjud	vücüt	vücut	A.		
13.	gueuvdé	gövde	gövde	T.		
14.	djésm	cesm	beden	A.		

15.	kabourgha	kaburga	kaburga	M.	côte	93a
16.	boyoun	boyun	boyun	T.	cou	94a
17.	guérdan	gerdan	gerdan	F.	devant du cou	94a
18.	dirsék	dirsek	dirsek	T.	coude	94a
19.	kafa	kafa	kafa	A.	crane	98a
20.	boud	bud	but	T.	cuisse	102b
21.	kaltcha	kalça	kalça	T.		
22.	geut	göt	göt	T.	cul	102b
23.	dich	diş	diş	T.	dent	117a
24.	parmak	parmak	parmak	T.	doigt	137b
25.	arka	arka	arka	T.	dos	139b
26.	sert	sırt	sırt	T.		
27.	bagher	bağır	bağır	T.	entrailles	163a
28.	omouz	omuz	omuz	T.	épaule	164b
29.	déri	deri	deri	T.	épiderme	164b
30.	yuz	yüz	yüz	T.	face	174a
31.	eud	öd	öd	T.	fiel	179b
32.	yan	yan	yan	T.	flanc	181a
33.	beuyur	böyür	böğür	T.		
34.	balgham	balgam	balgam	A.	flegme	181b
35.	djiyér	ciyer	ciğer	F.	foie	182a
36.	diz	diz	diz	T.	genou	191a
37.	ouylouk	uyluk	uyluk	T.	hanche	198b
38.	badjak	bacak	bacak	T.	jambe	225b
39.	roukhsar	ruhsar	yanak, yüz	F.	joue	227a
40.	khertlak	hırtlak	gırtlak	T.	larynx	232a
41.	léb	leb	dudak	F.	lèvre	235a
42.	rouama	ruama	lop	?	lobe	238a
43.	limta	limta	lenf	FR.	lymphe	241b
44.	tchéné	çene	çene	F.	mâchoire	241b
45.	avourd	avurd	avurt	T.	mâchoire	241b
46.	él	el	el	T.	main	242b
47.	dést	dest	el	F.		

48.	yéd	yed	el	A.	main	242b
49.	topouk	topuk	topuk	T.	malléole	244b
50.	zar	zar	zar	F.	membrane	251a
51.	zékér	zeker	zeker	A.	membre viril	251b
52.	yarak	yarak	yarak	T.		
53.	ilik	ilik	ilik	T.	moelle	258b
54.	balder	baldır	baldır	T.	mollet	259b
55.	sumuk	sümük	sümük	T.	mucosité	265a
56.	azalét	azalet	kas, adale	A.	muscle	266a
57.	sinir	sinir	sinir	T.	nerf	270a
58.	bouroun	burun	burun	T.	nez	270b
59.	gueubék	göbek	göbek	T.	nombril	272a
60.	énsé	ense	ense	T.	nuque	274b
61.	gueuz	göz	göz	T.	oeil	277b
62.	tchéchm	çeşm	göz	F.		
63.	didé	dide	göz	F.		
64.	ayn	ayn	göz	A.		
65.	ternak	tırnak	tırnak	T.	ongle	280a
66.	koulak	kulak	kulak	T.	oreille	281b
67.	gouch	guş	kulak	F.		
68.	kémik	kemik	kemik	T.	os	283b
69.	achek	aşık	aşık	T.	osselet	283b
70.	avoudj	avuc	avuç	T.	paume	295a
71.	aïak	ayak	ayak	T.	pied	305a
72.	kadém	kadem	kadem	A.		
73.	daban	daban	taban	T.	plante du pied	308b
74.	qel	gıl	kıl	T.	poil	311b
75.	tuy	tüy	tüy	T.		
76.	siné	sine	sine	F.	poitrine	312a
77.	deuch	döş	döş	T.		312a
78.	méçammét	mesammet	gözenek	A.	pore	314b
79.	dalak	dalak	dalak	T.	rate	340b
80.	beubrék	böbrek	böbrek	T.	rein	348b

81.	bél	bel	bel	T.	rein	348b
82.	saliar (salya)	salyar (salya)	salya	R.	salive	369a
83.	kan	kan	kan	T.	sang	369b
84.	dém	dem	dem	A.		
85.	gueuyus	göyüs	göğüs	T.	sein	374b
86.	koyn	koyn	koyun	T.		
87.	koudjak	kucak	kucak	T.		
88.	mémé	meme	meme	T.	sein	374b
89.	kach	kaş	kaş	T.	sourcil	388a
90.	ébrou	ebru	ebru	F.		
91.	méni	meni	meni	A.	sperme	390a
92.	tokhoum	tohum	tohum	F.		
93.	midé	mide	mide	A.	stomac	391b
94.	khaya	haya	haya	F.	testicule	407a
95.	tachak	taşak	taşak	T.		
96.	bach	baş	baş	T.	tête	407a
97.	kéllé	kelle	kelle	F.		
98.	réés	rees	baş	A.		
99.	sér	ser	ser	F.		
100.	sadr	sadr	göğüs	A.	thorax	408b
101.	indjik	incik	incik	T.	tibia	408b
102.	tér	ter	ter	T.	transpiration	417b
103.	sidik	sidik	sidik	T.	urine	425b
104.	bévl	bevl	idrar	A.		
105.	idrar	idrar	idrar	A.		
106.	rahm	rahm	rahim	A.	utérus	426b
107.	damar	damar	damar	T.	veine	430a
108.	irk	irk	damar	A.		
109.	karn	karn	karın	T.	ventre	432a
110.	tchuk	çük	çük	T.	verge	433a
111.	mézakir	mezakir	çük	A.		
112.	kalapoutch	kalapuç	mesane	?	vessie	435a
113.	méçané	mesane	mesane	A.		

114.	fémi	femi	am	A.	vulve	446b
115.	méhbil	mehbil	am	A.		
116.	am	am	am	T.		

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 116 Türkçe anatomi terimi tespit edilmiştir. Basit yapılı anatomi terimleri içinde *el, göz, baş, ayak* gibi Eski Türkçeden beri kullanılagelen 63 isim bulunmaktadır. Bunun yanında başta Arapça ve Farsça olmak üzere birçok dilden alınma terimler de eserde yer almaktadır.

Osmanlı Türkçesinde *el /dest / yed, karın / batn, cesm / ten, göz / çeşm / dide / ayn, kulak / guş, ayak / kadem, sine / döş, kan / dem, kaş / ebru* gibi yakın anlamlı sayılabilecek birçok terim yer almaktadır. Yakın anlam oluşturan Arapça ve Farsça kökenli bu sözcükler ölçü, uyak gibi çeşitli nedenlerden dolayı Osmanlı edebiyat dilinde özellikle klasik şiirde kendine yer bulmuş fakat halk dilinde pek fazla yer bulamamıştır. Kökeni başka dillerde olan bu sözcükler, eserde geçen 770 civarındaki deyim içinde neredeyse hiç kullanılmamıştır. Bu durum bu sözcüklerin sadece klasik şiir dilinde kullanım bulduğunu, Osmanlı halk dilinde tutunamadığını göstermektedir.

2.2. Türemiş Yapılı Türkçe Anatomi Terimleri

Türetme yeni sözcük veya terim yapma yöntemlerdendir. *Calfa Sözlüğü*'nde türemiş yapılı birçok Türkçe anatomi terimi tespit edilmiştir. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	buzuk	büzük	büzük	T.	anus	17a
2.	odale	odalı	hücre	T.	cellulaire	59b
3.	boghaz	boğaz	boğaz	T.	gorge	193a
4.	baghersak	bağırsak	bağırsak	T.	intestin	222b
5.	oynak	oynak	oynak	T.	jointure	227a
6.	yanak	yanak	yanak	T.	joue	227a
7.	doudak	dudak	dudak	T.	lèvre	235a
8.	dildjik	dilcik	küçük dil	T.	lobe	238a
9.	émdjik	emcik	meme	T.	mamelon	244b
10.	déridjik	dericik	zar	T.	pellicule	297a
11.	damardjek	damarcık	kılcal damar	T.	veinule	430b

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı 11 Türkçe anatomi terimi tespit edilmiştir. Bunlardan *odalı, dilcik, dericik* gibi bir kısım terimler isimlerden; *büzük, dudak, emcik* gibi terimler ise fiillerden türemiştir.

Büzük, odalı, oynak gibi türemiş yapılı terimlerde kök sözcüğün anatomi terimi olmadığı gözükmektedir. Kök sadece aldığı ekle terim anlam değeri kazanmamıştır. Terim anlamın oluşmasında bir anlam yakıştırması, bir benzetme de söz konusudur.

Sözlükte geçen *odalı* ve *dericik* terimleri Osmanlı Türkçesine özgü bir kullanım olup Türkiye Türkçesinde yer almaz. Bunların yerine Türkiye Türkçesinde *hücre* ve *zar* terimleri kullanılmaktadır. Bu iki terim de başka dillerden alıntıdır. *Odalı* ve *dericik* gibi terimlerin varlığı Osmanlı Türkçesinde güçlü bir Türkçeleştirme düşüncesinin olduğunu, yeni kavramlara ve terimlere karşılık bulmada sadece yabancı dillerin kaynak olarak görülmeyip dilin mevcut imkânlarının kullanıldığını göstermektedir.

2.3. Birleşik Yapılı Türkçe Anatomi Terimleri

Birleşik kelimeler en az iki sözcüğün anlam ve yapıca birbiri tamamlayarak meydana getirdiği yapılardır. Birleştirme, yeni kelime ve terim üretmede çok sık kullanılan bir yöntemdir. *Calfa Sözlüğü*'nde farklı şekillerde birleşmiş birçok anatomi terimi yer almaktadır. Bu terimler kuruluşlarına göre isim tamlaması, sıfat tamlaması, yabancı tamlama şeklinde ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

2.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Anatomi Terimleri

İsim tamlaması, iki ismin birbirine iyelik ekiyle bağlanarak oluşturduğu söz öbeğidir. Bu tamlamalar Türkçede yeni söz ve terim üretmek için çok elverişli yapılardır. *Calfa Sözlüğü*'nde isim tamlaması yapısında birçok Türkçe anatomi terimi yer almaktadır. Sözlükte geçen isim tamlaması yapısındaki bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	gueubék alte	göbek altı	göbek altı	T.+T.	abdomen	2a
2.	gueuz ake	göz akı	göz akı	T.+T.	blanc de l'oeil	42a
3.	kabourgha kémikléri	kaburga kemikleri	kaburga kemikleri	M.+T.	carcasse	56b
4.	gueuz aghze	göz ağzı	kornea	T.+T.	cornée	91a
5.	ayva tuyu	ayva tüyü	ayva tüyü	T.+T.	coton	93b

6.	sud dichi	süd dişi	süt dişi	T.+T.	dent de lait	117a
7.	dich siniri	diş siniri	diş siniri	T.+T.	nerf dentaire	117a
8.	onourgha kémiyi	onurga kemiyi	omurga kemiği	T.+T.	échine	147b
9.	dich éti	diş eti	diş eti	T.+T.	gencive	190b
10.	eun dichléri	ön dişleri	ön dişleri	T.+T.	dents incisif ves	211a
11.	chéhadét parmaghe	şehadet parmağı	şehadet parmağı	A.+T.	index	213a
12.	gueuz bébégui daïréci	göz bebeği dairesi	iris	T.+T.+A.	iris	224a
13.	kémik rabete	kemik rabıtı	eklem bağı	T.+A.	lligament	236a
14.	kémik baghe	kemik bağı	kemik bağı	T.+T.		
15.	djiyér youmouchaghe	ciyer yumuşağı	ciğer lobu	F.+ T.	lobe	238a
16.	koulak youmouchaghe	kulak yumuşağı	kulak memesi	T.+ T.	lobe	238a
17.	mémé bache	meme başı	meme başı	T.+T.	mamelon	244b
18.	énsé keuku	ense kökü	ense kökü	T.+T.	nuque	274b
19.	arka kuréyi	arka küreyi	arka kürek	T.+T.	omoplate	279b
20.	kurék kémii	kürek kemiyi	kürek kemiği	T.+T.		
21.	gueuz kovoughou	göz kovuğu	göz kovuğu	T.+T.	orbite	281a
22.	tén aléti	ten aleti	organ	F.+A.	organe	282a
23.	aïak bach parmaghe	ayak baş parmağı	ayak baş parmağı	T.+T.+T.	orteil	283a
24.	gueuz kapaghe	göz kapağı	göz kapağı	T.+ T.	paupière	295a
25.	kafa zare	kafa zarı	kafa zarı	A.+F.	péricrâne	299b
26.	kémik zare	kemik zarı	kemik zarı	T.+F.	périoste	300a
27.	parmak kémiyi	parmak kemiyi	parmak kemiği	T.+T.	phalange	303b
28.	parmak kalémi	parmak kalemi	parmak kemiği	T.+A.		
29.	gueuksun itch dérici	göksün iç derisi	göğüs zarı	T.+T.+T.	plèvre	310a
30.	déri délikléri	deri delikleri	gözenek	T.+ T.	pore	314b
31.	gueuz bébéyi	göz bebeyi	göz bebeği	T.+ T.	prunelle	330a
32.	diz kapaghe	diz kapağı	diz kapağı	T.+ T.	rotule	364b
33.	kalen gueuz zare	kalın göz zarı	kalın göz zarı	T.+T.+F.	sclérotique	373a
34.	khaïé torbace	haye torbası	haya torbası	F.+F.	scrotum	373a

35.	koulak tozou	kulak tozu	kulak tozu	T.+T.	tempe	403b
36.	koulak pérdéci	kulak perdesi	kulak perdesi	T.+F.	tympan	424a
37.	sidik yolou	sidik yolu	sidik yolu	T.+T.	uretère	425b
38.	yanak kémiyi	yanak kemiyi	yanak kemiği	T.+T.	zygoma	448b

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 38 Türkçe anatomi terimi tespit edilmiştir. Bunların hepsi belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. Birleşik yapılı terimler arasında en çok isim tamlaması yapısındaki terimlere rastlanmaktadır. Bu durum isim tamlamalarının Türkçede yeni söz ve terim yapmaya daha elverişli yapılar olduğunu göstermektedir.

Göz ağzı, ciyer yumuşağı, kulak yumuşağı, ten aleti, parmak kalemi gibi yapılar Osmanlı Türkçesinde yer alan anatomi terimleri olarak dikkat çekmektedir. Bu terimler Türkiye Türkçesinde sırasıyla *kornea, ciğer lopu, kulak memesi, organ, parmak kemiği* sözleriyle karşılanmaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin başka dillerden karşılanması yerine dilin imkânları kullanılarak, özellikle kelime bireştirme yöntemiyle karşılanmaya çalışıldığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu durum dilde Türkçecilik düşüncesinin ve uygulamalarının Cumhuriyet'ten çok önceleri başladığının da bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

2.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Anatomi Terimleri

Sıfatların bir adı niteleyerek veya belirterek kurduğu tamlamalara sıfat tamlaması denir. Bu tamlamalar da yeni söz ve terim üretmeye elverişli yapılardır. *Calfa Sözlüğü*'nde sıfat tamlaması yapısında birçok anatomi terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	euksuz parmak	öksüz parmak	yüzük parmağı	T.+T.	doigt annulaire	16a
2.	chah damar	şah damar	şah damar	F.+T.	artère	22b
3.	sértché parmak	serçe parmak	serçe parmak	T.+T.	auriculaire	28a
4.	alt karen	alt karın	alt karın	T.+T.	bas ventre	36b
5.	aze dich	azı diş	azı dişi	T.+T.	dent canine	55a
6.	kara djiyér	kara ciyer	karaciğer	T.+F.	foie	182a
7.	karadja ét	karaca et	kas	T.+T.	muscle	266a
8.	oufak kémik	ufak kemik	ufak kemik	T.+T.	osselet	283b
9.	bach parmak	baş parmak	baş parmak	T.+T.	pouce	316b

10.	ak djiyér	ak djiyer	akciğer	T.+F.	poumon	317a
11.	butévi kémiklér	bütevi kemikler	iskelet	T.+T.	squelette	390b
12.	indjé zar	ince zar	ince zar	T.+F.	valvule	428b

Eserde sıfat tamlaması yapısında 12 Türkçe anatomi terimi tespit edilmiştir. Bu tamlamalarda geçen sıfatların hepsi niteleme sıfatıdır. Bu durum sıfatlar içinde niteleme sıfatlarıyla kurulan tamlamalarının yeni sözler, terimler yapmaya daha elverişli yapılar olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Sözlükte sıfat tamlaması yapısında yer alan *karaca et, bütevi kemikler* gibi anatomi terimleri Osmanlı Türkçesine özgü kullanımlar olup Türkiye Türkçesinde yer almaz.

2.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Anatomi Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yer alan Türkçe anatomi terimlerinin bir kısmı yabancı tamlama şeklindedir. Bu tamlamalar Türkçe tamlama yapısına uymaz, Arapça ve Farsça dil bilgisi kurallarına göre kurulmuştur. Sözlükte tespit edilen bu tür Türkçe anatomi terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	ésféli baten	esfeli batın	alt karın	A.+A.	abdomen	2a
2.	khelti maïé	hılti maye	kan, balgam	A.+ F.	lymphe	241b
3.	maddét ul-balgham	maddet ül-balgam	balgam	A.+A.		
4.	tchéchmkhané	çeşmhane	göz kovuğu	F.+F.	orbite	281a
5.	tabakaï chébékié	tabakai şebekiye	retina	A.+A.	rétine	358b
6.	médjràï bévl	mecrai bevl	sidik yolu	A.+A.	uretère	425b

Sözlükte yabancı tamlama yapısında 6 Türkçe anatomi terimi tespit edilmiştir. Bu tamlamalarda yer alan sözcüklerin tamamı Arapça ve Farsça kökenlidir. Bu yapılar Arapça ve Farsçanın Osmanlı Türkçesi üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemli bir gösterge sayılabilir. Eserde geçen 183 Türkçe anatomi terimi arasında yabancı tamlama yapısındaki bu 6 terim %3'lük gibi bir oran teşkil etmektedir. Bu oran Osmanlı Türkçesinin öyle sanıldığı gibi Arapça ve Farsçanın pek etkisinde olmadığının bir kanıtıdır.

Eserde geçen yabancı tamlama yapısındaki anatomi terimlerinden bir kısmının, isim tamlaması yapısı içinde üretilen sözcüklerle Türkçeleştirildiği görülmektedir: *esfeli batın / göbek altı, çeşmhane / göz kovuğu, mecrai bevl / sidik yolu.* Bu durum Osmanlı

Türkçesinin ihtiyaç duyduğu yeni söz ve terimleri imkânları ölçüsünde kendi bünyesinden karşılama gayretinde olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu durum Türkçeleştirme çalışmalarının Cumhuriyet'ten çok önceleri başladığını da göstermesi bakımından önemlidir.

Tablolar

1. Tablo: Yapısına Göre Türkçe Anatomi Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Anatomi Terimi Sayısı: 183			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
BASİT YAPILI		116	%63,3
TÜREMİŞ YAPILI		11	%6,0
BİRLEŞİK YAPILI	İsim tamlaması	38	%20,7
	Sıfat tamlaması	12	%6,5
	Yabancı Tamlama	6	%3,2

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Anatomi Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	27	0	0	0	1	0	28	%15,3
Farsça	17	0	0	0	5	0	22	%12,0
Fransızca	1	0	0	0	0	0	1	%0,5
Rumca	1	0	0	0	0	0	1	%0,5
Türkçe	67	11	38	12	0	0	128	%69,9
Diğer	3	0	0	0	0	0	3	%1,6

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 183 Türkçe anatomi terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin büyük çoğunluğu basit yapılı kelimelerden oluşmaktadır. Eserde türemiş yapılı anatomi terimleri yaklaşık olarak %6 oranındayken isim ve sıfat tamlaması yapısında terimlerin oranı %27 civarındadır. Bu durum yeni söz ve terim yapılırken eklerle kelime türetme yerine daha çok kelime birleştirme yönteminin kullanıldığını göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça tamlama yapısında 6 anatomi terimi tespit edilmiştir. Bu sayı genelde %3 civarında bir orana tekabül etmektedir. Bu durum bilinenin aksine Osmanlı Türkçesindeki akrabalık adlarında Arapça ve Farsça etkisinin çok cüzi olduğunu göstermektedir. Farsça Türkçeyi etkilemiştir fakat bu etki tek taraflı değildir. Johanson da Orta Farsça zamanından bu yana Farsçanın artan bir şekilde Türkçeyle birleşme noktasına doğru hareket ettiğini dile getirmektedir (2014: 75).

Osmanlı Türkçesi anatomi terimleri içinde *el / dest / yed, karın / batn, cesm / ten, göz / çeşm / dide / ayn / nazar, kulak / guş, ayak / kadem, sine / döş, kan / dem, kaş / ebru* gibi yakın anlamlı sayılabilecek birçok terim yer almaktadır. Arapça ve Farsça gibi başka dillerden Türkçeye girmiş olan bu sözlerin neredeyse hiçbiri deyim yapılarında geçmemektedir. Bu sözlerin daha çok edebiyat dilinde kullanım bulduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Türkçesinde yer alan anatomi terimlerinin yaklaşık %70'inin yerli sözcüklerden oluştuğu görülmektedir. Özellikle basit yapılı anatomi terimleri içinde yer alan *el, ağız, beyin, bud, diş, deri, diz, göz* gibi yerli sözcüklerin Eski Türkçeden beri kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde Eski Türkçenin temel söz varlığını korunduğunu göstermektedir.

Anatomi terimlerinde Batı dillerinin Osmanlı Türkçesine etkisi yok denecek kadar azdır. Eserde geçen bütün terimler içinde Batı kökenli anatomi terimlerinin oranı % 1 civarındadır.

Sözlükte geçen *odalı, dericik, göz ağzı, ciyer yumuşağı, kulak yumuşağı, ten aleti, parmak kalemi* gibi sözler Osmanlı Türkçesinde yer alan anatomi terimleri olarak dikkat çekmektedir. Bu terimler Osmanlı Türkçesine özgü kullanımlar olup Türkiye Türkçesinde yer almaz. Bu terimlerin varlığı Osmanlı Türkçesinde güçlü bir Türkçeleştirme düşüncesinin olduğunu, yeni kavramlara ve terimlere karşılık bulmada sadece yabancı dillerin

kaynak olarak görülmeyip dilin mevcut imkânlarının da kullanıldığını gözler önüne sermektedir.

Osmanlı Türkçesinde yer alan yabancı tamlama yapısındaki anatomi terimlerinde Türkçeleştirme gayreti göze çarpmaktadır. *esfeli batın, çeşmhane, mecrai bevl* gibi yabancı tamlama yapısındaki anatomi terimlerinin *göbek altı, göz kovuğu, sidik yolu* gibi isim tamlaması yapısındaki sözcüklerle Türkçeleştirildiği görülmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde sanılanın aksine çok güçlü bir Türkçecilik düşüncesinini olduğunu, Cumhuriyet'ten çok önceleri yabancı kökenli, özellikle yabancı tamlama yapısındaki terimlerin Türkçeleştirilmeye başlandığını ortaya çıkarmaktadır.

3. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE ASKERÎ TERİMLER

Osmanlı devleti üç kıtada çok büyük topraklara sahip, çok güçlü bir ordusu ve donaması olan büyük bir imparatorluktu. Bundan dolayı Osmanlı Türkçesinde askerî terimler çok önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Türkçesinde yer alan bu terimlerin bir kısmı *Calfa Sözlüğü*'nde de geçmektedir. Sözlükte geçen Türkçe askerî terimler yapısına ve dil kökenine göre incelenerek Osmanlı Türkçesi söz varlığının kelime yapısı tespit edilmeye, dilin yeni kavramlara karşılık bulmada takip ettiği yollar ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Türkçe askerî terimler yapısına göre basit, türemiş ve birleşik yapılı Türkçe askerî terimler olmak üzere üç ana grupta sınıflandırılmıştır.

3.1. Basit Yapılı Türkçe Askerî Terimler

Basit terimler hiçbir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan sözlerdir. *Calfa Sözlüğü*'nde bu yapıda birçok Türkçe askerî terim tespit edilmiştir. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	sipér	siper	siper	F.	abri	2b
2.	hefz	hıfz	koruma	A.		
3.	pénah	penah	siper	F.		
4.	méldjé	melce	siper	A.		
5.	kol	kol	kol	T.	d'une armée	10b
6.	djénah	cenah	cenah	A.		
7.	tiréndaz	tirendaz	okçu	F.	archer	20a
8.	silah	silah	silah	A.	arme	21a
9.	ordou	ordu	ordu	T.	armée	21a
10.	bérrié	berrie	kara askeri	A.	armée de terre	21a
11.	mutaréké	mütareke	mütareke	A.	armistice	21a
12.	tcharkha	çarha	öncü	F.	artillerie	22b
13.	hudjum	hücüm	hücum	A.	attaque	26a
14.	sungu	süngü	süngü	T.	baïonnette	33b
15.	kourchoun	kurşun	kurşun	T.	balle	34a
16.	gullé	gülle	gülle	F.		
17.	mouharébé	muharebe	muharebe	A.	bataille	36b
18.	batalion	batalyon	tabur	İ.	bataillon	37a

19.	piyadé	piyade	piyade	F.	bateau	37a
20.	kotch	koç	koçbaşı	T.	bélier	38b
21.	muharib	müharib	muharip	A.	belligérant	38b
22.	mouhacéré	muhasere	muhasara	A.	blocus	42b
23.	abloka	abloka	abluka	İ.		
24.	top	top	top	T.	boule	46b
25.	liva	liva	sancak, tugay	A.	brigade	49a
26.	harraka	harraka	ateş gemisi	A.	brûlot	50b
27.	bourloto	burloto	burluta	İ.		
28.	téslim	teslim	teslim	A.	capitulation	56a
29.	écir	esir	esir	A.	captif	56a
30.	karabina	karabina	karabina	İ.	carabine	56a
31.	térkéch	terkeş	sadak	F.	carquois	57a
32.	kalé	kale	kale	A.	château	64b
33.	hiçar	hisar	hisar	A.		
34.	dizdar	dizdar	kale muhafızı	F.	châtelain	64b
35.	sipahi	sipahi	sipahi	F.	cipaye	69a
36.	alay	alay	alay	R.	cohorte	72b
37.	komandan	komandan	kumandan	FR.	commandant	74b
38.	téçadum	tesadüm	tesadüm	A.	conflit	81a
39.	fétih	fetih	fetih	A.	conquérant	82b
40.	muféttih	müfettih	müfettih	A.		
41.	ghazi	gazi	gazi	A.		
42.	ghalib	galib	galip	A.		
43.	askériyé	askeriye	askeriye	A.	conseil de guerre	83a
44.	yataghan	yatağan	yatağan	M.	coutelas	97a
45.	khantchér	hançer	hançer	A.		
46.	pala	pala	pala	İ.		
47.	zerh	zırh	zırh	F.	cuirasse	102b
48.	khecht	hışt	mızrak	F.	dard	105a
49.	inhizam	inhizam	hezimet	A.	défaite	110a
50.	inkiçar	inkisar	inkisar	A.		
51.	maghloubiyét	mağlubiyet	mağlubiyet	A.		

52.	kalkan	kalkan	kalkan	T.	egide	153a
53.	épolét	epolet	apolet	FR.	épaulette	164b
54.	suvari	süvari	süvari	F.	équestre	165b
55.	ok	ok	ok	T.	flèche	181a
56.	tir	tir	tir	F.		
57.	férkatin	ferkatin	fırkateyn	İ.	frégate	185b
58.	fichénk	fişenk	fişek	F.	fusée	187b
59.	tufénk	tüfenk	tüfek	F.	fusil	187b
60.	général	general	general	AL.	general	190b
61.	harb	harb	harp	A.	guerre	197a
62.	djénk	cenk	cenk	F.		
63.	séfér	sefer	sefer	A.	guerre	197a
64.	houçar	husar	hafif süvari	AL.	hussard	204a
65.	tabour	tabur	tabur	T.	légion	233a
66.	férik	ferik	ferik	A.	lieutenant général	236a
67.	mulazim	mülazim	teğmen	A.	lieutenant de cavalerie	236a
68.	zabitan	zabitan	subaylar	A.	état major	243b
69.	marchal	marşal	mareşal	FR.	maréchal	247a
70.	askéri	askeri	askeri	A.	militaire	255b
71.	salkem	salkım	misket	T.	mitraille	257b
72.	pacha	paşa	paşa	T.	pacha	285a
73.	paladin	paladin	şövalye	FR.	paladin	286b
74.	djud	cüd	tabur	A.	phalange	303b
75.	souvari	suvari	süvari	F.	piquet de cavaleire	306b
76.	harba	harba	harba	A.	pique	306b
77.	mezrak	mızrak	mızrak	A.		
78.	pichtof	piştof	piştov	B.	pistolet	307a
79.	tabandja	tabanca	tabanca	F.		
80.	barout	barut	barut	F.	poudre à canon	316b
81.	tabia	tabya	tabya	A.	redoute	346a
82.	sipéhsalar	sipehsalar	başkomutan	F.	maréchal	247a
83.	rédif	redif	yedek kuvvet	A.	reserve	356a

84.	météris	meteris	metris	A.	retranchement	359a
85.	chans	şans	metris	?		
86.	keledj	kılıc	kılıç	T.	sabre	367a
87.	seif	seyf	kılıç	A.		
88.	békdji	bekci	bekçi	T.	sentinelle	376b
89.	karaghol	karagol	karakol	T.		
90.	tchavouch	çavuş	çavuş	T.	sergent	377b
91.	askér	asker	asker	A.	soldat	383a
92.	néfér	nefer	nefer	A.		
93.	soltat	soltat	asker	FR.		
94.	açakir	asakir	asakir	A.	les soldats	383a
95.	néférat	neferat	neferat	A.		
96.	djirid	cirid	cirit	A.	tournol	413b

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 96 Türkçe askerî terim tespit edilmiştir. Bu terimlerin büyük çoğunluğu Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş alıntı sözcüklerden oluşmaktadır. Bunun yanında Fransızca ve İtalyanca gibi Batı dillerinden de bir hayli terimin Osmanlı Türkçesinde yer aldığı görülmektedir. Bu alıntıların oranı toplamda %85'ten daha fazla bir rakama karşılık gelmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan askerî terimlerin önemli ölçüde yakın ilişkilerde bulunulan dillerden karşılandığını göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen *kol, kurşun, koç, top* gibi askerî terimler dildeki mevcut kelimelere yeni anlamlar yüklemek suretiyle terim anlam kazanmış sözlerdir. Aksan, kullanım sıklığı fazla olan öğelerin yeni yeni anlamlar edinmekte olduğunu belirterek her alandaki geniş yayınları ve çeşitli yapıtlarıyla bütün gelişmiş kütür dili sayılan dillerde büyük bir çokanlamlılığın görülmekte olduğunu dile getirir (2004: 65-66). Osmanlı Türkçesindeki çok anlamlılık ilişkisi gösteren sözcükler sadece askerî alanda değil eser genelindeki tematik alandaki birçok sözcükte görülmektedir. Dolayısıyla bu tür sözcükler Osmanlı Türkçesinin gelişmiş bir kültür dili olduğunu ipuçlarını vermektedir.

Askerî terimlerin bazılarında görülen çok anlamlılık durumu Türkçede ihtiyaç duyulan yeni terimlerin türetme, birleştirme ve alıntılamanın yanında mevcut sözcüklere yeni anlamlar yüklenerek de karşılanabileceğini göstermektedir. Bu da dilin üretkenliğinin, işlenmişliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı askerî terimleri içinde *kol / cenah, kurşun / gülle, muhasere / abloka, harraka / burloto, kale / hisar, yatağan / hançer / pala, ok / tir, harb / cenk, asker / nefer / soltat, harba / mızrak, piştof / tabanca, kılıc / seyf, bekci / karakol* gibi yakın anlamlı birçok sözcük yer almaktadır. Eker, bilimsel bakımdan Türkçenin zenginliğini ve büyüklüğünü dile getirirken sözcük sayısının çokluğu ile Türkçenin büyük bir dil olduğunu belirtmektedir (2011: 87-90). Bu basit yapılı Türkçe askerî terimler Osmanlı Türkçesi söz varlığının zenginliği ve büyüklüğü hakkında çok önemli ipuçları vermektedir. Bu anlamda Osmanlı Türkçesinin de gelişmiş bir kültür dili olduğu sonucuna kolaylıkla ulaşılabilir.

3.2. Türemiş Yapılı Türkçe Askerî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı birçok Türkçe askerî terim bulunmaktadır. Bu terimler basit yapılı veya birleşik sözcüklere yapım ekleri getirilerek oluşturulmuştur.

İhtiyaç duyulan yeni söz ve terimlerin karşılanmasında türetme çok etkin olarak kullanılabilecek bir yöntemdir. Osmanlı Türkçesi söz varlığında türemiş yapılı birçok askeri terim yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

3.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Askerî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök ve gövdelerinden türemiş çok sayıda Türkçe askerî terim yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	okdjou	okcu	okçu	T.	archer	20a
2.	djénkdjilik	cenkcilik	askerlik	(F.)T.	arme	21a
3.	askérlik	askerlik	askerlik	(A.)T.		
4.	topdjoular	topcular	topçu bölüğü	T.	artillerie	22b
5.	toplar	toplar	mühimmat	T.		
6.	vourouch	vuruş	saldırı	T.	attaque	26a
7.	topdjou	topcu	topçu	T.	canonnier	55a
8.	oklouk	okluk	okluk	T.	carquois	57a
9.	sipahilik	sipahilik	sipahilik	(F.)T.	chevalerie	66a
10.	deuyuch	döyüş	çatışma	T.	conflit	81a
11.	djénkdji	cenkci	savaşçı	(F.)T.	combattant	74a

12.	zerhle	zırhlı	zırhlı	(F.)T.	cuirassé	102b
13.	omouzlouk	omuzluk	omuzluk	T.	épaulette	164b
14.	atle	atlı	atlı	T.	équestre	165b
15.	tcharkadje	çarkacı	akıncı	(F.)T.	escarmoucheur	166b
16.	donanma	donanma	donanma	T.	flotte	181b
17.	koullouk	kulluk	kolluk kuvveti	T.	corps de gadre	189a
18.	djénérallek	cenerallık	generallik	(AL.)T.	généralat	190b
19.	beuluk	bölük	bölük	T.	légion	233a
20.	pachalek	paşalık	paşalık	T.	pachalik	285a
21.	baroutdjou	barutcu	barutçu	(F.)T.	poudrier	316b
22.	kechla	kışla	kışla	T.	quartier d'hiver	333a
23.	kechlak	kışlak	kışlak	T.		
24.	kalédjik	kalecik	tabya	(A.)T.	redoute	346a
25.	névbétdji	nevbetci	nöbetçi	(A.)T.	sentinelle	376b

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök ve gövdelerinden türemiş 25 Türkçe askerî terim tespit edilmiştir. Bu terimlerden 14'ü çok işlek olan *+lIk* ve *+cI* isimden isim yapım ekiyle türetilmiştir.

Türkçe askerî terimler içinde *cenkcilik, askerlik, sipahilik, kalecik, zırhlı, cenerallık, nevbetci, çarkacı* gibi sözler alıntı sözcüklerden türemiştir. Bu durum dildeki alınma sözlerin hem gramatikal hem de semantik açıdan Türkçeleştirildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Eserde geçen *toplar* ve *topcular* terimlerindeki çokluk eki bir yapım eki gibi işlev görmektedir. Bu ekle türemiş *toplar* terimi *top mühimmatı, topçular* terimi ise *topçu bölüğü* anlamına gelmektedir. Bu şekilde bir çekim ekinin yapım eki göreviyle kullanılması Türkçenin, dolayısıyla Osmanlı Türkçesinin esnekliğinin, pratikliğinin, işlekliğinin, üretkenliğinin bir göstergesidir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen *vuruş, döyüş, bölük, salkım* gibi sözcüklerin anlam genişlemesi yoluyla askerî terim olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu durum yukarda bahsedildiği gibi Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan sözcüklerin karşılanmasında türetme, birleştirme, alıntı yapma gibi yöntemlerin yanında mevcut sözcüklere yeni anlamlar yükleme yolunun da etkin olarak kullanıldığını göstermektedir.

3.2.2. Birleşik Sözcüklerden Türemiş Türkçe Askerî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde az sayıda da olsa birleşik sözcüklerden türemiş askerî terimler yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	djénk édén	cenk eden	savaşçı	(F.+T.) T.	belligérant	38b
2.	askér yazma	asker yazma	askere alıma	(A.+T.) T.	conscription	83a
3.	méydan okouma	meydan okuma	meydan okuma	(A.+T.) T.	défi	111a
4.	askér toplama	asker toplama	asker toplama	(A.+T.) T.	recrutement	244b

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözcüklerden türemiş 4 Türkçe askerî terim tespit edilmiştir. Bu terimlerin dördü de birleşik fiillere, isim-fiil ve sıfat-fiil ekleri getirilerek türetilmiştir.

Eserde yer alan *meydan okuma* terimi, günlük dilde de kullanılan *meydan okumak* deyiminden gelmektedir. Bu deyim zamanla askerî bir terim olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum dilde ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin, dildeki mevcut kalıplaşmış yapıların kullanım alanının genişletilerek karşılanabileceğini göstermesi bakımında dikkat çekicidir.

3.3. Birleşik Yapılı Türkçe Askerî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması, sıfat tamlaması, yabancı tamlama, birleşik fiil gibi farklı yapılardak birçok Türkçe askerî terim yer almaktadır. Bu yapıların hepsi aşağıda ayrı başlıklar atında incelenmiştir.

3.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Askerî Terimler

İsim tamlaması iki ismin iyelik ekiyle birbirine bağlanıp anlamca ve yapıca kaynaşmasıyla oluşmuştur. Sözlükte yer alan Türkçe askerî terimlerin bir kısmı isim tamlaması şeklindedir.

1.	alay émini	alay emini	alay komutanı	R.+A.	adjudant	6b
2.	top arabace	top arabası	top arabası	T.+T.	affut	8b
3.	ordou khastakhanéci	ordu hastahanesi	seyyar hastane	T.+F.+F.	ambulance	13b

4.	aghez otou	ağız otu	ağız otu[1]	T.+T.	amorce	14a
5.	nizam askéri	nizam askeri	düzenli ordu	A.+A.	armée régulière	21a
6.	tcharkha askéri	çarha askeri	akıncı	F.+A.	artillerie	22b
7.	tufénk faliace	tüfenk falyası	tüfek falyası	F.+İ.	bassinet	36b
8.	atle onbachece	atlı onbaşısı	atlı onbaşı	T.+T.+T.	brigadier	49a
9.	djébkhané arabace	cebhane arabası	cephane arabası	M.+F.+T.	caisson	53a
10.	djénk méydane	cenk meydanı	savaş meydanı	F.+A.	camp	54b
11.	yuz bache	yüz başı	yüzbaşı	T.+T.	capitaine	55b
12.	guémi miralaye	gemi miralayı	visamiral	T.+F.+R.	capitane de vaisseau	55b
13.	on bache	on başı	onbaşı	T.+T.	caporal	56a
14.	souvari askéri	suvari askeri	süvari	F.+A.	cavalerie	59a
15.	hiçar hukumdare	hisar hüküm-darı	derebeyi	A.+A.	châtelain	64b
16.	beuluk bache	bölük başı	bölükbaşı	T.+T.	chef de bataillon	65a
17.	askér zumréci	asker zümresi	askerler	A.+A.	corps d'armée	91b
18.	ordou kalkmace	ordu kalkması	ordu hareketi	T.+T.	décampement	106b
19.	ordou nakle	ordu naklı	sevkiyat	T.+A.		
20.	askér kerghene	asker kırgını	asker kırgını	A.+T.	défaite	110a
21.	keledj kaïtane	kılıc kaytanı	kılıç kaytanı	T.+R.	dragonne	141a
22.	souvari beuluyu	suvari bölüyü	süvari bölüğü	F.+T.	escadron	166a
23.	tcharkadjelar djéngui	çarkacılar cengi	öncü savaşı	(F.)T.+F.	escarmouche	166a
24.	askér mudjavéléti	asker mücaveleti	tatbikat	A.+A.	évolution	170a
25.	kara açakiri	kara asakiri	karacı	A.+A.	les forces de tere	183a
26.	ordou muhéndisléri	ordu mühendisleri	askerî mühendis	T.+A.	génie	191a
27.	él koumbarace	el kumbarası	el bombası	T.+F.	grenade	195b
28.	madjar atlece	macar atlısı	macar atlısı	Öİ.+T.	hussard	204a
29.	piadé askéri	piyade askeri	piyade	F.+A.	infanterie	215b
30.	tabour askéri	tabur askeri	tabur askeri	T.+A.	légionnaire	233a
31.	bin bache	bin başı	binbaşı	T.+T.	major	243b

[1] Topları ateşlemek için kullanılan madde

32.	ordou aghace	ordu ağası	ordu ağası	T.+T.	major général	243b
33.	guémi askéri	gemi askeri	bahriyeli	T.+A.	soldat de marine	247b
34.	séraskér kapouçou	serasker kapusu	genelkurmay	F.+A.+T.	le ministère de la qerre	256b
35.	top salkeme	top salkımı	misket	T.+T.	mitraille	257b
36.	havan topou	havan topu	havan topu	F.+T.	mortier	262b
37.	djénk tédariki	cenk tedariki	silahlanma	F.+A.	munition de guerre	265b
38.	obouz koumbarace	obuz kumbarası	obüs	FR.+F.	obus	276b
39.	obouz topou	obuz topu	obüs topu	FR.+T.	obusier	276b
40.	askér améli	asker ameli	operasyon	A.+A.	opération	280a
41.	askér beuluyu	asker bölüyü	asker bölüğü	A.+T.	peloton	297a
42.	yaïa beuluyu	yaya bölüyü	yaya bölüğü	T.+T.	piquet de cavaleire	306b
43.	keledj kouchaghe	kılıc kuşağı	kılıç kuşağı	T.+T.	porte épée	314b
44.	açakiri khassé bache	asakiri hasse başı	muhafız birliği komutanı	A.+A.+T.	préfet du prétoire	322b
45.	chahané askéri	şahane askeri	muhafız alayı	F.+A.	prétorien	322b
46.	imdad askéri	imdad askeri	takviye	A.+A.	renfort	352b
47.	ihtiat askéri	ihtiyat askeri	yedek birlik	A.+A.	reserve	356a
48.	top atelmace	top atılması	salvo	T.+T.	salve	369a
49.	top chénliyi	top şenliyi	salvo	T.+T.		
50.	djénk hiléci	cenk hilesi	savaş hilesi	F.+A.	stratagème	391b
51.	khafif piadé néféri	hafif piyade neferi	azap (askeri)	A.+F.+A.	voltigeur	443b

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 51 Türkçe askerî terim tespit edilmiştir. Bu tamlamaların hepsi belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. Türetme imkânının zayıf olduğu durumlarda kelime birleştirme yoluyla yeni söz ve terimler dile kazandırılmıştır. Hatta Türkçede çoğu zaman eklerle söz veya terim türetme yerine kelimeleri birleştirme yoluyla yeni kavramlara karşılık bulunmuştur. Eklerle türetilen Türkçe askerî terim sayısı otuz civarında iken sadece kelime birleştirmenin bir türü olan isim tamlamasıyla üretilmiş elliden fazla terim mevcuttur.

Sözlükte yer alan a*sker kırgını, asker ameli, top şenliyi, gemi askeri, serasker kapusu, imdad askeri* gibi askerî terimler Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait terimler olarak

dikkat çekmektedir. Bu terimler Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır, bunların yerine sırasıyla *mağlubiyet, operasyon, yaylım ateşi, bahriyeli, genelkurmay başkanlığı, takviye kuvvet* sözleri kullanılmaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde sanıldığının aksine güçlü bir Türkçecilik şuurunun varlığına işaret etmektedir.

3.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Askerî Terimler

Türkçede ihtiyaç duyulan yeni terimler sıfat tamlaması yapısındaki sözlerle de karşılanmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde sıfat tamlaması yapısında birçok Türkçe askerî terim yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	atchekda olan ordou	açıkda olan ordu	ordugâh	T.+T.+T.	bivac	41b
2.	atéch brakan guémi	ateş brakan gemi	burluta	F.+T.+T.	brûlot	50b
3.	atle askér	atlı asker	süvari	T.+A.	cavalerie	59a
4.	itch kalé	iç kale	iç kale	T.+A.	citadelle	69b
5.	bach komandan	baş komandan	başkumandan	T.+FR.	commandant en chef	74b
6.	bir kol açakir	bir kol asakir	birlik	T.+T.+A.	corps de troupes	91b
7.	bir sandjak açakir	bir sancak asakir	müfreze	T.+T.+A.	detachement	125a
8.	kutchuk donanma	küçük donanma	filo	T.+T.	escadre	166a
9.	yénitchéri	yeniçeri	yeniçeri	T.+T.	janissaire	226a
10.	bach tchaouch	baş çauş	başçavuş	T.+T.	sergent major	243b
11.	beuyuk ordou	böyük ordu	büyük ordu	T.+T.	quartier général	333a
12.	utch toughlou pacha	üç tuğlu paşa	üç tuğlu paşa	T.+T.+T.	pacha à trois queues	334b
13.	sakle askér	saklı asker	yedek	T.+A.	reserve	356a
14.	itch météris	iç meteris	iç metris	T.+A.	rétirade	358b
15.	atle karaghoul	atlı karagul	atlı devriye	T.+T.	vedette	430a

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında 15 Türkçe askerî terim tespit edilmiştir. Eserde isim tamlaması yapısında 51 askerî terim bulunurken sıfat tamlaması yapısında ise sadece 15 askerî terim yer almaktadır. Sıfat tamlamalarının isim tamlamalarına göre terim yapmaya daha az elverişli yapılar olduğu görülmektedir.

Sıfat tamlaması yapısındaki askerî terimler türemiş yapılı askerî terimlerle karşılaştırıldığında ise yine yukarıdakine benzer bir durum ortaya çıkmaktadır: *Calfa Sözlüğü*'nde türemiş yapılı 29 askerî terim bulunmaktadır ki bu sayı sıfat tamlaması yapısındaki askerî terimlerin yaklaşık iki katına denk gelmektedir. Bu durum Türkçede yeni söz ve terim üretilirken öncelikle isim tamlamalarının, ikinci olarak eklerle sözcük türetmenin ve arkasından da sıfat tamlamaların kullanıldığını göstermektedir.

Sözlükte geçen *saklı asker, atlı karagul* askerî terimleri Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlardır. Günümüzde bu terimler yerine *yedek asker / ihtiyat askeri, atlı devriye* terimleri kullanılmaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin kendine özgü bir söz varlığının olduğunu, yeni söz ve terim ihtiyacını karşılamak için kendi imkânlarını mümkün olduğunca kullandığını göstermesi açısından önemlidir.

3.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Askerî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapılarında da Türkçe askerî terimler yer almaktadır. Bu tamlamalar Farsça kurallara göre kurulmuş olup Osmanlı Türkçesi söz varlığında yerini almıştır. Aşağıda Farsça tamlama yapısında olan Türkçe askerî terimler listelenmiştir.

1.	açakiri bahriyé	asakiri bahriye	deniz kuvvetleri	A.+A.	armée naval	21a
2.	açakiri bérrié	asakiri berriye	kara kuvvetleri	A.+A.	armée de terre	21a
3.	méydani mouharébé	meydani muharebe	savaş alanı	A.+A	champ de bataille	36a
4.	miri liva	miri liva	mirliva	F.+A.	général de brigade	49a
5.	miralay	miralay	miralay	F.+R.	colonel	73b
6.	djéngui dériya	cengi deriya	deniz savaşı	F.+F.	combat naval	74a
7.	sérdar	serdar	serdar	F.+F.	commandant	74b
8.	sérdari ékrém	serdari ekrem	başkomutan	F.+A.	commandant en chef	74b
9.	hukioumdar	hükûmdar	hükûmdar	A.+F.	commandant	74b
10.	dàri choura	dari şura	konsey	F.+A.	conseil de guerre	83a
11.	ilàni harb	ilani harb	savaş ilanı	A.+A.	déclaration de guerre	108a
12.	uméràï askérié	ümerayi askeriye	komutanlar	A.+A.	état major	168a

13.	irsali açakir	irsali asakir	harekât	A.+A.	expédition militaire	172a
14.	séraskér	serasker	ordu kumandanı	F.+A.	général en chef	190b
15.	héndécéyi harbié	hendesei harbiye	ordu mühendisliği	A.+A.	génie	191a
16.	harbi dakhili	harbi dahili	iç savaş	A.+A.	guerre intestine	222b
17.	érkiani harb	erkâni harb	genelkurmay	A.+A.	état major	243b
18.	tahriri açakir	tahriri asakir	asker yazma	A.+A.	recrutement	244b
19.	kouvvéti bahrié	kuvveti bahriye	donanma	A.+A.	marine	247b
20.	bàbi séraskéri	babi seraskeri	savunma bakanlığı	A.+F. +A.	le ministère de la querre	256b
21.	muhimmati harbiyé	mühimmati harbiye	askeri mühimmat	A.+A.	munition de guerre	265b
22.	amali harbiyé	amali harbiye	operasyon	A.+A.	opération	280a
23.	harakiati askérié	harakâti askeriye	operasyon	A.+A.		
24.	baïrakdar	bayrakdar	bayraktar	T.+F.	porte drapeau	314b
25.	sandjakdar	sancakdar	sancaktar	T.+F.	porte-étendard	315a
26.	karaghoulkhané	karagulhane	karakol	T.+F.	poste	316a
27.	neubétkhané	nöbethane	karakol	A.+F.		
28.	baroutkhané	baruthane	baruthane	F.+F.	poudrière	316b
29.	açakiri khassé	asakiri hasse	muhafız birliği	A.+A.	la garde prétorien	322b
30.	açakiri chahané	asakiri şahane	muhafız birliği	A.+F.		
31.	ordoûi kébir	orduyi kebir	büyük ordu	T.+A.	quartier général	333a
32.	khedméti askériyé	hıdmeti askeriye	askerlik	A.+A.	le service militaire	378b
33.	khadàï harb	hadayi harb	savaş hilesi	A.+A.	stratagème	391b
34.	hiléï harbiyé	hilei harbiye	savaş hilesi	A.+A.		
35.	ilmi djénk	ilmi cenk	strateji	A.+F.	stratégie	391b
36.	fénni mouharébé	fenni muharebe	strateji	A.+A.		

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 36 Türkçe askerî terim tespit edilmiştir. Sözlükte yer alan bütün askerî terimler içinde yabancı tamlama yapısındaki askerî terimlerin oranı %15'tir. Bu terimler Farsça kurallara göre tertip edilmiş olup terimlerde geçen sözcüklerin büyük bir kısmı Arapçadır. Demirci, temas hâlindeki dillerin birbirleri arasında her türlü dil unsurunun alınıp verilebildiğini, temasta bulunduğu dile daha çok unsur veren dillere üst katman dilleri yahut süperstrata dendiğini belirterek İslam

dininin kutsal kitabı Kuran'ın Arapça olmasından dolayı Arapçanın İslam dinini kabul eden milletler için üst katman dili olduğunu dile getirir (2015: 362). Türkçe askerî terimlerde de Arapçanın üst katman etkisi görülmektedir.

Yabancı tamlama yapısındaki bazı Türkçe askerî terimlerde yerli sözcüklerin de alıntı sözcüklerle birlikte kullanılarak tamlamalar oluşturduğu görülmektedir. *Orduyi kebir* ve *karagulhane* terimlerinde Türkçe sözcükler de yabancı tamlama içinde yer almıştır. Yine aynı şekilde *bayraktar* ve *sancaktar* terimlerinde de Türkçe sözcüklerle Farsça sözcükler bir tamlama içinde kullanılmıştır. Aksan, diller arasındaki alışverişlerde en geniş yer tutan öğelerin sözcükler olduğunu ancak bir başka dille ilişkide bulunan bir dilin bazen sözcüklerin dışındaki kimi öğeleri, hatta kuralları da alabildiğini, bu durumun dillerin ilişkisinin ölçüsüyle doğru orantılı olduğunu dile getirmektedir (2004:39). Bu durum Osmanlı Türkçesinin Farsça ile çok sıkı bir yan katman ilişkisi içinde olduğunu göstermektedir. Demirci de komşu olan dillerin birbirlerini etkilediğini; fetih, işgal, ilhak gibi yollarla dillerin coğrafi komşuluk veya kültürel alışveriş nedeniyle birbirlerinden kelime alıp verdiğini dile getirir (2015: 362).

3.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Askerî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde yer alan birleşik yapılı Türkçe askerî terimlerin çoğu isim görevindedir. Fakat bazı birleşik yapılı askerî terimler fiil şeklindedir. Aşağıda bu yapıdaki Türkçe askerî terimler listelenmiştir.

1.	pouçouya guirmék	pusuya girmek	pusuya girmek	T.+T.	être aux aguets	10a
2.	mouhaçara étmék	muhasara etmek	kuşatmak	A.+T.	assiéger	24a
3.	dénizdé kol guézmék	denizde kol gezmek	denizde kol gezmek	T.+T.+T.	croiser	101a
4.	blokaï kaldermak	blokayı kaldırmak	kuşatmayı kaldırmak	İ.+T.	debloquer	106a
5.	mouhaséréyi kaldermak	muhasereyi kaldırmak	kuşatmayı kaldırmak	A.+T.		
6.	ordouyou kaldermak	orduyu kaldırmak	sevkiyat	T.+T.	décamper	106b
7.	tufénk bochatmak	tüfenk boşatmak	tüfek boşaltmak	F.+T.	décharger	107a
8.	tufénk sekmak	tüfenk sıkmak	tüfek boşaltmak	F.+T.		
9.	alabanda saghmak	alabanda sağmak	tüfek boşaltmak	İ.+T.		

10.	askér bozmak	asker bozmak	bozguna uğratmak	A.+T.	défaire	110a

Sözlükte birleşik fiil yapısında 10 Türkçe askerî terim tespit edilmiştir. Bu terimlerde *muhasara, tüfenk, alabanda* gibi Arapça, Farsça, İtalyanca kökenli isimlerin yer aldığı görülmektedir. Bu durum kökeni ne olursa olsun alıntı sözcüklerin dilde yerli sözcükler gibi işlem gördüğünü, diğer sözcüklerden hiçbir farkı olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Birleşik fiil yapısındaki Türkçe askerî terimlerde geçen isimlerinin hepsinin yine birer terim olduğu görülmektedir. Bu isimler başta e*tmek* olmak üzere *gezmek, sıkmak, bozmak* gibi fiilleriyle bir araya gelerek yeni terimler üretmiştir.

3.3.5. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Askerî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması, sıfat tamlaması, yabancı tamlama yapısı dışında örnekleri az olsa da başka birleşik yapılarda da askerî terimler yer almaktadır. Bunlardan biri de kısaltma öbekleridir.

1.	djéngué davét	cenge davet	düşmana meydan okuma	F.+A.	défi	111a

Birleşik yapılı *cenge davet* terimi *cenge davet etmek* fiilinden kısalarak oluşmuş bir yaklaşma öbeğidir ve *düşmana meydan okumak* anlamına gelir.

3.3.6. İkileme Yapısında Türkçe Askerî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde geçen Türkçe askerî terimler arasında ikileme yapısında da sözler yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki askerî terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	silahpouçat	silahpusat	tam donanımlı	A.+T.	armé de pied en cap	55b

Eserde ikileme yapısında sadece bir askerî terim tespit edilmiştir. *Silahpusat* terimi yakın anlamlı sözcüklerden oluşan bir ikilemedir ve *tam donanımlı, tepeden tırnağa silahlı* anlamına gelmektedir.

Tablolar

1.Tablo Yapısına Göre Türkçe Askerî Terimler			
Toplam Türkçe Askerî Terim Sayısı: 239			
Kelime Yapısı		**Sayı**	**Oran**
Basit Yapılı		96	%30,1
Türemiş Yapılı		29	%12,1
Birleşik Yapılı	İsim Tamlaması	51	%21,3
	Sıfat tamlaması	15	%6,2
	Yabancı Tamlama	36	%15,0
	Birleşik Fiil	10	%4,1
	Diğer	2	%0,8

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Askerî Terimler								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	44	0	0	0	0	0	44	%18,4
Farsça	20	0	0	0	32	0	52	%21,7
İtalyanca	6	0	0	0	0	0	6	%2,5
Fransızca	5	0	0	0	0	0	5	%2
Almanca	2	0	0	0	0	0	2	%0,8
Rumca	1	0	0	0	0	0	1	%0,4
Diğer	3	0	0	0	0	0	3	%1,2
Türkçe	15	29	51	15	4	12	126	%52,7

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 239 Türkçe askerî terim yer almaktadır. Bunlar içinde basit yapılı 96 Türkçe askerî terim tespit edilmiştir. Bu terimlerin büyük çoğunluğu Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş alıntı sözcüklerden oluşmaktadır. Bunun yanında Fransızca ve İtalyanca gibi Batı dillerinden de askerî terimlerin Osmanlı Türkçesinde yer aldığı görülmektedir. Basit yapılı Türkçe askerî terimler içinde bu alıntıların oranı toplamda %84'ten daha fazla bir rakama karşılık gelmektedir. Bu alıntı kelimeleri bir dejenarasyon olarak görmek yanlış olur. Muharrem Ergin bu konuda şöyle demektedir: *"Bir dil, yabancı bir dilin tesirinde kalabilir. Bu tesir, lügat hazinesinde, yani kelime sahasında kaldığı müddetçe ne kadar aşırı olursa olsun dil için tehlike teşkil etmez."* (1993: 23). Zaten bu alıntılar, büyük ölçüde ses ve söyleyiş bakımından Türkçeleşmiş, dilin söz varlığına girmiş kelimelerdir.

Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan askerî terimlerin %33'ü Türkçe kurallara göre oluşturulmuş birleşik sözlerle, %12'si ise eklerle kelime türetme şeklinde karşılanmıştır. Yabancı tamlama yapısındaki Türkçe askerî terimlerin oranı %15'tir.

Türkçe eklemeli bir dildir fakat bazı durumlarda kelime birleştirme yoluyla da çok sayıda yeni söz ve terim dile kazandırılmıştır. Türkçede çoğu zaman eklerle söz veya terim türetme yerine kelimeleri birleştirme yoluyla yeni kavramlara karşılık bulunmuştur. Eklerle türetilen Türkçe askerî terim sayısı otuz civarında iken sadece kelime birleştirmenin bir türü olan isim tamlamasıyla elliden fazla terim üretilmiştir.

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında 15, isim tamlaması yapısında 51 Türkçe askerî terim tespit edilmiştir. İsim tamlamalarıyla karşılaştırıldığında sıfat tamlamalarının terim yapmaya daha az elverişli yapılar olduğu görülmektedir. Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan askerî terimler üretilirken öncelikle isim tamlamalarının, ikinci olarak eklerle sözcük türetmenin ve arkasından da sıfat tamlamaların kullanıldığını görülmektedir.

Osmanlı Türkçesi askerî terimlerinde yabancı tamlama yapısında bir hayli sözcük yer almaktadır. Bunlar Farsça tamlama yapısında sözcüklerdir fakat tamlamada yer alan sözcüklerin büyük bir kısmı Arapçadır. Eserde Farsça kökenli askerî terimlerin oranı %21 civarındadır. Bunun yanında Arapça kökenli sözcüklerin %18 civarında olduğu gö-

rülür. Bu durum İslam kültür dairesi içinde yer alan Türkçenin üst katman ve yan katman dillerinden ne derecede etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan askerî terimlerde nispeten Farsçanın etkileri hissedilmektedir. *orduyi kebir* ve *karagulhane* terimlerinde Türkçe sözcükler Farsça tamlama içinde yer almıştır. Buna benzer şekilde türemiş yapılı *bayraktar* ve *sancaktar* terimlerinde de Türkçe sözcüklerle Farsça sözcükler yabancı bir terkip içinde kullanılmıştır. Bu durum Osmanlı Türkçesi ile Farsça arasındaki yan katman ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı Türkçesinde askerî terimlerin karşılanmasında yaygın olarak isim tamlaması ve sıfat tamlamasından yararlanılmaktadır. Fakat bunun yanında *cenk eden, asker yazma, asker toplama* gibi birleşik fiillerin isimleşmesiyle, *cenge davet* gibi kısaltma öbeği, s*ilahpusat gibi* yakın anlamlı sözcüklerin oluşturduğu ikilemeyle de askerî terimler yapılmıştır.

Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait askerî terimlerde Batı dillerinin etkisi %7 civarındadır. Bu oran Osmanlı Türkçesinin az da olsa Batı etkisine girmeye başladığını göstermektedir.

4. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE ASTRONOMİ TERİMLERİ

Astronomi gök bilimi olarak da bilinir. *Türkçe Sözlük*'te gök bilimi, gök cisimlerinin konumlarını, hareketlerini, birbirine olan uzaklıklarının ölçülmesini, bunların fizik ve kimya bakımından yapılarını inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (2011: 957). *Calfa Sözlüğü*'nde birçok Türkçe astronomi terimi yer almaktadır. Bu terimler basit, türemiş ve birleşik yapılı Türkçe Astronomi terimleri olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiştir.

4.1. Basit Yapılı Türkçe Astronomi Terimleri

Herhangi bir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan kelimelere basit kelime denir. Türkçedeki kök sözcükleri iki grupta ele almak gerekir: Dilin temel söz varlığında, çekirdek yapısında bulunan kökler ve başka dillerden alıntı yoluyla girmiş kökler. Dilin temel söz varlında bulunan kökler günlük dilde kullanım sıklığı çok fazla olan sözcüklerdir. Fakat bunların bir kısmı terim değeri de taşımaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen basit yapılı Türkçe astronomi terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	tali	tali	ayın doğuşu	A.	ascendant	22b
2.	yeldez	yıldız	yıldız	T.	astre	25a
3.	ay	ay	ay	T.	l'astre de la nuit	25a
4.	hamél	hamel	Koç burcu	A.	bélier	38b
5.	avva	avva	takımyıldız	A.	bouvier	48a
6.	sérétan	seretan	Yengeç burcu	A.	cancer	54b
7.	gueuy	göy	gök	T.	ciel	68b
8.	séma	sema	sema	A.		
9.	bourdj	burc	burç	A.	constellation	84b
10.	hilal	hilal	hilal	A.	croissant	101a
11.	héstémbéré	hestembere	Ejderha burcu	F.	dragon	141a
12.	khouçous	husus[1]	tutulma	A.	éclipse	149a
13.	chihab	şihab	akan yıldız	A.	étoile filante	180a
14.	gueuk	gök	gök	T.	firmament	180b
15.	kurré	kürre	küre	A.	globe	192b

[1] Eserde *husus* olarak geçen bu sözcük Arapça *tutulma* anlamına gelen *husuf* olmalıdır.

16.	oufouk	ufuk	ufuk	A.	horizon	202b
17.	afak	afak	afak	A.	horizon	202b
18.	kéhkéchan	kehkeşan	Samanyolu	F.	voie lactée	230a
19.	toul	tul	boylam	A.	longitude	239a
20.	zuhré	zühre	Venüs	A.	lucifer	240a
21.	mahitab	mahitab	mehtap	F.	clair de lune	240b
22.	bédr	bedr	dolunay	A.	pleine lune	240b
23.	mah	mah	mah	F.	lune	240b
24.	kamér	kamer	kamer	A.		
25.	zouhrié	zuhriye	meridyen	A.	méridien	253a
26.	dunia	dünya	dünya	A.	monde	260a
27.	além	alem	âlem	A.		
28.	djihan	cihan	cihan	F.		
29.	daïré	daire	dönence	A.	orbite	281a
30.	él djébbar	el cebbar	Avcı[1]	A.	orion	282b
31.	haziz	haziz	günberi[2]	A.	périgée	299b
32.	dévr	devr	devir	A.	période	300a
33.	séyyaré	seyyare	gezegen	A.	planéte	308b
34.	ulkér	ülker	Ülker	T.	pléiades	309b
35.	suréya	süreya	Süreyya	A.		
36.	pérvin	pervin	Pervin	F.		
37.	koutb	kutb	kutup	A.	pole	312b
38.	zouhal	zuhal	Satürn	A.	saturne	371a
39.	burdj	bürc	burç	A.	signe du zodiaque	380a
40.	gunéch	güneş	güneş	T.	soleil	383a
41.	chéms	şems	şems	A.		
42.	ouranous	uranus	Uranüs	FR.	uranus	425b
43.	sunbulé	sünbüle	Başak burcu	A.	vierge	437a

Calfa Sözlüğü'nde Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait basit yapılı 43 Türkçe astronomi terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin 30'u Arapça kökenlidir. Farsçadan 6, Fransızca-

[1] Orion takımyıldızı
[2] Bir yıldız veya gezegenin dünyaya en yakın olduğu nokta

dan da 1 alıntı terim vardır. Osmanlı Türkçesinde astronomi terimlerinin büyük oranda Arapça olması İslam kültür ve medeniyeti dairesinde bulunan milletlerin bilim dili olarak Arapçayı kabul etmesindendir. Arapça bir üst katman dili olarak Osmanlı Türkçesini oldukça etkilemiştir.

Calfa Sözlüğü'nde yer alan günlük dile, halk diline ait *yıldız, ay, gök, güneş* gibi sözcükler aynı zamanda birer astronomi terimi olarak da dilde kullanım bulmuştur. Bunun yanında *hilal, dünya, cihan* gibi bazı alıntı sözler terim anlamlara sahip olmakla birlikte deyimlere, benzetmelere, kalıp ifadelere girecek kadar halk diline mal olmuştur.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan basit yapılı astronomi terimlerinin birkaçı hariç, hepsi Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Bu durum büyük çoğunluğu Arapça olan bu alıntıların Türkçede terim olarak kendilerine yer edindiğini, kabul gördüğünü göstermektedir.

4.2. Türemiş Yapılı Türkçe Astronomi Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde tespit edilen türemiş yapılı Türkçe astronomi terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	havada guézén	havada gezen	balon pilotu	(A.+T.)T.	aéronaute	8a

Eserde türemiş yapılı sadece bir astronomi terimine rastlanmıştır. Bunda astronomi alanının halkın günlük hayatına biraz uzak olması, Osmanlı bilim ve eğitiminde astronomik faaliyetlerin sınırlı olması gibi sebeplerin etkili olduğu söylenebilir. Sıfat- fiil ekiyle türetilen bu terim *balon pilotu* anlamına gelmektedir. Bu söz Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait bir kullanım olarak dikkat çekmektedir.

4.3. Birleşik Yapılı Türkçe Astronomi Terimleri

Birleşik kelime, en az iki kelimenin anlam ve yapı olarak birbirini tamamlamasıyla oluşan söz öbekleridir. Bu yapılar Türkçede yeni söz ve terim üretmek için sık kullanılır. *Calfa Sözlüğü*'nde isim tamlaması ve sıfat tamlaması gibi farklı şekillerde kurulmuş birleşik yapıılı birçok astronomi terimi tespit edilmiştir. Bunlar aşağıda ayrı başlıklar altında listelenmiştir.

4.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Astronomi Terimleri

İsim tamlaması, iki ismin birbirine iyelik ekiyle bağlanarak oluşturduğu söz öbekleridir. Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait birleşik yapılı astronomi terimleri arasında isim tamlaması şeklinde birçok söz vardır.

1.	zouhalin daïréci	zuhalin dairesi	Zühal halkası[1]	A.+A.	anneau de Saturne	16a
2.	héva véznéci	heva veznesi	barometre	A.+A.	baromètre	35b
3.	tchoban yeldeze	çoban yıldızı	Çoban Yıldızı	F.+T.	étoile du erger	39a
4.	yeldez bateche	yıldız batışı	yıldız batışı	T.+T.	coucher	94a
5.	gunéch batmace	güneş batması	güneş batması	T.+T.	le coucher du soleil	94a
6.	aïen éksilméci	ayın eksilmesi	ayın eksilmesi[2]	T.+T.	déclin de la lune	108a
7.	tinnin bourdje	tinnin burcı	Dragon burcu	A.+A.	dragon	141a
8.	gunéch echeghe	güneş ışığı	güneş ışığı	T.+T.	éclat du soleil	148b
9.	gunéch toutoulmace	güneş tutulması	güneş tutulması	T.+T.	éclipse	149a
10.	ay toutoulmace	ay tutulması	ay tutulması	T.+T.	éclipse	149a
11.	hadjilér yolou	haciler yolu	Samanyolu	A.+T.	voie lactée	230a
12.	sabah yeldeze	sabah yıldızı	sabah yıldızı	A.+T.	lucifer	240a
13.	én nésk yeldeze	en nesk yıldızı	Orion	A.+T.	orion	282b
14.	aïn tchéïréyï	ayın çeyreyi	ilk dördün	T.+F.	quartier de la lune	333a
15.	ayen on deurtu	ayın on dörtü	dolunay	T.+T.+T.	pleine lune	240b
16.	délv bourdjou	delv burcu	Kova burcu	A.+A.	verseau	434b
17.	vésta séyyaréci	vesta seyyaresi	Vesta gezegeni	Y.+A.	vesta	435a
18.	keledj baleghe burdju	kılıc balığı bürcü	Kılıçbalığı burcu	T.+T.+A.	xiphias	446b

Sözlükte isim tamlaması yapısında 18 Türkçe astronomi terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerden *zuhalin dairesi* ve *ayın on dörtü* terimi hariç hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. *Kılıc balığı bürcü* ifadesinde iki isim tamlaması üst üste kullanılarak bir terim oluşturulmuştur.

[1] Zühal (Satürn) etrafındaki halkalar
[2] Dolunay evresinden sonra Ay'ın almaya başladığı hâl

Bu yapıda yer alan astronomi terimlerinin bir kısmı yabancı kökenli terimlerin Türkçeleştirilmesiyle oluşmuştur. *mizani heva / heva veznesi, nûri şems / güneş ışığı,* örneklerinde olduğu gibi yabancı tamlama yapısındaki terimlere, Türkçe isim tamlamalarıyla yeni sözler türetilerek karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır. Bu durum Osmanlı Türkçesindeki Türkçeleştirmenin düşüncesinin somut verileridir.

4.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Astronomi Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yer alan Türkçe astronomi terimlerinin bir kısmı sıfat tamlaması yapısındadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	havadan duchén tash	havadan düşen taş	göktaşı	A.+T.+T.	aérolithe	8a
2.	yédi kardachlar	yedi kardaşlar	Yedi Kardaşlar[1]	T.+T.	chariot	63b
3.	kouyrouklou yeldez	kuyruklu yıldız	kuyruklu yıldız	T.+T.	comète	74b
4.	yarem ay	yarım ay	yarım ay	T.+T.	croissant	101a
5.	yaldek yeldez	yaldık yıldız	yaldık yıldız[2]	T.+T.	sirius	381b
6.	yéni ay	yeni ay	hilal	T.+T.	nouvelle lune	240b
7.	dolou ay	dolu ay	dolunay	T.+T.	pleine lune	240b

Sözlükte sıfat tamlaması yapısında 7 Türkçe astronomi terimi tespit edilmiştir. Bu tamlamalarda yer alan sıfatların 4'ü niteleme sıfatıdır. *Yedi kardaşlar* tamlamasında geçen sıfat ise sayı sıfatıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi sıfatlar içinde niteleme sıfatlarıyla kurulan tamlamaların kalıcı isim yapmaya daha elverişli yapılar olduğu astronomi terimlerinde de kendini göstermektedir.

Sıfat tamlaması yapısında bir terim olan *havadan duşen taş* terimi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu sözün yerine *gök taşı* kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait *havadan düşen taş* terimi dilde tutunamamış bunun yerine *gök taşı* sözü dilde kendine yer bulmuştur. Bu durum yabancı terimlere karşılık bulunurken az kelimeden oluşan sözlerin dilde tutunma şansının daha fazla olduğunu göstermektedir.

[1] Bir yıldız kümesi
[2] Demirkazık veya Köpek yıldızı da denilen yıldız

4.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Astronomi Terimleri

Osmanlı Türkçesi söz varlığında Farsça ve Arapça kurallı birçok astronomi terimi yer almaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki Türkçe astronomi terimleri aşağıda verilmiştir.

1.	zévaléi héva	zevalei heva	balon	A.+A.	aérostat	8a
2.	djévvi héva	cevvi heva	atmosfer	A.+A.	atmosphère	25b
3.	daïréyi sémtiyé	dairei semtiye	güney açısı	A.+A.	azimut	32b
4.	burdji mizan	bürci mizan	Terazi burcu	A.+A.	balance	34a
5.	mizani héva	mizani heva	barometre	A.+A.	barométre	35b
6.	burdji djédi	bürci cedi	Oğlak burcu	A.+A.	capricorne	56a
7.	koûrci chéms	kûrsi şems	Güneş tekeri[1]	A.+A.	disque du soleil	134a
8.	koûrsi kamér	kûrsi kamer	Ay tekeri	A.+A.	disque de la lune	134a
9.	noûri chéms	nûri şems	ay ışığı	A.+A.	éclat du soleil	148b
10.	médàri chéms	medari şems	ekliptik	A.+A.	écliptique	149a
11.	bûrdji sérétan	bürci seretan	Yengeç burcu	A.+A.	écrevisse	150a
12.	félékul éflak	felekül eflak	arşıâlâ	A.+A.	empyrée	159b
13.	khatti istiva	hatti istiva	ekvator	A.+A.	équateur	165b
14.	féléki sévabit	feleki sevabit	gök kubbe	A.+A.	firmament	180b
15.	kurréi arz	kürrei arz	yeryüzü	A.+A.	le globe errestre	192b
16.	kurréi séma	kürrei sema	gökyüzü	A.+A.	le globe céleste	192b
17.	burdji haïé	bürci haye	Yılan burcu	A.+A.	hydre	204b
18.	àrzi chémali	arzi şemali	Kuzey enlemi	A.+A.	latitude septentrionale	232a
19.	àrzi djénoubi	arzi cenubi	Güney enlemi	A.+A.	latitude meridionale	232a
20.	néfs ul léylu néhar	nefs ül leylü nehar	boylam	A.+A.+A.	méridien	253a
21.	khatti toul	hatti tul	meridyen	A.+A.	méridienne	253a
22.	alaméti sémavié	alameti semaviye	meteor	A.+A.	météore	254a
23.	açari ulvié	asari ülviye	meteor	A.+A.		
24.	raçadkhané	rasadhane	rasathane	A.+F.	observatoire	276a

[1] Teker: Güneş'in daire biçiminde görünen yüzeyi

25.	dubbi ékbér	dübbi ekber	Büyükayı	A.+A.	la grande ourse	284b
26.	dubbi asghar	dübbi asgar	Küçükayı	A.+A.	la petite ourse	284b
27.	aksi kamér	aksi kamer	Ay'ın aksetmesi	A.+A.	parasélène	289b
28.	aksi chéms	aksi şems	Güneş'in aksetmesi	A.+A.	parélie	290a
29.	sémt uch chéms	semt üş şems	günberi[1]	A.+A.	perihélie	299b
30.	dévri séyyaré	devri seyyare	devri seyyare[2]	A.+A.	période	300a
31.	kurréi sath	kürrei sath	düzlem küre	A.+A.	planisphère	308b
32.	chouàï chéms	şuayi şems	Güneş ışığı	A.+A.	rayon du soleil	341b
33.	bûrdji kavs	bürci kavs	Yay burcu	A.+A.	sagittaire	367b
34.	bûrdji kélb	bürci kelb	Köpek burcu	A.+A.	sirius	381b
35.	tahvili chéms	tahvili şems	gün dönümü	A.+A.	solstice	384a
36.	daïréï inkilab	dairei inkilap	dönence	A.+A.	tropique	421b
37.	mintakat ulburoudj	mintakat ülbüruc	burçlar kuşağı	A.+A.	zodiaque	448a
38.	bûrdji açuman	bürci asüman	Zodyak	A.+F.		

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 38 Türkçe astronomi terimi tespit edilmiştir. Bu tamlamaların büyük çoğunluğu Farsça, çok azı da Arapça kurallıdır. Tamlamalarda yer alan sözcüklerin birkaçı hariç hepsi Arapçadır.

Osmanlı Türkçesinde yer alan astronomi terimlerine bakıldığında bir kısım yabancı kökenli terimlerin Türkçeleştirildiği görülmektedir. *mizani heva / heva veznesi, nûri şems / güneş ışığı* örneklerinde olduğu gibi yabancı tamlama yapısındaki terimlere Türkçe karşılık bulunmuştur. Bu durum Osmanlı Türkçesi astronomi terimlerinde hem yapıda hem de sözcüklerde görülen Arapça ve Farsça etkisine kayıtsız kalınmadığını göstermektedir. En azından bu etkiyi azaltmak adına Osmanlı Türkçesinde yabancı tamlama yapısındaki astronomi terimlerinin bir kısmı çeviri mantığıyla Türkçe isim tamlaması şeklinde Türkçeleştirilmiştir.

[1] Dünyanın güneşe en yakın olduğu nokta
[2] Yıldızların yörüngelerinde dönmesi

Tablolar

1.Tablo: Kelime Yapısına Göre Türkçe Astronomi Terimleri			
Eserde Geçen Türkçe Astronomi Terimi Sayısı: 107			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
BASİT YAPILI		43	%40,1
TÜREMİŞ YAPILI		1	%0,9
BİRLEŞİK YAPILI	İsim tamlaması	18	%16,8
	Sıfat tamlaması	7	%6,5
	Yabancı Tamlama	38	%35,5

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Astronomi Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	30	0	0	0	4	0	34	%31,7
Farsça	6	0	0	0	34	0	40	%37,3
Fransızca	1	0	0	0	0	0	1	%0,9
Türkçe	6	1	18	7	0	0	32	%29,9

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde yer alan Türkçe astronomi terimlerinde yabancı kökenli sözcüklerin bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Yaklaşık olarak terimlerde geçen sözcüklerin %70'ten fazlası alıntı sözcüklerden oluşmaktadır. Osmanlı Türkçesinde astronomi terimlerinin büyük oranda Arapça sözcüklerden oluşması İslam kültür ve medeniyeti dairesinde bulunan milletlerin bilim dili olarak Arapçayı kabul etmesindendir. Yani üst katman dillerinin etkisi astronomi terimlerinde çok net bir şekilde görülmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen *yıldız, ay, gök, güneş* gibi astronomi terimleri günlük dilde çok sık kullanılan sözcüklerdendir. Bunun yanında *hilal, dünya, cihan* gibi bazı alıntı sözler terim anlamlara sahip olmakla beraber deyimlere, benzetmelere, kalıp ifadelere kadar girerek halk diline mal olmuştur.

Eserde dikkat çeken bir diğer nokta ise türemiş yapılı sadece bir astronomi teriminin bulunmasıdır. Bu durum özellikle spesifik alanlarda ihtiyaç duyulan yeni söz ve terimlerin, sözcük türetme yerine çoğunlukla kelime birleşme yoluyla karşılandığını göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde yer alan astronomi terimlerinin yarıdan fazlası birleşik yapılı terimlerden oluşmaktadır. Bunlar içinde yabancı tamlama yapısındaki terimlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu tamlamaların, bütün astronomi terimleri arasındaki oranı %35'tir. Bu tamlamaların büyük çoğunluğu Farsça, çok azı da Arapça kurallıdır.

Astronomi terimlerinde hem yapıda hem de sözcüklerde görülen Arapça ve Farsça etkisini için Osmanlı Türkçesinde yer alan yabancı tamlama yapısındaki astronomi terimlerin bir kısmı çeviri mantığıyla Türkçeleştirilmiştir.

Astronomi alanında Batı dillerinin Osmanlı Türkçesine etkisi yok denecek kadar azdır. Bu durum Türkçenin, İslamiyet'in kabulüyle girilen kültür dairesinden henüz Batı medeniyeti dairesine geçmediğini göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde astronomi alanında çok sayıda yabancı tamlama yapısındaki terimin bulunmasında, türemiş yapılı neredeyse hiçbir teriminin olmamasında bu alanının halkın günlük hayatına biraz uzak olması, Osmanlı bilim ve eğitiminde astronomik faaliyetlerin sınırlı olması gibi sebeplerin etkili olduğu söylenebilir.

5. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE BİTKİ ADLARI

Bir dildeki bitki adları söz varlığı içinde çok önemli bir yere sahiptir. İnsanoğlunun doğup büyüdüğü, geliştiği, şekillendiği, şekil verdiği topraklar üzerinde yetişen, yetiştirilen sayısız bitkiler vardır. Bu bitkiler beslenme, eczacılık, kozmetik, kimya, ısınma, barınma ve korunma gibi çok değişik alanlarda kullanılmaktadır. Bir bakıma insanoğlunun varlığı, hayatını idame ettirmesi bu bitkiler sayesindedir. "*Bitkilerin insan yaşamındaki vazgeçilmezliği, her dilde bitki adlarıyla ilgili terminolojiyi de zengin bir alan durumuna getirmiştir."* (Önler, 2004: 273). Aksan, insanın çevresinde yer alan, onun yaşamıyla yakından ilgili bulunan bitkileri bir dilin temel sözvarlığı ya da çekirdek sözcükleri arasında saymaktadır (2004: 26). Bitki adlarının bir dilin temel söz varlığını oluşturan önemli unsurlardan biri olduğu çok rahatlıkla söylenebilir.

Günümüzde ve Calfa'nın yazıldığı döneme ait Bianchi'nin *Vocabulaire Français-Turc* (1831), Hindoğlu'nun *Dictionnaire Abrégé Français-Turc* (1831) gibi Fransızca-Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde bir bitki ve bu bitkinin meyvesini karşılamak için aynı sözcük kullanılmaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada bitki adlarıyla birlikte bitkilerin meyveleri de kapsama alınmıştır.

Sözlükte yer alan Türkçe bitki adları kuruluşları bakımından basit, türemiş ve birleşik yapılı bitki adları olmak üç ana başlık altında ele alınmıştır. Bu ana başlıklarda toplanan bitki adları daha sonra kendi içinde alt gruplara ayrılmıştır.

5.1. Basit Yapılı Türkçe Bitki Adları

*Calfa Sözlüğ*ü'nde basit yapılı birçok Türkçe bitki adı yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki bitki adları aşağıda listelenmiştir.

1.	kaïci	kayisi	kayısı	F.	abricot	2b
2.	zérdali	zerdali	zerdali	F.		
3.	pélin	pelin	pelin	R.	absinthe	3a
4.	akacia	akasya	akasya	FR.	acacias	3a
5.	eud	öd	öd	A.	aloès	12b
6.	badém	badem	badem	F.	amande	13a
7.	ananas	ananas	ananas	FR.	ananas	15a

8.	chakaïk	şakayık	şakayık	A.	anémone	15b
9.	aniçon	anison	anason	R.	anis	15b
10.	aghadj	ağac	ağaç	T.	arbre	20a
11.	énguinar	enginar	enginar	R.	artichaut	22b
12.	patlidjan	patlican	patlıcan	A.	aubergine	27a
13.	youlaf	yulaf	yulaf	R.	avoine	31b
14.	haledj	halıc	alıç	F.	azerole	32b
15.	haziran	haziran	bambu	F.	bambou	34b
16.	mouz	muz	muz	A.	banane	34b
17.	fésliyén	fesliyen	fesleğen	R.	basilic	36b
18.	bérgamot	bergamot	bergamot	FR.	bergamote	39a
19.	pandjar	pancar	pancar	ER.	bettrave	39b
20.	tchukundur	çükündür	çükündür	F.		
21.	chimchir	şimşir	şimşir	F.	buis	51a
22.	tchale	çalı	çalı	T.	buisson	51a
23.	kakaouh	kakauh	kakao	FR.	cacao	52a
24.	kahvé	kahve	kahve	A.	café	52b
25.	kamélia	kamelya	kamelya	FR.	camélia	54a
26.	papadia	papadya	papatya	R.	camomille	54b
27.	tartchin	tarçin	tarçın	F.	cannelle	55a
28.	kaoutchou	kauçu	kauçuk	FR.	caoutchouc	55b
29.	kébéré	kebere	kebere	LA.	câpre	56a
30.	havoudj	havuc	havuç	F.	carotte	57a
31.	kéréviz	kereviz	kereviz	F.	céleri	59b
32.	kiraz	kiraz	kiraz	R.	cerise	61a
33.	fichné	fişne	vişne	B.	ceriseanglaise	61a
34.	mantar	mantar	mantar	R.	champignon	62a
35.	kéndir	kendir	kendir	T.	chanvre	63a
36.	méché	meşe	meşe	F.	chêne	65b
37.	kénévir	kenevir	kenevir	R.	chènevis	65b
38.	nohoud	nohud	nohut	F.	poischiche	66b
39.	hindiba	hindiba	hindiba	A.	chicorée	66b
40.	radikia	radikya	hindiba	R.		

41.	lahana	lahana	lahana	R.	chou	67b
42.	karnabéhar	karnabehar	karnabahar	F.	chou- fleur	67b
43.	balderan	baldıran	baldıran	T.	ciguë	68b
44.	limon	limon	limon	R.	citron	69b
45.	koko	koko	koko	P.	coco	72a
46.	ayva	ayva	ayva	T.	coing	73a
47.	kheyar	hıyar	hıyar	F.	concombre	79a
48.	kichnich	kişniş	kişniş	F.	coriandre	91a
49.	uvés	üves	üvez	T.	corme	91a
50.	pambouk	pambuk	pamuk	F.	coton	93b
51.	kabak	kabak	kabak	T.	courge	95b
52.	kolokitia	kolokitya	kabak	R.		
53.	kimion	kimyon	kimyon	A.	kumin	103a
54.	sérvi	servi	servi	F.	cyprés	103b
55.	dalia	dalya	dalya	FR.	dahlia	104a
56.	khourma	hurma	hurma	F.	datte	105a
57.	abanoz	abanoz	abanoz	Y.	ébène	145a
58.	espanak	ıspanak	ıspanak	R.	épinard	165a
59.	dikén	diken	diken	T.	épine	165a
60.	façoulia	fasulya	fasulye	R.	faséole	176a
61.	rézéné	rezene	rezene	F.	fenouil	177b
62.	raziyané	raziyane	rezene	F.		
63.	bakla	bakla	bakla	A.	fève	179a
64.	indjir	incir	incir	F.	figue	179b
65.	tchilék	çilek	çilek	T.	fraise	184b
66.	ezmavoula	ızmavula	ızmavula	Y.	framboise	184b
67.	boughday	buğday	buğday	T.	froment	186b
68.	hinta	hinta	buğday	A.		
69.	ardedj	ardıc	ardıç	T.	geniévre	191a
70.	djéntiana	centiyana	centiyana	LA.	gentiane	191a
71.	guchad	güşad	centiyana	F.		
72.	eter	ıtır	ıtır	A.	géranium	191b
73.	zéndjéfil	zencefil	zencefil	A.	gingembre	192a

74.	chébbouy	şebbuy	şebboy	F.	giroflée	192a
75.	chébboy	şebboy	şebboy	F.	giroflée	192a
76.	palamoud	palamud	palamut	R.	gland	192b
77.	nar	nar	nar	F.	grenade	195b
78.	gulkhatém	gülhatem	gülhatmi	F.	guimauve	197b
79.	ot	ot	ot	T.	herbe	200a
80.	hémél	hemel	hemel	A.	houblon	203b
81.	zumbul	zümbül	sümbül	F.	jacinthe	225a
82.	yacémén	yasemen	yasemin	F.	jasmin	226a
83.	saz	saz	saz	T.	jonc	227a
84.	zérén	zeren	zerrin	F.	jonquille	227a
85.	foulia	fulya	fulya	İ.		
86.	hunnab	hünnab	hünnap	A.	jujube	228a
87.	ladén	laden	laden	F.	ladanum	230a
88.	téfné	tefne	defne	R.	laurier	232b
89.	zekem	zıkım	zakkum	A.	laurier-rose	232b
90.	lavanda	lavanda	lavanta	İ.	lavande	232b
91.	nérdin	nerdin	nerdin	F.		
92.	mérdjimék	mercimek	mercimek	F.	lentille	233b
93.	yoçoun	yosun	yosun	T.	lichen	235b
94.	léilak	leylak	leylak	A.	lilas	236b
95.	kétén	keten	keten	A.	lin	236b
96.	zambak	zambak	zambak	A.	lis	237b
97.	dévm	devm	lotus	A.	lotus	239b
98.	turmous	türmus	acı bakla	A.	lupin	240b
99.	késtané	kestane	kestane	R.	marron	248a
100.	méliça	melisa	melisa	R.	mélisse	251a
101.	kavoun	kavun	kavun	T.	melon	251a
102.	batlidjan	batlican	patlıcan	A.	melongène	251a
103.	nané	nane	nane	A.	menthe	252a
104.	hézardané	hezardane	civanperçemi	F.	mille-feuille	255b
105.	dare	darı	darı	T.	millet	255b
106.	érik	erik	erik	T.	mirabelle	257a

107.	khardal	hardal	hardal	A.	moutarde	264a
108.	tout	tut	dut	F.	mûre	265b
109.	mérdjanguiouch	mercangûş	mercanköşk	F.	myosotis	266b
110.	nérguis	nergis	nergis	F.	narcisse	267b
111.	zérrén	zerren	zerrin	F.		
112.	chalgham	şalgam	şalgam	F.	navet	268b
113.	mouchmoula	muşmula	muşmula	R.	nèfle	269b
114.	niloufér	nilufer	nilüfer	F.	nénufar	270a
115.	fendek	fındık	fındık	F.	noisette	271b
116.	djéviz	ceviz	ceviz	A.	noix	271b
117.	maze	mazı	mazı	F.	noix de gale	271b
118.	karanfil	karanfil	karanfil	A.	oeillet	278a
119.	khachkhach	haşhaş	haşhaş	A.	oeillette	278a
120.	soghan	soğan	soğan	T.	ognon	278b
121.	zéytoun	zeytun	zeytin	A.	olive	279a
122.	zéytin	zeytin	zeytin	A.		
123.	afioun	afyun	afyon	A.	opium	280b
124.	portoukal	portukal	portakal	FR.	orange	281a
125.	arpa	arpa	arpa	T.	orge	282a
126.	satér	sater	kekik	A.	origan	282b
127.	paliçandr	palisandr	pelesenk	FR.	palissandre	287a
128.	karpouz	karpuz	karpuz	F.	pastèque	293b
129.	patat	patat	patates	R.	patate	294a
130.	chéftali	şeftali	şeftali	F.	pêche	296a
131.	midénuvas	midenüvas	maydanoz	R.	persil	301a
132.	maghdanos	magdanos	maydanoz	R.		
133.	fesdek	fısdık	fıstık	A.	pistache	306b
134.	armoud	armud	armut	F.	poire	312a
135.	praça	prasa	pırasa	R.	poireau	312a
136.	paze	pazı	pazı	F.	poirée	312a
137.	bizélia	bizelya	bezelye	R.	petitpois	312a
138.	bibér	biber	biber	R.	poivre	312a
139.	élma	elma	elma	T.	pomme	313a

140.	kenakena	kınakına	kınakına	İS.	quinquina	334b
141.	tourp	turp	turp	F.	radis	336b
142.	uzum	üzüm	üzüm	T.	raisin	337b
143.	rézéda	rezeda	rezede	LA.	réséda	356a
144.	ravénd	ravend	ravent	F.	rhubarbe	361b
145.	pirindj	pirinc	pirinç	F.	riz	363a
146.	érz	erz	pirinç	A.		
147.	maroul	marul	marul	R.	romaine	363b
148.	bibériné	biberine	biberiye	R.	romarin	363b
149.	gul	gül	gül	F.	rose	364a
150.	vérd	verd	gül	A.		
151.	kamech	kamış	kamış	T.	roseau	364a
152.	zafran	zafran	safran	A.	safran	367b
153.	zaféran	zaferan	safran	A.		
154.	saparna	saparna	saparna	İS.	salsepareille	369a
155.	iskortchina	iskorçina	iskorçina	İ.	salsifis	369a
156.	tcham	çam	çam	T.	sapin	370b
157.	sanévbér	sanevber	çam fıstığı ağacı	A.		
158.	tchavdar	çavdar	çavdar	F.	seigle	374b
159.	sinaméki	sinameki	sinameki	A.	séné	376a
160.	souçam	susam	susam	A.	sésame	379a
161.	abdilléziz	abdilleziz	abdülleziz	A.	souchet	386a
162.	kéhruba	kehrüba	kehribar	F.	succin	393b
163.	kéhribar	kehribar	kehribar	F.		
164.	soummak	summak	sumak	A.	sumac	395a
165.	tiréméntin	tirementin	terebentin	FR.	térébinthine	406a
166.	tchay	çay	çay	Ç.	thé	408a
167.	tomatés	tomates	domates	R.	tomate	410b
168.	yondja	yonca	yonca	T.	tréfle	418b
169.	lalé	lale	lale	F.	tulipe	423a
170.	vanilia	vanilya	vanilya	İ.	vanille	428b
171.	varék	varek	varek	FR.	varech	429a
172.	virouniké	virunike	veronika	İ.	véronique	434a

173.	bourtchak	burçak	burçak	T.	vesce	435a
174.	sindiyan	sindiyan	pırnal	A.	yeuse	447b
175.	yukka	yükka	yukka	LA.	yucca	447b
176.	zivan	zivan	zivan	A.	zizanie	447b

Calfa Fransızca- Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nde basit yapılı 176 Türkçe bitki adı tespit edilmiştir. Sözlükte *yükka, virunike, varek, vanilya, tomates, tirementin, rezeda, kınakına, palisandr, kakauh, bergamot, ananas* gibi Batı dillerinden alıntı birçok bitki adı da yer almaktadır. Burada göze çarpan bir nokta Osmanlı Türkçesindeki alıntı kelimelerin sadece Farsça ve Arapçadan gelmediği, Batı dillerinden de birçok kelimenin, terimin alınmış olmasıdır. Bir başka ifadeyle dil, kelime hazinesinde bulunmayan kelimeleri ihtiyaç duyduğu zaman farklı dillerden alıp kullanmıştır.

Bu alıntı kelimeleri bir dejenarasyon olarak görmek yanlış olur. Bu konuda Muharrem Ergin, bir dilin yabancı bir dilin tesirinde kalabileceğini fakat bu tesirin lügat hazinesinde, yani kelime sahasında kaldığı müddetçe ne kadar aşırı olursa olsun dil için bir tehlike teşkil etmediğini söyler (1993: 23). Zaten bu alıntılar, büyük ölçüde ses ve söyleyiş bakımından Türkçeleşmiş, dilin söz varlığına girmiş kelimelerdir.

Karnabehar, gülhatem, abdilleziz gibi aslı Arapça veya Farsça tamlama şeklinde olan bazı bitki adlarının kalıplaşarak basit kelime gibi kullanım bulduğu görülmektedir. Yine buna benzer şekilde *diken, üzüm* gibi bitki adları da bu grupta toplanmıştır. Gülensoy, bu kelimelerin köklerinin *dik-, üz-* fiillerine gittiğini söylemektedir (2007: 283-1008). Fakat söz konusu bu kelimeler, kök anlamlarından uzaklaştığı düşünülerek basit yapılı bitki adı olarak ele alınmıştır.

5.2. Türemiş Yapılı Türkçe Bitki Adları

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı birçok Türkçe bitki adı yer almaktadır. Bu adların bir kısmı kök, gövdelerden bir kısmı da birleşik sözcüklerden türemiştir. Bunlar ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

5.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Bitki Adları

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök veya gövdelerine yapım eki getirilerek türetilmiş bazı Türkçe bitki adları yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu bitki adları aşağıda listelenmiştir.

1.	sarmeçak	sarmısak	sarımsak	T.	ail	10b
2.	guélindjik	gelincik	gelincik	T.	belette	38b
3.	kezeldjek	kızılcık	kızılcık	T.	cornouille	91b
4.	beuhrudjé	böhrüce	börülce[1]	T.	faséole	176a
5.	sarmachek	sarmaşık	sarmaşık	T.	lierre	236a
6.	kusmé	küsme	küstümotu	T.	sensitive	376a
7.	tutun	tütün	tütün	T.	tabac	399a
8.	sarelan	sarılan	sarmaşık	T.	volubile	443b

Sözlükte yer alan *küsme* günümümüzde *küstümotu* diye bilinen bitkinin, *sarılan* ise bir *sarmaşık* türünün adı olarak kullanılmıştır. Türkçe kök ve gövdelere, ekler getirilerek yapılmış bu kelimeler Türkiye Türkçesinde yer almayıp Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait birer terimdir. Bu durum dilin yapı ve işleyişi içinde yeni kavramlara nasıl karşılık bulunabileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

5.2.2. Birleşik Sözcüklerden Türemiş Türkçe Bitki Adları

Türkçede kök veya gövdelere yapım ekleri getirilerek yeni sözcükler türetilebildiği gibi çeşitli yapılardaki birleşik sözcüklere de yapım ekleri getirilerek yeni sözcükler türetilebilmektedir. Türkçede çok yaygın olmasa da *isim + fiil* veya *fiil + fiil* yapısındaki sözcüklere, özellikle sıfat-fiil ve isim-fiil ekleri getirilerek ihtiyaç duyulan sözcükler karşılanabilmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde bu şekilde türetilmiş bitki adları yer almaktadır. Bunlar aşağıda verilmiştir.

1.	kouch konmaz	kuş konmaz	kuşkonmaz	(T.+T.)T.	asperge	23a
2.	kan kouroudan	kan kurudan	kankurutan	(T.+T.)T.	mandragore	245a
3.	kargha bukén	karga büken	kargabüken	(T.+T.)T.	noix vomique	444a

[1]böhrüce<böğrülce< böğür

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözcüklerden türetilmiş üç bitki adı tespit edilmiştir. Bu üç bitki adı da geniş zaman sıfat-fiil ekleri kullanılarak türetilmiştir. Bu yapıdaki adlarının isim tamlamasındaki tamlanan kısmın düşmesi veya kullanılmamasıyla oluşmuş olduğu da düşünülebilir. *Kuş konmaz (otu),kan kurudan (otu)*…

5.3. Birleşik Yapılı Türkçe Bitki Adları

Calfa Fransızca-Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nde tamlama şeklinde kurulmuş birçok bitki adı tespit edilmiştir. Bu bitki adları isim tamlaması, sıfat tamlaması yapısında bitki adları ve yabancı tamlama yapısında Türkçe bitki adları olarak alt başlıklara ayrılmıştır.

Tamlama şeklinde kurulan bitki adları en az iki kelimenin anlam veya yapı bakımından birbirini tamamlamasıyla oluşmaktadır. Tamlama şeklinde kurulan bitki adları, birleşik adlar adı altında da toplanabilir.

5.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Bitki Adları

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında birçok Türkçe bitki adı yeralmaktadır. Sözlükte tespit edilen Türkçe bitki adları aşağıda listelenmiştir.

1.	kaïci aghadje	kayisi ağacı	kayısı	F.+T.	abricotier	2b
2.	sant aghadje	sant ağacı	akasya	A.+T.	acacias	3b
3.	mahon aghadje	mahon ağacı	maun	FR.+T.	acajou	3b
4.	aye péntchéci	ayı pençesi	kenger	T.+F.	acanthe	3b
5.	déniz youçoulou	deniz yosulu	deniz yosunu	T.+T.	alque	11b
6.	eud aghadje	öd ağacı	öd ağacı	A.+T.	aloès	12b
7.	sabr otou	sabr otu	sabır otu	A.+T.	aloès	12b
8.	badém aghadje	badem ağacı	badem ağacı	F.+T.	amandier	13a
9.	kadifé tchitchéyi	kadife çiçeyi	kadife çiçeği	A.+T.	amarante	13a
10.	mélayik otou	melayik otu	melek otu	A.+T.	angélique	15b
11.	méyvé aghadje	meyve ağacı	meyve ağacı	F.+T.	arbre à fruit	20a
12.	misk otou	misk otu	misk otu	A.+T.	armoise	21a
13.	yelan dili	yılan dili	yılandili	T.+T.	langue d'aspic	23a

14.	kezel aghadje	kızıl ağacı	kızılağaç	T.+T.	aune	28a
15.	haledj aghadje	halıc ağacı	alıç	F.+T.	azerolier	32b
16.	kena tchitchéi	kına çiçeyi	kına çieği	A.+T.	balsamine	34b
17.	hind kameche	hind kamışı	bambu	Ö.İ.+T.	bambou	34b
18.	mouz aghadje	muz ağacı	muz	A.+T.	bananier	34b
19.	arnavout darece	arnavut darısı	Arnavut darısı	Ö.İ.+T.	blénoir	42b
20.	péygambér tchitchéyi	peygamber çiçeyi	peygamber çiçeği	F.+T.	bluet	43a
21.	supurgué otou	süpürge otu	süpürge otu	T.+T.	bruyère	51a
22.	segher dili	sığır dili	sığırdili	T.+T.	buglose	51a
23.	kakaouh aghadje	kakouh ağacı	kakao	FR.+T.	cacaotier	52a
24.	kahvé aghadje	kahve ağacı	kahve	A.+T.	caféier	53a
25.	kamélia tchitchéyi	kamelya çiçeyi	kamelya	FR.+T.	camélia	54a
26.	tchan tchitchéyi	çan çiçeyi	çan çiçeği	T.+T.	campanule	54b
27.	hind téréci	hind teresi	Latin çiçeği	Ö.İ.+F.	capucine	56a
28.	aghadj kavounou	ağac kavunu	ağaç kavunu	T.+T.	cédrad	59b
29.	frénk maydanoçou	frenk maydanosu	Frenk maydanozu	Ö.İ.+R.	cerfeuil	60b
30.	kiraz aghadje	kiraz ağacı	kiraz	R.+T.	cerisier	61a
31.	fichné aghadje	fişne ağacı	vişne	B.+T.		
32.	dévé dikéni	deve dikeni	deve dikeni	T.+T.	chardon	63b
33.	gulguén aghadje	gülgen ağacı	gürgen	T.+T.	charme	64a
34.	tchavouch uzumu	çavuş üzümü	çavuş üzümü	T.+T.	chassellas	64b
35.	ayrek otou	ayrık otu	ayrık otu	T.+T.	chiendent	66b
36.	altoun tchitchéyi	altun çiçeyi	krizantem	T.+T.	chrysanthème	68a
37.	limon aghadje	limon ağacı	limon	R.+T.	citronnier	69b
38.	ayva aghadje	ayva ağacı	ayva	T.+T.	cognassier	72b
39.	kheyar fidane	hıyar fidanı	hıyar fidanı	F.+R.	concombre	79a
40.	guélindjik tchitchéyi	gelincik çiçeyi	gelincik	T.+T.	coquelicot	90a
41.	uvés aghadje	üves ağacı	üvez	T.+T.	cormier	91a
42.	pambouk fidane	pambuk fidanı	pamuk fidesi	F.+R.	cotonnier	93b

43.	sou téréci	su teresi	su teresi	T.+F.	crésson	99a
44.	sérvi aghadje	servi ağacı	servi	F.+T.	cyprés	103b
45.	yeldez tchitchéyi	yıldız çiçeyi	yıldız çiçeği	T.+T.	dahlia	104a
46.	khourma aghadje	hurma ağacı	hurma	F.+T.	dattier	105a
47.	guirid otou	girid otu	Girit otu	Ö.İ.+T.	dictame	129b
48.	parmak otou	parmak otu	yüzükotu	T.+T.	digitale	130b
49.	orman hourici	orman hurisi	orman hurisi	T.+A.	dryade	142b
50.	abanoz aghadje	abanoz ağacı	abanoz	Y.+T.	ébènier	145a
51.	yébani gul aghadje	yebani gül ağacı	yabani gül	F.+F.+T.	églantier	153a
52.	yéban gulu	yeban gülü	yaban gülü	F.+F.	églantine	153a
53.	boynouz otou	boynuz otu	çöpleme	T.+T.	ellébore	154b
54.	séndéban aghadje	sendeban ağacı	isfendan	A.+T.	érable	165b
55.	indjir aghadje	incir ağacı	incir	F.+T.	figuier	179b
56.	éyrélti otou	eyrelti otu	eğrelti	T.+T.	fougère	184a
57.	tchilék fidane	çilek fidanı	çilek fidanı	T.+R.	fraisier	184b
58.	aghadj tchilégui	ağac çileği	ağaç çileği	T.+T.	framboise	184b
59.	kater tchitchéyi	katır çiçeyi	katırtırnağı	T.+T.	genét	191a
60.	karénfil aghadje	karenfil ağacı	karanfil	A.+T.	giroflier	192a
61.	frénk uzumu	frenk üzümü	Frenk üzümü	Ö.İ.+T.	groseille	196b
62.	frénk uzumu fidane	frenk üzümü fidanı	Frenk üzü-mü fidanı	Ö.İ.+T.+R.	groseillier	196b
63.	kaïn aghadje	kayın ağacı	kayın	T.+T.	hêtre	200b
64.	hacer otou	hasır otu	hasır otu	A.+T.	jonc	227a
65.	hunnab aghadje	hünnab ağacı	hünnap	A.+T.	jujubier	228b
66.	sakez aghadje	sakız ağacı	sakız ağacı	T.+T.	lentisque	233b
67.	kaïa sarmacheghe	kaya sarmaşığı	kaya sarmaşığı	T.+T.	liane	235a
68.	tchader tchitchéï	çadır çiçeyi	çadır çiçeği	F.+T.	liseret	237b
69.	mecer boughdaï	mısır buğdayı	mısır buğdayı	A.+T.	maïs	243a
70.	àbdi sélam otou	abdi selam otu	abdüsselam otu	A.+A.+T.	mandragore	245a
71.	kéklik otou	keklik otu	yayla kekiği	T.+T.	marjolaine	247b

72.	késtané aghadje	kestane ağacı	kestane	R.+T.	marronnier	248a
73.	ébém gueumédji	ebem gömeci	ebegümeci	T.+T.	mauve	249b
74.	oghoul otou	oğul otu	oğul otu	T.+T.	mélisse	251a
75.	djivan pértchémi	civan perçemi	civanper-çemi	F.+F.	mille-feuille	255b
76.	yémén kahvéci	yemen kahvesi	Yemen kahvesi	Ö.İ.+A.	moka	259a
77.	keupék uzumu	köpek üzümü	köpek üzümü	T.+T.	morelle	262a
78.	tout aghadje	tut ağacı	dut	F.+T.	mûrier	265b
79.	hindistan djévizi	hindistan cevizi	Hindistan cevizi	Ö.İ.+A.	muscade	266a
80.	murr aghadje	mürr ağacı	mür ağacı[1]	A.+ T.	myrrhis	266b
81.	mérsin aghadje	mersin ağacı	mersin	R.+T.	myrte	266b
82.	mouchmoula aghadje	muşmula ağacı	muşmula	R.+T.	nèflier	269b
83.	tutun fidane	tütün fidanı	tütün fidanı	T.+R.	nicotiane	271a
84.	tcheurék otou	çörek otu	çörek otu	T.+T.	nielle	271a
85.	fendek aghadje	fındık ağacı	fındık	F.+T.	noisetier	271b
86.	djéviz aghadje	ceviz ağacı	ceviz	A.+T.	noyer	274a
87.	segher gueuzu	sığır gözü	sığırgözü	T.+T.	oeil-de-boeuf	278a
88.	afïon tchitchéï	afyon çiçeyi	afyon çiçeği	A.+T.	oeillette	278a
89.	zéytin aghadje	zeytin ağacı	zeytin	A.+T.	olivier	279a
90.	portoukal aghadje	portukal ağacı	portakal	FR.+T.	oranger	281a
91.	frénk arpace	frenk arpası	Frenk arpası	Ö.İ.+T.	orgeperlé	282a
92.	ecerghan otou	ısırgan otu	ısırgan	T.+T.	ortie	283a
93.	kouzou koulaghe	kuzu kulağı	kuzukulağı	T.+T.	oseille	283b
94.	sou seuyudu	su söyüdü	su söğüdü	T.+T.	osier	283b
95.	kiaghed saze	kâğıd sazı	kâğıt dutu	F.+T.	papyrus	288b
96.	paskalia tchitchéï	paskalya çiçeyi	paskalya çiçeği	R.+T.	pâquerette	288b
97.	yér élmace	yer elması	yer elması	T.+T.	patate	294a
98.	chéftali aghadje	şeftali ağacı	şeftali	F.+T.	pêcher	296a
99.	kavak aghadje	kavak ağacı	kavak	T.+T.	peuplier	303a

[1] Zamk elde edilen bir ağaç türü

100.	tcham aghadje	çam ağacı	çam	T.+T.	pin	306a
101.	tchenar aghadje	çınar ağacı	çınar	F.+T.	platane	309a
102.	armoud aghadje	armud ağacı	armut	F.+T.	poirier	312a
103.	bibér fidane	biber fidanı	biber fidanı	R.+R.	poivrier	312b
104.	élma aghadje	elma ağacı	elma	T.+T.	pommier	313b
105.	bal kabaghe	bal kabağı	balkabağı	T.+T.	potiron	316b
106.	sémiz otou	semiz otu	semizotu	T.+T.	pourpier	317a
107.	ilkbéhar tchitchéï	ilkbehar çiçeyi	çuha çiçeği	T.+F.+T.	primevère	323b
108.	gueuz bébéyi	göz bebeyi	gözbebeği[1]	T.+T.	prunelle	330a
109.	érik aghadje	erik ağacı	erik	T.+T.	prunier	330a
110.	nuzlé otou	nüzle otu	nezle otu	A.+T.	pyrèthre	332b
111.	bayer tourpou	bayır turpu	bayır turpu	T.+F.	raifort	337a
112.	miskét uzumu	misket üzümü	misket üzümü	FR.+T.	raisinmuscat	337b
113.	miyan keuku	miyan kökü	meyan kökü	F.+T.	réglisse	348a
114.	frénk ériyi	frenk eriyi	Frenk eriği	Ö.İ.+T.	reine-claude	348b
115.	duyun tchitchéyi	düyün çiçeyi	düğün çiçeği	T.+T.	renoncule	352b
116.	gul aghadje	gül ağacı	gül	F.+T.	rosier	364a
117.	sandal aghadje	sandal ağacı	sandal	A.+T.	sandal	369b
118.	ada tchaï	ada çayı	ada çayı	T.+Ç.	sauge	371a
119.	seuyud aghadje	söyüd ağacı	söğüt	T.+T.	saule	371a
120.	ouyouz otou	uyuz otu	uyuz otu	T.+T.	scabieuse	372a
121.	doul tchitchéï	dul çiçeyi	uyuz otu	T.+T.		
122.	ada soghane	ada soğanı	ada soğanı	T.+T.	scille	373a
123.	ay tchitchéï	ay çiçeyi	ayçiçeği	T.+T.	soleil	383a
124.	chékér kameche	şeker kamışı	şeker kamışı	F.+T.	canne à sucre	393b
125.	murvér aghadje	mürver ağacı	mürver	F.+T.	sureau	396b
126.	murvér tchitchéï	mürver çiçeyi	mürver çiçeği	F.+T.	sureau	396b
127.	yéban indjiri	yeban inciri	yaban inciri	F.+F.	sycomore	398b
128.	yéban indjiri aghadje	yeban inciri ağacı	yaban inciri	F.+F.+T.	sycomore	398b

[1] Küçük yabani bir erik

129.	hind khoumace	hind huması	demirhindi	Ö.İ.+A.	tamarin	400b
130.	témri hindi aghadje	temri hindi ağacı	demirhindi	A.+A.+T.	tamarinier	400b
131.	ilghoun aghadje	ilgun ağacı	ılgın	T.+T.	tamaris	401a
132.	tiréméntin aghadje	tirementin ağacı	terebentin	FR.+T.	térébinthe	406a
133.	kékik otou	kekik otu	kekik	T.+T.	thym	408b
134.	ohlamour aghadje	ohlamur ağacı	ıhlamur	R.+T.	tilleul	409a
135.	frénk patlidjane	frenk patlicanı	Frenk patlıcanı	Ö.İ.+A.	tomate	410b
136.	béïaz kavak aghadje	beyaz kavak ağacı	titrek kavak	A.+ T.+T.	tremble	418b
137.	kena aghadje	kına ağacı	kına ağacı	A.+T.	troène	421a
138.	domouz élmace	domuz elması	domuz elması	T.+T.	truffe	422b
139.	arslan péntchéci	arslan pençesi	aslanpen-çesi	T.+F.	tussilage	423b
140.	kédi otou	kedi otu	kedi otu	T.+T.	valériane	427b
141.	déniz yoçounou	deniz yosunu	deniz yosunu	T.+T.	varech	429a
142.	guvérdjin otou	güvercin otu	mine çiçeği	T.+T.	verveine	435a
143.	yara otou	yara otu	yara otu	T.+T.	vulnéraire	446b
144.	tilki kouyroughou	tilki kuyruğu	tilkikuyruğu	T.+T.	vulpin	446b
145.	pérnar aghadje	pernar ağacı	pırnal	Y.+T.	yeuse	447b
146.	amérika kara aghadje	amerika kara ağacı	akkavak	Ö.İ.+T.+ T.	ypéreau	447b
147.	délidje otou	delice otu	delice	T.+T.	zizanie	447b

Calfa Fransızca- Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 147 Türkçe bitki adı tespit edilmiştir. Bu bitki adları tamamı belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. Bilindiği üzere Türkçede belirtili isim tamlamaları kalıcı isim olarak pek kullanılmaz.

Türkiye Türkçesinde bir bitki ve bu bitkinin meyvesi aynı kelime ile ifade edilir. Mesela *kiraz* kelimesi hem bitkinin kendisini hem de bu bitkinin meyvesini karşılamak için kullanılır. Fakat sözlükte yer alan Türkçe bitki adlarında bitkinin kendisi ve meyvesi için farklı kelimeler kullanılmıştır. Bitki için *kayisi ağacı*, bu bitkinin / ağacın meyvesi için ise *kayisi* kelimesinin kullanılması gibi. Bu durum hemen hemen meyvesi olan bütün bitkiler için geçerlidir.

Sözlükteki böyle kullanımların Fransızca etkisi ile ortaya çıktığı da düşünülebilir. Nitekim Fransızcada da bitki ve meyvesi farklı kelimelerle ifade edilmektedir. Mesela a*bricot: kayisi, abricotier: kayisi ağacı…*

Günümüz Türkçesinde *servi, çınar, kayın, söyüd* gibi bitki adlarının, sözlükte *servi ağacı, çınar ağacı, kayın ağacı, söyüd ağacı* gibi isim tamlaması şeklinde kurulmuş olması dikkat çekici bir durumdur.

Sözlükte geçen *göz bebeyi* küçük bir erik türünün adı olarak kullanılmıştır. Bu adlandırma Osmanlı Türkçesine mahsus bir kullanımdır, Türkiye Türkçesinde görülmez. Yine aynı şekilde sözlükte yer alan *sant ağacı, orman hurisi, kâğıd sazı, paskalya çiçeyi, mürr ağacı, hindhuması, Amerika kara ağacı* gibi belirtisiz isim tamlaması kuruluşundaki bitki adları da Osmanlı Türkçesine özgüdür, Türkiye Türkçesi söz varlığında yer almaz.

Belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurulan bitki adlarında tamlamayı oluşturan ikinci kelime yani tamlanan *ağaç, çiçek, ot* gibi adlardan oluşmaktadır. 56 tamlamada *ağaç,* 23 tamlamada *ot*, 17 tamlamada ise *çiçek* adı geçmektdir. Buradan hareketle Türkçede bitkilerin üç ana kategoride adlandırıldığı görülebilir.

5.3.2. İyelik Eksiz İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Bitki Adları

Calfa Fransızca- Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nde iyelik eksiz isim tamlaması şeklinde kurulmuş beş bitki adı tespit edilmiştir. Bu tür bitki adları belirtisiz isim tamlamasının sonundaki iyelik ekinin çeşitli sebeplerden düşmesi sonucu oluşur.

1.	guédjé séfa	gece sefa	gecesefası	T.+A.	belle-de-nuit	38b
2.	gunduz séfa	gündüz sefa	gündüzsefası	T.+A.	belle-de-jour	38b
3.	arpadjek soghan	arpacık soğan	arpacık soğanı	T.+T.	échalote	146a
4.	draghani kiraz	dragani kiraz	dragani kirazı	R.+R.	guigne	197b
5.	rokka salata	rokka salata	roka	R.+İ.	roquette	364a

Bu şekildeki kuruluşlar Türkçe isim tamlaması kuruluşuna uymaz. Muharrem Ergin'in bu konuda şöyle bir tespiti vardır: *"…şuursuzca kullanılan bu yanlış şekiller her yerde ve her zaman hemen hemen tamamiyle azlıklardan gelen yabancı tesirlerden doğmuştur.*" (1993: 362).

5.3.3. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Bitki Adları

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında Türkçe bitki adları yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	ak dikén	ak diken	akdiken	T.+T.	aubépine	27a
2.	mavi zémbak	mavi zembak	mavizambak	A.+A.	iris	224a
3.	gueuk soucén	gök susen	göksüsen	T.+F.		
4.	top salata	top salata	marul	T.+İ.	laitue	230b
5.	yélpazé yaprakle khourma aghadje	yelpaze yapraklı hurma ağacı	palmiye	T.+T.+ F.+T.	latanier	232a
6.	adje bakla	acı bakla	acı bakla	T.+A.	lupin	240b
7.	adjebadém	acıbadem	acı badem	T.+F.	macaron	241a
8.	kaba yondja	kaba yonca	kaba yonca	T.+T.	luzerne	241b
9.	kara tcham	kara çam	karaçam	T.+T.	mélèze	251a
10.	sare papadia	sarı papadya	sarıpapatya	T.+R.	oeil-de-boeuf	278a
11.	kara aghadj	kara ağac	karaağaç	T.+T.	orme	283a
12.	kutchuk kara aghadj	küçük kara ağac	karaağaç fidanı	T.+T.+T.	ormeau	283a
13.	ak aghadj	ak ağac	akağaç	T.+T.	orne	283a
14.	hérdjaï bénéfché	hercai benefşe	hercai menekşe	F.+F.	pensée	298a
15.	kabouksouz arpa	kabuksuz arpa	kabuksuz arpa	T.+T.	orge perlé	300a
16.	badj bibér	bac biber	kırmızı biber	F.+R.	piment	306a
17.	salkem seuyud	salkım söyüd	salkım söğüt	T.+T.	saulepleureur	371a
18.	ak toz	ak toz	titrek kavak	T.+T.	tremble	418b

Eserde sıfat tamlaması yapısında 18 Türkçe bitki adı adı tespit edilmiştir. Sıfat tamlaması şeklinde kurulan bitki adları aslında bir bitkinin özel bir türünü belirtmektedir. Mesela *ak, mavi, gök, kara, sarı* gibi kelimelerin sıfat olarak kullanıldığı bitki adları aynı bitkinin özel bir türünü ifade etmektedir.

Sözlükte yer alan *top salata* tamlaması *marul* diye bilinen bitkinin, *ak toz* tamlaması ise bir *kavak* türünün adıdır. Burada dikkat çeken nokta bu adlandırmaların Türkiye Türkçesinde olmayıp Osmanlı Türkçesinde olmasıdır. Yine benzer şekilde *mavi zembak, kaba yonca, kabuksuz arpa, bac biber, küçük kara ağac* gibi sıfat tamlaması kuruluşunda-

ki bitki adları *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait terimlerdir. Bu terimlerin Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir.

Sözlükte sıfat tamlamasıyla kurulmuş bitki adlarında dikkat çeken başka bir husus da sıfat olan kelimelerin niteleme sıfatı olmasıdır. Bu durum niteleme sıfatlarıyla kurulan tamlamaların kalıcı isim olmaya daha elverişli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

5.3.4. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Bitki Adları

Calfa Sözlüğü'nde Farsça tamlama yapısında Türkçe bitki adları da yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki Türkçe bitki adları aşağıda listelenmiştir.

1.	liçani sérv	lisani serv	hodan	A.+F.	bourrache	47a
2.	sani sérvi	sani servi	hodan	A.+F.		
3.	sérvi azad	servi azad	dağ sevisi	F.+F.	cédre	59b
4.	aïni séfa	ayni sefa	gecesefası	A.+A.	souci	386a
5.	témri hindi	temri hindi	demirhindi	A.+A.	tamarin	400b

Calfa Sözlüğü'nde tespit 362 bitki adı arasında yabancı tamlama kuruluşundaki bitki sayısının oranı %1,3'tür. Sanılanın aksine Osmanlı Türkçesinde, özellikle de bitki adlarında yabancı tamlamalar pek cüzi bir orandadır.

Sözlükte geçen *ayni sefa* ve *temri hindi gibi* kullanımlar zamanla *gecesefası* ve *demirhindi* şekline dönüşerek Türkçeleşmiştir. Yani dil, her zaman yabancı unsurları kendi yapı, işleyiş ve söyleyişine uydurma gayreti içindedir.

Tablolar

1. Tablo: Yapısına Göre Türkçe Bitki Adları			
Toplam Türkçe Bitki Adı Sayısı: 362			
Kelime Yapısı		**Sayı**	**Oran**
BASİT YAPILI		176	%48,6
TÜREMİŞ YAPILI		11	%3,0
BİRLEŞİK YAPILI	İsim tamlaması	152	%41,9
	Sıfat tamlaması	18	%4,9
	Yabancı Tamlama	5	%1,3

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Bitki Adları								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	41	0	0	0	0	0	41	%11,3
Farsça	53	0	0	0	5	0	58	%16
Rumca	29	0	0	0	0	0	29	%8
Fransızca	11	0	0	0	0	0	11	%3,0
İtalyanca	5	0	0	0	0	0	5	%1,3
Latince	4	0	0	0	0	0	4	%1,1
Diğer	8	0	0	0	0	0	8	%2,2
Türkçe	25	11	152	18	0	0	206	%56,9

Değerlendirme

*Calfa Sözlüğü'*nde 362 Türkçe bitki adı tespit edilmiştir. Bu bitki adlarının %48,6'sı basit, geri kalanı ise türemiş ve birleşik yapılıdır. Yabancı tamlamalarla kurulmuş bitki adı sayısı sadece beştir. Bu durum Osmanlı Türkçesinin bilinenin / sanılanın aksine Arapça ve Farsça etkisinden oldukça uzak olduğunu göstermektedir. Korkmaz, Osmanlı Türkçesinin dil yapısının bugünkü Türkçenin dil yapısından Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğu, bu dillere ait gramer kurallarının ve tamlamalarının yoğunluğu ile ayrıldığını dile getirmektedir (1995: 703). *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen 362 Türkçe bitki adı arasında yabancı tamlama kuruluşundaki bitki sayısının oranı %1 civarındadır. Sanılanın aksine Osmanlı Türkçesinde, özellikle de bitki adlarında yabancı tamlamalar pek cüzi bir orandadır.

Eserde geçen 362 Türkçe bitki adından 170'i kelime birleştirme yoluyla, sadece on biri kelimelere getirilen yapım ekleriyle türetilmiştir. Bu durum, eklemeli bir dil olmasına rağmen Türkçede, bitki adlarında kelime birleştirme yolunun daha fazla kullanıldığını göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması kuruluşundaki *gece sefa, gündüz sefa* gibi bazı bitki adlarında iyelik ekinin kullanılmadığı görülmektedir. Günümüzde de *Kadıköy, Galatasaray, Beşiktaş* gibi birçok örnekte görülen böyle yapıların sadece Türkiye Türkçesine özgü olmayıp Osmanlı Türkçesine dayandığı anlaşılmaktadır.

Sözlükte yer alan a*kasya, bergamot, lavanta, kınakına, rezeda, kebere* gibi bitki adları Batı dillerinden alıntıdır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde alıntı kelimelerin sadece Farsça ve Arapça gibi İslam dairesinde şekillenen dillerden gelmediği, Batı dillerinden de birçok kelimenin, terimin alınmış olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle dil, kelime hazinesinde bulunmayan kelimeleri ihtiyaç duyduğu zaman farklı dillerden alıp kullanmıştır.

Türkiye Türkçesinde bitki ve meyvesinin adı aynı kelimeyle kullanım bulurken *Calfa Sözlüğü*'nde farklı kelimelerle ifade edilmektedir. Türkiye Türkçesinde *kiraz*, hem bitki adı hem de bu bitkinin meyvesinin adıdır. Fakat *Calfa Sözlüğü*'nde meyvenin adı *kiraz*, bitkinin adı ise *kiraz ağacı* olarak geçmektedir. Yine bu şekilde *muz, armut, incir* gibi kelimeler sadece meyve kavramını karşılamaktadır. Bu durum zaman zaman anlam ka-

rışıklığına sebebiyet vermektedir. Sözlükte bitki adlandırmasında takip edilen yöntemle anlam karışıklığı giderilmiş olmaktadır.

Calfa Sözlüğü'nde yer alan bitki adlarının büyük çoğunluğunun Türkiye Türkçesinde de kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye Türkçesinin, bitki adlarında Osmanlı Türkçesinin söz varlığını koruduğunu göstermektedir.

Aksan, Türkçenin türetme olanaklarının ve doğurganlığının söz varlığında en eski metinlerde bile görülen bir zenginliğe yol açtığını söyelemektedir (1998, 3. Cilt: 43). *Calfa Sözlüğü*'nde de *sarılan, küsme*; *ak toz, top salata, kaba yonca*; *hind huması, kâğıd sazı, orman hurisi* gibi farklı yöntemlerle kurulmuş birçok bitki adı vardır. Dilin kendi imkânlarıyla bulunmuş bu terimlerin varlığı Osmanlı Türkçesinin üretme gücünün, yeni kavramlara karşılık bulmadaki çabasının somut neticesidir. Yani genel kanının aksine Osmanlı Türkçesi çok canlı, dinamik ve üretken bir yapıya sahiptir.

Türkçenin varlığı ve geleceği için başlangıçtan itibaren tarihî sözlüklerde ve metinlerde geçen Türkçe bitki adlarının ortaya çıkarılması, bunların derlenip toplanması ve kapsamlı bir Türkçe bitki adları sözlüğünün hazırlanması gerekmektedir. Böyle çalışmalar Türkiye Türkçesinin üzerinde yükseldiği, temellendiği, beslendiği zemini daha iyi anlamamıza, değerlendirmemize katkı sağlayacaktır.

6. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE COĞRAFYA TERİMLERİ

Kubbealtı'nda coğrafya, konusu kara ve denizlerin durumunu, yeryüzündeki engebeleri ve iklimleri, her bölgede yetişen ürünleri, mâden, bitki ve canlıları, ticâret ve sanâyi faâliyetlerini, milletlerin yerleşme alanlarını, devletlerin kapladığı yerleri, sınırlarını, şehir ve memleketleri ve yeryüzüyle ilgili bütün hususları incelemek, bu şekilde dünyâmızı tanımak ve tanıtmak olan ilim olarak tanımlanmaktadır (2006: 500).

Her dilde coğrafya terimleri söz varlığında önemli bir yere sahiptir. İnsanoğlunun hayatına, ekonomisine, kültürüne şekil veren coğrafya aynı zamanda dili de çok derinden etkilemektedir. Dil bulunulan coğrafyaya göre şekil almaktadır. Atasözleri, deyimler, benzetmeler gibi söz varlığında çok önemli yeri bulunan unsurlarda coğrafyanın etkisi net bir şekilde görülmektedir.

Yaşar - Örge Yaşar, atasözlerinde en çok vurgu yapılan alanların başında coğrafi unsurlar geldiğini, bunlar arasında da en başta fizikî coğrafya elemanlarından iklim, yeryüzü şekilleri, toprak, bitkiler ve suların sayılabileceğini dile getirmektedir (2010: 587).

Calfa Sözlüğü'nde birçok farklı coğrafya terimi yer almaktadır. Osmanlıların Asya, Avrupa ve Afrika gibi farklı kıtalarda toprakları olan büyük bir imparatorluk olduğu düşünüldüğünde bu coğrafya terimlerinin çok ve farklı olmasının sebebi daha kolay anlaşılacaktır.

6.1. Basit Yapılı Türkçe Coğrafya Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde hiçbir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan birçok Türkçe coğrafya terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	guirdab	girdab	girdap	F.	abîme	2a
2.	varta	varta	anafor	A.		
3.	djénoubi	cenubi	cenubi	A.	antarctique	16b
4.	poriaz	poryaz	poyraz	R.	aquilon	19b
5.	kil	kil	kil	F.	argile	20b
6.	atlantiki	atlantiki	Atlantik denizi	A.	la mer Atlantique	25b
7.	atlas	atlas	atlas	A.	atlas	25b
8.	kharita	harita	harita	A.	atlas	25b
9.	saghanak	sağanak	sağanak	T.	averse	30b

10.	keye	kıyı	kıyı	T.	le bord de la mer	45a
11.	yale	yalı	yalı	R.		
12.	chimali	şimali	şimali	A.	boréal	45a
13.	bora	bora	bora	İ.	bourrasque	47a
14.	kay	kay	bora	T.		
15.	nécim	nesim	nesim	A.	brise	49b
16.	duman	düman	duman, sis	T.	brouillard	50a
17.	pous	pus	pus	T.		
18.	médjra	mecra	yatak	A.	canal	54b
19.	bouroun	burun	burun	T.	cap	55b
20.	ova	ova	ova	T.	champ	62a
21.	ker	kır	kır	T.		
22.	iklim	iklim	iklim	A.	climat	71a
23.	héva	heva	hava	A.		
24.	bayer	bayır	bayır	T.	colline	73b
25.	tépé	tepe	tepe	T.		
26.	multaka	mültaka	mülteka[1]	A.	confluent	81a
27.	kara	kara	kara	A.	continent	86a
28.	bérr	berr	kara	A.		
29.	dérbénd	derbend	geçit	F.	défile	111a
30.	toufan	tufan	tufan	A.	déluge	114b
31.	tcheul	çöl	çöl	T.	désert	122a
32.	sahra	sahra	sahra	A.		
33.	bél	bel	bel	T.	detroit	126b
34.	yér	yer	yer	T.	dure	143b
35.	toprak	toprak	toprak	T.		
36.	chimchék	şimşek	şimşek	T.	éclaire	148a
37.	chark	şark	şark	A.	est	167a
38.	kaïa	kaya	falez, yar	T.	falaise	175a
39.	tchamour	çamur	çamur	T.	fange	175b
40.	tchay	çay	çay	T.	fleuve	181b
41.	néhr	nehr	nehir	A.		

[1] İki nehrin birleşme noktası

42.	médd	medd	met	A.	flux	182a
43.	orman	orman	orman	T.	forêt	183a
44.	yelderem	yıldırım	yıldırım	T.	foudre	184a
45.	bouz	buz	buz	T.	gelée	190b
46.	don	don	don	T.		
47.	keraghe	kırağı	kırağı	T.	givre	192a
48.	keurféz	körfez	körfez	R.	golfe	193a
49.	maghara	mağara	mağara	A.	grotte	196b
50.	ada	ada	ada	T.	île	206a
51.	djéziré	cezire	ada	A.		
52.	dil	dil	dil	T.	isthme	225b
53.	gueul	göl	göl	T.	mare	247a
54.	déniz	deniz	deniz	T.	mer	252b
55.	déria	derya	derya	F.		
56.	bahr	bahr	bahir	A.		
57.	keblé	kıble	güney	A.	midi	255a
58.	djunoub	cünub	cenup	A.		
59.	dagh	dağ	dağ	T.	mont	261a
60.	djébél	cebel	dağ	A.		
61.	kar	kar	kar	T.	neige	270a
62.	bouloud	bulud	bulut	T.	nuage	274a
63.	séhab	sehab	bulut	A.		
64.	maghreb	mağrıb	mağrip	A.	occident	276b
65.	okianos	okyanos	okyanus	A.	océan	277a
66.	fourtouna	furtuna	fırtına	İ.	orage	281a
67.	méchrek	meşrık	maşrık	A.	orient	282a
68.	gharb	garb	garp	A.	ouest	284a
69.	méra	mera	mera	A.	pâturage	295a
70.	tchaïr	çayır	çayır	T.	prairie	318a
71.	sahil	sahil	sahil	A.	quai	332b
72.	déré	dere	dere	T.	ravin	341a
73.	sél	sel	sel	A.	ravine	341a
74.	djézr	cezr	cezir	A.	reflux	346b

75.	katr	katr	iklim	A.	région	347b
76.	ermak	ırmak	ırmak	T.	rivière	363a
77.	chémal	şemal	şimal	A.	septentrion	377a
78.	djénoub	cenub	cenup	A.	sud	393b
79.	lodos	lodos	lodos	R.	vent du sud	393b
80.	arz	arz	toprak	A.	terre	406b
81.	khak	hak	yer	F.		
82.	turab	türab	yer	A.		
83.	hammam	hammam	kaplıca	A.	thermes	408b
84.	kapledja	kaplıca	kaplıca	T.		
85.	kacergha	kasırga	kasırga	T.	tourbillon	413a
86.	guirdibad	girdibad	kasırga	F.		
87.	zélzélé	zelzele	zelzele	A.	tremblement de terre	418b
88.	khortoum	hortum	hortum	A.	trombe	421a
89.	dalgha	dalga	dalga	T.	vague	427a
90.	mévdj	mevc	mevc	A.		
91.	vadi	vadi	vadi	A.	vallée	428a
92.	yél	yel	yel	T.	vent	431b
93.	rouzguiar	ruzgâr	ruzgâr	F.		
94.	yeldez	yıldız	yıldız[1]	T.	vent du Nord	431b

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 94 Türkçe coğrafya terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin içinde 60'a yakın söz başka dillerden alıntı şeklindedir. Eserde geçen *göl, deniz, kıyı, kır, tepe, yer, toprak, kaya, ada, dalga, dağ* gibi sözler Eski Türkçeden beri kullanılagelmiştir. Bu sözler her ne kadar terim anlam taşısa da birçok deyim, ikileme ve benzetmede kullanılmış, halk diline mal olmuştur.

Türkçede ihtiyaç duyulan söz ve terimleri karşılamak için mevcut kelimelere yeni anlamlar yüklemek eskiden beri takip edilen bir yoldur. Aksan, çokanlamlılığın insanoğlunun genellikle birbirine benzer netliği ve işlev açısından yakınlığı olan nesneler arasında ilişki kurmasıyla bir göstergeyi, ilk yansıttığı kavramın yanı sıra başka bir nesneyi de anlatır duruma getirmesi, daha canlı ve kolay bir anlatıma yönelmesi sonucunda gerçekleştiğini

[1] Kuzeybatı rüzgârı

dile getirir (2004: 65). Eserde geçen *dil, yıldız, bel, kaya, burun, düman, hammam gibi* terimler bu şekilde terim anlam kazanmış sözler olarak dikkat çekmektedir.

Yine Aksan, bir dil yazı dilinin ne ölçüde işlenir ne kadar ürün verirse kavramların sayısının artacağı, yeni yeni, aralarında az ayrım olan somut ve soyut kavramlar ortaya çıkacağı için o dilde eşanlamlıların sayısının da artacağını dile getirir (2004: 68). Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan basit yapılı coğrafya terimlerinde *girdab / varta, atlas / harita, kıyı / yalı çöl / sahra, ada /cezire, deniz / derya / bahr, dağ / cebel, bulud / sehab, kasırga / girdibad, dalga / mevc* gibi aralarında yakın anlamlılık ilişkisi bulunan birçok söz yer almaktadır. *"Bugün kültür dili sayılan dillerde yayımlanmış olan eşanlamlı sözcükleri bu dillerde bu türden örneklerin ne denli yüksek olduğunu göstermektedir."* (Aksan, 2004: 68). Coğrafya terimlerinde görülen bu yakın anlamlılık / eş anlamlılık Osmanlı Türkçesinin işlenmiş, gelişmiş bir kültür dili olduğunun ipuclarını vermesi açısından önem taşımaktadır.

6.2. Türemiş Yapılı Türkçe Coğrafya Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yer alan türemiş yapılı coğrafya terimlerinin bir kısmı kök ve gövdelerden, bir kısmı da birleşik yapılı sözcüklerden türemiştir. Bu farklı yapıdaki türemiş coğrafya terimleri ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

6.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Coğrafya Terimleri

Üstünova, türetmenin sözcüklerden yeni sözcük yapma işi olduğunu, dilin ihtiyaç duyduğu durumlarda bu yola başvurduğunu belirtir (2012: 22). *Calfa Sözlüğü*'nde isim veya fiil kök ve gövdelerine yapım ekleri getirilerek türetilmiş çok sayıda coğrafya terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	keurfézdjik	körfezcik	koy	(R.)T.	anse	16b
2.	kouraklek	kuraklık	kuraklık	T.	aridité	20b
3.	ormandjek	ormancık	koru	T.	bocage	43a
4.	sérpinti	serpinti	serpinti	T.	bruine	50a
5.	dikénlik	dikenlik	dikenlik	T.	broussailles	50a
6.	pouslou	puslu	puslu	T.	brumeux	50b

7.	dumanle	dümanlı	dumanlı	T.	brumeux	50b
8.	tachma	taşma	taşkın	T.	debordement	106a
9.	guétchid	geçid	geçit	T.	défile	111a
10.	boghaz	boğaz	boğaz	T.	detroit	126b
11.	yaghmour	yağmur	yağmur	T.	eau	144a
12.	soular	sular	termal su	T.	eau	144a
13.	batak	batak	batak	T.	fange	175b
14.	adadjek	adacık	adacık	T.	îlot	206a
15.	gueuldjuk	gölcük	lagün	T.	lagune	230a
16.	tépédjik	tepecik	tepecik	T.	mamelon d'un montagne	244b
17.	daghle	dağlı	dağlık	T.	montagneux	261a
18.	daghlek	dağlık	dağlık	T.		
19.	bouloutlou	bulutlu	bulutlu	T.	nebuleux	269a
20.	bate	batı	batı	T.	ouest	284a
21.	otlak	otlak	otlak	T.	pâturage	295a
22.	otlouk	otluk	otluk	T.		
23.	yaghmourlou	yağmurlu	yağmurlu	T.	pluvieux	311a
24.	outchouroum	uçurum	uçurum	T.	précipice	319a
25.	savrente	savrıntı	bora	T.	rafale	336b
26.	koumlouk	kumluk	kumluk	T.	sablière	366b
27.	koumlou	kumlu	kumlu	T.	sablonneux	366b
28.	koumsal	kumsal	kumsal	T.		
29.	touzla	tuzla	tuzla	T.	saline	368b
30.	kéchichlamé	keşişlame	keşişleme[1]	(Ö.İ.)T.	siroc	381b
31.	kéchichlémé	keşişleme	keşişleme[2]	(Ö.İ.)T.	sud-est	393b
32.	ruzguiarle	rüzgârlı	rüzgârlı	(F.)T.	venteux	432a

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı 32 Türkçe coğrafya terimi tespit edilmiştir. Bu yapıdaki *körfezcik, keşişlame, rüzgârlı* gibi sözler alıntılardan türetilmiş terimlerdir. Bunun yanında *kaplıca / ılıca* kavramını karşılayan *sular* sözünde çokluk eki, bir yapım işleviyle yeni bir terim üretmiştir.

[1] Keşiş Dağı'ndan esen yel; akça yel, kara yel karşıtı
[2] Güneydoğu

Coğrafya terimlerinin büyük çoğunluğu halk dilinde de kullanım bulmaktadır. Daha doğrusu halk dilinde kullanılan sözlerin bir kısmı coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

Eserde yer alan türemiş yapılı coğrafya terimlerinin hem sayı hem de oran olarak diğer alanlardaki türemiş yapılı terimlerden fazla olması dikkat çekmektedir. Mesela astronomi terimleri arasında nerdeyse hiç türemiş yapılı terim bulunmamaktadır. Bu durum, çalışma sahası halka, gündelik yaşama çok yakın olan terim alanlarında türemiş yapılı terimlerin daha fazla olduğu göstermektedir.

6.2.2. Birleşik Sözcüklerden Türemiş Türkçe Coğrafya Terimleri

Türkçede kök ve gövdelerin yanında birleşik sözcüklere de ekler getirilerek yeni sözcükler türetilmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde bu şekilde yapım ekleriyle türetilmiş Türkçe coğrafya terimleri yer almaktadır. Bu yapıdaki terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	sou basma	su basma	taşkın, sel	(T.+T.)T.	inondation	218a

Calfa Sözlüğü'nde yer alan s*u basma* terimi günümüzde kullanılan *taşkın, sel* sözünü karşılamaktadır. *Su basma* terimiyle Osmanlı Türkçesinde yer alan yabancı kökenli *tuğ-yanı ma* terimine Türkçe karşılık bulunmuştur. Bu terim *su basmak* fiiline isim-fiil ekinin getirilmesiyle oluşmuştur.

6.3. Birleşik Yapılı Türkçe Coğrafya Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde basit ve türemiş yapılı Türkçe coğrafya terimleri yanında isim tamlaması, sıfat tamlaması gibi birleşik yapılı birçok coğrafya terimi yer almaktadır. Bu terimler ayrı başlıklar altında aşağıda verilmiştir.

6.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Coğrafya Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında bir hayli Türkçe coğrafya terimi tespit edilmiştir. Bu terimler hem sayı hem de oran olarak birleşik kelimeler içinde ilk sırayı almaktadır. Bu durum hemen hemen her alandaki birleşik yapılı terimler için de geçerlidir.

1.	adalar dénizi	adalar denizi	Ege	T.+T.	Archipel	20a
2.	ak déniz djéziréléri	ak deniz cezireleri	Ege adaları	T.+T.+A.	l'archipel ottoman	20a
3.	bate ruzguiare	batı rüzgârı	batı rüzgârı	T.+F.	vent d'aval	29b
4.	baltika dénizi	baltika denizi	Baltık	Ö.İ.+T.	Baltique	34b
5.	boghaz itchi	boğaz içi	Boğaziçi	T.+T.	bosphore	45a
6.	ruzguiar ésméci	rüzgâr esmesi	esinti	F.+T.	bouffée de vent	46a
7.	déniz kolou	deniz kolu	falez	T.+T.	bras	48a
8.	sou yolou	su yolu	kanal, yatak	T.+T.	canal	54b
9.	dagh bournou	dağ burnu	dağ burnu	T.+T.	cap	55b
10.	déniz keyece	deniz kıyısı	sahil, kıyı	T.+T.	côte	93a
11.	gun batece	gün batısı	gün batısı	T.+T.	couchant	94a
12.	guném batmace	güneş batması	gurup	T.+T.	le du coucher soleil	94a
13.	yanar daghen aghze	yanar dağın ağzı	krater	T.+T.+T.	cratère	98a
14.	bouz ériméci	buz erimesi	buz erimesi	T.+T.	dégel	112a
15.	sou toufane	su tufanı	su tufanı	T.+A.	déluge	114b
16.	ak déniz boghaze	ak deniz boğazı	Çanakkale Boğazı	T.+T.+T.	détroit des Dardanelles	126b
17.	Tchanak kaléci	Çanak kalesi	Çanakkale	T.+A.	détroit des Dardanelles	126b
18.	déniz kayace	deniz kayası	resif	T.+T.	écueil	151a
19.	tchay aghze	çay ağzı	çay ağzı	T.+T.	embouchure	156a
20.	gun doghouçou	gün doğusu	gün doğusu	T.+T.	est	167a
21.	balek gueulu	balık gölü	balık gölü	T.+T.	étang	167b
22.	déria artmace	derya artması	met	F.+T.	flux	182a
23.	guném doghouchou	güneş doğuşu	güneş doğuşu	T.+T.	lever de soleil	234b
24.	tchay médjrace	çay mecrası	nehir yatağı	T.+A.	lit de fleuve	237b
25.	dunia kharitace	dünya haritası	dünya haritası	F.+A.	mappemonde	246b
26.	dénizin arteb ékcilméci	denizin artıb eksilmesi	gelgit	T.+T.+T.	marée	247a
27.	déniz khartace	deniz hartası	deniz haritası	F.+A.	carte marine	247b
28.	souvéïz dénizi	suveyz denizi	Süveyş	Ö.İ.+T.	la mer Rouge	252b

29.	azak dénizi	azak denizi	Azak denizi	Ö.İ.+T.	la mer d'Azof	252b
30.	Vénédik dénizi	Venedik denizi	Adriyatik denizi	Ö.İ.+T.	mer Adriatique	252b
31.	Vénédik keurfézi	Venedik körfezi	Adriyatik körfezi	Ö.İ.+R.	mer Adriatique	252b
32.	chimal vé chark arace	şimal ve şark arası	kuzeydoğu	A.+A.+T.	nord-est	272b
33.	chimal vé gharb arace	şimal ve garb arası	kuzeybatı	A.+A.+T.	nord-ouest	272b
34.	kara yél tarafe	kara yel tarafı	kuzeybatı	A.+T.+A.		
35.	dagh étéyi	dağ eteyi	dağ eteği	T.+T.	pied	305a
36.	dagh tépéci	dağ tepesi	doruk	T.+T.	plateau	309a
37.	yaghmour souyou	yağmur suyu	yağmur suyu	T.+T.	pluviale	311a
38.	gun doghmace	gün doğması	şafak	T.+T.	point du jour	311b
39.	tchay kénare	çay kenarı	sahil	T.+F.	quai	332b
40.	déniz kénare	deniz kenarı	sahil, yalı	T.+F.		
41.	déria éksilméci	derya eksilmesi	cezir	F.+T.	reflux	346b
42.	damla tache	damla taşı	sarkıt	T.+T.	stalactite	390b
43.	katrié tache	katriye taşı	sarkıt	A.+T.		
44.	émdjék tache	emcek taşı	dikit	T.+T.	stalagmite	390b
45.	keblé yéli	kıble yeli	kıble	A.+T.	vent du sud	393b
46.	bate lodos	batı lodos	güneybatı	T.+R.	sud-ouest	393b
47.	yér yuzu	yer yüzü	yeryüzü	T.+T.	la surface de la terre	396b
48.	madén souyou	maden suyu	maden suyu	A.+T.	eaux thermales	408b
49.	hava itidale	hava itidalı	sıcaklık	A.+A.	température	403b
50.	gueuk gurléméci	gök gürlemesi	gök gürlemesi	T.+T.	tonnerre	411a
51.	chémal tarafe	şemal tarafı	kuzey	A.+A.	tramontane	416a
52.	atéch daghe	ateş dağı	volkan	F.+T.	volcan	443a

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 52 Türkçe coğrafya terimi tespit edilmiştir. Bunlardan *yanar dağın ağzı* ve *denizin artıb eksilmesi* terimleri hariç hepsi belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

Bu yapıdaki terimler içinde *suveyz denizi, azak denizi, Venedik körfezi* gibi özel isim olan 9 terim yer almaktadır. Günümüzde *Ege denizi* olarak bilinen denizin Osmanlı

Türkçesinde *adalar denizi* olarak adlandırılmış olması dikkat çekici bir durumdur. Üzerinde çok sayıda adanın bulunduğu bir denizi adlandırmak için *adalar denizi* teriminin kullanılması hem daha makul hem de daha Türkçedir.

Osmanlı Türkçesinde bir coğrafi kavramı karşılamak için bazen birden fazla terimin kullanıldığı görülmektedir. *Mecra / su yolu, sahil / deniz kıyısı, zeyli cebel / dağ eteği, rûyi arz / yer yüzü, bahri baltik / baltika denizi*, *medd / derya artması, meddu cezr / denizin artıb eksilmesi, cezr / derya eksilmesi, tulûyi şems / güneş doğuşu* gibi aynı kavrama karşılık gelen farklı terimler dilde yer almaktadır. Bu şekildeki kullanımlar aslında başka dillerden Türkçeye geçmiş terimlerin Türkçeleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Türkçeye girmiş alıntı coğrafya terimleri özellikle isim tamlaması yapısı içinde Türkçeleştirilmiştir. Fakat Türkçeleştirilen bu alıntı sözcükler dilden atılmamış, kullanılmaya devam edilmiştir. Söz konusu aynı kavramı ifade eden benzer terimlerin bir arada kullanılması bundandır. Özetle Osmanlı Türkçesinde isim tamlamaları ihtiyaç duyulan yeni terimleri karşılamak ve yabancı kökenli terimleri Türkçeleştirmek gibi işlevler görmektedir.

6.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Coğrafya Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yer alan birleşik yapılı coğrafya terimlerinin bir kısmı sıfat tamlaması şeklindedir. Bu yapıdaki Türkçe coğrafya terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	pous hava	pus hava	sisli hava	T.+A.	temps brumeux	50b
2.	kapanek héva	kapanık heva	kapalı hava	T.+A.	temps chargé	63b
3.	bouloudlou héva	buludlu heva	bulutlu hava	T.+A.		
4.	dourouk dou	duruk su	durgun su	T.+T.	eau dormante	139a
5.	irkilmich sou	irkilmiş su	durgun su	T.+T.		
6.	akmaz sou	akmaz su	durgun su	T.+T.		
7.	akar sou	akar su	akarsu	T.+T.	eau courante	144a
8.	azad hava	azad hava	açık hava	F.+A.	le grand air	194a
9.	iri dolou	iri dolu	iri dolu	T.+T.	grelon	195b
10.	nim kurré	nim kürre	yarı küre	F.+A.	hémisphère	200a
11.	makhsoulsouz ova	mahsulsuz ova	kıraç	(A.)T.+T.	lande	231a
12.	kara yél	kara yel	kara yel	A.+T.	maestral	241b

13.	ak déniz	ak deniz	Akdeniz	T.+T.	Méditerranée	250b
14.	itch déniz	iç deniz	Akdeniz	T.+T.		
15.	kara déniz	kara deniz	Karadeniz	T.+T.	la mer Noire	252b
16.	yéni dunia	yeni dünya	Amerika kıtası	T.+A.	le nouveau monde	260a
17.	dich déniz	diş deniz	okyanus	T.+T.	océan	277a
18.	nimdjéziré	nimcezire	yarımada	F.+A.	péninsule	298a
19.	yuksék dagh	yüksek dağ	yüksek dağ	T.+T.	pic	304b
20.	guénich tchaïr	geniş çayır	savan	T.+T.	savane	371b
21.	duz ova	düz ova	step	T.+T.	steppe	391a
22.	yanar dagh	yanar dağ	yanardağ	T.+T.	volcan	443a

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında 22 Türkçe coğrafya terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerde geçen sıfatların hepsi niteleme sıfatıdır. Burada niteleme sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamalarının kalıcı isim, terim yapmaya daha elverişli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Gümümüzde *Akdeniz* olarak bilinen denizin adı Osmanlı Türkçesi söz varlığında *ak deniz* ve *iç deniz* olmak üzere iki farklı terimle karşılanmıştır. Günümüzde *iç deniz* terimi özel bir isim olarak değil, cins bir isim olarak kullanım bulmaktadır. Yine buna benzer şekilde Osmanlı Türkçesinde *okyanus* terimiyle birlikte *diş deniz* terimi yer kullanılmıştır. Bu terim Türkiye Türkçesi söz varlığında yer almamaktadır. Bu durum, Osmanlı Türkçesinin kendine özgü bir söz varlığı olduğunu, bu söz varlığında Türkçenin söz üretme imkânları kullanılarak oluşturulmuş çok güzel terimlere sahip olduğunu göstermektedir.

6.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Coğrafya Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim ve sıfat tamlaması yapısında oluşturulmuş coğrafya terimlerinin yanında yabancı tamlama yapısında da birçok coğrafya terimi vardır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki coğrafya terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	bàhri muhit	bahri mühit	Atlantik denizi	A.+A.	la mer Atlantique	25b
2.	bàhri baltik	bahri baltik	Baltık denizi	A.+Ö.İ.	Baltique	34b
3.	badi séba	badi seba	saba	F.+A.	brise	49b
4.	éyami bahour	eyami bahur	sıcak günler	A.+A.	canicule	55a

5.	abou héva	abu heva	iklim	F.+A.	climat	71a
6.	ghouroubi chéms	gurubi şems	gün batımı	A.+A.	le du coucher soleil	94a
7.	kalàï soultaniyé	kalayi sultaniye	Çanakkale Boğazı	A.+A.	détroit des Dardanelles	126b
8.	màï djari	mayi cari	akarsu	A.+A.	eau courante	144a
9.	abi révan	abi revan	akarsu	F.+F.		
10.	bahri mundjémid	bahri müncemid	Buz Denizi	A.+A.	mer Glaciale	192b
11.	nésfi kurré	nesfi kürre	yarı küre	A.+A.	hémisphère	200a
12.	toughiàni ma	tuğyani ma	taşkın, sel	A.+A.	inondation	218a
13.	alaïmi séma	alaimi sema	gökkuşağı	A.+A.	iris	224a
14.	touloûi chéms	tulûyi şems	güneş doğuşu	A.+A.	lever de soleil	234b
15.	mémaliki charkié	memaliki şarkiye	şark ülkeleri	A.+A.	levant	234b
16.	kurréï muçattiha	kürrei müsattiha	dünya haritası	A.+A.	mappemonde	246b
17.	méddou djézr	meddu cezr	gelgit	A.+A.	marée	247a
18.	bahri siah	bahri siyah	Karadeniz	A.+F.	la mer Noire	252b
19.	bahri séfid	bahri sefid	Akdeniz	A.+F.	la mer méditerranée	252b
20.	bahri ahmér	bahri ahmer	Kızıl Deniz	A.+A.	la mer Rouge	252b
21.	bahri khazér	bahri hazer	Hazar Denizi	A.+Ö.İ.	mer Caspienne	252b
22.	bahri lout	bahri lut	Lut Denizi	A.+Ö.İ.	mer Morte	252b
23.	bahri mouhiti djénoubi	bahri muhiti cenubi	Pasifik Okyanusu	A.+A.+ A.	mer Pacifique	252b
24.	bahri mouhit	bahri muhit	okyanus	A.+A.	océan	277a
25.	bahri sakin	bahri sakin	Pasifik Okyanusu	A.+A.	Océan pacifique	286a
26.	zéyli djébél	zeyli cebel	dağ eteği	A.+A.	pied	305a
27.	djézrou médd	cezru medd	metcezir	A.+A.	le flux et le reflux	346b
28.	roûi arz	rûyi arz	yeryüzü	F.+A.	la surface de la terre	396b
29.	tabiàti héva	tabiati heva	iklim	A.+A.	température	403b
30.	mizàdji héva	mizaci heva	iklim	A.+A.		
31.	harékàti érz	harekati erz	yer sarsıntısı	A.+A.	tremblement de terre	418b

32.	badi chimal	badi şimal	kuzey rüzgarı	F.+A.	vent du Nord	431b
33.	muntakàï mundjémidé	müntakai müncemide	Kutup bölgesi	A.+A.	zone glaciale	448a
34.	muntakàï mutédilé	müntakai mütedile	Ilıman bölge	A.+A.	zone tempérée	448a
35.	muntakàï muhtériké	müntakai mühterik	Sıcak bölge	A.+A.	zone torride	448a

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 35 Türkçe coğrafya terimi tespit edilmiştir. Bunların hepsi Farsça kurallıdır. Fakat bu tamlamalarda geçen 71 sözcükten 60'ı Arapça, sadece 8'i Farsçadır.

Eserde geçen *bahri mühit, bahri baltik, bahri müncemid, memaliki şarkiye, bahri ahmer, bahri hazer, bahri lut, bahri muhiti cenubi, bahri sakin, müntakayi müncemide, müntakayi mütedile, müntakayi mühterik* gibi bir kısım yabancı tamlama yapısındaki coğrafya terimler, Osmanlılarda meskûn Türk nüfusunun yerleşme alanları dışında kalan coğrafi bölgelerle ilgilidir. Bu durum halka, gündelik hayata uzak olan bölgelerin adlandırılmasında Türkçe kelime türetme imkânları yerine yabancı tamlama yapısındaki terimlerin kullanıldığını göstermektedir.

Sözlükte yer alan yabancı tamlama yapısındaki coğrafya terimlerinin bir kısmı Türkçe birleşik kelime yapısı içinde Türkçeleştirilmiştir: *Zeyli cebel / dağ eteyi, mayi cari / akar su, bahri baltik / baltika denizi, gurubi şems / güneş batması, tuğyani ma / su basma, tulûyi şems / güneş doğuşu* örneklerinde olduğu gibi yabancı tamlama yapısındaki coğrafya terimleri çeviri mantığıyla Türkçeleştirilmiştir. Bu şekilde yabancı tamlama yapısındaki terimlerin Türkçeleştirilmesine Osmanlı Türkçesinde çok sık rastlanan bir durumdur. Demirci, doğrudan kopyalamanın anlam ödünçlemesi veya çeviri ödünçlemesi olarak da adlandırılabileceğini belirterek kaynak dillerde hayatın çok farklı alanlarında kullanılan bazı tabir veya terimlerin hedef diller tarafından doğrudan çeviri suretiyle ödünç alındığını, doğrudan kopyalamada aslında kelimelerin değil kavram ödünçlemesinin yapılmış olduğun dile getirir (2015: 168). Doğrudan kopyalama çoğunlukla üst katman dilinden, az da olsa yan katman dilinden yapılmaktadır.

Yabancı tamlama yapısındaki Türkçe coğrafya terimleri, içinde bulunulan medeniyet ve kültür dairesindeki dillerden alınmıştır. Bu terimler halk dilinde değil yazı dilinde kullanım bulmuş terimlerdir. Bu terimlerin hemen hemen hiçbiri Türkiye Türkçesinde kul-

lanılmamaktadır. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki coğrafya terimlerinin halk dilinde pek kullanılmadığını, halka mal olmadığını göstermektedir.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Coğrafya Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Coğrafya Terimi Sayısı: 236			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
BASİT YAPILI		94	%39,8
TÜREMİŞ YAPILI		33	%13,9
BİRLEŞİK YAPILI	İsim Tamlaması	52	%22,0
	Sıfat tamlaması	22	%9,3
	Yabancı Tamlama	35	%14,8

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Coğrafya Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	43	0	0	0	0	0	43	%18,2
Farsça	7	0	0	0	35	0	42	%17,7
Rumca	4	0	0	0	0	0	4	%1,6
İtalyanca	2	0	0	0	0	0	2	%0,8
Türkçe	38	33	52	22	0	0	145	%61,4

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 236 Türkçe coğrafya terimi tespit edilmiştir. Bunlar arasında türemiş yapılı terimlerin oranı %13'ten fazladır. Astronomi terimlerinde %1, kimya terimlerinde %8 civarında türemiş yapılı terim olduğu göz önünde bulundurulursa çalışma sahası halka, gündelik yaşama çok yakın olan coğrafya gibi alanlarda türemiş yapılı terimlerin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

İnsanoğlunun hayatına, ekonomisine, kültürüne şekil veren coğrafya aynı zamanda dilini de çok derinden etkilemektedir. Bir bakıma dil coğrafyaya göre şekil almaktadır. Coğrafya terimlerinin büyük çoğunluğu halk dilinden gelmektedir. Atasözlerinde, deyimlerde, benzetmelerde, manilerde, türkülerde coğrafya ile ilgili birçok söz geçmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde birçok farklı coğrafya terimi yer almaktadır. Bunda Osmanlıların Asya, Avrupa ve Afrika gibi farklı kıtalarda toprakları olan büyük bir imparatorluk olması etkilidir.

Osmanlı Türkçesinde *dil, yıldız, bel, kaya, burun, düman* gibi anlam genişlemesi yoluyla terim anlam kazanmış birçok sözcük yer almaktadır. Bu durum ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin karşılanmasında türetme, birleştirme gibi yöntemlerin yanında mevcut sözcüklere yeni anlamlar yükleme yolunun da etkili bir şekilde kullanıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Osmanlı Türkçesinde bir coğrafi kavramı karşılamak için *mecra / su yolu, sahil / deniz kıyısı, zeyli cebel / dağ eteği, rûyi arz / yer yüzü, bahri baltik / baltika denizi, medd / derya artması* gibi birden fazla terimin kullanıldığı görülmektedir. Bu şekildeki kullanımlar başka dillerden Türkçeye geçmiş terimlerin Türkçeleştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında *girdab / varta, atlas / harita, kıyı / yalı çöl / sahra, ada / cezire, deniz / derya / bahr, dağ / cebel, bulud / sehab, kasırga / girdibad, dalga / mevc* gibi aralarında yakın anlamlılık ilişkisi bulunan birçok söz yer almaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin işlenmiş, gelişmiş bir kültür dili olduğunun ipuçlarını vermesi açısından önemlidir.

Osmanlı Türkçesinde birleşik yapılı coğrafya terimleri içinde isim tamlaması kuruluşundaki terimlerin oranı %22'dir. İsim tamlamaları ihtiyaç duyulan yeni coğrafya terimleri karşılamak ve yabancı kökenli terimleri Türkçeleştirmek gibi işlevler görmektedir. Yabancı kökenli coğrafya terimleri Türkçeleştirilirken büyük ölçüde doğrudan kopyalama yönteminden yararlanılmıştır.

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında yirmiden fazla Türkçe coğrafya terimi tespit edilmiştir. Bu yapıdaki terimlerde yer alan sıfatların hepsi niteleme sıfatıdır. Burada niteleme sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamalarının kalıcı isim yapmaya, terim yapmaya daha elverişli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında *ak deniz* ve *iç deniz* olmak üzere iki farklı terim tek bir kavramı karşılamak için kullanılmaktadır. Yine buna benzer şekilde *okyanus* terimiyle birlikte *diş deniz* terimi yer kullanılmıştır. Bu terimler bu anlamlarıyla Türkiye Türkçesi söz varlığında yer almamaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin, kendine özgü bir söz varlığına sahip olduğunu, bu söz varlığında Türkçenin söz üretme imkânları kullanılarak oluşturulmuş birçok terimin olduğunu göstermektedir.

Yabancı tamlama yapısındaki coğrafya terimleri, içinde bulunulan medeniyet ve kültür dairesindeki dillerden alınmıştır. Bu terimler daha çok yazı dilinde kullanım bulmuştur. Bu terimlerin hemen hemen hiçbiri Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki coğrafya terimlerinin halk dilinde pek kullanılmadığını, halka mal olmadığını göstermektedir.

7. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE ÇALIŞAN ADLARI

Her devlette olduğu gibi Osmanlı'da da devletin işleyişi ve yönetimi bireylere, bireylerin üstlendiği çalışmalara bağlı olarak yürütülmüştür. Bireyler yaptıkları işlere ve bulundukları konumlara göre farklı sözcüklerle isimlendirilmişlerdir. Osmanlı Türkçesinde çok farklı alanlarda ve görevlerde çalışan insanların adlandırılmasında kullanılan sözcükler, bu sözcüklerin yapı ve dil kökeni bakımından niteliği *çalışan isimleri* başlığı altında ele alınmıştır. Fakat bu alanlardaki isimlendirmelerde çok büyük farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Bundan dolayı *meslek çalışanları, kamu çalışanlar* ve *bilim çalışanları* olmak üzere üç alt başlık açılmıştır.

Bu çalışmada tarım, hayvancılık, el işçiliği, esnaflık gibi iş kollarında çalışanlar *meslek çalışanı*, devletin yönetim kademelerinde bulunan üst düzey yöneticileri ve devletin çeşitli kurumlarında vazife gören çalışanlar *kamu çalışanı,* farklı bilim alanlarında çalışanlar *bilim çalışanı* olarak ele alınmıştır.

7.A. Meslek Çalışanı Adları

Meslek çalışanı adları kendi içinde basit, türemiş ve birleşik yapılı meslek çalışanı adları olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiştir.

7.A.1. Basit Yapılı Meslek Çalışanı Adları

Hiçbir yapım eki almamış, kök hâlindeki adlara basit yapılı adlar denir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı birçok meslek çalışanı adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	lavouta	lavuta	lavta	R.	aaccoucheur	5a
2.	ébé	ebe	ebe	T.		
3.	miymar	miymar	mimar	A.	architecte	20a
4.	kalfa	kalfa	-	A.		
5.	avokat	avokat	avukat	FR.	avocat	31b
6.	bérbér	berber	berber	F.	barbier	35b
7.	tchoban	çoban	çoban	F.	berger	39a
8.	kaçab	kasab	kasap	A.	boucher	45b

9.	khattat	hattat	hattat	A.	calligraphe	53b
10.	halladj	hallac	hallaç	A.	cardeur	56b
11.	muftich	müftiş	müfettiş	A.	censeur	60a
12.	facelkiar	fasılkâr	denetmen	K.		
13.	sarraf	sarraf	sarraf	A.	changeur	62b
14.	muézzin	müezzin	müezzin	A.	chantre	63a
15.	djérrah	cerrah	cerrah	A.	chirurgien	67a
16.	bazirguian	bazirgân	bezirgân	F.	commérçant	75a
17.	tudjdjar	tüccar	tüccar	A.		
18.	méémour	meemur	görevli	A.	commis	75b
19.	hamal	hamal	hamal	A.	commissionnaire	75b
20.	réhbér	rehber	rehber	F.	conducteur	
21.	débbagh	debbağ	debbağ	A.	corroyeur	92b
22.	tatar	tatar	tatar	T.	courrier	96a
23.	saï	sayi	sayi	A.		
24.	posta	posta	posta	İ.		
25.	semsar	sımsar	simsar	A.	courtier	96b
26.	téllal	tellal	tellal	A.		
27.	rémmal	remmal	falcı	A.	devin	128a
28.	diréktor	direktor	yönetici	FR.	directeur	132a
29.	muallim	müallim	muallim	A.	docteur	137a
30.	hékim	hekim	hekim	A.	docteur	137a
31.	tohtor	tohtor	doktor	FR.		
32.	tabib	tabib	tabip	A.	docteur en médecine	137a
33.	ouchak	uşak	uşak	T.	domestique	137b
34.	muzéhhib	müzehhib	tezhipçi	A.	doreur	139a
35.	térdjiman	terciman	tercüman	A.	drogman	141b
36.	attar	attar	aktar	A.	droguiste	141b
37.	kadéhkiar	kadehkâr	saki	K.	échanson	146b
38.	bakkal	bakkal	bakkal	A.	épicier	164b
39.	névaguér	nevager	sanatkâr	F.	exécutant	171a
40.	mudir	müdir	müdür	A.	gérant	191b
41.	muhéndis	mühendis	mühendis	A.	géomètre	191b

42.	hakkiak	hakkâk	hakkâk	A.	graveur	195a
43.	kalémkiar	kalemkâr	oymacı	K.		
44.	kelaghouz	kılaguz	rehber	T.	guide	197a
45.	munadi	münadi	tellal	A.	héraut	200a
46.	déllal	dellal	tellal	A.	héraut	200a
47.	baghtchéban	bağçeban	bahçıvan	F.	horticulteur	203a
48.	tchaouch	çauş	çavuş[1]	T.	huissier	203b
49.	muhzir	mühzir	hademe	A.		
50.	tabkiar	tabkâr	matbaacı	K.	imprimeur	209a
51.	déstkiar	destkâr	işçi	F.	industriel	214b
52.	sanaï	sanayi	sanayici	A.		
53.	kiahia	kâhya	kâhya	F.	intendant	221a
54.	hizmétkiar	hizmetkâr	hizmetkâr	K.	laquais	231b
55.	chater	şatır	şatır	A.		
56.	tchouhadar	çuhadar	çuhadar	F.		
57.	sahhaf	sahhaf	sahaf	A.	libraire	235b
58.	alétkér	aletker	makineci	K.	machiniste	241a
59.	makinista	makinista	makineci	FR.		
60.	sahir	sahir	büyücü	A.	magicien	242a
61.	sahiré	sahire	büyücü	A.		
62.	taïfé	tayfe	tayfa	A.	marin	247b
63.	durguér	dürger	dülger	F.	menuisier	252b
64.	kazzaz	kazzaz	kazaz	A.	mercier	253a
65.	modista	modista	modacı	İ.	modiste	258b
66.	matrabaz	matrabaz	matrabaz	F.	monopoleur	260b
67.	muhtékir	mühtekir	muhtekir	A.		
68.	saxéndé	sazende	sazcı	F.	musicien	266a
69.	tadjir	tacir	tacir	A.	négociant	269b
70.	kéhhal	kehhal	göz hekimi	A.	oculiste	277a
71.	amil	amil	işçi	A.	ouvrier	285a
72.	réndjbér	rencber	rençper	F.		
73.	amélé	amele	amele	A.	les ouvrieres	285a

[1] Bir işin veya işçilerin başında bulunan ve onları yöneten sorumlu kimse

74.	séïs	seyis	seyis	A.	palefrenier	287a
75.	nakkach	nakkaş	nakkaş	A.	peintre	297a
76.	muçavvir	müsavvir	ressam	A.		
77.	ispétchiar	ispeçâr	eczacı	İ.	pharmacien	303b
78.	sakka	sakka	saka	A.	porteur d'eau	315a
79.	mudjéllid	mücellid	mücellit	A.	relieur	349b
80.	mudjéddid	müceddid	tamirci	A.	restauraetur	357b
81.	sarradj	sarrac	saraç	A.	sellier	375a
82.	tchilinguir	çilingir	çilingir	F.	serrurier	378a
83.	marangos	marangos	marangoz	R.	tabletier	399b
84.	haddad	haddad	demirci	A.	taillandier	400a
85.	térzi	terzi	terzi	F.	tailleur	400b
86.	tabbak	tabbak	debbağ	A.	tanneur	401a
87.	tchoulah	çulah	çulha	F.	tisserand	410a
88.	néssadj	nessac	dokumacı	A.		
89.	bézzaz	bezzaz	bezzaz	A.	toilier	410b
90.	mutérdjim	mütercim	mütercim	A.	traducteur	414b
91.	kamariér	kamariyer	uşak	İ.	valet de chambre	427b
92.	baï	bayi	bayi	A.	vendeur	431a

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 92 meslek çalışanı adı tespit edilmiştir. Bunlar arasında *ebe, tatar, uşak, kılaguz, çauş* isimleri hariç hepsi yabancı kökenlidir. Eserde *attar, müdir, mühtekir* gibi Arapça kökenli 55, *dürger, matrabaz, terzi* gibi Farsça kökenli 17, *avokat, posta, ispeçâr* gibi Batı kökenli 10, *fasılkâr, kadehkâr, hizmetkâr* gibi Arapça köklere Farsça ekler getirilerek meydana getirilmiş 6 meslek çalışanı adı yer almaktadır.

Eserde yer alan 357 meslek çalışanı adı içinde basit yapılı adların oranı %25 civarındadır. Bu basit yapılı meslek çalışanı adlarında yabancı kökenli sözcüklerin çok fazla olduğu görülmektedir. Bu duruma sebep Türkçede meslek çalışanı adlarının çoğunlukla *+cI, +cU* ve *-IcI, -UcU* ekleriyle yapılıyor olmasıdır.

7.A.2. Türemiş Yapılı Meslek Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde kök, gövde ve birleşik sözcüklere yapım ekleri getirilerek türetilmiş çok sayıda meslek çalışanı adı yer almaktadır. Türemiş yapılı bu meslek çalışanı adları aşağıda iki ayrı başlıkta listelenmiştir.

7.A.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Meslek Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde kök veya gövdelerden türetilmiş çok sayıda meslek çalışanı adı yer almaktadır. Türemiş yapılı bu meslek çalışanı adları aşağıda listelenmiştir.

1.	ékindji	ekinci	çiftçi	T.	agriculteur	9b
2.	antikadje	antikacı	antikacı	(İ.)T.	antiquaire	17a
3.	silahdje	silahcı	silahçı	(A.)T.	armurier	21a
4.	sikouritadje	sikuritacı	sigortacı	(İ.)T.	assureur	25a
5.	lokandadje	lokandacı	lokantacı	(İ.)T.	aubergiste	27a
6.	khandje	hancı	hancı	(F.)T.		
7.	sirétdji	siretci	biyograf	(A.)T.	biographe	41a
8.	tchamacherdje	çamaşırcı	çamaşırcı	(F.)T.	blanchisseur	42a
9.	tchorabdje	çorabcı	çorapçı	(F.)T.	bonnetier	44b
10.	fésdji	fesci[1]	fesçi	(Ö.İ.)T.		
11.	tchizmédji	çizmeci	çizmeci	T.	bottier	45b
12.	ékmékdji	ekmekci	ekmekçi	T.	boulanger	46b
13.	fouroundjou	furuncu	fırıncı	(R.)T.		
14.	dukkiandje	dükkâncı	dükkâncı	(A.)T.	boutiquier	47b
15.	odoundje	oduncı	oduncu	T.	bûcheron	51a
16.	méykhanédji	meyhaneci	meyhaneci	(F.+F.)T.	buvetier	51b
17.	kahvédji	kahveci	kahveci	(A.)T.	cafetier	53a
18.	sandaldje	sandalcı	sandalcı	(R.)T.	canotier	55a
19.	dévédji	deveci	deveci	T.	chamelier	62a
20.	chapkadje	şapkacı	şapkacı	(B.)T.	chapelier	63a
21.	keumurdju	kömürcü	kömürcü	T.	charbonnier	63a
22.	soudjoukdjou	sucukcu	sucukcu	T.	charcutier	63a

[1] Fas şehri sözcüğünden

23.	bastermadje	bastırmacı	pastırmacı	T.	charcutier	63a
24.	doghramadje	doğramacı	doğramacı	T.	charpentier	64a
25.	avdje	avcı	avcı	T.	chasseur	64b
26.	kazandje	kazancı	kazancı	T.	chaudronnier	65a
27.	atéchdji	ateşci	ateşçi	(F.)T.	chauffeur	65a
28.	arayedje	arayıcı	araştırmacı	T.	chercheur	65b
29.	tchokolatdje	çokolatcı	çikolatacı	(İ.)T.	chocolatier	67a
30.	yazedje	yazıcı	yazıcı	T.	clerc	71a
31.	arabadje	arabacı	arabacı	T.	cocher	72a
32.	guézdiridji	gezdirici	işportacı	T.	colporteur	74a
33.	koltoukdjou	koltukcu	işportacı	T.		
34.	komédiadje	komedyacı	komedyen	(İ.)T.	comédien	74b
35.	takliddji	taklidci	mukallit	(A.)T.		
36.	komiciondjou	komisyoncu	komisyoncu	(FR.)T.	commissionnaire	75b
37.	chékérdji	şekerci	şekerci	(F.)T.	confiseur	81a
38.	tanedje	tanıcı	bilirkişi	T.	connaisseur	82a
39.	bilidji	bilici	uzman	T.		
40.	mouhacébédji	muhasebeci	muhasebeci	(A.)T.	contrôleur	88b
41.	youmourtadje	yumurtacı	yumurtacı	T.	coquetier	90a
42.	ipdji	ipci	ipçi	T.	cordier	91a
43.	koundouradje	kunduracı	kunduracı	(İ.)T.	cordonnier	91a
44.	fildji	filci	fil bakıcısı	(A.)T.	cornac	91a
45.	keyafétdji	kıyafetci	kostümcü	(A.)T.	costumier	93a
46.	betchaktche	bıçakçı	bıçakçı	T.	coutelier	97a
47.	tchakedje	çakıcı	çakıcı	T.		
48.	damdje	damcı	çatı ustası	T.	couvreur	97b
49.	kaïmakdje	kaymakcı	kaymakçı	T.	crémier	99a
50.	mortodjou	mortocu	mezarcı	(İ.)T.	croque-mort	101a
51.	mézardje	mezarcı	mezarcı	(A.)T.		
52.	achdje	aşcı	aşçı	T.	cuisinier	102b
53.	tchiftdji	çiftci	çiftçi	(F.)T.	cultivateur	103a
54.	daguérotipdji	dagerotipci	fotoğrafçı	(FR.)T.	daguerrétotypeur	104a
55.	tézéyyundju	tezeyyüncü	süslemeci	(A.)T.	décorateur	108b

56.	donadedje	donadıcı	dekoratör	T.	décorateur	108b
57.	mostradje	mostracı	kundura boyacısı	(İ.)T.	décrotteur	109a
58.	dichdji	dişci	dişçi	T.	dentiste	117a
59.	faldje	falcı	falcı	(A.)T.	devin	128a
60.	élmasdje	elmascı	elmascı	(A.)T.	diamantaire	129b
61.	téchrihdji	teşrihci	otopsici	(A.)T.	disséqueur	134b
62.	yaldezdje	yaldızcı	yaldızcı	T.	doreur	139a
63.	tchoukadje	çukacı	çuhacı	(F.)T.	drapier	141b
64.	istiridiadje	istiridyacı	istiridyeci	(R.)T.	écaillier	145b
65.	minédji	mineci	mineci	(F.)T.	émailleur	155a
66.	tchalguedje	çalgıcı	çalgıcı	T.	exécutant	171a
67.	sérguidji	sergici	sergici	T.	exposant	172b
68.	fabrikadje	fabrikacı	fabrikacı	(İ.)T.	fabricant	173a
69.	orakdje	orakcı	orakçı	T.	faucheur	176b
70.	doghandje	doğancı	doğancı	T.	fauconnier	176b
71.	ténékédji	tenekeci	tenekeci	(?)T.	ferblantier	177b
72.	tchitchékdji	çiçekci	çiçekçi	T.	fleuriste	181b
73.	deukmédji	dökmeci	dökmeci	T.	fondeur	182b
74.	kurkdju	kürkcü	kürkçü	T.	fourreur	184b
75.	konakdje	konakcı	konakçı	T.	fourrier	184b
76.	éskidji	eskici	eskici	T.	fripier	186a
77.	yémichdji	yemişci	yemişçi	T.	fruitier	186b
78.	odjakdje	ocakcı	ocakçı	T.	fumiste	187a
79.	éldivéndji	eldivenci	eldivenci	T.	gantier	189a
80.	ghazétadje	gazetacı	gazeteci	(İ.)T.	gazetier	190a
81.	dondourmadje	dondurmacı	dondurmacı	T.	glacier	192b
82.	kaïkdje	kayıkcı	kayıkçı	T.	gondolier	193a
83.	boughdaïdje	buğdaycı	buğdaycı	T.	grénetier	195b
84.	tokhoumdjou	tohumcu	tohumcu	(F.)T.		
85.	otloukdjou	otlukcu	attar	T.	herboriste	200a
86.	saatdje	saatcı	saatçi	(A.)T.	horloger	202b
87.	kapoudjou	kapucu	kapıcı	T.	huissier	203b

88.	laoutadje	lautacı	lavtacı[1]	(AL.)T.	luthier	240b
89.	basmadje	basmacı	basmacı	T.	imprimeur	209a
90.	djournaldje	jurnalcı	haberci	(FR.)T.	journaliste	228a
91.	yundju	yüncü	yüncü	T.	lainier	230b
92.	suddju	südcü	sütçü	T.	laitier	230b
93.	lampadje	lampacı	lambacı	(R.)T.	lampiste	231a
94.	kandildji	kandilci	kandilci	(A.)T.		
95.	djévahirdji	cevahirci	cevahirci	(A.)T.	lapidaire	231b
96.	tachdje	taşcı	taşçı[2]	T.		
97.	yekaïdje	yıkayıcı	yıkayıcı	T.	laveur	232b
98.	sandekdje	sandıkcı	sandıkçı	(A.)T.	layetier	232b
99.	koutoudjou	kutucu	kutucu	(R.)T.		
100.	kitabdje	kitabcı	kitapçı	(A.)T.	libraire	235b
101.	limonadadje	limonadacı	limonatacı	(İ.)T.	limonadier	236b
102.	chérbétdji	şerbetci	şerbetçi	(A.)T.		
103.	bézdji	bezci	bezci	(A.)T.	linger	237a
104.	ambériédji	amberiyeci	içkici	(A.)T.	liquoriste	237a
105.	makinadje	makinacı	makineci	(İ.)T.	machiniste	241a
106.	divardje	divarcı	duvarcı	(F.)T.	maçon	241b
107.	maghazadje	mağazacı	mağazacı	(FR.)T.	magasinier	242a
108.	buyudju	büyücü	büyücü	T.	magicien	242a
109.	manifatouradje	manifaturacı	manifaturacı	(İ.)T.	manufacturier	246b
110.	kérkhanédji	kerhaneci	imalatçı	(F.+F.)T.		
111.	bostandje	bostancı	bostancı	(F.)T.	maraîcher	246b
112.	tachdje	taşcı	taşçı	T.	marbrier	246b
113.	mérmérdji	mermerci	mermerci	(A.)T.		
114.	satedje	satıcı	satıcı	T.	marchand	246b
115.	guémidji	gemici	gemici	T.	marin	247b
116.	kaliondjou	kalyoncu	kalyoncu	(İ.)T.	marin de vaisseaux de guerre	247b
117.	nichandje	nişancı	nişancı	(F.)T.	marqueur	248a

[1] Lavta yapan sanatkâr
[2] Değerli taşları işleyen sanatkâr

118.	damghadje	damgacı	damgacı	T.	marqueur	248a
119.	ipékdji	ipekci	ipekçi	T.	mercier	253a
120.	oulak	ulak	ulak	T.	messager	253b
121.	eultchudju	ölçücü	ölçücü	T.	mesureur	254a
122.	mizandje	mizancı	ölçücü	(A.)T.		
123.	miniatouradje	minyaturacı	minyatürcü	(FR.)T.	miniaturiste	256a
124.	madéndji	madenci	madenci	(A.)T.	mineur	256a
125.	aïnadje	aynacı	aynacı	(F.)T.	miroitier	257a
126.	modadje	modacı	modacı	(İ.)T.	modiste	258b
127.	bitchidji	biçici	biçici	T.	moissonneur	259a
128.	kharmandje	harmancı	harmancı	(F.)T.		
129.	kalebdje	kalıbcı	kalıpçı	(A.)T.	mouleur	264a
130.	khardaldje	hardalcı	hardalcı	(A.)T.	moutardier	264b
131.	katerdje	katırcı	katırcı	T.	muletier	265a
132.	moucikidji	musikici	müzisyen	(A.)T.	musicien	266a
133.	hacerdje	hasırcı	hasırcı	(A.)T.	nattier	268a
134.	havadisdji	havadisci	haberci	(A.)T.	nouvelliste	273b
135.	khabérdji	haberci	haberci	(A.)T.		
136.	kouchdjou	kuşcu	kuşçu	T.	oiselier	279a
137.	gueuzlukdju	gözlükcü	gözlükçü	T.	opticien	280b
138.	dourbindji	durbinci	optikçi	(F.)T.		
139.	kouyoumdjou	kuyumcu	kuyumcu	T.	orfèvre	282a
140.	duzéndji	düzenci	süslemeci	T.	ornementiste	283a
141.	ichdji	işci	işçi	T.	ouvrier	285a
142.	gundélikdji	gündelikci	gündelikçi	T.		
143.	samandje	samancı	samancı	T.	pailleur	286a
144.	kiaghaddje	kâğadcı	kâğıtçı	(F.)T.	papetier	288b
145.	tirchédji	tirşeci	parşömenci	(F.)T.	parcheminier	289b
146.	boukhourdjou	buhurcu	parfümcü	(A.)T.	parfumeur	290b
147.	miskdji	miskci	parfümcü	(A.)T.		
148.	beurékdji	börekci	börekçi	T.	pâtissier	294b
149.	boghatchadje	boğaçacı	pastahaneci	(İ.)T.		
150.	kalderemdje	kaldırımcı	kaldırımcı	(?)T.	paveur	295b

151.	balekdje	balıkcı	balıkçı	T.	pêcheur	296a
152.	tasvirdji	tasvirci	tasvirci	(A.)T.	peintre	297a
153.	boyadje	boyacı	ressam	T.	peintre	297a
154.	péroukadje	perukacı	perukçu	(FR.)T.	perruquier	301a
155.	tartedje	tartıcı	tartıcı	T.	peseur	302a
156.	kantardje	kantarcı	kantarcı	(A.)T.		
157.	véznédji	vezneci	vezneci	(A.)T.		
158.	édjzadje	eczacı	eczacı	(A.)T.	pharmacien	303b
159.	duméndji	dümenci	dümenci	(İ.)T.	pilote	306a
160.	altchedje	alçıcı	alçıcı	T.	platrier	309b
161.	durudju	dürücü	dürücü[1]	T.	plieur	310a
162.	kourchoundjou	kurşuncu	kurşuncu	T.	plombier	310b
163.	tuydju	tüycü	tüycü	T.	plumassier	310b
164.	sobadje	sobacı	sobacı	(M.)T.	poêlier	311a
165.	tavadje	tavacı	tavacı	(F.)T.		
166.	djiladje	cilacı	cilacı	(A.)T.	polisseur	312b
167.	pérdakhdje	perdahcı	perdahçı	(F.)T.		
168.	touloumbadje	tulumbacı	tulumbacı	(İ.)T.	pompier	313b
169.	keuprudju	köprücü	köprücü	T.	pontonnier	314a
170.	surudju	sürücü	sürücü	T.	postillon	316a
171.	tcheumlékdji	çömlekci	çömlekçi	T.	potier	316b
172.	tavoukdjou	tavukcu	tavukçu	T.	poulailler	317a
173.	zakhirédji	zahireci	zahireci	(A.)T.	pourvoyeur	317b
174.	khourdavatdje	hurdavatcı	hırdavatçı	(F.)T.	quincaillier	334b
175.	tamirdjï	tamirci	tamirci	(A.)T.	raccommodeur	335b
176.	méramétdji	merametci	tamirci	(A.)T.		
177.	kaldje	kalcı	rafineci	(?)T.	raffineur	337a
178.	biléïdji	bileyici	bileyici	T.	rémouleur	351a
179.	tchekekdje	çıkıkcı	çıkıkçı	T.	renoueur	352b
180.	lostariadje	lostaryacı	lokantacı	(İ.)T.	restauraetur	357b

[1] Kitap formalarını, vesaireyi katlayan

181.	kébabdje	kebabcı	kebapçı	(A.)T.	rôtisseur	364b
182.	koumdjou	kumcu	kumcu	T.	sablonnier	366b
183.	arénadje	arenacı	kumcu	(İS.)T.	sablonnier	366b
184.	kazmadje	kazmacı	kazmacı	T.	sapeur	370b
185.	saboundjou	sabuncu	sabuncu	(A.)T.	savonnier	372a
186.	oymadje	oymacı	oymacı	T.	sculpteur	373b
187.	éyerdji	eyerci	eyerci	T.	sellier	375a
188.	khedmétdji	hıdmetci	hizmetçi	(A.)T.	servant	378a
189.	kilérdji	kilerci	sofracı	(F.)T.	sommelier	384a
190.	sanémdji	sanemci	heykeltıraş	(A.)T.	statuaire	391a
191.	tutundju	tütüncü	tütüncü	T.	marchand de tabac	399a
192.	tavloudjou	tavlucu	tavlacı	(İ.)T.	tabletier	399b
193.	démirdji	demirci	demirci	T.	taillandier	400a
194.	yorghandje	yorgancı	yorgancı	T.	tapissier	401b
195.	boïadje	boyacı	boyacı	T.	teinturier	403a
196.	tamghadje	tamgacı	damgacı	T.	timbreur	409a
197.	fetchedje	fıçıcı	fıçıcı	(R.)T.	tonnelier	411a
198.	tcharkdje	çarkcı	çarkçı	(F.)T.	tourneur	413b
199.	kafésdji	kafesci	kafesçi	(A.)T.	treillageur	418b
200.	ichkémbédji	işkembeci	işkembeci	(F.)T.	tripier	420b
201.	trampadje	trampacı	trampacı[1]	(R.)T.	troqueur	422a
202.	kirémiddji	kiremidci	kiremitçi	(R.)T.	tuilier	423a
203.	toughladje	tuğlacı	tuğlacı	(R.)T.		
204.	mouamélédji	muameleci	tefeci	(A)T.	usurier	426b
205.	kaftandje	kaftancı	kaftancı	(F.)T.	valet de chambre	427b
206.	sépétdji	sepedci	sepetçi	(F.)T.	vannier	429a
207.	sélédji	seleci	seleci	(A.)T.		
208.	djamdje	camcı	camcı	(F.)T.	verrier	434a
209.	chichédji	şişeci	şişeci	(F.)T.		
210.	laghemdje	lağımcı	lağımcı	(A.)T.	vidangeur	436b
211.	charabdje	şarabcı	şarapçı	(A.)T.	marchand de vin	438a

[1] Değiş tokuş işi yapan

212.	sirkédji	sirkeci	sirkeci	(F.)T.	vinegrier	438b

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı 212 meslek çalışanı adı tespit edilmiştir. Bu meslek çalışanı adlarının hepsi *+cI, +cU ve -(y)IcI, -(y)UcU* ekleri kullanılarak türetilmiştir. *+cI, +cU* eki isimlerden, *-(y)IcI, -(y)UcU* eki ise fiillerden çalışan adı türetmiştir.

Ergin, *+cI, +cU* ekinin başlıca fonksiyonunun meslek ve uğraşma ile ilgili isimler yapmak olduğunu belirtir (1993: 148).

Kamus-ı Türkî'de de bu ekin isimlere ve asıl fiillere gelerek yapan ve satan manasını ifade ettiği açıklanarak bunlara *avcı, balıkçı, ekmekçi, bileyici* gibi sözcükler örnek verilir (2015: 182). Bu açıklamaya ve verilen örneklere göre *+Cl / +CU* ekiyle *-(y)lcl / -(y)UcU* eklerinin birlikte ele alındığı ve aynı işlevli yapım ekleri olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Eserdeki 355 çalışan adı içinde türemiş yapılı sözcüklerin oranı %64'ten fazladır. Bu durum halkın doğrudan doğruya içinde bulunduğu, toplumun tabanına yayılmış, geçim kaynağı hâline gelmiş mesleklerde çalışan insanların adlandırılmasında türetme yönteminin çok işlek bir şekilde kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Günlük dilde veya halk dilinde ihtiyacı hissedilen sözcükler daha çok kelime türetmeyle karşılanmaktadır.

Yukarıdaki durumun tersine terim alanlarında türemiş yapılı sözcüklerin daha az yer aldığı görülmektedir. Mesela astronomi terimlerinde %1, dil bilgisi terimlerinde %7 civarında türemiş yapılı sözcük bulunmaktadır. Bu durum halkın az bir kısmını ilgilendiren alanlarda türemiş yapılı sözcüklerin az bulunduğunu göstermektedir.

7.A.2.2. Birleşik Sözcüklerden Türemiş Meslek Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde birleşik yapılı sözcüklerden türetilmiş birçok meslek çalışanı adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	odoun yaredje	odun yarıcı	oduncu	(T.+T.)T.	bûcheron	51a
2.	guzél yazan	güzel yazan	hattat	(T.+T.)T.	calligraphe	53b
3.	yun tarayedje	yün tarayıcı	hallaç	(T.+T.)T.	cardeur	56b
4.	araba yapedje	araba yapıcı	arabacı	(T.+T.)T.	carrossier	57a
5.	éskilér arayedje	eskiler arayıcı	paçavracı	(T.+T.)T.	chiffonnier	66b

6.	mérdjan tchekaran	mercan çıkaran	mercancı	(A.+T.)T.	corailleur	90b
7.	arz édén	arz eden	arz eden[1]	(A.+T.)T.	exposant	172b
8.	piano yapedje	piyano yapıcı	piyanocu	(İ.+T.)T.	facteur	174a
9.	sou yoldjou	su yolcu	saka	(T.+T.)T.	fontainier	182b
10.	takhta ovalaïdje	tahta ovalayıcı	tahta silici	(F.+T.)T.	frotteur	186b
11.	khasta bakan	hasta bakan	hasta bakıcı	(F.+T.)T.	infirmier	216a
12.	kitab baghlaïdje	kitab bağlayıcı	mücellit	(A.+T.)T.	relieur	349b
13.	béz dokouyan	bez dokuyan	çulha	(A.+T.)T.	tisserand	410a
14.	tchorab eurudju	çorab örücü	çorapçı	(F.+T.)T.	tricoteur	420a
15.	ach idén	aş iden	aşıcı	(T.+T.)T.	vaccinateur	426b
16.	roughén yapan	rugen yapan	apreci[2]	(F.+T.)T.	vernisseur	434a
17.	ser yapan	sır yapan	apreci	(T.+T.)T.		

Calfa Sözlüğü'nde birleşik yapılı sözcüklerden türetilmiş 17 meslek çalışanı adı tespit edilmiştir. Bunlardan *su yolcu* meslek adı hâriç hepsinde *-IcI, -UcU* ve *-An* ekleri kullanılmıştır. Bilindiği gibi bu ekler geniş zaman sıfat-fiil ekleridir. Korkmaz, ses erime ve değişmeleriyle oluşan *-IcI / -UcU* ekinin getirildiği fiillerden bir hareketi alışkanlık hâlinde yapma veya yapan vasfı yükleyen sıfat-fiiller türettiğini dile getirmektedir (2009: 963).

Bu yapıdaki *güzel yazan, yün tarayıcı, bez dokuyan, kitap bağlayıcı* gibi meslek çalışanı adları *hattat / hubnuviş, hallac, çulah / bezzaz, mücellid* gibi yabancı kökenli meslek adlarının Türkçeleştirilmesi sonucu oluşmuştur. Bu durum Osmanlı Türçesinin güçlü bir Türkçecilik düşüncesine sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

7.A.3. Birleşik Yapılı Meslek Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması, sıfat tamlaması, yabancı tamlama gibi farklı yapılarda meslek çalışanı adları da yer almaktadır. Bu farklı yapıların hepsi ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

[1] Teşhir görevlisi
[2] Kumaş veya derinin cilalanması, perdahlanması

7.A.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Meslek Çalışanı Adları

Osmanlı Türkçesinde yer alan meslek çalışanı adlarının büyük bir kısmı türemiş yapılıdır fakat isim tamlaması yapısında da bir hayli meslek çalışanı adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	sarraf semsare	sarraf sımsarı	borsa simsarı	A.+A.	agent de change	9a
2.	dava vékili	dava vekili	avukat	A.+A.	avocat	31b
3.	vékili dava bache	vekili dava başı	baro başkanı	A.+A.+T.	bâtonnier	37a
4.	segher tchobane	sığır çobanı	sığırtmaç	T.+F.	bouvier	48a
5.	yuk arabadjece	yük arabacısı	arabacı	T.+T.	charretier	64a
6.	oda ouchaghe	oda uşağı	odacı	T.+T.	commis	75b
7.	kahvé tabici	kahve tabisi	garson	A.+A.	garçon de café	189a
8.	at bazirguiane	at bazirgânı	at satıcısı	T.+F.	maquignon	246b
9.	konak mubachere	konak mübaşırı	kâhya	T.+A.	maréchal des logis	247a
10.	tchiftlik multézimi	çiftlik mültezimi	yarıcı	(F.)T.+A.	métayer	254a
11.	gueuz hékimi	göz hekimi	göz doktoru	T.+A.	oculiste	277a
12.	tézéyun nakkache	tezeyün nakkaşı	süslemeci	A.+A.	ornementiste	283a
13.	aïak hékimi	ayak hekimi	pedikür	T.+A.	pédicure	296b
14.	houkouke milél muéllifi	hukukı milel müellifi	politika yazarı	A.+A.+A.	publiciste	330b
15.	serr kiatibi	sırr kâtibi	sekreter	A.+A.	secrétaire	374a
16.	haïvan hékimi	hayvan hekimi	veteriner	A.+A.	vétérinaire	435b
17.	kira arabadjece	kira arabacısı	kira arabacısı	A.+T.	voiturin	442b
18.	ip djambaze	ip cambazı	ip cambazı	T.+F.	voltigeur	443b

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 18 meslek çalışanı adı tespit edilmiştir. Bu adların hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. Eserde geçen *kahve tabisi, ayak hekimi, hayvan hekimi* gibi isim tamlaması kuruluşundaki sözcüklerin Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlar olduğu dikkat çekmektedir. Bu sözcüklerin yerine günümüz Türkçesinde sırasıyla *garson, pedikürcü, veteriner* sözcükleri kullanım bulmaktadır.

İsim tamlaması yapısındaki meslek çalışanı adlarında Osmanlı toplumunun sosyoekonomik yapısı hakkında önemli ipuçları görmek mümkün olmaktadır. Mesela *at bazirgânı, konak mübaşırı, çiftlik mültezimi, ip cambazı* gibi meslek çalışanı adlarında Osmanlı toplumu hakkında genel olsa da önemli bilgilere ulaşılabilir.

7.A.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Meslek Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yanında az da olsa sıfat tamlaması yapısında da meslek çalışanı adları da yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	mulazim djérrah	mülazim cerrah	cerrah yardımcısı	A.+A.	aide-major	10a
2.	achdje kare	aşcı karı	kadın aşçı	T.+T.	cuisinière	102b
3.	bach térdjiman	baş terciman	baştercüman	T.+A.	premier drogman	141b

Eserde sıfat tamlaması yapısında 3 meslek çalışanı adı tespit edilmiştir.

7.A.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Meslek Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde çok olmasa da yabancı tamlama yapısında da meslek çalışanı adları yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	éhli ziraat	ehli ziraat	ziraatçı	A.+A.	agronome	9b
2.	açarchinas	asarşinas	antikacı	A.+F.	antiquaire	17a
3.	khoubnouvich	hubnuviş	hattat	F.+F.	calligraphe	53b
4.	réhnuma	rehnüma	rehber	F.+F.	conducteur	80a
5.	tabibi muchavér	tabibi müşaver	danışman hekim	A.+A.	medecin consultant	85a
6.	émanétdar	emanetdar	emanetçi	A.+F.	dépositaire	118b
7.	nalband	nalband	nalbant	A.+F.	ferrant	178a
8.	kétkhouda	kethuda	kethüda	F.+F.	intendant	221a
9.	hokkabaz	hokkabaz	hokkabaz	A.+F.	jongleur	227a
10.	sihirbaz	sihirbaz	sihirbaz	A.+F.	magicien	242a
11.	kouchbaz	kuşbaz	kuşbaz	T.+F.	oiseleur	279a
12.	sermakéch	sırmakeş	sırmakeş	T.+F.	passementier	293a

13.	vékilkhardj	vekilharc	vekilharç	A.+A.	pourvoyeur	317b

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 13 meslek çalışanı adı tespit edilmiştir. Bu tamlamaların hepsi Farsça tamlama yapısındadır.

Meslek çalışanı adları içinde yabancı tamlama yapısındaki meslek çalışanı adlarının oranı yaklaşık %3 oranındadır. Halkın tabii ihtiyaçlarından doğmuş, toplumda kendine yer edinmiş mesleklerde çalışan kişilerin adlandırılmasında dil öncelikle kelime türetme yöntemine başvurmakta, yabancı tamlama yapısındaki alıntıları kullanma yoluna pek gitmemektedir. Yabancı tamlama yapısındaki sözcükler, terim alanları gibi daha çok halktan uzak, kullanım genişliği daha az alanlarda sık görülmektedir. Mesela yönetim alanında %28, astronomi alanında % 35, dil bilgisi alanında da %37 civarında yabancı tamlama yapısında terim yer almaktadır.

Kuşbaz, sırmakeş gibi yabancı tamlama yapısındaki meslek çalışanı adlarında *kuş* ve *sırma* gibi yerli sözcüklerin Farsça sözcüklerle tamlama kurduğu görülmektedir. Bu şekilde yerli sözcüklerin yabancı kökenli sözcüklerle birlikte kullanımı çok yaygın olmasa da günümüz Türkçesinde de görülmektedir.

Eserde asarşinas, *rehnüma, vekilharç* gibi yabancı tamlama yapısındaki meslek çalışanı adlarıyal birlikte aynı madde içinde *antikacı, kulaguz, zahireci* gibi dilin kendi imkânlarıyla üretilmiş sözcüklerin de kullanıldığı görülmektedir. Üstelik bu kelimeler sözlükte ilk sırada, yabancı tamlama yapısındaki sözcükler ise ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki sözcükleri Türkçeleştirme gayretinin bir sonucu olarak görülebilir. Böylelikle dile giren yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin yerine dil zamanla kendi imkânlarıyla ürettiği sözcükleri kullanma yoluna gitmiştir.

7.B. Kamu Çalışanları Adları

Osmanlı hiyerarşisinde en üst mevkide padişah yer almaktaydı. *"Devletin mutlak hâkimi olan ve halkı adaletli bir şekilde yönetmekle sorumlu tutulan padişah, idarî, askerî, malî ve hukukla ilgili her konuda söz sahibi idi."*(Armağan, 2011: 147). "*Yönetimde veziriazam (daha sonra sadrazam) ve vezirler hükümdarın birinci derece yardımcılarıydı."* (Halaçoğlu, 1991: 7). Diğer bütün yöneticiler, görevliler ve çalışanlar padişaha bağlı bulunmaktaydı. Osmanlı devletinde sadrazamlar, vezirler, nazırlar gibi üst düzey yöneticilerinin yanında zaptiye, mübaşir, polis gibi hizmet kadrolarında bulunan birçok kamu çalışanı vardı. Osmanlı Devleti'nin yönetim kademelerinde bulunan üst düzey yöneticiler, bürokratlar ve devletin çeşitli kurumlarında vazife gören çalışanlar / görevliler kamu çalışanları olarak ele alınmıştır.

Devlette çalışanların, görevlilerin adlandırılmasında kullanılan sözcükler Osmanlı Türkçesinin hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu adlar yapı ve dil kökeni bakımından incelenerek Osmanlı Türkçesi söz varlığının niteliği, kaynağı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

7.B.1. Basit Yapılı Kamu Çalışanı Adları

Hiçbir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan sözcüklere basit yapılı sözcükler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan basit yapılı kamu çalışanı adları aşağıda listelenmiştir.

1.	attaché	attaşe	ataşe	FR.	attaché	25b
2.	kantchélér	kançeler	kançılar	İ.	chancelier	62a
3.	kiatib	kâtib	kâtip	A.	clerc	71a
4.	mubacher	mübaşır	mübaşır	A.	commissaire	75b
5.	komicér	komiser	komiser	FR.		
6.	zabit	zabit	zabit	A.	commissaire de police	75b
7.	muchavir	müşavir	müşavir	A.	conseiller	83a
8.	mustéchar	müsteşar	müsteşar	A.		
9.	konsolos	konsolos	konsolos	R.	consul	85a
10.	vékil	vekil	vekil	A.	délegue	113b
11.	méémour	meemur	memur	A.	députe	119b

12.	diplomat	diplomat	diplomat	FR.	diplomate	131b
13.	békdji	bekci	bekçi	T.	garde	189a
14.	mudir	müdir	müdür	A.	gouverneur	193b
15.	mucéllim	müsellim	müsellim	A.		
16.	kiahia	kâhya	kâhya	A.	homme d'affaires	201b
17.	nazer	nazır	nazır	A.	intendant	221a
18.	émin	emin	emin	A.		
19.	hakim	hakim	hakim	A.	magistrat	242a
20.	kade	kadı	kadı	A.		
21.	éltchi	elçi	elçi	T.	premier ministre	256b
22.	séfir	sefir	sefir	A.		
23.	vézir	vezir	vezir	A.	premier ministre	256b
24.	mouhassel	muhassıl	muhassıl	A.	percepteur	298b
25.	mourakhkhas	murahhas	murahhas[1]	A.	plénipotentiaire	309b
26.	zabtié	zabtiye	zaptiye	A.	poliçe	312b
27.	polis	polis	polis	FR.		
28.	muhtécib	mühtesib	muhtesip[2]	A.	prévôt	323a
29.	vékil	vekil	dava vekili[3]	A.	procureur	325b
30.	aças	asas	asas[4]	A.	sbire	372a
31.	kavvas	kavvas	kavas	A.		
32.	vali	vali	vali	A.	vice-roi	436a

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 32 kamu çalışanı adı tespit edilmiştir. Bu adlardan *mübaşir, vekil, vali* gibi 24 ad Arapça kökenli, *komiser, konsolos, polis* gibi 6 ad ise Batı kökenlidir. Osmanlı Türkçesi kamu çalışanları adlarında Batı kökenli adların da yer alması Batı etkisinin, Batı yönetim anlayışının yavaş yavaş Osmanlıda hissedilmeye, benimsenmeye başlandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

[1] Tam yetkili elçi
[2] Belediye görevlisi
[3] Savcı
[4] Güvenlik görevlisi

7.B.2. Türemiş Yapılı Kamu Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı kamu çalışanı adları yanında yapım ekleriyle türetilmiş, kamu çalışanı adları da yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	ondalekdje	ondalıkcı	vergi memuru	T.	dîmeur	131b
2.	postadje	postacı	postacı	(İ.)T.	facteur	174a
3.	méktoubdje	mektubcı	mektupçu	(A.)T.		
4.	koroudjou	korucu	orman korucusu	T.	garde forestier	183a
5.	névbétdji	nevbetci	nöbetçi	(A.)T.	garde	189.
6.	zendandje	zındancı	zindancı	(F.)T.	geôlier	191b
7.	sikkédji	sikkeci	sikkezen	(A.)T.	monnayeur	260b
8.	ghouramadje	guramacı	tasfiye memuru	(A.)T.	liquidateur	237a
9.	gueumrukdju	gömrükcü	gümrükçü	(R.)T.	publicain	330b
10.	takrirdji	takrirci	raportör	(A.)T.	rapporteur	339b
11.	amédji	ameci	amedci[1]	(F.)T.		
12.	télkhisdji	telhisci	telhisçi[2]	(A.)T.	référendaire	346a
13.	baltadje	baltacı	baltacı[3]	T.	sapeur	370b
14.	baltale	baltalı	baltacı	T.		

Eserde türemiş yapılı 14 kamu çalışanı adı tespit edilmiştir. Bunlardan *baltalı* sözzü hariç hepsi *+cI, +cU* ekiyle türemiş adlardır. Meslek çalışanı adlarında türemiş yapılı adların oranı %64 civarındayken kamu çalışanı adlarında ise bu oranın %12 civarında olması dikkat çekmektedir.

Sözlükte geçen *korucu* sözcüğü sanki *korumak* fiilinden türemiş gibi bir görünüm arz etmektedir. Fakat sözcüğün etimolojisi *korucu<korı-ġ + çı* şeklindedir (Gülensoy, 2007: 543). *Korucu* sözcüğü bir fiilden gelmektedir fakat fiil önce eski bir isim yapım eki olan *-ġ* ile isim gövdesi hâline gelmiş, ardından da *+cI* isimden isim yapma ekini almıştır. Oğuz Türkçesinin bir özelliği olarak *-ġ* sesi zamanla düşmüş ve sözcük *korucu* şeklinde günümüz Türkçesine kadar gelmiştir.

[1] Başkâtip
[2] Padişaha sunulacak işlerin özetini çıkarmakla görevli kişi
[3] "Önceleri sefer sırasında çalılık ve ormanlık yerleri temizlemek, yol açmak, çadırları kurup kaldırmak, yükleri bindirip indirmekle, sonraları kızlar ağasına bağlı olarak sarayı korumak ve sarayın dış hizmetlerini yapmakla görevli kimse, baltalı" (GTS).

7.B.3. Birleşik Yapılı Kamu Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması, sıfat tamlaması, yabancı tamlama kuruluşunda birçok kamu çalışanı adı yer almaktadır. Bunların her biri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

7.B.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Kamu Çalışanı Adları

Osmanlı Türkçesi söz varlığında isim tamlaması yapısında bir hayli kamu çalışanı adı yer almaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen bu kamu çalışanı adları aşağıda listelenmiştir.

1.	maslahat vékili	maslahat vekili	maslahatgüzar	A.+A.	agent d'affaire	9a
2.	déftér émini	defter emini	defter emini[1]	A.+A.	archiviste	20b
3.	hakim yavéri	hakim yaveri	hakim yardımcısı	A.+F.	assesseur	24a
4.	hakim muini	hakim müini	hâkim yardımcısı	A.+A.		
5.	mustéchar yavéri	müsteşar yaveri	müşavir	A.+F.	conseiller assesseur	24a
6.	séfarét méémoure	sefaret meemurı	ataşe	A.+A.	attaché	25b
7.	ordou koltoukdjouçou	ordu koltukcusu	asker kantincisi	T.+T.	cantinier	55b
8.	divan kiatibi	divan kâtibi	kançılar	A.+A.	chancelier	62a
9.	béylikdji bache	beylikci başı	başkançılar	T.+T.	grand chancelier	62a
10.	gueumruk émini	gömrük emini	gümrük görevlisi	R.+A.	intendant de douane	139b
11.	ébniyé nazere	ebniye nazırı	bayındırlık bakanı	A.+A.	édile	151a
12.	maliyé nazere	maliye nazırı	maliye bakanı	A.+A.	ministre des finances	180b
13.	orman békdjici	orman bekcisi	orman korucusu	T.+T.	gadre-champêtre	189a
14.	av békdjici	av bekcisi	av bekçisi	T.+T.	garde-chasse	189a
15.	zendan béktchici	zından bekçisi	zindancı	F.+T.	geôlier	191b
16.	méhkémé kiatibi	mehkeme kâtibi	mahkeme kâtibi	A.+A.	greffier	195b
17.	méarifi oumoumiyé nazere	mearifi umumiye nazırı	eğitim bakanı	A.+A.+A.	ministre de l'ınstruction publique	220a
18.	dakhilié nazere	dahiliye nazırı	içişleri bakanı	A.+A.	ministère de l'intérieur	221b

[1] Bir ilin tapu işlerine bakan en üst düzeydeki görevli

19.	hékim bache	hekim başı	hekimbaşı	A.+T.	premier médecin du sultan	250a
20.	oumouri bahrié nazere	umuri bahriye nazırı	kaptanıderya	A.+A.+A.	le ministre de la marine	247b
21.	oumouri dakhilié nazere	umuri dahiliye nazırı	içişleri bakanı	A.+A.+A.	le ministre de l'intérieur	256b
22.	harbié nazere	harbiye nazırı	savunma bakanı	A.+A.	ministre de la guerre	256b
23.	oumoûri kha-ridjié nazere	umûri hariciye nazırı	dışişleri bakanı	A.+A.+A.	ministre des affaires étrangères	256b
24.	tidjarét nazere	ticaret nazırı	ticaret bakanı	A.+A.	ministre du commerce	256b
25.	ziraat nazere	ziraat nazırı	tarım bakanı	A.+A.	ministre de l'agriculture	256b
26.	basmakhané nazere	basmahane nazırı	basmahane müdürü	T.+F.+A.	prote	329b
27.	ordou vékilhardje	ordu vekilharcı	levazımcı	T.+A.+A.	quartier-maître	333a
28.	khardj u masraf vékili	harc ü masraf vekili	maliye bakanı	A.+A.+A.	questeur	334a
29.	mouhafez vékili	muhafız vekili	emniyet müdürü	A.+A.	sous gouverneur	388b
30.	ordou achdjece	ordu aşcısı	ordu aşcısı	T.+T.	vivandier	440b
31.	khaziné émini	hazine emini	hazinedar	A.+A.	trésorier	419a
32.	bahrié fériki	bahriye feriki	visamiral	A.+A.	vice-amiral	436a
33.	kapdan pacha vékili	kapdan paşa vekili	visamiral	İ.+T.+A.		
34.	konsolos vékili	konsolos vekili	konsolos vekili	R.+A.	vice-consul	436a
35.	réis vékili	reis vekili	başkan vekili	A.+A.	vice-président	436a
36.	padichah vékili	padişah vekili	veziriazam	F.+A.	vice-roi	436a

Eserde isim tamlaması yapısında 36 kamu çalışanı adı tespit edilmiştir. Bu adların hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. Bunlar arasında *mearifi umumiye nazırı, umuri bahriye nazırı, harc ü masraf vekili* gibi adlarda yabancı tamlama yapısındaki bazı unsurların da Türkçe tamlama yapısında yer aldığı görülmektedir. Bu durum dile giren yabancı kökenli tamlamaların Türkçeleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir.

7.B.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Kamu Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yanında sıfat tamlaması yapısında da kamu çalışanı adı yer almaktadır. Sözlükte geçen bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	bach konsolos	baş konsolos	başkonsolos	T.+R.	consul général	85a
2.	mabéyindji kaden	mabeyinci kadın	nedime	(A.)T.+T.	dame d'honneur	104a
3.	orta éltchi	orta elçi	orta elçi	T.+T.	internonce	222a
4.	kaptan pacha	kaptan paşa	kaptan paşa	İ.+T.	le ministre de la marine	247b
5.	mourakhkhas éltchi	murahhas elçi	tam yetkili elçi	A.+T.	ministre plénipotentiaire	256b
6.	bach kiatib	baş kâtib	başkâtip	T.+A.	protonotaire	329b
7.	ikindji nazer	ikinci nazır	ikinci nazır	T.+A.	sous-directeur	388b
8.	ikindji kaïmakam	ikinci kaymakam	ikinci kaymakam	T.+A.+A.	sous-lieutenant	388b
9.	bach nazer	baş nazır	sadrazam	T.+A.	surintendant	397a

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında 9 kamu çalışanı adı tespit edilmiştir. Sıfat tamlaması yapısında yer alan bu adlar aslında bir kamu alanının farklı statüdeki görevlilerini belirtmektedir. Mesela *orta elçi, baş nazır, kaptan paşa* adları bir kamu alanında farklı statülerde bulunan görevlilerin adıdır.

7.B.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Kamu Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde Türkçe tamlamaların yanında yabancı tamlama yapısında da bir hayli kamu çalışanı adı yer almaktadır. Sözlükte geçen bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	déftérdar	defterdar	defterdar	A.+F.	archiviste	20b
2.	chéhbéndér	şehbender	konsolos	F.+F.	consul	85a
3.	silahdar	silahdar	silahtar	A.+F.	écuyer	151a
4.	mirahor	mirahor	imrahor	F.+F.	écuyer	151a
5.	mansebdar	mansıbdar	mansıbdar[1]	A.+F.	fonctionnaire	182b
6.	meuhurdar	möhürdar	mühürdar	F.+F.	garde des sceaux	189a
7.	maslahat guzar	maslahat güzar	maslahatgüzar	A.+F.	homme d'affaires	201b

[1] Osmanlıda yüksek dereceli memur

8.	sikkézén	sikkezen	sikkezen	A.+F.	monnayeur	260b
9.	kaïmakam	kaymakam	kaymakam	A.+A.	lieutenant	236a
10.	kéthouda	kethuda	kethüda	F.+F.	majordome	243b
11.	séraskér	serasker	başkomutan	F.+A.	ministre de la guerre	256b
12.	chéri kiatib	şeri kâtib	noter	A.+A.	notarie	272b
13.	tahsildar	tahsildar	tahsildar	A.+F.	percepteur	298b
14.	politikchinas	politikşinas	politikacı	İ.+F.	politique	313a
15.	khaznédar	haznedar	hazinedar	A.+F.	questeur	334a
16.	nazeri sani	nazıri sani	ikinci bakan	A.+A.	sous-directeur	388b
17.	mulazimi sani	mülazimi sani	teğmen	A.+A.	sous-directeur	388b
18.	réici sani	reisi sani	ikinci başkan	A.+A.	vice-président	436a
19.	vézîri azém	vezîri azem	veziriazam	A.+A.	le grandvizir	441a
20.	sàdri azam	sadri azam	sadrazam	A.+A.		

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 20 kamu çalışanı adı tespit edilmiştir. Bu tamlamalar Farsça tamlama yapısındadır. Yabancı tamlama yapısındaki bu adların çoğu Türkçeleştirilmiştir. Mesela *kethüda / kâhya, sikkezen / sikkeci, nazıri sani / ikinci nazır, reisi sani / reis vekili, politikşinas / umuri düvele aşina…*

Osmanlı Türkçesinde Farsça kökenli *dar* sözcüğüyle kurulmuş yabancı tamlama yapısında birçok kamu çalışanı adı yer almaktadır. Farsça *dar* sözcüğüyle kurulan *emektar, taraftar, bayraktar* gibi tamlamalarda sözcüğün bir ek gibi kullanılıp sessiz uyumuna göre şekil aldığı görülmektedir. *"Yabancı lisanlardan alınmış mürekkep kelimeler de bizim için basit ve asli hükmündedir: gramofon, telgraf, salname gibi."* (Cevat, 1931: 39). Özellikle Türkçede tek başlarına nerdeyse hiç kullanılmayan ancak tamlama yapılarında ortaya çıkan *dar*, *zen* gibi sözcüklerden oluşmuş *hükümdar, tahsildar, sikkezen* gibi sözcükleri de basit yapılı almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

7.B.3.4. Kısaltma Öbeği Yapısında Kamu Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde kısaltma öbeği yapısında birkaç kamu çalışanı adı yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	mouaméléti duvélé achina	muameleti düvele aşina	diplomat	A.+A.+F.	diplomate	131b

2.	oumouri duvele achina	umuri düvele aşina	politikacı	A.+A.+F.	politique	313a

Eserde kısaltma öbeği yapısında 2 kamu çalışanı adı tespit edilmiştir. Yaklaşma grubu yapısındaki bu iki adda da yabancı tamlama yapısındaki bir sözcüğün yer aldığı görülmektedir.

Muameleti düvele aşina, umuri düvele aşina adları Osmanlı Türkçesinde kullanım bulmuş sözcükler olarak dikkate çekmektedir. Günümüz Türkçesinde bu sözcüklerin yerine *diplomat* ve *politikacı* sözcükleri kullanılmaktadır.

7.C. Bilim Çalışanı Adları

Osmanlılarda çeşitli bilim alanlarında çalışanların adlandırılmasında meslek ve kamu çalışanlarından daha farklı bir yol izlenmiştir. Bu adlandırmada kullanılan sözcükler ve yapılar incelendiğinde Osmanlı Türkçesi söz varlığı hakkında daha somut yargılara ulaşmak kolaylaşacaktır.

Daha önce olduğu gibi bilim çalışanı adları da basit, türemiş ve birleşik yapılı bilim çalışanı adları olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiştir.

7.C.1. Basit Yapılı Bilim Çalışanı Adları

Türkçe hiçbir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan adlara basit yapılı adlar denir. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan basit yapılı bilim çalışanı adları aşağıda sıralanmıştır.

1.	munédjdjim	müneccim	müneccim	A.	astrologue	25b
2.	kimiaguér	kimyager	kimyager	K.	chimiste	66b
3.	muvérrikh	müverrih	müverrih	A.	chroniqueur	67b
4.	manteke	mantıkı	mantıkçı	A.	dialecticien	129a
5.	djoghraf	coğraf	coğrafyacı	A.	géographe	191b
6.	fakih	fakih	fakih	A.	jurisconsulte	228b
7.	mutéchérri	müteşerri	müteşerri	A.	légiste	233b
8.	médjous	mecus	müneccim	A.	mage	242a
9.	riazi	riyazi	matematikçi	A.	mathématicien	249a
10.	mudjévvid	mücevvid	filolog	A.	philologue	304a
11.	féiléçouf	feylesuf	filozof	FR.	philosophe	304a

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 11 bilim çalışanı adı tespit edilmiştir. Bu adların hepsi yabancı kökenlidir. Bu adlardan 9'u Arapça kökenlidir. *Kimyager* sözcüğü Arapça-Farsça unsurlardan oluşmuş karşık bir yapıdır, *feylesuf* ise Fransızca kökenlidir.

7.C.2. Türemiş Yapılı Bilim Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde az da olsa türemiş yapılı bilim çalışanı adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda verilmiştir.

1.	rakamdje	rakamcı	matematikçi	(A.)T.	arithméticien	21a
2.	kimiadje	kimyacı	kimyacı	(A.)T.	chimiste	66b

Sözlükte türemiş yapılı iki bilim çalışanı adı tespit edilmiştir. Türemiş yapılı bilim çalışanı adlarının az olması aslında şaşırtıcı değildir. Daha önce de değinildiği gibi halkın çok az bir kısmını ilgilendiren, halka çok az hitap eden alanlarda türemiş yapılı sözcükler çok az kullanım bulmaktadır. Mesela astronomi alanında %1, dil bilgisi alanında %7, kimya alanında %8 civarında türemiş yapılı terim yer almaktadır. Bu durum özellikle halkta kendine çok az yer bulan terim alanlarında türemiş yapılı sözcükleri oran olarak çok az olduğunu göstermektedir.

Meslek çalışanı adlarında %64, kamu çalışanlarında %12 civarında türemiş yapılı sözcük bulunurken bilim çalışanı adlarında %3 civarında türemiş yapılı sözcük bulunmaktadır. Bu durum konuşma dilinde, halk dilinde türemiş yapılı sözcüklerin daha fazla, yazı dilinde daha ise az bulunduğunu göstermektedir.

7.C.3. Birleşik Yapılı Bilim Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması, yabancı tamlama gibi farklı yapılarda da bilim çalışanı adı yer almaktadır. Bu yapıların hepsi ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

7.C.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Bilim Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde yer alan bilim çalışanı adları içinde isim tamlaması yapısında sadece bir bilim çalışanı adı tespit edilmiştir.

1.	loughat muéllifi	lugat müellifi	sözlükçü	A.+A.	lexicographe	235a

Sözlükte geçen *lugat müellifi* adı Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait bir kullanımdır. Günümüz Türkçesinde bu söz yerine *sözlükçü* veya *leksikograf* kullanım bulmaktadır.

7.C.3.2. Yabancı Tamlama Yapısında Bilim Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında bir hayli bilim çalışanı adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda sıralanmıştır.

1.	éhli téchrih	ehli teşrih	anatomist	A.+A.	anatomiste	15a
2.	éhli ilmou kadémiat	ehli ilmu kademiyat	arkeolog	A.+A.+A.	archéologue	20a
3.	éhli rakam	ehli rakam	matematikçi	A.+A.	arithméticien	21a
4.	éhli nudjoum	ehli nücum	astrolog	A.+A.	astrologue	25b
5.	éhli héyét	ehli heyet	gök bilimci	A.+A.	astronome	25b
6.	éhli raçat	ehli rasat	gök bilimci	A.+A.		
7.	éhli ilmi nébatat	ehli ilmi nebatat	botanikçi	A.+A.+A.	botaniste	45b
8.	guiyahchinas	giyahşinas	botanikçi	F.+F.		
9.	muhaçibi ézman	mühasibi ezman	kronolog	A.+A.	chronologiste	67b
10.	éhli ilmi kafa	ehli ilmi kafa[1]	ehli ilmi kafa	A.+A.+A.	crânologique	98a
11.	éhli ilmi mantek	ehli ilmi mantık	mantıkçı	A.+A.+A.	dialecticien	129a
12.	éhli fikeh	ehli fıkıh	fakih	A.+A.	docteur en droit	137a
13.	éhli ilmi idaréi mémalik	ehli ilmi idarei memalik	ekonomist	A.+A.+A.+A.	économiste	149b
14.	éhli imi tabakati arz	ehli ilmi tabakati arz	jeolog	A.+A.+A.	géologique	191b
15.	éhli imi sarf	ehli ismi sarf	gramerci	A.+A.+A.	grammairien	194a
16.	muéllifi sarf	müellifi sarf	gramerci	A.+A.		
17.	vakaanuvis	vakaanüvis	tarihçi	A.+F.	historiographe	201b
18.	abchinas	abşinas	su uzmanı	F.+F.	hydrographe	204b
19.	éhli bahsi simak	ehli bahsi simak	balık bilimci	A.+A.+A.	ichthyologique	205a
20.	éhli ilmi chéraat	ehli ilmi şeraat	hukukçu	A.+A.+A.	juriste	228b
21.	éhli chéri	ehli şeri	hukukçu	A.+A.	légiste	233b
22.	loughatnévis	lugatnevis	sözlükü	A.+F.	lexicographe	235a
23.	liçanachna	lisanaşna	dil bilimci	A.+F.	linguiste	237a
24.	zubanchinas	zübanşinas	dil bilimci	F.+F.		
25.	éhli mantek	ehli mantık	mantıkçı	A.+A.	logicien	238b
26.	mantekchinas	mantıkşinas	mantıkçı	A.+F.		
27.	éhli imi riazét	ehli ilmi riyazet	matematikçi	A.+A.+A.	mathématicien	249a
28.	éhli ilmi kélam	ehli ilmi kelam	kelamcı	A.+A.+A.	métaphysicien	254a
29.	éhli imi méadin	ehli ilmi meadin	maden bilimci	A.+A.+A.	minéralogiste	256a
30.	dérahimchinas	derahimşinas	nümismat	A.+F.	numismate	274b

[1] İnsanların kafatasını inceleme uzmanı

31.	éhli élsinéï charkié	ehli elsinei şarkiye	oryantalist	A.+A.+A.	orientaliste	282b
32.	éhli ilmi touyour	ehli ilmi tuyur	kuş bilimci	A.+A.+A.	ornithologiste	283a
33.	éhli marifèti édébiét	ehli marifeti edebiyet	filolog	A.+A.+A.	philologue	304a
34.	éhli ilmi tébaï	ehli ilmi tebayi	fizikçi	A.+A.+A.	physicien	304b
35.	simachinaci	simaşinasi	fizyolog	A.+F.	physiognomonique	304b
36.	éhli ilmi ébdan	ehli ilmi ebdan	fizyolog	A.+A.+A.	physiologiste	304b
37.	ébdanchinas	ebdanşinas	fizyolog	A.+F.	physiologiste	304b
38.	simachinaz	simaşinaz	fizyonomist	A.+F.	physionomiste	304b
39.	éhli ilmi védjih	ehli ilmi vecih	fizyonomist	A.+A.+A.		
40.	éhli kélam	ehli kelam	kelamcı	A.+A.	rhéteur	361a
41.	éhli ilmi ilahi	ehli ilmi ilahi	teolog	A.+A.+A.	théologien	408a
42.	éhli ilmi lahout	ehli ilmi lahut	teolog	A.+A.+A.		
43.	éhli bahsi haïvanat	ehli bahsi hayvanat	zoolog	A.+A.+A.	zoologiste	448b

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 43 bilim çalışanı adı tespit edilmiştir. Bu adların hepsi Farsça tamlama şeklindedir. Eser genelinde altmış bilim çalışanı adı yer almaktadır. Bu adların %71'ten fazlası yabancı tamlama yapısındadır.

Eserde *ehli ilmu kademiyat, ehli ilmi nebatat, ehli ilmi kafa* gibi en az üç sözcükten oluşan yabancı tamlama yapısında 20'den fazla bilim çalışanı adı yer almaktadır. Bu durum yüksek bir tahsil ve uzmanlık gerektiren, toplumda ancak çok az kişinin uğraşı olan bilim sahalarında yabancı dillerin etkisinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Eserde türemiş veya isim tamlaması yapısında çok az bilim çalışanı adının yer alması da aslında toplumda bilimin kendine çok az yer bulduğunu göstermektedir.

7.C.3.3. Kısaltma Öbeği Yapısında Bilim Çalışanı Adları

Calfa Sözlüğü'nde, isim tamlaması ve yabancı tamlama yapısı dışında kısaltma öbeği yapısında da bilim çalışanı adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda sıralanmıştır.

1.	ilmi tévarikhé achina	ilmi tevarihe aşina	kronolog	A.+A.+F.	chronologiste	67b
2.	ilmi résmi djihana vakef	ilmi resmi cihana vakıf	kozmograf	A.+A.+A.+A.	cosmographe	93a
3.	méchrek liçanlarené achina	meşrık lisanlarıne aşina	oryantalist	A.+A.+F.	orientaliste	282b

Sözlükte kısaltma gurubu yapısında 3 bilim çalışanı adı tespit edilmiştir. Bu adların üçü de yaklaşma grubu şeklindedir.

İlmi tevarih ve *ilmi resmi cihan* sözcüklerinde yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin yaklaşma öbeği içinde yer aldığı görülmektedir. Bu durum yabancı tamlama yapısında olsa bile alıntı sözcüklerin Türkçe kurallara göre şekillenerek yeni kullanımlar oluşturduğunu göstermektedir.

Tablolar

1. Tablo: Yapısına Göre Çalışan Adları								
KELİME YAPISI	Meslek Çalışanı (355)		Kamu Çalışanı (113)		Bilim Çalışanı (60)		Toplam (528)	
	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı
Basit	92	%25,9	32	%28,3	11	%18,3	135	%25,5
Türemiş	229	%64,5	14	%12,3	2	%3,3	245	%46,4
İsim Tam.	18	%5	36	%31,8	1	%1,6	55	%10,4
Sıfat Tam.	3	%0,8	9	%7,9	0	%0	12	%2,2
Yabancı Tam.	13	%3,6	20	%17,6	43	%71,6	76	%14,3
Diğer	0	%0	2	%1,7	3	%5	5	%0,9

2.Tablo: Kökenine Göre Çalışan Adları								
	Meslek Çalışa-nı (355)		Kamu Çalışanı (113)		Bilim Çalışa-nı (60)		Toplam (528)	
Kökeni	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı
Arapça	55	%15,4	24	%21,2	9	%15	88	%16,6
Farsça	27	%7,6	20	%17,6	43	%71,6	90	%17
Fransızca	4	%1,1	4	%3,5	1	%1,6	9	%1,7
İtalyanca	4	%1,1	1	%0,8	0	%0	5	%0,9
Rumca	2	%0,5	1	%0,8	0	%0	3	%0,5
Diğer	6	%1,6	0	%0	1	%1,6	7	%1,13
Türkçe	257	%72,3	63	%55,7	6	%10	326	%61,7

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 528 çalışan adı tespit edilmiştir. Bu adlarda çok farklı özellikler göz çarpmaktadır. Eserde geçen meslek çalışanı adları içinde türemiş yapılı sözcüklerin oranı %64 civarındayken kamu çalışanı adlarında %12, bilim çalışanı adlarında ise %3 civarında türemiş ad bulunmaktadır. Bu durum halkın doğrudan doğruya içinde bulunduğu, toplumun tabanına yayılmış, geçim kaynağı hâline gelmiş alanlarda çalışan insanların adlandırılmasında eklerle sözcük türetmenin çok işlek bir şekilde kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Yani günlük dilde veya halk dilinde ihtiyacı hissedilen sözcükler daha çok kelime türetme yoluyla karşılanmaktadır. Meslekler gibi toplumun tabii ihtiyaçlarından doğmuş çalışma alanlarında Türkçenin, yapım eklerini çok etkin bir şekilde kullanarak yeni kelimeler türettiği görülmektedir.

Yabancı tamlama yapısındaki çalışan adları, çalışma alanlarına göre büyük farklılıklar göstermektedir. Bilim alanında %71, kamu alanında %17, meslek alanlarında ise %3 civarında yabancı tamlama yapısında çalışan adı yer almaktadır. Bu durum türemiş yapılı çalışan adlarında görülen tablonun tam tersidir. Bilimin toplumda çok az bir uğraş alanı olması, halkın gündelik hayatına inecek kadar toplumda yaygın olmaması, çok dar bir alana hitap etmesi gibi durumlardan dolayı dil kendi bünyesinden kelime üretmek yerine başka dillerden alıntı sözcük alma yoluna gitmiştir. Bir başka ifadeyle halktan uzak, kullanım alanı çok kısıtlı alanlarda yabancı tamlama kuruluşundaki yapıların çok sık, türemiş yapıların ise çok az kullanıldığı görülmektedir. Astronomi terimlerinde %1, dil bilgisi terimlerinde %7 civarında türemiş yapılı sözcüğün bulunması da bundandır.

Türkçe yapım ekleriyle türetilmiş adlarda *baltalı* adı hariç bütün adlarda *+cI, +cU ve -IcI, -UcU* yapım ekleri kullanılmıştır. Bunun yanında *fasılkâr, kadehkâr, hizmetkâr* gibi adlarda Arapça köklere Farsça eklerin getirilmiş olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Osmanlı Türkçesinde Farsça kökenli *dar* sözcüğüyle kurulmuş yabancı tamlama yapısında birçok çalışan adının yer aldığı görülmektedir.

Yine *kuşbaz, sırmakeş* gibi yabancı tamlama yapısındaki çalışan adlarında *kuş* ve *sırma* gibi yerli sözcüklerin Farsça sözcüklerle tamlama kurduğu görülmektedir. Bu şekilde yerli sözcüklerin yabancı kökenli sözcüklerle birlikte kullanımı çok yaygın olmasa da günümüz Türkçesinde de görülmektedir.

Çalışan adlarında yer alan sözcüklerin kökenine bakıldığında Fransızca, İtalyanca gibi Batı dillerinden çok az sözcüğün Osmanlı Türkçesine geçtiği görülmektedir. Meslek çalışanlarında %2, kamu çalışanlarında %5, bilim çalışanlarında %1civarında Batı kökenli sözcük vardır. Bu durum Osmanlı'da son dönemlere kadar çalışma alanlarında geleneksel yapı ve anlayışın sürdürüldüğünü göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen *kahve tabisi, ayak hekimi, hayvan hekimi* gibi isim tamlaması kuruluşundaki sözcüklerin Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlar olduğu dikkat çekmektedir. Günümüz Türkçesinde bu sözlerin yerine *garson, pedikürcü, veteriner* sözcükleri kullanım bulmaktadır. Yine benzer şekilde *asarşinas, rehnüma, vekilharç* gibi yabancı tamlama yapısındaki çalışan adları yanında *antikacı, kulaguz, zahireci* gibi dilin kendi imkânlarıyla üretilmiş adlar da sözlükte yer almaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde Türkçeleştirme gayretinin bir sonucu olarak görülebilir.

Eser genelinde çalışan adlarına bakıldığında Osmanlı toplumunun sosyoekonomik yapısını hakkında önemli ipuçları görmek mümkündür. Mesela *debbağ, müzehhib, kalemkâr, kadehkâr, mücellid, vezir, ondalıkcı, telhisci, at bazirgânı, konak mübaşırı, çiftlik mültezimi, ip cambazı* gibi adlarından genel olsa da Osmanlı toplumu hakkında önemli bilgilere ulaşılabilir. Bu adların bir kısmının günümüz Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir. Bu durum sosyokültürel ortam değiştikçe çalışan adlarının bir kısmının da kullanımdan düştüğünü göstermektedir.

8. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE DENİZCİLİK TERİMLERİ

Türklerin Anadolu'ya gelişi hayatlarında, kültüründe, dilinde büyük değişmeler, gelişmeler meydana getirmiştir. Özdemir, Türklerin üç tarafı denizlerle çevrili Anadolu topraklarına yerleşmeye başladıkları andan itibaren denize yönelme ihtiyacı duyduğunu ve böylece Türk denizciliğinin gelişme sürecinin başladığını dile getirmektedir (2015: 421).Türkler üç tarafı denizlerle çevrili olan bu topraklarda hâkimiyetini devam ettirmek, yeni topraklar fethetmek, diğer milletlerle ticaretini geliştirmek için denizleri etkin bir şekilde kullanmaya başladılar. Böylelikle denizcilik önem kazandı. Buna bağlı olarak dilde bu alanla ilgili terim ihtiyacı görülmeye başlandı. Bu terimlerin bir kısmı dilin kendi imkânlarıyla bir kısmı da başka dillerden karşılanmıştır.

Calfa Sözlüğü'nde çok sayıda Türkçe denizcilik terimleri yer almaktadır. Bunlar basit, türemiş ve birleşik yapılı denizcilik terimleri olmak üzere üç ana başlıkta toplanmıştır.

8.1. Basit Yapılı Türkçe Denizcilik Terimleri

Hiçbir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan terimlere basit yapılı terimler denir. Sözlükte basit yapılı çok sayıda Türkçe denizcilik terimi yer almaktadır. Basit yapılı bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	amiral	amiral	amiral	FR.	amiral	14a
2.	kapoudana	kapudana	amiral gemisi	İ.	vaisseau amiral	14a
3.	démir	demir	demir	T.	ancre	15a
4.	lénguér	lenger	lenger	F.		
5.	anténa	antena	yelken direği	FR.	antene	16b
6.	térsané	tersane	tersane	İ.	arsenal	22a
7.	orsa	orsa	orsa	İ.	babord	32a
8.	maouna	mauna	mavna	A.	bac	32a
9.	piyadé	piyade	piyade[1]	İ.	bateau	37a
10.	vapor	vapor	vapur	FR.	bateau à vapeur	37a
11.	alabanda	alabanda	alabanda	İ.	bordée	45a
12.	pouçoula	pusula	pusula	İ.	boussole	47b

[1] Bir tür kayık

13.	sintina	sintina	sintine	İ.	fond de cale	53b
14.	sandal	sandal	sandal	R.	canot	55a
15.	kabdan	kabdan	kaptan	İ.	capitaine	55b
16.	salapouria	salapurya	salapurya	İ.	chaloupe	61b
17.	filika	filika	filika	İ.		
18.	kapoudan	kapudan	kaptan	İ.	commandant de navire	74b
19.	koursan	kursan	korsan	İ.	corsaire	92b
20.	iskélé	iskele	iskele	İ.	débarcadère	105a
21.	souvar	suvar	gemiye binme	F.	embarquement	155b
22.	rakibét	rakibet	gemiye binme	A.		
23.	dumén	dümen	dümen	İ.	gouvernail	193b
24.	yédék	yedek	yedek	T.	halage	198b
25.	gabia	gabya	gabya	İ.	hune	204a
26.	alargha	alarga	alarga	İ.	largue	231b
27.	énguin	engin	engin	T.		
28.	safra	safra[1]	safra[2]	İ.	lest	234a
29.	saboura	sabura	sabura	İ.		
30.	sérén	seren	seren	T.	mât	248b
31.	guémi	gemi	gemi	T.	navire	268b
32.	séfiné	sefine	sefine	A.		
33.	dalian	dalyan	dalyan	R.	pêcherie	296a
34.	tombaz	tombaz	tombaz	T.	ponton	314a
35.	sal	sal	sal	T.		
36.	liman	liman	liman	R.	port	314b
37.	mérsa	mersa	mersa	A.		
38.	ketch	kıç	kıç	T.	poupe	317a
39.	loumbar	lumbar	lumbar	İ.	sabord	367a
40.	gueuvérté	göverte	güverte	İ.	tillac	409a
41.	bodja	boca	boca	İ.	tribord	419b
42.	kadirgha	kadirga	kadırga	R.	trirème	420b

[1] Deniz araçlarını dengede tutmak için kullanılan ağırlık
[2] Deniz araçlarını dengede tutmak için kullanılan ağırlık

43.	eghreb	ığrıb	balık ağı	R.	verveux	435a
44.	badiban	badiban	yelken	F.	voile	442a
45.	tchernek	çırnık	çırnık[1]	B.	yacht	447a

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 45 Türkçe denizcilik terimi tespit edilmiştir. Bu terimler içinde İtalyanca kökenli terimlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu dilden Osmanlı Türkçesine geçen *tersane, orsa, vapor, sintina, filika, iskele, göverte* gibi 21 terim bulunmaktadır. Bunun yanında Rumca ve Fransızca kökenli 8 terim vardır. Osmanlı Türkçesinde İtalyancadan çok sayıda denizcilik teriminin bulunmasında Osmanlıların denizci bir millet olan İtalyanlarla sıkı bir ilişki içinde olması etkili olmuştur.

Sözlükte yer alan basit yapılı Türkçe denizcilik terimlerinde Arapça ve Farsça kökenli çok az sayıda terim bulunmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde, bu dillerden Osmanlı Türkçesine geçen *lenger, mauna, sefine* gibi sadece 7 denizcilik terimi yer almaktadır. Bunda Arap ve Farsların denizcilik alanında pek varlığının olmaması etkili olmuştur.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında *demir / lenger, alarga / engin, safra / sabura, sala-purya / filika, gemi / sefine, tombaz / sal, liman / mersa* gibi yakın anlamlılık ilişkisi gösteren basit yapılı birçok denizcilik terimi yer almaktadır. Aksan, bir dilde birbirine yakın anlamda birçok sözcüğün bulunmasını o dilin zenginliğini, işlenmişliğini gösteren özelliklerden biri olduğunu söyler (2007: 65). Denizcilik terimlerinde yakın anlamlılık ilişkisi gösteren böyle sözcüklerin varlığı Osmanlı Türkçesinin söz varlığının zenginliği hakkında önemli ipuçları vermektedir.

*Calfa Sözlüğü'*nde yer alan *demir, kıç* terimi günlük dilde de kullanılan sözlerdir. *Demir* sözü konuşma dilinde denizcilik terimi olarak değil, bir maden adı olarak kullanılır. Aynı şekilde *kıç* sözü de konuşma dilinde bir organ adı olarak kullanılır. *Demir ve kıç* sözcükleri zaman içinde anlam genişlemesiyle terim anlamda kullanılmaya başlanmıştır. *Demir* denizcilik terimi olarak *çıpa* anlamına, *kıç* ise *geminin arka tarafı* anlamına gelmektedir. Bu durum Türkçede ihtiyaç duyulan terimlerin türetme, kelime birleştirme gibi yöntemlerin yanında mevcut sözcüklere yeni anlamlar yüklenerek karşılanabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

[1] Yelkenli gemi

8.2. Türemiş Yapılı Türkçe Denizcilik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde kök- gövdelere ve birleşik sözcüklere yapım ekleri getirilerek oluşturulmuş birçok denizcilik terimi yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu terimler iki başlık altında aşağıda sıralanmıştır.

8.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Denizcilik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök ve gövdelerinden türetilmiş birçok denizcilik terimi yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	yém	yem	balık yemi	T.	amorce	14a
2.	kayek	kayık	kayık	T.	bateau	37a
3.	tchékdiri	çekdiri	çektiri	T.	galère	188a
4.	kurék	kürek	kürek cezası	T.	galère	188a
5.	yédékdji	yedekci	gemi çekicisi	T.	haleur	198b
6.	dirék	direk	direk	T.	mât	248b
7.	guémidji	gemici	gemici	T.	navigateur	268b
8.	guémidjilik	gemicilik	gemicilik	T.	navigation	268b
9.	koursanlek	kursanlık	kursanlık	(İ.)T.	piraterie	306b
10.	tchéktirmé	çektirme	çektirme	T.	trirème	420b
11.	yélkén	yelken	yelken	T.	voile	442a

Sözlükte türemiş yapılı 11 denizcilik terimi tespit edilmiştir. Bunlardan sadece *kursanlık* teriminin kökü alıntıdır. Eserde geçen *yem, kayık, çekdiri, kürek, direk, çektirme* gibi terimler fiilden türerken *yedekçi, gemici, kursanlık* gibi terimler de bir isimden türemiştir.

Eserde geçen y*em, kürek* ve *direk* aslında halk dilinde kullanılan sözler olmakla beraber zamanla terim değerini kazanmıştır. Bir başka ifadeyle basit sözcükler önce aldıkları yapım ekleriyle türemiş yapılı sözcük hâline gelmiş, sonra da türemiş yapılı bu sözcükler anlam genişlemesiyle terim değerini kazanmıştır.

8.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Denizcilik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde birleşik yapılı sözcüklerden yapım ekleriyle türetilmiş Türkçe denizcilik terimleri de yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	kapoudan pachalek	kapudan paşalık	amirallik	(İ.+T.)T.	amirauté	14a
2.	guémi donadedje	gemi donadıcı	armatör	(T.+T.)T.	armateur	21a
3.	guémiylé keye sera guitmé	gemiyle kıyı sıra gitme	kabotaj	(T.+T.+T.+T.)T.	cabotage	52a
4.	yédék tchékmé	yedek çekme	yedek çekme	(T.+T.)T.	halage	198b

Osmanlı Türkçesi söz varlığında kullanım bulan *kapudan paşalık* sözü günümüz Türkçesindeki *amirallik* sözünü karşılamaktadır. Bu söz, *kaptan paşa* sözüne *+lIk, +lUk* yapım ekiyle türetilmiştir. Gülensoy, *paşa* sözcüğünün *Osmanlı* İmparatorluğu döneminde yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün bulunan askerlere verilen bir unvan olduğunu belirterek etimolojisinin *paşa* < *baş* + *ağa* şeklinde olabileceğini ileri sürer (2007: 689).

Gemi donadıcı, gemiyle kıyı sıra gitme ve *yedek çekme* terimlerinde fiilimsi ekleri kullanılarak yeni terimler elde edilmiştir. *Gemi donadıcı* sözüyle *armatör*, *gemiyle kıyı sıra gitme* sözüyle de *kabotaj* sözcüklerine Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır.

8.3. Birleşik Yapılı Türkçe Denizcilik Terimleri

Yeni bir kavramı karşılamak için en az iki sözcüğün bir araya gelerek kaynaşmasından oluşan sözcüklere birleşik sözcük denir. Türkçede birleşik sözcükler isim tamlaması, sıfat tamlaması, birleşik fiiller, kısaltma öbekleri gibi farklı yapılarda olabilir. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen farklı yapılardaki Türkçe denizcilik terimleri aşağıda ayrı başlıklar altında verilmiştir.

8.3.1. İsim tamlaması Yapısında Türkçe Denizcilik Terimleri

Türkçede ihtiyaç duyulan terimleri karşılamak için kullanılan en elverişli kelime birleştirme yöntemlerinin başında isim tamlamaları gelir. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan birleşik

yapılı denizcilik terimlerinin büyük çoğunluğu da isim tamlaması yapısındadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki Türkçe denizcilik terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	guémi takeme	gemi takımı	gemi takımı	T.+T.	agrès	9b
2.	yélkén diréyi	yelken direyi	yelken direği	T.+T.	antenne	16b
3.	ketch diréyi	kıç direyi	mizana	T.+T.	artimon	22b
4.	guémi bache	gemi başı	gemi başı	T.+T.	avant	30a
5.	khabér guémici	haber gemisi	haber gemisi	A.+T.	aviso	31b
6.	guéminin sol tarafe	geminin sol tarafı	iskele	T.+T.+A.	babord	32a
7.	tcharkh guémici	çark gemisi	vapur	F.+T.	bateau à vapeur	37a
8.	guéminin yane	geminin yanı	borda	T.+T.	bord	45a
9.	guémi ambare	gemi ambarı	sintine	T.+F.	cale	53b
10.	liman réici	liman reisi	liman reisi	R.+A.	de port capitaine	55b
11.	guémi miralaye	gemi miralayı	kaptan	T.+F.+R.	capitaine de vaisseau	55b
12.	guémi yuku	gemi yükü	kargo	T.+T.	cargaison	57a
13.	guémi hamouléci	gemi hamulesi	kargo	T.+A.		
14.	guémi haladlare	gemi haladları	halat	T.+R.	cordage	90b
15.	guémi ipleri	gemi ipleri	halat	T.+T.		
16.	déniz kherseze	deniz hırsızı	korsan	T.+T.	corsaire	92b
17.	koursan guémici	kursan gemisi	korsan gemisi	İ.+T.	corsaire	92b
18.	guémi otourmace	gemi oturması	karaya oturma	T.+T.	échouement	148a
19.	kaïk otourmace	kayık oturması	karaya oturma	T.+T.		
20.	midjané diréyi	micane direyi	mizana	İ.+T.	voile de misaine	257a
21.	midjané yélkéni	micane yelkeni	mizana yelkeni	İ.+T.		
22.	guémi paralanmace	gemi paralanması	gemi batması	T.+(F.)T.	naufrage	268b
23.	déniz yoldjouçou	deniz yolcusu	deniz yolcusu	T.+T.	navigateur	268b
24.	déniz yoldjouloughou	deniz yolculuğu	deniz yolculuğu	T.+T.	navigation	268b
25.	guémi réyici	gemi reyisi	kaptan	T.+A.	nocher	271b
26.	méktoub guémici	mektub gemisi	posta vapuru	A.+T.	paquebot	288b

27.	guémi baïraklare	gemi bayrakları	gemi bayrakları	T.+T.	pavois	295b
28.	guémi ketche	gemi kıçı	kıç	T.+T.	poupe	317a
29.	guéminin bach tarafe	geminin baş tarafı	pruva	T.+T.+A.	proue	329b
30.	guémi onourghace	gemi onurgası	omurga	T.+T.	quille	334b
31.	guémi yataghe	gemi yatağı	liman	T.+T.	rade	336b
32.	guémi tamiri	gemi tamiri	gemi tamiri	T.+A.	radoub	336b
33.	guémi salentece	gemi salıntısı	yalpa	T.+T.	roulis	365a
34.	guémi séntinace	gemi sentinası	sintine	T.+İ.	sentine	376b
35.	dumén sape	dümen sapı	dümen sapı	İ.+T.	timon	409a
36.	guéminin beuyukluyu	geminin böyüklüyü	tonaj	T.+T.	tonnage	411a
37.	guéminin sagh tarafe	geminin sağ tarafı	sancak	T.+T.+A.	tribord	419b
38.	yélkén guémici	yelken gemisi	yelkenli	T.+T.	vaisseau à voiles	427b
39.	djénk guémici	cenk gemisi	savaş gemisi	F.+T.	vaisseau de guerre	427b
40.	tudjdjar guémici	tüccar gemisi	ticaret gemisi	A.+T.	vaisseau marchand	427b

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 40 Türkçe denizcilik terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerden *geminin yanı, geminin sol tarafı, geminin baş tarafı, geminin böyüklüyü* terimleri hariç hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır.

Eserde geçen *geminin böyüklüyü* terimi günümüzde kullanılan *tonaj* terimini karşılayan Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü bir sözdür. Yine aynı şekilde *çark gemisi* terimi de Türkiye Türkçesinde *vapur* veya *buharlı gemi* olarak bilinen deniz aracı için Osmanlı Türkçesinde kullanılan sözlerden biridir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan denizcilik terimlerinin dilin kendi imkânlarıyla karşılanma gayretinde olunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

8.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Denizcilik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yanında sıfat tamlaması yapısında birçok Türkçe denizcilik terimi yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki denizcilik terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	kapoudan pacha	kapudan paşa	amiral	İ.+T.	amiral	14a
2.	bach amiral	baş amiral	kaptanıderya	T.+İ.	grand amiral	14a
3.	utch dirékli guémi	üç direkli gemi	üç direkli gemi	T.+T.+T.	navire à trois mats	248b
4.	dalghale déniz	dalgalı deniz	dalgalı deniz	T.+T.	mer agitée	252b
5.	fourtounale déniz	furtunalı deniz	fırtınalı deniz	(İ.)T.+T.	mer orageuse	252b
6.	limanlek déniz	limanlık deniz	sakin deniz	(R.)T.+T.	mer calme	252b
7.	utch dirékli	üç direkli	üç direkli	T.+T.	trois-mâts	421a
8.	iki ambarle guémi	iki ambarlı gemi	iki ambarlı gemi	T.+(F.)T.+T.	vaisseau à deux	427b
9.	utch ambarle guémi	üç ambarlı gemi	üç ambarlı gemi	T.+(F.)T.+T.	vaisseau à trois ponts	427b
10.	oufak sandal	ufak sandal	kayık	T.+R.	yole	447b

Sözlükte sıfat tamlaması yapısında 10 Türkçe denizcilik terimi tespit edilmiştir. Bu tamlamalardan *üç direkli* terimi hariç hepsi niteleme sıfatı ile kurulmuştur. *Üç direkli* terimi *üç direği olan gemi* anlamına gelmektedir.

Eserde geçen *üç direkli gemi, iki ambarlı gemi, üç ambarlı gemi* terimlerinde sayı bildiren sözcüklerin bir sıfat tamlaması kurduğu, daha sonra bu tamlamaların da bir ismi nitelediği görülmektedir.

8.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Denizcilik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması ve sıfat tamlaması dışında yabancı tamlama yapısında da Türkçe denizcilik terimleri yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki Türkçe denizcilik terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	térsanéyi amiré	tersanei amire	amirallık	İ.+A.	amirauté	14a
2.	séféri bahri	seferi bahri	deniz yolculuğu	A.+A.	navigation	268b
3.	séfaïni harbié	sefaini harbiye	savaş gemisi	A.+A.	les vaisseaux de guerre	427b

Sözlükte yabancı tamlama yapısında üç Türkçe denizcilik terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin üçü de Farsça tamlama yapısındadır. Eserde geçen bütün denizcilik terimleri içinde yabancı tamlamaların oranı %2 civarındadır. Başka alanlara göre bu oranın çok

düşük olduğu görülmektedir. Mesela kimya terimlerinde yabancı tamlama oranı %11, askerî terimlerinde ise %15'tir.

8.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Denizcilik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yer alan denizcilik terimlerinin bir kısmı birleşik fiil yapısındadır. Eserde tespit edilen bu yapısındaki Türkçe denizcilik terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	démir atmak	demir atmak	demir atmak	T.+T.	jeter l'ancre	15a
2.	lénguéréndaz olmak	lengerendaz olmak	demir atmak	F.+T.		
3.	démir kaldermak	demir kaldırmak	demir almak	T.+T.	lever l'ancre	15a
4.	yélkén atchmak	yelken açmak	yelken açmak	T.+T.	appareiller	17b
5.	guémi donatmak	gemi donatmak	gemi donatmak	T.+T.	armer	21a
6.	kalafat étmék	kalafat etmek	kalafatlamak	R.+T.	calfeutrer	53b
7.	dolou yélkén guitmék	dolu yelken gitmek	dolu yelken gitmek	T. +T.+T.	cingler	69a
8.	dénizé tchekmak	denize çıkmak	denize çıkmak	T.+T.	prendre la mer	252b
9.	yélkén étmék	yelken etmek	yol almak	T.+T.	faire voile	442a
10.	yélkén éndirmék	yelken endirmek	yelken indirmek	T.+T.	amener les voiles	442a

Sözlükte birleşik fiil yapısında 10 Türkçe denizcilik terimi tespit edilmiştir. Sözlükte geçen fiil yapısındaki bütün denizcilik terimlerinin birleşik fiil olması dikkat çekicidir.

8.3.5. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Denizcilik Terimleri

Birleşik yapılı Türkçe denizcilik terimleri içinde az da olsa kısaltma öbeği yapısında da terimler yer almaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen kısaltma öbeği yapısındaki Türkçe denizcilik terimleri aşağıda verilmiştir.

1.	déniz achere	deniz aşırı	denizaşırı	T.+T.	d'outre mer	252b
2.	guémidé top mazghale	gemide top mazgalı	lombar	T.+T.+R.	sabord	367a

Sözlükte kısaltma öbeği yapısında 2 denizcilik terimi tespit edilmiştir. Bu yapılardaki denizcilik terimleri Osmanlı Türkçesinde, dolayısıyla Türkçede ihtiyaç duyulan terimle-

rin isim tamlaması, sıfat tamlaması dışında az da olsa farklı yapılardan da karşılandığını, karşılanabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Eserde geçen *deniz aşırı* sözü *deniz aşırı (olarak)* sözünden, *gemide top mazgalı* sözü de *gemide (olan) top mazgalı* sözünden kısalmıştır.

Tablolar

1. Tablo: Kelime Yapısına Göre Türkçe Denizcilik Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Denizcilik Terimi Sayısı: 125			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		45	%36,0
Türemiş yapılı		15	%12,0
BİRLEŞİK KELİME	İsim tamlaması	40	%32
	Sıfat tamlaması	10	%8,0
	Yabancı Tamlama	3	%2,4
	Diğer	12	%9,6

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Denizcilik Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	4	0	0	0	0	0	4	%3,2
Farsça	3	0	0	0	3	0	6	%4,8
Rumca	5	0	0	0	0	0	5	%4
İtalyanca	21	0	0	0	0	0	21	%16,8
Fransızca	3	0	0	0	0	0	3	%2,4
Diğer	1	0	0	0	0	0	1	%0,8
Türkçe	8	15	40	10	0	12	85	%68

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 125 Türkçe denizcilik terimi tespit edilmiştir. Bunların arasında İtalyanca başta olmak üzere Rumca, Fransızca gibi Batı dillerinden geçen denizcilik terimlerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Bütün denizcilik terimleri içinde Batı kökenli sözlerin oranı %24 civarındayken Arapça ve Farsça kökenlilerin oranı ise %8 civarındadır. Bunda Osmanlıların İtalyanlar ve Rumlar gibi denizci milletlerle yakın ilişkileri etkili olmuştur.

Denizcilik terimlerinde basit yapılı terimlerin oranı %36 iken türemiş yapılı terimlerin oranı %12'dir. Denizcilik Osmanlıda askerî açıdan çok önem arz eden, önemli geçim kaynağı ve bir iş alanlarından biridir. Bundan dolayı bu alandaki terimler günlük dilde de çok kullanım bulmuştur.

Diğer alanlarda olduğu gibi denizcilik alanında da birleşik yapılı terimlerin büyük bir kısmı isim tamlaması şeklindedir. Bu tamlamaların, istisnalar hariç hepsinin belirtisiz isim tamlaması yapısında olması şaşırtıcı değildir.

Niteleme sıfatlarıyla kurulan tamlamaların kalıcı isim yapmaya, terim yapmaya çok elverişli olduğu denizcilik terimlerinde de doğrulanmaktadır. Eserde yer alan sıfat tamlaması yapısındaki 10 denizcilik teriminden 9'unda niteleme sıfatı yer almaktadır.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında *demir / lenger, alarga / engin, safra / sabura, salapurya / filika, gemi / sefine, tombaz / sal, liman / mersa; kayık / piyade, direk / seren, çektirme / kadırga, amiral / kapudan paşa* gibi yakın anlamlılık ilişkisi gösteren birçok denizcilik terimi yer almaktadır. Yakın anlamlılık ilişkisi gösteren böyle sözcüklerin varlığı Osmanlı Türkçesinin söz varlığının zenginliği hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde yer alan *demir, kıç, yem, kürek* ve *direk* terimleri günlük dilde de kullanılan sözlerdir. Bu durum Türkçede ihtiyaç duyulan terimlerin kelime birleştirme, başka dillerden alıntı yapma gibi yöntemlerin yanında mevcut sözcüklere yeni anlamlar yüklenerek karşılanabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Eserde geçen *geminin böyüklüyü* terimi günümüzde kullanılan *tonaj* terimini, *çark gemisi* terimi de *vapur veya buharlı gemi* olarak bilinen bir deniz aracı için Osmanlı Türkçesinde kullanılan sözlerden biridir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimleri başka dillerden almak yerine dilin kendi imkânlarıyla karşılama gayretinin, güçlü bir Türkçecilik düşüncesinin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

9. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE DİL BİLGİSİ TERİMLERİ

Karaağaç, dil bilgisini bir dilin sesten söz dizimine kadar bütün birimlerini, bu birimlerin yapı ve anlam özelliklerini araştıran bilim dalı olarak tanımlar (2012: 80). Eker de dil bilgisinin genel anlamıyla öğrenim kurumlarının çeşitli aşamalarında dilin seslerini, sözcük yapılarını, sözcük anlamlarını, sözcük kökenlerini, cümle kuruluşlarını ve bütün bunlarla ilgili kuralları inceleyen bilgi dalı olduğunu söyler (2011: 21).

İki dilli bir sözlük hazırlamak çok iyi bir dil bilgisine sahip olmayı gerektirmektedir. Bu anlamda *Calfa Sözlüğü* müellifinin iki farklı dil ailesinden gelen Fransızca ve Türkçe gibi dillerin gramerine son derece hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bundan olacak ki *Calfa Sözlüğü*'nde de azımsanamayacak kadar dil bilgisi terimi geçmektedir. Sözlükte tespit edilen Türkçe dil bilgisi terimleri basit, türemiş ve birleşik yapılı olmak üzere üç ana başlıkta toplanıp incelenmiş ve bunların dil kökenleri verilmiştir.

9.1. Basit Yapılı Türkçe Dil Bilgisi Terimleri

Basit yapılı terimler yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan terimlerdir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı birçok Türkçe dil bilgisi terimi yer almaktadır. Eserde geçen bu yapıdaki Türkçe dil bilgisi terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	élifbé	elifbe	alfabe	A.	abc	1b
2.	imalé	imale	imale	A.	accent	4a
3.	nasbi	nasbi	belirtme hâli	A.	accusatif	5b
4.	sefat	sıfat	sıfat	A.	adjectif	6b
5.	zarf	zarf	zarf	A.	adverbe	7b
6.	médjaz	mecaz	mecaz	A.	allégorie	12a
7.	médjazén	mecazen	mecazen	A.	allégoriquement	12a
8.	kinaïé	kinaye	kinaye	A.	allusion	12b
9.	ibham	ibham	ipham	A.	amphibologie	14b
10.	irab	irab	irap[1]	A.	analyse	15a
11.	ibtidaï	ibtidai	büyük harf	A.	capitale	55b

[1] Sözcüklerin sonunda bulunan harf veya harekelerin değişmesi

12.	harf	harf	harf	A.	caractère	56b
13.	khatt	hatt	hat	A.		
14.	méchrouti	meşruti	şart kipi	A.	conditionnel	80a
15.	atf	atf	bağlaç	A.	conjonction	82a
16.	tasrif	tasrif	çekim	A.	conjugaison	82a
17.	sigha	siga	kip	A.		
18.	tchékmék	çekmek	çekmek	T.	conjuguer	82a
19.	muchtakk	müştakk	türemiş	A.	dérive	120a
20.	vasf	vasf	belirtme	A.	description	121b
21.	tasrih	tasrih	tasvir	A.		
22.	ittisaf	ittisaf	tasvir	A.		
23.	tarifi	tarifi	belirten	A.	déterminatif	125b
24.	ibaré	ibare	ibare	A.	diction	129b
25.	élfaz	elfaz	söz	A.		
26.	loughat	lugat	lügat	A.	dictionnaire	129b
27.	savtéyn	savteyn	ikiz ünlü	A.	diphthongue	131b
28.	khoutout	hutut	yazı, hat	A.	écriture	150b
29.	tahrir	tahrir	kitabet	A.		
30.	incha	inşa	inşa	A.		
31.	taksir	taksir	eksilti[1]	A.	ellipse	154b
32.	tabir	tabir	tabir	A.	expression	172b
33.	tarif	tarif	tarif	A.		
34.	izhar	izhar	izhar	A.		
35.	médjazi	mecazi	mecazi	A.	figuratif	179b
36.	résmi	resmi	resmi	A.		
37.	kinaï	kinai	kinayeli	A.	figuré	179b
38.	istiari	istiari	mecazi	A.		
39.	mustakbil	müstakbil	gelecek zaman	A.	futur	187b
40.	izafé	izafe	ilgi hâli	A.	génitif	191a
41.	sarf	sarf	gramer	A.	grammaire	194a
42.	sarfi	sarfi	gramatikal	A.	grammatical	194a

[1] Anlatımda kolaylık sağlamak üzere kelimedeki eklerin veya cümledeki kelimelerin azaltılarak kullanılması

43.	mastar	mastar	mastar	A.	infinitif	216a
44.	savt	savt	ünlem	A.	interjection	221b
45.	dil	dil	dil	T.	langage	231a
46.	aghez	ağız	ağız	T.		
47.	liçan	lisan	lisan	A.	langue	231a
48.	zéban	zeban	dil	F.		
49.	loughavi	lugavi	lugavi	A.	littéral	238a
50.	harfi	harfi	harfi	A.		
51.	lafzi	lafzi	lafzi	A.		
52.	istiaré	istiare	istiare	A.	métaphore	254a
53.	mutéchabihét	müteşabihet	benzetme	A.		
54.	kinaïét	kinayet	mecazımürsel	A.	métonymie	254b
55.	loughét	luget	söz, kelime	A.	mot	263a
56.	lafz	lafz	lafız	A.		
57.	binaï	binai	çatı	A.	nominatif	272a
58.	imla	imla	imla	A.	orthographe	283a
59.	méfoul	meful	meful	A.	passif	293b
60.	médjhoul	mechul	meçhul	A.		
61.	él mutékéllim	el mütekellim	birinci tekil	A.	première personne	301b
62.	sédaï	sedai	sesli	A.	phonique	304a
63.	ibarét	ibaret	ibaret	A.	phrase	304a
64.	kélam	kelam	kelam	A.		
65.	nésk	nesk	bağdaştırma	A.	phraséologie	304a
66.	zamir	zamir	zamir	A.	pronom	327b
67.	zamiri	zamiri	zamiri	A.	pronominal	327b
68.	télaffouz	telaffuz	telaffuz	A.	prononciation	328a
69.	rubaï	rübai	dört harfli	A.	quadrisyllabe	332a
70.	ad	ad	ad	T.	qualification	332b
71.	asl	asl	kök	A.	racine	336a
72.	téélif	teelif	telif	A.	rédaction	345b
73.	mutéradji	müteraci	dönüşlü	A.	réfléchi	346a
74.	mufréd	müfred	tekil	A.	singulier	381a
75.	vasli	vasli	istek kipi	A.	subjonctif	392a

76.	mévsouf	mevsuf	tamlanan	A.	substantif	393a
77.	hédjé	hece	hece	A.	syllabe	398b
78.	hazf	hazf	ses düşmesi	A.	syncope	399a
79.	hémmana	hemmana	eş anlamlı	K.	synonyme	399a
80.	nahv	nahv	nahiv	A.	syntaxe	399b
81.	métn	metn	metin	A.	texte	407b
82.	nass	nass	söz	A.		
83.	à la tourka	a la turka	Türkçe	İ.	à la turque	423b
84.	fiili	fiili	fiili	A.	verbal	432b
85.	fiil	fiil	fiil	A.	verbe	432b
86.	kélimé	kelime	kelime	A.		
87.	kélimét	kelimet	sözcük	A.		
88.	djézm	cezm	virgül	A.	virgule	439a
89.	avazi	avazi	sesli	F.	vocal	441a
90.	haréké	hareke	hareke	A.	voyelle	445a

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 90 Türkçe dil bilgisi terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin birkaçı hariç tamamı alıntıdır. Eserde Arapça kökenli 82, Farsça kökenli 2, İtalyanca kökenli 1dil bilgisi terimi yer almaktadır.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte eğitim ve öğretim faaliyetlerinde dinî eğitim önem kazanmaya başlamıştır. İslam'ın ve Kuran'ın anlaşılması, öğretilmesi öğretim ve eğitimin temel amaçlarından biri olmuştur. Osmanlı medreselerinde okutulan derslere bakıldığında bu durum daha net gözükmektedir. *"Osmanlı medreselerinde görülen dersler anahatlarıyla şunlardan oluşuyordu: Arapça (sarf, nahiv, belâgat, vs.) / Tefsir / Hadis / Fıkıh (İslâm Hukuku) / Kelâm ve Akaid / Mantık* " (Hızlı, 2008: 33).

Medreselerde tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve akait gibi İslâmî derslerin iyi anlaşılıp öğretilmesi amacıyla Arapça sarf, nahiv ve belâgat derslerinin konulduğu belli olmaktadır. Bu lisanî derslerde dinin temeli olan Kur'an ve sünnetin kaynağından öğretilmesi Osmanlılarda Arapçanın önemini son derece artırmıştır. Şüphesiz, Osmanlı Türkçesinde yer alan dil bilgisi terimlerinin tamamına yakınının Arapça kökenli olması bu durumdan kaynaklanmaktadır.

9.2. Türemiş Yapılı Türkçe Dil Bilgisi Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı dil bilgisi terimlerinin yanında türemiş yapılı Türkçe dil bilgisi terimleri de yer almaktadır. Bu terimler isim veya fiil kök ve gövdelerinden türetildiği gibi birleşik yapılı sözcüklerden de türetilmiştir.

9.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Dil Bilgisi Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök ve gövdelerinden türetilmiş bir hayli dil bilgisi terimi geçmektedir. Sözlükte tespit edilen bu terimler aşağıda verilmiştir.

1.	hémahénklik	hemahenklik	sesteşlik	T.	consonnance	84b
2.	sésli	sesli	sesli	T.	vocal	441a
3.	seuyléyich	söyleyiş	söyleyiş	T.	diction	129b
4.	yaze	yazı	yazı	T.	écriture	150b
5.	hédjélémék	hecelemek	hecelemek	(A.)T.	épeler	164b
6.	fransezdja	fransızca	Fransızca	(Ö.İ.)T.	en français	185a
7.	roumdja	rumca	Rumca	(Ö.İ.)T.	la langue grecque	195b
8.	yéhoudidjé	yehudice	İbranice	(Ö.İ.)T.	hébreu	200a
9.	adach	adaş	sesteş	T.	homonyme	202a
10.	taliandja	talyanca	İtalyanca	(Ö.İ.)T.	en Italien	225b
11.	latindjé	latince	Latince	(Ö.İ.)T.	le latin	232a
12.	séssiz	sessiz	sessiz	T.	muet	265a
13.	eutguénlik	ötgenlik	ötümlü	T.	sonorité	385a
14.	hémmanalek	hemmanalık	eş anlamlılık	(F.+A.)T.	synonymie	399a
15.	turkdjé	türkce	Türkce	(Ö.İ.)T.	la langue turque	423b
16.	osmanledja	osmanlıca	Osmanlıca	(Ö.İ.)T.	à la turque	423b

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı 16 Türkçe dil bilgisi terimi tespit edilmiştir. Eserde yer alan a*daş* sözcüğü, *ad* kökünden *+daş* ekiyle türetilmiş bir isim olup *sesteş, eş sesli* anlamlarına gelir. Bu söz günümüz Türkçesinde de yer almakla beraber bu anlamıyla kullanılmamaktadır.

Sözlükte geçen *hemahenklik, ötgenlik, hemmanalık* gibi türemiş yapılı sözler Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü dil bilgisi terimleridir. Bu terimler yerine Türkiye Türkçesinde *ündeşlik, ötümlülük, anlamdaşlık* terimlerinin kullanıldığı görülmektedir.

9.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Dil Bilgisi Terimleri

Türkçede kök ve gövdelerden yeni sözcükler türetilebileceği gibi birleşik yapılı sözcüklerden de yeni türetmeler yapılabilir. *Calfa Sözlüğü*'nde bu şekilde çok olmamakla beraber birleşik yapılı sözcüklerden türetilmiş bazı dil bilgisi terimleri yer almaktadır. Bu yapıdaki dil bilgisi terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	boghazdan télaffouz étmé	boğazdan telaffuz etme	boğazdan telaffuz	(T.+A.+T.)T.	aspiration	23b
2.	seuzdén sapma	sözden sapma[1]	sözden sapma	(T.+T.)T.	digression	131a

Sözlükte birleşik kelimelerden türetilmiş 2 dil bilgisi terimi tespit edilmiştir. Genellikle yazı diline özgü olan bu türetmelerle dilde ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanması veya yabancı kökenli sözcüklere Türkçe karşılıklar bulunması amaçlanmıştır.

Sözden sapma, sözü *konu dışına çıkma* anlamını taşıyan bir terimdir. Bu terimle Osmanlı Türkçesinde yer alan Arapça kökenli *istitrat* sözü Türkçeleştirilmeye çalışılmıştır.

9.3. Birleşik Yapılı Türkçe Dil Bilgisi Terimleri

Türkçede ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında eklerle kelime türetmenin yetersiz olduğu durumlarda kelime birleştirme yönteminin çok sık kullanıldığı görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde isim tamlaması, sıfat tamlaması, yabancı tamlama gibi birleşik yapılı birçok Türkçe dil bilgisi terimi yer almaktadır. Bunlar aşağıda ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

9.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Dil Bilgisi Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde geçen birleşik yapılı Türkçe dil bilgisi terimlerinin bir kısmı isim tamlaması şeklindedir. İsim tamlamaları ihtiyaç duyulan yeni terimleri karşılamak veya yabancı

[1] Asıl konuya ait olmayıp sırası gelmişken arada söylenen söz

tamlama yapısındaki sözleri Türkçeleştirmek için çok sık kullanılan birleşik kelimelerdir. Sözlükte yer alan isim tamlaması yapısındaki Türkçe dil bilgisi terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	élifbé riçaléci	elifbe risalesi	alfabe kitabı	A.+A.	abécédaire	2a
2.	élifbé djuzi	elifbe cüzi	alfabe kitapçığı	A.+A.		
3.	vilaïét liçane	vilayet lisanı	ağız, diyalekt	A.+A.	dialecte	129a
4.	loughét kitabe	luget kitabı	sözlük	A.+A.	dictionnaire	129b
5.	fransez liçane	fransız lisanı	Fransızca	Ö.İ.+A.	la langue française	185a
6.	latin liçane	latin lisanı	Latince	Ö.İ.+A.	la langue latine	232a
7.	él yazece	el yazısı	el yazısı	T.+T.	manuscrit	246b
8.	keuylu liçane	köylü lisanı	taşra ağzı	(F.)T.+A.	patois	294b
9.	loughét sonou	luget sonu	son ek, sözcük sonu	A.+T.	terminaison	406b
10.	turk liçane	türk lisanı	Türkçe	Ö.İ.+A.	la langue turque	423b

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 10 Türkçe dil bilgisi terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin biri hariç hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. Sözlükte geçen *luget sonu* terimi yabancı tamlama yapısındaki *ahıri kelime* teriminin Türkçeleştirilmiş şeklidir. Yine eserde geçen v*ilayet lisanı* terimi de günümüzdeki *ağız, diyalekt* terimini karşılayan Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü bir kullanım olarak dikkat çekmektedir.

9.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Dil Bilgisi Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında da bir hayli dil bilgisi terimi yer almaktadır. Sözlükte geçen bu yapıdaki Türkçe dil bilgisi terimleri aşağıda liste hâlinde verilmiştir.

1.	éyri imalé	eyri imale	uzatma	T.+A.	accentc irconflexe	4a
2.	tchatal seuz	çatal söz	ipham	T.+T.	amphibologie	14b
3.	àksi tabir	aksi tabir	zıt anlam	A.+A.	antiphrase	17a
4.	buyuk harf	büyük harf	büyük harf	T.+A.	capitale	55b
5.	aksi mana	aksi mana	zıt anlam	A.+A.	contre-sens	88a
6.	iki hédjéli	iki heceli	iki heceli sözcük	T.+ (A.)T.	dissyllabe	135a

7.	tatle séda	tatlı seda	ahenk	T.+A.	euphonie	169a
8.	létafétli télaffouz	letafetli telaffuz	ahenk	(A.)T.+A.		
9.	iki djézm	iki cezm	tırnak	T.+A.	guillemen	197b
10.	basma él yazece	basma el yazısı	italik	T.+T.+T.	italique	225b
11.	bozouk dil	bozuk dil	argo	T.+T.	jargon	226a
12.	kaba liçan	kaba lisan	argo	T.+T.		
13.	bir hédjéli loughét	bir heceli luget	tek heceli sözcük	T.+(A.)T.+A.	monosyllabe	260b
14.	yéni imla	yeni imla	yeni yazı	T.+A.	néographie	270a
15.	yéni loughétlér idjade	yeni lugetler icadı	sözcük türetme	T.+A.+A.	neologie	270a
16.	tchok hédjéli	çok heceli	çok heceli sözcük	T.+ (A.)T.	polysyllabe	313a
17.	deurt hédjéli	dört heceli	dört heceli sözcük	T.+ (A.)T.	quadrisyllabe	332a
18.	kerek istilah	kırık istilah	bozuk dil	T.+A.	style saccade	367a
19.	tcheuzuk istilah	çözük istilah	bozuk dil	T.+A.		
20.	éski hind liçane	eski hind lisanı	Sanskritçe	T.+Ö.İ.+A.	Sanscrit	370a
21.	iki nokta	iki nokta	iki nokta	T.+A.	tréma	418b
22.	utch hédjéli	üç heceli	üç heceli sözcük	T.+ (A.)T.	trissyllabe	420b
23.	khalken koullandeghe dil	halkın kullandığı dil	halk dili	A.+T.+T.	la langue vulgaire	446b

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında 23 Türkçe dil bilgisi terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerde niteleme ve sayı sıfatları kullanılmıştır. Bu durum niteleme sıfatlarıyla birlikte sayı sıfatlarıyla da kurulan tamlamaların kalıcı isimler yapmaya daha elverişli olduğunu göstermektedir.

Eserde yer alan *eyri imale, çatal söz, iki cezm, bozuk dil, kırık istilah, çözük istilah* gibi sıfat tamlaması yapısındaki dil bilgisi terimleri Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait kullanımlardır. Günümüz Türkçesinde bu terimlerin yerine başka terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum dilin imkânlarıyla oluşturulmuş bazı sözlerin veya terimlerin zamanla kullanımdan kalktığını, bunların yerine dilin başka sözler ikame ettiğini göstermektedir.

Dil gelecek kuşaklara aktarılırken temel söz varlığı aynı kalmakla birlikte yeni durumlara göre kendini yenilemekte, değiştirmektedir. Özellikle terim anlamlı sözcüklerde bu yenileme ve değişme çok fazla görülmektedir. Çünkü terimler daha dar bir alana hitap eden, genellikle yazı dilinde kullanım bulan sözlerdir. Halk diline mal olmadığı için çok kolay değişebilmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 10 Türkçe dil bilgisi terimi yer alırken sıfat tamlaması yapısında ise 23 dil bilgisi terimi yer almaktadır. Eserdeki diğer alanlarda isim tamlaması yapısındaki terimlerin sıfat tamlaması yapısındaki terimlerden fazla olduğu görülmektedir. Fakat sadece dil bilgisi terimlerinde sıfat tamlaması yapısındaki terimlerin isim tamlaması yapısındaki terimlerden fazlalığı dikkat çekicidir.

9.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Dil Bilgisi Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı Türkçe dil bilgisi terimlerinin neredeyse tamamının yabancı kökenli olduğu yukarıda belirtilmişti. Basit yapılı yabancı kökenli terimlerin yanında yabancı tamlama yapısında bir hayli Türkçe dil bilgisi terimi yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki Türkçe dil bilgisi terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	méfoûlu anih	mefûlü anih	ayrılma hâli	A.+A.	ablatif	2a
2.	imaléi haddé	imalei hadde	vurgu	A.+A.	accent aigu	4a
3.	imaléi sakilé	imalei sakile	uzatma	A.+A.	accent grave	4a
4.	vàzi imalat	vazi imalat	vurgulama	A.+A.	accentuation	4a
5.	néski kélam	neski kelam	söz güzelliği	A.+A.	accord	4b
6.	fiili mutéatti	fiili müteatti	etken fiil	A.+A.	actif	6a
7.	houroufi hédja	hurufi heca	alfabe	A.+A.	alphabet	12b
8.	iràbi sarfi	irabi sarfi	çözümleme	A.+A.	analyse grammaticale	15a
9.	nichani hazf	nişani hazf	kesme	A.+A.	apostrophe	17b
10.	harfi tarif	harfi tarif	tanımlık	A.+A.	article	22b
11.	fiili muin	fiili müin	yardımcı fiil	A.+A.	verbe auxiliaire	29b
12.	ismi djém	ismi cem	topluluk adı	A.+A.	nom collectif	73b
13.	ismi téchbih	ismi teşbih	karşılaştırma	A.+A.	comparatif	76b
14.	tértibi hourouf	tertibi huruf	kompozisyon	A.+A.	composition	77b
15.	souréti chartiyé	sureti şartiye	şart kipi	A.+A.	conditionnel	80a

16.	harfi atf	harfi atf	bağlaç	A.+A.	conjonction	82a
17.	kafiyéyi kélimat	kafiyei kelimat	sesteşlik	A.+A.	consonnance	84b
18.	hàrfi salim	harfi salim	sessiz	A.+A.	consonne	84b
19.	méfoul iléyh	meful ileyh	yönelme hâli	A.+A.	datif	105a
20.	tasrifi éçami	tasrifi esami	isim çekimi	A.+A.	déclinaison	108a
21.	fiili nakes	fiili nakıs	nakıs sözcük	A.+A.	verbe défectif	110b
22.	zamiri icharét	zamiri işaret	işaret zamiri	A.+A.	pronom démonstratif	116a
23.	ismi muchtakk	ismi müştakk	türetme	A.+A.	dérive	120a
24.	loughàti osmaniyé	lugati osmaniye	Türkçe sözlük	A.+Ö.İ.	dictionnaire turc	129b
25.	ismi tasghir	ismi tasgir	küçültme	A.+A.	diminutif	131b
26.	hazfi kélimé	hazfi kelime	eksik okuma	A.+A.	ellipse	154b
27.	liçàni fransévi	lisani fransevi	Fransızca	A.+Ö.İ.	la langue française	185a
28.	ilmi sarf	ilmi sarf	gramer	A.+A.	grammaire	194a
29.	liçani roumi	lisani rumi	Rumca	A.+Ö.İ.	la langue grecque	195b
30.	liçani ibrani	lisani ibrani	İbranice	A.+Ö.İ.	la langue Hébraïque	200a
31.	ghaïri tamm	gayri tamm	hikâye birle-şik zaman	A.+A.	imparfait	207b
32.	sighàï émrou néhi	sigai emru nehy	emir kipi	A.+A.+A.	impératif	207b
33.	muzari hal	müzari hal	geniş zaman	A.+A.	indicatif	213a
34.	liçani hindi	lisani hindi	Hintçe	A.+Ö.İ.	la langue Indienne	213a
35.	harfi évvél	harfi evvel	ilk harf	A.+A.	initial	217a
36.	harfi nida	harfi nida	ünlem	A.+A.	interjection	221b
37.	houroufi chéfhié	hurufi şefhiye	dudak harfleri	A.+A.	lettres labiales	229b
38.	liçàni turki	lisani türki	Türkçe	A.+Ö.İ.	la langue turque	231a
39.	liçàni mustamél	lisani müstamel	günlük dil	A.+A.	langue vivante	231a
40.	liçani djari	lisani cari	yaşayan dil	A.+A.	langue moderne	258a
41.	harfi sakit	harfi sakit	sessiz harf	A.+A.	muet	265a
42.	harfi néfi	harfi nefy	olumsuzluk eki	A.+A.	particule négative	269b
43.	imlaï djédid	imlayi cedid	yeni imla	A.+A.	néographie	270a

44.	idjadi élfaz	icadi elfaz	söz türetme	A.+A.	neologie	270a
45.	fiili lazem	fiili lazım	geçişsiz	A.+A.	verbe neutre	270b
46.	ismi sefét	ismi sıfet	sıfat	A.+A.	nom adjectif	271b
47.	édjnaci éçami	ecnasi esami	cins isimler	A.+A.	nomenclature	272a
48.	kélami adim ul-mana	kelami adim ül-mana	anlamsızlık	A.+A.+A.	non-sens	272b
49.	djumléï itirazié	cümlei itiraziye	parantez	A.+A.	parenthèse	290a
50.	ismi fail	ismi fail	özne	A.+A.	participe	292a
51.	ismi méfoul	ismi meful	nesne	A.+A.	participe passé	292a
52.	harfi mana	harfi mana	edat, takı	A.+A.	particule	292a
53.	liçani farisi	lisani farisi	Farsça	A.+Ö.İ.	la langue Persan	301a
54.	chakhsi ou néfsi mutékéllim	şahsi u nefsi mütekellim	birinci şahıs	A.+A.+A.	première personne	301b
55.	djémi mutékéllim	cemi mütekellim	birinci çoğul şahıs	A.+A.	première personne du pluriel	301b
56.	zamaïri chakhsié	zamairi şahsiye	şahıs zamirleri	A.+A.	pronom personnels	301b
57.	tabirati istilahat	tabirati istilahat	terimler	A.+A.	phraséologie	304a
58.	mazii étémm	mazii etemm	hikâye birle-şik zaman	A.+A.	plus-que-parfait	311a
59.	zamiri ménzoub	zamiri menzub	iyelik zamiri	A.+A.	pronom possessif	315b
60.	harf -ul- djérr	harf-ül-cerr	harficerr	A.+A.	préposition	321a
61.	fiili hazer	fiili hazır	şimdiki zaman	A.+A.	présent	321a
62.	fiili mazi	fiili mazi	geçmiş zaman	A.+A.	prétérit	322b
63.	tatvili kélam	tatvili kelam	söz uzunluğu	A.+A.	prolixité	327a
64.	ismi icharét	ismi işaret	işaret zamiri	A.+A.	pronom démonstratif	327b
65.	zamaïri méçoubé	zamairi mesube	ilgi zamiri	A.+A.	pronoms relatif	327b
66.	zamiri chakhsi	zamiri şahsi	şahıs zamiri	A.+A.	pronom personnel	327b
67.	zamiri vasfi	zamiri vasfi	iyelik zamiri	A.+A.	pronom possessif	327b
68.	ismi khass	ismi hass	özel ad	A.+A.	nom propre	328b
69.	ismi além	ismi alem	özel ad	A.+A.	nom propre	328b
70.	fiili mucharékét	fiili müşareket	işteş	A.+A.	verbe réciproque	343a

71.	fiili keyaci	fiili kıyasi	düzenli fiil	A.+A.	verbe régulier	348a
72.	fiili salim	fiili salim	salim fiiller	A.+A.		
73.	ismi ménsoub	ismi mensub	ilgi zamiri	A.+A.	pronom relatif	349a
74.	mufrédu djém	müfredü cem	bütünün parçaları	A.+A.	le singulier et le pluriel	381a
75.	ismi mévsouf	ismi mevsuf	tamlanan	A.+A.	substantif	393a
76.	ismi tafzil	ismi tafzil	en üstünlük	A.+A.	superlatif	395b
77.	térkibi kélam	terkibi kelam	söz dizimi	A.+A.	syntaxe	399b
78.	liçani suriani	lisani süryani	Süryanice	A.+Ö.İ.	Syriaque	399b
79.	akheri kélimé	ahıri kelime	son ek	A.+A.	terminaison	406b
80.	asli fiil	asli fiil	kök	A.+A.	thème	408a
81.	fiili maloum	fiili malum	etken	A.+A.	verbe actif	432b
82.	fiili marouf	fiili maruf	etken	A.+A.		
83.	fiili médjhoul	fiili mechul	edilgen	A.+A.	verbe passif	432b
84.	fiili nefi	fiili nefy	olumsuz fiil	A.+A.	verbe négatif	432b
85.	fiili istifham	fiili istifham	soru sözcüğüi	A.+A.	verbe interrogatif	432b
86.	fiili ghàïri keyaci	fiili gayri kıyasi	illetli sözcük	A.+A.+A.	verbe irrégulier	432b
87.	hàrfi savti	harfi savti	ünlü	A.+A.	voyelle	445a

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 87 Türkçe dil bilgisi terimi tespit edilmiştir. Bu tamlama yapısında yer alan sözcükler, özel isimler hariç hepsi Arapça kökenlidir.

Yabancı tamlama yapısındaki Türkçe dil bilgisi terimlerinin hem sayı hem de oran olarak diğer dil bilgisi terimlerinden fazla olması Arapçanın, Osmanlı Türkçesi üzerindeki etkisi gibi düşünülebilir. Fakat bu durumun sebebi daha başkadır:

Hazer, İslam'ı seçen Türklerin katıldıkları yeni toplumun bilgi değerlerini de kabul ettiğni, Arapçanın bu bilgi sisteminin aracı olmasının, bu dilin öğreniminde bilgilenme sürecinin bir basamağını teşkil ettiğini, Osmanlılarda Arapçanın sarf, nahiv, belâğat ilimlerinin teferruatlı öğretimini, üst medreselerde çeşitli ilim dallarında okutulan eserlerin okunup anlaşılmasını sağlayacak dil melekesini kazandırma öğretimi olduğunu dile getirmektedir (2002: 274). Osmanlılarda İslam'ın ve Kuran'ın doğrudan kaynağından anlaşılması ve öğretilmesi amacıyla Arapça sarf, nahiv ve belagat dersleri medreselerde

ders olarak okutulmaktaydı. Bu durum dil bilgisi terimlerinde Arapça kökenli sözlerin Osmanlı Türkçesine yerleşmesine yol açmıştır.

9.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Dil Bilgisi Terimleri

Birleşik fiiller isim veya fiillerin yardımcı fiillerle bir araya gelerek oluşturduğu yapılardır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki Türkçe dil bilgisi terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	iki hédjéyi bir étmék	iki heceyi bir etmek	idgam etmek[1]	T.+A.+T.+T.	contracter	86b
2.	tasrif étmék	tasrif etmek	çekmek	A.+T.	décliner	108a
3.	dévré étmék	devre etmek	çekmek	A.+T.		
4.	nokta komak	nokta komak	noktalamak	A.+T.	ponctuer	313b

Calfa Sözlüğü'nde birleşik fiil yapısında 4 Türkçe dil bilgisi terimi tespit edilmiştir. Bu yapılarda geçen *tasrif, hece, nokta* sözleri de birer dil bilgisi terimidir. *Devre* kelimesi ise birleştiği *etmek* yardımcı fiiliyle birlikte terim anlamını kazanmıştır. Bu yapılarda yer alan fiil unsuru aslında isimlerden fiil yapan bir yapım eki işlevindedir.

[1] Aynı cinsten olan veya yakın mahreçlerden çıkan iki harften birinciyi ikinciye katmak

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Dil Bilgisi Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Dil Bilgisi Terimi Sayısı: 232			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		90	%38,7
Türemiş yapılı		18	%7,7
BİRLEŞİK KELİME	İsim tamlaması	10	%4,3
	Sıfat tamlaması	23	%9,9
	Yabancı Tamlama	87	%37,5
	Diğer	4	%1,7

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Dil Bilgisi Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	82	0	0	0	1	0	83	%35,7
Farsça	2	0	0	0	86	0	88	%37,9
İtalyanca	1	0	0	0	0	0	1	%0,4
Türkçe	4	18	10	23	0	4	59	%25,4
Diğer	1	0	0	0	0	0	1	%0,4

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 232 Türkçe dil bilgisi terimi tespit edilmiştir. Osmanlı Türkçesi söz varlığında Arapça ve Farsça kökenli dil bilgisi terimleri çok fazla yer tutmaktadır. Gerek basit gerekse birleşik yapılı Türkçe dil bilgisi terimlerinde bu tesir çok net bir şekilde görülmektedir. Basit yapılı dil bilgisi terimlerinde Arapça sözlerin oranı %91'den fazladır. Bütün dil bilgisi terimlerinde Arapça kökenli terimler %35'ten, Farsça kökenli terimler ise %37'den fazla bir orana tekabül etmektedir.

Şanal, Osmanlı medreselerinde fıkıh, Kur'an, hadis, tefsir, kelam, ferâiz gibi İslamî; nahiv, sarf, lûgat, maânî, badi, beyan, adap gibi lisanî; hesap, hendese, mantık, hikmet, tıp, heyet, felsefe gibi aklî ilimlere ait derslerin okutulduğunu söylemektedir (2003:150). "*Arapça, İslami bilginin elde edilme aracı olduğu için, bilgilenme sürecinin bir bölümü bu dil yetisi için kullanılmıştır."* (Hazer, 2002: 292). Medreselerde okutulan derslere bakıldığında *Kuran, hadis, tefsir* gibi dinî derslerin yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında dinin kaynağından doğru şekilde öğretilmesi, anlaşılması amacıyla bu derslerle ilgili olarak Arapça *nahiv, sarf, lügat* dersleri okutulmaktadır. Bu durum Arapça kökenli dil bilgisi terimlerinin Osmanlı Türkçesine yerleşmesine yol açmıştır.

Osmanlı Türkçesinde Arapça etkisi belirli terim alanlarında görülmekte, pek halk diline yansımamaktadır. *"Arapça'nın dilsel düzeni, söz ve gösterge boyutu, toplumsal iletişimi amaçlamamış, sadece İslami bilginin tarihsel oluşumunu karşılamıştır."* (Hazer, 2002: 292). Osmanlı medreselerindeki eğitim sisteminden dolayı dil bilgisi alanında çok sayıda terim Arapça ve Farsçadan Türkçeye girmiştir. Osmanlı Türkçesi söz varlığında yabancı tamlama yapısında %38'e yakın bir oranda dil bilgisi teriminin yer aldığı görülmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesindeki üst katman ve yan katman dillerinin etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Dil gelecek kuşaklara aktarılırken yeni durumlara göre kendini yenilemekte, değiştirmektedir. Temel söz varlığı hemen hemen aynı kalmakla birlikte özellikle terim anlamlı sözcüklerde bu yenileme ve değişme çok fazla görülmektedir. Nitekim eserde *ötgenlik, vilayet lisani, kırık istilah, çözük istilah, eyri imale, çatal söz, iki cezm, bozuk dil, kırık istilah, çözük istilah* gibi Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü çok sayıda dil bilgisi terimi vardır. Günümüz Türkçesinde bu terimlerin yerine başka terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum dilin imkânlarıyla oluşturulmuş bazı sözlerin veya terimlerin

zamanla kullanımdan kalktığını, bunların yerine dilin başka sözler ikame ettiğini göstermektedir. Çünkü terimler daha dar bir alana hitap eden, genellikle yazı dilinde kullanım bulan sözlerdir. Halk diline mal olmadığı için çok kolay değişebilmektedir.

Osmanlı Türkçesinde, dolayısıyla Türkçede ihtiyaç duyulan terimler birleşik fiillerin isimleştirilmesiyle de karşılanmaktadır. Birleşik fiillere fiilimsi ekleri getirilerek yeni sözcükler türetilmiştir. Eserde geçen *boğazdan telaffuz etme, sözden sapma* terimleri bu şekilde oluşturulmuştur.

10. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE DİNÎ TERİMLER

Din, milletlerin hayatlarında çok önemli bir yere sahip olan bir inanç sistemidir. "*Dinlerin, sanattan eğitime, ahlâktan geleneklere kadar toplumsal hayatın her alanında inkâr edilemez etkileri bulunmaktadır."* (Tanrıverdi, 2018: 600). Milletlerin din değiştirmelerinde bu etkiyi daha iyi görmekteyiz. Milletler yeni bir dine girdiklerinde sosyal, siyasî, askerî ve kültürel alanlarda çok köklü değişmeler, gelişmeler meydana gelmektedir. İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte Türklerin dilinde, edebiyatında, sanatında, düşüncesinde, giyiminde kuşamında, yemesinde içmesinde vb. her alanda çok köklü değişmeler oluşmuştur.

Osmanlı devleti üç kıtada toprakların olan büyük bir imparatorluktu. İmparatorluk içinde farklı dinde, inançta birçok unsur vardı. Bundan dolayı Osmanlı Türkçesinde İslamiyet'le birlikte Hıristiyanlık, Yahudilik gibi farklı dinlere ait birçok terim de yer almaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde de Osmanlı Türkçesine ait birçok dinî terim bulunmaktadır. Bu terimler aşağıda yapılarına göre sınıflandırılıp dil kökenlerine göre incelenmiştir.

10.1. Basit Yapılı Türkçe Dinî Terimler

Hiçbir yapım ek almamış, kök hâlindeki terimlere basit yapılı terimler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı birçok Türkçe dinî terim yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	papas	papas	papaz	R.	abbé	1b
2.	iradét	iradet	nefsinden vazgeçme	A.	abnégation	2a
3.	afv	afv	af	A.	absolution	3a
4.	maghfirét	mağfiret	mağfiret	A.		
5.	chukr	şükr	şükür	A.	action de grâces	6a
6.	hamayil	hamayil	muska	A.	amulette	14b
7.	nalét	nalet	lanet	A.	anathème	15a
8.	mélék	melek	melek	A.	ange	15b
9.	dedjdjal	deccal	deccal	A.	antéchrist	16b
10.	réçalét	resalet	nübüvvet	A.	apostolat	17b
11.	réçouli	resuli	resuli	A.	apostolique	17b
12.	réçoul	resul	resul	A.	apôtre	17b

13.	ilhad	ilhad	ilhat	A.	athéisme	25b
14.	sadaka	sadaka	sadaka	A.	aumône	28a
15.	imam	imam	imam	A.	aumônier	28a
16.	vaftiz	vaftiz	vaftiz	R.	baptême	35a
17.	vaftizguiah	vaftizgâh	vaftizgâh	K.	baptistère	35a
18.	mubarékét	mübareket	kutluluk	A.	bénédiction	38b
19.	bérékét	bereket	bereket	A.		
20.	mutébarik	mütebarik	mütebarik	A.	bénit	38b
21.	tévrati	tevrati	tevrati	Ö.İ.	biblique	40a
22.	sofou	sofu	sofu	A.	bigot	41a
23.	khalifé	halife	halife	A.	calife	53b
24.	ilahi	ilahi	ilahi	A.	cantique	55b
25.	ilahiyé	ilahiye	ilahiye	A.		
26.	kapoutchin	kapuçin	Kapuçin[1]	Ö.İ.	capucin	56a
27.	katolikiyét	katolikiyet	Katoliklik	Ö.İ.	catholicité	58b
28.	katolik	katolik	Katolik	Ö.İ.	catholique	58b
29.	sémavi	semavi	semavi	A.	céleste	59b
30.	kanonik	kanonik	Kanonik[2]	FR.	chanoine	62b
31.	chéykh	şeyh	şeyh	A.	cheik	65b
32.	kéroubin	kerubin	melek tasviri	İB.	chérubin	66a
33.	khristiyan	hristiyan	Hristiyan	Ö.İ.	chrétien	67b
34.	içavi	isavi	İsevi	Ö.İ.		
35.	Mécih	Mesih	Mesih	Ö.İ.	christ	67b
36.	kéchich	keşiş	keşiş	F.	clerc	71a
37.	kéchichi	keşişi	keşişi	F.	clérical	71a
38.	tchan	çan	çan	T.	cloche	71a
39.	dirnék	dirnek	konsil	T.	concile	79a
40.	tarikat	tarikat	tarikat	A.	congrégation	81b
41.	djémiyét	cemiyet	cemiyet	A.		
42.	takdis	takdis	takdis	A.	consécration	83a
43.	ihtida	ihtida	ihtida	A.	conversion	89b

[1] Hristiyanlıkta bir tarikat
[2] Hristiyanlıkta İncil olarak kabul edilmiş dört kitap. Piskopos gözetiminde olan rahip.

44.	muhtédi	mühtedi	mühtedi	A.	converti	89b
45.	kouran	kuran	Kur’an	Ö.İ.	coran	90b
46.	tékké	tekke	tekke	A.	couvént de derviches	97a
47.	khalik	halik	halik	A.	créateur	98b
48.	muézzin	müezzin	müezzin	A.	criéur de mosquée	100a
49.	hatch	haç	haç	F.	croix	101a
50.	istavros	istavros	istavroz	R.		
51.	itikad	itikad	itikat	A.	croyance	101b
52.	iman	iman	iman	A.		
53.	umét	ümet	ümmet	A.	croyance	101b
54.	ilahé	ilahe	ilahe	A.	déesse	110a
55.	djin	cin	cin	A.	démon	116a
56.	dérvich	derviş	derviş	F.	dérviche	120b
57.	ibadétkiar	ibadetkâr	ibadetkâr	K.	dévot	128b
58.	ibadét	ibadet	ibadet	A.	dévotion	128b
59.	Allah	Allah	Allah	Ö.İ.	Dieu	130a
60.	Tanre	Tanrı	Tanrı	Ö.İ.		
61.	Khuouda	Huda	Hüda	Ö.İ.		
62.	ilah	ilah	ilah	A.		
63.	pout	put	put	F.		
64.	ilahi	ilahi	tanrısal	A.	divin	136b
65.	rébbani	rebbani	tanrısal	A.		
66.	ilahiyét	ilahiyet	ilahlık	A.	divinité	136b
67.	papaz	papaz	papaz	R.	ecclésiastique	146a
68.	adin	adin	cennet	A.	éden	151a
69.	djéhénném	cehennem	cehennem	A.	enfer	161b
70.	zaviyé	zaviye	zaviye	A.	ermitage	166a
71.	zahid	zahid	zahit	A.	ermite	166a
72.	abdal	abdal	abdal	A.		
73.	baki	baki	Baki	Ö.İ.	l'éternel	168a
74.	indjili	incili	İncili	Ö.İ.	évangélique	169b
75.	indjil	incil	İncil	Ö.İ.	évangile	169b

76.	aforoz	aforoz	aforoz	R.	excommunication	170b
77.	ghaza	gaza	gaza	A.	exploit	172b
78.	ghazévat	gazevat	gazavat	A.		
79.	futouhat	fütuhat	fütuhat	A.		
80.	mumin	mümin	mümin	A.	fidèle	179a
81.	mérédch	mereş	kutsal su kabı	A.	goupillon	193a
82.	djihad	cihad	cihat	A.	guerre sainte	197a
83.	rafeze	rafızı	rafızi	A.	hétérodoxe	200b
84.	kiafir	kâfir	kâfir	A.		
85.	huri	hüri	huri	A.	houri	203b
86.	guiavour	gâvur	gâvur	F.	infidèle	215b
87.	yéhoudi	yehudi	Yahudi	Ö.İ.	Israélite	225b
88.	djizvit	cizvit	Cizvit	Ö.İ.	jésuite	226b
89.	oroudj	oruc	oruç	F.	jeûne	226b
90.	mahchér	mahşer	mahşer	A.	jour du jugement dernier	227b
91.	lavi	lavi	Lavi[1]	Ö.İ.	lévite	234b
92.	lotran	lotran	Lütercilik	Ö.İ.	luthérien	240b
93.	lotrani	lotrani	Lüterci	Ö.İ.	luthérien	240b
94.	mouhammédi	muham-medi	Muhammedî	Ö.İ.	mahométan	242a
95.	islam	islam	İslam	Ö.İ.	Islamisme	225a
96.	litouria	liturya	ayin, tören	R.	messe	253b
97.	kouddas	kuddas	ayin, tören	A.		
98.	métropolit	metropolit	metropolit	FR.	mètropolitain	254b
99.	mudjizét	mücizet	mücizet	A.	miracle	257a
100.	kéramét	keramet	keramet	A.		
101.	murcél	mürsel	mürsel	A.	missionnaire	257b
102.	turbé	türbe	türbe	A.	mausolée	249b
103.	molla	molla	molla	A.	mollah	259b
104.	manaster	manastır	manastır	R.	monastère	260a
105.	tékié	tekye	tekke	A.		
106.	akhirét	ahiret	ahiret	A.	l'autre monde	260a

[1] Hazreti Yakup'un oğullarından Levi

107.	djami	cami	cami	A.	mosquée	263a
108.	mézdjid	mezcid	mescit	A.		
109.	mufti	müfti	müftü	A.	mufti	265a
110.	musliman	müsliman	Müslüman	Ö.İ.	musulman	266a
111.	téçavvouf	tesavvuf	tasavvuf	A.	mystique	266b
112.	téçavvoufi	tesavvufi	tasavvufi	A.		
113.	mérmouz	mermuz	mistik	A.	mystique	266b
114.	serri	sırri	gizemci	A.		
115.	nasrani	nasrani	nasrani	Ö.İ.	nazaréen	268b
116.	nastouri	nasturi	nasturi	Ö.İ.	nestorien	270a
117.	istifané	istifane	istifane[1]	A.	nimbe	271a
118.	namaz	namaz	namaz	F.	office	278b
119.	doua	dua	dua	A.	oraison	281a
120.	muumin	müümin	mümin	A.	orthodoxe	283a
121.	papa	papa	papa	İ.	pape	288a
122.	papista	papista	Baptist	Ö.İ.	papiste	288b
123.	paskalia	paskalya	Paskalya	Ö.İ.	pâques	288b
124.	djénnét	cennet	cennet	A.	paradis	289a
125.	patrikiyét	patrikiyet	patriklik	K.	patriarcat	294b
126.	patrik	patrik	patrik	R.	patriarche	294b
127.	gunah	günah	günah	F.	péché	296a
128.	gunahkiar	günahkâr	günahkâr	F.	pécheur	296a
129.	hadji	haci	hacı	A.	pélerin	297a
130.	ziarét	ziyaret	hacılık	A.	pélerinage	297a
131.	tévrat	tevrat	Tevrat	Ö.İ.	pentateuque	298b
132.	pinkocht	pinkoşt	Hamsin Yortusu	Ö.İ.	pentecôte	298b
133.	takva	takva	takva	A.	piété	305b
134.	rahibé	rahibe	rahibe	A.	prêtresse	322b
135.	kéhiné	kehine	kâhine	A.		
136.	ménzour	menzur	rahip	A.	profès	326a
137.	rahib	rahib	rahip	A.		
138.	ménzouré	menzure	rahibe	A.	professe	326b

[1] Aziz başında resmedilen hale

139.	vaz	vaz	vaaz	A.	prône	327b
140.	khoutbé	hutbe	hutbe	A.		
141.	propaganda	propaganda	propaganda[1]	İ.	propagande	328a
142.	péyghambér	peygamber	peygamber	F.	prophète	328a
143.	nébi	nebi	nebi	A.		
144.	nébiét	nebiyet	nebilik	A.	prophétesse	328a
145.	nubuvvét	nübüvvet	nübüvvet	A.	prophétie	328a
146.	protéstan	protestan	Protestan	Ö.İ.	protestant	329b
147.	kadér	kader	kader	A.	providence	330a
148.	zébour	zebur	Zebur	Ö.İ.	psaume	330b
149.	mézmour	mezmur	Mezmur	Ö.İ.		
150.	araf	araf	Araf	Ö.İ.	purgatoire	331b
151.	mathér	mather	Araf	Ö.İ.		
152.	khakham	haham	haham	İB.	rabbin	335a
153.	Ramazan	Ramazan	Ramazan	Ö.İ.	Ramazan	338a
154.	din	din	din	A.	religion	349b
155.	mézhéb	mezheb	mezhep	A.		
156.	dianét	diyanet	diyanet	A.	religion	349b
157.	méloun	melun	melun	A.	réprouvé	355b
158.	tévékkul	tevekkül	tevekkül	A.	résignation	356a
159.	tévbé	tevbe	tevbe	A.	résipiscence	356a
160.	sébt	sebt	Sebt[2]	Ö.İ.	sabbat	366a
161.	rouhbaniét	ruhbaniyet	ruhbaniyet	A.	sacerdoce	367a
162.	imamét	imamet	imamet	A.		
163.	mubarék	mübarek	mübarek	A.	sacré	367a
164.	mukaddés	mükaddes	mukaddes	A.		
165.	hikmét	hikmet	hikmet	A.	sacrement	367a
166.	kourban	kurban	kurban	A.	sacrifice	367b
167.	zébh	zebh	kurban	A.		
168.	zébihét	zebihet	kurbanlık	A.		
169.	mahfil	mahfil	mahfil	A.	sacristie	367b

[1] Günümüz Türkçesinde farklı bir anlamda kullanılan bu sözcük Katolikliği yaymak için kurulan bir cemiyetin adıdır.
[2] Yahudilikte kutsal cumartesi günü

170.	véli	veli	veli	A.	saint	368a
171.	aziz	aziz	aziz	A.		
172.	évlia	evliya	evliya	A.	les saints	368a
173.	vélié	veliye	veliye	A.	une sainte	368a
174.	azizé	azize	azize	A.		
175.	koudsiét	kudsiyet	kudsiyet	A.	sainteté	368a
176.	vélaït	velayet	velayet	A.		
177.	harém	harem	harem	A.	sanctuaire	369b
178.	mihrab	mihrab	mihrap	A.		
179.	chéytan	şeytan	şeytan	A.	satan	370b
180.	éblis	eblis	iblis	A.		
181.	ésrafil	esrafil	İsrafil	Ö.İ.	seraphin	377a
182.	vazi	vazi	vazi	A.	sermonnaire	377b
183.	peïghambéré	peygambere	kadın peygamber	F.	sibylle	379b
184.	arrafét	arrafet	kâhine	A.		
185.	sinova	sinova	sinagog	R.	synagogue	399a
186.	sinatos	sinatos	kilise meclisi	İ.	synode	399a
187.	suriani	süryani	Süryani	Ö.İ.	syriaque	399b
188.	talmoud	talmud	Talmud	Ö.İ.	talmud	400b
189.	munafek	münafık	münafık	A.	tartufe	402a
190.	muraï	mürai	mürai	A.		
191.	mulhid	mülhid	mülhit	A.		
192.	ibadétguiah	ibadetgâh	ibadetgâh	K.	temple	403b
193.	héykél	heykel	heykel	A.		
194.	mabid	mabid	mabet	A.		
195.	téslis	teslis	teslis	A.	trinité	420a
196.	vahdét	vahdet	vahdet	A.	l'unité de Dieu	425a
197.	vahdaniét	vahdaniyet	vahdaniyet	A.		
198.	kélam	kelam	kelam	A.	verbe	432b
199.	aïét	ayet	ayet	A.	verset	434b
200.	béït	beyt	beyt	A.		
201.	voulgata	vulgata	Vulgata[1]	Ö.İ.	vulgate	446b

[1] Tevrat'ın Latince tercümesi

202.	zéndavésta	zendavesta	Avesta	Ö.İ.	zend-avesta	447a
203.	zérdécht	zerdeşt	Zerdüşt	Ö.İ.	zoroastre	448b

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 203 Türkçe dinî terim tespit edilmiştir. Bu terimlerin bir kısmı İslamiyet'le ilgilidir. Fakat Hıristiyanlık, Yahudilik gibi farklı dinlerle ilgili birçok terim de eserde yer alır.

İslamiyet'le ilgili sözlükte yer alan terimlerin büyük çoğunluğu Arapça kökenlidir. Erdoğan, bugün Müslüman Türk milletinin kullandığı dinî kavramların tamamına yakınının Arapça ve bir kısmının da Farsça'dan alındığını çünkü İslam Dini'nin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hadisleri ile ilk dönem kaynaklarının tamamının Arapça olmasının ister istemez dinsel kavramların da bu dilden alınması sonucunu doğurduğunu, bu sebeple inanç, ibadet, ahlak ve tasavvufî kelimelerin büyük bir kısmının da Arapça kökenli kelimelerden oluştuğunu dile getirmektedir (2016: 165).

Osmanlı Türkçesinde sayısı az olmakla beraber *oruc, namaz, günah, peygamber, huda* gibi İslamiyet'le ilgili çok önemli terimlerin Farsça kökenli olduğu görülmektedir. Hıristiyanlıkla ilgili terimlerin büyük çoğunluğu ise Rumca ve İtalyanca kökenlidir.

10.2. Türemiş Yapılı Türkçe Dinî terimleri

Calfa Sözlüğü'nde hem kök ve gövdelerden hem de birleşik sözlerden türemiş bir hayli Türkçe dinî terim yer almaktadır. Bunlar ayrı başlık altında ele alınmıştır.

10.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Dinî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde, isim veya fiil kök ve gövdelerinden türetilmiş çok sayıda Türkçe dinî terim yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	mulhidlik	mülhidlik	mülhitlik	(A.)T.	athéisme	25b
2.	khamoursouz	hamursuz	hamursuz[1]	(A.)T.	azyme	32b
3.	bérékétli	bereketli	bereketli	(A.)T.	bénit	38b
4.	sofoulouk	sofuluk	sofuluk	(A.)T.	bigotisme	41a

[1] Hamursuz Bayramına özgü çörek

5.	khalifélik	halifelik	halifelik	(A.)T.	califat	53b
6.	katoliklik	katoliklik	katoliklik	(Ö.İ.)T.	catholicisme	58b
7.	kénicédjik	kenisecik	şapel	(R.)T.	chapelle	63a
8.	khristiyanlek	hristiyanlık	Hristiyanlık	(Ö.İ.)T.	chrétiente	67b
9.	khristiyanlar	hristiyanlar	Hristiyanlar	(Ö.İ.)T.		
10.	kéchichlér	keşişler	ruhban	(F.)T.	clergé	71a
11.	papaslar	papaslar	ruhban	(R.)T.		
12.	manasterle	manastırlı	manastırlı	(R.)T.	conventuel	89a
13.	deunmuch	dönmüş	dönmüş	T.	converti	89b
14.	yaradan	yaradan	yaradan	T.	créateur	98b
15.	zahidlik	zahidlik	zahitlik	(A.)T.	dévotion	128b
16.	allahlek	allahlık	uluhiyet	(Ö.İ.)T.	divinité	136b
17.	piskoplouk	piskopluk	piskoposluk	(R.)T.	episcopat	165a
18.	aforozlou	aforozlu	aforozlu	(R.)T.	excommunié	170b
19.	aforozlamak	aforozlamak	aforozlamak	(R.)T.	excommunier	170b
20.	poutpéréstlik	putperestlik	putperestlik	(F.+F.)T.	idolâtrie	205b
21.	imansezlek	imansızlık	imansızlık	(A.)T.	incrédulité	212b
22.	imansez	imansız	imansız	(A.)T.	infidèle	215b
23.	dinsiz	dinsiz	dinsiz	(A.)T.		
24.	muslumanlek	müslümanlık	Müslümanlık	(Ö.İ.)T.	Islamisme	225a
25.	djizvitlik	cizvitlik	cizvitlik	(FR.)T.	jésuitisme	226b
26.	munafeklek	münafıklık	münafıklık	(A.)T.		
27.	lotranlek	lotranlık	Lütercilik	(Ö.İ.)T.	luthérianisme	240b
28.	nastourilik	nasturilik	Nasturilik	(Ö.İ.)T.	nestorianisme	270a
29.	muuminlik	müüminlik	müminlik	(A.)T.	orthodoxie	283a
30.	papalek	papalık	papalık	(İ.)T.	papauté	288a
31.	patriklik	patriklik	patriklik	(R.)T.	patriarcat	294b
32.	gunahdjek	günahcık	küçük günah	(F.)T.	peccadille	296a
33.	hadjelek	hacılık	hacılık	(A.)T.	pélerinage	297a
34.	dindarlek	dindarlık	dindarlık	(A.+F.)T.	piété	305b
35.	rahiblik	rahiblik	rahiplik	(A.)T.	prêtrise	322b
36.	kéchichlik	keşişlik	keşişlik	(F.)T.		
37.	péyghambérlik	peygamberlik	peygamberlik	(F.)T.	prophétie	328a

38.	protéstanlek	protestanlık	Protestanlık	(Ö.İ.)T.	protestantisme	329b
39.	dianétli	diyanetli	diyanetli	(A.)T.	religieux	349b
40.	papazlek	papazlık	papazlık	(R.)T.	sacerdoce	367a
41.	mubaréklik	mübareklik	mübareklik	(A.)T.	sainteté	368a
42.	azizlik	azizlik	azizlik	(A.)T.		
43.	évlialek	evliyalık	evliyalık	(A.)T.		

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı 43 Türkçe dinî terim tespit edilmiştir. Bu terimlerden *yaradan ve dönmüş* terimleri hariç hepsi alıntı sözlerden türetilmiştir. Eserde yer alan *katoliklik, keşişler, manastırlı*, *piskopluk* gibi terimlerin çoğu Hristiyanlıkla, *halifelik, müslümanlık* gibi birkaç terim de İslamiyet'le ilgilidir. Bunun yanında *mülhidlik, sofuluk, allahlık, zahidlik* gibi terimler ilahi dinlerdeki ortak kavramlarla ilgilidir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde İslamiyet ile ilgili temel kavramlarda kelime türetme yolunun pek kullanılmadığını, ihtiyaç duyulan terimlerin Arapça ve Farsça karşılandığını göstermektedir.

Türemiş yapılı dinî terimler dilin kendi bünyesinde bulunan sözcüklere yapım ekleri getirilerek meydana getirilmiş sözlerdir. Bu yapıdaki terimler dinî kavramlara Türkçe karşılıklar bulma kaygısının somut neticeleri olarak da değerlendirilebilir.

10.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Dinî Terimler

Türkçede kök, gövdelerden olduğu gibi birleşik sözlerden de yapım ekleriyle yeni sözcük ve terimler oluşturabilir. *Calfa Sözlüğü*'nde bu şekilde birleşik sözlerden türetilmiş dinî terimler yer almaktadır. Bunlar aşağıda listelenmiştir.

1.	imana guélmé	imana gelme	ihtida	(A.+T.)T.	conversion	89b
2.	imana guélmich	imana gelmiş	mühtedi	(A.+T.)T.	converti	89b
3.	papaz étmé	papaz etme	takdis etme	(R.+T.)T.	ordination	281b
4.	mésh étmé	mesh etme	mesh etme	(A.+T.)T.		
5.	zébour okouma	zebur okuma	zebur okuma	(Ö.İ.+T.)T.	psalmodie	330b
6.	tahirkichlik	tahirkişlik	Püritenlik[1]	(A.+F.)T.	puritanisme	332a
7.	takdis olounmouch	takdis olunmuş	aziz, mukaddes	(A.+T.)T.	sacré	367a

[1] Hristiyanlıkta Püritenlik mezhebi

Calfa Sözlüğü'nde birleşik fiillerden türetilmiş 7 Türkçe dinî terim tespit edilmiştir. Bu terimlerden sadece *tahirkişlik* sözü yabancı tamlama yapısındaki *tahirkiş* sözünden *+lIk* ekiyle türetilmiş, diğer terimler ise fiilimsi ekleriyle türetilmiştir. Türkçede ihtiyaç duyulan terimler bu şekilde birleşik yapılı sözcüklere fiilimsi ekleri getirilerek türetilmiş sözcüklerle karşılanabilmektedir. Fakat birleşik yapılardan fiilimsi ekleriyle türetilen söz veya terimlerin dilde pek tutunamadığı görülmektedir.

10.3. Birleşik Yapılı Türkçe Dinî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde birleşik yapılı birçok Türkçe dinî terim yer almaktadır. Bu terimler isim tamlaması, sıfat tamlaması, yabancı tamlama, birleşik fiil yapısında Türkçe dinî terimler şeklinde alt başlıklarda incelenmiştir.

10.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Dinî Terim Terimler

İsim tamlamaları Türkçede ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında çok önemli bir yer tutar. *Calfa Sözlüğü*'nde bu yapıda birçok dinî terim geçmektedir. Eserde tespit edilen bu dinî terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	mujdé guni	müjde güni	Müjde Günü	F.+T.	annonciation	16a
2.	sadaka nazere	sadaka nazırı[1]	din görevlisi	A.+A.	aumônier	28a
3.	taam douace	taam duası	yemek duası	A.+A.	bénédicité	38b
4.	kélicé hadimi	kelise hadimi	kilise görevlisi	R.+A.	bedeau	38a
5.	papa férmane	papa fermanı	papa fermanı	İ.+F.	bref	49a
6.	itikad kitabe	itikad kitabı	ilmihal	A.+A.	catéchisme	58b
7.	katolik mézhébi	katolik mezhebi	Katoliklik	Ö.İ.+A.	catholicisme	58b
8.	khristiyan dini	hristiyan dini	Hristiyanlık	Ö.İ.+A.	christianisme	67b
9.	kéchichlér zumréci	keşişler zümresi	ruhban	A.+A.	clergé	71a
10.	ruhban tayiféci	rühban tayifesi	ruhban sınıfı	A.+A.	communauté	76a
11.	piskoublér médjlici	piskubler meclisi	konsil	R.+A.	concile	79a

[1] Fakirlere verilmek üzere sadaka toplayan papaz

12.	kérdiyas médjlici	kerdiyas meclisi	kilise meclisi	Ö.İ.+A.	consistoire	84a
13.	piskoup açace	piskup asası	piskopos asası	R.+A.	crosse	101b
14.	mahalé imamléri	mahale imamleri	mahalle papazları	A.+A.	cure	103a
15.	mahalé imame	mahale imamı	mahalle papazı	A.+A.	curé	103a
16.	tévraten on tén-bihate	tevratın on tenbihatı	On Emir	Ö.İ.+T.+A.	décalogue	106b
17.	nahiyé piskopou	nahiye piskopu	nahiye piskoposu	A.+R.	évêque diocésain	131b
18.	piskop nahiyéci	piskop nahiyesi	Piskoposluk	R.+A.	diocèse	131b
19.	kénicé adame	kenise adamı	kilise adamı	R.+A.	ecclésiastique	146a
20.	houchan yortou-çou	huşan yortusu	Epifani[1]	Ö.İ.+R.	epiphanie	165a
21.	vaftiz oghlou	vaftiz oğlu	vaftiz oğlu	R.+T.	filleul	180a
22.	vaftiz keze	vaftiz kızı	vaftiz kızı	R.+T.	filleule	180a
23.	dérvich ésvabe	derviş esvabı	derviş esvabı	F.+A.	froc	186a
24.	keyamét gunu	kıyamet günü	kıyamet günü	A.+T.	jour du jugement dernier	227b
25.	yortou gunu	yortu günü	yortu günü	R.+T.	jour de fête	227b
26.	yéhoud dini	yehud dini	Yahudilik	Ö.İ.+A.	judaïsme	228a
27.	rim papa éltchici	rim papa elçisi	Rimpapa elçisi	Ö.İ.+İ.+T.	légat	233a
28.	hazréti Mériémin tasviri	hazreti Mer-yemin tasviri	Madonna	A.+Ö.İ.+ A.	madone	241b
29.	oroudj gunu	oruc günü	Perhiz Günü[2]	F.+T.	jour maigre	242b
30.	litouria kitabe	liturya kitabı	dua kitabı	R.+A.	missel	257b
31.	indjili chérif vaïzi	İncili şerif vaizi	misyoner	Ö.İ.+A.+ A.	missionnaire	257b
32.	piskoup tadje	piskup tacı	piskopos tacı	R.+A.	mitre	258a
33.	kénicé ortace	kenise ortası	kilise ortası	R.+T.	nef	269b
34.	papa éltchici	papa elçisi	papa elçisi	R.+T.	nonce	272a
35.	papazlek tariki	papazlık tariki	papazlık tariki	(R.)T.+A.	ordres	281b
36.	hind poute	hind putı	pagot	Ö.İ.+F.	pagode	286a

[1] Hristiyanlıkta bir yortu
[2] Hristiyanlıkta tutulan oruç

37.	hind poutkhanéci	hind puthanesi	pagot	Ö.İ.+F.+F.	pagode	286a
38.	papa mézhébi	papa mezhebi	Papacılık	İ.+A.	papisme	288b
39.	papa mézhéblici	papa mezheblisi	Babtist	İ.+ (A.)T.	papiste	288b
40.	doua kitabe	dua kitabı	dua kitabı	A.+A.	paroissien	291a
41.	kilicé avlouçou	kilise avlusu	kilise avlusu	R.+R.	parvis	292b
42.	roum patriki	rum patriki	Rum patriği	Ö.İ.+R.	Patriarche grec	294b
43.	érméni patriki	ermeni patriki	Ermeni patriği	Ö.İ.+R.	patriarche arménien	294b
44.	gul baïrame	gül bayramı	Gül Bayramı	F.+T.	pentecôte	298b
45.	khakham bache	haham başı	hahambaşı	İB.+T.	pontife	314a
46.	moskov papaze	moskov papazı	Moskov papazı	Ö.İ.+R.	pope	314a
47.	néchri din médjlici	neşri din meclisi	propaganda	A.+A.+A.	propagande	328a
48.	zébour kitabe	zebur kitabı	Zebur	Ö.İ.+A.	psautier	330b
49.	évliya bakeyéti	evliya bakıyeti	kutsal eşyalar[1]	A.+A.	relique	349b
50.	békiyéyi chérif kabe	bekiyei şerif kabı	kutsal eşya sandığı	A.+A.+T.	reliquaire	349b
51.	piskoub takdici	piskub takdisi	kutsama	R.+A.	sacre	367a
52.	kénicé serre	kenise sırrı	hikmet	R.+A.	sacrement	367a
53.	kilicé djaméguiahe	kilise camegâhı	mahfil	R.+F.	sacristie	367b
54.	vaz kitabe	vaz kitabı	vaaz kitabı	A.+A.	sermonnaire	377b
55.	kamech baïrame	kamış bayramı	Kamış Bayramı[2]	T.+T.	le dimanche Rameaux	338b
56.	rahib éntarici	rahib entarisi	rahip cübbesi	A.+A.	soutane	389a
57.	ulemàï din médjlici	ülemayi din meclisi	sinod, kilise meclisi	A.+A.+A.	synode	399a
58.	oumouri dinié chourace	umuri diniye şurası	sinod, kilise meclisi	A.+A.+A.		
59.	téchékkur douace	teşekkür duası	teşekkür duası	A.+A.	te Deum	402b
60.	kéchich tépéliyi	keşiş tepeliyi	keşiş tepeliği[3]	F.+T.	tonsure	411b

[1] Ölen bir azizden kalan özel eşyalar
[2] Bir Yahudi bayramı
[3] Rahiplerin başında saçsız olan yer

61.	djémi évlia yortouçou	cemi evliya yortusu	Tüm Ermiş-ler Bayramı	A.+A.+R.	toussaint	413b
62.	papa taraflece	papa taraflısı	Ultramon-tan[1]	İ.+ (A.)T.	ultramontain	424a
63.	papa tarafguirlighi	papa tarafgirliği	Ultramon-tanizm[2]	İ.+(A.+F.) T.	ultramontainisme	424b
64.	mélad ariféci	melad arifesi	Noel arifesi	A.+A.	la veille de Noël	430a
65.	ikindi douace	ikindi duası	ikindi duası	T.+A.	vépres	432b
66.	ikindi namaze	ikindi namazı	ikindi namazı	T.+F.		
67.	sébt gunu	sebt günü	Sebt[3]	Ö.İ.+T.	sabbat	366a

Sözlükte isim tamlaması yapısında 67 Türkçe dinî terim tespit edilmiştir. Bu terimlerin biri hariç hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. Eserde geçen bu terimlerin birkaçı dışında tümünün Hıristiyanlıkla ilgili olması dikkat çekici bir durumdur.

Calfa Sözlüğü'nde Hıristiyanlıkla ilgili kavramların mümkün olduğunca isim tamlaması yapısı içerisinde Türkçeleştirildiği görülmektedir. Basit, türemiş ve isim tamlaması yapısındaki Türkçe dinî terimlerin bütününe bakıldığında Hristiyanlıkla ilgili terimlerin çokluğu, İslamî terimlerin ise azlığı dikkat çekmektedir.

Fransızca-Türkçe bir sözlük olan *Calfa Sözlüğü*, Türkçe öğrenmek isteyenlerin yararlanabileceği veya ana dil olarak Türkçe konuşulan Osmanlı topraklarına gelen Fransızlara yardımcı olabilecek bir kaynak olarak düşünülebilir. Fakat Hıristiyanlıkla ilgili bu denli çok sayıda terimin eserde yer alması eserin başka amaçlar gözetilerek de yazıldığını göstermektedir. Fransızların Osmanlı topraklarında açmış olduğu çok sayıda kolejin varlığı da düşünüldüğünde *Calfa Sözlüğü*'nün misyonerlik faaliyetlerine de hizmet eden bir kitap olduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

İsim tamlamaları, Türkçede ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında veya alıntı sözcüklerin Türkçeleştirilmesinde çok yaygın olarak kullanılmıştır. Fakat eserde bu yapıda sadece bir İslamî terimin bulunması dikkat çekicidir. Bu durum Türkçede İslamî kavramların Türkçeleştirilmesine pek sıcak bakılmadığını, bu kavramları karşılayan terimlerin genellikle Arapçadan, az da olsa Farsçadan alındığını göstermektedir.

[1] Papa'nın mutlak hakimiyetini isteyen
[2] Papa'nın mutlak hakimiyetini isteme
[3] Yahudilikte kutsal cumartesi günü

10.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Dinî Terimler

Türkçede ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında en çok yararlanılan kelime birleştirme yollarından biri de sıfat tamlamalarıdır. *Calfa Sözlüğü*'nde de sıfat tamlaması yapısında birçok Türkçe dinî terim yer alır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	bach manaster	baş manastır	katedral	T.+R.	abbaye	1b
2.	bach rahib	baş rahib	başrahip	T.+A.	abbé	1b
3.	bach ana	baş ana	başrahibe	T.+T.	abbesse	1b
4.	bach mélék	baş melek	başmelek[1]	T.+A.	archange	20a
5.	bach piskoposlouk	baş piskoposluk	başpiskoposluk	T.+(R.)T.	archéveche	20a
6.	bach chémmas	baş şemmas[2]	papaz yardımcısı	T.+A.	archidiacre	20a
7.	bach papaz	baş papaz	başpapaz	T.+R.	archiprêtre	20a
8.	khayer doua	hayır dua	hayır dua	A.+A.	bénédiction	38b
9.	souréta zahid	sureta zahid	kaba sofu	A.+A.	bigot	41a
10.	buyuk oroudj	büyük oruc[3]	Büyük Oruç	T.+F.	carême	56b
11.	bach kilicé	baş kilise	katedral	T.+R.	cathédrale	58b
12.	gunah dinléyén papas	günah dinleyen papas	günah dinleyen papaz	F.+T.+R.	confesseur	80b
13.	khezmétdji rahib	hizmetci rahib	hizmetçi rahip	(A.)T.+A.	frère convers	89a
14.	khezmétdji rahibé	hızmetci rahibe	hizmetçi rahibe	(A.)T.+A.	soeur convers	89a
15.	bach mézhéb	baş mezheb	başmezhep	T.+A.	religion dominante	138a
16.	o bir dunia	o bir dünya	öbür dünya	T.+T.+A.	l'autre monde	260a
17.	beuyuk gunah	böyük günah	büyük günah	T.+F.	péché mortel	262b
18.	dokouz gunluk doua	dokuz günlük dua[4]	dokuz günlük dua[5]	T.+T.+A.	neuvaine	270b
19.	dokouz gunluk ibadét	dokuz günlük ibadet[6]	dokuz günlük ibadet[7]	T.+T.+A.	neuvaine	270b

[1] Mikâil
[2] Papaz yardımcısı
[3] Paskalya öncesi kırk gün süren oruç
[4] Hristiyanların dokuz gün mütemadiyen yaptıkları ibadet
[5] Hristiyanların dokuz gün mütemadiyen yaptıkları ibadet
[6] Hristiyanların dokuz gün mütemadiyen yaptıkları ibadet
[7] Hristiyanların dokuz gün mütemadiyen yaptıkları ibadet

20.	aziz mériém	aziz meryem	Hz. Meryem	A.+Ö.İ.	Notre-Dame	273a
21.	hazréti mécih	hazreti mesih	Hazreti Mesih	A.+Ö.İ.	l'oint du Seigneur	279a
22.	rim papa	rim papa	Roma papazı	Ö.İ.+İ.	pape	288a
23.	bach kiahin	baş kâhin	başpiskopos	T.+A.	pontife	314a
24.	bach piskopos	baş piskopos	başpiskopos	T.+R.	primat	323b
25.	kodja bach	koca baş	başpiskopos	T.+T.		
26.	hazréti Mériém	hazreti Meryem	Hz. Meryem	A.+Ö.İ	la Sainte Vierge	368a

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında 26 Türkçe dinî terim tespit edilmiştir. İsim tamlaması yapısındaki dinî terimlerde görülen Hristiyanlıkla ilgili terimlerin fazlalığı sıfat tamlaması yapısındaki dinî terimlerde kendini göstermektedir. Bu terimlerden, ilahî dinlerde ortak olan birkaç terim hariç hepsi Hıristiyanlıkla ilgilidir.

Sıfat tamlaması yapısındaki dinî terimlerde çoğunlukla niteleme sıfatı kullanılmakla beraber sayı sıfatı ve işaret sıfatı da kullanılmıştır. Türkçede niteleme sıfatları kalıcı isim ve terim yapmaya daha elverişlidir. Fakat az da olsa başka tür sıfatlarla da kurulan tamlamalarla ihtiyaç duyulan söz ve terimler karşılanmıştır. Mesela sözlükte geçen *dokuz günlük ibadet, dokuz günlük dua* terimlerinde sayı sıfatı, *o bir dünya* teriminde ise işaret sıfatı geçmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde unvan sıfatlarıyla oluşturulmuş dinî terimler de dikkat çekmektedir. Bu unvan sıfatları özel isimlerle birlikte kullanılmıştır: *Hazreti İsa, aziz Meryem, baş piskopos…*

Eserde geçen *başa ana* ve *koca baş* sözü Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlardır. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan bu sözler Hristiyanlıkla ilgili olup sırasıyla *başrahibe*, *başpiskopos* anlamına gelmektedir.

10.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Dinî Terimler

Türkçede dinî terimlerin Türkçeleştirilmesine pek sıcak bakılmamıştır. Özellikle İslamî terimlerde bu durum çok net bir şekilde görülmektedir. Türkçede İhtiyaç duyulan dinî terimler büyük oranda din dili olan Arapçadan, az da olsa Farsçadan alınmıştır. Bundan dolayı Osmanlı Türkçesinde yabancı tamlama yapısında birçok terim yer alır. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen yabancı tamlama yapısındaki dinî terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	abdést	abdest	abdest	F.+F.	ablution	2a
2.	térki maceva	terki masıva	nefsini zabt etme	A.+A.	abnégation	2a
3.	késri néfs	kesri nefs	nefsini zabt etme	A.+A		
4.	hamdou séna	hamdu sena	hamdüsena	A.+A.	action de grâces	6a
5.	sahranichin	sahranişin	münzevi	A.+F.	anachorète	15a
6.	béddoua	beddua	beddua	F.+A.	anathème	15a
7.	idi tébchir	idi tebşir	Tebşir Bayramı	A.+A.	annonciation	16a
8.	irtihali hazréti Mériém	irtihali haz-reti Meryem	Hz. Meryem'in irtihali	A.+A.+ Ö.İ.	assomption	24b
9.	idi irtihal	idi irtihal	idi irtihal[1]	A.+A.	assomption	24b
10.	sifati bari	sifati bari	Allah'ın sıfatı	A.+A.	les attributs de Dieu	27a
11.	kitàbi mukaddés	kitabi mükaddes	İncil	A.+A.	bible	40a
12.	mubtédaï din	mübtedai din	dine yeni giren	A.+A.	catéchumène	58b
13.	télkini din	telkini din	din telkini	A.+A.	catéchisme	58b
14.	talimi din	talimi din	din öğretimi	A.+A.		
15.	uloûmi aïn	ülûmi ayn	din ilimleri	A.+A.		
16.	pédér oullah	peder ullah	Allah Baba	F.+Ö.İ.	pére céleste	59b
17.	achaï rébbani	aşai rebbani	Kudas	A.+A.	cène	60a
18.	zumréi ruhban	zümrei rühban	ruhban sınıfı	A.+A.	chapitre	63a
19.	dini içavi	dini isavi	Hristiyanlık	A.+Ö.İ.	christianisme	67b
20.	ébitiraf	ebitiraf	ebitiraf[2]	A.+A.	confesseur	80b
21.	ibadét oulllah	ibadet ullah	Allah'a ibadet	A.+Ö.İ.	culte divin	103a
22.	vaçayoullah	vasayullah	On Emir	A.+Ö.İ.	décalogue	106b
23.	kàtl ullah	katl üllah	Katlullah[3]	A.+Ö.İ.	deicide	113a
24.	katil ullah	katil üllah	Katilullah[4]	A.+Ö.İ.		
25.	sifri istisna	sifri istisna	Sifri İstisna[5]	A.+A.	deutéronome	127a
26.	kitàbi kadis	kitabi kadis	Kutsal Kitap	A.+Ö.İ.	l'écriture sainte	150b

[1] Hz. Meryem'in semaya yükseliş günü yortusu
[2] Günah çıkartan papaz
[3] Hz. İsa'nın katli
[4] Hz. İsa'nın katili
[5] Tevrat'ın bölümlerinden biri

27.	éhli djénnét	ehli cennet	cennetlik	A.+A.	les élus	155a
28.	vahdétkhané	vahdethane	uzletgâh	A.+F.	ermitage	166a
29.	éhli vahdét	ehli vahdet	münzevi	A.+A.	ermite	166a
30.	Rouh oullah	Ruh ullah	Kutsal Ruh	A.+Ö.İ.	Saint-esprit	167a
31.	Rouh él-kadis	Ruh el-kadis	Kutsal Ruh	A.+A.		
32.	indjilnévis	incilnevis	Evangelist[1]	A.+F.	évangéliste	169b
33.	indjili chérif	incili şerif	İncil	Ö.İ.+A.	évangile	169b
34.	éhli iman	ehli iman	mümin	A.+A.	fidèle	179a
35.	poutpérést	putperest	putperest	F.+F.	idolâtre	205b
36.	vahii ilahi	vahyi ilahi	ilahi vahiy	A.+A.	inspiration divine	219b
37.	ilhàmi rébbani	ilhami rebbani	ilahi vahiy	A.+A.		
38.	dini islam	dini islam	İslamiyet	A.+Ö.İ.	Islamisme	225a
39.	sifr ul ahbar	sifr ül ahbar	Sifrülahbar[2]	A.+A.	lévitique	234b
40.	dini mouhammédi	dini muhammedi	Müslümanlık	A.+Ö.İ.	la religion mahométane	242a
41.	umméti mo-hamméd	ümmeti mohammed	İslam ümmeti	A.+Ö.İ.	la nation mahométane	242b
42.	dini mouhamméd	dini muhammed	Müslümanlık	A.+Ö.İ.	mahométisme	242b
43.	murcéli réçoulé	mürseli resule	havari	A.+A.	missionnaire apostolique	257b
44.	kébaïri évzar	kebairi evzar	büyük günahlar	A.+A.	péché mortel	262b
45.	éhli islam	ehli islam	Müslüman	A.+Ö.İ.	musulman	266a
46.	révaki kénicé	revaki kenise	kilise revakı	A.+R.	nef	269b
47.	miladi iça	miladi isa	Noel	A.+Ö.İ.	noël	271b
48.	mécih ur-rébb	mesih ür-rebb	Hz. İsa	A.+A.	l'oint du Seigneur	279a
49.	aïéti kérimé	ayeti kerime	ayetikerime	A.+A.	oracle	281a
50.	sehhati itikad	sıhhati itikad	inanç sağlamlığı	A.+A.	orthodoxie	283a
51.	chéykhi azém	şeyhi azem	Patrik	A.+A.	patriarche	294b
52.	patrikkhané	patrikhane	patrikhane	R.+F.	maison patriarcale	294b
53.	kitoubi mouça	kitubi musa	Tevrat	A.+Ö.İ.	pentateuque	298b

[1] Dört İncil'den her birinin yazarı
[2] Tevrat'ın üçüncü kitabı

54.	idi khamsin	idi hamsin	Hamsin Bayramı	A.+A	pentecôte	298b
55.	réïs ur ruhban	reis ür rühban	başrahip	A.+A.	prélat	320a
56.	téchéhhudi iman	teşehhüdi iman	iman	A.+A.	de foi profession	326a
57.	koudréti ilahiyé	kudreti ilahiye	ilahi kudret	A.+A.	providence	330a
58.	hikmét oullah	hikmet ullah	Allah'ın hikmeti	A.+A.		
59.	muéllifi mézamir	müellifi mezamir	Zebur yazarı	A.+Ö.İ.	psalmiste	330b
60.	zéboûri chérif	zebûri şerif	Zebur	Ö.İ.+A.	psautier	330b
61.	tahirkich	tahirkiş	Puriten[1]	A.+F.	puritain	332a
62.	idi takdimé	idi takdime	Arınma Bayramı[2]	A.+A.	purification	332a
63.	Ramazàni chérif	Ramazani şerif	Ramazan	Ö.İ.+A.	Ramazan	338a
64.	idi zéïtoun	idi zeytun	Zeytin Bayramı	A.+A.	la fête des Rameaux	338b
65.	dindar	dindar	dindar	A.+F.	religieux	349b
66.	éhli dianét	ehli diyanet	dindar	A.+A.		
67.	békiyéï chérif	bekiyei şerif	kutsal emanetler	A.+A.	relique	349b
68.	dini iça	dini isa	Hristiyanlık	A.+Ö.İ	la religion chrétienne	349b
69.	aramguiâhi chérif	aramgâhi şerif	Aramgâhışerif[3]	F.+A.	reposoir	354b
70.	éhli djéhénném	ehli cehennem	cehennemlik	A.+A.	réprouvé	355b
71.	résmi takdici padichah	resmi takdisi padişah	Taç Giyme, Kutsama Töreni	A.+A.+F.	sacre	367a
72.	zébihéti moukaddicét	zebiheti mukaddiset	Şarap Ekmek Töreni	A.+A.	le saint sacrement	367a
73.	véli oullah	veli ullah	aziz	A.+Ö.İ.	saint	368a
74.	rouh ul kouds	ruh ül kuds	Kutsal Ruh	A.+A.	le Saint-Esprit	368a
75.	érazîi mubaréké	erazîi mübareke	kutsal mekânlar	A.+A.	les lieux saints	368a
76.	émkinéï mukaddécé	emkinei mükaddese	kutsal mekânlar	A.+A.		
77.	harémi chérif	haremi şerif	haremi şerif	A.+A.	sanctuaire	369b

[1] Hristiyanlığın aşırı dinci Püriten mezhebinden olan, Püriten
[2] Hz. Meryem'in arınma günü yortusu
[3] Hristiyanlıkta bir ritüel

78.	héftéï mubaréké	heftei mübareke	Paskalya Haftası	F.+A.	semaine sainte	375a
79.	kitàbe vaziat	kitabı vaziat	vaaz kitabı	A.+A.	sermonnaire	377b
80.	salàtou ibadét	salatu ibadet	salatu ibadet	A.+A.	service religieux	378b
81.	ibadétkhané	ibadethane	ibadethane	A.+F.	temple	403b
82.	poutkhané	puthane	puthane	F.+F.	temple des païens	403b
83.	djénnéti adin	cenneti adin	Adin Cenneti	A.+A.	le paradis terrestre	406b
84.	koûdsi chérif	kûdsi şerif	kutsal topraklar	Ö.İ.+A.	terre Sainte	406b
85.	ahdi kadim	ahdi kadim	Eski Ahit	A.+A.	l'ancien testament	407a
86.	àhdi djédid	ahdi cedid	Yeni Ahit	A.+A.	le nouveau testament	407a
87.	idi tédjéllii hazréti içа	idi tecellii hazreti isa	Tecelli Bayramı	A.+A.+A. +Ö.İ.	transfiguration	416b
88.	hakk téalé	hakk teale	Hak Taala	Ö.İ.+A.	le Très-Haut	419a
89.	téslici aziz	teslisi aziz	üçleme	A.+A.	la sainte trinité	420a
90.	téslici moukaddicé	teslisi mukaddise	üçleme, teslis	A.+A.	la sainte trinité	420a
91.	kélimét-oullah	kelimet-ullah	Allah sözü	A.+Ö.İ.	verbe	432b
92.	idi ziarét	idi ziyaret	Ziyaret Bayramı	A.+A.	visitation	439b

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 92 Türkçe dinî terim tespit edilmiştir. Bunlardan birkaçı hariç hepsi Farsça tamlama şeklindedir. Bu terimlerin bir kısmı İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili özel isimlerden oluşmaktadır.

Diğer yapıdaki dinî terimlerde olduğu gibi yabancı tamlama yapısındaki terimlerde de Hristiyanlıkla ilgili terimlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Eserde yabancı tamlama yapısındaki dinî terimlerden direkt İslamiyet'le ilgili *abdest, dini muhammedi, ümmeti mohammed, dini muhammed, ehli islam, Ramazani şerif* gibi 5 - 6 terim bulunurken direkt Hıristiyanlıkla ilgili *idi tebşir, irtihali hazreti Meryem, idi irtihal, peder ullah, aşai rebbani* gibi 30 civarında dinî terim yer alır.

10.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Dinî Terimler

Calfa Sözlüğü'nde yer alan Türkçe dinî terimlerin büyük çoğunluğu isim türündedir, fakat az da olsa birleşik fiil yapısında da Türkçe dinî terimin yer aldığı görülmektedir. Eserde tespit edilen bu yapıdaki terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	abdést almak	abdest almak	abdest almak	F.+T.	faire l'ablution	2a
2.	gunah tchekarmak	günah çıkarmak	günah çıkarmak	F.+T.	confesser	80b
3.	itiraf diynémék	itiraf diynemek	itiraf dinlemek	A.+T.		
4.	imana guétirmék	imana getirmek	imana getirmek	A.+T.	convertir à la foi	89b
5.	ihtidayé guétirmék	ihtidaye getirmek	imana getirmek	A.+T.		
6.	khatcha tchekarmak	haça çıkarmak	çarmıha germek	F.+T.	crucifièr	102a
7.	salb étmék	salb etmek	çarmıha germek	A.+T.		
8.	allah ceracena komak	allah sırasına komak	ilahlaştır-mak	Ö.İ.+T.+T.	deifier	113a
9.	allah ceracena guétchirmék	allah sırasına geçirmek	ilahlaştır-mak	Ö.İ.+T.+T.		
10.	aforoz étmék	aforoz etmek	aforoz etmek	R.+T.	excommunier	170b
11.	djin tchekarmak	cin çıkarmak	cin çıkarmak	A.+T.	exorciser	171b
12.	litouria étmék	liturya[1] etmek	liturya etmek	R.+T.	officier	278b
13.	oroudj toutmak	oruc tutmak	oruç tutmak	F.+T.	faire maigre	242b
14.	doua étmék	dua etmek	dua etmek	A.+T.	prier-Dieu	323b
15.	namaz kelmak	namaz kılmak	namaz kılmak	F.+T.		
16.	yuzuné hatch tchekarmak	yüzüne haç çıkarmak	haç çıkarıp kutsamak	T.+F.+T.	se signer	380a

Calfa Sözlüğü'nde birleşik fiil yapısında 16 Türkçe dinî terim tespit edilmiştir. Birleşik fiil yapısındaki dinî terim sayısının diğer alanlardaki birleşik fiil yapısındaki terimlere göre daha çok olduğu görülmektedir. Birleşik fiil yapısındaki dinî terimlerin sayısal çokluğu,

[1] Hristiyanların kilisede ekmek ve şarabı kutsayarak yaptıkları tören.

dinin günlük hayatta yaşanan, uygulanan, eylem yönü çok güçlü bir inanç sistemi oluşundandır.

Sözlükte birleşik fiil yapısındaki *günah çıkarmak, itiraf diynemek, aforoz etmek, liturya etmek* gibi direkt Hıristiyanlıkla ilgili 6 terim bulunurken *abdest almak, namaz kılmak* gibi direkt İslamiyet'le ilgili 2 terim bulunur. Bu durum *Calfa Sözlüğü*'nde bilinçli olarak Hıristiyanlıkla ilgili terimlere fazlaca yer verildiğini teyit etmektedir.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Dinî Terimler			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Dinî Terim Sayısı: 454			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		203	%44,7
Türemiş yapılı		50	%11,0
BİRLEŞİK KELİME	İsim tamlaması	67	%14,7
	Sıfat tamlaması	26	%5,7
	Yabancı Tamlama	92	%20,2
	Diğer	16	%3,5

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Dinî Terimler								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	128	0	0	0	14	0	142	%31,2
Farsça	12	0	0	0	78	0	90	%19,8
Rumca	10	0	0	0	0	0	10	%2,2
İtalyanca	3	0	0	0	0	0	3	%0,6
Fransızca	2	0	0	0	0	0	2	%0,4
Ö. İsim	41	0	0	0	0	0	41	%9
Diğer	5	0	0	0	0	0	5	%1,1
Türkçe	2	43	67	26	0	16	161	%35,4

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 454 Türkçe dinî terim tespit edilmiştir. Sözlükte yer alan Türkçe dinî terimlerin büyük çoğunluğunun Hıristiyanlıkla ilgili olması dikkat çekici bir durumdur. Eserde doğrudan doğruya Hıristiyanlıkla ilgili 200'e yakın terim bulunurken İslamiyet'le ilgili ise sadece 30 civarında terim yer almaktadır. Fransızcadan, İslam medeniyeti içinde şekillenen Türkçe gibi bir dile yapılan sözlükte Hıristiyanlıkla alakalı bu denli çok terimin bulunması sözlüğün başka amaçlara da hizmet etmek gibi gayeyle yazıldığını düşündürtmektedir. Tozlu, misyonerlerin en verimli ve dikkate değer çalışma alanlarının okullar olduğunu, okul eğitimi sayesinde amaçlarına ulaşma imkânına kavuştuğunu ve her tür faaliyeti bu yolla rahatça sürdürdüklerini dile getirmektedir (1991: 72). Yorulmaz da Osmanlı topraklarında çeşitli Hristiyan tarikatlara ait olup Fransa'ya bağlı fakat Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmamış 259 okul açıldığını belirtmektedir (2000:747). Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetlerini, eğitim kurumları adı altında yürüten 250'den fazla Fransız okulunun bulunduğu düşünülürse *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan Hıristiyanlıkla ilgili terimlerin varlık sebebi daha kolay anlaşılabilir.

Calfa Sözlüğü'nde Hristiyanlıkla ilgili terimlerin bu denli çok olmasının sebebi şöyle de düşünülebilir. Fransızlar Hristiyanlık kültür dairesi içinde şekillenen bir millettir. Bundan dolayı Fransızcada Hristiyanlıkla alakalı çok sayıda terim yer almaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde de bu durumun yansıması olarak Hristiyanlıkla ilgili çok sayıda dinî terim yer almaktadır. Bu anlamda dil bir milletin dinî / kültürel yapısını da ortaya koymaktadır. Tersten söylenecek olursa toplumda egemen olan dini inançlar dili doğrudan doğruya etkilemekte ve söz varlığını şekillendirmektedir.

Osmanlı Türkçesinde İslamiyet'le ilgili terimlerin büyük bir bölümünün Arapça, az da olsa Farsça kökenli olduğu görülmektedir. *Namaz, abdest, oruç, peygamber* gibi temel dinî kavramların Arapça olmayıp Farsça olması dikkat çekicidir. Yine aynı şekilde yabancı tamlama yapısındaki terimlerin Arapça sözcüklerden oluşmasına rağmen tamlama biçiminin Farsça olması da dikkat çekicidir.

Osmanlı Türkçesinde İslamiyet'le ilgili kavramları karşılayan Arapça ve Farsça terimleri Türkçeleştirme, yeni dinî terimler üretme çabası pek görülmemektedir. Özellikle İslamiyet'le ilgili temel terimlerde bu durum daha iyi gözlenmektedir. İslamiyet'le ilgili

terimlerde pek Türkçeleştirme görülmezken özellikle Hıristiyanlıkla ilgili terimlerin büyük ölçüde Türkçeleştirildiği görülmektedir.

Osmanlı farklı dinde, mezhepte, inançta birçok ulusun bir arada yaşadığı bir imparatorluktur. Bu imparatorluğun resmî dili olan Türkçede özellikle ilahî dinlere ait çok sayıda terim yer almaktadır. Bu durum imparatorluk içinde yaşayan farklı dinden insanlara hoşgörüyle yaklaşıldığının, dinlerini yaşama serbestliği tanındığının da bir göstergesi sayılabilir.

11. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE EDEBİYAT TERİMLERİ

Edebiyat; olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı olarak tanımlanmaktadır (GTS). Aktaş ise edebiyatın tarihsel, sosyal ve kültürel olandan hareketle dille gerçekleştirilen güzel sanat etkinliklerinin ve eserlerinin genel adı olduğunu söyler (2009: 188). Edebiyat dile bağlı bir sanat alanıdır. Edebiyat sözlü veya yazılı olarak meydana getirilen eserlerle ilgilenir.

Her büyük milletin olduğu gibi Osmanlı Türklerinin de büyük bir edebiyatı vardı. Bu edebiyat klasik edebiyat ve halk edebiyatı olmak üzere iki ana eksende gelişme gösteren daha çok şiir merkezli bir edebiyattır.

Birçok Osmanlı padişahının edebiyatla yakından ilgilendiği, şiirler yazdığı bilinmektedir. *"Osmanlı Sultanlarının, II. Murad'dan başlayarak İslam kültür ve edebiyatını da çok iyi bildiklerini ve hemen hemen hepsinin şair olduğunu görmekteyiz."*(Kut, 2014: 161). Bir imparatorluk dili olan Osmanlı Türkçesinde de edebiyatla ilgili pek çok terim yer almaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde de birçok Türkçe edebiyat terimi yer almaktadır. Eserde tespit edilen Türkçe edebiyat terimleri basit, türemiş ve birleşik yapılı terimler olma üzere üç ana başlıkta ele alınmıştır.

11.1. Basit Yapılı Türkçe Edebiyat Terimleri

Kök hâlinden bulunan, yapım eki almamış terimlere basit yapılı terimler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde bu yapıda birçok Türkçe edebiyat terimi tespit edilmiştir. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	moukallid	mukallid	mukallit	A.	acteur/actrice	6a
2.	mécél	mesel	mesel	A.	adage	6b
3.	kissé	kisse	kıssa	A.	anecdote	15b
4.	ménkebé	menkıbe	menkıbe	A.		
5.	hachiyé	haşiye	haşiye	A.	apostille	17b
6.	tévsié	tevsie	haşiye	A.		
7.	sirét	siret	biyografi	A.	biographie	41a
8.	kafiyé	kafiye	kafiye	A.	cadence	52b
9.	tédjnis	tecnis	tecnis	A.	calembour	53b

10.	inchaï	inşai	klasik [1]	A.	classique	70b
11.	mulakkit	mülakkit	derleyici	A.	compilateur	77a
12.	maçal	masal	masal	A.	conte	85b
13.	hikiayét	hikâyet	hikâye	A.		
14.	nakl	nakl	nakil	A.		
15.	méddah	meddah	meddah	A.	conteur	86a
16.	seuz	söz	söz	T.	dicton	129b
17.	makalé	makale	makale	A.		
18.	noutk	nutk	nutuk	A.	discours	133a
19.	khitab	hitab	hitap	A.		
20.	muéllif	müellif	müellif	A.	écrivain	150b
21.	lahikat	lahikat	epizot	A.	épisode	165a
22.	khitabét	hitabet	hitabet	A.	harangue	198b
23.	misra	misra	mısra	A.	hémistiche	200a
24.	vadjazét	vacazet	vecize	A.	locanisme	230a
25.	méktoub	mektub	mektup	A.	lettre	234a
26.	namé	name	name	F.		
27.	choukka	şukka	name	A.		
28.	rubaï	rübai	rübai	A.	madrigal	241b
29.	déstan	destan	destan	F.	mythe	266b
30.	usturé	üstüre	üsture	A.		
31.	éçatir	esatir	esatir	A.	mythes	266b
32.	hikiayé	hikâye	hikâye	A.	narration	267b
33.	rivaïét	rivayet	rivayet	A.		
34.	ravi	ravi	ravi	A.	narrateur	267b
35.	khatib	hatib	hatip	A.	orateur	281a
36.	bénd	bend	bent	F.	paragraphe	289a
37.	fasl	fasl	fasıl	A.		
38.	chouara	şuara	şuara	A.	parnasse	291a
39.	kacidé	kaside	kaside	A.	poème	311a
40.	chir	şir	şiir	A.	poèsie	311a
41.	fétiha	fetiha	giriş	A.	prologue	327a

[1] Klasik edebiyatta süslü nesir

42.	nésr	nesr	nesir	A.	prose	329a
43.	arouz	aruz	aruz	A.	prosodie	329a
44.	murébba	mürebba	murabba	A.	quatrain	333b
45.	charki	şarki	şarkı	A.	récitatif	343a
46.	divan	divan	divan	A.	recueil de poésies	345a
47.	nakarat	nakarat	nakarat	A.	refrain	347a
48.	manzoum	manzum	manzum	A.	rimé	362a
49.	éfsané	efsane	efsane	F.	roman	363b
50.	roman	roman	roman	FR.		
51.	chaïré	şaire	şaire	A.	poétesse	311b
52.	chiri	şiri	poetik	A.	poétique	311b
53.	neukté	nökte	nükte	A.	saillie	367b
54.	bédihét	bedihet	bedihe	A.		
55.	hidjv	hicv	hiciv	A.	satire	370b
56.	hidjviét	hicviyet	hicviye	A.		
57.	hidjvi	hicvi	satirik	A.	satirique	370b
58.	ghazél	gazel	gazel	A.	sonnet	385a
59.	béyt	beyt	beyit	A.	strophe	391b
60.	keta	kıta	kıta	A.		
61.	troubadour	trubadur[1]	sokak şairi	FR.	troubadour	422a
62.	takfié	takfiye	kaifiyeleme	A.	versification	434b
63.	nazm	nazm	nazım	A.		
64.	şaïr	şair	şair	A.	versificateur	434b

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 64 Türkçe edebiyat terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin neredeyse tamamı kökeni başka dillerde olan sözcüklerden oluşmaktadır. Eserde Arapça kökenli 57, Farsça kökenli 4, Fransızca kökenli 2 edebiyat terimi yer almaktadır. Hem edebiyat hem de dil bilgisi alanlarında Arapça kökenli terimlerin fazlalığı dikkat çekicidir. Her iki alanın birbiriyle yakın ilişki içinde olmasından, birbirini tamamlamasından dolayı dil bilgisi terimlerinde görülen Arapça kökenli terimlerin fazlalığı edebiyat terimlerinde de görülmektedir.

[1] Derebey konaklarına giderek şiirler okuyan şair

Hazer, Arapçanın Osmanlı toplumunda ve aydınlar arasında arasında sarf (morfoloji), nahiv (sentaks), belâğat (retorik) ilimlerinin teferruatlı kurallarıyla öğretimi, üst medreselerde çeşitli ilim dallarında okutulan eserlerin okunup anlaşılmasını sağlayacak dil melekesini kazandırma öğretimi olduğunu belirtir (2002: 274). Arapça, Osmanlı toplumunda ve medreselerde bu denli önemli bir konuma gelince direkt dil ile ilgili olan edebiyat alanında da terimler Arapçadan Türkçeye geçmeye başlamıştır.

11.2. Türemiş Yapılı Türkçe Edebiyat Terimleri

Türkçede ihtiyaç duyulan söz ve terimler kelime türetme yoluyla karşılanabilir. Kök, gövde ve birleşik sözlere yapım ekleri getirilerek yeni kelimeler, terimler elde edilebilir. *Calfa Sözlüğü*'nde az da olsa türemiş yapılı edebiyat terimleri tespit edilmiştir. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

11.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Edebiyat Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde çok olmasa da kök ve gövdelerden türemiş Türkçe edebiyat terimleri yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	oyoundjou	oyuncu	oyuncu	T.	acteur/actrice	6a
2.	turkudju	türkücü	türkücü	T.	chansonnier	62b
3.	maçaldje	masalcı	masalcı	(A.)T.	conteur	86a
4.	hikiayétdji	hikâyetci	hikâyeci	(A.)T.	narrateur	267b
5.	chaïrlik	şairlik	şairlik	(A.)T.	poèsie	311a
6.	turki	türki	türkü	(Ö.İ.)T.	récitatif	343a
7.	kafiéli	kafiyeli	kafiyeli	(A.)T.	rimé	362a
8.	traguidiadje	tragidyacı	drama yazarı	(FR.)T.	tragédien	415a

Sözlükte türemiş yapılı 8 Türkçe edebiyat terimi tespit edilmiştir. Eserde yer alan *kafiyeli ve tragidyacı* terimleri Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. Bunların yerine günümüz Türkçesinde *manzum* ve *drama yazarı* terimleri kullanılmaktadır.

Osmanlı Türkçesinde Türkçe olmayan eklerle türetilmiş bazı kelimelere rastlanmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan *türki* teriminde Türkçe olmayan nispet i'si ile yeni bir

söz türetilmiştir. Yabancı eklerle türetilmiş bazı sözcükler günümüz Türkçesinde de vardır: *yerel, duygusal, atmasyon, kurultay…*

11.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Edebiyat Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözlerden türemiş bazı edebiyat terimlerine de rastlanmaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	béït yapedje	beyit yapıcı	şair	(A.+T.)T.	versificateur	434b
2.	chir yapmé	şir yapme	nazım	(A.+T.)T.	versification	434b

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözlerden türemiş 2 Türkçe edebiyat terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerden *beyit yapıcı* günümüzdeki *şair, nâzım* terimini karşılamaktadır.

11.3. Birleşik Yapılı Türkçe Edebiyat Terimleri

Kelime birleştirme Türkçede ihtiyaç duyulan söz ve kavramların karşılanmasında çok sık kullanılan bir yöntemdir. *Calfa Sözlüğü*'nde birleşik yapılı birçok Türkçe edebiyat terimi yer almaktadır. Eserde tespit edilen böyle terimler aşağıda listelenmiştir.

11.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Edebiyat Terimleri

Kelime birleştirme yoluyla dile terim kazandırmada en çok kullanılan yapılar isim tamlamalarıdır. *Calfa Sözlüğü*'nde de isim tamlaması yapısında birçok Türkçe edebiyat terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	bélaghat vérguici	belagat vergisi	hatiplik	A.+T.	le don d'éloquence	138b
2.	téatro muéllifi	teatro müellifi	oyun yazarı	İ.+A.	dramatiste	141b
3.	tchoban turkuçu	çoban türküsü	eglog	F.+T.	églogue	153a
4.	évlia hikiaïéci	evliya hikâyesi	menkıbe	A.+A.	légende	233a
5.	hidjv riçaléci	hicv risalesi	hicviye	A.+A.	libelle	235a
6.	riçaléï hidjvié muéllifi	risaleyi hicviye müellifi	hicivci	A.+A.+A.	libelliste	235a
7.	taklid chiri	taklid şiri	nazire	A.+A.	parodie	291a
8.	béït bache	beyit başı	nakarat	A.+T.	refrain	347a

9.	chir vézni	şir vezni	vezin	A.+A.	rhythme	361b
10.	sokak chaïri	sokak şairi	sokak şairi	A.+A.	troubadour	422a

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında10 Türkçe edebiyat terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. Sözlükte yer alan *belagat vergisi, çoban türküsü, evliya hikâyesi, taklid şiri* gibi edebiyat terimleri Osmanlı Türkçesine özgü kullanımlardır. Türkiye Türkçesinde yer almaz. Bunların yerine sırasıyla *hatiplik, eglog, menkıbe, nazire* terimleri kullanılmaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin kendine özgü bir söz varlığına sahip olduğunu, bu söz varlığında dilin kendi imkânları kullanılarak terimler oluşturulmaya gayret edildiğini, güçlü bir Türkçecilik anlayışının hâkim olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde türetme ve kelime birleştirme yoluyla elde edilmiş terimlerin bir kısmının Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı görülür. Bu durum terimlerin zaman içinde çok kolay değişebileceğini, yerlerine yeni terimlerin kullanılabileceğini göstermektedir. Çünkü terimler daha dar bir alanda kullanım bulan sözcüklerdir ve kullanım sıklığı azdır. Bu yüzden halka mal olması daha zordur. İster Türkçe kurallara göre oluşturulmuş olsun ister yabancı tamlama yapısında olsun terimler dilde en kolay değişen kelime türleridir. Yukarıda da bahsedildiği gibi terimler belli bir alanda kullanım bulan sözler olduğu için dilin konuşulduğu dönemin dinî, sosyal, siyasal, kültürel şartlarının etkisiyle de kolayca değişikliğe uğrayabilmektedir.

11.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Edebiyat Terimleri

Türkçede isim tamlamaları kadar olmasa da sıfat tamlamaları da yeni söz ve terimlerin karşılanmasında çok kullanılan kelime birleştirme yollarından biridir. *Calfa Sözlüğü*'nde az da olsa sıfat tamlaması yapısında Türkçe edebiyat terimleri tespit edilmiştir. Bu yapıdaki terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	moukhtaçar seuz	muhtasar söz	vecize	A.+T.	locanisme	230a
2.	deurt serale béït	dört sıralı beyit	dörtlük	T.+T.+A.	quatrain	333b
3.	neuktéli seuz	nökteli söz	latife	(A.)T.+T.	saillie	367b

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında 3 Türkçe edebiyat terimi tespit edilmiştir. Eserde geçen *muhtasar söz* ve *dört sıralı beyit* terimleri günümüzde kullanılan *vecize, dörtlük* terimlerini karşılayan sözler olarak dikkat çekmektedir.

Eserde geçen sıfat tamlaması yapısındaki edebiyat terimlerinin niteleme ve sayı sıfatlarıyla kurulduğu görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi bu durum niteleme ve sayı sıfatlarıyla oluşturulan sıfat tamlamalarının kalıcı isim yapmaya, terim yapmaya daha elverişli olduğunu teyit etmektedir.

11.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Edebiyat Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde dil bilgisi terimlerinde olduğu gibi edebiyat terimlerinde de yabacı tamlama yapısında birçok edebiyat terimi yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki edebiyat terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	muntékhabàti muéllifat	müntehabati müellifat	antoloji	A.+A.	anthologie	16b
2.	muellifi inchaï	müellifi inşai	klasik yazar	A.+A.	auteur classique	70b
3.	hidjvnamé	hicvname	hicviye	A.+F.	diatribe	129b
4.	zarbi mécél	zarbi mesel	darbımesel	A.+A.	dicton	129b
5.	chiri raï	şiri rai	eglog	A.+A.	églogue	153a
6.	chiri kahrémani	şiri kahremani	epik	A.+F.	poëme épique	165a
7.	séyahétnamé	seyahetname	seyahatname	A.+F.	itinéraire	225b
8.	siréti évlia	sireti evliya	menkıbe	A.+A.	légende	233a
9.	funouni néficé	fünuni nefise	edebî eserler	A.+A.	belles-lettres	234a
10.	éhli kélam	ehli kelam	hatip	A.+A.	orateur	281a
11.	médhi sitaïch	medhi sitayiş	methiye	A.+F.	panégyrique	287b
12.	médhi kélam	medhi kelam	methiye	A.+A.		
13.	échàri raïé	eşari raiye	pastoral şiir	A.+A.	poésies pastorales	293b
14.	kélàmi ménsour	kelami mensur	düzyazı	A.+A.	prose	329a
15.	muéllifi éfsané	müellifi efsane	romancı	A.+F.	romancier	363b
16.	éfsanchinas	efsanşinas	romancı	F.+F.		
17.	hidjvamiz	hicvamiz	satirik	A.+F.	satirique	370b

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 17 Türkçe edebiyat terimi tespit edilmiştir. Bu tamlamaların hepsi Farsça tamlama şeklindedir. Bu terimlerden *zarbi mesel* ve *seyahetname* hariç hiçbiri Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu durum yukarıda da bahsedildiği gibi terimlerin belli bir alanla ilgili sözler olması, halk dilinde pek kullanılmaması, kullanım sıklığının az olması gibi sebeplerden dolayı çok kolay değişebildiğini, yerlerinin alıntı da olsa başka terimlerle çok rahat doldurulabileceğini göstermektedir.

11.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Edebiyat Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yer alan birleşik yapılı Türkçe edebiyat terimlerinin hemen hemen hepsi isimdir. Fakat çok az da olsa birleşik fiil yapısında Türkçe edebiyat terimleri de vardır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki terimler aşağıda verilmiştir.

1.	ménsour yazmak	mensur yazmak	A.+T.	prosaïser	329a

Eserde birleşik fiil yapısında sadece 1 Türkçe edebiyat terimi tespit edilmiştir.

11.3.5. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Edebiyat Terimleri

Kısaltma öbekleri / grupları *"Diğer kelime grupları gibi cümle içinde tek unsur olarak değerlendirilen, kendi içinde bir bütünlük gösteren, her biri bir kelime grubunun kısalması, yıpranması sonucunda meydana gelen klişeleşmiş gruplardır".* (Kültüral, 2009: 26). *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen kısaltma öbeği yapısındaki Türkçe edebiyat terimleri aşağıda verilmiştir.

1.	ade yalan	adı yalan	müstear	T.+T.	pseudonyme	330b

Calfa Sözlüğü'nde kısaltma öbeği yapısında sadece 1 Türkçe edebiyat terimi tespit edilmiştir. Sözlükte geçen a*dı yalan* sözü *müstear, mahlas*, *takma ad* gibi anlamlara gelen Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü bir terimdir.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Edebiyat Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Edebiyat Terimi Sayısı: 106			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
BASİT YAPILI		64	%60,3
TÜREMİŞ YAPILI		10	%9,4
BİRLEŞİK YAPILI	İsim tamlaması	10	%9,4
	Sıfat tamlaması	3	%2,8
	Yabancı Tamlama	17	%16
	Diğer	2	%1,8

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Edebiyat Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	57	0	0	0	0	0	57	%53,7
Farsça	4	0	0	0	17	0	21	%19,8
Fransızca	2	0	0	0	0	0	2	%1,8
Türkçe	1	10	10	3	0	2	26	%24

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 106 Türkçe edebiyat terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerde basit yapılı terimlerin oran olarak yüksekliği dikkat çekmektedir. Osmanlı Türkçesi söz varlığında dil bilgisi alanında olduğu gibi edebiyat alanında da Arapça kökenli terimlerin çok fazla yer tuttuğu görülmektedir. Bu durum medreselerde verilen eğitimden kaynaklanmaktadır.

"Devlet olarak İslam'ı seçen Türkler, katıldıkları yeni toplumun bilgi değerlerini de kabul etmişlerdir. Arap dili bu bilgi sisteminin aracı olunca, bu dilin öğrenimi, bilgilenme sürecinin bir basamağını teşkil etmiştir." (Hazer, 2002: 274). Arapça Osmanlı toplumunda ve medreselerde bu denli önemli bir konuma gelince direkt dil ile ilgili olan edebiyat alanında da terimler Arapçadan Türkçeye geçmeye başlamıştır.

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça kökenli eklerle türetilmiş bazı terimlere rastlanmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan *Türki* teriminde Türkçe olmayan nispet i'si ile söz türetilmiştir. Buna benzer kullanımlar günümüz Türkçesinde de görülmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde *belagat vergisi, çoban türküsü, evliya hikâyesi, taklid şiri, muhtasar söz, dört sıralı beyit,* a*dı yalan gibi* günümüz Türkçesinde kullanılmayan terimler yer almaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde dilin kendi imkânları kullanılarak yeni terimler oluşturulmaya çalışıldığını, güçlü bir Türkçecilik anlayışının hâkim olduğunu göstermektedir.

Terimler belli bir alanda kullanım bulan sözler olduğu için dilin konuşulduğu dönemin dinî, sosyal, siyasal, kültürel şartlarının etkisiyle kolayca değişikliğe uğrayabilmektedir. İster Türkçe kurallara göre oluşturulmuş olsun ister yabancı tamlama yapısında olsun terimler dilde en kolay değişen kelime türleridir.

Osmanlı Türkçesinde türetme ve kelime birleştirme yoluyla elde edilmiş edebiyat terimlerinin bir kısmı Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu durum terimlerin zaman içinde çok kolay değişebileceğini, yerlerine yeni terimlerin kullanılabileceğini göstermektedir. Çünkü terimler kullanım sıklığı az olan ve daha dar bir alanda kullanım bulan sözcüklerdir. Bu yüzden halka mal olması daha zordur.

Osmanlı Türkçesi edebiyat terimleri içinde Batı dillerinin etkisi yok denecek kadar azdır. Eserde sadece Fransızca kökenli *roman* terimi yer alır. Bu durum Osmanlı edebiyatında Batı tesirinin henüz hissedilmediğini, klasik formlarının kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir.

2. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE HAYVAN ADLARI

İnsanoğlunun hayatında hayvanların çok önemli bir yeri vardır. İnsanlar bulundukları, yaşadıkları coğrafyada çok farklı hayvanlarla karşılaşmışlar, çoğu zaman onlarla birlikte yaşamışlardır. Hayvanlar hayatın her alanında insanın en büyük yardımcısı olmuştur.

Tarihin ilk dönemlerinden beri insanlar yiyecek, giyecek, iş gücünden yararlanmak, geçimlerinin sağlamak gibi farklı amaçlarla hayvanları kullanmışlardır. Savaşta, ulaşımda, haberleşmede hayvanlardan yararlanmışlardır. Bir bakıma insanın hayatta kalması, hayatını devam ettirmesi hayvanlar sayesinde olmuştur. Bundan dolayın dilin temel söz varlığında hayvan adları önemli bir yer tutar.

Calfa Sözlüğü'nde birçok Türkçe hayvan adı yer almaktadır. Sözlükte geçen bu hayvan adları yapılarına göre bir sınıflandırılmış, dil kökenleri bakımından incelenmiştir.

12.1. Basit Yapılı Türkçe Hayvan Adları

Kök hâlinde bulunan, hiçbir yapım eki almamış adlara basit yapılı adlar denir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı birçok Türkçe hayvan adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	are	arı	arı	T.	abeille	2a
2.	kouzou	kuzu	kuzu	T.	agneau	9b
3.	kartal	kartal	kartal	T.	aigle	10a
4.	khamsi	hamsi	hamsi	R.	anchois	15a
5.	échék	eşek	eşek	T.	ane	15a
6.	mérkéb	merkeb	merkep	A.		
7.	hayvan	hayvan	hayvan	A.	animal	15b
8.	sepa	sıpa	sıpa	T.	anon	16b
9.	séysél	seysel	antilop	A.	antilope	16b
10.	tchaker	çakır	çakır	T.	autour	29a
11.	baléna	balena	balina	İ.	baleine	34a
12.	keuhéylan	köheylan	küheylan	A.	barbe	35a
13.	barbounia	barbunya	barbunya	R.	barbeau	35b
14.	tchoullouk	çulluk	çulluk	T.	bécasse	38a

15.	davar	davar	davar	T.	bétail	39b
16.	hayvanat	hayvanat	hayvanat	A.		
17.	segher	sığır	sığır	T.	gros bétail	39b
18.	midilli	midilli	midilli	R.	bidet	40a
19.	porsouk	porsuk	porsuk	T.	blaireau	41b
20.	boa	boa	boa	FR.	boa	43a
21.	eukuz	öküz	öküz	T.	boeuf	43a
22.	érkédj	erkec	erkeç	T.	bouc	45b
23.	maria	marya	dişi koyun	R.	brebis	48b
24.	manda	manda	manda	?	buffle	51a
25.	tchaïlak	çaylak	çaylak	T.	buse	51b
26.	boukalémoun	bukalemun	bukalemun	A.	caméléon	54a
27.	eurdék	ördek	ördek	T.	canard	54b
28.	kanaria	kanarya	kanarya	İS.	canari	54b
29.	koundouz	kunduz	kunduz	T.	castor	58a
30.	kesrak	kısrak	kısrak	T.	cavale	59a
31.	guéyik	geyik	geyik	T.	cérf	60b
32.	tchakal	çakal	çakal	F.	chakal	61a
33.	dévé	deve	deve	T.	chameau	62a
34.	kédi	kedi	kedi	T.	chat	64b
35.	yaraça	yarasa	yarasa	T.	chauve-souris	65a
36.	kourd	kurd	kurt, tırtıl	T.	chenill	65b
37.	tertel	tırtıl	tırtıl	T.		
38.	kétchi	keçi	keçi	T.	chèvre	66a
39.	tchépidj	çepic	çepiç[1]	T.	chevreau	66a
40.	keupék	köpek	köpek	T.	chien	66b
41.	kélp	kelp	kelp	A.		
42.	laklak	laklak	laklak	A.	cigogne	68b
43.	léylék	leylek	leylek	F.		
44.	kermez	kırmız	kırmız	A.	cochonille	72a
45.	domouz	domuz	domuz	T.	cochon	72a
46.	khenzir	hınzir	hınzır	A.		

[1] Keçi yavrusu

47.	rukh	rüh	bir tür akbaba	F.	condor	80a
48.	khoros	horos	horoz	F.	coq	90a
49.	mérdjan	mercan	mercan	A.	corail	90b
50.	kargha	karga	karga	T.	corbeau	90b
51.	yénguétch	yengeç	yengeç	T.	crabe	97b
52.	téké	teke	teke	T.	crevette	99b
53.	timsah	timsah	timsah	A.	crocodile	100b
54.	hindi	hindi	hindi	A.	dindon	131b
55.	samsoun	samsun	samsun[1]	R.	dogue	137b
56.	sendjab	sıncab	sincap	F.	écureuil	151a
57.	seghen	sığın	sığın	T.	élan	153b
58.	fil	fil	fil	A.	éléphant	154a
59.	sunguér	sünger	sünger	R.	éponge	165a
60.	saliangueuz	salyangöz	salyangoz	R.	escargot	166a
61.	suylun	süylün	sülün	T.	faisan	175a
62.	chahin	şahin	şahin	F.	faucon	176b
63.	doghan	doğan	doğan	T.		
64.	djanavar	canavar	canavar[2]	F.	bêtes fauves	177a
65.	samsar	samsar	sansar	T.	fouine	184a
66.	karendja	karınca	karınca	T.	fourmi	184a
67.	mour	mur	karınca	F.		
68.	ghazal	gazal	gazal	A.	gazelle	190a
69.	djéiran	ceyran	ceylan	F.		
70.	zurafé	zürafe	zürafa	A.	girafe	192a
71.	zournapa	zurnapa	zürafa	A.		
72.	kourbagha	kurbağa	kurbağa	T.	grenouille	195b
73.	tourna	turna	turna	T.	grue	196b
74.	kirpi	kirpi	kirpi	T.	hérisson	200b
75.	kakoum	kakum	kakım	F.	hermine	200b
76.	kerlanghedj	kırlangıc	kırlangıç	T.	hirondelle	201b
77.	istridia	istridya	istiridye	R.	huître	203b

[1] Eskiden savaşlarda kullanılan bir köpek türü
[2] Vahşi hayvanlar

78.	sertlan	sırtlan	sırtlan	T.	hyène	204b
79.	nims	nims	firavun faresi	A.	ichneumon	205a
80.	lakdjéné	lakcene	firavun faresi	?		
81.	beudjék	böcek	böcek	T.	insecte	218b
82.	lama	lama	lama	FR.	lama	230b
83.	esdakos	ısdakos	ıstakoz	R.	langouste	231a
84.	kérténkélé	kertenkele	kertenkele	T.	lézard	235a
85.	guérguédan	gergedan	gergedan	F.	licorne	235b
86.	tavchan	tavşan	tavşan	T.	lièvre	236a
87.	arslan	arslan	arslan	T.	lion	237a
88.	aslan	aslan	aslan	T.		
89.	filoria	filorya	florya	R.	loriot	239b
90.	kourd	kurd	kurt	T.	loup	239b
91.	vachak	vaşak	vaşak	F.	lynx	241b
92.	uskumru	üskümrü	uskumru	R.	maquereau	246b
93.	chébék	şebek	şebek	?	marmot	247b
94.	marte	martı	martı	İ.	martinet	248a
95.	zérdéva	zerdeva	zerdeva	?	martre	248a
96.	samour	samur	samur	T.	martre zibeline	248a
97.	mérinos	merinos	merinos	FR.	mérinos	253a
98.	ancha	anşa	bir tür hamsi	FR.	merlan	253a
99.	pici	pisi	pisi, kedi	T.	minet	256a
100.	sinék	sinek	sinek	T.	mouche	263b
101.	murghabkhor	mürghabhor	küçük martı	F.	mouette	263b
102.	midia	midya	midye	R.	moule	263b
103.	koyoun	koyun	koyun	T.	mouton	264b
104.	kater	katır	katır	T.	mulet	265a
105.	misk	misk	misk	A.	musc	266a
106.	kaz	kaz	kaz	T.	oie	278b
107.	kouch	kuş	kuş	T.	oiseau	279a
108.	taïr	tayr	kuş	A.		
109.	aï	ayı	ayı	T.	ours	284b
110.	dubb	dübb	ayı	A.		

111.	youz	yuz	pars	F.	panthère	288a
112.	pars	pars	pars	T.		
113.	pérvané	pervane	pervane	F.	papillon	288b
114.	kélébék	kelebek	kelebek	T.		
115.	képénék	kepenek	kepenek	T.		
116.	kéklik	keklik	keklik	T.	perdrix	299a
117.	papaghan	papağan	papağan	A.	perroquet	300b
118.	sakseghan	saksığan	saksağan	T.	pie	305a
119.	guvérdjin	güvercin	güvercin	T.	pigeon	305b
120.	ispinos	ispinos	ispinoz	R.	pinson	306a
121.	balek	balık	balık	T.	poisson	312a
122.	ekhtapot	ıhtapot	ahtapot	R.	polype	313a
123.	bit	bit	bit	T.	pou	316b
124.	kéhlé	kehle	kehle	A.		
125.	tay	tay	tay	T.	poulain	317a
126.	tavouk	tavuk	tavuk	T.	poule	317a
127.	pilidj	pilic	piliç	T.	poulet	317a
128.	piré	pire	pire	T.	puce	331a
129.	faré	fare	fare	A.	rat	340b
130.	tilki	tilki	tilki	T.	renard	351b
131.	hachérét	haşeret	haşeret	A.	reptile	355b
132.	hammét	hammet	bir sürüngen	A.	reptile	355b
133.	dabbé	dabbe	bir sürüngen	A.		
134.	hérgélé	hergele	hergele	F.	rosse	364a
135.	bulbul	bülbül	bülbül	F.	rossignol	364a
136.	suluk	sülük	sülük	T.	sangsue	369b
137.	sardéla	sardela	sardalya	R.	sardine	370b
138.	tchékirgué	çekirge	çekirge	T.	sauterelle	371b
139.	akréb	akreb	akrep	A.	scorpion	373a
140.	subié	sübye	mürekkep balığı	R.	seche	373b
141.	yelan	yılan	yılan	T.	serpent	377b
142.	maïmoun	maymun	maymun	A.	singe	381a

143.	pici	pisi	pisi[1]	R.	sole	383a
144.	keustébék	köstebek	köstebek	T.	taupe	402b
145.	bougha	buğa	boğa	T.	taureau	402b
146.	kaplan	kaplan	kaplan	T.	tigre	409a
147.	pélénk	pelenk	pelenk	F.	tigresse	409a
148.	guéné	gene	kene	T.	tique	409b
149.	raad	raad	kadırga balığı	A.	torpille	411b
150.	tosbaghe	tosbağı	tosbağa	T.	tortue	412a
151.	koumrou	kumru	kumru	F.	tourterelle	413b
152.	inék	inek	inek	T.	vache	427a
153.	bouzaghe	buzağı	buzağı	T.	veau	430a
154.	dana	dana	dana	T.		
155.	soghouldjan	soğulcan	solucan	T.	ver	432b
156.	guvé	güve	güve	T.		
157.	zérd	zerd	zebra	F.	zèbre	447a
158.	sémour	semur	samur	A.	zibeline	447b

Sözlükte basit yapılı 158 Türkçe hayvan adı tespit edilmiştir. Bu basit yapılı hayvan adlarının yarısı yerli sözcüklerden, diğer yarısı da alınma sözcüklerden oluşmaktadır. Bu durum Türkçenin temel söz varlığında hayvan adlarının önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı Türkçe hayvan adlarında Batı dillerinden birçok sözcük yer almaktadır. Özellikle Rumcadan bir hayli hayvan adı alınmıştır. Bu sözcüklerin çoğu *hamsi, istridya, ısdakos, üskümrü, midya* gibi deniz hayvanları ile ilgilidir. Türkçede daha önce ihtiyaç duyulmayan denizcilikle ilgili sözler Türklerde denizciliğin başlaması ile birlikte Rumlar ve İtalyanlar gibi denizci milletlerden alınmaya başlanmıştır. Böylece hem denizcilik terimlerinde hem deniz hayvanları adlarında Rumca ve İtalyanca sözler Türkçeye geçmiştir. Bu durum dilin üzerinde yaşanılan coğrafyadan direkt etkilendiğini göstermesi bakımdan önemlidir.

[1] Pisi balığı

12.2. Türemiş Yapılı Türkçe Hayvan Adları

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı hayvan adları yanında fazla olmamakla beraber türemiş yapılı hayvan adları da yer almaktadır. Bu adlar kök, gövde ve birleşik yapılı sözlere yapım ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur.

13.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Hayvan Adları

Calfa Sözlüğü'nde çok olmasa da gerek isim gerekse fiil kök ve gövdelerinden türetilmiş Türkçe hayvan adları yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	eurumdjék	örümcek	örümcek	T.	araignée	19b
2.	oghlak	oğlak	oğlak	T.	chevreau	66a
3.	karadja	karaca	karaca	T.	chevreuil	66a
4.	atmadja	atmaca	atmaca	T.	épervier	164b
5.	segherdjek	sığırcık	sığırcık	T.	étourneau	168b
6.	balektchil	balıkçil	balıkçıl	T.	héron	200b
7.	méméli	memeli	memeli hayvanlar	T.	mammifère	245a
8.	sinékdjik	sinekcik	sinekçik	T.	moucheron	263b
9.	keverdjek	kıvırcık	kıvırcık	T.	mouton	264b
10.	setchan	sıçan	sıçan	T.	souris	388a
11.	kourddjeghaz	kurdcığaz	kurtçuk	T.	vermisseau	433b
12.	tavouklar	tavuklar	kümes hayvanları	T.	volaille	442b

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök ve gövdelerinden türemiş 12 Türkçe hayvan adı tespit edilmiştir. Bu adların oluşumunda bazı eklerin asıl fonksiyonları dışında kullanıldığı görülmektedir. Mesela *kurdcığaz* ve *tavuklar* sözcüklerinde yer alan eklerin alışılmış görevleri dışında farklı işlevlerde kullanıldığı dikkat çekmektedir. İlk kelimede geçen *+cIğAz* aslında *+cIk* ve *+Az* eklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu ek günümüz Türkçesinde de kullanım bulan *+cAğIz* ekiyle aynı işleve sahiptir. Bu ek isimlere küçültme, sevgi ve acıma gibi anlamlar katar. Fakat *Calfa Sözlüğü*'nde *+cIğAz* ekiyle türetilen bu sözcük *kurtçuk* anlamındadır.

Yine *tavuklar* sözcüğünde yer alan *+lAr* eklendiği isimlere çokluk anlamı katan bir ektir. Fakat bu ek *tavuklar* sözcüğünde çokluk anlamı dışında kullanılarak hayvanlar familyası-

nın bir türü olan *kümes hayvanları* kavramını karşılamıştır. Böylece bir yapım eki görevi üstlenmiştir.

12.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Hayvan Adları

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözlerden türemiş bazı Türkçe hayvan adları yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki hayvan adları aşağıda listelenmiştir.

1.	kouyrouk sallaïan	kuyruk sallayan	kuyruksallayan	(T.+T.)T.	hochequeue	201b
2.	koulagha katchan	kulağa kaçan	kulağakaçan	(T.+T.)T.	perce-oreille	298b
3.	aghadj kakan	ağac kakan	ağaçkakan	(T.+T.)T.	pic	304b
4.	kourd yéyén	kurd yeyen	kurtyiyen	(T.+T.)T.	vermivore	433b

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözlerden türemiş 4 Türkçe hayvan adı tespit edilmiştir. Bu dört hayvan adında da geniş zaman sıfat-fiil eki kullanılmıştır. Bu adların isim tamlamasındaki tamlanan kısmın düşmesi veya kullanılmaması sonucu oluştuğu da düşünülebilir: *Kuyruk sallayan (kuş), kulağa kaçan (böcek)…* Bu yapıdaki hayvan adları Türkçede ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin isim ve sıfat tamlaması yapısı dışında farklı yapılarla da karşılanabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

12.3. Birleşik Yapılı Türkçe Hayvan Adları

Türkçede ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin karşılanmasında kelime birleştirme çok sık kullanılan bir yoldur. *Calfa Sözlüğü*'nde isim tamlaması, sıfat tamlamaları, ikileme gibi farklı şekillerdeki birleşik yapılı sözcüklerden oluşmuş hayvan adları yer almaktadır. Bunlar ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

12.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Hayvan Adları

İsim tamlamaları iki veya daha fazla isim soylu kelimenin birbirine iyelik ekiyle bağlandığı tamlamalardır. Türkçede çok yaygın olarak kullanılan bu tamlamalar kalıcı isim yapmaya çok elverişli yapılardır. *Calfa Sözlüğü*'nde isim tamlaması yapısında birçok Türkçe hayvan adı yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki hayvan adları aşağıda listelenmiştir.

1.	kartal yavrouce	kartal yavrusı	kartal yavrusu	T.+T.	aiglon	10a
2.	tchayer kouchou	çayır kuşu	çayır kuşu	T.+T.	alouette	12b
3.	énguru kédici	engürü kedisi	Ankara kedisi	Ö.İ.+T.	angora	15b
4.	yelan baleghe	yılan balığı	yılan balığı	T.+T.	anguille	15b
5.	dévé kouchou	deve kuşu	deve kuşu	T.+T.	autruche	29a
6.	ada baleghe	ada balığı	ada balığı	T.+T.	baleine	34a
7.	kadergha baleghe	kadırga balığı	kadırga balığı	R.+T.		
8.	arab ate	arab atı	Arap atı	Ö.İ.+T.	barbe	35a
9.	tékir baleghe	tekir balığı	tekir balığı	T.+T.	barbeau	35b
10.	év eurdéyi	ev ördeyi	ev ördeği	T.+T.	barbotuer	35b
11.	indjir kouchou	incir kuşu	incir kuşu	F.+T.	becfigue	38a
12.	tchoban kouchou	çoban kuşu	çoban aldatan	F.+T.	bergeronette	39a
13.	tourna baleghe	turna balığı	turna balığı	T.+T.	brochet	49b
14.	manda yavrouçou	manda yavrusu	manda yavrusu	? +T.	buffletin	51a
15.	falianoz baleghe	falyanoz balığı	falyanos	R.+T.	cachalot	52a
16.	eurdék palaze	ördek palazı	ördek palazı	T.+T.	caneton	55a
17.	fino keupéyi	fino köpeyi	fino	İ.+T.	caniche	55a
18.	koundouz beudjéyi	kunduz böceyi	kunduz böceği	T.+T.	cantatrice	55b
19.	sazan baleghe	sazan balığı	sazan	T.+T.	carpe	57a
20.	dagh karadjace	dağ karacası	dağ karacası	T.+T.	chamois	62a
21.	boughday biti	buğday biti	buğday biti	T.+T.	charançon	63a
22.	guédjé kouchou	gece kuşu	gece kuşu	T.+T.	chauve-souris	65a
23.	av keupéyi	av köpeyi	av köpeği	T.+T.	chien de chasse	66b
24.	avoustos beudjéyi	avustos böceyi	ağustos böceği	LA.+T.	cigale	68b
25.	djerdjer beudjéyi	cırcır böceyi	cırcır	T.+T.		
26.	misk kédici	misk kedisi	misk kedisi	A.+T.	civette	69b
27.	tésbih beudjéyi	tesbih böceyi	tespih böceği	A.+T.	cloporte	71b
28.	domouz yavrouçou	domuz yavrusu	domuz yavrusu	T.+T.	cochon de lait	72a
29.	chéhdmék kouchou	şehdmek kuşu	kolibri	A.+T.	colibri	73a
30.	déniz karghace	deniz kargası	karabatak	T.+T.	cormoran	91a
31.	boughday kourdou	buğday kurdu	buğday kurdu	T.+T.	cosson	93a
32.	koukou kouchou	kuku kuşu	guguk kuşu	T.+T.	coucou	94a
33.	koughou kouchou	kuğu kuşu	kuğu	T.+T.	cygne	103b

34.	yonouz baleghe	yonuz balığı	yunus	Ö.İ.+T.	dauphin	105a
35.	hind tavoughou	hind tavuğu	hindi	Ö.İ.+T.	dindon	131b
36.	mecer tavoughou	mısır tavuğu	mısırtavuğu	Ö.İ.+T.		
37.	hindi palaze	hindi palazı	hindi palazı	A.+T.	dindonneau	131b
38.	djavdjav yavrouçou	cavcav yavrusu	hindi palazı	T.+T.	dindonneau	131b
39.	tchoban keupéyi	çoban köpeyi	çoban köpeği	F.+T.	dogue	137b
40.	hédjin dévéci	hecin devesi	hecin	A.+T.	dromadaire	142b
41.	mérsin baleghe	mersin balığı	mersin balığı	R.+T.	esturgeon	167b
42.	guéyik yavrouçou	geyik yavrusu	geyik yavrusu	T.+T.	faon	176a
43.	échék arece	eşek arısı	eşek arısı	T.+T.	frélon	185b
44.	yaban guélindjiyi	yaban gelinciyi	yaban gelinciği	T.+T.	furet	187b
45.	kaïa baleghe	kaya balığı	kaya balığı	T.+T.	goujon	193a
46.	ardedj kouchou	ardıc kuşu	ardıç kuşu	T.+T.	grive	196a
47.	yaban arece	yaban arısı	yaban arısı	F.+T.	guêpe	196b
48.	maïs beudjéyi	mayıs böceyi	mayıs böceği	R.+T.	hanneton	198b
49.	ringa baleghe	ringa balığı	ringa	İ.+T.	hareng	199a
50.	at baleghe	at balığı	hipotatam	T.+T.	hippopotame	201a
51.	hudhud kouchou	hüdhüd kuşu	hüthüt	A.+T.	huppé	204a
52.	sou yelane	su yılanı	su yılanı	T.+T.	hydre	204b
53.	ada tavchane yavrouçou	ada tavşanı yavrusu	ada tavşanı yavrusu	T.+T.+T.	lapereau	231b
54.	ada tavchane	ada tavşanı	ada tavşanı	T.+T.	lapin	231b
55.	bit sirkéci	bit sirkesi	bit sirkesi	T.+T.	lente	233b
56.	tavchan yavrouçou	tavşan yavrusu	tavşan yavrusu	T.+T.	levraut	235a
57.	kétén kouchou	keten kuşu	keten kuşu	A.+T.	linote	237a
58.	arslan yavrouçou	arslan yavrusu	arslan yavrusu	T.+T.	lionceau	237a
59.	guémé setchane	geme sıçanı	tarla sıçanı	T.+T.	loir	238b
60.	sou samourou	su samuru	su samuru	T.+A.	loutre	240a
61.	kourd yavrouçou	kurd yavrusu	kurt yavrusu	T.+T.	louveteau	240a
62.	déniz baleghe	deniz balığı	deniz balığı	T.+T.	marée	247a
63.	dagh setchane	dağ sıçanı	dağ sıçanı	T.+T.	marmotte	247b
64.	khabsi (khamsi) baleghe	habsi (hamsi) balığı	hamsi	R.+T.	merlan	253a
65.	kédi yavrouçou	kedi yavrusu	kedi yavrusu	T.+T.	minet	256a

66.	kacek biti	kasık biti	kasık biti	T.+T.	morpion	262a
67.	bakala baleghe	bakala balığı	morina	R.+T.	morue	263a
68.	yaban koyounou	yaban koyunu	yaban koyunu	F.+T.	mouflon	263b
69.	kéfal baleghe	kefal balığı	kefal	R.+T.	muge	265a
70.	tarla setchane	tarla sıçanı	tarla sıçanı	T.+T.	mulot	265a
71.	mourina baleghe	murina balığı	müren	İN.+T.	murène	265b
72.	kaz palaze	kaz palazı	kaz palazı	T.+T.	oison	279a
73.	yaban échéï	yaban eşeyi	yaban eşeği	F.+T.	onagre	279b
74.	loré kouchou	lore kuşu	balık kartalı	F.+T.	orfraie	282a
75.	yélvé kouchou	yelve kuşu	yelve	T.+T.	ortolan	283b
76.	déniz késtanéci	deniz kestanesi	denizkestanesi	T.+R.	oursin	284b
77.	aï yavrouçou	ayı yavrusu	ayı yavrusu	T.+T.	ourson	284b
78.	ébabil kouchou	ebabil kuşu	ebabil	A.+T.	outarde	284b
79.	tavouz kouchou	tavuz kuşu	tavus	A.+T.	paon	288a
80.	tavouz yavrouçou	tavuz yavrusu	tavus yavrusu	A.+T.	paonneau	288a
81.	kéklik yavrouçou	keklik yavrusu	keklik yavrusu	T.+T.	perdreau	299a
82.	doudou kouchou	dudu kuşu	dudu	F.+T.	perruche	300b
83.	déniz danace	deniz danası	fok	T.+T.	phoque	304a
84.	sértché kouchou	serçe kuşu	serçe	T.+T.	pierrot	305b
85.	guvérdjin yavrouçou	güvercin yavrusu	güvercin yavrusu	T.+T.	pigeonneau	305b
86.	yaghmour kouchou	yağmur kuşu	yağmur kuşu	T.+T.	pluvier	311a
87.	iskérlét beudjéyi	iskerlet böceyi	iskerlet	İ.+T.	pourpre	317a
88.	takhta biti	tahta biti	tahta biti	F.+T.	punaise	331b
89.	tilki yavrouce	tilki yavrusı	tilki yavrusu	T.+T.	renardeau	351b
90.	keupék baleghe	köpek balığı	köpek balığı	T.+T.	requin	355b
91.	tchale kouchou	çalı kuşu	çalı kuşu	T.+T.	roitelet	363b
92.	saka kouchou	saka kuşu	saka	T.+T.	rouge-gorge	364b
93.	yaban domouzou	yaban domuzu	yaban domuzu	F.+T.	sanglier	369b
94.	salamon baleghe	salamon balığı	somon	FR.+T.	saumon	371a
95.	bok beudjéyi	bok böceyi	bok böceği	T.+T.	scarabée	372b
96.	murékkéb baleghe	mürekkeb balığı	mürekkep balığı	A.+T.	seche	373b

97.	dil baleghe	dil balığı	dil balığı	T.+T.	sole	383a
98.	setchan yavrouçou	sıçan yavrusu	sıçan yavrusu	T.+T.	souriceau	388a
99.	at sinéï	at sineyi	at sineği	T.+T.	taon	401b
100.	échék sinéï	eşek sineyi	sığır sineği	T.+T.		
101.	yér setchane	yer sıçanı	yer sıçanı	T.+T.	taupe	402b
102.	kourbagha yavrouçou	kurbağa yavrusu	iribaş	T.+T.	têtard	407a
103.	palamoud baleghe	palamud balığı	palamut	R.+T.	thon	408b
104.	koumrou yavrouçou	kumru yavrusu	kumru yavrusu	F.+T.	tourtereau	413b
105.	ala baleghe	ala balığı	alabalık	T.+T.	truite	422b
106.	kalkan baleghe	kalkan balığı	kalkan	T.+T.	turbot	423a
107.	kalkan yavrouçou	kalkan yavrusu	kalkan yavrusu	T.+T.	turbotin	423b
108.	yaban tavouçou	yaban tavusu	kız kuşu	F.+A.	vanneau	428b
109.	kez kouchou	kız kuşu	kız kuşu	T.+T.		
110.	ipék beudjéyi	ipek böceyi	ipek böceği	T.+T.	ver à soie	432b
111.	atéch beudjéyi	ateş böceyi	ateş böceği	F.+T.	ver luisant	432b
112.	énguérék yelane	engerek yılanı	engerek	T.+T.	vipère	439a
113.	énguérék yavrouçou	engerek yavrusu	engerek yavrusu	T.+T.	vipéreau	439a
114.	keledj baleghe	kılıc balığı	kılıç balığı	T.+T.	xiphias	446b
115.	hind seghere	hind sığırı	Tibet öküzü	Ö.İ.+T.	zébu	447a

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 115 Türkçe hayvan adı tespit edilmiştir. Bunların hepsi belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen bazı hayvanların adlandırılmasında günümüz Türkiye Türkçesinden farklı bir yol izlendiği dikkat çekmektedir. Sözlükte geçen *tekir balığı, turna balığı, fino köpeyi, sazan balığı, kuğu kuşu, ringa balığı, hüdhüd kuşu, hamsi balığı* gibi isim tamlaması yapısındaki hayvan adları günümüz Türkiye Türkçesinde tamlama yapısıyla kullanılmaz. Bunların yerine *tekir, turna, fino, sazan, kuğu, ringa, hüthüt, hamsi* örneklerinde olduğu gibi sadece tamlamayı oluşturan ilk kelime kullanılır, tamlanan kullanılmaz.

Sözlükte yer alan Osmanlı Türkçesine ait bazı hayvan adlarının Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir. Mesela Türkiye Türkçesinde *hipopotam* veya *su aygırı* olarak bi-

linen hayvanın adı Osmanlı Türkçesinde *at balığı'*dır. Bu söz günümüz Türkçesinde sadece halk dilinde vardır. Eserde geçen *deniz danası* sözü Günümüz Türkçesinde *fok* diye bilinen deniz canlısının adıdır. Yine *hind sığırı* adlandırması da Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü bir kullanımdır.

12.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Hayvan Adları

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında birçok Türkçe hayvan adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	kara koush	kara kuş	karakuş	T.+T.	aigle	10a
2.	dichi échék	dişi eşek	dişi eşek	T.+T.	anesse	15b
3.	sagher yelan	sağır yılan	sağır yılan	T.+T.	aspic	23a
4.	dichi guéyik	dişi geyik	maral	T.+T.	biche	40a
5.	érkék kétchi	erkek keçi	teke	T.+T.	bouc	45b
6.	dichi koyoun	dişi koyun	dişi koyun	T.+T.	brebis	48b
7.	tchitchékli marte	çiçekli martı	balaban	T.+İ.	butor	51b
8.	dichi eurdék	dişi ördek	dişi ördek	T.+T.	cane	55a
9.	dichi kédi	dişi kedi	dişi kedi	T.+T.	chatte	64b
10.	baykouch	baykuş	baykuş	T.+T.	chouette	67b
11.	kabouklou beudjék	kabuklu böcek	kabuklular	T.+T.	coquillage	90b
12.	kara kargha	kara karga	karakarga	T.+T.	corneille	91a
13.	sivri sinék	sivri sinek	sivrisinek	T.+T.	cousin	96b
14.	kara kourbagha	kara kurbağa	karakurbağa	T.+T.	crapaud	98a
15.	dichi djéyran	dişi ceyran	maral	T.+F.	daine	104a
16.	yavrou samsoun	yavru samsun	yavru samsun[1]	T.+R.	doguin	137b
17.	boynouzlou baïkouch	boynuzlu baykuş	puhu	T.+T.+T.	duc	142b
18.	ouzoun badjakle kouchlar	uzun bacaklı kuşlar	uzun bacaklılar	T.+T.+T.	échassier	147a
19.	bouynouzlou beudjék	buynuzlu böcek	domuzlan	T.+T.	escarbot	166a
20.	ala kargha	ala karga	alakarga	T.+T.	geai	190a
21.	dichi dana	dişi dana	düve	T.+T.	génisse	191a

[1] Samsun: Eskiden savaşlarda kullanılan bir köpek türü

22.	dichi maïmoun	dişi maymun	dişi maymun	T.+A.	guenon	196b
23.	kara léylék	kara leylek	karaleylek	T.+F.	ibis	205a
24.	dichi hind tavoughou	dişi hind tavuğu	dişi hindi	T.+Ö.İ.+T.	dinde	131b
25.	dichi taze	dişi tazı	dişi tazı	T.+F.	lèvrette	235a
26.	sumuklu beudjék	sümüklü böcek	sümüklü böcek	T.+T.	limace	236b
27.	dichi arslan	dişi arslan	dişi arslan	T.+T.	lionne	237a
28.	dichi kourd	dişi kurd	dişi kurt	T.+T.	louve	240a
29.	sud vérén haïvan	süd veren hayvan	memeliler	T.+T.+A.	mammifère	245a
30.	kara tavouk	kara tavuk	karatavuk	T.+T.	merle	253a
31.	kerk aïak	kırk ayak	kırkayak	T.+T.	mille-pieds	255b
32.	dichi kaz	dişi kaz	dişi kaz	T.+T.	oie	278b
33.	dichi aï	dişi ayı	dişi ayı	T.+T.	ourse	284b
34.	dichi tavouz	dişi tavuz	dişi tavus	T.+A.	paonne	288a
35.	ker at	kır at	kır at	T.+T.	cheval pie	305a
36.	ébréch at	ebreş at	alaca benekli at	A.+T.		
37.	yéchil aghadj kakan	yeşil ağac kakan	yeşilağaçkakan	T.+T.+T.	pivert	307a
38.	karabatak	karabatak	karabatak	T.+T.	plongeon	310b
39.	youmourtlaïdje tavouk	yumurtlayıcı tavuk	yumurtlayıcı tavuk	T.+T.	pondeuse	313b
40.	kesrak tay	kısrak tay	kısrak	T.+T.	pouliche	317a
41.	yéni pilidjdjik	yeni piliccik	civciv	T.+T.	poussin	317b
42.	deurt ayakle haïvan	dört ayaklı hayvan	dört ayaklılar	T.+T.+A.	quadrupède	332a
43.	tchartel setchan	çartıl sıçan	tarla sıçanı	?+ T.	rat	340b
44.	kourada at	kurada at	sıska at	A.+T.	rosse	364a
45.	aïgher at	aygır at	aygır	T.+T.	roussin	365a
46.	oufak méïmoun	ufak meymun	küçük maymun	T.+A.	sapajou	370a
47.	binék at	binek at	binek atı	T.+T.	cheval de selle	375a
48.	zéhirli eurumdjék	zehirli örümcek	tarantula	(F.)T.+T.	tarentule	402b
49.	dichi pélénk	dişi pelenk	dişi kaplan	T.+F.	tigresse	409a
50.	dichi domouz	dişi domuz	dişi domuz	T.+T.	truie	422b
51.	ak baba	ak baba	akbaba	T.+T.	vautour	430a
52.	outchar haïvan	uçar hayvan	kuşlar	T.+A.	volatile	442b

53.	bénéksiz yaghez at	beneksiz yağız at	doru	T.+T.+T.	zain	447a
54.	dorou at	doru at	doru	T.+T.		
55.	nébàti haïvan	nebati hayvan	bitkimsi hayvan	A.+A.	zoophyte	448b

Sözlükte sıfat tamlaması yapısında 55 Türkçe hayvan adı tespit edilmiştir. Bu adlarda yer alan sıfatların birkaçı hariç hepsi niteleme sıfatıdır. Bu durum sıfatlar içinde niteleme sıfatlarıyla kurulan tamlamaların kalıcı isim yapmaya daha uygun yapılar olduğunu göstermektedir.

Sıfat tamlaması yapısındaki Türkçe hayvan adları aslında genel bir hayvan türünün alt türünü karşılamaktadır. Mesela *ala karga, sümüklü böcek, zehirli örümcek* gibi sıfat tamlaması yapısındaki hayvan adları *karga, böcek, örümcek* gibi hayvanların özel bir türünü karşılar.

Sözlükte yer alan *uçar hayvan, nebati hayvan* gibi hayvan adları Osmanlı Türkçesi söz varlığında bulunan hayvan isimleri olarak dikkat çekmektedir. Bu adlar Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. *Uçar hayvan* yerine günümüz Türkçesinde *kanatlılar, nebati hayvan* için de *bitkimsi hayvan* sözü kullanılmaktadır.

12.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Hayvan Adları

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında birkaç Türkçe hayvan adı yer almaktadır. Bu hayvan adları aşağıda verilmiştir.

1.	ésbi déria	esbi derya	at balığı	F.+F.	hippopotame	201a
2.	himari vahchi	himari vahşi	yaban eşeği	A.+A.	onagre	279b

Sözlükte yabancı tamlama yapısında sadece 2 Türkçe hayvan adı tespit edilmiştir. Bunlar Farsça tamlama yapısındadır. Yabancı tamlama yapısındaki *esbi derya* ve *himari vahşi* adlarına, isim tamlaması yapısındaki *at balığı* ve *yaban eşeyi* sözleriyle Türkçe karşılıklar bulunmuştur.

12.3.4. İkileme Yapısında Türkçe Hayvan Adları

Türkçede ikilemelerin sık olmasa da kalıcı isim olarak da kullanıldığı görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde ikileme yapısındaki sözcüklerden oluşmuş hayvan adları yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki adlar aşağıda yer almaktadır.

1.	djavdjav	cavcav	hindi	T.+T.	dindon	131b
2.	koutchou	kuçu kuçu	köpek	T.+T.	tou-tou	414a

Sözlükte geçen *cavcav* hindinin çıkardığı seslerin tekrarıyla oluşmuş bir hayvan adıdır. Bu ad bir kümes hayvanı olan *hind*i anlamındadır. Yine *kuçu kuçu* sözü de taklidî seslerin tekrarıyla meydana gelmiş bir hayvan adıdır. *Kuçu kuçu* günümüz Türkçesinde köpekleri çağırmak için kullanılan bir sözken Osmanlı Türkçesinde *köpek* anlamında kullanılan sözlerden biridir.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Hayvan Adları			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Hayvan Adı Sayısı: 348			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		158	%45,4
Türemiş yapılı		16	%4,5
BİRLEŞİK KELİME	İsim tamlaması	115	%33
	Sıfat tamlaması	55	%15,8
	Yabancı Tamlama	2	%0,5
	Diğer	2	%0,5

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Hayvan Adları								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	31	0	0	0	0	0	31	%8,9
Farsça	20	0	0	0	2	0	22	%6,3
Rumca	17	0	0	0	0	0	17	%4,8
Fransızca	4	0	0	0	0	0	4	%1,1
İtalyanca	2	0	0	0	0	0	2	%0,5
Diğer	5	0	0	0	0	0	5	%1,4
Türkçe	79	16	115	55	0	2	267	%76,7

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 348 Türkçe hayvan adı tespit edilmiştir. Bu adların % 45'i basit, geri kalanı ise türemiş yapılı sözcüklerden, isim tamlaması, sıfat tamlaması, yabancı tamlama gibi birleşik yapılardan oluşmaktadır. Eserde geçen bütün Türkçe hayvan adları içinde yabancı tamlama yapısındaki hayvan adı sayısı sadece 2'dir ki bu sayı % 0,5 gibi bir orana tekabül eder.

Türkçe hayvan adlarında, özellikle deniz hayvanlarında Rumca ve İtalyanca gibi Batı dillerinden alınma sözcüklerin fazlalığı dikkat çekmektedir.

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce denizcilikle, deniz balıkçılığıyla pek ilgili olmamışlardır. Çünkü yaşadıkları coğrafya bunu gerektirmiyordu. Bu yüzden Türkçenin temel söz varlığında denizcilikle, deniz balıkçılığıya ilgili pek söz yoktur. Fakat Türkler ne zaman üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada olan Anadolu'ya geldilerse ancak o zaman denizle yakından ilgilenmeye başlamışlarıdır. Daha önce Türkçede yer almayan, gerek duyulmayan denizcilikle ilgili sözlere ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu sözler de denizciliği ileri seviyede olan Rumlar ve İtalyanlar gibi milletlerden alınmaya başlanmıştır. Böylece denizcilik ve deniz balıkçılığı ile ilgili sözler Osmanlı Türkçesinde kendine yer bulmuştur. Bu durum dilin, üzerinde yaşanılan coğrafyadan doğrudan doğruya etkilendiği gösterektedir.

İnsanlar çoğu zaman hayvanlarla aynı suyu, aynı havayı, aynı mekânı paylaşmışlardır. Hayvan adları, hayvan bilimi terimleri olmasına rağmen günlük dilde kullanılma sıklığı çok fazla olan sözlerdir. Bundan dolayı Türkçe hayvan adlarında yabancı kökenli sözlerin, özellikle de yabancı tamlama yapısındaki sözlerin oranı oldukça azdır.

Bir terim alanı halkta ne kadar geniş bir yer buluyorsa dil, o terim alanıyla ilgili ihtiyacı olan sözleri mümkün olduğunca kendi imkânlarıyla karşılamaya gitmektedir. Bu ihtiyaç halkta ne kadar çok hissedilirse dil de o denli üretken olmaktadır. Hayvan adlarında bu durum net bir şekilde kendini göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde bazı hayvan adlandırmalarında Türkiye Türkçesinden farklı bir yol izlenmiştir. Sözlükte geçen *tekir balığı, turna balığı, fino köpeyi, sazan balığı, kuğu kuşu, ringa balığı, hüdhüd kuşu, hamsi balığı* gibi isim tamlaması yapısındaki hayvan adları Türkiye Türkçesinde tamlama yapısıyla kullanılmaz. Bunların yerine *tekir, turna,*

fino, sazan, kuğu, ringa, hüthüt, hamsi örneklerinde olduğu gibi sadece tamlamayı oluşturan ilk kelime kullanılır.

Osmanlı Türkçesinde yer alan hayvan adlarının büyük ölçüde Türkiye Türkçesinde kullanıldığı görülmektedir. Bu durum terim olsa da halk diline yerleşmiş sözlerin yerlerini kolay kolay bırakmadığını, bazı ufak tefek değişmelerle kendini koruduğunu göstermektedir.

13. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE HUKUK TERİMLERİ

Hukuk insanların birbirleriyle, toplumla ve devletle ilişkilerini düzenleyen; hak, sorumluluk ve yaptırımlarını belirleyen kurallar olarak tanımlanabilir. Bu kurallar insanın, toplumun ve devletin faydasını, iyi yönetilmesini amaçlar.

Her devletin kendine göre göre bir hukuk düzeni vardır. Bu düzenin sağlamlığı, hakkaniyetli olması, iyi işletilmesi devleti oluşturan milletin zihnî yapısına bağlıdır. Milletin duygu, düşünce ve davranışı devletin hukukunu ve işleyişini belirler. Osmanlı devleti büyük bir imparatorluktu. Bu imparatorluk hiç şüphesiz iyi teşkilatlanmış, maddi ve manevi olarak bir bütün oluşturmuş Türk milletinin eseriydi. Milletin de dayandığı normları, değerleri, sözlü ve yazılı kuralları, bir hukuku vardı. Bir başka ifadeyle millet kendi hukukunu teşkil ederken hukuk da milleti oluşturuyordu.

Osmanlı devleti bir imparatorluktu ve bunun doğal sonucu olarak güçlü bir hukuk sistemine sahipti. Bundan dolayı bir imparatorluk dili olan Osmanlı Türkçesi söz varlığında hukuk terimlerinin önemli bir yeri vardı. *Calfa Sözlüğü*'nde de Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait çok sayıda hukuk terimi yer almaktadır. Sözlükte yer alan bu terimler yapısına göre sınıflandırılıp dil kökenine göre incelenmiştir.

13.1. Basit Yapılı Türkçe Hukuk Terimleri

Yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan sözcüklere basit yapılı sözcükler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı birçok Türkçe hukuk terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	féskh	fesh	fesih	A.	abolition	2a
2.	ibtal	ibtal	iptal	A.		
3.	dava	dava	dava	A.	affaire	8a
4.	itk	itk	itlak	A.	affranchissement	8b
5.	itlak	itlak	ıtlak	A.		
6.	néfaka	nefaka	nafaka	A.	aliment	11b
7.	djérimé	cerime	cereme	A.	amende	13b
8.	ihtibas	ihtibas	tevkif	A.	arrestation	21b
9.	mahbouciét	mahbusiyet	tevkif	A.		

10.	sidjil	sicil	sicil	A.	arrêt	21b
11.	hukm	hükm	hüküm	A.		
12.	ilam	ilam	ilam	A.		
13.	émr	emr	emir	A.	arrête	21b
14.	kanoun	kanun	kanun	A.	canon	55a
15.	kaïdé	kaide	kaide	A.		
16.	namous	namus	namus	A.		
17.	kanouni	kanuni	kanuni	A.	canonique	55a
18.	chéri	şeri	şeri	A.		
19.	néskh	nesh	nesih	A.	cassation	58a
20.	chart	şart	şart	A.	charte	64a
21.	murafa	mürafa	murafa	A.	citation	69b
22.	hémmiras	hemmiras	ortak mirasçı	K.	cohéritier	72b
23.	hémsoutch	hemsuç	suç ortağı	K.	complice	77a
24.	muttéhim	müttehim	müttehim	A.		
25.	mahkioumiyét	mahkûmiyet	mahkûmiyet	A.	condamnation	79b
26.	mahkioum	mahkûm	mahkûm	A.	condamné	79b
27.	divan	divan	divan	A.	cour	95a
28.	méhkémé	méhkeme	mahkeme	A.		
29.	karar	karar	karar	A.	decision	107b
30.	fétva	fetva	fetva	A.		
31.	istimar	istimar	hüküm	A.		
32.	rouyét	ruyet	idare	A.		
33.	djézm	cezm	karar	A.		
34.	tazmin	tazmin	tazmin	A.	dédommagement	109b
35.	soutch	suç	suç	T.	délit	114a
36.	kabahat	kabahat	kabahat	A.		
37.	djounha	cunha	cünha	A.		
38.	curm	cürm	cürüm	A.		
39.	mahbous	mahbus	mahpus	A.	détenu	125b
40.	talak	talak	talak	A.	divorce	136b
41.	tatlek	tatlık	boşama	A.		
42.	talek	talık	boşanmış, dul	A.	divorcé	136b

43.	irad	irad	irat	A.	douaire	139b
44.	vaci	vasi	vasi	A.	exécuteur testamentaire	171a
45.	teuhmét	töhmet	töhmet	A.	forfait	183a
46.	adét	adet	adet	A.	formalite	183a
47.	rouçoum	rusum	rüsum	A.		
48.	mévrous	mevrus	mevrus[1]	A.	héréditaire	200a
49.	irsi	irsi	mirasla ilgili	A.		
50.	véracét	veraset	veraset	A.	hérédite	200a
51.	irsiyét	irsiyet	veraset	A.		
52.	miraskhor	mirashor	mirasçı	K.	héritier	200b
53.	varis	varis	vâris	A.		
54.	nachéri	naşeri	yasa dışı	K.	illégal	206a
55.	haram	haram	haram	A.	illégitime	206a
56.	nahakk	nahakk	gayrimeşru	K.		
57.	yaçak	yasak	yasak	T.	illicite	206a
58.	mémnou	memnu	memnu	A.		
59.	vékialét	vekâlet	vekâlet	A.	intérim	221b
60.	vékialétén	vekâleten	vekâleten	A.	par intérim	221b
61.	témyiz	temyiz	temyiz	A.	jugement	228a
62.	tahkikat	tahkikat	tahkikat	A.	justesse	229a
63.	adalét	adalet	adalet	A.	justice	229a
64.	adl	adl	adalet	A.		
65.	chéraat	şeraat	hukuk	A.		
66.	tébriyé	tebriye	aklanma	A.	justification	229b
67.	duniévi	dünyevi	laik	A.	laïque	230b
68.	chéran	şeran	kanunen	A.	légalement	233a
69.	halal	halal	meşru	A.	légitime	233b
70.	hakk	hakk	hak	A.		
71.	hakeki	hakıki	meşru	A.		
72.	vakf	vakf	vakıf	A.	legs	233b
73.	bil halal	bil halal	kanunen	A.	légitimement	233b
74.	khaçim	hasim	hasım	A.	partie	292a

[1] Verasetle intikal eden

75.	taraf	taraf	taraf	A.	partie	292a
76.	témlikiyét	temlikiyet	miras	A.	patrimoine	295a
77.	téréké	tereke	tereke	A.		
78.	miras	miras	miras	A.		
79.	témliki	temliki	temliki	A.	patrimonial	295a
80.	djézaï	cezai	cezai	A.	pénal	297b
81.	djéza	ceza	ceza	A.	pénalité	297b
82.	keças	kısas	kısas	A.		
83.	moukhacem	muhasım	muhasım	A.	plaidant	307b
84.	muddéi	müddei	müddei	A.	plaideur	307b
85.	malik	malik	malik	A.	possesseur	315b
86.	sahib	sahib	sahip	A.		
87.	mutéçarrif	mütesarrif	hak sahibi	A.		
88.	téçarruf	tesarrüf	tasarruf	A.	possession	315b
89.	istihsal	istihsal	mülkiyet	A.		
90.	témlik	temlik	temlik	A.		
91.	mulkiét	mülkiyet	mülkiyet	A.		
92.	mutévélli	mütevelli	mütevelli	A.	procurateur	325a
93.	chahid	şahid	şahit	A.	témoin	403b
94.	vaciyét	vasiyet	vasiyet	A.	testament	407a
95.	muvassi	müvassi	vasi	A.	testateur	407a
96.	véçaïét	vesayet	vesayet	A.	tutelle	423b
97.	véli	veli	veli	A.	tuteur	423b

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 97 Türkçe hukuk terimi tespit edilmiştir. Bunların birkaçı hariç hepsi Arapça kökenlidir. Hukuk terimlerinin bu denli Arapça kökenli olmasının sebebi şüphesiz Osmanlı hukuk sisteminin İslam hukukuna dayanmasıdır. Osmanlı Türkçesinde hukuk terimlerinde din faktörü belirleyici olmuştur.

Osmanlı Türkçesinde söz varlığında yer alan basit yapılı hukuk terimlerinin neredeyse tamamı Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Türkiye'de Batı hukuk sisteminin uygulanmasına rağmen günümüz Türkçesinin Osmanlı Türkçesi söz varlığındaki hukuk terimlerinin muhafaza etmesi dikkat çekici bir durumdur.

Sözlükte yer alan *hemsuç* terimi Farsça bir ek ve Türkçe bir kökten türetilmiştir. Bu şekilde Türkçe kök bir kelimenin önüne yabancı bir ek getirilerek yeni söz türetme Osmanlı Türkçesinde örneği pek görülmeyen bir durumdur. Fakat az da olsa Türkçe kelimelerin sonuna yabancı ek getirilerek oluşturulmuş terimlere rastlanmaktadır.

13.2. Türemiş Yapılı Türkçe Hukuk Terimleri

İsim veya fiillerden yapım ekleriyle türetilmiş terimlere türemiş yapılı terimler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı Türkçe hukuk terimlerinin yanında dikkat çekecek sayıda türemiş yapılı hukuk terimleri de yer almaktadır. Sözlükte yer alan türemiş yapılı hukuk terimleri aşağıda listelenmiştir.

13.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Hukuk Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde fiil veya isim kök ve gövdelerinden yapım ekleriyle türetilmiş bir hayli Türkçe hukuk terimi geçmektedir. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	kalderma	kaldırma	ilga	T.	abolition	2a
2.	azadlek	azadlık	azatlık	(F.)T.	affranchissement	8b
3.	toutma	tutma	tevkif	T.	arrestation	21b
4.	muttéhimlik	müttehimlik	müttehimlik	(A.)T.	complicité	77a
5.	hémsoutchlouk	hemsuçluk	suç ortaklığı	(F.+T.)T.		
6.	soutchlou	suçlu	suçlu	T.	coupable	94b
7.	kabahatle	kabahatlı	kabahatlı	(A.)T.		
8.	karchelek	karşılık	tazmin	T.	dédommagement	109b
9.	bochama	boşama	boşama	T.	divorce	136b
10.	bochanmech	boşanmış	dul	T.	divorcé	136b
11.	nadjézalek	nacezalık	yetkisizlik	(F.+A.)T.	incompétence	211b
12.	kadelek	kadılık	kadılık	(A.)T.	judicature	228a
13.	soutchsouzlouk	suçsuzluk	suçsuzluk	T.	justification	229b
14.	kanoundja	kanunca	kanunen	(A.)T.	légalement	233a
15.	hakdja	hakca	meşru	(A.)T.	légitimement	233b
16.	chérilik	şerilik	yasallık	(A.)T.	légitimité	233b
17.	halallek	halallık	meşruluk	(A.)T.		

18.	davadje	davacı	davacı	(A.)T.	plaideur	307b
19.	vacilik	vasilik	vasilik	(A.)T.	tutelle	423b

Calfa Sözlüğü'nde kök ve gövdelerden türemiş 19 Türkçe hukuk terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin bir kısmı yabancı kökenli sözlerden türemişken *tutma, suçlu, karşılık, boşama* gibi terimler Türkçe köklerden türemiştir. Türemiş yapılı hukuk terimleri, Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan sözlerin sadece Arapçadan değil, dilin kendi kaynaklarından da karşılandığını göstermesi açısından önemlidir.

Türemiş yapılı Türkçe hukuk terimleri arasında yer alan *nacezalik, şerilik* ve yasallık, kanuna uygunluk anlamına gelen *halallık* terimleri Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlardır. Bu terimler bu anlamlarıyla Türkiye Türkçesinde yer almaz.

13.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Hukuk Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde kök ve gövdeler yanında birleşik yapılı sözlerden de türetilmiş Türkçe hukuk terimleri yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	récid étmé	resid etme	nesih	(F.+T.)T.	cassation	58a
2.	chériata tchagherma	şeriata çağırma	ihzar, celp	(A.+T.)T.	citation	69b
3.	cidjili kécilmich	sicili kesilmiş	mahkûm	(A.+T.)T.	condamné	79b
4.	chériatdan katchenma	şeriatdan kaçınma	gıyap	(A.+T.)T.	contumace	88b
5.	chériatdan katchenan	şeriatdan kaçınan	firari, kaçak	(A.+T.)T.	contumax	88b
6.	miras kalma	miras kalma	miras kalma	(A.+T.)T.	héréditaire	200a
7.	soutchsouz tchekma	suçsuz çıkma	beraat	(T.+T.)T.	justification	229b
8.	hibéti vaciét alan	hibeti vasiyet alan	mirasçı	(A.+A.+T.)T.	légataire	233a
9.	kanoun koyan	kanun koyan	yasa koyucu	(A.+T.)T.	législateur	233a
10.	kanoun koma	kanun koma	yasama	(A.+T.)T.	législation	233a
11.	hélalzadélik vérmé	helalzadelik verme	meşrulaş-tırma	[(A.+F.)T.+T.]T.	légitima-tion	233b
12.	dava édén	dava eden	davacı	(A.+T.)T.	plaidant	307b
13.	vaciyét édén	vasiyet eden	vasiyetçi	(A.+T.)T.	testateur	407a

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözlerden türetilmiş 13 Türkçe hukuk terimi tespit edilmiştir. Bu terimler daha çok yabancı kökenli hukuk terimlerinin Türkçeleştirmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Mesela *mürafa, mahkûm, muhasım, müvassi* gibi Arapça kökenli terimler *şeriata çağırma, sicili kesilmiş, dava eden, vasiyet eden* şeklinde Türkçeleştirilmiştir. Sözlükte her iki şekil de kendine yer bulmuştur.

İsim-fiil ve sıfat-fiil ekleriyle türetilmiş bu hukuk terimleri daha çok yazı diline özgü kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. Dilin kendi imkânlarıyla oluşturulmuş bu terimler halk dilinde kendine pek yer bulamamış, Türkiye Türkçesinde bunların yerine Arapça kökenli terimlerin kullanımına devam edilmiş ya da başka terimler bulunmuştur. Bu durum dilin kendi bünyesinden üretilmiş olsa bile fiilimsi ekleriyle türetilen terimlerin dile tutunmasının, dilde kendini muhafaza etmesinin diğer terimlere göre daha zor olduğunu göstermektedir.

13.3. Birleşik Yapılı Türkçe Hukuk Terimleri

Osmanlı Türkçesinde yer alan Türkçe hukuk terimlerinin bir kısmı söz öbeklerinden oluşmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde gerek Türkçe gerekse yabancı kurallı birleşik yapılı çok sayıda Türkçe hukuk terimi yer almaktadır. Bunlar ayrı başlıklar altında aşağıda ele alınmıştır.

13.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Hukuk Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde tespit edilen isim tamlaması yapısındaki Türkçe hukuk terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	vékili dava zumréci	vekili dava zümresi	baro	A.+A.+A.	barreau	35b
2.	dava vékilliyi	dava vekilliyi	avukatlık	A.+(A.)T.		
3.	zarar bédéli	zarar bedeli	tazmin	A.+A.	dédommagement	109b
4.	baba male	baba malı	miras	T.+A.	patrimoine	295a
5.	yalan chahidi	yalan şahidi	yalancı şahit	T.+A.	Faux témoin	403b

Eserde isim tamlaması yapısında sadece 5 Türkçe hukuk terimi tespit edilmiştir. Bu terimler belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. Türkçe hukuk terimleri içinde isim tamlaması yapısındaki terimlerin oranı %3'e yakın bir rakamdır. Bu rakam bütün terim alan-

ları içinde isim tamlaması yapısındaki terimlerin en düşük olduğu alanının hukuk alanı olduğunu göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında hiç hukuk terimi yer almamaktadır. Hukuk alanında, isim tamlaması yapısındaki terimlerin sayı ve oran olarak azlığı yanında sıfat tamlaması yapısında hiçbir terimin olmaması daha çarpıcı bir durumdur.

13.3.2. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Hukuk Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında çok az, sıfat tamlaması yapısında ise hiç hukuk terimi yer almazken yabancı tamlama yapısında bir hayli terimin yer aldığı görülmektedir. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	témliki chéri	temliki şeri	resmî temlik	A.+A.	adjudication	6b
2.	afvi amm	afvi amm	genel af	A.+A.	amnistie	14a
3.	kéfili dava	kefili dava	dava avukatı	A.+A.	avoue	32a
4.	médjlici néskhi ahkiam	meclisi neshi ahkâm	temyiz mahkemesi	A.+A.+A.	cour de cassation	58a
5.	kanounnamé	kanunname	kanunname	A.+F.	charte	64a
6.	hukmi oukoubét	hükmi ukubet	mahkûmiyet	A.+A.	condamnation	79b
7.	médjlici ahkiami adliyé	meclisi ahkâmi adliye	mahkeme	A.+A.+A.	conseil de justice	83a
8.	hûkmi kati	hükmi kati	kesin karar	A.+A.	jugement décisif	107b
9.	tazmini ziyan	tazmini ziyan	tazminat	A.+A.	dédommagement	109b
10.	féshi nikiah	feshi nikâh	boşanma	A.+A.	divorce	136b
11.	méhri méchrout	mehri meşrut	mihr	A.+A.	douaire	139b
12.	dujrmi kébir	cürmi kebir	ağır suç	A.+A.	forfait	183a
13.	résmi mutad	resmi mütad	formalite	A.+A.	formalite	183a
14.	déftérkhané	defterhane	evrak odası	A.+F.	greffe	195b
15.	varici tabi	varisi tabi	tabii vâris	A.+A.	héritier naturel	200b
16.	varici chéri	varisi şeri	kanuni vâris	A.+A.	héritier légitime	200b
17.	varici moutlak	varisi mutlak	mutlak vâris	A.+A.	héritier universel	200b
18.	hukme adémi istihkak	hükmı ademi istihkak	yetkisizlik	A.+A.+A.	incompétence	211b
19.	davéti chériat	daveti şeriat	celp	A.+A.	intimation	222b
20.	vazii kanoun	vazii kanun	kanun koyucu	A.+A.	législateur	233a

21.	kouvvéti vazi kanoun	kuvveti vazi kanun	yasama erki	A.+A.+A.	pouvoir législatif	233a
22.	hibéti vaçiét	hibeti vasiyet	miras kalan	A.+A.	legs	233b
23.	érbabi chériat	erbabi şeriat	fukaha	A.+A.	gens de palais	286b
24.	takriri dava	takriri dava	savunma	A.+A.	plaidoyer	307b
25.	divankhané	divanhane	mahkeme	A.+F.	prétoire	322b
26.	vékialétnamé	vekâletname	vekâletname	A.+F.	procuration	325a
27.	djirmi sabit	cirmi sabit	sabit suç	A.+A.	solide	383b
28.	ilmi khabér	ilmi haber	ilmühaber	A.+A.	sommation	384a
29.	résmi davét	resmi davet	celp	A.+A.		
30.	vasiyétnamé	vasiyetname	vasiyetname	A.+F.	testament	407a
31.	ahkiami adlié	ahkâmi adliye	adli hükümler	A.+A.	tribunal de justice	419b

Sözlükte yabancı tamlama yapısında 31 Türkçe hukuk terimi tespit edilmiştir. Bu terimler içinde *meclisi neshi ahkâm, kuvveti vazi kanun* gibi birden fazla tamlamanın iç içe olduğu 4 terim yer almaktadır. Bu durum hukuk terimlerinde Arapça ve Farsça etkisinin derinliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Osmanlı Türkçesi söz varlığındaki basit yapılı hukuk terimlerinin neredeyse tamamı Türkiye Türkçesinde de kendine yer bulurken yabancı tamlama yapısındaki hukuk terimlerinin çok azı günümüz Türkçesinde kullanım bulmaktadır. Özellikle zincirleme şeklindeki yabancı tamlamaların hiçbiri kendini muhafaza edememiş, hepsi dilden düşmüştür. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki terimlerin Osmanlı Türkçesinde daha çok resmî dilde, yazı dilinde kullanıldığını, genel dil içinde kullanım sıklığının daha az olduğunu, bundan dolayı Türkçeleşmesinin, dilde kabul görmesinin daha zor olduğunu göstermektedir.

13.3.3. Birleşik Fiil Yapısında Hukuk Terimleri

Birleşik fiil yapısındaki hukuk terimleri, terim anlamlı bir ismin fiil hâline getirilmesiyle oluşmuştur. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen Türkçe hukuk terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	vékili davalek étmék	vekili davalık etmek	avukatlık etmek	A.+(A.)T.+ T.	avocasser	31b
2.	avokatlek étmék	avokatlık etmek	avukatlık etmek	(FR.)T.+T.		
3.	karar vérmék	karar vermek	karar vermek	A.+T.	prendre une décision	107b

4.	mérasdan rédd étmék	merasdan redd etmek	mirastan mahrûm etmek	A.+A.+T.	exhéréder	171b
5.	miras yémék	miras yemek	miras yemek	A.+T.	hériter	200b
6.	varis olmak	varis olmak	vâris olmak	A.+T.		
7.	hukm étmék	hükm etmek	hüküm vermek	A.+T.	Juger	228a
8.	chéraat késmék	şeraat kesmek	yargılamak	A.+T.		

Calfa Sözlüğü'nde birleşik fiil yapısında 8 Türkçe hukuk terimi tespit edilmiştir. Bunlar terim anlamlı isimlerle yardımcı fiillerin bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir.

13.3.4. Edat Öbeği Yapısında Türkçe Hukuk Terimleri

Edatlar, tek başına kullanılamayan ancak başka sözcüklerle kullanım bulan, kullanıldıkları sözcüklere değişik anlamlar katan yardımcı sözcüklerdir. Türkçede eskiden beri çok farklı işlevlerde kullanılan edatlar vardır. Bu edatların biri de *değil* edatıdır. Korkmaz, değil edatının birbirinden ayrı başlıca üç görevi olduğunu söyleyerek bunların ek-fiilleri olumsuzlaştırma, çekimli fiillerdeki görev ve kullanımı ve bağlaç olarak kullanılması olduğunu belirtir (2009: 716).

"Değil sözcüğü: Ekeylemlere, yüklemleşmiş bütün ad soylu sözcüklere gelir; onlara olumsuzluk anamı katar."(Gencan, 2007: 400). Korkmaz da edatların eklendikleri ad, sıfat, zamir gibi ad soylu kelime veya kelime grupları ile bir edat grubu oluşturduğunu söyler (2009: 1052).

Calfa Sözlüğü'nde de edat grubu yapısında birkaç Türkçe hukuk terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	chéri déyil	şeri deyil	gayrimeşru	A.+T.	illégitime	206a
2.	djaïz déïl	caiz deyil	nahak	A.+T.	illicite	206a

Calfa Sözlüğü'nde edat öbeği yapısında 2 Türkçe hukuk terimi yer almaktadır. Bu şekilde edat öbeklerinin kalıcı söz veya terim olarak kullanılması Türkçede pek örneği görülen durumlar değildir. Fakat *az değil, dert değil, iş değil* gibi kalıplaşmış bazı ifadeler edat öbeği yapısındadır.

Calfa Sözlüğü'nde edat öbeği yapısındaki bu terimlerle yabancı kökenli hukuk terimlerine Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır: *Şeri deyil* sözü ile yabancı kökenli *gay-*

rimeşru; caiz deyil ile de *nahak* sözü karşılanmıştır. Burada dikkat çeken nokta *şeri* ve *caiz* sözcüklerinin de Arapça olmasıdır. Fakat burada gözden kaçırılmaması gereken asıl husus bu sözcüklerin Türkçe kurallar çerçevesinde bir yapı oluşturmasıdır.

Sözlükte edat öbeği yapısındaki terimlerle birlikte yabancı kökenli terimler bir arada verilmiştir. Fakat ilk sırada edat öbeği yapısındaki sözcükler yer almaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde yabancı kökenli sözcüklerin yerine dilin kendi imkânlarıyla meydana getirilmiş sözcüklerin tercih edilmeye başlandığını göstermesi bakımından önemlidir.

13.3.5. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Hukuk Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde bazı Türkçe hukuk terimlerinin kısaltma öbeğinden oluştuğu görülmektedir. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki terimler aşağıda verilmiştir.

1.	kanouna moughaïr	kanuna mugayir	illegal	A.+A.	illégal	206a

Sözlükte yer alan *kanuna mugayir* terimi bir yaklaşma öbeğinden oluşmaktadır. Eserde bu sözle birlikte yabancı kökenli *naşeri* sözü aynı madde içinde geçmektedir. Bu durum *naşeri* sözünün Türkçeleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Hukuk Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Hukuk Terimi Sayısı: 176			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		97	%55,1
Türemiş yapılı		32	%18,1
Birleşik Yapılı	İsim tamlaması	5	%2,8
	Sıfat tamlaması	0	%0
	Yabancı Tamlama	31	%17,6
	Diğer	11	%6,2

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Hukuk Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	90	0	0	0	0	0	90	%51,1
Farsça	0	0	0	0	31	0	31	%17,6
Diğer	5	0	0	0	0	0	5	%2,8
Türkçe	2	32	5	0	0	11	50	%28,4

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 176 Türkçe hukuk terimi tespit edilmiştir. Bunlar içinde basit yapılı 97 Türkçe hukuk teriminden birkaçı hariç hepsi Arapça kökenlidir. Basit yapılı hukuk terimlerinin bu denli Arapça kökenli olması şüphesiz Osmanlı hukuk sisteminin İslam hukukuna dayanmasıdır. Üst katman dili olarak Arapça, Osmanlı Türkçesini hukuk terimleri alanında oldukça etkilemiştir.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan basit yapılı hukuk terimlerinin neredeyse tamamı Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Türkiye'de Batı hukuk sisteminin uygulanmasına rağmen günümüz Türkçesinin, Osmanlı Türkçesi söz varlığındaki hukuk terimlerinin muhafaza etmesi dikkat çekici bir durumdur.

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı 32 Türkçe hukuk terimi tespit edilmiştir. Türemiş yapılı hukuk terimleri, Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan sözlerin sadece Arapçadan değil, dilin kendi kaynaklarından, imkânlarından da yararlanılarak karşılandığını göstermektedir. Türemiş yapılı hukuk terimleri arasında yer alan *nacezalik, şerilik, halallık* terimleri Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlardır. Bu terimlerin bu anlamlarıyla Türkiye Türkçesinde yer almadığı görülmektedir.

Eserde isim ve sıfat tamlaması yapısında az sayıda Türkçe hukuk terimi yer almaktadır. Türkçe hukuk terimleri içinde isim tamlaması yapısındaki terimlerin oranı % 3 civarında bir rakama tekabül etmektedir. Sıfat tamlaması yapısında hiçbir hukuk terimi eserde yer almamaktadır.

Sözlükte yabancı tamlama yapısında %17 civarında Türkçe hukuk terimi yer almaktadır. Bunlar içinde *meclisi neshi ahkâm, kuvveti vazi kanun* gibi birden fazla tamlamanın iç içe olduğu terimler de bulunur. Bu durum Türkçe hukuk terimlerinde, üst katman dili olan Arapçanın etkisini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Sözlükte yer alan basit yapılı Türkçe hukuk terimlerinin tamamına yakını Türkiye Türkçesinde kendine yer bulurken yabancı tamlama yapısındaki hukuk terimlerinin pek azı günümüz Türkçesinde kullanım bulmaktadır. Özellikle zincirlemeli yabancı tamlamaların hiçbiri kendini muhafaza edememiş, hepsi dilden düşmüştür. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki terimlerin Osmanlı Türkçesinde daha çok yazı dilinde kullanıldığını, genel dil içinde kullanım sıklığının daha az olduğunu, bundan dolayı Türkçeleşmesinin, dilde kabul görmesinin daha zor olduğunu göstermektedir.

Sözlükte fiilimsi ekleriyle türetilmiş bir hayli Türkçe hukuk terimi yer almaktadır. Dilin kendi imkânlarıyla oluşturulmuş bu terimler halk dilinde kendine pek yer bulamamış, günümüz Türkiye Türkçesinde bunların yerine Arapça kökenli terimlerin kullanımına devam edilmiş ya da başka terimler bulunmuştur. Bu durum fiilimsi ekleriyle birleşik fiillerden türetilmiş terimlerin dile tutunmasının, kendini muhafaza etmesinin diğer terimlere göre daha zor olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde tamlamalar dışında Farsça kökenli hiçbir hukuk terimi yer almamaktadır. Yine aynı şekilde Batı dillerinden de hiçbir terim yer almaz[1]. Bunda şüphesiz Batı'nın Roma hukuku gibi farklı bir hukuk anlayışına ve sistemine sahip olması, Osmanlı'daki siteminin ise İslam hukukuna dayanması etkili olmuştur. Osmanlı Türkçesin hukuk terimlerinde din faktörü belirleyici olmuştur.

[1] Eserde hukuk terimi olarak kabul edilebilecek *avukat* sözcüğü geçer. Fakat bu sözcük Çalışan Adları bölümünde verildiği için tekrar buraya alınmamıştır.

14. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE KİMYA TERİMLERİ

Kimya Terimleri Sözlüğü'nde kimya; maddelerin yapısını, bileşimini, birbirine dönüşümünü, analizini, sentezini ve elde ediliş yollarını inceleyen bilim olarak tanımlanmaktadır (2009: 134). Kubbealtı Lugati'nde ise cisimlerin atom ve molekülleri bakımından yapısını, birbirine etkisini ve bunların birleşim ve dönüşümlerini inceleyen ilim olarak açıklanmaktadır (2005: 1709).

Kimya, içinde bulunduğumuz dünyadaki bütün maddelerin yapılarını inceleyen bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşadığımız çevrede bulunan veya imal edilen her madde bazı temel maddelerin bir araya gelmesiyle oluşur. Bu anlamda doğada birçok kimyasal madde ve olay vardır. Dilde de bu madde ve olaylar farklı şekilde adlandırılmıştır.

Calfa Sözlüğü'nde de kimyayla ilgili birçok Türkçe terim yer almaktadır. Sözlükte geçen kimya terimleri yapısına göre basit, türemiş ve birleşik kimya terimleri olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiştir.

14.1. Basit Yapılı Türkçe Kimya Terimleri

Basit yapılı kimya terimleri, hiçbir yapım eki almadan kullanılan sözcüklerden oluşur. Kimya terimleri doğal olarak, isim olanlar, somut bir anlam taşımaktadır. Calfa'da geçen kimya terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	héva	heva	hava	A.	air	10b
2.	élkeuhl	elköhl	alkol	FR.	alcool	11b
3.	rouh	ruh	esans	A.		
4.	ispirito	ispirito	ispirto	İ.		
5.	chab	şab	şap	A.	alun	12b
6.	nichésté	nişeste	nişasta	F.	amidon	14a
7.	nichader	nişadır	nişadır	F.	ammoniaque	14a
8.	zernek	zırnık	zırnık	F.	arsenic	22b
9.	kafr	kafr	asfalt	A.	asphalte	23a
10.	zérré	zerre	zerre	A.	atome	25b

11.	kiafiri	kâfiri[1]	kâfur	A.	camphre	54b
12.	ustubédj	üstübec	üstübeç	F.	céruse	61a
13.	iksir	iksir	iksir	A.	chartreuse	64a
14.	kok	kok	kok	İN.	coke	73a
15.	kosmétik	kosmetik	kozmetik	F.	cosmétique	93a
16.	kézab	kezab	kezzap	F.	eau-forte	144b
17.	miné	mine	mine	F.	émail	155a
18.	kola	kola	kola	İ.	empois	159a
19.	maïa	maya	maya	F.	ferment	178a
20.	katran	katran	katran	A.	goudron	193a
21.	abzayéndé	abzayende	hidrojen	F.	hydrogène	204b
22.	boughada	buğada	boğada	İ.	lessive	234a
23.	surkh	sürh	sülüğen	F.	minium	256b
24.	kuf	küf	küf	T.	moisi	259a
25.	djuzi	cüzi	molekül	A.	molécule	259b
26.	dakik	dakik	molekül	A.		
27.	zift	zift	zift	A.	poix	312b
28.	kaliyé	kaliye	potas	F.	potasse	316b
29.	pas	pas	pas	T.	rouille	365a
30.	néft	neft	neft	F.	naphte	267b
31.	léhim	lehim	lehim	A.	soudure	386a
32.	suluyén	sülüyen	sülüğen	T.	vermillon	433b
33.	zéndjifré	zencifre	zincifre	F.		
34.	roughén	rugen	cila	F.	vernis	434a
35.	vérnidj	vernic	vernik	R.		
36.	ser	sır	sır	T.		
37.	djiva	civa	civa	F.	vif-argent	437b
38.	zibak	zibak	cıva	F.		
39.	spirito	spirito	ispirto	İ.	esprit de vin	438a
40.	zadj	zac	zaç	A.	vitriol	440b

Sözlük'te basit yapılı 40 Türkçe kimya terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerde alıntı söz-cüklerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bunlar arasında 16 terim Farsçadan, 13 terim

[1] Renksiz, uçucu bir madde

Arapçadan alınmadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde kimya terimlerinin büyük ölçüde Farsça ve Arapça gibi İslam dairesi içinde bulanan dillerden alındığını göstermektedir. Bu yapıdaki kimya terimlerinde Batı dillerinin etkisi yok denecek kadar azdır. Rumca dâhil Batı dillerinden sadece 6 terim Osmanlı Türkçesinde yer almaktadır.

Sözlükte geçen basit yapılı Türkçe kimya terimleri arasında *elköhl / ruh / ispirito, cüzi / dakik, sülüyen / zencifre, rugen / vernic / sır, civa / zibak* gibi yakın anlamlı birçok terim bulunmaktadır. Yakın anlamlı bu terimler dilin zenginliğini, ifade gücü ve gelişmişliği hakkında önemli ipuçları vermektedir.

14.2. Türemiş Yapılı Türkçe Kimya Terimleri

Kök, gövde veya birleşik yapılı sözcüklerden yapım ekleriyle türetilmiş terimlere türemiş yapılı terimler sözcük denir. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen türemiş yapılı Türkçe kimya terimleri aşağıda listelenmiştir.

14.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Kimya Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök ve gövdelerinden türetilmiş birkaç kimya terimi yer almaktadır. Sözlükteki bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	kalaylamak	kalaylamak	kalaylamak	T.	étamer	167b
2.	mayalanma	mayalanma	mayalanma	(F.)T.	fermentation	178a
3.	partchadjek	parçacık	molekül	T.	molécule	259b
4.	paslanma	paslanma	paslanma	T.	oxydation	285b

Eserde bu yapıda 4 Türkçe kimya terimi tespit edilmiştir. *Kalaylamak* sözcüğü *kalay* sözcüğünden türemiş bir fiildir. *Mayalanma* ve *paslanma* terimleri isim-fiil ekleriyle türetilmiştir. Bu üç terimin kökü durumundaki sözcükler de yine birer kimya terimidir.

Parçacık teriminde ise yapım eki kimya terimi olmayan bir sözcüğe gelmiştir. Bu durum ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında kök veya gövdelere getirilen yapım ekinin işlev ve anlamının çok önemli olduğunu göstermektedir. Bu noktada kelimelerin anlam genişlemesinin aslında eklerin yeni işlev ve anlam kazanmasıyla yakından ilgili olduğu söyelenebilir. Yeni sözcük veya terim üretmek için elde sınırlı kök veya gövde olduğu düşünülürse yapım eklerinin önemi burada daha öne çıkmaktadır.

14.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Kimya Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde kök ve gövdelerden türemiş Türkçe kimya terimleri yanında az da olsa birleşik sözlerden de türemiş kimya terimleri de yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki Türkçe kimya terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	imbiktén guétchirmé	imbikten geçirme	damıtmak	(A.+T.)T.	distillation	135a
2.	rouh tchekarma	ruh çıkarma	damıtmak	(A.+T.)T.		

Calfa Sözlüğü'nde bu yapıda 2 Türkçe kimya terimi tespit edilmiştir. Bu yapıdaki terimler birleşik fiillere getirilen isim-fiil ekiyle türetilmiştir.

14.3. Birleşik Yapılı Türkçe Kimya Terimleri

Calfa Sözlüğü'ndeki Türkçe kimya terimleri içinde isim tamlaması, birleşik fiil ve yabancı tamlama gibi birleşik yapılı terimler de yer almaktadır. Bu terimler ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

14.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Kimya Terimleri

Sözlükte yer alan Türkçe kimya terimlerinin bir kısmı isim tamlaması şeklindedir. İsim tamlaması iki ismin iyelik ekiyle birbirine bağlanıp anlamca ve yapıca kaynaşmasıyla oluşmuştur. Sözlükte tespit edilen isim tamlaması yapısındaki Türkçe kimya terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	nichader rouhou	nişadır ruhu	nişadır ruhu	F.+A.	ammoniac	14a
2.	aniçon anbéréci	anison anberesi	anason anberi	R.+A.	anisette	16a
3.	setchan otou	sıçan otu	arsenik	T.+T.	arsenic	22b
4.	odoun keumuru	odun kömürü	odun kömürü	T.+T.	charbon de bois	63a
5.	bal moumou	bal mumu	bal mumu	T.+F.	cierge	68b
6.	yanmech maden keumuru	yanmış maden kömürü	kok	T.+A.+T.	coke	73a
7.	gueuz tache	göz taşı	göz taşı	T.+T.	couperose	95a
8.	madén kufu	maden küfü	pas	A.+T.	efflorescence	152a
9.	madén tchitchéklénméci	maden çiçeklenmesi	çiçeklenme	A.+T.		

10.	nichésté kolace	nişeste kolası	kola	F.+İ.	empois	159a
11.	lokman rouhou	lokman ruhu	eter	Ö.İ.+A.	éther	168a
12.	écir rouhou	esir ruhu	eter	A.+A.	éther	168a
13.	kul souyou	kül suyu	çamaşır suyu	T.+T.	lessive	234a
14.	afioun khulacéci	afyun hülasesi	afyon ruhu	A.+A.	narcotine	267b
15.	kenakena khulacéci	kınakına hülasesi	kinin	İS.+A.	quinine	334b
16.	charab rouhou	şarab ruhu	etanol	A.+A.	esprit de vin	438a

Sözlükte isim tamlaması yapısında 16 Türkçe kimya terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin hepsi belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. "*Genellikle belirtisiz ad tamlamaları, birleşik kelime kurmaya çok elverişli olan kelime grubudur."* (Korkmaz, 2009:139). Ad tamlaması yapısındaki bu terimler Türkçede yeni kavramlara ve terimlere karşılık bulunurken eklerle kelime türetme yerine, daha çok kelime birleştirme yoluyla terimler yapıldığını işaret etmektedir.

İsim tamlamalarında geçen sözcüklerin büyük çoğunluğu yabancı kökenlidir. Bu durumu bir olumsuzluk olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü bu sözcükler geldikleri dilin kurallarıyla değil Türkçenin kendi kuralları içinde işlem görmüştür.

14.3.2. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Kimya Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yer alan Türkçe kimya terimlerinin bir kısmı yabancı tamlama kuruluşundadır. Bu tamlamalar Farsça ve Arapça kurallara göre kurulmuştur. Aşağıda, bu şekilde kurulmuş kimya terimleri listelenmiştir.

1.	ikhtilàti madéniyé	ihtilati madeniye	alaşım	A.+A.	alliage	12a
2.	néfti yéhoud	nefti yehud	asfalt	F.+Ö.İ.	asphalte	23a
3.	ménul haïat	menül hayat	azot	A.+A.	azote	32b
4.	kirédj khoraçan	kirec horasan	çimento	F.+Ö.İ.	ciment	68b
5.	mukattaratkhané	mükattarathane	rafineri	A.+F.	distillerie	135a
6.	validhamiz	validhamiz	oksijen	A.+A.	oxygéne	285b
7.	térkibi validhamiz	terkibi validhamiz	oksidasyon	A.+A.+A.	oxygénation	285b
8.	zàdji kebrez	zaci kıbrız	zaç yağı	A.+Ö.İ.	vitriol	440b

Eserde yabancı tamlama kuruluşunda 8 Türkçe kimya terimi tespit edilmiştir. Bu tamlama kuruluşunda yer alan sözcüklerin birkaçı hariç hepsi Arapçadır.

Terimler dil içinde daha dar ve daha özel bir kullanım alanına sahip sözcüklerdir. Bu durum göz önüne alındığında terim olan sözcüklerin halk diline yerleşmesinin biraz zor olduğu anlaşılacaktır. Nitekim sözlükte geçen yabancı tamlama yapısındaki kimya terimlerinin hiçbiri Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Terimler, içinde bulunulan medeniyet veya kültür dairesindeki dillerle ortaklık gösterir. İslam kültür ve medeniyetine mensup milletlerde Arapçanın bilim dili olarak öne çıktığı bilinen bir durumdur. Bunda Kur'an-ı Kerim'in Arapça olmasının payı çok büyüktür. Osmanlı Türkçesinde kimya terimlerin büyük bir kısmının Arapça olması, bağlı olduğu medeniyetin bilim dilinin Arapça olmasındandır. Osmanlı Türkçesinde üst katman dili Arapçadır. Özellikle terim alanlarında bu üst katman etkisi çok belli olmaktadır.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Kimya Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Kimya Terimi Sayısı: 70			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		40	%57,1
Türemiş yapılı		6	%8,5
Birleşik Yapılı	İsim tamlaması	16	%22,8
	Sıfat tamlaması	0	%0
	Yabancı Tamlama	8	%11,4

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Kimya Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	13	0	0	0	1	0	14	%20
Farsça	16	0	0	0	7	0	23	%32,8
İtalyanca	4	0	0	0	0	0	4	%5,7
Fransızca	1	0	0	0	0	0	1	%1,4
Rumca	1	0	0	0	0	0	1	%1,4
Diğer	1	0	0	0	0	0	1	%1,4
Türkçe	4	6	16	0	0	0	26	%37,1

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 70 Türkçe kimya terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin büyük çoğunluğu basit ve türemiş sözcüklerden oluşmaktadır. Bunlar arasında basit yapılı 40, türemiş yapılı 6 terim bulunmaktadır. Birleşik yapılı 24 terim tespit edilmiştir. Bu terimler arasında yabancı tamlama kuruluşunda 8 terim vardır.

Osmanlı Türkçesi kimya terimlerinde Arapça, Farsça ve Batı dillerinden alınma çok sayıda terim vardır. Bu durumu bir olumsuzluk olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü bu sözcükler geldikleri dilin kurallarıyla değil Türkçenin kendi kuralları içinde işlem görmüştür. Böylece bu sözcükler Türkçeleştirilmiştir.

Sözlükte geçen Türkçe kimya terimlerimden yaklaşık %10'u Fransızca, İtalyanca gibi Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine geçmiştir. Bu oran maden isimlerinde de aynıdır. Bu iki alanda gözle görülür bir oran teşkil eden Batı kaynaklı sözler Osmanlı Türkçesinde, dolayısıyla Osmanlı toplumunda yavaş yavaş Batı etkisinin hissedilmeye başladığının bir göstergesi kabul edilebilir. Bunda gelişen ekonomik ve siyasi ilişkilerin büyük payı vardır.

15. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE MADEN ADLARI

Maden *Arkadaş Türkçe Sözlük*'te çeşitli iç ve dış doğal etkenlerce yerkabuğunun kimi bölgelerinde oluşturulmuş olan, ekonomik bir değeri bulunan mineral olarak tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 2012: 1330). *"Osmanlı ekonomisinin başlıca gelir kaynaklarından olan madenler, imparatorluğun kuruluşundan itibaren önemini korumuştur."*(Bayartan, 2008: 137). Eski Türkçeden beri kullanılagelen birçok maden isminin Osmanlı Türkçesinde kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında büyük oranda Arapça ve Farsça gibi Doğu dillerinden, az da olsa Fransızca, Almanca ve İtalyanca gibi Batı dillerinden girmiş maden isimleri Osmanlı Türkçesinde yer almaktadır. Bu maden isimlerinin bir kısmı *Calfa Sözlüğü*'nde de geçmektedir. Sözlükte tespit edilen Türkçe maden isimleri yapısına ve dil kökenine göre tasnif edilerek Osmanlı Türkçesi söz varlığı hakkında değerlendirmeye gidilecektir.

15.1. Basit Yapılı Türkçe Maden Adları

Calfa Sözlüğü'nde seksen civarında Türkçe maden adı geçmektedir. Bu maden adları içindeki basit yapılı Türkçe maden adları aşağıda listelenmiştir.

1.	tchélik	çelik	çelik	T.	acier	6a
2.	meknates	mıknatıs	mıknatıs	A.	aimant	10b
3.	pirindj	pirinc	pirinç	F.	airain	10b
4.	djébélékoum	cebelekum	ametist[1]	A.	améthyste	13b
5.	gumuch	gümüş	gümüş	T.	argent	20b
6.	berlanti	bırlanti	pırlanta	İ.	brillant	49a
7.	toundj	tunc	tunç	T.	bronze	50a
8.	kirédji	kireci	kireç taşı	F.	calcaire	53a
9.	keumur	kömür	kömür	T.	charbon	63a
10.	kirédj	kirec	kireç	F.	chaux	65a
11.	kobalt	kobalt	kobalt	FR.	cobalt	72a
12.	tébéchir	tebeşir	tebeşir	F.	craie	97b
13.	baker	bakır	bakır	T.	cuivre	102b
14.	élmas	elmas	elmas	A.	diamant	129b

[1] Süs taşı olarak kullanılan, mor renkte bir kuvars türü

15.	zumurud	zümürüd	zümrüt	A.	émeraude	156b
16.	soumpara	sumpara	zımpara	F.	émeri	156b
17.	kalay	kalay	kalay	T.	étain	167b
18.	timour	timur	demir	T.	fer	177b
19.	démir	demir	demir	T.		
20.	séylan	seylan	seylan (taşı)	Ö.İ.	grenat	195b
21.	altche	alçı	alçı	T.	gypse	197b
22.	yéchim	yeşim	yeşim	F.	jaspe	226a
23.	mérmér	mermer	mermer	A.	marbre	246b
24.	madén	maden	maden	A.	métal	254a
25.	nétroun	netrun	natrun	FR.	natron	268a
26.	guhértchilé	güherçile	güherçile	F.	nitre	271a
27.	suléymani	süleymani	süleymani	A.	onyx	280a
28.	altoun	altun	altın	T.	or	281a
29.	zéhéb	zeheb	altın	A.		
30.	indji	inci	inci	T.	perle	300a
31.	durr	dürr	inci	A.		
32.	fosfor	fosfor	fosfor	F.	phosphore	304a
33.	platin	platin	platin	FR.	platine	309a
34.	kourchoun	kurşun	kurşun	T.	plomb	310a
35.	pomza	pomza	ponza	FR.	ponce	313b
36.	soumaki	sumaki	somaki	A.	porphyre	314b
37.	markachita	markaşita	pirit	F.	pyrite	332b
38.	guévarz	gevarz	kuvars	AL.	quartz	333a
39.	touz	tuz	tuz	T.	sel	375a
40.	milh	milh	tuz	A.		
41.	kalia	kalya	soda	F.	soude	385b
42.	kukurd	kükürd	kükürt	F.	sülfüre	395a
43.	tombak	tombak	tombak	FR.	tombac	410b
44.	zébérdjét	zebercet	zebercet	A.	topaze	411b
45.	ouraniom	uranyom	uranyum	FR.	uranium	425b
46.	zénk	zenk	çinko	FR.	zinc	447b

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 46 Türkçe maden adı tespit edilmiştir. Bu sayı bütün maden adlarının yarısından fazladır. Basit yapılı Türkçe maden adlarının büyük bir bölümü Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. Bunun yanında Fransızca sözcüklere de rastlanmaktadır. Eserde *kobalt, natrun, platin* gibi Fransızca 7 maden adı geçmektedir. Bu adlar Osmanlı Türkçesinin az da olsa Batı dillerinden etkilenmeye başladığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Eserde geçen 770 civarındaki deyim arasında Fransızca sözcüklere hiç rastlanmazken maden isimlerinde Fransızca sözcüklerin bulunması ekonomi ve ticaret alanında Osmanlı toplumunun Batı'ya açıldığının bir belirtisi olabilir.

Eserde yer alan basit yapılı *gümüş, tunc, kömür, bakır, demir, inci, tuz* gibi maden adları Eski Türkçeden beri kullanılagelmiştir. Bu durum Türklerde madenciliğin çok eski zamanlardan kadar dayandığını göstermektedir.

Sözlükte geçen basit yapılı Türkçe maden adları içinde *altun / zeheb, inci /dürr, tuz / milh* gibi yakın anlamlı sözcükler bulunmaktadır. Yerli ve alınma sözcüklerin oluşturduğu bu yakın anlamlı maden adları Osmanlı Türkçesinin söz varlığı, anlatım zenginliği, ifade gücü hakkında önemli ipuçları vermektedir.

15.2. Birleşik Yapılı Türkçe Maden Adları

Calfa Sözlüğü'nde yer alan Türkçe maden adlarının önemli bir bölümü isim tamlaması, sıfat tamlaması ve yabancı tamlama gibi birleşik yapılı sözcüklerden oluşmaktadır. Bu birleşik yapıların hepsi ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

15.2.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Maden Adları

İsim tamlamaları, iki ismin birbirine iyelik ekiyle bağlanmasıyla oluşur. Yapı ve anlam bakımından birbirini tamamlayan bu sözcükler Türkçede çok sık olarak belirli bir kavramı veya terimi karşılamak üzere kullanılır. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan Türkçe maden isimlerinin bir kısmı isim tamlaması yapısındadır.

1.	sou mérméri	su mermeri	su mermeri	T.+A.	albâtre	11a
2.	kalié touze	kalye tuzı	alkali	F.+T.	alcali	11a
3.	rastek tache	rastık taşı	antimon	F.+T.	antimoine	17a

4.	rakam tache	rakam taşı	arduvaz	A.+T.	ardoise	20b
5.	yeldez tache	yıldız taşı	yıldız taşı	T.+T.	aventurine	30b
6.	méhék tasche	mehek taşı	mihenk	A.+T.	basalte	36a
7.	kiredj tache	kirec taşı	kireç taşı	F.+T.	pierre calcaire	53a
8.	madén keumuru	maden kömürü	maden kömürü	A.+T.	charbon de terre	63a
9.	zerlek tache	zırlık taşı	zırnık	F.+T.	cobalt	72a
10.	kaïa touzou	kaya tuzu	kaya tuzu	T.+T.	sel gemme	190b
11.	palandez tache	palandız taşı	granit	T.+T.	granit	194b
12.	ladjivérd tache	laciverd taşı	laciverttaş	F.+T.	lapis lazuli	231b
13.	guhértchilé touzou	güherçile tuzu	güherçile	F.+T.	nitrate	271a
14.	yelan mérméri	yılan mermeri	yeşilsumaki	T.+A.	ophite	280a
15.	mecer mérméri	mısır mermeri	Mısır mermeri	Ö.İ.+A.		
16.	biléi tache	bileyi taşı	bileği taşı	T.+T.	pierre à aiguiser	305b
17.	djéhénném tache	cehennem taşı	cehennem taşı	A.+T.	pierre infernale	305b
18.	ponza tache	ponza taşı	ponza taşı	FR.+T.	pierre ponce	305b
19.	sunguér tache	sünger taşı	sünger taşı	R.+T.	ponce	313b
20.	tchakmak tache	çakmak taşı	çakmak taşı	T.+T.	pyrite	332b
21.	kan tache	kan taşı	kan taşı	T.+T.	sanguine	370a
22.	akik tache	akik taşı	akik	A.+T.	sardoine	370b
23.	uchnan touzou	üşnan tuzu	soda	A.+T.	soude	385b
24.	topadj tache	topac taşı	topaz	FR.+T.	topaze	411b
25.	torba keumuru	torba kömürü	turba	FR.+T.	tourbe	413a
26.	aïak tache	ayak taşı	tüf	T.+T.	tuf	423a
27.	tutia madéni	tütya madeni	tutya	A.+A.	zinc	447b

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 27 Türkçe maden adı tespit edilmiştir. Bu adlar belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. Belirtisiz isim tamlaması yapısındaki bu maden adlarının16'sında *taş* sözcüğü tamlanan görevinde kullanılmıştır. Bu durum Türkçede madenlerin bir *taş* olarak düşünülüp adlandırıldığını göstermektedir.

Eserdeki Türkçe maden adları arasında türemiş yapılı hiçbir maden adı bulunmamaktadır. Bu durum Türkçede maden adlarında kelime türetme yerine kelime birleştirme yolunun çok sık kullanıldığını göstermektedir.

15.2.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Maden Adları

Sıfatlar kendinden sonra gelen bir adı niteleyerek veya belirterek bir tamlama oluşturur. Bu tamlamalar Türkçede yeni kavram ve terimleri karşılamak, yeni sözler yapmak için kullanılmaya elverişli yapılardır. *Calfa Sözlüğü*'nde sıfat tamlaması yapısında Türkçe maden adları bulunmaktadır. Eserde tespit edilen bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	kara tach	kara taş	arduvaz	T.+T.	ardoise	20b
2.	ciyah mérmér	siyah mermer	bazalt	F.+A.	basalte	36a
3.	gueuk yakout	gök yakut	gök yakut	T.+A.	hyacinthe	204b
4.	ak altoun	ak altun	platin	T.+T.	platine	309a
5.	kermeze yakout	kırmızı yakut	kırmızı yakut	A.+A.	rubis	365b
6.	sare yakout	sarı yakut	topaz	T.+A.	topaze	411b

Eserde sıfat tamlaması yapısında 6 Türkçe maden ismi tespit edilmiştir. Bu tamlamalarda yer alan tamlayan unsuru niteleme sıfatıdır. Bu durum sıfat türleri içinde niteleme sıfatlarının kalıcı isim yapmaya daha elverişli olduğunu göstermektedir.

Bu yapıdaki maden adlarında geçen *kara, siyah, gök, kırmızı* gibi sözcükler renk bildirmektedir. Renk bildiren sözcüklerin bu şekilde kalıcı ad olarak kullanılması Türkçenin olayları, durumları, varlıkları, kavramları somut bir şekilde anlatma gayretinin bir sonucudur.

Eserde geçen *ak altun, sarı yakut* gibi maden adları Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü olup Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

15.2.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Maden Adları

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında da Türkçe maden adları yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki maden adları aşağıda listelenmiştir.

1.	maddéï madénie	maddei madeniye	metal	A.+A.	métal	254a
2.	aïni chéms	ayni şems	opal	A.+A.	opale	280a

3.	maddéi atéchzén	maddei ateşzen	fosfor	A.+F.	phosphore	304a
4.	khadjéri kamér	haceri kamer	selenit	A.+A.	selenite	375a
5.	bûni kalié	buni kalye	sodyum	F.+F.	sodium	382a
6.	hadjàri chubatié	hacari şübatiye	spar[1]	A.+A.	spath	389b

Eserde yabancı tamlama yapısında 6 Türkçe maden adı tespit edilmiştir. Bu maden adlarında geçen sözcükler de yabancı kökenlidir. Eserde geçen Türkçe maden adları arasında yabancı tamlama yapısındaki maden adlarının oranı %7'ye yakın bir rakamdır. Bu orana bakarak Osmanlı Türkçesinin maden adlarında Arapça ve Farsçanın etkisinde çok fazla kaldığını söylemek zordur.

15.2.4. Birleşik Yapılı Diğer Türkçe Maden Adları

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması, sıfat tamlaması ve yabancı tamlama yapısındaki Türkçe maden isimleri dışında oluşumu ve yapısı biraz daha farklı olan bir maden adı geçmektedir.

1.	baba kourou	baba kuru	babakuru	H.+Ö.İ.	agate	9a

Baba kuru özellikle boncuk, takı, tespih yapımında kullanılan değerli bir taştır. *Akik taşı* olarak da bilinir. *Baba kuru*, aslı Hintçe olan *baba ghori* sözünden gelmektedir. Bu söz *kutsal boncuk* anlamını taşır. Hindistan'da din adamlarının ibadet esnasında kullandıkları bir tespihe verilen addır. Bu sözcük halk arasında *baba kuru* şeklinde telaffuz edilerek Osmanlı Türkçesi söz varlığında yerini almıştır.

[1] Kolay yarılabilen, saydam, parlak kristal şeklinde bir maden türü

Tablolar

1.Tablo: Yapılarına Göre Türkçe Maden İsimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Maden İsmi Sayısı: 86			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		46	%53,4
Türemiş yapılı		0	%0
Birleşik Yapılı	İsim tamlaması	27	%31,3
	Sıfat tamlaması	6	%6,9
	Yabancı Tamlama	6	%6,9
	Diğer	1	%1,1

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Maden İsimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	12	0	0	0	0	0	12	%13,9
Farsça	11	0	0	0	6	0	17	%19,7
Fransızca	7	0	0	0	0	0	7	%8,1
İtalyanca	1	0	0	0	0	0	1	%1,1
Diğer	2	0	0	0	0	0	2	%2,3
Türkçe	13	0	27	6	0	1	47	%54,6

Değerlendirme

*Calfa Sözlüğü'*nde 86 Türkçe maden adı tespit edilmiştir. Bu adlardan 46'sı basit yapılıdır. Eserde yer alan Türkçe maden adları arasında türemiş yapılı hiç maden adı yoktur. Birleşik yapılı maden adlarının çoğu isim tamlaması başta olmak üzere sıfat tamlaması ve yabancı tamlama şeklinde kurulmuştur. Yabancı tamlama yapısındaki Türkçe maden adı sayısı sadece 6'dır ve bu oran 86 Türkçe maden adı içinde yaklaşık % 7'ye yakın bir orana denk gelir.

Eserde Arapça ve Farsça kökenli Türkçe maden adlarının oranı %33 civarındadır. 12 maden adı Arapça, 17 maden adı ise Farsça kökenlidir. Batı dillerinden de Türkçeye geçen maden adları yer almaktadır. Bunların oranı ise %10 civarındadır. Bu durum az da olsa Osmanlı Türkçesinde Batı dilleri etkisinin yavaş yavaş başladığını göstermektedir.

Sözlükte yer alan isim ve sıfat tamlaması yapısındaki 30'dan fazla Türkçe maden adı içinde 18 yapıda *taş* sözcüğü geçmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde madenlerin birer taş olarak düşünülüp adlandırıldığını göstermektedir.

Dil ile toplumsal hayat arasındaki yakın bir ilişki vardır. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen Türkçe maden adlarına bakıldığında *demir, çelik, bakır, tunç, kurşun, altun, inci, kömür, tuz* gibi maden adlarının Eski Türkçeden beri kullanılageldiği görülmektedir. Bu durum Türklerin bazı madenleri günlük ve askerî hayatta, bazı madenleri ekonomik faaliyetlerde çok sık olarak kullandığını göstermektedir. Dil burada, içinde bulunduğu toplumun zihniyetinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmakta ve Türklerin hem geçmiş hem de yaşanılan dönemdeki sosyal, askerî, ekonomik hayati hakkında çok önemli ipuçları vermektedir.

Türkçe maden adları yapısına göre incelendiğinde türemiş yapılı hiç maden adının olmadığı, isim ve sıfat tamlaması yapısında 30'dan fazla Türkçe maden adının olduğu görülür. Bu durum Türkçede yeni kavramlara karşılık bulunurken eklerle süzcük türetme yerine kelime birleştirme yolunun daha etkin bir şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Sıfat tamlaması yapısındaki Türkçe maden adlarında sıfat olan sözcüklerin niteleme sıfatı olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum niteleme sıfatlarının yeni söz veya kalıcı isim yapmaya daha elverişli yapılar olduğunu göstermektedir.

16. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE MATEMATİK TERİMLERİ

Matematik terimi TDK *Türkçe Sözlük'te* aritmetik, cebir, geometri gibi sayı ve ölçü temeline dayanarak niceliklerin özelliklerini inceleyen bilimlerin ortak adı şeklinde tanımlanmaktadır (2011: 1635). Matematik bir bilim dalıdır, terim alanıdır. Aynı zamanda farklı derecelerdeki eğitim kurumlarında okutulan bir derstir. Bunun yanında gündelik hayatta, günlük işlerde ileri düzeyde olmasa bile çok fazla kullanım bulan, çok önemli yeri olan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde de matematik alanıyla ilgili birçok terim yer almaktadır.

Osmanlı Türkçesi söz varlığının belirgin özelliklerini ortaya çıkarabilmek için sözlükte geçen matematik terimleri yapısına ve dil kökenine göre incelenmiştir. Eserde geçen matematik terimleri yapısına göre basit, türemiş ve birleşik yapılı terimler olarak üç ana başlıkta ele alınmış, sonra da bu ana başlıklara alt başlıklar eklenmiştir.

16.1. Basit Yapılı Türkçe Matematik Terimleri

Kök hâlinde bulunan terimlere basit yapılı terimler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı birçok matematik terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	zaviyé	zaviye	açı	A.	angle	15b
2.	archen	arşın	arşın	T.	aune	28b
3.	murébba	mürebba	kare	A.	carré	57a
4.	djézr	cezr	karekök	A.	racine carrée	57a
5.	daïré	daire	daire	A.	cercle	60b
6.	tchémbér	çember	çember	F.		
7.	mudévvér	müdevver	müdevver	A.	circulaire	69b
8.	déyirmi	deyirmi	değirmi	T.		
9.	pérguiar	pergâr	pergel	F.	compas	76b
10.	mukaar	mükaar	içbükey	A.	concave	78b
11.	tchoukour	çukur	çukur	T.		
12.	makhrouti	mahruti	konik	A.	conique	81b
13.	youmrou	yumru	yumru	T.	convexe	89b
14.	muhaddéb	mühaddeb	dışbükey	A.		

15.	kiab	kâb	küp	A.	cube	102a
16.	zar	zar	altı köşeli	F.	cube	102a
17.	kiabi	kâbi	kübik	A.	cubique	102a
18.	ustuvané	üstüvane	silindir	F.	cylindre	103b
19.	achéri	aşeri	ondalık	A.	décimal	107b
20.	décim	desim	ondalık	FR.	décime	107b
21.	hiçabi	hisabi	ondalık hesabı	A.	calcul décimal	107b
22.	adédi	adedi	sayıca	A.	nombre décimal	107b
23.	décimétr	desimetr	desimetre	FR.	décimètre	107b
24.	tchezmak	çızmak	çizmek	T.	décrire	109a
25.	tchékmék	çekmek	çekmek	T.		
26.	koutr	kutr	çap	A.	diamétre	129b
27.	uchr	üşr	ondalık	A.	dîme	131b
28.	achar	aşar	aşar	A.		
29.	méçahat	mesahat	çap	A.	dimension	131a
30.	vouçat	vusat	genişlik	A.		
31.	kaçim	kasim	bölen	A.	diviseur	136b
32.	taksim	taksim	taksim	A.	division	136b
33.	acher	aşır	onuncu	A.	dizième	136b
34.	douzina	duzina	düzine	İ.	douzaine	141a
35.	gueunia	gönya	gönye	R.	équerre	165b
36.	késr	kesr	kesir	A.	fraction	184b
37.	gram	gram	gram	FR.	gramme	194a
38.	dirhém	dirhem	dirhem	A.		
39.	grossa	grossa	grosa	İ.	grosse	196b
40.	kilo	kilo	kilo	FR.	kilo	229a
41.	kilé	kile	kile	A.		
42.	kilogram	kilogram	kilogram	FR.	kilogramme	229a
43.	kilométro	kilometro	kilometre	FR.	kilomètre	229a
44.	férsénk	fersenk	fersah	F.	lieue	236a
45.	khatti	hatti	çizgisel	A.	linéaire	236b
46.	khoutouti	hututi	çizgisel	A.		
47.	litré	litre	litre	FR.	litre	237b

48.	libra	libra	libra[1]	FR.	livre	238a
49.	livré	livre	livre	FR.		
50.	logharitm	logaritm	logaritma	FR.	logarithme	238b
51.	métro	metro	metre	FR.	metre	254b
52.	vézn	vezn	vezin	A.		
53.	mil	mil	mil	FR.	mille	255b
54.	bin	bin	bin	T.	mille	255b
55.	hézar	hezar	hezar	F.		
56.	milion	milyon	milyon	FR.	million	255b
57.	okka	okka	okka	A.	ocque	277a
58.	béïza	beyza	oval	A.	ovale	285b
59.	karech	karış	karıi	T.	palme	287b
60.	mutévazi	mütevazi	paralel	A.	paralléle	289a
61.	mouvazat	muvazat	paralellik	A.	parallélisme	289a
62.	tévazi	tevazi	paralellik	A.		
63.	moukhammés	muhammes	beşgen	A.	pentagone	298b
64.	kaïm	kaim	kaim	A.	perpendiculaire	300b
65.	amoudi	amudi	amudi	A.		
66.	dik	dik	dik	T.		
67.	éndazé	endaze	endaze	F.	pic	304b
68.	zira	zira	zira	A.		
69.	aïak	ayak	ayak	T.	pied	305a
70.	kadém	kadem	kadem	A.		
71.	avoudj	avuc	avuç	T.	poignée	311b
72.	sera	sıra	sıra	T.	progression	326b
73.	tévali	tevali	tevali	A.		
74.	mévchour	mevşur	prizma	A.	prisme	324a
75.	hérémi	heremi	heremi[2]	A.	pyramidal	332b
76.	hérém	herem	piramit	A.	pyramide	332b
77.	roub	rub	çeyrek	A.	quart	333a
78.	tchéïrék	çeyrek	çeyrek	F.		

[1] Bir ağırlık ölçüsü birimi, libra
[2] Piramit şeklinde olan

79.	pérguél	pergel	pergel	F.	secteur	374a
80.	kurré	kürre	küre	A.	sphère	390a
81.	kantar	kantar	kantar[1]	A.	talent	400b
82.	mucéllés	müselles	üçgen	A.	triangle	419b
83.	ahad	ahad	tek basamaklı	A.	unité	425a
84.	muntaceb	müntasıb	dik, dikey	A.	vertical	435a
85.	amoud	amud	dik, dikey	A.		
86.	yarda	yarda	yarda	İ.	yard	447a

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 86 Türkçe matematik terimi tespit edilmiştir. Basit yapılı matematik terimleri içine sayma sayıları dâhil edilmezken *bin, milyon, milyar* gibi bölük adları dâhil edilmiştir.

Basit yapılı matematik terimlerinin çoğunluğu Arapça kökenlidir. Eserde Fransızca ve İtalyanca gibi Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine geçmiş bir hayli matematik teriminin yer aldığı görülmektedir. Bu terimler içinde Batı dillerinden Türkçeye geçen matematik terimlerinin oranı %19'dan fazladır.

Osmanlı Türkçesinde dikkat çeken bir durum da *gram / dirhem, kilo / kile, metro / vezn* gibi Arapça ve Batı kökenli matematik terimlerinin bir arada kullanılmasıdır. Bu durum Osmanlı toplumundaki alaturka-alafranga anlayışının somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan *karış, dik, avuc ayak* gibi sözlerin anlam genişlemesi yoluyla terim anlam kazandığı görülmektedir.

16.2. Türemiş Yapılı Türkçe Matematik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı matematik terimlerinin yanında kök veya gövdelere ekler getirilerek türetilmiş çok sayıda Türkçe matematik terimi de yer almaktadır. Sözlükte yer alan türemiş yapılı matematik terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	deunum	dönüm	dönüm	T.	acre	6a
2.	keuchéli	köşeli	köşeli	(F.)T.	angulaire	15b
3.	youvarlak	yuvarlak	yuvarlak	T.	arrondi	22a
4.	koubbélik	kubbelik	dışbükey	(A.)T.	convexité	89b

[1] Bir ağırlık ölçüsü birimi

5.	youmroulouk	yumruluk	yumruluk	T.	convexité	89b
6.	ondalek	ondalık	ondalık	T.	dîme	131b
7.	beulén	bölen	bölen	T.	diviseur	136b
8.	onoundjou	onuncu	onuncu	T.	dizième	136b
9.	binindji	bininci	bininci	T.	millième	255b
10.	milionoundjou	milyonuncu	milyonuncu	(FR.)T.	millionième	256a
11.	toutam	tutam	tutam	T.	poignée	311b
12.	tchekarmak	çıkarmak	çıkarmak	T.	soustraction	389a
13.	tchekma	çıkma	çıkma	T.		
14.	tchéki	çeki	çeki[1]	T.	stère	391a

Sözlükte türemiş yapılı 14 Türkçe matematik terimi tespit edilmiştir. Bunlar arasında *köşeli, kubbelik, milyonuncu* gibi terimler alıntı sözlerden türemişken *dönüm, yuvarlak, çeki* gibi geriye kalan terimler ise yerli sözcüklerden türemiştir.

Türkiye Türkçesinde bazı çekim eklerinin bir yapım eki gibi kullanıldığı görülür. Mesela bulunma hâli ekiyle Türkiye Türkçesinde de *gözde, sözde, payda* gibi türetilmiştir. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan *ondalık* terimi de bulunma hâli ekiyle türetilmiştir. Bu durum hâl ekleriyle sözcük ve terim türetmenin sadece Türkiye Türkçesine özgü bir durum olmadığını göstermektedir.

Türkiye Türkçesinde fiilimsi ekleriyle türetilmiş *açacak, tamlama, gelir, geçmiş* gibi birçok söz ve terim yer almaktadır. Sözlükte de *bölen ve çıkma* gibi terimlerde sıfat-fiil ve isim-fiil eklerinin bir yapım eki gibi kullanılarak kalıcı isim, terim türetildiği görülmektedir. Bu durum başka dillerden alıntı yapılan sözlerin Türkçeleştirilme, ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin dilin kendi imkânlarıyla karşılama gayretinin sadece Türkiye Türkçesinde değil Osmanlı Türkçesinde de görüldüğünü ortaya koymaktadır.

16.3. Birleşik Yapılı Türkçe Matematik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde basit ve türemiş yapılı Türkçe matematik terimlerinin yanında isim tamlaması, sıfat tamlaması gibi birleşik yapılı çok sayıda matematik terimi de yer almaktadır. Bu terimler ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

[1] Bir hacim ölçüsü birimi, ster

16.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Matematik Terimleri

Aralarında anlamca ilgi bulunan en az iki ismin birbirine iyelik ekiyle bağlanarak kurduğu tamlamalara isim tamlaması denir. İsim tamlamaları Türkçede ihtiyaç duyulan yeni söz ve terimlerin karşılanmasında çok yaygın olarak kullanılan yapılardır. *Calfa Sözlüğü*'nde de isim tamlaması yapısında bir hayli matematik terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	ilmi rakam hiçabe	ilmi rakam hisabı	işlem	A.+A.+A.	opération	280a
2.	hiçab mizane	hisab mizanı	sağlama	A.+A.	preuve	323a
3.	ustuvané bitchimi	üstüvane biçimi	silindirik	F.+T.	cylindrique	103b
4.	gramen onoundjou paï	gramın onuncu payı	desigram	FR.+T.+T.	décigramme	107b
5.	litranen onoundjou paï	litranın onuncu payı	desilitre	FR.+T.+T.	décilitre	107b
6.	paklava bitchimi	paklava biçimi	eşkenar dörtgen	T.+T.	losange	239b
7.	avoudj dolouce	avuc dolusı	avuç dolusu	T.+T.	poignée	311b
8.	faraon tépéci	faraon tepesi	piramit	A.+T.	pyramide	332b
9.	daïré fasle	daire faslı	dilim	A.+A.	secteur	374a
10.	tchezgue pérguéli	çızgı pergeli	cetvel	T.+F.	tire-ligne	409b

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 10 Türkçe matematik terimi tespit edilmiştir. Bunlardan *gramın onuncu payı, litranın onuncu payı* terimleri hariç hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır.

Bilindiği üzere belirtisiz isim tamlaması arasına sıfat girmez. Ancak belirtili isim tamlaması arasına bir sıfat girebilir. *Gramın onuncu payı, litranın onuncu payı* terimlerinde de tamlamayı oluşturan iki ismin arasına bir sıfat girmiştir. Yabancı terimlerin Türkçeleştirilmesinde bu şekildeki yapılar karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu şekildeki kullanımların kalıcı isim veya terim olarak kullanılması Türkçede pek örneği görülen durum değildir.

16.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Matematik Terimleri

Türkçede ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin karşılanmasında, yabancı kökenli terimlerin Türkçeleştirilmesinde sıfat tamlaması yapısındaki birleşik kelimeler sıkça kullanılmak-

tadır. Sözlükte sıfat tamlaması yapısında bir hayli matematik terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	deurt keuchéli	dört köşeli	kare	T.+ (F.)T.	carré	57a
2.	deurt keuché	dört köşe	kare	T.+F.		
3.	éyri chizgui	eyri çizgi	eğri çizgi	T.+T.	courbe	95b
4.	on gram	on gram	dekagram	T.+FR.	decagramme	106b
5.	on litra	on litra	dekalitre	T.+FR.	décalitre	106b
6.	on kat	on kat	on kat	T.+T.	décuple	109b
7.	yarem déyirmi	yarım deyirmi	yarım daire	T.+T.	demi-cercle	115b
8.	taksim olounadjak adéd	taksim olu-nacak aded	bölünen	A.+T.+A.	dividende	136a
9.	on iki yuzlu djism	on iki yüzlü cism	on iki yüzlü şekil	T.+T.+T.+A.	dodécaèdre	137a
10.	on iki keuchéli chékl	on iki köşeli şekl	onikigen	T.+T.+ (F.)T.+A.	dodécagone	137a
11.	on iki tané	on iki tane	düzine	T.+T.+F.	douzaine	141a
12.	oniki douzina	oniki duzina	grosa	T.+T.+İ.	grosse	196b
13.	muçavi zaviéli	müsavi zaviyeli	eşkenar üçgen	A.+ (A.)T.	ısogone	225a
14.	bin gram	bin gram	kilogram	T.+FR.	kilogramme	229a
15.	bin litr	bin litr	kilolitre	T.+FR.	kilolitre	229a
16.	bin métro	bin metro	kilometre	T.+FR.	kilometre	229a
17.	utch mil	üç mil	fersah	T.+FR.	lieue	236a
18.	bin milion	bin milyon	milyar	T.+FR.	milliard	255b
19.	bin kéré bin	bin kere bin	milyon	T.+A.+T.	million	255b
20.	on bin ghram	on bin gram	onbin gram	T.+T.+FR.	myriagramme	266b
21.	on bin métro	on bin metro	onbin metre	T.+T.+FR.	myriamètre	266b
22.	sékiz yuzlu	sekiz yüzlü	sekiz yüzlü	T.+T.	octaèdre	277a
23.	sékiz kiouchéli	sekiz kûşeli	sekizgen	T.+ (F.)T.	octogone	277a
24.	sékiz kéuché	sekiz köşe	sekizgen	T.+F.		
25.	béch keuchéli	beş köşeli	beşgen	T.+ (F.)T.	pentagone	298b
26.	mutévazi tchezghe	mütevazi çızgı	paralel	A.+T.	paralléle	289a
27.	tchok keuchéli	çok köşeli	çokgen	T.+ (F.)T.	polygone	313a
28.	deurt yanle	dört yanlı	dörtgen	T.+T.	quadrilatère	332a

29.	deurt yuzlu djism	dört yüzlü cism	dört yüzlü şekil	T.+T.+A.	tétraèdre	407b
30.	utch keuché	üç köşe	üçgen	T.+F.	triangle	419b
31.	utch keuchéli	üç köşeli	üçgen	T.+ (F.)T.	triangulaire	419b
32.	bin kérré bin million	bin kerre bin milyon	trilyon	T.+A.+T.+FR.	trillion	420a
33.	utch kat	üç kat	üçkat	T.+T.	triple	420b

Sözlükte sıfat tamlaması yapısında 33 Türkçe matematik terimi tespit edilmiştir. Diğer terim alanlarında çok az rastlanan sayı sıfatlarıyla kurulmuş tamlamaların matematik alanında çokluğu dikkat çekmektedir. Matematik terimlerinde yer alan sıfatların birkaçı hariç hemen hemen hepsi sayı sıfatıdır.

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Batı dillerinden alınma birçok matematik teriminin sıfat tamlaması şeklinde kurulan yapılarla Türkçeleştirildiği görülmektedir. *On iki tane / duzina, bin kere bin / milyon, üç kat / müselles, dört köşe / mürebba, eyri çizgi / hatti münhani, beş köşeli / muhammes, dört yanlı / mürebba, grossa / on iki duzina, bin gram / kilogram, bin metro / kilometro* örneklerinde olduğu gibi yabancı kökenli terimlerle sıfat tamlaması yapısında Türkçeleştirilmiş terimler bir arada kullanılmıştır.

Calfa Sözlüğü'nde yine yukarıdaki duruma benzer şekilde Fransızca terimleri olduğu gibi almak yerine bu terimlere Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır. Mesela sözlükte geçen ve Türkiye Türkçesinde Fransızcadan direkt alınmış olan *dekagram* yerine *on gram*, *dekalitre* yerine *on litra*, *düzine* yerine *on iki tane*, *kilogram* yerine *bin gram*, *milyar* yerine *bin milyon*, *milyon* yerine *bin kere bin* gibi Türkçe terimler kullanılmıştır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimleri yabancı dillerden olduğu gibi almak yerine dilin kendi kaynaklarını kullanarak karşılanmaya öncelik verildiğini göstermektedir.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan farklı alanlardaki yabancı tamlama yapısındaki terimler eleştiri konusu yapılmaktadır. Fakat sözlükte yer alan ve Türkiye Türkçesinde kullanım bulan Fransızca *kilogramme, kilolitre, kilometre* gibi matematik terimlerinin de aslında bir tamlamadan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki terimleri, geldiği dildeki şekliyle değil de Türkçede karşıladığı anlamı dikkate alarak değerlendirmek gerektiğini göstermektedir. Türkçede yer alan yabancı

birleşik yapılı terimleri basit yapılı terimler olarak almak daha doğru bir tutum olacaktır.

16.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Matematik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında bir hayli Türkçe matematik terimi yer almaktadır. Sözlükte geçen yabancı tamlama yapısındaki matematik terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	zaviyéi haddé	zaviyeyi hadde	dar açı	A.+A.	angle aigu	10a
2.	dustoûri gébriyé	düstûri gebriye	cebir formülü	A.+A.	formule algébrique	11b
3.	halkavari	halkavari	dairesel	A.+F.	annulaire	16a
4.	kulahvari	külahvari	konik	F.+F.	conique	81b
5.	koubbévari	kubbevari	dışbükey	A.+F.	convexe	89b
6.	khatti munhani	hatti münhani	eğri çizgi	A.+A.	courbe	95b
7.	késri achéri	kesri aşeri	ondalık kesir	A.+A.	fraction décimale	107b
8.	nésfi daïrévi	nesfi dairevi	yarım daire	A.+A.	demi-circulaire	115b
9.	muarrifi késr	müarifi kesr	ortak payda	A.+A.	dénominateur	116b
10.	khatti zaviyétéyn	hatti zaviyeteyn	köşegen	A.+A.	diagonale	129a
11.	adédi maksoum	adedi maksum	bölünen	A.+A.	dividende	136a
12.	adédi kaçim	adedi kasim	bölen	A.+A.	diviseur	136b
13.	khatti béyzaï	hatti beyzai	elips	A.+A.	ellipse	154b
14.	zelaï azamm	zılayi azamm	hipotenüs	A.+A.	hypoténuse	205a
15.	mutéçavi uz zeléyn	mütesavi üz zıleyn	ikizkenar	A.+A.	ısocèle	225a
16.	khatti mustékim	hatti müstékim	doğru çizgi	A.+A.	ligne droite	236a
17.	khatti munhani	hatti münhani	eğri çizgi	A.+A.	ligne courbe	236a
18.	khatti amoudi	hatti amudi	dik çizgi	A.+A.	ligne perpendiculaire	236b
19.	khatti mutévazi	hatti mütevazi	paralel çizgi	A.+A.	ligne parallèle	236b
20.	zaviyéyi munféridje	zaviyeyi münferice	geniş açı	A.+A.	angle obtus	276b
21.	haddi zévaïa	haddi zevaya	dar açılı üçgen	A.+A.	oxygone	285b
22.	kati mukiat	kati mükât	parabol	A.+A.	parabole	289a

23.	chékli mutéçavi us- sutouh	şekli mütesavi üs-sütuh	paralelyüz	A.+A.+A.	parallélipède	289a
24.	chékli kaïm	şekli kaim	dikdörtgen	A.+A.	rectangle	345a
25.	kaïm uz-zavié	kaim üz-zaviye	dikdörtgen	A.+A.	rectangulaire	345a
26.	khàtti mulaki	hatti mülaki	teğet	A.+A.	tangente	401a
27.	chékli térbi	şekli terbi	dörtgen	A.+A.	tétragone	407b
28.	khatkéch	hatkeş	pergel	A.+F.	tire-ligne	409b
29.	chébih bil munharif	şebih bil münharif	yamuk	A.+A.	trapèze	417b
30.	chékli chébih bil munharifié	şekli şebih bil münharifiye	yamuk şeklinde	A.+A.+A.	trapézoïde	417b

Sözlükte yabancı tamlama yapısında 30 Türkçe matematik terimi tespit edilmiştir. Osmanlı Türkçesinde yer alan bu terimlerin hiçbiri günümüz Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde yabancı tamlama yapısındaki matematik terimlerinin kullanım sıklığının çok az, kullanım alanının çok dar olduğunu, bundan dolayı hiçbirinin halk diline yerleşmediğini göstermektedir.

16.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Matematik Terimleri

Bilindiği üzere birleşik fiiller bir isim ve fiilin biçim veya anlam bakımından kaynaşıp bütünleşmesiyle meydana gelen yapılardır. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan Türkçe matematik terimlerinden birkaçı birleşik fiil yapısındadır. Bu fiiller aşağıda listelenmiştir.

1.	mukiab étmék	mükâb etmek	metreküpünü almak	A.+T.	cuber	102a
2.	ténzil étmék	tenzil etmek	çıkarmak	A.+T.	soustraire	389a

Sözlükte birleşik fiil yapısında 2 Türkçe matematik terimi tespit edilmiştir. Sözlükte yer alan *tenzil etmek* terimi *çıkarmak* fiiliyle birlikte kullanılmıştır. Günümüzde *tenzil etmek* fiili bir matematik terimi olarak kullanımaz. Eserde geçen *mükâb etmek* terimi Osmanlı Türkçesine özgü bir matematik terimi olarak dikkat çekmektedir. Günümüzde bu terimin yerine *metreküpünü almak* terimi kullanılmaktadır. *Metreküp* terimi de dikkat edilirse iki kelimeden oluşmuş, birleşik yapılı Fransızca bir terimdir. *Mükâb etmek* terimi Türkiye Türkçesinde sadece isim şekliyle *mikâp* olarak kullanılır.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Matematik Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Matematik Terimi Sayısı: 175			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		86	%49,1
Türemiş yapılı		14	%8
Birleşik Yapılı	İsim tamlaması	10	%5,7
	Sıfat tamlaması	33	%18,8
	Yabancı Tamlama	30	%17,1
	Diğer	2	%1,1

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Matematik Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	48	0	0	0	2	0	50	%28
Farsça	9	0	0	0	28	0	37	%21,1
Fransızca	13	0	0	0	0	0	13	%7,4
İtalyanca	3	0	0	0	0	0	3	%1,7
Rumca	1	0	0	0	0	0	1	%0,5
Türkçe	12	14	10	33	0	2	71	%41,1

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 175 Türkçe matematik terimi tespit edilmiştir. Bunların yaklaşık yarısı basit yapılı, diğer yarısı da birleşik yapılıdır. Bu terimlerde alıntı sözcüklerin oranı %59'a yakın bir rakamdır. Bu alıntılar içinde Arapça kökenli sözcüklerin oranı %28, Farsça kökenlilerin oranı ise %21 civarındadır. Fransızca ve İtalyanca gibi Batı dillerinden de bir hayli sözcük alıntılanmıştır. Bu sözcüklerin oranı %9'dan fazladır.

Osmanlı Türkçesinde *gram / dirhem, kilo / kile, metro / vezn* gibi Arapça ve Batı kökenli terimlerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Osmanlı toplumundaki alaturka-alafranga anlayışının somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında *karış, dik, avuc ayak* gibi halk dilinde kullanılan sözcükler anlam genişlemesiyle terim anlam kazanmıştır.

Türkiye Türkçesinde fiilimsi ekleriyle türetilmiş *açacak, tamlama, gelir, geçmiş* gibi birçok söz ve terim yer almaktadır. Sözlükte de *bölen ve çıkma* gibi terimlerde sıfat-fiil ve isim-fiil eklerinin bir yapım eki gibi kullanılarak kalıcı isim, terim türetildiği görülmektedir. Bu durum başka dillerden alıntı yapılan sözlerin Türkçeleştirilme, ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin dilin kendi imkânlarıyla karşılama gayretinin sadece Türkiye Türkçesinde değil Osmanlı Türkçesinde de görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Sözlükte sıfat tamlaması yapısında 33 Türkçe matematik terimi tespit edilmiştir. Diğer terim alanlarında çok az rastlanan sayı sıfatlarıyla kurulmuş tamlamaların matematik alanında çokluğu dikkat çekmektedir. Matematik terimlerinde yer alan sıfatların birkaçı hariç hemen hemen hepsi sayı sıfatıdır.

Osmanlı Türkçesinde bir matematik kavramını karşılamak için birden çok terimin kullanıldığı dikkat çekmektedir. *on iki tane / duzina, bin kere bin / milyon, üç kat / müselles, dört köşe / mürebba, eyri çizgi / hatti münhani, beş köşeli / muhammes, dört yanlı / mürebba, grossa / on iki duzina, bin gram / kilogram, bin metro / kilometro* örneklerinde olduğu gibi hem yabancı kökenli terimler hem de dilin kendi imkânlarıyla üretilmiş terimler bir arada kullanılmıştır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde yabancı kökenli birçok terimin yer aldığını ve bu terimlerin Türkçeleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan matematik terimlerinin başka dillerden, özellikle Batı dillerinden olduğu gibi almak yerine dilin kendi bünyesinden bulunmaya çalışıldığı görülmektedir. Mesela sözlükte geçen ve Türkiye Türkçesinde Fransızcadan direkt alınmış olan *dekagram* yerine *on gram, dekalitre* yerine *on litra, düzine* yerine *on iki tane, kilogram* yerine *bin gram, milyar* yerine *bin milyon, milyon* yerine *bin kere bin* gibi Türkçe terimler kullanılmıştır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimlerin yabancı dillerden alınmak yerine dilin kendi kaynaklarını kullanılarak karşılanmaya öncelik verildiğini, çok güçlü bir Türkçecilik düşüncesinin olduğunu göstermesi bakımından çok dikkat çekicidir.

Türkçenin söz varlığında yer alan Arapça ve Farsça kökenli tamlama yapısındaki terimler bazı çevrelerce eleştiri konusu yapılmaktadır. Fakat sözlükte yer alan ve Türkiye Türkçesinde kullanım bulan Fransızca *kilogramme, kilolitre, kilometre* gibi birçok matematik teriminin de aslında bir tamlamadan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki terimleri geldiği dildeki şekliyle değil de Türkçede karşıladığı anlamı dikkate alarak değerlendirmek gerektiğini göstermektedir. Türkçede yer alan yabancı tamlama yapısındaki terimleri basit yapılı terimler olarak almak daha doğru olacaktır.

Sözlükte yabancı tamlama yapısında birçok matematik terimi tespit edilmiştir. Osmanlı Türkçesinde yer alan bu terimlerin hiçbiri günümüz Türkçesinde kullanılmamaktadır. Yine buna benzer şekilde türetme, kelime birleştirme yollarıyla üretilmiş veya Türkçeleştirilmiş birçok matematik teriminin günümüz Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir. Bu durum ister yabancı tamlama yapısında olsun ister dilin kendi imkânlarıyla elde edilmiş terimler olsun kullanım sıklığı az, kullanım alanı çok dar olan terimlerin dile tutunmasının, yerleşmesinin kolay olmadığını, bundan dolayı çok çabuk değiştiğini, yerlerini başka kullanımlara bıraktığını göstermektedir.

17. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE MESLEK ADLARI

Osmanlı devleti üç kıtada toprakları olan büyük bir imparatorluk olarak çok canlı bir ticari hayata sahipti. İmparatorluk sınırları içinde birçok iş kolu gelişmiş, birçok meslek ortaya çıkmıştır. Güler, arşiv belgeleri ile bazı şehirler üzerine yapılmış incelemelere dayanarak XVIII. yüzyılda Osmanlı devletinde 324 esnaf ve sanatkâr olduğunu belirtmektedir (2000: 121).

Toplumsal hayat ile dil arasındaki çok yakın bir ilişki olduğundan Osmanlı Türkçesinde bu iş kolları ve meslek dallarıyla ilgili birçok sözcük kendine yer bulmuştur. *Calfa Sözlüğü*'nde de Osmanlı Türkçesinde kullanım bulmuş birçok meslek adı geçmektedir. Sözlükte tespit edilen bu meslek adları yapılarına göre sınıflandırılarak aşağıda liste hâlinde verilmiştir.

17.1. Basit Yapılı Türkçe Meslek Adları

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı, hiçbir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan meslek adları yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki meslek adları aşağıda verilmiştir.

1.	ziraat	ziraat	ziraat	A.	agriculture	9b
2.	hiracét	hiraset	çiftçilik	A.	culture	103a
3.	félahat	felahat	çiftçilik	A.		
4.	litoghrafia	litografya	taş basması	Y.	lithographie	237b
5.	tabibét	tabibet	hekimlik	A.	médecine	250a
6.	tébabét	tebabet	hekimlik	A.		
7.	néssadjét	nessacet	dokumacılık	A.	tisseranderie	410a
8.	hiakét	hâket	dokumacılık	A.		

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 8 Türkçe meslek adı tespit edilmiştir. Bu meslek adlarından biri hariç hepsi Arapça kökenlidir.

17.2. Türemiş Yapılı Türkçe Meslek Adları

Eklemeli bir dil olan Türkçede ihtiyaç duyulan sözlerin, terimlerin karşılanmasında en sık kullanılan yöntemlerin biri de türetmedir. Mevcut sözcüklere çeşitli yapım ekleri ge-

tirerek yeni sözcükler türetme Eski Türkçeden beri izlenen bir yoldur. Türkçenin her döneminde türetme yoluyla sayısız sözcük dile kazandırılmıştır. Osmanlı Türkçesinde de türemiş yapılı birçok sözcük yer alır. Özellikle bazı alanlarda türemiş yapılı sözcüklerin daha yoğun olduğu görülmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen türemiş yapılı meslek adları kök ve gövdelerden türeyen ve birleşik sözlerden türeyen meslek adları olmak üzere iki başlıkta ele alınmıştır.

17.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Meslek Adları

Türkçede kök ve gövdelere getirilen yapım ekleriyle türetilmiş çok sayıda meslek adı yer almaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki meslek adları aşağıda listelenmiştir.

1.	tchiftdjilik	çiftcilik	çiftçilik	(F.)T.	agriculture	9b
2.	avokatlek	avokatlık	avukatlık	(FR.)T.	barreau	35b
3.	djévahirdjilik	cevahircilik	cevahircilik	(A.)T.	bijouterie	41a
4.	tchamacherdjelek	çamaşırcılık	çamaşırcılık	(F.)T.	blanchissage	42a
5.	ékmékdjilik	ekmekcilik	ekmekçilik	T.	boulangerie	46b
6.	sarraflek	sarraflık	sarraflık	(A.)T.	change	62b
7.	soudjoukdjoulouk	sucukculuk	sucukçuluk	T.	charcuterie	63a
8.	guézdiridjilik	gezdiricilik	işportacılık	T.	colportage	74a
9.	koltoukdjoulouk	koltukculuk	işportacılık	T.		
10.	bazirguianlek	bazirgânlık	bezirgânlık	(F.)T.	commerce	75a
11.	kapoudjoulouk	kapuculuk	kapıcılık	T.	conciergerie	78b
12.	kapamadjelek	kapamacılık	konfeksiyon	T.	confection	80a
13.	hazerdjelek	hazırcılık	konfeksiyon	(A.)T.		
14.	ipdjilik	ipcilik	ipçilik	T.	corderie	91a
15.	koundouradjelek	kunduracılık	kunduracılık	(İ.)T.	cordonnerie	91a
16.	semsarlek	sımsarlık	simsarlık	(A.)T.	courtage	96b
17.	téllallek	tellallık	tellallık	(A.)T.		
18.	muallimlik	müallimlik	muallimlik	(A.)T.	doctorat	137a
19.	doktorlouk	doktorluk	doktorluk	(FR.)T.		
20.	tchoukadjelek	çukacılık	kumaşçılık	(F.)T.	draperie	141b
21.	marangoslouk	marangosluk	marangozluk	(R.)T.	ébénisterie	145a

22.	minédjilik	minecilik	minecilik	(F.)T.	émaillure	155a
23.	saatdjelek	saatcılık	saatçilik	(A.)T.	horlogerie	202b
24.	baghtchébanlek	bağçebanlık	bahçıvanlık	(F.)T.	horticulture	203a
25.	térdjumanlek	tercümanlık	tercümanlık	(A.)T.	charge d'interpréte	222a
26.	ghazétadjelek	gazetacılık	gazetecilik	(İ.)T.	journalisme	228a
27.	djournaldjelek	jurnalcılık	gazetecilik	(FR.)T.		
28.	kitabdjelek	kitabcılık	kitapçılık	(A.)T.	librairie	235b
29.	divardjelek	divarcılık	duvarcılık	(F.)T.	maçonnerie	241b
30.	hékimlik	hekimlik	hekimlik	(A.)T.	médecine	250a
31.	durguérlik	dürgerlik	dülgerlik	(F.)T.	menuiserie	252b
32.	kazézlik	kazezlik	tuhafiye	(A.)T.	mercerie	253a
33.	madéndjilik	madencilik	madencilik	(A.)T.	métallurgie	254a
34.	kouyoumdjoulouk	kuyumculuk	kuyumculuk	T.	orfèvrerie	282a
35.	kiaghaddjelek	kâğadcılık	kağıtçılık	(F.)T.	papeterie	288b
36.	miskdjilik	miskcilik	parfümeri	(A.)T.	parfumerie	290b
37.	kazzaslek	kazzaslık	kazazlık	(A.)T.	passementerie	293a
38.	sermakéchlik	sırmakeşlik	sırmakeşlik	(T.+F.)T.		
39.	tcheumlékdjilik	çömlekcilik	çömlekçilik	T.	poterie	316b
40.	khodjalek	hocalık	hocalık	(F.)T.	préceptorat	318b
41.	chékérlamé	şekerlame	şeker işi	(F.)T.	sucreries	393b
42.	kiahialek	kâhyalık	kâhyalık	(F.)T.	syndicat	399a
43.	tchoulahlek	çulahlık	dokumacılık	(F.)T.	tisseranderie	410a
44.	fetchedjelek	fıçıcılık	fıçıcılık	(R.)T.	tonnellerie	411a
45.	eurgû	örgü	triko, örgü işi	T.	tricot	420a
46.	sépeddjilik	sepedcilik	sepetçilik	(F.)T.	vannerie	428b
47.	djamdjelek	camcılık	camcılık	(F.)T.	verrerie	434a
48.	chichédjilik	şişecilik	şişecilik	(F.)T.		

Calfa Sözlüğü'nde kök ve gövdelerden türemiş 48 Türkçe meslek adı tespit edilmiştir. Bu meslek adlarının 46'sında, çok işlevli bir yapım eki olan *+lIk / +lUk* ekinin kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu ek *kuyumculuk, sepedcilik, camcılık* sözcüklerinde olduğu gibi *+cI / +cU* ekini almış sözcüklere ya da *sırmakeşlik, hocalık, kâhyalık* çalışan adları üzerine direkt olarak gelmektedir.

Eserde geçen *şekerlame* ve *örgü* meslek adlarının oluşumunun daha farklı bir şekilde olduğu dikkat çekmektedir. Bu meslek adlarının, isim tamlamasındaki tamlanan kısmın düşmesi sonucu ortaya çıktığı görülmektedir: *şekerlame (işi)* ve *örgü (işi)*.

Sözlükte yer alan *cevahircilik, çamaşırcılık, sarraflık, fiçıcılık, şişecilik* gibi türemiş yapılı 50'den fazla meslek adının yabancı köklerden türediği görülmektedir. Bu durum Türkçede, dolayısıyla Osmanlı Türkçesinde kelime türetmede yerli veya alıntı sözler arasında fark gözetilmediğini göstermektedir.

17.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Meslek Adları

Calfa Sözlüğü'nde az da olsa birleşik yapılı sözcüklerden türemiş Türkçe meslek adları da yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki meslek adları aşağıda verilmiştir.

1.	vékilkhardjlek	vekilharclık	vekilharclık	(A.+A.)T.	économat	149b
2.	déftérdarlek	defterdarlık	defterdarlık	(A.+F.)T.	tenuede livres	406a

Sözlükte bu yapıda 2 Türkçe meslek adı tespit edilmiştir. Be meslek adları yabancı tamlama yapısındaki sözcüklere *+lIk / +lUk* ekinin getirilmesiyle türetilmiştir.

Calfa Sözlüğü'nde yer alan *vekilharclık, defterdarlık* gibi yabancı tamlama yapısındaki sözlerden türemiş meslek adları, Osmanlı Türkçesinde kelime türetilirken yerli veya yabancı kökenli sözcükler arasında bir ayrım gözetilmediğini, yabancı kökenli veya yapılı sözlerin dile mal olduğunu, Türkçeleştiğini açık bir şekilde göstermektedir.

17.3. Birleşik Yapılı Türkçe Meslek Adları

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, yabancı tamlama, birleşik fiiller, ikilemeler gibi birleşik yapılı meslek adları yer almaktadır. Bu meslek adları aşağıda yapılarına göre sınıflandırılıp ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

17.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Meslek Adları

İki veya daha çok sözcüğün birbirine iyelik ekiyle bağlanarak oluşturduğu birleşik yapılara isim tamlaması denir. Bu yapılar Türkçede yeni terim veya söz üretmek için çok elverişlidir. Osmanlı Türkçesinde de isim tamlaması yapısında birçok meslek adı yer al-

maktadır. Sözlükte tespit edilen isim tamlaması yapısındaki meslek adları aşağıda sıralanmıştır.

1.	maragos ichi	marangos işi	marangozluk	R.+T.	ébénisterie	145a
2.	tach basmace	taş basması	taş basması	T.+T.	lithographie	237b
3.	divardje ichi	divarcı işi	duvarcılık	(F.)T.+T.	maçonnerie	241b
4.	kouyoumdjou ichi	kuyumcu işi	kuyumculuk	T.+T.	orfèvrerie	282a
5.	altche ichi	alçı işi	alçıcılık	T.+T.	platrâge	309a
6.	hémrihté hourouf tabe	hemrihte huruf tabı	dizgicilik	F.+A.+A.	stéréotypie	391a
7.	chékér ichi	şeker işi	şekercilik	F.+T.	sucreries	393b
8.	kafés ichi	kafes işi	kafesçilik	A.+T.	treillage	418b

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 8 Türkçe meslek adı tespit edilmiştir. Bu adların hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. Bu meslek adlarının 2'si hariç hepsinde tamlanan kısım *iş* sözcüğünden meydana gelmiştir. Bu sözcük aslında *+lIk / +lUk, +cI+lIk / +cU+lUk* ekinin işlevini yerine getirmektedir: *marangos işi / marangos+luk, divarcı işi / divarcı+lık; alçı işi / alçı+cı+lık, şeker işi / şeker+ci+lik…*

Taş basması ve *hemrihte huruf tabı* meslek adlarında da aslında bir isim tamlamasındaki tamlanan kısmın düşmüş olduğu anlaşılmaktadır: *taş basması (işi), hemrihte huruf tabı (işi).*

17.3.2. İyelik Eksiz İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Meslek Adları

Türkçede belirtisiz isim tamlaması yapısındaki bazı sözcüklerde nadiren de olsa iyelik ekinin kullanılmadığı, düştüğü, düşürüldüğü görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen iyelik eksiz isim tamlaması yapısındaki meslek adları aşağıda verilmiştir.

1.	eurmé ich	örme iş	trikotaj	T.+T.	tricot	420a

Sözlükte iyelik eksiz isim tamlaması yapısında 1 Türkçe meslek adı tespit edilmiştir. Sözlükte geçen *örme iş* terimi günümüz Türkçesindeki *trikotaj* terimini karşılayan Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü bir kullanımdır.

17.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Meslek Adları

Osmanlı Türkçesinde bazı meslek adlarının yabancı tamlama yapısında olduğu görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki meslek adları aşağıda verilmiştir.

1.	fénni téléghrafié	fenni telegrafiye	telgrafçılık	A.+K.	télégraphie	403a
2.	fénni tab	fenni tab	matbaacılık	A.+A.	typographie	424a

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 2 Türkçe meslek adı tespit edilmiştir. 19. yüzyılda Avrupa'da teknolojik gelişmelerin meydana getirdiği çeşitli meslek dalları ortaya çıkmıştır. Bu meslek dallarının bir kısmı çok geçmeden Osmanlı toplumunda da görülmeye başlar. Sözlükte geçen *fenni telegrafiye* ve *fenni tab* meslek adları da bunun bir göstergesidir. Sanayinin gelişmesiyle ortaya çıkan meslek dallarına, Osmanlı Türkçesinde yabancı tamlama yapısında da olsa bir ad bulunmuştur. *Fenni telegrafiye* sözcüğü *telgrafçılık, fenni tab* ise *dizgicilik, basımcılık* anlamlarına gelmektedir.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Meslek Adları			
Eserde Geçen Türkçe Meslek Adı Sayısı: 69			
KELİME YAPISI		**SAYISI**	**ORANI**
BASİT YAPILI		8	%11,5
TÜREMİŞ YAPILI		50	%72,4
BİRLEŞİK YAPILI	İsim tamlaması	9	%13
	Sıfat tamlaması	0	%0
	Yabancı Tamlama	2	%2,8

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Meslek Adları							
Kökeni	Kelime Yapısı						Oranı
	Basit	Türemiş	İ. Tamla.	S. Tamla.	Y. Tamla.	Toplam	
Arapça	7	0	0	0	0	7	%10,1
Farsça	0	0	0	0	2	2	%2,8
İtalyanca	0	0	0	0	0	0	%0
Fransızca	0	0	0	0	0	0	%0
Yunanca	1	0	0	0	0	1	%1,4
Türkçe	0	50	9	0	0	59	%85,5

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 69 Türkçe meslek adı tespit edilmiştir. Bu adların %72'den fazlası türemiş yapılı sözcüklerden oluşmaktadır. Türetmeler çok işlevli bir yapım eki olan *+lIk / +lUk* ekiyle yapılmıştır. Bu ek *kuyumculuk, sepedcilik, camcılık* sözcüklerinde olduğu gibi *+cI / +cU* ekini almış sözcüklere ya da *sırmakeşlik, hocalık, kâhyalık* gibi çalışan adları üzerine direkt olarak gelmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 9 Türkçe meslek adı tespit edilmiştir. Bu sayı toplam meslek adları içinde %13 civarında bir orana tekabül etmektedir. Bu oran türemiş yapılı meslek adlarının beşte birinden az bir orana denk gelmektedir. Bu durum insanların çeşitli ihtiyaçlardan doğan, halkın bizzat içinde bulunduğu, sosyal hayatla iç içe bir alan olan meslek dallarının, iş kollarının adlandırılmasında kelime türetme yolunun çok etkin olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bir tematik alan, günlük hayata ne kadar yakınsa, halkın ihtiyaçlarıyla ne kadar doğrudan ilgiliyse o alanda türemiş yapılı sözcüklerin daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim astronomi gibi, kimya gibi daha spesifik alanlarda türemiş yapılı sözcüklerin daha az olduğu görülmektedir. Nitekim astronomi alanında %1, kimya alanında ise %8 civarında türemiş yapılı terim yer almaktadır.

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 2 Türkçe meslek adı tespit edilmiştir ki bu oran %3'e yakın bir orana denk gelmektedir. Bu durum da aslında yukarıda bahsedilen durumla ilgilidir. Bir tematik alan hayatla ne kadar iç içe ise o alanda yabancı tamlama yapısında o kadar az sözcük yer almaktadır. Bu durumu başka şekilde ifade edecek olursak halkın çok az bir kısmının ilgilendiği, daha dar bir kapsama sahip alanlarda yabancı tamlama yapısında çok fazla sözcük görülmektedir. Mesela çok spesifik alanlardan biri olan astronomi alanında %35, dil bilgisi alanında %38'e yakın bir oranda yabancı tamlama yapısında terim yer almaktadır.

Osmanlı Türklerinde geleneksel olarak yürütülen mesleklerin yanında Batı'daki sanayi ve bilimin gelişmesiyle ortaya çıkmış yeni mesleklerin de olduğu görülmektedir. *litografya, fenni telegrafiye* ve *fenni tab* gibi meslek adları da bunun bir göstergesidir. Aynı zamanda bu durum Osmanlı Türkçesinde zamanla ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin karşılanmasında yabancı dillerden alıntı yapma, mevcut sözcüklerden yeni türetmeler ve terkipler yapma yoluna gidildiğini de göstermektedir. Fakat bir taraftan da

yabancı kökenli meslek adlarına Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılması da dikkat çekici bir durumdur. Mesela Batı kökenli *litografya* sözüne karşılık *taş basması* sözünün kullanılması…

18. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE MÜZİK TERİMLERİ

Güncel Türkçe Sözlük'te müzik, birtakım duygu ve düşünceleri belli kurallar çerçevesinde uyumlu seslerle anlatma sanatı olarak tanımlanmaktadır. Güzel sanatlardan biri olan müzik, kültürün önemli unsurlarındandır.

Osmanlı, bir imparatorluktur ama bu imparatorluğu sadece siyasi ve askerî bir organizasyon olarak görmek yanlış olur. Büyük devlet olmak sanat, edebiyat, mimarlık, müzik gibi kültürü oluşturan çok çeşitli ve önemli alanlarda da güçlü olmayı gerektirir. Bir anlamda Osmanlının büyüklüğü kültürünün büyüklüğünden ileri gelmektedir. Osmanlı Türklerinde müziğin çok önemli bir yeri vardır. *"Osmanlı mûsikîsi, Osmanlı saray veya halk müzisyenlerinin askerî, dini, klâsik ve folklorik türlerde ürettiği ve toplumun her kesiminde kullanılmış bir sanattır."* (Kuloğlu-Gülmemed, 2009: 1).

Calfa Sözlüğü'nde Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait müzikle ilgili birçok terim yer almaktadır. Bunlar basit, türemiş ve birleşik yapılı müzik terimleri olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmış, ardından bu ana başlıklara alt başlıklar açılmıştır.

18.1. Basit Yapılı Türkçe Müzik Terimleri

Hiçbir yapım eki almamış, kök hâlindeki sözcüklere basit yapılı sözcükler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı birçok Türkçe müzik terimi yer alır. Bu terimler aşağıda verilmiştir.

1.	péyrév	peyrev	eşlikçi	F.	accompagnateur	4b
2.	ahénk	ahenk	ahenk	F.	accord	4b
3.	tazéné	tazene	tezene	F.	archet	20a
4.	kaba	kaba	basso	T.	basse	36b
5.	baço	baso	basso	FR.		
6.	mughanniyé	müganniye	kadın şarkıcı	A.	cantatrice	55b
7.	charki	şarki	şarkı	A.	chanson	62b
8.	mani	mani	mani	A.		
9.	khanéndé	hanende	şantör	F.	chanteur	63a
10.	mutrib	mütrib	sazende	A.		
11.	mutribé	mütribe	şantöz	A.	chanteuse	63a
12.	almé	alme	şantöz	A.		

13.	klavsén	klavsen	klavsen	FR.	clavecin	70b
14.	tél	tel	tel	T.	corde d'instrument	90b
15.	kirich	kiriş	kiriş	T.		
16.	kaïda	kayda	gayda	BL.	cornemuse	91a
17.	touloum	tulum	tulum	T.		
18.	zourna	zurna	zurna	F.	cornet	91b
19.	flavouta	flavuta	flavta, flüt	FR.	flûte	182a
20.	néy	ney	ney	F.		
21.	kitara	kitara	gitar	FR.	guitare	197b
22.	santour	santur	santur	F.	harpe	199a
23.	rébab	rebab	rebap	A.		
24.	sourna	surna	zurna	F.	hautbois	199b
25.	saz	saz	saz	F.	instruments de musique	220a
26.	sazéndé	sazende	sazende	F.	joueur	227b
27.	laouta	lauta	lavta, ut	AL.	luth	240b
28.	bérbout	berbut	lir	F.	lyre	241b
29.	march	marş	marş	FR.	marche	247a
30.	mouciki	musiki	musiki	A.	musical	266a
31.	néva	neva	neva	F.	octave	277a
32.	naghmé	nağme	nağme	A.	ode	277a
33.	kacidé	kaside	kaside	A.		
34.	erghanoun	erganun	erganun	R.	orgue	282a
35.	tchémbalo	çembalo	çembalo	İ.	piano	304b
36.	piano	piyano	piyano	İ.		
37.	kaval	kaval	kaval	T.	pipeau	306b
38.	duduk	düdük	düdük	T.		
39.	sipsi	sipsi	sipsi	T.	porte-voix	315a
40.	taksim	taksim	taksim	A.	prélude	320a
41.	déstan	destan	romans	F.	romance	363b
42.	bésté	beste	beste	F.		
43.	sérénada	serenada	serenat	FR.	sérénade	377a
44.	davoul	davul	davul	A.	tambour	401a
45.	téf	tef	tef	F.	tambour de basque	401a

46.	dumbélék	dümbelek	dümbelek	F.	tambourin	401a
47.	keus	kös	kös	F.	timbale	409a
48.	pérdé	perde	perde	F.	ton	411a
49.	avaz	avaz	avaz	F.		
50.	sés	ses	ses	T.		
51.	séda	seda	seda	A.	ton	411a
52.	makam	makam	makam	A.		
53.	borou	boru	boru	T.	trompe	421b
54.	trampéta	trampeta	trampet	FR.	trompette	421b
55.	kémantché	kemançe	kemançe	F.	viole	438b
56.	kéman	keman	keman	F.	violon	439a

Sözlükte basit yapılı 56 Türkçe müzik terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin büyük bir kısmı alıntı sözlerden oluşmaktadır. Farsça kökenli 21, Arapça kökenli 14, başta Fransızca olmak üzere Batı dillerinden ise 12 müzik terimi yer almaktadır.

Sözlükte *tulum, zurna, ney, rebab, saz, kaval, düdük, sipsi, davul, tef, dümbelek, kös* gibi geleneksel çalgıların yanında *trampeta, piyano, çembalo, lauta, kitara, flavuta, klavsen, baso* gibi Batı kökenli müzik aletleri de geçmektedir. Bu durum alaturka kültürün yanında alafranga yaşam biçiminin de yavaş yavaş Osmanlı toplumunda kendine yer bulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Batı kökenli müzik aletlerinin çoğunun kaynak dilden aynen alıntı olması da dikkat çekmektedir.

18.2. Türemiş Yapılı Türkçe Müzik Terimleri

Türetme dilin kendi bünyesindeki yerli veya alıntı sözcüklere yapım ekleri getirilerek yapılır. Türkçede bu yolla türetilmiş birçok müzik terimi yer alır. *Calfa Sözlüğü*'nde türemiş yapılı birçok Türkçe müzik terimi geçmektedir. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

18.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Müzik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök ve gövdelerinden türemiş birçok Türkçe müzik terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	ahénktach	ahenktaş	eşlikçi	(F.)T.	accompagnateur	4b

2.	ahénkdji	ahenkci	akortçu	(F.)T.	accordeur	5a
3.	kamechdjek	kamışcık	kamışçık	T.	chalumeau	61b
4.	turku	türkü	türkü	(Ö.İ.)T.	chant	62b
5.	turkudju	türkücü	türkücü	T.	chansonnier	62b
6.	tchalghe	çalgı	çalgı	T.	instruments de musique	220a
7.	tchalan	çalan	çalgıcı	T.	joueur	227b
8.	ahénkli	ahenkli	melodik	(F.)T.	mélodieux	251a
9.	tatle	tatlı	ezgili	T.		
10.	érghanoundjou	erganuncu	orgcu	(R.)T.	organiste	282a
11.	pianodjou	piyanocu	piyanocu	(İ.)T.	pianiste	304b
12.	hémahénklik	hemahenklik	senfoni	(F.)T.	symphonie	398b
13.	davouldjou	davulcu	davulcu	(A.)T.	tambour	401a
14.	trampétadje	trampetacı	trampetçi	(FR.)T.	trompette	421b
15.	khanéndélik	hanendelik	hanendelik	(F.)T.	musique vocale	441a

Sözlükte türemiş yapılı 15 Türkçe müzik terimi tespit edilmiştir. Eserde geçen *hemahenklik* terimi günümüz Türkçesindeki *senfoni* terimini karşılayan, Osmanlı Türkçesine özgü bir kullanımdır. Aynı şekilde *ahenktaş, ahenkci, çalan, tatlı* gibi terimler Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. Bu terimlerin Türkiye Türkçesinde müzik terimi olarak kullanılmadığı görülmektedir. Bu durum dilin kendi imkânlarıyla türetilen terimlerin bile dilde tutunmasının, halk diline yerleşmesinin çok zor olduğunu, bundan dolayı yerlerine başka kullanımların kolayca gelebileceğini göstermektedir.

Türemiş yapılı müzik terimlerinde *+lI, +lU, +lIk, +cI, +cU* gibi işlek yapım eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında *+cA, +taş* gibi az işlek yapım ekleriyle hatta sıfat-fiil eki olan *+An* ekiyle de terimler türetilmiştir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin karşılanmasında dilin imkânlarından azami ölçüde yararlanılmaya çalışıldığını göstermektedir.

18.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Müzik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde birleşik yapılı bazı sözlerden de türetilmiş Türkçe müzik terimleri yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki müzik terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	khanéndéyé ahénk étmé	hanendeye ahenk etme	peyrev	(F.+F.+T.)T.	accompagnement	4b
2.	ézgui tchekaran	ezgi çıkaran	besteci	(T.+T.)T.	compositeur	77b
3.	turku tchekaran	türkü çıkaran	türkücü	(T.+T.)T.	compositeur	77b
4.	kitara tchalan	kitara çalan	gitarist	(F.+T.)T.	guitariste	197b
5.	santour tchalan	santur çalan	arpçı	(F.+T.)T.	harpiste	199a
6.	séda vérmé	seda verme	icra	(A.+T.)T.	intonation	223a
7.	makame bachlama	makamı başlama	icra	(A.+T.)T.		
8.	khoch avazle	hoş avazlı	melodik	(F.+F.)T.	mélodieux	251a
9.	sés oynatma	ses oynatma	teganni	(T.+T.)T.	roulade	365a
10.	kéman tchalan	keman çalan	kemancı	(F.+T.)T.	violon	439a

Calfa Sözlüğü'nde birleşik yapılı sözlerden türemiş 10 Türkçe müzik terimi tespit edilmiştir. Sıfat-fiil eki *+An* ile türetilen *ezgi çıkaran, türkü çıkaran, kitara çalan, piyano çalan, keman çalan* gibi müzik terimlerinin Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir. Bunların yerine günümüz Türkçesinde *besteci, gitarist, piyanist, kemancı* sözcükleri yer almaktadır. Bu durum birleşik fiillerden sıfat-fiil ekleriyle yapılan türetmelerin pek kalıcı olmadığını göstermektedir. Yine aynı şekilde isim-fiil ekleriyle yapılan türetmeler için de geçerlidir.

Sözlükte az da olsa isim tamlaması, sıfat tamlaması, kısaltma öbeği gibi birleşik yapılardan türetilmiş müzik terimleri de yer almaktadır. Eserde geçen *hoş avazlı* terimi bir sıfat tamlamasına getirilen yapım ekiyle türetilmiştir. Birleşik fiillerden yapılan türetmelerde genelde isim-fiil ve sıfat fiil eklerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

18.3. Birleşik Yapılı Türkçe Müzik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması, yabancı tamlama, birleşik fiil gibi yapılarda da birçok Türkçe müzik terimi yer almaktadır. Bu terimler ayrı başlıklar altında aşağıda listelenmiştir.

18.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Müzik Terimleri

Türkçede ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin karşılanmasında en çok kullanılan yöntemlerden birisi isim tamlaması yapılarıdır. *Calfa Sözlüğü*'nde isim tamlaması yapısında bir hayli Türkçe müzik terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	tchoban néyi	çoban neyi	kaval	F.+F.	chalumeau	61b
2.	kéman yaye	keman yayı	arşe	F.+T.	archet	20a
3.	turku kitabe	türkü kitabı	cönk	T.+A.	chansonnier	62b
4.	mouzikadjelar bache	muzikacılar başı	maestro	(FR.)T.+T.	chef de musique	65a
5.	khanéndé takeme	hanende takımı	koro	F.+T.	choeur	67a
6.	tchalgue médjlici	çalgı meclisi	konser	T.+A.	concert	78b
7.	moucika sévdace	musika sevdası	müzikseverlik	FR.+A.	dilettantisme	131a
8.	mouciki achklece	musiki aşklısı	müziksever	A.+(A.)T.	mélomane	251a
9.	mouciki achke	musiki aşkı	musikişinaslık	A.+A.	mélomanie	251a
10.	dumték ouçouli	dümtek usuli	tempo	T.+A.	mesure	253b
11.	guédjé moucikici	gece musikisi	serenat	T.+A.	sérénade	377a
12.	turki méchki	türki meşki	solfej	T.+A.	solfège	383a
13.	borouzén bache	boruzen başı	borazancıbaşı	T.+F.+T.	trompette major	421b
14.	mouciki hévéslici	musiki heveslisi	virtüöz	A.+(A.)T.	virtuose	439a
15.	sés dérédjéléri méchki	ses dereceleri meşki	seslendirme	T.+A.+A.	vocalisation	441a
16.	sés méddi	ses meddi	ses uzatma	T.+A.	volume	444a

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 16 Türkçe müzik terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin hepsi belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. Bunlardan *muzikacılar başı, musika sevdası, musiki aşklısı, dümtek usuli, gece musikisi*, *musiki heveslisi* gibi birçok terim Osmanlı Türkçesine özgü müzik terimleri olarak dikkat çekmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimlerin başka dillerden karşılanması yerine dilin imkânları kullanılarak karşılanmaya çalışıldığını göstermesi açısından önemlidir.

18.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Müzik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yanında sıfat tamlaması yapısında da Türkçe müzik terimleri yer almaktadır. Bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	indjé sés	ince ses	tiz	T.+T.	voix aiguë	10a
2.	kaba sés	kaba ses	basso	T.+T.	basse	36b

3.	kaba sésli kéman	kaba sesli keman	basso[1]	T.+T.+F.	basse	36b
4.	kutchuk turku	küçük türkü	küçük türkü	T.+T.	chansonnette	62b
5.	khanéndé kare	hanende karı	şantöz	F.+T.	chanteuse	63a
6.	kaba séda	kaba seda	bas	T.+A.	contre-basse	87b
7.	iki sésli makam	iki sesli makam	düet	T.+T.+A.	duo	143a
8.	sazle muciki	sazlı müsiki	enstrümantal müzik	(F.)T.+A.	musique instrumental	220a
9.	tchalghele muciki	çalgılı müsiki	enstrümantal müzik	T.+A.		
10.	kutchuk kitara	küçük kitara	mandolin	T.+FR.	mandoline	245a
11.	khoch avaz	hoş avaz	melodi	F.+F.	mélodie	251a
12.	khoch séda	hoş seda	melodi	F.+A.		
13.	deurt kichili khora	dört kişili hora	kadril	T.+T.+R.	quadrille	332a
14.	tiz avaz	tiz avaz	soprano	F.+F.	soprano	385a
15.	orta sés	orta ses	tenor	T.+T.	tenor	405b
16.	utch hisséli mouciki	üç hisseli musiki	üçlü, trio	T.+(A.)T.+A.	trio	420b
17.	utch kichili mouciki	üç kişili musiki	üçlü, trio	T.+T.+A.		
18.	iri tchalge borouçou	iri çalgı borusu	trombon	T.+T.+T.	trombone	421b
19.	iri kéman	iri keman	viyolonsel	T.+F.	violoncelle	439a
20.	sésli mouciki	sesli musiki	vokal müzik	T.+A.	musique vocale	441a

Sözlükte sıfat tamlaması yapısında 20 Türkçe müzik terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerden *tiz avaz, orta ses, iri keman* tamlamalarında olduğu gibi sıfatların büyük bir kısmı niteleme sıfatı, *iki sesli makam, dört kişili hora, üç hisseli musiki* gibi üç dört tamlamada ise sayı sıfatıdır. Bu durum niteleme sıfatlarıyla kurulan tamlamaların kalıcı isim ve terim yapmaya daha elverişli olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde yer alan sıfat tamlaması yapısındaki müzik terimlerinin büyük bir kısmı Türkiye Türkçesinde kendine yer bulamamış, bunların yerine aynı kavramı karşılamak üzere başka terimler kullanılmıştır. Bu durum terimlerin, dilin kendi bünyesinden karşılanmış olsa bile dilde çok kolay değişebildiğini, dilden çok kolay düşebilen sözcükler

[1] En kalın sesli orkestra çalgısı

olduğunu, yerlerinin başka kullanımlarla çok rahat şekilde doldurulabildiğini göstermektedir.

18.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Müzik Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında da birçok Türkçe müzik terimi yer almaktadır. Bu yapıdaki müzik terimleri aşağıda verilmiştir.

1.	térénnumi khanéndéguian	terennümi hanendegân	koro	A.+F.	choeur	67a
2.	hémsàzi ahénk	hemsazi ahenk	konser	F.+F.	concert	78b
3.	fihristi élhan	fihristi elhan	ıskala[1]	F.+A.	gamme	188b
4.	idjràï naghmé	icrayi nağme	icra	A.+A.	intonation	223a
5.	sérahénk	serahenk	taksim	F.+F.	prélude	320a
6.	tévafûki naghmét	tevafüki nağmet	senfoni	A.+A.	symphonie	398b
7.	sournazén	surnazen	zurnacı	F.+F.	trompette	421b
8.	borouzén	boruzen	borazan	T.+F.		
9.	moucîki bis-savt	musîki bis-savt	vokal müzik	A.+A.	musique vocale	441a

Sözlükte yabancı tamlama yapısında 9 Türkçe müzik terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerden *musîki bis-savt* terimi hariç hepsi Farsça tamlama şeklindedir. Eserde yer alan *boruzen* sözü Türkçe ve Farsça sözcüklerin birleşmesiyle meydana gelmiş bir terim olarak dikkat çekmektedir. Bu şekilde Türkçe bir sözcüğün üzerine yabancı bir sözcüğün gelmesi Osmanlı Türkçesinde çok ender görülen bir durumdur. Muhtemelen bu sözcük *surnazen* sözcüğüne benzetilerek türetilmiştir. Aslında *benzetme* yani *analoji* dile kelime kazandırma yollarından biri olarak da düşünülebilir. Günümüz Türkçesinde *yazıhane, Türkoloji, dokunmatik, işkolik* gibi birçok sözcüğün bu şekilde oluşturulduğu göz önünde bulundurulursa Osmanlı Türkçesinde gerek yabancı eklerle gerek yabancı sözcüklerle meydana getirilen terimlerin varlığını da daha kolay anlamlandırabiliriz.

Osmanlı Türkçesinde yer alan yabancı tamlama yapısındaki müzik terimlerinin *boruzen* terimi hariç hiçbirinin Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Bu terim Türkiye Türkçesinde *borazan* şeklinde kendine yer bulmuştur.

[1] Nota dizisi

İster dilin kendi kurallarıyla elde edilsin ister yabancı tamlama yapısında olsun terimlerin kullanım alanı ve sıklığı az olduğu için dilde tutunmaları, dile yerleşmeleri kolay değildir. Bundan dolayı kültür ve medeniyet değişikliklerinde en fazla değişime uğrayan, kullanımdan düşen sözcükler terimler olmaktadır.

18.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Müzik Terimleri

Birleşik fiiller bir isim / fiil ve yardımcı fiilden oluşan yapılardır. *Calfa Sözlüğü*'nde birleşik fiil yapısında bazı müzik terimleri tespit edilmiştir. Bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	dumték vourmak	dümtek vurmak	tempo tutmak	T.+T.	battre la mesure	37b
2.	zourna tchalmak	zurna çalmak	zurna çalmak	F.+T.	corner	91b
3.	kitara tchalmak	kitara çalmak	gitar çalmak	FR.+T.	pincer de la guitare	197b
4.	saz tchalmak	saz çalmak	saz çalmak	F.+T.	jouer	227a
5.	kéman tchalmak	keman çalmak	keman çalmak	F.+T.	jouer du violon	227a
6.	térénnum étmék	terennüm etmek	terennüm etmek	A.+T.	moduler	258b
7.	makam vérmék	makam vermek	makam vermek	A.+T.		
8.	érghanoun tchalmak	erganun çalmak	org çalmak	R.+T.	jouer de l'orgue	282a
9.	mouciki notalarene hédjélémék	musiki notalarını hecelemek	solfej	A.+İ.+T.	solfier	383a
10.	davoul tchalmak	davul çalmak	davul çalmak	A.+T.	tambouriner	401a
11.	dumbélék tchalmak	dümbelek çalmak	dümbelek çalmak	F.+T.		
12.	sourna tchalmak	surna çalmak	zurna çalmak	F.+T.	trompeter	421b
13.	trampéta tchalmak	trampeta çalmak	trampet çalmak	FR.+T.	sonner de la trompette	421b

Calfa Sözlüğü'nde birleşik fiil yapısında 13 müzik terimi tespit edilmiştir. Bu yapıdaki terimlerde yardımcı fiillerin terim anlamlı sözcüklerle birleşik fiil oluşturduğu görülmektedir.

Sözlükte Fransızca madde başı olan *solfier* terimine karşılık Osmanlı Türkçesinde *musiki notalarını hecelemek* teriminin kullanılıyor olması dikkat çekicidir. Günümüz

Türkçesinde bu terim için Fransızcadan alıntı *solfej* terimi kullanılmaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimlerin, başka dillerden alıntı yapmak yerine dilin kendi imkânlarının kullanılarak karşılanmaya çalışıdığını göstermektedir.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Osmanlı Türkçesi Müzik Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Osmanlı Türkçesi Müzik Terimi Sayısı: 139			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		56	%40,2
Türemiş Yapılı		25	%17,9
Birleşik Yapılı	İsim tamlaması	16	%11,5
	Sıfat tamlaması	20	%14,3
	Yabancı Tamlama	9	%6,4
	Diğer	13	%9,3

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Müzik Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	14	0	0	0	0	0	14	%10
Farsça	21	0	0	0	9	0	30	%21,5
Fransızca	7	0	0	0	0	0	7	%5
İtalyanca	2	0	0	0	0	0	2	%1,4
Rumca	1	0	0	0	0	0	1	%0,7
Diğer	2	0	0	0	0	0	2	%1,4
Türkçe	9	25	16	20	0	13	83	%59,7

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 139 Türkçe müzik terimi tespit edilmiştir. Bunların yaklaşık %40'ı basit, %60'ı ise türemiş ve birleşik yapılı sözcüklerden oluşmaktadır. Bütün müzik terimleri içinde yabancı tamlama yapısındaki müzik terimlerinin oranı %6 civarındadır.

Sözlükte geçen Türkçe müzik terimleri içinde türetme yoluyla dile kazandırılan terimlerin oranı %18 civarındayken sadece isim tamlaması ve sıfat tamlaması yapısındaki terimlerin oranı %25'ten fazladır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan müzik terimlerinin karşılanmasında türetme yerine daha çok kelime birleştirme yönteminin kullanıldığını göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde *tulum, zurna, ney, rebab, saz, kaval, düdük, sipsi, davul, tef, dümbelek, kös* gibi geleneksel çalgıların yanında *trampeta, piyano, çembalo, lauta, kitara, flavuta, klavsen, baso* gibi Batı kökenli enstrümanlar da yer almaktadır. Bu durum alaturka kültürün yanında alafranga yaşam biçiminin de yavaş yavaş Osmanlı toplumunda kendine yer bulduğunu göstermektedir.

Eserde geçen *hemahenklik, ahenktaş, ahenkci, çalan, muzikacılar başı, musika sevdası, musiki aşklısı, dümtek usuli, gece musikisi, musiki heveslisi* gibi terimler Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimlerin başka dillerden karşılanması yerine dilin imkânları kullanılarak yeni sözlerle karşılanmaya çalışıldığını göstermektedir. Böyle olmakla beraber bu terimlerin Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir. Bu durum dilin kendi imkânlarıyla türetilen terimlerin bile dilde tutunmasının, halk diline yerleşmesinin çok zor olduğunu, bundan dolayı yerlerine başka kullanımların kolayca gelebileceğini göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde yer alan yabancı tamlama yapısındaki müzik terimlerinin hemen hemen hiçbirinin Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Fiilimsi ekleriyle türetilmiş *kitara çalan, piyano çalan, keman çalan* gibi sözlerin yerine günümüz Türkçesinde *gitarist, piyanist, kemancı* sözcükleri yer almaktadır. Bu durum birleşik sözlerden fiilimsilerle yapılan türetmelerin terim yapmaya pek elverişli yapılar olmadığını göstermektedir.

Kullanım alanı ve sıklığı az olduğu için terimlerin dile tutunmaları, dile yerleşmeleri kolay değildir. Bundan dolayı kültür ve medeniyet değişikliklerinde en fazla değişime uğrayan, kullanımdan düşen sözcükler terimler olmaktadır.

19. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE RENK ADLARI

Büyük Türkçe Sözlük'te renk şu şekilde tanımlanmaktadır: *"1. Işığın terkibinde bulunan çeşitli dalgalardaki ışınların bir cisme çarptığı zaman, o cisimin kazandığı görünüşün gözde uyandırdığı hislerden her biri: kırmızı, sarı, mavi. 2. Boyanın görünüşündeki nitelik"*(1990: 934).

Renk adları çok eski zamanlardan beri dillerin söz varlığında bulunan sözcükler arasında yer almaktadır. Göktürk metinlerinden başlamak üzere Türkçenin en eski yazılı kaynaklarında renk adlarına rastlamak mümkündür.

Calfa Sözlüğü'nde de birçok Türkçe renk adı yer almaktadır. Bu renk adları yapı ve dil kökenlerine göre incelenmiştir.

Kelime yapısına göre Türkçe renk adları kendi içinde basit, türemiş ve birleşik yapılı olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır.

19.1. Basit Yapılı Türkçe Renk Adları

Hiçbir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan adlara basit yapılı adlar denir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı birçok Türkçe renk adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	al	al	al	T.	alezan	11b
2.	kezel	kızıl	kızıl	T.		
3.	ladjivérd	laciverd	lacivert	F.	azure	32b
4.	béyaz	beyaz	beyaz	A.	blanc	42a
5.	ak	ak	ak	T.		
6.	maï (mavi)	mai (mavi)	mavi	A.	bleu	42b
7.	sare	sarı	sarı	T.	blond	43a
8.	ésmér	esmer	esmer	A.	brun	50b
9.	gulgulu	gülgülü	gülgüli	K.	couleur de rose	94b
10.	kermez	kırmız	kırmız[1]	A.	cramoisi	98a
11.	iskérlét	iskerlet	al	İ.	écarlate	145b

[1] Kırmız böceğinden çıkarılan parlak kırmızı boya

12.	koumral	kumral	kumral	T.	fauve	177a
13.	koyou	koyu	koyu	T.	foncé	182a
14.	zéndjabi	zencabi	sincabi	K.	gris	196a
15.	tchivid	çivid	çivit	T.	indigo	213b
16.	léilak	leylak	leylak	A.	lilas	236b
17.	léilaki	leylaki	leylaki	A.	lilas	236b
18.	éflatouni	eflatuni	eflatuni	A.		
19.	mor	mor	mor	R.	livide	238a
20.	kara	kara	kara	T.	noir	271b
21.	siah	siyah	siyah	A.		
22.	zéytouni	zeytuni	zeytuni	A.	olivâtre	279a
23.	portoukali	portukali	portakal rengi	K.	orangé	281a
24.	touroundji	turunci	turuncu	K.		
25.	akhrédj	ahrec	alacalı	A.	pommelé	313b
26.	érguévani	ergevani	erguvani	K.	pourpre	317a
27.	ménévich	meneviş	meneviş	F.	purpurin	332a
28.	kermeze	kırmızı	kırmızı	A.	rouge	364b
29.	gulgun	gülgün	gül rengi	F.	rosé	364a
30.	ker	kır	kır	T.	rubican	365b
31.	pirouzé	piruze	turkuaz	F.	turquoise	423b

*Calfa Sözlüğü'*nde basit yapılı 31 Türkçe renk adı tespit edilmiştir. Bu renk adları içinde *al, kızıl, ak, sarı, kumral, koyu, kara* gibi Eski Türkçeden beri kullanılagelen adlar da yer almaktadır.

Bayraktar, dillerin gelişiminin renklerin çoğalmasıyla paralellik gösterdiğini, diller geliştikçe renk adlarının zenginleşmeye başladığını; Türkçede kara, ak, al, sarıg ve kök gibi renklerin Köktürkçe döneminde bile bulunduğunu, bu saptamaların hem Türkçenin ne kadar köklü bir dil olduğunu hem de yüzyıllar boyunca nasıl bir gelişme gösterdiğini ortaya koyduğunu dile getirmektedir (2014: 180). Bu bağlamda *Calfa Sözlüğü'*nde geçen renk adları Türkçenin zenginliğini ortaya koymaktadır.

19.2. Türemiş Yapılı Türkçe Renk Adları

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı Türkçe renk adları yanında türemiş yapılı birçok Türkçe renk adı da yer almaktadır. Bu adların bir kısmı kök ve gövdelerden, bir kısmı ise birleşik sözcüklerden türemiştir. Bunlar ayrı başlıklar altında aşağıda ele alınmıştır.

19.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Renk Adları

Calfa Sözlüğü'nde kök ve gövdelerden türemiş birçok Türkçe renk adı yer almaktadır. Bu yapıdaki Türkçe renk adları aşağıda listelenmiştir.

1.	béyazdja	beyazca	beyazımsı	(A.)T.	blanchâtre	42a
2.	maïdjé	maice	mavimsi	(A.)T.	bleuâtre	42b
3.	solouk	soluk	soluk	T.	décolore	108a
4.	kerdja	kırca	grimsi	T.	grisâtre	196a
5.	rénksiz	renksiz	renksiz	(F.)T.	incolore	211a
6.	saremterak	sarımtırak	sarımtırak	T.	jaunâtre	226a
7.	bénékli	benekli	benekli	T.	mouchete	263b
8.	siahdja	siyahca	siyahımsı	(F.)T.	noirâtre	271b
9.	karadja	karaca	karaca	T.		
10.	samani	samani	samani	T.	couleur de paille	286a
11.	guvézi	güvezi	güvez, morumsu	T.	purpurin	332a
12.	kezeldja	kızılca	kızılca	T.	rougeâtre	364b
13.	aladja	alaca	alaca	T.	rubican	365b
14.	yéchimtrak	yeşimtrak	yeşilimtırak	T.	verdâtre	433a
15.	yéchildjé	yeşilce	yeşilimsi	T.		
16.	kezelemse	kızılımsı	kızılımsı	T.	zinzolin	447b

Sözlükte kök ve gövdelerden türemiş 16 Türkçe renk adı tespit edilmiştir. Bu adların farklı renk tonlarını belirtmek üzere kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Bu yapıdaki renk adlarında *+cA* yapım ekiyle türetilmiş *beyazca, maice, kırca* gibi 8 renk sözcük yer almaktadır. Bunun yanında Arapça nispet i'si ile Türkçe köklerden türetilmiş *samani* ve *güvezi* gibi renk adları da yer almaktadır. Bu renk adlarında yer alan nispet i'sini Türkçeleşmiş bir yapım eki olarak ele almak gerekir. Nasıl ki Türkiye

Türkçesinde *duygusal, kurultay* sözcüklerinde Türkçe bir kök / gövdeye yabancı kökenli *+sAl* ve *+tay* ekleri getirilip yeni bir kelime türetilmişse *samani* ve *güvezi* sözcüklerinde Türkçe kök / gövdeye yabancı kökenli bir ek getirilmiş ve böylelikle ihtiyaç duyulan yeni sözcükler karşılanmaya çalışılmıştır.

19.2.2. Birleşik Sözcüklerden Türemiş Türkçe Renk Adları

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözcüklerden türemiş Türkçe renk adları da yer almaktadır. Bu yapıdaki renk adları aşağıda sıralanmıştır.

1.	béyaza tchalar	beyaza çalar	beyazımsı	(A.+T.)T.	blanchâtre	42a
2.	maïyé tchalar	maiye çalar	mavimsi	(A.+T.)T.	bleuâtre	42b
3.	kermezeya tchalar	kırmızıya çalar	kırmızımsı	(A.+T.)T.	rougeâtre	364b

Sözlükte bu yapıda 3 renk adı tespit edilmiştir. Bu adlar, yaklaşma hâl eki almış bir renk adıyla *çalmak* fiilinin oluşturduğu birleşik fiile geniş zaman sıfat-fiil ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir.

Bu renk adlarında geçen *çalmak* fiili çok anlamlı bir fiildir. Kamus-ı Türkî'de *çalmak* fiilinin anlamları arasında *az benzemek, takarrüp etmek, mail olmak* gibi anlamlar verilirken (2015: 196) Kubbealtı Lugati'nde a*ndırmak, benzer ve yakın tarafı olmak* gibi anlamlar verilmiştir (2005: 521). *Çalmak* fiili bu anlamıyla muhakkak yönelme hâl ekini almış bir renk adı ile beraber kullanılır. Bu renk adıyla birlikte kullanıldığında o rengin tonunu bildiren eylemler yapar. Bu eylem daha sonra geniş zaman sıfat-fiil ekiyle kullanılarak ton bildiren bir renk adı oluşturmuştur.

Bu renk adları bir kısaltma öbeği olarak da değerlendirilebilir. Sıfat-fiille kurulmuş bir sıfat tamlamasında isim unsurunun düşerek veya kısalarak böyle bir renk adının oluştuğu da düşünülebilir: Kırmızıya çalar (renk), beyaza çalar (renk)

19.3. Birleşik Yapılı Türkçe Renk Adları

Calfa Sözlüğü'nde kelime yapılı birçok Türkçe renk adı yer almaktadır. İsim tamlaması, sıfat tamlaması gibi farklı kuruluşlardaki bu adlar ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

19.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Renk Adları

İsim tamlamaları Türkçede ihtiyaç duyulan sözlerin karşılanmasında en çok kullanılan yapılardan biridir. *Calfa Sözlüğü*'nde isim tamlaması yapısında birçok Türkçe renk adı yer almaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	gueuk réngui	gök rengi	gök	T.+F.	azur	32b
2.	gueuk mavici	gök mavisi	gök mavisi	T.+A.	azure	32b
3.	késtané réngui	kestane rengi	kestane rengi	R.+F.	châtain	64b
4.	gul réngui	gül rengi	gül rengi	F.+F.	couleur de rose	94b
5.	kermez réngui	kırmız rengi	koyu kırmızı	A.+F.	cramoisi	98a
6.	kul réngui	kül rengi	kül rengi	T.+F.	gris	196a
7.	youmourta sarece	yumurta sarısı	yumurta sarısı	T.+T.	jaune d'œuf	226a
8.	kan réngui	kan rengi	kan kırmızı	T.+F.	sanguin	369b

Sözlükte isim tamlaması yapısında 8 Türkçe renk adı tespit edilmiştir. Bu renklerin hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. Bu yapıdaki Türkçe renk adlarının *gök, kestane, gül, kırmız, kül, yumurta, kan* gibi doğadaki varlıklardan, nesnelerden benzetme yapılarak meydana getirildiği dikkat çekmektedir. Bu durum Türkçede renk adlandırmalarında somutlama yoluna gidildiğinin bir göstergesidir.

19.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Renk Adları

Türkçede sıfat tamlaması yapısında birçok renk adı yer almaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde de sıfat tamlaması yapısında Türkçe renk adları bulunmaktadır. Bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	ladjivérd boya	laciverd boya	laciverdî	F.+T.	azur	32b
2.	kar guibi béyaz	kar gibi beyaz	süt beyaz	T.+T.+A.	blanc comme neige	42a
3.	atchek rénk	açık renk	açık	T.+F.	couleur claire	94b
4.	koyou rénk	koyu renk	koyu	T.+F.	couleur foncée	94b
5.	baker rénkli	bakır renkli	bakır renkli	T.+ (F.)T.	cuivré	102b
6.	keuk boya	kök boya	kızılkök	T.+T.	garance	189a
7.	kezel boya	kızıl boya	kızıl boya	T.+T.		

8.	al réng	al reng	al	T.+F.	incarnat	210b
9.	al boya	al boya	al	T.+T.	pourpre	317a
10.	kezel rénk	kızıl renk	kızıl	T.+F.	roux	365b
11.	kan kermeze	kan kırmızı	kan kırmızı	T.+A.	sanguin	369b
12.	yéchil rénk	yeşil renk	yeşil	T.+F.	verdure	433a

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında 12 Türkçe renk adı tespit edilmiştir. Bu adların hepsi niteleme sıfatlarıyla kurulmuştur.

Sözlükte geçen sıfat tamlaması yapısındaki *kar gibi beyaz, bakır renkli, kan kırmızı* gibi Türkçe renk adlarında doğadaki varlık veya nesnelere benzetme yapılarak somutlamaya gidildiği görülmektedir.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Renk Adları			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Renk Adı Sayısı: 70			
KELİME YAPISI		**SAYISI**	**ORANI**
Basit Yapılı		31	%44,2
Türemiş Yapılı		19	%27,1
Birleşik Yapılı	İsim Tamlaması	8	%11,4
	Sıfat Tamlaması	12	%17,1

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Renk Adları								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	11	0	0	0	0	0	11	%15,7
Farsça	4	0	0	0	0	0	4	%5,7
İtalyanca	1	0	0	0	0	0	1	%1,4
Rumca	1	0	0	0	0	0	1	%1,4
Türkçe	9	19	8	12	0	0	48	%68,5
Diğer	5	0	0	0	0	0	5	%7,1

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde Osmanlı Türkçesi söz varlığında kullanım bulan 70 Türkçe renk adı tespit edilmiştir. Bu adlar içinde *al, kızıl, ak, sarı, kumral, koyu, kara* gibi Eski Türkçeden beri kullanılagelen adlar da yer almaktadır. Eski Türkçeden beri kullanılan bu renk adları Türkçenin, dolayısıyla Osmanlı Türkçesinin gelişmişliğinin ve zenginliğinin de bir göstergesidir.

Calfa Sözlüğü'nde yer alan türemiş ve birleşik yapılı renk adlarının büyük çoğunluğu bir renk tonunu karşılamaktadır. *"...dillerin gelişimi, renklerin çoğalmasıyla paralellik göstermektedir. Başka bir deyişle, diller geliştikçe renkler ayrışmaya ve çoğalmaya başlamaktadır."*(Bayraktar, 2013: 96). Sadece *Calfa Sözlüğü*'nde geçen bu renk tonu adları bile Osmanlı Türkçesi hakkında önemli çok ipuçları vermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde yer alan Türkçe renk adlarında yabancı tamlama yapısında hiçbir renk adı tespit edilememiştir. Yabancı tamlama yapısında hiçbir renk adının olmaması aslında tesadüf değildir. Çünkü renk adları dilde çok geniş bir kullanım alanı ve sıklığı çok fazla sözcüklerdir. Bundan dolayı bu alanda ihtiyaç duyulan sözler, adlar dilin kendi imkânlarıyla, halkın ortak üretmesiyle karşılanmıştır. Bunun sonucu olarak da yabancı dilden tamlama yapısında söz alma gereği pek duyulmamıştır.

"Türkçede renk adlarının özel bir yeri vardır. Renkler pek çok dilden farklı olarak, kendi alt tonlarına ayrılırken doğal yaşamdan faydalanarak en temel özellikleri olan soyutluğu kaybederek somutlaşırlar." (Bayraktar, 2013: 96). Osmanlı Türkçesinde yer alan renk adlarında da doğadaki varlık veya nesnelere benzetme yapılarak somutlamaya gidildiği görülmektedir. Mesela *gök mavisi, kestane rengi, gül rengi, kırmız, kül, yumurta sarısı, kar gibi beyaz, bakır renkli, kan kırmızı* gibi renk adlarının doğadaki varlıklardan, nesnelerden benzetme yapılarak meydana getirildiği dikkat çekmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı 19 Türkçe renk adı tespit edilmiştir. Bu sayı bütün renk adları içinde %27'den fazla bir orana tekabül etmektedir. Bu adlarda *+cA* yapım ekiyle türetilmiş *beyazca, maice, kırca* gibi sekiz renk adı yer almaktadır. Bunun yanında Türkçe köklere Arapça nispet i'si getirilerek türetilmiş *samani* ve *güvezi* gibi renk adları sözlükte geçmektedir. Bu adlarda geçen nispet i'sini Türkçeleşmiş bir yapım eki olarak ele almak gerekir. Türkiye Türkçesinde *duygusal, kurultay* gibi türemiş yapılı sözcüklerde Türkçe bir kök / gövdeye yabancı kökenli *+sAl* ve *+tay* ekleri getirilmişse

samani ve *güvezi* sözcüklerinde Türkçe kök / gövdeye yabancı kökenli bir ek getirilmiş ve böylelikle ihtiyaç duyulan yeni bir sözcük karşılanmıştır.

Aksan, Türkçe kökenli ana renk adlarının yanında renk tonlarında görülen büyük zenginliğin Türkçenin kavramları oluşturmada doğadan yararlandığını, renk adlarında doğrudan doğruya çevredeki nesnelere dayanan bir adlandırmaya gittiğini belirtmektedir (2004: 149). *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan renk adlarına bakıldığında bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

20. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE TARIM TERİMLERİ

Tarım, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi gibi konuları kapsayan bir alandır. Osmanlı devletinde tarım en önemli geçim kaynaklarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. "*Tarımsal faaliyetler halkın en önemli geçim faaliyetini teşkil ederken devlet için de vergilerin ana kaynağını oluşturmaktaydı*." (Uzun, 2003: 205).

Calfa Sözlüğü'nde tarımla ilgili birçok Türkçe terim tespit edilmiştir. Bu terimler yapı ve dil kökenlerine göre sınıflandırılarak / incelenerek Osmanlı Türkçesinin söz varlığı, bu söz varlığını kaynağı ve niteliği hakkında sonuca gidilmeye çalışılacaktır. Tarım terimlerinin sınıflandırmasında eserin genelinde takip edilen yöntem uygulanmıştır.

20.1. Basit Yapılı Türkçe Tarım Terimleri

Kök hâlinde bulunan, yapım eki almamış terimlere basit yapılı terimler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen basit yapılı Türkçe tarım terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	fechke	fışkı	fışkı	R.	amendement	13b
2.	gubré	gübre	gübre	R.		
3.	bél	bel	bel	F.	bêche	38a
4.	tchapa	çapa	çapa	T.		
5.	aghel	ağıl	ağıl	T.	bergerie	39a
6.	mandra	mandra	mandıra	R.		
7.	saban	saban	saban	T.	charrue	64a
8.	anez	anız	anız	T.	chaume	65a
9.	bachak	başak	başak	T.	épi	164b
10.	yaba	yaba	yaba	T.	fauchet	176b
11.	orak	orak	orak	T.	faux	177a
12.	duguién	dügen	düven	T.	fléau	181a
13.	baghtché	bağçe	bahçe	F.	jardin	226a
14.	sédd	sedd	set	A.	jetée	226b
15.	bénd	bend	bent	F.		
16.	bitmék	bitmek	bitmek	T.	lever	234b
17.	kharman	harman	harman	F.	moisson	259a

18.	haçad	hasad	hasat	A.	moisson	259a
19.	mahsoul	mahsul	mahsul	A.		
20.	saman	saman	saman	T.	paille	286a
21.	ghars	gars	ağaç dikimi	A.	plantation	308b
22.	bostan	bostan	bostan	F.	potager	316b
23.	dévchirmék	devşirmek	devşirmek	T.	récolter	343b
24.	gulistan	gülistan	gülistan	F.	roseraie	364a
25.	mézrouat	mezruat	ekilenler	A.	semaille	375a
26.	mézrou	mezru	mezru, ekili	A.	sème	375b
27.	ékmék	ekmek	ekmek	T.	semer	375b
28.	tokhoum	tohum	tohum	F.	semence	375b
29.	bagh	bağ	bağ	F.	vigne	437b

Sözlükte basit yapılı 29 Türkçe tarım terimi tespit edilmiştir. Bunlar arasında Fransızca ve İtalyanca gibi Batı dillerinden hiç sözcük yer almazken sadece Rumca kökenli *fişkı, gübre, mandra* gibi 3 sözcük yer almaktadır. Eserde geçen Rumca kökenli Türkçe tarım terimleri Batı dillerinin Osmanlı Türkçesindeki etkisini göstermez. Her ne kadar Rumca Batı dili olsa da Anadolu'da Osmanlı tebaasının konuştuğu dillerden biridir. Bundan dolayı Rumca kökenli sözcükleri Batı kökenli saymamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Basit yapılı tarım terimlerinin büyük bir bölümü Türkiye Türkçesinde de kullanım bulmaktadır. Bu durum tarım gibi halkın büyük bir kısmını ilgilendiren alanlarda kullanılan terimlerin dilden düşmesinin, değişmesinin çok zor olduğunu göstermektedir.

20.2. Türemiş Yapılı Türkçe Tarım Terimleri

İsim veya fiil kök ve gövdelerine, birleşik yapılı sözcüklere yapım ekleri getirilerek türetilmiş terimlere türemiş yapılı terim denmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan türemiş yapılı tarım terimleri aşağıda sıralanmıştır.

20.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Tarım Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök ve gövdelerinden türemiş bir hayli Türkçe tarım terimi yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki tarım terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	boughdaylek	buğdaylık	buğday tarlası	T.	emblavure	156a
2.	betchke	bıçkı	bıçkı, tırpan	T.	faux	177a
3.	tchiflik	çiflik	çiftlik	(F.)T.	ferme	178a
4.	otlouk	otluk	otluk	T.	fourrage	184b
5.	filislénmék	filislenmek	filizlenmek	(R.)T.	germer	191b
6.	samanlek	samanlık	samanlık	T.	grange	194b
7.	soulama	sulama	sulama	T.	irrigation	225a
8.	baghtchédjik	bağçecik	küçük bahçe	(F.)T.	jardinet	226a
9.	kavounlouk	kavunluk	bostan	T.	melonnière	251a
10.	bitchin	biçin	harman	T.	moisson	259a
11.	oraklamak	oraklamak	hasat etmek	T.	moissonner	259a
12.	tchitchéklik	çiçeklik	çiçeklik	T.	parterre	291b
13.	fidanlek	fidanlık	fidanlık	(R.)T.	pépinière	298b
14.	pirindjlik	pirinclik	çeltik tarlası	(F.)T.	rizière	363a
15.	gulluk	güllük	gülistan	(F.)T.	roseraie	364a
16.	ékin	ekin	ekin	T.	semaille	375a
17.	ékilmich	ekilmiş	mezru	T.	sème	375b
18.	ilimonlouk	ilimonluk	limonluk, sera	(R.)T.	serre	378a
19.	kalbourlamak	kalburlamak	harman savurmak	(A.)T.	vanner	428b
20.	asma	asma	asma	T.	vigne	437b
21.	baghlek	bağlık	bağlık	(F.)T.	vignoble	437b

Sözlükte türemiş yapılı 21 Türkçe tarım terimi tespit edilmiştir. Eserde geçen *kavunluk, buğdaylık, pirinçlik* gibi sözler Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. Türemiş yapılı bu sözlerin yerine günümüz Türkçesinde isim tamlaması kuruluşundaki *kavun tarlası, buğday tarlası* ve *çeltik tarlası* sözleri kullanılmaktadır.

Calfa Sözlüğü'nde *biçin / harman, güllük / gülistan, ekin / mezruat, ekilmiş / mezru* gibi hem türemiş yapılı hem de yabancı kökenli sözlerin oluşturduğu yakın anlamlı bir hayli terim yer almaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan alıntıların Türkçeleştirilmeye, alıntıların yerine öncelikle dilin kendi imkânlarıyla türetilmiş sözlerin kullanılmaya çalışıldığını, Osmanlı Türkçesinde çok güçlü bir Türkçecilik düşüncesinin olduğunu göstermektedir.

20.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Tarım Terimleri

Türkçede çok sık olmasa da birleşik sözlere yapım ekleri getirilerek türetme yapılmaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde bu şekilde türetilmiş tarım terimleri yer almaktadır.

1.	bagh dikili	bağ dikili	bağlık	(F.+T.)T.	vignoble	437b

Sözlükte yer alan *bağ dikili* sözü *-lIl, -UlU* ekiyle türetilmiş bir tarım terimidir. Bu ek Türkiye Türkçesinde fiillerden sıfat yapan bir ek olarak kullanılmaktadır: *dikili, örülü, besili…*

20.3. Birleşik Yapılı Türkçe Tarım Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde farklı birleşik yapılarda Türkçe tarım terimleri yer almaktadır. Bu farklı birleşik yapılardaki tarım terimleri ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

20.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Tarım Terimleri

Türkçede isim tamlamaları ihtiyaç duyulan sözlerin karşılanmasında en çok kullanılan yapılardan biridir. *Calfa Sözlüğü*'nde de isim tamlaması yapısında birçok tarım terimi tespit edilmiştir. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	tavouk dame	tavuk damı	kümes	T.+T.	basse cour	36b
2.	say yaghe	say yağı	sadeyağ	T.+T.	beurre	39b
3.	boughday vé arpa mahsoulate	buğday ve arpa mahsulatı	hububat, tahıl	T.+T.+A.	céréale	60b
4.	boughday sape	buğday sapı	anız	T.+T.	chaume	65a
5.	boughday tarlace	buğday tarlası	buğday tarlası	T.+T.	emblavure	156a
6.	ot bitchini	ot biçini	ot biçme	T.+T.	fenaison	177b
7.	boughday ambare	buğday ambarı	buğday ambarı	T.+F.	grange	194b

8.	toprak surguçu	toprak sürgüsü	tapan	T.+T.	hérse	200b
9.	kétén tarlace	keten tarlası	keten tarlası	A.+T.	linière	237a
10.	kharman vakte	harman vaktı	hasat	F.+A.	moisson	259a
11.	boughday bitchimi	buğday biçimi	hasat	T.+T.		
12.	boughday tchuruméci	buğday çürümesi	buğday çürümesi[1]	T.+T.	nielle	271a
13.	tchitchék baghtchéci	çiçek bağçesi	çiçek bahçesi	T.+F.	parterre	291b
14.	aghadj dikimi	ağac dikimi	ağaç dikimi	T.+T.	plantation	308b
15.	pirindj tarlace	pirinc tarlası	çeltik tarlası	F.+T.	rizière	363a
16.	ékin vakte	ekin vaktı	ekin vaktı	T.+A.	semaille	375a
17.	aghadj kechlace	ağac kışlası	sera	T.+T.	serre	378a
18.	sapan démiri	sapan demiri	saban demiri	T.+T.	soc	381b
19.	boughday kalboure	buğday kalburı	buğday kalburu	T.+A.	van	428b
20.	bagh bozoumou	bağ bozumu	bağ bozumu	F.+T.	vendange	430b
21.	méyvé baghtchéci	meyve bağçesi	meyvelik	F.+F.	verger	433a

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 21 Türkçe tarım terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin hepsi belirtisiz isim tamlaması kuruluşundadır. Eserde geçen *toprak sürgüsü, ağac kışlası* gibi sözler Osmanlı Türkçesi söz varlığında olup Türkiye Türkçesinde yer almayan sözler olarak dikkat çekmektedir. Bu sözlerin yerine Türkiye Türkçesinde *tapan* ve *sera* sözleri kullanılmaktadır. Özellikle günümüz Türkçesinde kullanılan İtalyanca kökenli *sera* sözcüğünün yerine Osmanlı Türkçesinde *ağaç kışlası* sözünün kullanılıyor olması Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan sözlerin karşılanmasında, başka dillerden alıntı yapmak yerine dilin kendi imkânlarının kullanılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde aynı madde içinde geçen Türkçe sözcükler arasında alıntı sözcüklerin genelde dilin bünyesinde üretilen kelimelerden sonra verilmesi dikkat çekici bir durumdur. Mesela Fransızca *plantation* terime karşılık ilk olarak isim tamlaması yapısındaki *ağac dikimi* verilmiş ardından da Arapça kökenli *gars* sözü verilmiştir. Bu durum yukarıda bahsedildiği gibi *Calfa Sözlüğü*'ndeki Türkçecilik düşüncesinin bir sonucudur.

[1] Bir buğday hastalığı

20.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Tarım Terimleri

Türkçede ihtiyaç duyulan sözlerin karşılanmasında isim tamlamaları kadar işlek olmasa da kullanılan bir diğer yapı da sıfat tamlamalarıdır. *Calfa Sözlüğü*'nde sıfat tamlaması yapısında Türkçe tarım terimleri tespit edilmiştir. Bunlar aşağıda listelenmiştir.

1.	téré yagh	tere yağ	tereyağı	F.+T.	beurre frais	39b
2.	ékilmémich tarla	ekilmemiş tarla	nadaslık	T.+T.	jachère	225a
3.	ékilmich tokhoum	ekilmiş tohum	mezru	T.+F.	semaille	375a
4.	fechkele toprak	fışkılı toprak	humus	(R.)T.+T.	terréau	406b
5.	utch dichli tchatal	üç dişli çatal	yaba	T.+T.+T.	trident	420a
6.	ichlénmémich toprak	işlenmemiş toprak	ham toprak	T.+T.	terre vierge	437b

Sözlükte sıfat tamlaması yapısında Türkçe 6 Türkçe tarım tespit edilmiştir. Bu terimlerin hepsi niteleme sıfatlarıyla kurulmuştur. Eserde geçen *ekilmemiş tarla, fışlılı toprak, üç dişli çatal* terimleri Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlardır. Bu sözlerin yerine günümüz Türkçesinde yabancı kökenli *nadaslık, humus* ve *yaba* sözleri kullanılmaktadır.

20.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Tarım Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında da Türkçe tarım terimleri yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki Türkçe tarım terimleri aşağıda sıralanmıştır.

1.	kabili ziraat	kabili ziraat	ekilebilir	A.+A.	labourable	230a

Eserde yabancı tamlama yapısında sadece 1 Türkçe tarım terimi tespit edilmiştir. Tarımın Osmanlı toplumunda çok önemli bir geçim kaynağı olması, dolayısıyla halkın büyük bir kesimine hitap ediyor olması bu alandaki söz varlığının çok işlek kullanılması anlamına gelmektedir. Bu işleklik Türkçe söz üretme imkânlarının çok iyi kullanılması sağlamıştır. Dolayısıyla yabancı tamlama yapısındaki sözlere ihtiyaç kalmadan dil kendi ihtiyaçlarını kendi içinde karşılamıştır. Bir terim alanı halkta kendine ne kadar geniş yer buluyorsa o alanda yabancı tamlama yapısında sözler daha az görülmektedir.

20.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Tarım Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde birleşik fiil yapısında birçok Türkçe tarım terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	boughday deuymék	buğday döymek	buğday dövmek	T.+T.	battre le blé	37b
2.	tchift surmék	çift sürmek	çift sürmek	F.+T.	cultiver	103a
3.	natas étmék	natas etmek	nadasa bırakmak	R.+T.	défricher	111b
4.	némlak topraghe mahsouldar étmék	nemlak toprağı mahsuldar etmek	akaçlamak	(F.)T.+T.+ A.+F.+T.	drainer	141a
5.	tertel dévchirmék	tırtıl devşirmek	tırtıl devşirmek	T.+T.	écheniller	147b
6.	aghadj kourtlarene kermak	ağac kurtlarını kırmak	ağac kurtlarını kırmak	T.+T.+T.		
7.	ékin ékmék	ekin ekmek	ekin ekmek	T.+T.	ensemencer	162b
8.	tokhoum ékmék	tohum ekmek	tohum ekmek	F.+T.	ensemencer	162b
9.	bachak dévchirmék	başak devşirmek	hasat etmek	T.+T.	glaner	192b
10.	surgu surmék	sürgü sürmek	sürgü sürmek	T.+T.	herser	200b
11.	filis vérmék	filis vermek	filizlenmek	R.+T.	lever	234b
12.	boy atmak	boy atmak	boy atmak	T.+T.		
13.	mahsoul toplamak	mahsul toplamak	hasat etmek	A.+T.	récolter	343b
14.	boughday savourmak	buğday savurmak	harman savurmak	T.+T.	vanner	428b
15.	bagh bozmak	bağ bozmak	bağ bozmak	F.+T.	vendanger	430b
16.	asma boudamak	asma budamak	asma budamak	T.+T.	tailler le vigne	437b

Sözlükte birleşik fiil yapısında 16 Türkçe tarım terimi tespit edilmiştir. Bu birleşik fiiller arasında *çift, natas, tohum, filis, mahsul, bağ* gibi isim unsuru alıntı sözcükler de yer almaktadır. Bu durum yabancı kökenli birçok sözün halka mal olduğunu, içselleştirildiğini göstermektedir.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Tarım Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Tarım Terimi Sayısı: 95			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		29	%30,5
Türemiş yapılı		22	%23,1
Birleşik Yapılı	İsim tamlaması	21	%22,1
	Sıfat tamlaması	6	%6,3
	Yabancı Tamlama	1	%1
	Birleşik Fiil	16	%16,8

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Tarım Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	6	0	0	0	0	0	6	%6,3
Farsça	8	0	0	0	1	0	9	%9,4
Rumca	3	0	0	0	0	0	3	%3,1
Türkçe	12	22	21	6	0	16	77	%81

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 95 Türkçe tarım terimi tespit edilmiştir. Eser genelinde tespit edilen tarım terimlerinde türetme, isim tamlaması, sıfat tamlaması, birleşik kelime gibi Türkçenin farklı söz üretme imkânları kullanılarak meydana getirilmiş terimlerin oranı %81, yabancı kökenli terimlerin oranı ise %19'dur. Bu durum halkın gündelik yaşamında önemli yer tutan alanlarda dilin ihtiyaç duyduğu söz ve terimleri kendi imkânlarını kullanarak karşılama yoluna gittiğini göstermektedir.

Bir terim alanı halkta kendine ne kadar geniş bir yer buluyorsa, günlük hayata ne kadar yakınsa o alanda yabancı kökenli sözler, özellikle yabancı tamlamalar daha az görülmektedir. Tarım alanının halkın büyük bir kesiminin geçim kaynağı, devletin önemli bir gelir kaynağı olduğu düşünülürse bu alanın halkla iç içe olduğu çok kolay anlaşılabilir. Nitekim bunun sonucu olarak da tarımla ilgili sözlerde yabancı dillerin etkisinin Osmanlı Türkçesinde çok az olduğu tespit edilmiştir

Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan Rumca kökenli sözler / terimler Batı dillerinin Osmanlı Türkçesindeki etkisini göstermez. Her ne kadar Rumca bir Batı dili olsa da Anadolu'da Osmanlı tebaasının konuştuğu dillerden biridir. Bundan dolayı Rumca kökenli sözcükleri Batı kökenli saymamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Calfa Sözlüğü'nde geçen tarım terimlerinin büyük bir bölümü Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Bu durum tarım gibi halkın büyük bir kısmını ilgilendiren alanlarda kullanım bulan sözlerin dilden düşmesinin, değişmesinin çok zor olduğunu göstermektedir.

Eserde geçen *kavunluk, buğdaylık, pirinçlik* gibi sözler Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. Türemiş yapılı bu sözlerin yerine günümüz Türkçesinde isim tamlaması kuruluşundaki *kavun tarlası, buğday tarlası* ve *pirinç tarlası* sözleri kullanılmaktadır. Yine sözlükte yer alan *toprak sürgüsü, ağac kışlası* gibi sözler Osmanlı Türkçesi söz varlığında olup Türkiye Türkçesinde yer almaz. Bu sözlerin yerine günümüz Türkçesinde *tapan* ve *sera* sözleri kullanılmaktadır. Özellikle günümüz Türkçesinde kullanılan İtalyanca kökenli *sera* sözcüğünün yerine Osmanlı Türkçesinde *ağac kışlası* sözünün kullanılıyor olması Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan sözlerin karşılanmasında, başka dillerden alıntı yapmak yerine dilin kendi imkânlarının kullanılmaya çalışıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Calfa Sözlüğü'nde *biçin / harman, güllük / gülistan, ekin / mezruat, ekilmiş / mezru, ağac dikimi / gars, orak / bıçkı, sedd / bend, devşirmek / mahsul toplamak, anız / buğday sapı* gibi farklı yapılarda yakın anlamlı birçok tarım terimi yer almaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin söz varlığının büyüklüğünü, anlatım zenginliğini ve ifade gücünü gösteren önemli ipuçlarından biridir.

21. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE TİCARET TERİMLERİ

İktisat Terimleri Sözlüğü'nde ticaret, kâr elde etmek amacıyla yapılan alım satın etkinliği olarak tanımlanmaktadır (2011: 411). Kazanç amacıyla yapılan bütün üretim, alım, satım, kiralama gibi faaliyetler ticaretin kapsamına girer.

Toplum içinde yaşayan insanların ihtiyaçları, daha iyi ve rahat yaşama istekleri birçok iş alanının, iş kolunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. İnsanlar bir taraftan üretirken bir taraftan da tüketerek farkında olmadan büyük bir ticaret alanı oluşturmuştur.

Toplumda, sosyal hayatta olan biten her şey bir şekilde dilde kendini göstermektedir. Toplumdaki ticari faaliyetlerle doğru orantılı olarak dilde de ticaretle ilgili birçok söz kendine yer bulmuştur. Osmanlının güçlü ve büyük bir imparatorluk olduğu göz önünde bulundurulursa devletin çok canlı bir ticari hayata sahip olduğu gerçeği ortaya çıkar.

Calfa Sözlüğü'nde Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait çok sayıda ticaret terimi yer almaktadır. Bu terimler yapısına ve dil kökenine göre incelenerek sınıflandırılmıştır.

21.1. Basit Yapılı Türkçe Ticaret Terimleri

Kök hâlinde bulunan, yapım eki almamış terimlere basit yapılı terimler denir. Bu terimler ya dilin temel söz varlığında bulunan sözlerden ya da alıntılardan oluşur. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen basit yapılı Türkçe ticaret terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	mustédjir	müstecir	kiracı	A.	abonné	2b
2.	abona	abona	abone	FR.		
3.	muchtéri	müşteri	müşteri	A.	acquéreur	6a
4.	ish	iş	iş	T.	acte	6a
5.	amél	amel	amel	A.		
6.	sénéd	sened	senet	A.	acte	6a
7.	heudjét	höcet	senet	A.		
8.	hissé	hisse	hisse	A.	action	6a
9.	ésham	esham	hisseler	A.		
10.	chérik	şerik	şerik	A.	actionnaire	6a
11.	bach	baş	acyo, akçe başı	T.	agio	9a
12.	irad	irad	irat	A.	apanage	17a

13.	para	para	para	F.	argent	20b
14.	bakeyé	bakıye	bakiye	A.	arrérages	21b
15.	péy	pey	pey, teminat	F.	arrhes	22a
16.	séhim	sehim	hisse senedi	A.	assignat	24a
17.	chirkét	şirket	şirket	A.	association	24b
18.	ortak	ortak	ortak	T.	associé	24b
19.	kiarguiah	kârgâh	atölye	F.	atelier	25b
20.	mulk	mülk	mülk	A.	bien-fonds	40b
21.	émlak	emlak	emlak	A.		
22.	akarét	akaret	akar	A.		
23.	djévhér	cevher	cevher	A.	bijon	41a
24.	djévahir	cevahir	cevahir	A.	bijoux	41a
25.	mudjévhér	mücevher	mücevher	A.		
26.	bono	bono	bono	İ.	billet à ordre	41a
27.	borsa	borsa	borsa	İ.	bourse	47b
28.	dukkian	dükkân	dükkân	A.	boutique	47b
29.	kahvé	kahve	kahve	A.	café	52b
30.	ich	iş	sahte	T.	camelotte	54a
31.	ana	ana	sermaye, ana mal	T.	capital	55b
32.	kerat	kırat	kırat	A.	carat	56b
33.	kérvan	kervan	kervan	F.	caravane	56b
34.	réhin	rehin	rehin	A.	cautionnement	59a
35.	trampa	trampa	takas	R.	change	62b
36.	kambio	kambio	kambiyo	İ.		
37.	politcha	poliça	poliçe	İ.	lettre change	62b
38.	yuk	yük	yük	T.	charge	63b
39.	hamoulé	hamule	gemi yükü	A.	chargement	63b
40.	muttédjér	müttecer	tüccar	A.	commérçant	75a
41.	tidjarét	ticaret	ticaret	A.	commerce	75a
42.	siparich	sipariş	sipariş	F.	commission	75b
43.	comicion	comisyon	komisyon	FR.		
44.	méémouriét	meemuriyet	memuriyet	A.		
45.	komiciona	komisyona	komisyon ücreti	FR.	commission	75b

46.	kompirmisso	kompirmisso	mukavele senedi	FR.	compromis	78a
47.	mouhacébé	muhasebe	muhasebe	A.	comptabilité	78a
48.	péchin	peşin	peşin	F.	comptant	78a
49.	nakd	nakd	nakit	A.		
50.	nakdén	nakden	nakden	A.		
51.	muahédé	müahede	konkordato	A.	concordat	79a
52.	kavl	kavl	kontrat	A.	contrat	87a
53.	moukavélé	mukavele	mukavele	A.		
54.	téahhud	teahhüd	taahhüt	A.		
55.	kontrato	kontrato	kontrat	FR.		
56.	djiziyé	ciziye	vergi	A.	contribution	88b
57.	iané	iane	vergi, yardım	A.		
58.	matloub	matlub	alacak	A.	créance	98b
59.	rivadj	rivac	satış, sürüm	A.	débit	105b
60.	dinar	dinar	dinar	A.	dénier	116b
61.	khardj	harc	harç	A.	dépens	118a
62.	méçarif	mesarif	giderler	A.		
63.	masraf	masraf	masraf	A.	dépense	118a
64.	médfouat	medfuat	giderler	A.	les dépenses	118a
65.	émanét	emanet	depozito	A.	dépôt	118b
66.	bordj	borc	borç	T.	dette	127a
67.	déyn	deyn	borç	A.		
68.	dolar	dolar	Dolar	Ö.İ.	dollar	137b
69.	vakef	vakıf	vakıf	A.	dotation	139b
70.	gueumruk	gömrük	gümrük	R.	douane	139b
71.	drakhmi	drahmi	Drahmi	Ö.İ.	drachme	141a
72.	hakk	hakk	alacak	A.	dû	142b
73.	doukat	dukat	Venedik akçesi	Ö.İ.	ducat	142b
74.	mubadélé	mübadele	takas	A.	échange	146b
75.	tchértché	çerçe	koltuk dükkânı	T.	échoppe	148a
76.	idaré	idare	iktisat	A.	économie	149b
77.	nizam	nizam	yönetim	A.		
78.	térkib	terkib	düzen	A.		

79.	révadj	revac	sürüm	A.	écoulement	150a
80.	ichtira	iştira	satın alma	A.	emplette	158b
81.	istikraz	istikraz	borçlanma	A.	emprunt	159b
82.	karz	karz	borç	A.		
83.	ariét	ariyet	borç	A.		
84.	mézat	mezat	mezat	A.	encan	160a
85.	zahrié	zahriye	ciro	A.	endossement	161a
86.	ténzil	tenzil	indirim	A.	escompte	166b
87.	éskonto	eskonto	iskonto	İ.		
88.	mursil	mürsil	mal gönderici	A.	expéditeur	172a
89.	fabrika	fabrika	fabrika	İ.	fabrique	173b
90.	fatoura	fatura	fatura	İ.	facture	174b
91.	maliyé	maliye	maliye	A.	finances	180b
92.	florin	florin	Florin	Ö.İ.	florin	181b
93.	toprak	toprak	toprak	T.	fonds	182b
94.	franka	franka	Frank	Ö.İ.	franc	185a
95.	maach	maaş	maaş	A.	gages	188a
96.	kéfalét	kefalet	kefalet	A.	garantie	189a
97.	guiné	gine	Gine[1]	Ö.İ.	guinée	197b
98.	lira	lira	lira	İ.		
99.	tézéyud	tezeyüd	arttırma	A.	hausse	199b
100.	istighlal	istiğlal	rehin	A.	hypothèque	205a
101.	tazmin	tazmin	tazmin	A.	indemnité	213a
102.	faïz	faiz	faiz	A.	intérêt d'argent	221b
103.	guzéchdé	güzeşde	faiz	F.		
104.	khan	han	han	F.	kan	229a
105.	kopék	kopek	Kopek[2]	Ö.İ.	kopeck	229a
106.	kraïtchar	krayçar	Krayçar[3]	Ö.İ.	kreutzer	229a
107.	ghourama	gurama	tasfiye	A.	liquidation	237a
108.	kira	kira	kira	A.	location	238b
109.	idjaré	icare	icare	A.		

[1] İngiliz lirası
[2] Rus para birimi
[3] Eski Alman parası

110.	mal	mal	mal	A.	marchandise	246b
111.	mata	mata	meta	A.		
112.	émtia	emtia	emtia	A.	marchandises	246b
113.	émval	emval	emval	A.		
114.	oudjouz	ucuz	ucuz	T.	à bon marché	247a
115.	aktché	akçe	akçe	T.	monnaie	260a
116.	méskuké	mesküke	meskûkat	A.		
117.	sikké	sikke	sikke	A.		
118.	ihtikiar	ihtikâr	tekel	A.	monopole	260b
119.	navloun	navlun	navlun	R.	naulage	268b
120.	mangher	mangır	mangır	A.	obole	275b
121.	poul	pul	pul	F.		
122.	tédiyé	tediye	ödeme	A.	paiement	286a
123.	kaïmé	kayme	kâğıt para	A.	papier-monnaie	288b
124.	mucharik	müşarik	ortak	A.	participant	292a
125.	hisséménd	hissemend	ortak	K.		
126.	mucharékét	müşareket	ortaklık	A.	participation	292a
127.	bérat	berat	patent	A.	patente	294a
128.	paténta	patenta	patent	FR.		
129.	éda	eda	eda	A.	payement	295b
130.	badj	bac	baç, gümrük vergisi	F.	péage	296a
131.	dirhém	dirhem	dirhem	A.	poids	311b
132.	tébrié	tebrie	borçtan kurtarma	A.	quittance	335a
133.	téméssuk	temessük	senet	A.	reconnaissance	344a
134.	tahsil	tahsil	tahsil	A.	recouvrement	344b
135.	tahvil	tahvil	tahvil	A.	réçu	345a
136.	djaïzé	caize	caize	A.	redevance	345b
137.	kéfil	kefil	kefil	A.	répondant	354b
138.	mukiafat	mükâfat	mükâfat	A.	rétribution	359a
139.	moukabélé	mukabele	mukabele	A.		
140.	roubli	rubli	Ruble	Ö.İ.	rouble	364b
141.	karbon	karbon	Karbon	Ö.İ.		
142.	euléfé	ölefe	ulufe	A.	salaire	368b

143.	udjrét	ücret	ücret	A.	salaire	368b
144.	alten	altın	altın sikke	T.	sequin	377a
145.	zamin	zamin	kefil	A.	solidaire	383a
146.	mutékéffil	mütekeffil	sıralı kefil	A.		
147.	imdadiyé	imdadiye	destekleme	A.	subvention	393a
148.	kabala	kabala	götürü, toptan	A.	tâche	400a
149.	tarifé	tarife	tarife	A.	tarif	402a
150.	narkh	narh	narh	F.	taux	402b
151.	fiyét	fiyet	fiyat	A.		
152.	taksit	taksit	taksit	A.	terme	406b
153.	tamgha	tamga	damga	T.	timbre	409a
154.	hévalé	hevale	havale	A.	transmission	417a
155.	kharadj	harac	haraç	A.	tribut	419b
156.	salian	salyan	salyan	F.		
157.	mahsoulat	mahsulat	ürün	A.	usufruit	426a
158.	méblagh	meblağ	meblağ	A.	valeur	427b
159.	noukoud	nukud	nakit paralar	A.		
160.	mébi	mebi	satılmış mal	A.	vendu	431a
161.	furoukht	füruht	satış	F.	vente	432a
162.	béy	bey	satış	A.		
163.	djiro	ciro	ciro	İ.	virement	439a

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 163 Türkçe ticaret terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin büyük bir kısmı Arapça kökenlidir. Basit yapılı ticaret terimlerinin %66'dan fazlası Arapça kökenlidir. Lewis, Osmanlı Türkçesinde Arapça kökenli sözcüklerin yoğunluğunun, Arapçadan alınan kelimelerin kendileriyle beraber bütün ailelerini de getirmelerinden kaynaklandığını söylemektedir (2015: 16). *Müstecir, müttecer, ticaret; şerik, şirket, müşarik, müşareket; cevher, cevahir, mücevher* örneklerinde de görüleceği üzere aynı köklerden gelen birçok sözcük Osmanlı Türkçesi söz varlığında kendine yer bulmuştur.

Arapça kökenli sözcüklerin yanında *abona, komisyona, fatura, eskonto, navlun* gibi Batı dillerinden Türkçeye geçen 20'den fazla ticaret terimi yer almaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde sadece Arapça ve Farsça gibi Doğu dillerinden değil, gerektiğinde Fransızca, İtalyanca ve Rumca gibi Batı dillerinden de alıntılar yapıldığını göstermektedir.

Eserde geçen *baş, iş, ana, tamga* gibi Türkçenin temel söz varlığında yeri olan sözcüklerin anlam genişlemesiyle ticari terim değeri kazanmış olması dikkat çekmektedir. *Baş* terimi günümüz Türkçesinde *acyo; iş* terimi hem *ticari alışveriş, anlaşma* hem de *sahte, kalp para; ana* terimi ise *sermaye* anlamına gelen sözlerdir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde kelime türetme, birleştirme, alıntılama gibi yolların yanında dildeki mevcut sözcüklere yeni anlamlar yüklenerek ihtiyaç duyulan terimlerin karşılandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı *müstecir / abona, iş /amel, sened / höcet, hisse / esham, mülk / emlak / akaret, cevahir / mücevher, peşin / nakd, kavl / mukavele / teahhüd / kontrato, borc / deyn, tenzil / eskonto, kira / icare* gibi yakın anlamlı pek çok ticaret terimi yer almaktadır. *"Uygar ulusların dillerinde kimi varlıklar, kavramlar, en ince ayrıntılarına göre yakın anlamlı sözcüklerle, çeşitli yollarda anlatılabilmektedir."* (Gencan, 2007: 566). Bu anlamda yakın anlamlı sözler dillerin zenginliğinin bir ölçüsüdür. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan bu yakın anlamlı terimler de Osmanlı Türkçesinin zenginliği hakkında önemli bir gösterge kabul edilebilir.

21.2. Türemiş Yapılı Türkçe Ticaret Terimleri

Türkçede kök, gövde ve birleşik sözcüklere yapım ekleri getirilerek meydana getirilmiş çok sayıda söz ve terim vardır. *Calfa Sözlüğü*'nde de türemiş yapılı birçok ticaret terimi tespit edilmiştir. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

21.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Ticaret Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde fiil veya isim kök ve gövdelerinden türemiş birçok Türkçe ticaret terimi yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki ticaret terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	aledje	alıcı	alıcı	T.	acquéreur	6a
2.	arpalek	arpalık	arpalık	T.	apanage	17a
3.	ortaklek	ortaklık	ortaklık	T.	association	24b
4.	variyét	variyet	variyet	T.	avoir	31b
5.	olane	olanı	mal	T.		
6.	déyich	deyiş	takas	T.	change	62b

7.	béhalelek	behalılık	pahalılık	(F.)T.	cherté	65b
8.	esmarlama	ısmarlama	ısmarlama	(F.)T.	commande	74b
9.	aladjak	alacak	alacak	T.	créance	98b
10.	véréciyé	veresiye	veresiye	T.	à crédit	98b
11.	satma	satma	satma	T.	débit	105b
12.	surmé	sürme	sürme	T.		
13.	satedje	satıcı	satıcı	T.	débitant	105b
14.	bordjlou	borclu	borçlu	T.	débiteur	105b
15.	guélir	gelir	gelir	T.	dotation	139b
16.	vérgui	vergi	vergi	T.	droit	141b
17.	akech	akış	akış	T.	écoulement	150a
18.	suruch	sürüş	sürüş	T.		
19.	satech	satış	satış	T.		
20.	eudundj	ödünc	ödünç	T.	emprunt	159b
21.	gueuturu	götürü	götürü	T.	à forfait	183a
22.	kiradje	kiracı	kiracı	(A.)T.	locataire	238b
23.	pazarlek	pazarlık	pazarlık	(F.)T.	marché	247a
24.	oudjouzlouk	ucuzluk	ucuzluk	T.	le bon marché	247a
25.	sounan	sunan	açık artırmacı	T.	offrant	278b
26.	eudémé	ödeme	ödeme	T.	paiement	286a
27.	hissédarlek	hissedarlık	hissedarlık	(A.+F.)T.	participation	292a
28.	vérédjék	verecek	verecek	T.	dette passive	293b
29.	bératle	beratlı	patentli	(A.)T.	patenté	294a
30.	paténtale	patentalı	patentli	(FR.)T.		
31.	eudénédjék	ödenecek	ödenecek	T.	remboursable	350a
32.	zararena	zararına	zararına	(A.)T.	vendre à perte	431a
33.	béhale	behalı	pahalı	(F.)T.	vendrecher	431a
34.	satelmech	satılmış	mebi, satılmış	T.	vendu	431a
35.	tchévirmé	çevirme	virman	T.	virement	439a
36.	deundurmé	döndürme	virman	T.		

Calfa Sözlüğü'nde isim ve fiil kök ve gövdelerinden türemiş 36 Türkçe ticaret terimi tespit edilmiştir. Eserin geneline bakıldığında isim tamlaması yapısındaki terim sayısı-

nın türemiş yapılı terim sayısından nerdeyse iki kat fazla olduğu görülür. Fakat ticaret terimlerinde bu oranın böyle olmadığı görülmektedir.

Eserde yer alan *akış, sürüş, sunan, çevirme*, *döndürme* gibi terimlerin Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlar olduğu, Türkiye Türkçesinde ticaret terimi olarak kullanılmadığı dikkat çekmektedir.

Sözlükte geçen *variyet* sözü Türkçe bir kök ve Arapça bir ekten meydana gelmiş bir terim olarak dikkat çekmektedir. Muhtemelen bu terimden analoji ile oluşmuştur. Bu şekildeki melez yapılar Osmanlı Türkçesinde az da olsa görülmektedir. Yine sözlükte yer alan *zararına* sözünde de çekim ekinin kalıplaşarak bir yapım eki gibi kullanıldığı görülmektedir. Bu şekildeki yapılar da söz ve terim ihtiyacını karşılamak için dilde başvurulan kelime türetme yollarından biri olarak düşünülebilir.

21.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Ticaret Terimleri

Türkçe, birleşik yapılı sözcüklere de yapım ekleri getirilerek ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanabildiği üretken bir dildir. *Calfa Sözlüğü*'nde bu şekilde türetilmiş azımsanamayacak sayıda ticaret terimleri yer almaktadır. Sözlükte geçen bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	késb ididji	kesb idici	müşteri	(A.+T.)T.	acquéreur	6a
2.	alechverichli	alışverişli	satıcı, tacir	(T.+T.)T.	commérçant	75a
3.	saten alma	satın alma	iştira	(T.+T.)T.	emplette	158b
4.	mal yollayan	mal yollayan	mal yollayan	(A.+T.)T.	expéditeur	172a
5.	élé guétirmé	ele getirme	tahsil	(T.+T.)T.	recouvrement	344b
6.	éda olounadjak	eda olunacak	ödenecek	(A.+T.)T.	remboursable	350a
7.	téslim étmé	teslim etme	teslim etme	(A.+T.)T.	remise	350b
8.	djévab vérén	cevab veren	kefil	(A.+T.)T.	répondant	354b
9.	kiar gueuzédidji	kâr gözedici	vurguncu	(F.+T.)T.	spéculateur	390a
10.	tédbirlér kouran	tedbirler kuran	spekülatör	(A.+T.)T.		
11.	narkh késmé	narh kesme	vergilendirme	(F.+T.)T.	taxation	402b
12.	déftér toutma	defter tutma	defter tutma	(F.+T.)T.	tenue de livres	406a
13.	akhéré guétchirmé	ahere geçirme	havale	(A.+T.)T.	transmission	417a

14.	vérgui vérén	vergi veren	mükellef	(T.+T.)T.	tributaire	420a
15.	bédéli alenmech	bedeli alınmış	bedeli alınmış	(A.+T.)T.	valeur reçue	428a
16.	déyér béhacena	deyer behasına	maliyetine	(T.+F.)T.	vendre àprix coûtant	431a

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözlerden türetilmiş 16 Türkçe ticaret terimi tespit edilmiştir. Bunlardan *kesb idici, kâr gözedici, vergi veren, bedeli alınmış* gibi terimler sıfat-fiil ekleriyle; *ele getirme, defter tutma, narh kesme, ahere geçirme* gibi terimler de isim-fiil ekleriyle türetilmiştir.

Sözlükte yer alan bütün ticaret terimleri içinde türemiş yapılı terimlerin oranı %13'ten fazladır. Bir terim alanı halka ne kadar yakınsa, günlük hayatla ne kadar yakın ilişkiliyse o alanda türemiş yapılı terimlerin oranı daha fazla olmaktadır.

Türkçede isim ve sıfat tamlamaları dışında birleşik kelimelerle yeni terim üretmek, kalıcı isim yapmak pek yaygın değildir. Fakat Osmanlı Türkçesinde dilin imkânları kullanarak ihtiyaç duyulan terimleri karşılama, yabancı kökenli sözcüklere veya terimlere Türkçe karşılıklar bulma düşüncesi, farklı yapıda birçok terimin ortaya çıkmasını sağlamıştır. *"Dilin başlıca yasalarından biri, sürekli bir değişme ve gelişme içinde bulunan bir varlık oluşudur."* (Aksan, 1998, 1. Cilt: 82). *Calfa Sözlüğü*'nde farklı yapılarda birçok terimin geçmesi şüphesiz Osmanlı Türkçesinin sürekli bir değişme ve gelişme içinde olduğunu gösteren bir durumdur.

Calfa Sözlüğü'nde *kesb idici / müşteri, ele getirme / tahsil, cevab veren / kefil, ahere geçirme / havale, vergi veren / mükellef* gibi örneklerinde olduğu gibi birleşik sözlerden türemiş terimlerle yabancı kökenli terimlere Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır.

Yine aynı şekilde eserde geçen *kâr gözedici* ve *tedbirler kuran* terimleri günümüz Türkçesindeki *spekülatör / vurguncu* sözünü karşılayan Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlardır.

21.3. Birleşik Yapılı Türkçe Ticaret Terimleri

Türkçede yeni kavramları karşılamak için kelime türetmenin yanında kelime birleştirme de çok sık kullanılan bir yöntemdir. *Calfa Sözlüğü*'nde isim tamlaması, sıfat tamlaması,

yabancı tamlama gibi farklı yapılarda birçok ticaret terimi geçmektedir. Bu terimler aşağıda ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

21.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri

İsim tamlamaları iki ismin birbirine iyelik ekiyle bağlandığı tamlamalardır. Bu yapılar yeni söz ve terim üretmeye çok elverişlidir. *Calfa Sözlüğü*'nde de isim tamlaması yapısında birçok ticaret terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	éda téskéréci	eda teskeresi	makbuz	A.+A.	acquit	6a
2.	ibra sénédi	ibra senedi	alındı	A.+A.		
3.	posta parace	posta parası	posta parası	İ.+F.	affranchissement d'une	8b
4.	posta résmi	posta resmi	posta parası	İ.+A.		
5.	évrake mirié alechvérichi	evrakı miriye alışverişi	borsa oyunu	A.+A.+ T.+T.	agiotage	9a
6.	évraké miriyé matrabaze	evrakı miriye matrabazı	borsacı	A.+A.+F.	agioteur	9a
7.	politcha kéfaléti	poliça kefaleti	aval	İ.+A.	aval	29b
8.	idjaré sénédi	icare senedi	kira sözleşmesi	A.+A.	bail	33a
9.	béha énméçi	beha enmesi	ucuzluk	F.+T.	baisse	33b
10.	bérbér dukkiane	berber dükkânı	berber	F.+A.	boutique de barbier	35b
11.	ékmékdji dukkiane	ekmekci dükkânı	ekmek fırını	T.+A.	boulangerie	46b
12.	alten ayare	altın ayarı	kırat	T.+A.	carat	56b
13.	tach odjaghe	taş ocağı	taş ocağı	T.+T.	carrière	57a
14.	kéfalét aktchéci	kefalet akçesi	depozito	A.+T.	cautionnement	59a
15.	aktché bache	akçe başı[1]	kambiyo	T.+T.	change	62b
16.	guémi yuku	gemi yükü	gemi yükü	T.+T.	chargement	63b
17.	kirédj odjaghe	kirec ocağı	kireç ocağı	F.+T.	chaufour	65a
18.	komissiondjou hakke	komissiyoncu hakkı	yüzdelik	(FR.)T.+A.	commission	75b
19.	moukavélé sénédi	mukavele senedi	kontrat	A.+A.	compromis	78a
20.	hamoulé téskéréci	hamule teskeresi	taşıma belgesi	A.+A.	connaissement	82a
21.	gumuch damghace	gümüş damgası	kontrol damgası	T.+T.	contrôle	88b

[1] Para değişiminde alınan ya da verilen işlem harcı

22.	déyér béhace	deyer behası	maliyet	T.+F.	prix coûtant	96b
23.	ibra kiaghede	ibra kâğıdı	ibraname	A.+F.	décharge	107a
24.	gueumruk résmi	gömrük resmi	gümrük vergisi	R.+A.	droit de douane	139b
25.	tchoukadje kiarkhanéci	çukacı kârhanesi	dokumahane	(F.)T.+ F.+F.	draperie	141b
26.	koltouk dukkiane	koltuk dükkânı	koltuk dükkânı	T.+A.	échoppe	148a
27.	bakkal dukkiane	bakkal dükkânı	bakkal	A.+A.	épicerie	164b
28.	pondjtchou dukkiane	poncçu dükkânı	punççu dükkânı[1]	(FR.)T.+A.	estaminet	167b
29.	tidjarét mahale	ticaret mahalı	dükkân	A.+A.	établissement	167b
30.	démirdji odjaghe	demirci ocağı	demirci ocağı	T.+T.	forge	183a
31.	nalband dukkiane	nalband dükkânı	nalbant dükkânı	A.+A.	forge	183a
32.	bazar yéri	bazar yeri	hal	F.+T.	halle	198b
33.	baha artmace	baha artması	zam	F.+T.	hausse	199b
34.	yun émtiace	yün emtiası	yapağı	T.+A.	lainage	230b
35.	kitabdje dukkiane	kitabcı dükkânı	kitabevi	(A.)T.+A.	librairie	235b
36.	bézdji dukkiane	bezci dükkânı	manifatura dükkanı	(A.)T.+A.	lingerie	237a
37.	fransez altene	fransız altını	Fransız altını	Ö.İ.+T.	louis	239b
38.	hévalé kiaghede	hevale kâğıdı	havalename	A.+F.	mandat	245a
39.	mérmér madéni	mermer madeni	mermer ocağı	A.+A.	marbrière	246b
40.	bazirguian guémici	bazirgân gemisi	ticaret gemisi	F.+T.	navire marchand	246b
41.	tudjdjar séfinéci	tüccar sefinesi	ticaret gemisi	A.+A.		
42.	bazirguian male	bazirgân malı	emtia	F.+A.	marchandise	246b
43.	at pazare	at pazarı	at pazarı	T.+F.	marché aux chevaux	247a
44.	kazéz dukkiane	kazez dükânı	tuhafiye dükkânı	A.+A.	mercerie	253a
45.	kazéz matahe	kazez matahı	ip, kumaş	A.+A.		
46.	guhértchilé madéni	güherçile madeni	güherçile maden ocağı	F.+A.	nitrière	271a
47.	tohafdje dukkiane	tohafcı dükkânı	tuhafiye dükkânı	(A.)T.+A.	magasin de nouveauté	273b
48.	guémidji male	gemici malı	tapon mal	T.+A.	pacotille	286a

[1] Eskiden punç satılan, punç içilen yer, bir nevi gazino.

49.	kiagheddje dukkiane	kâğıdcı dükkânı	kağıtçı dükkânı	(F.)T.+A.	papeterie	288b
50.	miskdji dukkiane	miskci dükkânı	parfümeri	(A.)T.+A.	parfumerie	290b
51.	guétchid avaïdi	geçid avaidi	geçmelik	T.+A.	péage	296a
52.	izin téskéréci	izin teskeresi	permi	A.+A.	permis	300b
53.	balek pazare	balık pazarı	balık pazarı	T.+F.	poissonnerie	312a
54.	sikourta sénédi	sikurta senedi	poliçe	İ.+A.	police	312b
55.	chékér tasfiyékhanéci	şeker tasfiyehanesi	şeker rafinerisi	F.+A.+F.	raffinerie	337a
56.	achdje dukkiane	aşcı dükkânı	lokanta	T.+A.	restaurant	357b
57.	para téslimi	para teslimi	havale	F.+A.	remise	350b
58.	aktché irsale	akçe irsalı	havale	T.+A.		
59.	kébabdje dukkiane	kebabcı dükkânı	kebapçı dükkânı	(A.)T.+A.	rôtisserie	364b
60.	guhértchilé fabrikace	güherçile fabrikası	güherçile fabrikası	F.+.İ.	salpêtriere	369a
61.	saboun kérkhanéci	sabun kerhanesi	sabunhane	A.+F.+F.	savonnerie	372a
62.	hémrihté hourouf tabkhanéci	hemrihte huruf tabhanesi	tabhane[1]	F.+A.+ A.+F.	stéréotypie	391a
63.	tidjarét ahdnaméci	ticaret ahdnamesi	sözleşme	A.+A.+F.	traité de commerce	415b
64.	alten véznéci	altın veznesi	kuyumcu terazisi	T.+A.	trébuchet	418b
65.	iradat mutéçarrufi	iradat mütesarrüfi	hak sahibi	A.+A.	usufruitier	426b
66.	mahsoulat mutéçarrufi	mahsulat mütesarrüfi	hak sahibi	A.+A.		

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında 66 Türkçe ticaret terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin hepsi belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

İsim tamlaması yapısındaki ticaret terimlerinde yabancı kökenli sözcüklerin ağırlığı göze çarpmaktadır. *Eda, teskere, ibra, matrabaz, sikurta, kazzez, matah, hamule, gömrük* gibi yabancı kökenli 100'e yakın sözcük isim tamlaması içinde yer almaktadır. Hatta yabancı tamlama yapısındaki bazı sözler de isim tamlaması yapısında kullanılmıştır. Mesela *evrakı miriye alışverişi, evrakı miriye matrabazı* terimlerinde tamlayan, yabancı tamlama yapısında bir sözdür. Bu durum alıntı sözlerin isim tamlaması yapısı içinde

[1] Harf kalıpları dökümhanesi

kullanılarak Türkçeleştirildiğini, sözcüklerin hangi kökenden, nereden gelirse gelsin, hangi yapıda olursa olsun artık dilin söz hazinesinde yerini aldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan isim tamlaması yapısındaki ticaret terimlerinin çoğu Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu durum özellikle tamlama yapısındaki terimlerin dile tutunmasının, yerleşmesinin biraz daha zor olduğunu göstermektedir.

21.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri

Sıfatlar isimleri nitelik, nicelik, yer, sıra gibi durumlardan niteleyen, belirten sözcüklerdir. Sıfatlar nitelediği, belirttiği adlarla sıfat tamlaması oluşturur. Sıfat tamlamaları isim tamlamaları kadar olmasa da dilde ihtiyaç duyulan söz ve terimleri karşılamaya elverişli yapılardır. *Calfa Sözlüğü'*nde de sıfat tamlaması yapısından birçok Türkçe ticaret terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	guérou kalan bordj	geru kalan borc	bakaya	T.+T.+T.	arrérages	21b
2.	guérou kalmech bordj	geru kalmış borc	bakaya	T.+T.+T.	arrière	22a
3.	péchin para	peşin para	nakit	F.+F.	avance	29b
4.	bayaghe kalb mal	bayağı kalb mal	tapon	T.+A.+A.	camelotte	54a
5.	vérilmich aktché	verilmiş akçe	masraf	T.+T.	débourse	106a
6.	gueuturu pazar	götürü pazar	toptan	T.+F.	à forfait	183a
7.	kharidjdén guélme mal	haricden gelme mal	ithal	A.+T.+A.	importation	208b
8.	guétchér aktché	geçer akçe	geçer akçe	T.+T.	courrante monnaie	260a
9.	raïdj aktché	raic akçe	geçerli para	A.+T.		
10.	guétchméz aktché	geçmez akçe	geçmez para[1]	T.+T.	qui n'a pas cours	260b
11.	édjnas aktché	ecnas akçe	her türlü para	A.+T.	toutes sortes de monnaies	260b
12.	kalb aktché	kalb akçe	sahte para	A.+T.	fausse monnaie	260b
13.	oufak para	ufak para	bozuk para	T.+A.	de la monnaie	260b
14.	nakd aktché	nakd akçe	nakit para	A.+T.	espèces sonnantes	385a

[1] Tedavülde olmayan para

Sözlükte sıfat tamlaması yapısında 14 Türkçe ticaret terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin hepsi niteleme sıfatlarıyla kurulmuştur. Bu durum sıfatlar içinde niteleme sıfatlarıyla kurulan tamlamaların terim üretmeye daha elverişli olduğunu göstermektedir.

Sıfat tamlaması yapısındaki *geru kalan borc, verilmiş akçe, geçer akçe, geçmez akçe* gibi ticaret terimlerinde sıfat olan sözcüklerin, fiillerden sıfat-fiil ekleriyle türetilmiş terimler olduğu dikkat çekmektedir.

21.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde birleşik kelimeler içinde yabancı tamlama yapısında birçok Türkçe ticaret terimi yer almaktadır. Yabancı tamlama yapısındaki bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	salakhané	salahane	mezbaha	A.+F.	abattoir	1b
2.	hissédar	hissedar	hissedar	A.+F.	actionnaire	6a
3.	ténzili béha	tenzili beha	ucuzluk	A.+F.	baisse	33b
4.	birakhané	birahane	birahane	İ.+F.	brasserie	48b
5.	kérpidjkhané	kerpichane	kerpiçhane	T.+F.	briqueterie	49b
6.	toughlakhané	tuğlahane	tuğlahane	R.+F.		
7.	tchamacherkhané	çamaşırhane	çamaşırhane	F.+F.	buanderie	51a
8.	sarfou irad	sarfu irad	bütçe	A.+A.	budget	51a
9.	méykhané	meyhane	meyhane	F.+F.	buvette	51b
10.	sérmayé	sermaye	sermaye	F.+F.	capital	55b
11.	sérmayédar	sermayedar	sermayedar	F.+F.+F.	capitaliste	56a
12.	kérvan séray	kervan seray	kervansaray	F.+F.	caravansérail	56b
13.	tidjarétkhané	ticarethane	ticarethane	A.+F.	comptoir	78a
14.	djiziyéguzar	ciziyegüzar	mükellef	A.+F.	contribnable	88a
15.	ipkhané	iphane	iphane	T.+F.	corderie	91a
16.	kaïmakkhané	kaymakhane	kaymakhane	T.+F.	crémerie	99a
17.	tahsilatou méfsouat	tahsilatu mefsuat	borç tahsili	A.+A.	recettes et dépenses	118a
18.	émanétkhané	emanethane	emanet	A.+F.	dépôt	118b
19.	idaréi mémalik	idareyi memalik	ekonomi yönetimi	A.+A.	économie politique	149b
20.	idaréi zéraat	idareyi zeraat	ziraat yönetimi	A.+A.	économie rurale	149b

21.	kahvékhane	kahvehane	kahvehane	A.+F.	estaminet	167b
22.	ikhràdji émval	ihraci emval	ihracat	A.+A.	exportation	172b
23.	tchinikhané	çinihane	çinihane	F.+F.	faïencerie	174b
24.	iplikkhané	iplikhane	iplikhane	T.+F.	filature	180a
25.	émvali mirié	emvali miriye	kamu malı	A.+A.	finances	180b
26.	deukmékhané	dökmehane	dökmehane	T.+F.	fonderie	182b
27.	démirkhané	demirhane	demirhane	T.+F.	forge	183a
28.	idkhali émtia	idhali emtia	ithal mal	A.+A.	importation	208b
29.	basmakhané	basmahane	basmahane	T.+F.	imprimerie	209a
30.	tabkhané	tabhane	basmahane	A.+F.		
31.	tahsili vérgui	tahsili vergi	vergi tahsilatı	A.+T.	levée des impôts	234b
32.	raïdji méskioukiat	raici meskûkât	para değeri	A.+A.	cours de monnaies	260b
33.	zarbkhané	zarbhane	darbhane	A.+F.	hôtel des monnaie	260b
34.	yédi vahid	yedi vahid	tekel	A.+A.	monopole	260b
35.	akhzouata	ahzuata	alım satım	A.+A.	négoce	269b
36.	kiaghadkhané	kâğadhane	kâğıthane	F.+F.	papeterie	288b
37.	balekkhané	balıkhane	balıkhane	T.+F.	poissonnerie	312a
38.	kaboulnamé	kabulname	kabulname	A.+F.	réçu	345a
39.	sabounkhané	sabunhane	sabunhane	A.+F.	savonnerie	372a
40.	zérmahboub	zermahbub	altın sikke	F.+A.	sequin	377a
41.	ipékkhané	ipekhane	ipekhane	T.+F.	soierie	382b
42.	lira estérlin	lira ısterlin	Sterlin	İ.+Ö.İ.	stérling	391b
43.	ianéti maliyé	ianeti maliye	sübvansiyon	A.+A.	subvention	393a
44.	chékérkhané	şekerhane	şekerhane	F.+F.	sucrerie	393b
45.	débkhané	debhane	tabakhane	A.+F.	tannerie	401a
46.	muroûri émval	mürûri emval	transit	A.+A.	transit	417a
47.	kharadjguzar	haracgüzar	vergi veren	A.+F.	tributaire	420a
48.	kirémidkhané	kiremidhane	kiremithane	R.+F.	tuilerie	423a
49.	hàkke téméttu	hakkı temettü	kâr payı	A.+A.	usufruit	426a
50.	téçarroûfi iradat	tesarrûfi iradat	kâr payı	A.+A.		
51.	kérkhané	kerhane	işletme	F.+F.	usine	426a
52.	bédéli moukabili	bedeli mukabili	karşılığında	A.+A.	valeur reçue	428a

53.	djamkhané	camhane	camhane	F.+F.	verrerie	434a
54.	chichékhané	şişehane	şişehane	F.+F.		
55.	yélkénkhané	yelkenhane	yelkenhane	T.+F.	voilerie	442a

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 55 Türkçe ticaret terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin hepsi Farsça tamlama yapısındadır. Eserde *hane* sözcüğü ile kurulmuş *şekerhane, kiremithane, camhane* gibi 30 civarında ticaret terimi yer almaktadır. Bunlar içinde *iphane, dökmehane, basmahane* gibi 10 terimde Türkçe kökenli sözcüklerin de tamlama yapısı içinde yer aldığı görülmektedir. Büyük ihtimalle bu terimler analoji ile ortaya çıkmıştır. Çok sık olmasa da Osmanlı Türkçesinde bu şekildeki melez yapılarla ihtiyaç duyulan söz ve terimler karşılanmıştır.

Yabancı eklerin veya sözlerin Türkçe kökenli sözcüklerle bir araya gelip yeni sözcük oluşturması sadece Osmanlı Türkçesine özgü bir durum değildir. Günümüz Türkçesinde de *ayrıyeten, kurultay, içsel, dokunmatik, işkolik* gibi melez yapılı sözcüklere rastlanmaktadır. Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de *hane* sözcüğü ile kurulmuş yabancı tamlama yapısındaki terimlerin çok yaygın bir kullanım bulduğu görülmektedir. *Güncel Türkçe Sözlük*'te *hane* sözcüğü ile kurulmuş 150 civarında söz yer almaktadır. Osmanlı Türkçesi söz varlığında görülen böyle sözler ihtiyaç duyulan bir boşluğu doldurduğu için kabul görmüş, halk diline yerleşmiştir.

21.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yer alan birleşik yapılı terimlerin büyük bir kısmı isim türündendir. Fakat ticaret alanında fiil türünden de çok sayıda terimin yer aldığı görülmektedir. Eserde geçen birleşik fiil yapısındaki Türkçe ticaret terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	birdén satmak	birden satmak	toptan satış	T.+T.	vendre en bloc	42b
2.	gueuturu satmak	götürü satmak	toptan satış	T.+T.		
3.	sérmayéyé yatermak	sermayeye yatırmak	para yatırmak	F.+T.	capitaliser	55b
4.	sérmayéyé tchévirmék	sermayeye çevirmek	yatırım yapmak	F.+T.	capitaliser	55b
5.	separech étmék	sıparış etmek	sipariş etmek	F.+T.	charger	63b
6.	hévalé étmék	hevale etmek	havale etmek	A.+T.	charger	63b
7.	mubachir étmék	mübaşir etmek	havale etmek	A.+T.		

8.	djiziyé vérmék	ciziye vermek	vergi vermek	A.+T.	contribuer	88a
9.	vérgui vérmék	vergi vermek	vergi vermek	T.+T.	contribuer	88a
10.	damgha vourmak	damga vurmak	kontrol etmek	T.+T.	contrôler	88b
11.	mézatda satmak	mezatda satmak	mezatda satmak	A.+T.	vendre à l'encan	160a
12.	djiro étmék	ciro etmek	ciro etmek	İ.+T.	endosser	161a
13.	sikké késmék	sikke kesmek	para basmak	A.+T.	frapper de la monnaine	185a
14.	navloun ilé tutmak	navlun ile tutmak	kiralamak	R.+T.	fréter	186a
15.	kiraïé vérmék	kiraye vermek	kiralamak	A.+T.		
16.	istighlal étmék	istiglal etmek	ipotek etmek	A.+T.	hypothéquer	205b
17.	réhin komak	rehin komak	rehin koymak	A.+T.		
18.	mal guétirmék	mal getirmek	ithal etmek	A.+T.	importer	208b
19.	idkhal étmék	idhal etmek	ithal etmek	A.+T.		
20.	sikké vourmak	sikke vurmak	para basmak	A.+T.	monnayer	260b
21.	sikké basmak	sikke basmak	para basmak	A.+T.		
22.	béhace artmak	béhası artmak	pahalılaşmak	F.+T.	renchérir	351b
23.	ortaklek étmék	ortaklık etmek	ortaklık etmek	T.+T.	faire une société	382a
24.	akdi chirkét étmék	akdi şirket etmek	ortaklık kurmak	A.+A.+T.		
25.	ortakleghe bozmak	ortaklığı bozmak	ortaklığı bozmak	T.+T.	rompre la société	382a
26.	féskhi chirkét étmék	feshi şirket etmek	ortaklığı bozmak	A.+A.+T.		
27.	narkh késmék	narh kesmek	vergi koymak	F.+T.	taxer	402b
28.	fiyét komak	fiyet komak	narh koymak	A.+T.		
29.	politcha tchékmék	poliça çekmek	poliçe çekmek	İ.+T.	faire une traite	415b

Eserde birleşik fiil yapısında 29 Türkçe ticaret terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerde yer alan isim unsurlarının da birer terim olduğu görülmektedir. Sadece *birden satmak* terimi-nde yer alan isim ticaret terimi değildir.

Sözlükte geçen Türkçe ticaret terimlerinden *akdi şirket etmek, feshi şirket etmek* birleşik fiillerinde isim unsuru yabancı tamlama yapısındaki bir sözden oluşmaktadır. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki sözlerin de birleşik fiil yapısında yer alarak Türkçeleştiğini göstermektedir.

21.3.5. İkileme Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde ikileme yapısında birkaç Türkçe ticaret terimi yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki ticaret terimleri aşağıda verilmiştir.

1.	déyich dokouch	deyiş dokuş	takas	T.+T.	échange	146b
2.	alech vérich	alış veriş	alışveriş	T.+T.	négoce	269b

Calfa Sözlüğü'nde ikileme yapısında 2 Türkçe ticaret terimi tespit edilmiştir. Bu iki terim de günümüz Türkçesinde kullanılmaktadır.

21.3.6. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Ticaret Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde kısaltma öbeği yapısında Türkçe ticaret terimleri yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki ticaret terimleri aşağıda verilmiştir.

1.	bir biriné kéfil	bir birine kefil	birbirine kefil	T.+T.+A.	solidaire	383a
2.	biri birlériné tékéfful	biri birlerine tekeffül	birbirine kefillik	T.+T.+A.	solidarite	383b

Sözlükte kısaltma öbeği yapısında 2 Türkçe ticaret terimi tespit edilmiştir. Bu iki terim de yaklaşma öbeği yapısındadır.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Osmanlı Türkçesi Ticaret Terimleri			
Eserde Geçen Osmanlı Türkçesi Ticaret Terimi Sayısı: 383			
KELİME YAPISI		**SAYISI**	**ORANI**
Basit Yapılı		163	%42,5
Türemiş Yapılı		52	%13,5
Birleşik Yapılı	İsim Tamlaması	66	%17,2
	Sıfat tamlaması	14	%3,6
	Yabancı Tamlama	55	%14,3
	Birleşik Fiil	29	%7,5
	Diğer	4	%1,0

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Ticaret Terimleri								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	108	0	0	0	0	0	108	%28,1
Farsça	13	0	0	0	40	0	53	%13,8
İtalyanca	9	0	0	0	0	0	9	%2,3
Fransızca	6	0	0	0	0	0	6	%1,5
Rumca	3	0	0	0	0	0	3	%0,7
Diğer	11	0	0	0	0	0	11	%2,8
Türkçe	13	52	66	14	15	33	193	%50,3

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 383 Türkçe ticaret terimi yer almaktadır. Sözlükteki bu ticaret terimlerinin yaklaşık %42'si Arapça ve Farsça kökenlidir. Bunun yanında *abona, komisyona, fatura, eskonto, navlun* gibi Batı dillerinden Türkçeye geçmiş 20'den fazla terim yer almaktadır. Bu terimlerin oranı da %4'ten fazladır. Bu durum Osmanlı Türkçesi ticaret terimlerinde ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça gibi Doğu dillerinden, az da olsa İtalyanca, Rumca ve Fransızca gibi Batı dillerinden de alıntılar yapıldığını göstermektedir.

Eserde geçen *baş, iş, ana, tamga* gibi Türkçenin temel söz varlığında yeri olan sözcükler anlam genişlemesiyle ticari terim değeri kazanmıştır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde türetme, birleştirme, alıntılama gibi yolların yanında dildeki mevcut sözcüklere yeni anlamlar yükleme yoluyla da ihtiyaç duyulan terimlerin karşılandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Eserde türemiş yapılı 50'den fazla Türkçe ticaret terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin bütün ticaret terimleri içindeki oranı %13'ten fazladır. Bir terim alanı halka ne kadar yakınsa, günlük hayatla ne kadar yakın ilişkiliyse o alanda türemiş yapılı terimlerin oranı daha fazla olmaktadır. Ticaret terimlerinde bu durum görülebilmektedir.

Eserde *kesb idici / müşteri, ele getirme / tahsil, cevab veren / kefil, ahere geçirme / havale, bedeli alınmış / bedeli mukabili, vergi veren / cizyegüzar* gibi örneklerde birleşik kelimelerden türetilmiş terimlerle yabancı kökenli terimlerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bu durum *Calfa Sözlüğü*'nde yabancı kökenli terimlere Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışıldığını göstermektedir.

İsim tamlaması yapısındaki ticaret terimlerinde *eda, teskere, ibra, matrabaz, sikurta, kazzez, matah, hamule, gömrük* gibi yabancı kökenli 100'e yakın sözcük geçmektedir. Hatta yabancı tamlama yapısındaki bazı sözler de isim tamlaması yapısında kullanılmıştır. Mesela *evrakı miriye alışverişi* teriminde tamlayan yabancı tamlama yapısında bir sözdür. Bu durum alıntı sözlerin hangi kökenden, nereden gelirse gelsin, hangi yapıda olursa olsun artık dilin söz hazinesinde yerini aldığını göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde yer alan yabancı tamlama yapısındaki ticaret terimlerinin hepsi Farsça tamlama yapısındadır. Bu tamlamalar içinde *iphane, dökmehane, basmahane* gibi birçok terimde Türkçe kökenli sözcüklerin de yer aldığı görülmektedir. Sözlükte yer

alan *variyet* teriminde de yukarıdakine benzer bir durum vardır. Bu terim Türkçe bir kök ve Arapça bir ekten meydana gelmiştir. Bu şekildeki yapılar büyük ihtimalle analoji ile ortaya çıkmıştır. Her ne şekilde olursa olsun, sayısı ne olursa olsun bu melez yapıların Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin karşılanmasında kullanıldığı bir gerçektir.

Yabancı eklerin veya kelimelerin Türkçe kökenli sözcüklerle bir araya gelip yeni sözcük oluşturması sadece Osmanlı Türkçesine özgü bir durum değildir. Günümüz Türkçesinde de *ayrıyeten, danıştay, içsel, dokunmatik, işkolik* gibi melez yapılı sözcüklere rastlanmaktadır. Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de *hane* sözcüğü ile kurulmuş yabancı tamlama yapısındaki sözlerin çok yaygın bir kullanım bulduğu görülmektedir. *Güncel Türkçe Sözlük*'te *hane* sözcüğü ile kurulmuş 150 civarında söz yer almaktadır. Bu durum bu tür yapıların dilde bir boşluğu doldurduğunu, dile tutunduğunu, halk diline yerleştiğini göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde yakın anlamlı pek çok ticaret terimi yer almaktadır. Bu durum ticaretin Osmanlı toplumunda ne kadar önemli bir yeri olduğunu, Osmanlı Türkçesinin çok farklı ve çok zengin bir söz varlığına sahip olduğunu göstermektedir.

22. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE TIP TERİMLERİ

Tıp, hastalıkları iyileştirmek, hafifletmek veya önlemek amacıyla başvurulan teknik ve bilimsel çalışmaların tümü olarak tanımlanır (GTS). Bu anlamda tıp sadece bir terim alanı değil yediden yetmişe toplumun tamamını ilgilendiren çok önemli bir bilim dalıdır. Gerek hastalıklar, gerek hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlar, gerek hastaya müdahalelerde kullanılan teknikler, aletler… bunların hepsi tıbbın kapsamı içinde değerlendirilebilir.

Her toplumda olduğu gibi Osmanlılarda da tıp çok önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda hastalıklar, hastalıkların tedavisinde kullanılan bitkiler, uygulamalar vb. üzerine birçok eser yazılmıştır. *Calfa Sözlüğü*'nde de Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan birçok tıbbî terim geçmektedir. Bu terimler yapılarına ve kökenlerine göre incelenmiştir. Tıp terimleri basit, türemiş ve birleşik yapılı olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmış, ardından da bu başlıklara alt başlıklar ilave edilmiştir.

22.1. Basit Yapılı Türkçe Tıp Terimleri

Hiçbir yapım eki almamış, kök hâlindeki terimlere basit yapılı terimler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı birçok Türkçe tıp terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda verilmiştir.

1.	tcheban	çıban	çıban	T.	abcés	1b
2.	lokhouça	lohusa	lohusa	R.	accouchée	5a
3.	illét	illet	illet	A.	affection	8a
4.	fédjat	fecat	felç, inme	A.	apoplexie	17b
5.	damla	damla	felç, inme	T.		
6.	içabét	isabet	hastalık nöbeti	A.	attaque	26a
7.	kapsoul	kapsul	kapsül	FR.	capsule	56a
8.	névazil	nevazil	nezle	A.	catarrhe	58b
9.	féréndjék	ferencek	karabasan	F.	cauchemar	58b
10.	béré	bere	bere	T.	cicatrice	68a
11.	dagh	dağ	dağ	F.	cautère	59a
12.	koléra	kolera	kolera	FR.	choléra	67a

13.	sunnét	sünnet	sünnet	A.	circoncision	69a
14.	sandje	sancı	sancı	T.	colique	73a
15.	tutia	tütya	tutya, sürme	A.	collyre	73b
16.	chiyaf	şiyaf	göz damlası	A.		
17.	inkebaz	inkıbaz	kabızlık	A.	constipation	84b
18.	sari	sari	bulaşıcı	A.	contageux	85b
19.	sariyét	sariyet	bulaşıcılık	A.	contagion	85b
20.	téchénnudj	teşennüc	kasılma	A.	convulsion	89b
21.	kordial	kordiyal[1]	kordiyal	FR.	cordial	91a
22.	khounnak	hunnak	anjin	A.	croup	101b
23.	yanmak	yanmak	yanmak	T.	cuire	102b
24.	timar	timar	kür	F.	cure	103a
25.	sélés	seles	şeker hastalığı	A.	diabète	129a
26.	ishal	ishal	ishal	A.	diarrhée	129b
27.	amél	amel	amel	A.		
28.	pérhiz	perhiz	perhiz	F.	diète	129b
29.	doza	doza	doz	FR.	dose	139b
30.	aghre	ağrı	ağrı	T.	douleur	140b
31.	adje	acı	acı	T.		
32.	védja	veca	acı	A.		
33.	nacer	nasır	nasır	A.	durillon	143b
34.	seradja	sıraca	sıraca	T.	écrouelles	150b
35.	alouk	aluk	embriyo	A.	embryon	156b
36.	sara	sara	sara	A.	épilepsie	165a
37.	our	ur	ur	T.	excroissance	171a
38.	chich	şiş	şiş	T.		
39.	youmrou	yumru	yumru	T.		
40.	fazlét	fazlet	ur, yumru	A.		
41.	yara	yara	yara	T.	fistule	180a
42.	matia	matya	akarca	A.		
43.	alek	alık	cenin	A.	foetus	182a
44.	djénin	cenin	cenin	A.		

[1] Kalbi ferahlatan bir ilaç

45.	ouyouz	uyuz	uyuz	T.	gale	188a
46.	akilé	akile	yenirce	A.	gangrenè	188b
47.	kankréna	kankrena	kangren	FR.		
48.	grip	grip	grip	FR.	grippe	196a
49.	maïacel	mayasıl	mayasıl	A.	hémorrhoïdes	200a
50.	baçour	basur	basur	A.		
51.	débé	debe	fıtık	T.	hernie	200b
52.	mérak	merak	melankoli	A.	hypocondre	
53.	sévda	sevda	sevda	A.		
54.	koudouz	kuduz	kuduz	T.	hydrophobe	204b
55.	alil	alil	sakat	A.	infirme	216a
56.	khasta	hasta	hasta	F.		
57.	iltihab	iltihab	iltihap	A.	inflammation	216a
58.	ufunét	üfünet	ufunet	A.		
59.	néchtér	neşter	neşter	F.	lancette	231a
60.	hokna	hokna	lavman	A.	lavement	232b
61.	ihtikan	ihtikan	lavman yapma	A.		
62.	mushil	müshil	müshil	A.	laxatif	232b
63.	subati	sübati	koma	A.	léthargique	234a
64.	bagh	bağ	bağ, sargı	T.	ligature	236a
65.	inkhila	inhila	çıkık	A.	luxation	241a
66.	balghami	balgami	lenfatik	A.	lymphatique	241b
67.	vérém	verem	verem	A.	marasme	246b
68.	iladj	ilac	ilaç	A.	médicament	250b
69.	moualédjé	mualece	ilaç	A.		
70.	ilavous	ilavus	karın ağrısı	Y.	miséréré	257b
71.	féldj	felc	felç	A.	paralysie	289b
72.	keuturum	kötürüm	kötürüm	T.	paralytique	289b
73.	méfloudj	mefluc	felçli	A.		
74.	taoun	taun	veba, taun	A.	peste	302a
75.	véba	veba	veba	A.		
76.	vébaï	vebai	vebalı	A.	pestilentiel	302a
77.	satlidjan	satlican	satlıcan	A.	pleurésie	309b

78.	nikris	nikris	nikris	A.	podagre	311a
79.	mérhém	merhem	merhem	A.	pommade	313a
80.	pomada	pomada	pomat	FR.		
81.	navz	navz	nabız	A.	ouls	317a
82.	namz	namz	nabız	A.		
83.	chérbét	şerbet	şerbet[1]	A.	purgatif	331b
84.	ténkiyé	tenkiye	temizleme	A.		
85.	téhaffouz	tehaffuz	karantina	A.	quarantaine	333a
86.	karantina	karantina	karantina	İ.		
87.	téhévvur	tehevvür	delilik	A.	rage	337a
88.	djunoun	cünun	delilik	A.		
89.	médjnouniét	mecnuniyet	cinnet	A.		
90.	kabarmak	kabarmak	kabarmak	T.	renfler	352a
91.	chichmék	şişmek	şişmek	T.		
92.	uznuk	üznük	nüks	T.	rechute	343a
93.	nuks	nüks	nüks	A.		
94.	kezamouk	kızamuk	kızamık	T.	rougeole	364b
95.	ténéffus	teneffüs	teneffüs	A.	respiration	357a
96.	néfés	nefes	nefes	A.		
97.	yél	yel	yel	T.	rhumatisme	361b
98.	kabez	kabız	kabız	A.	restringent	358a
99.	nézlé	nezle	nezle	A.	rhume	361b
100.	zukiam	zükâm	nezle	A.		
101.	hadjamat	hacamat	hacamat	A.	scarification	372b
102.	chiringha	şiringa	şırınga	İ.	seringue	377b
103.	ikhtiladj	ihtilac	spazm	A.	spasme	389b
104.	arez	arız	arız	A.	symptôme	399a
105.	tiryak	tiryak	panzehir, tiryak	A.	thériaque	408b
106.	matboukh	matbuh	matbuh[2]	A.	tisane	409b
107.	yara	yara	ülser yarası	T.	ulcère	424a
108.	fréngui	frengi	frengi	F.	vérole	434a

[1] Sıvı hâlde içilen ilaç vb.
[2] Bitkilerin kaynatılmasından elde edilen bir tür ilaç

109.	tchitchék	çiçek	çiçek hastalığı	T.	petitevérole	434a
110.	siyil	siyil	siğil	T.	verrue	434a
111.	djurahat	cürahat	irin	A.	vomique	444a
112.	irin	irin	irin	T.		
113.	istifragh	istifrağ	istifra	A.	vomissement	444a

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 113 Türkçe tıp terimi tespit edilmiştir. Bunlar içinde Arapça kökenli terimlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. *Kabız, nezle, tiryak* gibi basit yapılı 69 terimin Arapçadan dilimize geçtiği görülmektedir. Az da olsa *karantina, şiringa, frengi* gibi Batı dillerinden de Osmanlı Türkçesine geçmiş tıp terimi yer almaktadır. Basit yapılı tıp terimleri içinde Batı kökenli terimlerin oranı %10 civarındadır.

Eserde *üznük, yel, çiçek* gibi Türkçe kökenli 22 basit tıp terimi yer almaktadır. Osmanlı Türkçesinde *üznük* terimi ile beraber *nüks* terimi de kullanım bulmuştur. Fakat günümüz Türkçesinde bunlardan sadece Arapça kökenli *nüks* sözünün kullanılıyor olması dikkat çekmektedir. Bu durumu şöyle değerlendirmek mümkündür: İster yerli olsun ister yabancı kökenli olsun dil kelimeler arasında pek ayırım yapmaz, önemli olan halkın o kelimeyi benimseyip kullanmasıdır; halk dilinden gelen kelimeler bile zamanla dilden düşebilir.

Eserde geçen *yel, çiçek, damla, yanmak* gibi sözcüklerin anlam genişlemesiyle terim anlam değeri kazandıkları görülmektedir. Bu durum Türkçede ihtiyaç duyulan terimlerin mevcut sözcüklere yeni anlamlar yüklenerek de karşılanabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Basit yapılı tıp terimleri arasında *fecat / damla, ishal / amel, ağrı / acı / feca, şiş / yumru, yara / matya, alık / cenin, mayasıl / basur, merak / sevda, alil / hasta, taun / veba, merhem / pomada, tehaffuz / karantina, üznük / nüks, teneffüs / nefes, nezle / zükâm, cürahat / irin* gibi yakın anlamlı pek çok sözcük bulunmaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin söz varlığı ve anlatım zenginliğinin birer göstergesidir.

22.2. Türemiş Yapılı Türkçe Tıp Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı tıp terimlerinin yanında yapım ekleriyle türetilmiş çok sayıda tıp terimi yer almaktadır. Bu yapıdaki tıp terimleri aşağıda sıralanmıştır.

22.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Tıp Terimleri

*Calfa Sözlüğü*nden gerek isim gerekse fiil kök ve gövdelerinden türemiş çok sayıda tıp terimi yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen böyle tıp terimleri aşağıda sıralanmıştır.

1.	irinlénmék	irinlenmek	irinlenmek	T.	abcéder	1b
2.	guélmé	gelme	hastalık nöbeti	T.	accès	4a
3.	toutma	tutma	hastalık nöbeti	T.		
4.	khastalek	hastalık	hastalık	(F.)T.	affection	8a
5.	dindiridji	dindirici	ağrı kesici	T.	anodin	16a
6.	bounalma	bunalma	bunalma	T.	asphyxie	23a
7.	teknéfésli	tıknefesli	tıknefesli	(A.+A.)T.	asthmatique	25a
8.	duchuk	düşük	düşük	T.	avorton	32a
9.	sivildjik	sivilcik	sivilce	T.	bourgeon	47a
10.	kerek	kırık	kırık	T.	brisure	49b
11.	kabardjek	kabarcık	kabarcık	T.	bube	51a
12.	kheyardjek	hıyarcık	hıyarcık	(F.)T.	bubon	51a
13.	keurluk	körlük	körlük	(F.)T.	cécité	59a
14.	yake	yakı	yakı	T.	cautère	59a
15.	daghlama	dağlama	dağlama	(F.)T.	cautérisation	59a
16.	yakma	yakma	yakma	T.		
17.	kolérale	koleralı	koleralı	(FR.)T.	cholérique	67a
18.	kabouklanmak	kabuklanmak	kabuklanmak	T.	cicatriser	68a
19.	bérélénmék	berelenmek	berelenmek	T.		
20.	hamilélik	hamilelik	hamilelik	(A.)T.	conception	78b
21.	ériyich	eriyiş	verem	T.	consomption	84b
22.	kabezlek	kabızlık	kabızlık	(A.)T.	constipation	84b
23.	vérémli	veremli	veremli	(A.)T.	consomptif	84b
24.	boulachghan	bulaşgan	bulaşıcı	T.	contageux	85b
25.	boulachek	bulaşık	bulaşık	T.		
26.	boulacheklek	bulaşıklık	bulaşıklık	T.	contagion	85b
27.	doghourma	doğurma	doğurma	T.	couche	94a
28.	lokhouçalek	lohusalık	lohusalık	(R.)T.		
29.	sezlamak	sızlamak	sızlamak	T.	cuire	102b

30.	ouyoutdou-roudjou	uyutdurucu	uyku ilacı	T.	dormitif	139b
31.	eultchu	ölçü	doz	T.	dose	139b
32.	seze	sızı	sızı	T.	douleur	140b
33.	toutarek	tutarık	tutarık, sara	T.	épilepsie	165a
34.	toutarekle	tutarıklı	saralı	T.	épileptique	165a
35.	yelandjek	yılancık	yılancık[1]	T.	érysipèle	166a
36.	ecetma	ısıtma	sıtma	T.	fièvre	179b
37.	ecetmale	ısıtmalı	sıtmalı	T.	fiévreux	179b
38.	akiléli	akileli	kangrenli	(A.)T.	gangréneux	188b
39.	nikrisli	nikrisli	nikrisli	(A.)T.	goutteux	193b
40.	zukkiamle	zükkâmlı	nezleli	(A.)T.	grippé	196a
41.	mérakle	meraklı	melankolik	(A.)T.	hypocondriaque	205a
42.	sévdale	sevdalı	melankolik	(A.)T.		
43.	sarelekle	sarılıklı	sarılıklı	T.	ictérique	205a
44.	sindirmémézlik	sindirmemez-lik	hazımsızlık	T.	indigestion	213b
45.	alillik	alillik	sakatlık	(A.)T.	infirmite	216a
46.	milaïmladedje	milayımladıcı	müshil	(A.)T.	laxatif	232b
47.	ouyouzlou	uyuzlu	cüzzamlı, uyuz	T.	lepreux	233b
48.	sarghe	sargı	sargı	T.	ligature	236a
49.	sarelek	sarılık	sarılık	T.	pâleur	287a
50.	dolama	dolama	dolama	T.	panaris	287b
51.	keuturumluk	kötürümlük	kötürümlük	T.	paralysie	289b
52.	youmourdjak	yumurcak	yumurcak	T.	peste	302a
53.	koudouzlouk	kuduzluk	kuduzluk	T.	rage	337a
54.	entchkerek	ınçkırık	hıçkırık	T.	sanglot	369b
55.	echkerek	ışkırık	hıçkırık	T.		
56.	seradjale	sıracalı	sıracalı	T.	scrofuleux	373a
57.	sagherlek	sağırlık	sağırlık	T.	surdité	396b
58.	guérguilik	gergilik	tansiyon	T.	tension	405b
59.	guérilmé	gerilme	gerilim	T.		
60.	euksuruk	öksürük	öksürük	T.	toux	414a

[1] Bir deri hastalığı

61.	frénguili	frengili	frengili	(F.)T.	vérole	434a
62.	méçanédjik	mesanecik	kabarcık	(A.)T.	vésicule	435a
63.	kousma	kusma	kusma	T.	vomissement	444a
64.	koustouroudjou	kusturucu	kusturucu	T.	vomitif	444a

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök ve gövdelerinden türemiş 64 Türkçe tıp terimi tespit edilmiştir. Bütün tıp terimleri içinde türemiş yapılı terimlerin oranı %27'den fazladır. Aynı zamanda bu yapıdaki terimlerin oranı isim ve sıfat tamlaması yapısındaki terimlerin oranından da fazladır.

Astronomi alanında %1, kimya alanında %8 oranında türemiş yapılı terim yer alırken tıp alanında %28 oranında türemiş yapılı terim yer alır. Bu durum daha geniş bir kapsamı bulunan, halka daha yakın alanlarda türemiş yapılı terimlerin daha yüksek oranda olduğunu göstermektedir.

Eserde yer alan *gelme, dindirici, uyutdurucu, tutarık, gergilik* gibi türemiş yapılı terimler Osmanlı Türkçesinde kullanım bulan terimler olarak dikkat çekmektedir. Bu terimlerin yerine Türkiye Türkçesinde sırasıyla *hastalık nöbeti, ağrı kesici, uyku ilacı, epilepsi / sara, tansiyon* terimleri kullanılmaktadır. Bu durum sanılanın aksine Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında yabancı dillerden sözcük almak yerine dilin imkânlarının kullanılmaya çalışıldığını, dolayısıylada çok güçlü bir Türkçecilik anlayışının olduğunu göstermektedir. Olaya başka bir açıdan bakıldığında da terim olan sözlerin dile tutunmasının, dilde kabul görmesinin, halk diline girmesinin çok zor olduğu, bundan dolayı çok kolay değişebildiği anlaşılmaktadır.

22.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Tıp Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde fiil / isim kök ve gövdeleri yanında birleşik sözlerden de türemiş bir hayli Türkçe tıp terimi yer almaktadır. Sözlükteki böyle tıp terimleri aşağıda sıralanmıştır.

1.	tchodjouk duchurmé	çocuk düşürme	çocuk düşürme	(T.+T.)T.	avortement	32a
2.	agher baçan	ağır basan	karabasan	(T.+T.)T.	cauchemar	58b
3.	kan témizlémé	kan temizleme	Kan temizleme	(T.+T.)T.	dépuration	119a

4.	yara témizléyidji	yara temizleyici	tentürdiyot	(T.+T.)T.	détersif	125b
5.	idrar itdiridji	idrar itdirici	idrar sökücü	(A.+T.)T.	diurétique	136a
6.	idrar seukudju	idrar sökücü	idrar sökücü	(A.+T.)T.		
7.	sovouk vourma	sovuk vurma	soğuk ısırması	(T.+T.)T.	engelure	161b
8.	tchodjouk guétchirmé	çocuk geçirme	çocuk düşürme	(T.+T.)T.	fausse - couche	176b
9.	kan tukurmé	kan tükürme	kan tükürme	(T.+T.)T.	hémoptysie	200a
10.	soudan korkan	sudan korkan	sudan korkan	(T.+T.)T.	hydrophobe	204b
11.	soudan korkma	sudan korkma	su korkusu	(T.+T.)T.	hydrophobie	204b
12.	déniz toutma	deniz tutma	deniz tutması	(T.+T.)T.	mal de mer	243b
13.	yaraï sarma	yarayı sarma	pansuman	(T.+T.)T.	pansement	288a
14.	yaraï déyichtirmé	yarayı deyiştirme	pansuman	(T.+T.)T.		
15.	tchitchék bozouklou	çiçek bozuklu	çiçek hastalıklı	(T.+T.)T.	picoté	304b
16.	gueuyus illétli	göyüs illetli	veremli	(T.+A.)T.	poitrinaire	312a
17.	namz atma	namz atma	nabız atışı	(A.+T.)T.	pulsation	331b
18.	karen surudju	karın sürücü	müshil	(T.+T.)T.	purgatif	331b
19.	dalak illétli	dalak illetli	dalak illetli	(T.+A.)T.	rateleur	340b
20.	néfés alma	nefes alma	nefes alma	(A.+T.)T.	respiration	357a
21.	kabez édidji	kabız edici	kabız edici	(A.+T.)T.	restringent	358a
22.	kan alma	kan alma	kan alma	(T.+T.)T.	saignée	367b
23.	ouykouda guézmé	uykuda gezme	uyurgezerlik	(T.+T.)T.	somnambulisme	384b
24.	ouykouda ichlémé	uykuda işleme	uyurgezerlik	(T.+T.)T.		
25.	soghouldjan deukudju	soğulcan dökücü	solucan dökücü	(T.+T.)T.	vermifuge	433b

Sözlükte birleşik sözlerden yapım ekleriyle türetilmiş 25 Türkçe tıp terimi tespit edilmiştir. Birleşik sözlere getirilen yapım ekleriyle oluşturulmuş bütün sözcükleri türemiş yapılı olarak kabul etmek gerekir. Mesela sözlükte geçen *çiçek bozuklu* ve *göyüs illetli* terimleri *isim + isim + iyelik eki + yapım eki* şeklinde oluşmuştur. İki ayrı kelime bir isim tamlaması meydana getirmiş, ardından da tamlama üzerine bir yapım eki almıştır. Böylece birleşik bir kelime yapım eki alarak türemiş hâle gelmiştir.

Bu tür sözler birçok yerde birleşik kelime olarak değerlendirilmektedir. Fakat birleşik kelimenin son durumu göz önünde bulundurulduğunda yeni bir sözün yeni bir kavramı karşıladığı görülmektedir. Mesela *bilgi* sözcüğü *bil-* fiilinden türemiş bir isimdir. Artık *bilgi* sözcüğü için ne basit yapılı ne de fiil diyebiliriz. Burada *bilgi,* yapısına göre türemiş bir kelime, kelime türüne göre de isimdir.

Eserde, birleşik yapılı sözlerden isim-fiil eki *-mA* ile türetilmiş 14 tıp terimi yer almaktadır. Eserin geneline de bakıldığında *-Iş / -Uş* isim-fiil ekinden türemiş neredeyse hiçbir terim tespit edilememiştir.

Sıfat-fiillerle türetilen 8 terimin 6'sında *-IcI / -UcU,* 2'sinde ise *-An* eki kullanılmıştır. Bu durum geniş zaman sıfat-fiil eklerinin yeni terim üretmeye daha elverişli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

22.3. Birleşik Yapılı Türkçe Tıp Terimleri

Türkçede ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında kelime türetmenin yanında kelime birleşme de çok sık kullanılan bir yöntemdir. *Calfa Sözlüğü*'nde isim tamlaması, sıfat tamlaması, birleşik fiil gibi farklı birleşik yapılarda çok sayıda Türkçe tıp terimi yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki tıp terimleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

22.3.1.a. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Tıp Terimleri

Birleşik yapılı Türkçe tıp terimleri içinde en çok isim tamlaması yapısında sözler yer almaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde de isim tamlaması yapısında çok sayıda Türkçe tıp terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	aza késméci	aza kesmesi	ampütasyon	A.+T.	amputation	14b
2.	néfés kécilmési	nefes kesilmesi	nefes darlığı	A.+T.	asphyxie	23a
3.	kacek baghe	kasık bağı	bandaj	T.+T.	bandage	34b
4.	djérrah petchaghe	cerrah pıçağı	bisturi	A.+T.	bistouri	41b
5.	koulak tchniléméci	kulak çinlemesi	kulak çınlaması	T.+T.	bourdonnement	47a
6.	névbét chékéri	nevbet şekeri	nöbet şekeri	A.+F.	sucre candi	55a

7.	gueuz pérdéci	göz perdesi	katarakt	T.+F.	cataracte	58b
8.	koléra illéti	kolera illeti	kolera	FR.+A.	choléra	67a
9.	yara nichani	yara nişani	yara izi	T.+F.	cicatrice	68a
10.	yara baghe	yara bağı	kompres	T.+T.	compresse	78a
11.	dich tozou	diş tozu	diş temizlik tozu	T.+T.	dentifrice	117a
12.	karen surméci	karın sürmesi	ishal	T.+T.	dévoiement	128a
13.	sidik zorou	sidik zoru	ağrılı işeme	T.+F.	dysurie	143b
14.	kan tchibane	kan çibanı	kan çıbanı	T.+T.	échauffure	147b
15.	midé aghrece	mide ağrısı	mide ağrısı	A.+T.	gastralgie	189b
16.	midé ufnéti	mide üfneti	gastrit	A.+A.	gastrite	190a
17.	ét bézi	et bezi	ur	T.+A.	glande	192b
18.	bél sovoukloughe	bel sovukluğı	bel soğukluğu	T.+T.	gonorhée	193a
19.	tach illéti	taş illeti	mesanede taş	T.+A.	gravelle	195a
20.	tchitchék bozo-ughou	çiçek bozuğu	çiçek bozuğu	T.+T.	grêle	195b
21.	kan akmace	kan akması	kanama	T.+T.	hémorragie	200a
22.	kacek yareghe	kasık yarığı	fıtık	T.+T.	hernie	200b
23.	rahim illéti	rahim illeti	histeri	A.+A.	hystérie	205b
24.	midé bozoukloughou	mide bozukluğu	hazımsızlık	A.+T.	indigestion	213b
25.	bach aghrece	baş ağrısı	baş ağrısı	T.+T.	mal de tête	243b
26.	yurék boulanmace	yürek bulanması	bulantı	T.+T.	mal de coeur	243b
27.	baghersak aghrece	bağırsak ağrısı	bağırsak a ğrısı	T.+T.	miséréré	257b
28.	sinir aghrece	sinir ağrısı	nevralji	T.+T.	névralgie	270b
29.	sinir illéti	sinir illeti	sinir hastalığı	T.+A.	nevrose	270b
30.	dich aghrece	diş ağrısı	diş ağrısı	T.+T.	odontalgie	277b
31.	djérrah améli	cerrah ameli	ameliyat	A.+A.	opération	280a
32.	gueuz aghrece	göz ağrısı	göz ağrısı	T.+T.	ophthalmie	280a
33.	bénz sararmace	benz sararması	sarılık, solgunluk	T.+T.	pâleur	287a
34.	yurék atmace	yürek atması	çarpıntı	T.+T.	palpitation	287b
35.	setma névbéti	sıtma nevbeti	sıtma nöbeti	T.+A.	période	300a

36.	ak djiér illéti	ak ciyer illeti	zatürre	T.+F.+A.	péripneumonie	300a
37.	djiyér illéti	ciyer illeti	zatürre	F.+A.	pneumonie	311a
38.	damar vourouchou	damar vuruşu	nabız	T.+T.	pulsation	331b
39.	sud vourgounloughou	süd vurgunluğu	raşitizm	T.+T.	rachitisme	336a
40.	djérrah oustourace	cerrah usturası	neşter	A.+F.	scalpel	372a
41.	eskorpit illéti	ıskorpit illeti	iskorbüt	R.+A.	scorbut	373a
42.	yurék sekelmace	yürek sıkılması	can sıkıntısı	T.+T.	serrement de coeur	378a
43.	gueunul sekentece	gönül sıkıntısı	can sıkıntısı	T.+T.		
44.	yara fitili	yara fitili	yara bandı	T.+A.	séton	379a
45.	talion yakece	talyon yakısı	talyon yakısı[1]	Y.+T.	sparadrap	389b
46.	sinir tchékilméci	sinir çekilmesi	spazm	T.+T.	spasme	389b
47.	khastalek nichanéci	hastalık nişanesi	belirti	(F.)T.+F.	symptôme	399a
48.	frénk illéti	frenk illeti	frengi	Ö.İ.+A.	syphilis	399b
49.	koulak tchinléméci	kulak çinlemesi	kulak çınlaması	T.+T.	tintouin	409b
50.	boyoun toutoulmace	boyun tutulması	boyun tutulması	T.+T.	torticolis	412a
51.	yél chichi	yel şişi	şişkinlik	T.+T.	tympanite	424a
52.	damar chichméci	damar şişmesi	varis	T.+T.	varice	429b
53.	sou tchitchéyi	su çiçeyi	suçiçeği	T.+T.	varicelle	429b
54.	soghouldjan iladje	soğulcan ilacı	solucan dökücü	T.+A.	vermifuge	433b
55.	tchitchék hastaleghe	çiçek hastalığı	çiçek	T.+ (F.)T.	petitevérole	434a
56.	tavouk gueutu	tavuk götü	siğil	T.+T.	verrue	434a
57.	bach dolanmace	baş dolanması	baş dönmesi	T.+T.	vertige	435a
58.	péhlivan yakece	pehlivan yakısı	pehlivan yakısı	F.+T.	vésicatoire	435a
59.	satch kouroulloughou	saç kuruluğu	saç kuruluğu	T.+T.	xérasie	446a

[1] Kâğıt veya beze sarılmış yakı

Eserde isim tamlaması yapısında 59 Türkçe tıp terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin hepsi belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. İsim tamlaması yapısındaki bu terimlerde 40'a yakın yabancı kökenli sözcük yer almaktadır. Bu durum yabancı kökenli sözcüklerin de yerli sözcükler gibi Türkçe dil bilgisi kuralları içinde kullanıldığını, bu sözcüklerin artık yabancılıklarının kalmadığını göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde geçen *damar vuruşu, süd vurgunluğu, sinir çekilmesi, damar şişmesi* gibi isim tamlaması yapısındaki tıp terimleri Osmanlı Türkçesi söz varlığında yeri olan ama günümüz Türkçesinde kullanılmayan sözler olarak dikkat çekmektedir. Bu terimlerin yerine günümüz Türkçesinde *nabız, raşitizm, spazm, varis* sözleri kullanılmaktadır. Bu durum dilin kendi imkânlarıyla meydana getirilmiş olsa bile terimlerin halk diline yerleşmesinin çok zor olduğunu, yabancı kökenli olsa bile basit yapılı terimlerin dilde daha kolay kabul gördüğünü işaret etmektedir.

Calfa Sözlüğü'nde *hastalık* ve *illet* sözcükleri yakın anlamlı sözcükler olarak dikkat çekmektedir. Fakat hastalık sözcüğüyle kurulmuş *çiçek hastalığı* ve *hastalık nişanesi* olmak üzere sadece 2 tamlama varken *illet* sözcüğüyle kurulmuş *taş illeti, kolera illeti* gibi tam 9 tamlama vardır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde *illet* sözünün daha çok kabul gördüğünü, *hastalık* kelimesinin kullanımının henüz yaygınlaşmadığını göstermektedir.

22.3.1.b. İyelik Eksiz İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Tıp Terimleri

Türkçede bazı isim tamlamalarında iyelik ekinin çeşitli sebeplerden dolayı kullanılmadığı, düştüğü, düşürüldüğü görülür. *Calfa Sözlüğü*'nde de iyelik eksiz isim tamlaması yapısında Türkçe tıp terimleri tespit edilmiştir.

1.	tchitchék ache	çiçek aşı	çiçek aşısı	T.+T.	inoculation	218a

Eserde yer alan *çiçek aşı* teriminde isim tamlamasının iyelik eki almadığı görülmektedir. İyelik eksiz isim tamlamaları Türkçe dil bilgisi kurallarına uymamasına rağmen hem Osmanlı Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde karşımıza çıkmaktadır.

22.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Tıp Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde birleşik yapılı Türkçe tıp terimleri arasında sıfat tamlaması yapısında birçok terim yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	khafif aghre	hafif ağrı	hafif ağrı	A.+T.	bobo	43a
2.	kerek yér	kırık yer	kırık yer	T.+T.	brisure	49b
3.	khafif koléra	hafif kolera	hafif kolera	A.+FR.	cholérine	67a
4.	késkin aghre	keskin ağrı	keskin ağrı	T.+T.	douleur vive	140b
5.	agher zukkiam	ağır zükkâm	grip	T.+A.	grippe	196a
6.	khasta mizadj	hasta mizac	hastalıklı	F.+A.	maladif	243b
7.	yarem bach aghrece	yarım baş ağrısı	migren	T.+T.+ T.	migraine	255b
8.	apansez korkou	apansız korku	panik	T.+T.	terreur panique	288a
9.	satlidjanle humma	satlicanlı hümma[1]	plöropnömo-ni	(A.)T.+ A.	pleuropneumonie	310a
10.	itchilédjék iladj	içilecek ilac	şurup	T.+A.	potion	316b
11.	alenmech kan	alınmış kan	alınmış kan	T.+T.	saignée	367b
12.	kezel humma	kızıl hümma	kızıl hastalığı	T.+A.	scarlatine	372b
13.	kourou euksuruk	kuru öksürük	kuru öksürük	T.+T.	toux	414a
14.	kara houmma	kara humma	karahumma	T.+A.	typhus	424a
15.	kourou gueuz aghrece	kuru göz ağrısı	kuru göz ağrısı	T.+T.+ T.	xérophtalmie	446a

Eserde sıfat tamlaması yapısında 15 Türkçe tıp terimi tespit edilmiştir. Bu tamlamaların hepsi niteleme sıfatlarıyla kurulmuştur. Bu durum sıfatlar içinde niteleme sıfatlarıyla kurulan tamlamaların terim yapmaya, yeni söz üretmeye daha elverişli olduğunu göstermektedir.

Sözlükte yer alan *ağır zükâm, yarım baş ağrısı, apansız korku* gibi sıfat tamlaması yapısındaki tıp terimleri Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlardır. Bu terimlerin yerine günümüz Türkçesinde sırasıyla *grip, migren, panik* gibi alınma sözler kullanılmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimlerin dilin kendi imkânlarıyla karşılama çabasını, çok güçlü bir Türkçecilik düşüncesinin varlığını göstermektedir.

[1] Akciğerle birlikte göğüs zarının yangısı

Calfa Sözlüğü'nde 60'ın üzerinde isim tamlaması yapısında Türkçe tıp terimi yer alırken sıfat tamlaması yapısında 15 terim vardır. Eserin geneline bakıldığında isim tamlamasına göre sıfat tamlaması yapısındaki terimlerin oran olarak az olduğu görülür. Mesela ticaret alanında sıfat tamlaması yapısında %3, isim tamlaması yapısında %17; denizcilik alanında sıfat tamlaması yapısında %8, isim tamlaması yapısında %32 oranında terim bulunmaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde yeni terim üretmede isim tamlamalarının sıfat tamlamalarına göre daha elverişli yapılar olduğunu göstermektedir.

22.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Tıp Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında birçok Türkçe tıp terimi mevcuttur. Eserde tespit edilen bu yapıdaki terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	kàti aza	kati aza	ampütasyon	A.+A.	amputation	14b
2.	zeddeyéti tabiyé	zıddıyeti tabiye	antipati	A.+A.	antipathie	17a
3.	teknéfés	tıknefes	tıknefes	A.+A.	asthme	25a
4.	illéti nouzoulé	illeti nuzule	atak	A.+A.	attaque	26a
5.	chiripéntché	şiripençe	kanser	F.+F.	cancer	54b
6.	émrazi sariyé	emrazi sariye	bulaşıcı hastalıklar	A.+A.	maladies contagieuses	85b
7.	padzéhr	padzehr	panzehir	F.+F.	contre- poison	88a
8.	panzéhir	panzehir	panzehir	F.+F.	contre- poison	88a
9.	zeknéfés	zıknefes	tıknefes	A.+A.	courte haleine	96b
10.	délaléti maraz	delaleti maraz	teşhis	A.+A.	diagnostic	129a
11.	védjàï chédid	vecayi şedid	keskin ağrı	A.+A.	douleur vive	140b
12.	illéti sarié	illeti sariye	salgın	A.+A.	épidémie	164b
13.	daï haçat	dayi hasat	mesane taşı	A.+A.	gravelle	195a
14.	vikaïéti sihhat	vikayeti sihhat	hijyen	A.+A.	hygiène	204b
15.	ikhtinaki rahm	ihtinaki rahm	histeri	A.+A.	hystérie	205b
16.	khastakhané	hastahane	hastane	F.+F.	infirmerie	216a
17.	dérdi subat	derdi sübat	uyuşukluk	F.+A.	léthargie	234a
18.	zat ur-rié	zat ür-rie	zatürre	A.+A.	péripneumonie	300a
19.	zat-ul-djanib	zat-ül-canib	zatülcebp	A.+A.	pleurésie	309b
20.	karantinakhané	karantinahane	karantina	FR.+F.	quarantaine	333a
21.	téhaffuzkhané	tehaffüzhane	karantina	A.+F.		

22.	rihi taïar	rihi tayar	romatizma	A.+A.	rhumatisme	361b
23.	védjaï méfacél	vecayi mefasel	romatizma	A.+A.		
24.	hoummàï mouhrika	hummayi muhrika	tifo	A.+A.	typhus	424a

Eserde yabancı tamlama yapısında 24 Türkçe tıp terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerde geçen sözüklerin büyük çoğunluğu Arapça kökenli olmasına rağmen sadece 2 tamlamanın Arapça kurallı olması dikkat çekici bir durumdur.

Sözlükte yer alan *kati aza, illeti nüzule, vecayi şedid, ihtinaki rahm, zat ür-rie, vecayi mefasel, hummayi muhrika* gibi yabancı tamlama yapısındaki birçok tıp teriminin Türkçeleştirildiği görülmektedir. Söz konusu bu terimlerle beraber sırasıyla *aza kesmesi, tutma, keskin ağrı, rahim illeti, ak ciyer illeti, yel, kara humma* terimleri de aynı madde içinde yer almaktadır. Eserde yabancı tamlama yapısındaki terimlerin ikinci sırada verilmesi dikkatten kaçmamaktadır. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki terimlerin Türkçeleştirilmeye çalışıldığını, bu terimlerin yerine üretilen, türetilen terimlerin daha yaygın olarak kullanılmaya başlandığını, aynı zamanda Osmanlı Türkçesinin pasif bir dil olmayıp dinamik bir dil olduğunu, sürekli olarak kendini yenileme, geliştirme gayreti içinde olduğunu da göstermektedir.

22.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Tıp Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yer alan Türkçe tıp terimleri içinde birleşik fiil yapısında da tıp terimleri vardır. Eserde geçen birleşik fiil yapısındaki tıp terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	irin baghlamak	irin bağlamak	iltihaplanmak	T.+T.	abcéder	1b
2.	siraïét étmék	sirayet etmek	bulaşmak	A.+T.	affecter	8a
3.	téchrihi djénazé étmék	teşrihi cenaze etmek	otopsi yapmak	A.+A.+T.	faire l'autopsie	29a
4.	sunnét étmék	sünnet etmek	sünnet etmek	A.+T.	circoncire	69a
5.	hamilé olmak	hamile olmak	hamile olmak	A.+T.	concevoir	78b
6.	guébé olmak	gebe olmak	gebe olmak	T.+T.		
7.	téchrih étmék	teşrih etmek	teşrih etmek	A.+T.	disséquer	134b
8.	ihtikan almak	ihtikan almak	lavman yapmak	A.+T.	prendre lavement	232b

9.	ihtikan vérmék	ihtikan vermek	lavman vermek	A.+T.	donner un lavement	232b
10.	navzena bakmak	navzına bakmak	nabza bakmak	A.+T.	tâter le pouls	317a
11.	chérbét vérmék	şerbet vermek	müshil vermek	A.+T.	purger	331b
12.	nuks étmék	nüks etmek	nüks etmek	A.+T.	faire une rechute	343a
13.	uznuk étmék	üznük etmek	nüks etmek	T.+T.		
14.	boynouz tchékmék	boynuz çekmek	hacamat yapmak	T.+T.	ventouser	432a

Eserde birleşik fiil yapışımda 14 tıp terimi tespit edilmiştir. Bu terimler isim hâlinde bulunan terimlerin yardımcı fiillerle bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu terimlerin onunda sirayet, *ihtikan, teşrih, şerbet* gibi Arapça kökenli sözler yer almaktadır. Böylece yabancı kökenli bu sözcükler Türkçe bir fiille kullanılarak Türkçeleştirilmiştir. Hatta *teşrihi cenaze etmek* teriminde yabancı tamlama yapısındaki bir terimin yardımcı fiille kullanılarak Türkçeleştirildiği görülmektedir.

Sözlükte geçen *teşrihi cenaze etmek, üznük etmek, şerbet vermek* terimlerinin Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlar olduğu görülmektedir. Bu sözler tıp terimi olarak Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Tablolar

1. Tablo: Yapısına Göre Türkçe Tıp Terimleri			
Eserde Geçen Toplam Türkçe Tıp Terimi Sayısı: 315			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		113	%35,8
Türemiş Yapılı		89	%28,2
Birleşik Yapılı	İsim Tamlaması	60	%19
	Sıfat Tamlaması	15	%4,7
	Yabancı Tamlama	24	%7,6
	Birleşik Fiil	14	%4,4

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Tıp Terimleri								
Kökeni	Sayısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İ. Tamla.	S. Tam-la.	Y. Tam-la.	Diğer	Toplam	
Arapça	69	0	0	0	2	0	71	%22,5
Farsça	7	0	0	0	22	0	29	%9,2
İtalyanca	2	0	0	0	0	0	2	%0,6
Fransızca	7	0	0	0	0	0	7	%2,2
Diğer	2	0	0	0	0	0	2	%0,6
Türkçe	26	88	61	15	0	14	204	%64,4

Değerlendirme

*Calfa Sözlüğü'*nde 315 Türkçe tıp terimi tespit edilmiştir. Tıp terimlerinde alıntı sözlerin azlığı dikkat çekmektedir. Alıntıların oranı %35 civarındadır. Bu sözlerin yaklaşık %22'si Arapça kökenlidir. Az da olsa *karantina, şiringa, frengi, grip, kolera* gibi Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine geçmiş tıp terimleri yer almaktadır. Bu sözlerin oranı da %3 civarındadır.

Osmanlı Türkçesi tıp terimlerinde türetme ve kelime birleştirme yoluyla dile kazandırılmış çok sayıda terimin olduğu göze çarpmaktadır. Bütün tıp terimleri içinde türemiş veya Türkçe birleşik yapılı tıp terimlerinin oranı %56'dan fazladır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında yabancı dillerden sözcük alınmak yerine daha çok dilin imkânlarının kullanılarak yeni terimler türetildiğini, aynı zamanda da çok güçlü bir Türkçecilik düşüncesinin olduğunu göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde türemiş yapılı Türkçe tıp terimlerin oranı %28'den fazladır. Fakat astronomi alanında %1, kimya alanında %8 civarında türemiş yapılı terim yer almaktadır. Bu durum terim alanları içinde direkt halkın içinde bulunduğu, halkla yakın ilgili alanlarda türemiş yapılı terimlerin oranının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Türkçesi tıp terimleri arasında *gelme, dindirici, uyutdurucu, tutarık, gergilik* gibi türemiş yapılı terimler yer almaktadır. Fakat bu terimler yerine günümüz Türkçesinde sırasıyla *hastalık nöbeti, ağrı kesici, uyku ilacı, epilepsi/sara, tansiyon* terimleri kullanılmaktadır. Yine benzer şekilde *damar vuruşu, süd vurgunluğu, sinir çekilmesi damar şişmesi* gibi isim tamlaması yapısındaki tıp terimlerinin günümüz Türkçesinde kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Bu terimlerin yerine günümüz Türkçesinde *nabız, raşitizm, spazm, varis* sözleri kullanılmaktadır. Bu durum dilin kendi imkânlarıyla meydana getirilmiş olsa bile terimlerin halk diline yerleşmesinin çok zor olduğunu, çok kolay değişebildiğini, yabancı kökenli olsa bile basit yapılı terimlerin dilde daha kolay kabul gördüğünü ortaya çıkarmaktadır.

Eserde isim tamlaması yapısında altmıştan fazla Türkçe tıp terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. İsim tamlaması yapısındaki bu terimlerde 40'a yakın yabancı kökenli sözcük yer almaktır. Bu durum yabancı kökenli sözcüklerin Türkçe dil bilgisi kuralları içinde Türkçeleştirildiğinin bir göstergesidir.

Calfa Sözlüğü'nde *hastalık* ve *illet* sözcükleri yakın anlamlı sözcükler olarak dikkat çekmektedir. Fakat *hastalık* sözcüğüyle kurulmuş *çiçek hastalığı* ve *hastalık nişanesi* olmak üzere sadece 2 tamlama varken illet sözcüğüyle kurulmuş *taş illeti, kolera illeti* gibi tam 9 tamlama vardır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde *illet* sözünün daha çok kabul gördüğünü, *hastalık* kelimesinin kullanımının henüz yaygınlaşmadığını göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde altmışın üzerinde isim tamlaması yapısında tıp terimi yer alırken sıfat tamlaması yapısındaki terim sayısı on beştir. Eserin geneline bakıldığında isim tamlamasına göre sıfat tamlaması yapısındaki terimlerin oran olarak az olduğu görülür. Mesela ticaret alanında sıfat tamlaması yapısında %3, isim tamlaması yapısında %17; denizcilik alanında sıfat tamlaması yapısında %8, isim tamlaması yapısında %32 civarında terim bulunmaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde yeni terim üretmede isim tamlamalarının sıfat tamlamalarına göre daha elverişli yapılar olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde *kati aza, illeti nüzule, vecayi şedid, ihtinaki rahm, zat ür-rie, vecayi mefasel, hummayi muhrika* gibi yabancı tamlama yapısında 20'den fazla tıp terimi tespit edilmiştir. Fakat yabancı tamlama yapısındaki birçok tıp teriminin Türkçeleştirildiği görülmektedir. Söz konusu yukarıdaki terimler sırasıyla *aza kesmesi, tutma, keskin ağrı, rahim illeti, ak cier illeti, yel, kara humma* terimleriyle karşılanmıştır. Bu kullanımlarda yabancı tamlama yapısındaki terimlerin ikinci sırada verildiği dikkatten kaçmamaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde yabancı tamlama yapısındaki terimlerin yerine üretilen, türetilen terimlerin daha yaygın olarak kullanılmaya başlandığını, aynı zamanda Osmanlı Türkçesinin dinamik bir dil olduğunu, sürekli kendini yenileme, geliştirme gayreti içinde olduğunu göstermektedir.

23. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE TÜRKÇE YÖNETİM TERİMLERİ

Yönetim bir işi çekip çevirme, bir yeri idare etme anlamlarını taşıyan çok geniş kapsamlı bir sözcüktür. Bu çalışmada sadece devleti idare etme, devlet işlerini yürütme, devletlerarası ilişkileri düzenleme gibi daha dar kapsamı olan *siyasi yönetim* ile ilgili terimler ele alınmıştır. Bundan sonra *siyasi yönetim* terimi yerine sadece *yönetim* terimi kullanılacaktır.

Diplomasi, bürokrasi, politika gibi birçok alan yönetim ile doğrudan ilgilidir. Yönetim biçimleri ve birimleri, idari yapılanmalar ve uygulamalar vb. yönetim teriminin kapsamına girmektedir.

Osmanlı devleti büyük bir imparatorluk olduğundan yönetimle ilgili pek çok terim Osmanlı Türkçesi söz varlığında kendine yer bulmuştur. *Calfa Sözlüğü*'nde de birçok Türkçe yönetim terimi yer almaktadır. Bunlar yapılarına ve dil kökenlerine göre sınıflandırılmıştır.

Türkçe yönetim terimleri kelime yapısına göre basit, türemiş ve birleşik yapılı Türkçe yönetim terimleri olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmıştır.

23.1. Basit Yapılı Türkçe Yönetim Terimleri

Kök hâlinde bulunan terimler basit yapılı terimlerdir. *Calfa Sözlüğü*'nde basit yapılı birçok Türkçe yönetim terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	istifa	istifa	istifa	A.	abdication	2a
2.	idaré	idare	idare	A.	administration	7a
3.	nazarét	nazaret	yönetim	A.		
4.	nizam	nizam	nizam	A.	agencement	9a
5.	tashih	tashih	ıslahat	A.	amendement	13b
6.	islahat	islahat	ıslahat	A.		
7.	ikhtilal	ihtilal	ihtilal	A.	anarchie	15a
8.	bihukumét	bihükümet	anarşik	K.	anarchique	15a
9.	ikhtilali	ihtilali	anarşik	A.		
10.	istiklal	istiklal	istiklal	A.	autocratie	28b
11.	istiklaliyét	istiklaliyet	bağımsızlık	A.		
12.	mucéllém	müsellem	otonom	A.	autonome	29a
13.	hukioumét	hükûmet	hükûmet	A.	autorité	29a

14.	hukm	hükm	hüküm	A.	autorité	29a
15.	noufouz	nufuz	nüfuz	A.		
16.	kaçaba	kasaba	kasaba	A.	bourg	47a
17.	résm	resm	tören	A.	cérémonial	60b
18.	téchrifat	teşrifat	teşrifat	A.		
19.	téchrif	teşrif	tören	A.	cérémonie	60b
20.	ayin	ayin	tören	F.		
21.	rouçoum	rusum	merasim	A.		
22.	divan	divan	divan	A.	chambre	62a
23.	kantchéléria	kançelerya	kançılarya	İ.	chancellerie	62a
24.	chéhir	şehir	şehir	F.	cite	69b
25.	téahhud	teahhüd	ittifak	A.	coalition	72a
26.	ittifak	ittifak	ittifak	A.		
27.	komicion	komisyon	komisyon	FR.	commission	75b
28.	djémiyét	cemiyet	cemiyet	A.	communauté	76a
29.	muttéfeka	müttefika	konfederasyon	A.	confédération	80a
30.	muahédé	müahede	muahede	A.		
31.	muçadéré	müsadere	müsadere	A.	confiscation	81a
32.	kongréço	kongreso	kongre	FR.	congrés	81b
33.	méchvérét	meşveret	meşveret	A.	conseil	83a
34.	muchavéré	müşavere	müşavere	A.		
35.	choura	şura	şura	A.	conseil	83a
36.	férman	ferman	ferman	F.	décret	109a
37.	iradé	irade	irade	A.		
38.	émr	emr	hüküm	A.		
39.	vékialét	vekâlet	vekâlet	A.	délegation	113b
40.	téçarouf	tesaruf	yönetim, hükümet	A.	domination	138a
41.	khanédan	hanedan	hanedan	F.		
42.	deuvlét	dövlet	devlet	A.	empire	158a
43.	varech	varış	varoş	M.	faubourg	176b
44.	temar	tımar	tımar	F.	fief	179b
45.	ziamét	ziamet	zeamet	A.		
46.	miri	miri	mirî	F.	fisc	180b

47.	hunkiari	hünkâri	padişaha ait	F.	impérial	207b
48.	humayouni	hümayuni	padişaha ait	F.		
49.	kanoun	kanun	kanun	A.	institut	220a
50.	kaïdé	kaide	kaide, yasa	A.		
51.	kouza	kuza	hükûmet	A.	juridiction	228b
52.	séfarét	sefaret	sefaret	A.	légation	233a
53.	takhtguiah	tahtgâh	başkent	F.	metropole	254b
54.	vukéla	vükela	bakan ve vekiller	A.	ministère	256a
55.	ihtiçab	ihtisab	belediye	A.	municipalité	265b
56.	médjlis	meclis	meclis	A.	parlement	290b
57.	parlaménto	parlamento	parlamento	İ.		
58.	vilaïét	vilayet	vilayet	A.	pays	296a
59.	diar	diyar	diyar	A.		
60.	politikié	politikiye	politika	İ.	politique	312b
61.	politika	politika	politika	İ.		
62.	riaçét	riaset	riyaset	A.	présidence	321b
63.	sadarét	sadaret	sadaret	A.		
64.	réïs	reyis	başkan	A.	président	321b
65.	éyalét	eyalet	eyalet	A.	province	330a
66.	sandjak	sancak	sancak	T.		
67.	mahallé	mahalle	mahalle	A.	quartier	333a
68.	sémt	semt	semt	A.		
69.	véçaïét	vesayet	vesayet	A.	regence	347b
70.	saltanat	saltanat	saltanat	A.	régne	348a
71.	mébous	mebus	mebus	A.	représentant	355a
72.	djumhour	cümhur	cumhur	A.	république	355b
73.	djumhouriét	cümhuriyet	cumhuriyet	A.		
74.	humayoun	hümayun	hümayun	F.	royal	365b
75.	padichahi	padişahi	hümayun	F.		
76.	chahané	şahane	şahane	F.		
77.	chéhriari	şehriyari	şahane	F.		
78.	mulukiané	mülükâne	hümayun	K.		
79.	dévlét	devlet	devlet	A.	royaume	365b

80.	mémalik	memalik	memleketler	A.	royaume	365b
81.	mémlékét	memleket	memleket	A.		
82.	saltanét	saltanet	saltanat	A.	royaute	365b
83.	mélékiout	melekût	saltanat	A.		
84.	imarét	imaret	imaret	A.	seigneurie	374b
85.	sénato	senato	senato	İ.	sénat	375b
86.	sénator	senator	senatör	İ.	sénateur	376a
87.	nahiyé	nahiye	nahiye	A.	territoire	407a
88.	kaza	kaza	kaza	A.		
89.	ulkié	ülkiye	kaza	A.		
90.	mulk	mülk	mülk	A.		
91.	takht	taht	taht	F.	trône	421b
92.	sérir	serir	taht	A.		
93.	sandal	sandal	taht	A.		
94.	keraliét	kıraliyet	kraliyet	K.		
95.	tabi	tabi	tebaa	A.	vassal	429b
96.	koul	kul	kul, uyruk	T.		
97.	Raïa	raya	reaya	A.		
98.	keuy	köy	köy	F.	village	438a
99.	karié	karye	karye, köy	A.		
100.	chéir	şeyir	şehir	F.	ville	438a
101.	médiné	medine	şehir	A.		
102.	béldé	belde	belde	A.		
103.	vizarét	vizaret	vezirlik	A.	vizirat	441a

Calfa Sözlüğü'nde basit yapılı 103 Türkçe yönetim terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin %70'ten fazlası Arapça kökenlidir. *"Türklerin Araplarla ilk temasları, tanışmaları ve ardından İslam Dinini kabul edip yüzyıllarca bir arada yaşamaları sonucu karşılıklı etkilenmeler meydana gelmiş ve bu durum dil alanında da kendisini göstermiştir."* (Toprak, 2011: 360). Arapça kökenli basit terimlerin yanında Farsçadan da bir hayli basit yapılı yönetim terimi vardır. Arapça ve Farsça basit yapılı yönetim terimlerini üst katman ve yan katman dillerin Osmanlı Türkçesine etkisi olarak görülebilir.

Eserde k*omisyon, kongreso, parlamento, politika, senato* gibi Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine geçmiş yönetim terimleri de yer almaktadır. Bu terimlerin yaklaşık oranı da %10'dur. Bu durum Osmanlı devletinde yönetim alanında Batı etkisinin yavaş yavaş görülmeye, Batı'nın örnek alınmaya başlandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Basit yapılı Türkçe yönetim terimleri içinde *idare / nazaret, tashih / islahat, resm / teşrifat, teşrif / ayin, meşveret / müşavere, ferman / irade /emr, kanun / kaide, meclis / parlamento, devlet / memalik, memleket, nahiye / kaza / ülkiye, köy / karye, tabi / kul / reya* gibi yakın anlamlı pek çok sözcük yer almaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesi söz varlığının bir zenginliği olarak düşünülebilir.

23.2.Türemiş Yapılı Türkçe Yönetim Terimleri

Kök, gövde veya birleşik yapılı sözlere yapım ekleri getirilerek türetilmiş terimlere türemiş yapılı terimler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde de türemiş yapılı birçok Türkçe yönetim terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

23.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Yönetim Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde, isim veya fiil kök ve gövdelerinden türemiş bir hayli Türkçe yönetim terimi yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	duzén	düzen	düzen	T.	agencement	9a
2.	hukumétsizlik	hükümetsizlik	anarşi	(A.)T.	anarchie	15a
3.	mucéllémlik	müsellemlik	muhtariyet	(A.)T.	autonomie	29a
4.	guélmé	gelme	cülus	T.	avénement	30b
5.	kaçabadjek	kasabacık	küçük kasaba	(A.)T.	bourgade	47a
6.	birléchmé	birleşme	koalisyon	T.	coalition	72a
7.	hukumdarlek	hükümdarlık	hükûmdarlık	(A.)T.	commandement	74b
8.	konsoloslouk	konsolosluk	konsolosluk	(R.)T.	consulat	85a
9.	chéhbéndérlik	şehbenderlik	konsolosluk	(F.+F.)T.		
10.	bouyroultou	buyrultu	hüküm, ferman, emir	T.	décret	109a
11.	mubacherlek	mübaşırlık	delegasyon	(A.)T.	délegation	113b
12.	doukalek	dukalık	dukalık	(İ.)T.	duché	142b

13.	impératorlouk	imperatorluk	imparatorluk	(İ.)T.	empire	158a
14.	sipéhilik	sipehilik	sipahilik	(F.)T.	féodalité	177b
15.	béylik	beylik	beylik	T.	fief	179b
16.	keuydjuyéz	köycüyez	mezra	(F.)T.	hameau	198b
17.	valilik	valilik	valilik	(A.)T.	proconsulat	325a
18.	nazerlek	nazırlık	nazırlık	(A.)T.	rectorat	345a
19.	padichahlek	padişahlık	padişahlık	(F.)T.	royaute	365b
20.	kerallek	kırallık	krallık	(S.)T.		
21.	sérkiatiblik	serkâtiblik	özel kalem	(F.+A.)T.	secrétariat	374a
22.	aghalek	ağalık	ağalık	T.	seigneurie	374b
23.	hémékaderlek	hemekadırlık	salt egemenlik	(F.+A.)T.	toute-puissance	414a
24.	chéhirdjik	şehircik	belde	(F.)T.	villette	438a
25.	vézirlik	vezirlik	vezirlik	(A.)T.	vizirat	441a

Calfa Sözlüğü'nde, kök ve gövdelerden türemiş 25 Türkçe yönetim terimi tespit edilmiştir. Bunlar arasında *gelme, birleşme, hemekadırlık* gibi sadece Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü yönetim terimleri de yer almaktadır. Bu terimlerin yerine günümüz Türkçesinde *cülus*/*tahta çıkış, koalisyon, salt egemenlik / mutlak hâkimiyet* sözleri kullanılmaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında başka dillerden söz almak yerine dilin kendi imkânlarını kullanma yoluna gidildiğini, güçlü bir Türkçecilik anlayışının olduğunu göstermektedir. Fakat aynı zamanda da dilin kendi bünyesinde bulunan sözlerden türetilmiş olsa bile terimlerin dile tutunmasının, halk diline yerleşmesinin çok zor olduğunu göstermektedir.

Türemiş yapılı yönetim terimleri içinde *+lIk* ekiyle türetilmiş 18 yönetim terimi yer almaktadır. Bu durum ihtiyaç duyulan terimlerin türetilmesinde *+lIk* ekinin Osmanlı Türkçesinde çok etkin bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanında *kasabacık, köycüyez, şehircik* terimlerinde isimden isim yapma eki ve aynı zamanda küçültme eki olan *+cIk, +cUk* ekinin kullanıldığı görülmektedir. *köycüyez* sözünde *köy* köküne *+cUk* isimden isim yapım ekiyle beraber *+Az* pekiştirme eki gelmiştir. Bu şekilde küçültme ekiyle beraber pekiştirme ekinin kullanıldığı örnekler Osmanlı Türkçesinde nadir görülmektedir.

23.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Yönetim Terimleri

Türkçede yapım ekleri, kök ve gövdelere getirilebildiği gibi birleşik sözlere de getirilerek sözcükler türetilmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen bu yapıdaki yönetim terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	miriyé alma	miriye alma	müsadere	(K.+T.)T.	confiscation	81a
2.	vékil gueundérmé	vekil gönderme	vekillik	(A.+T.)T.	députation	119b
3.	padichahlek surén	padişahlık süren	hükümran	[(A.)T.+T.]T.	régnant	348a
4.	koura atan	kura atan	seçmen	(A.+T.)T.	votant	444a
5.	réy vérén	rey veren	seçmen	(A.+T.)T.		

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözlerden türetilmiş 5 Türkçe yönetim terimi tespit edilmiştir. Bu sözlerde isim-fiil ve sıfat-fiil ekleri kullanılmıştır. Eserde madde başı Fransızca *confiscation* sözüne karşılık Türkçe *miriye alma* ile birlikte *müsadere* terimi kullanılmıştır. Bir başka deyişle Arapça kökenli *müsadere* terimi *miriye alma* şeklinde Türkçeleştirilmiştir.

Sözlükte yer alan *padişahlık süren*, *kura atan / rey veren* terimleri Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü kullanımlardır. Bu sözlerin yerine günümüz Türkçesinde *hükümran / egemen, seçmen* sözleri kullanılmaktadır.

23.3. Birleşik Yapılı Türkçe Yönetim Terimleri

Birleşik kelime en az iki kelimenin anlam ve yapıca birbirini tamamlayarak oluşturduğu yapılardır. Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında en sık kullanılan yöntemdir. Birleşik kelimeler; isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, yabancı tamlamalar, birleşik fiiller gibi alt başlıklarda incelenmiştir.

23.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Yönetim Terimleri

Ez az iki ismin iyelik ekiyle birbirine bağlanarak kurduğu yapıya isim tamlaması denir. Türkçede ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında en sık kullanılan yöntemlerin başında bu yapılar gelir. *Calfa Sözlüğü*'nde isim tamlaması yapısında birçok Türkçe yönetim terimi yer almaktadır. Bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	ana baba guni	ana baba güni	anarşi	T.+T.+T.	anarchie	15a
2.	kalém khouléfaléri	kalem hulefaleri	memurlar	A.+A.	bureau	51b
3.	kalém khouléfaléri-nin hukmu	kalem hulefale-rinin hükmü	bürokrasi	A.+A.+A.	bureaucratie	51b
4.	vukéla takeme	vükela takımı	bürokrasi	A.+T.	bureaucratie	51b
5.	méémouran médjlici	meemuran meclisi	encümen	A.+A.	commission	75b
6.	komicion médjlici	komisyon meclisi	encümen	FR.+A.		
7.	vukéla médjlici	vükela meclisi	kabine	A.+A.	conseil des ministres	83a
8.	médjlis azalare	meclis azaları	meclis azaları	A.+A.	les membres du conseil	83a
9.	konsolos konaghe	konsolos konağı	konsolosluk	R.+T.	consulat	85a
10.	padichahlar nésli	padişahlar nesli	hanedan	F.+A.	dynastie	143b
11.	ébniyé nazaréti	ebniye nazareti	belediye	A.+A.	édilité	151a
12.	béylik male	beylik malı	mirî	T.+A.	fisc	180b
13.	nazer konaghe	nazır konağı	nezaret	A.+T.	intendance	221a
14.	oumoûri dakhiliyé nazaréti	umûri dahiliye nazareti	içişleri bakanlığı	A.+A.+A.	ministère de l'intérieur	256b
15.	mézahib kalémi	mezahib kalemi[1]	mezhepler odası	A.+A.	ministère des cultes	256b
16.	oumoûri kharidjié nazaréti	umûri hariciye nazareti	dışişleri bakanlığı	A.+A.+A.	ministère des affaires étrangères	256b
17.	févkél adi mourakhkhace	fevkel adi murahhası	özel delege	A.+A.+A.	ministre extraordinaire	256b
18.	bélédiyé médjlici	belediye meclisi	belediye meclisi	A.+A.	municipalité	265b
19.	médjlici méchverét azaléri	meclisi meşveret azaleri	senatör	A.+A.+A.	sénat	375b
20.	médjlici méchvérét azace	meclisi meşveret azası	senatör	A.+A.+A.	sénateur	376a
21.	sénato médjlici	senato meclisi	senato	İ.+A.	sénatus consulte	376a
22.	sénato hukmu	senato hükmü	senato kararı	İ.+A.		
23.	konsolos vékilliyi	konsolos vekilliyi	konsolos vekilliği	R.+(A.)T.	vice-consulat	436a
24.	padichahlek vékialéti	padişahlık vekâleti	padişahlık vekâleti	(F.)T.+A.	vice-royauté	436a

[1] Osmanlılarda gayrimüslim tebaanın din ve inanç sorunlarıyla ilgilenen kalem

Sözlükte isim tamlaması yapısında 24 Türkçe yönetim terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerde geçen 55 sözcükten 46'sı yabancı kökenlidir. Bu durum yabancı kökenli sözcüklerin isim tamlaması içinde kullanıldığını, dolayısıyla bu sözcüklerin Türkçeleştirilmiş olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Sözlükte geçen *umûri hariciye nazareti, fevkel adi murahhası, meclisi meveret azası* gibi terimlerde yabancı tamlama yapısındaki sözlerin de Türkçe isim tamlamasında yer aldığı görülmektedir. Bu durum dile giren yabancı unsurların Türkçeleştirme gayretinin bir sonucudur diyebiliriz.

Eserde yer alan *kalem hulefaleri, ana baba güni, padişahlar nesli* gibi isim tamlaması yapısındaki bazı yönetim terimlerinin Osmanlı Türkçesin söz varlığına özgü kullanımlar olduğu dikkat çekmektedir. Bu sözlerin yerine günümüz Türkçesinde *baro, anarşi, hanedan* gibi alıntılar kullanılmaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde çok kuvvetli bir Türkçecilik anlayışının olduğunu, ihtiyaç duyulan terimlerin karşılamasında başka dillerden sözcük almak yerine dilin imkânlarının kullanıldığını göstermektedir.

23.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Yönetim Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde az olmakla birlikte sıfat tamlaması yapısında da Türkçe yönetim terimleri yer almaktadır. Bu terimler aşağıda sıralanmıştır.

1.	khas divan	has divan	divanıhümayun	A.+A.	cabinet	52a
2.	bach kaçaba	baş kasaba	baş kasaba	T.+A.	chef- lieu	65b
3.	éski chéhir	eski şehir	eski şehir	T.+F.	cite	69b
4.	kutchuk médjlis	küçük meclis	komite	T.+A.	comité	74b
5.	bach nézarét	baş nezaret	başbakanlık	T.+A.	surintendance	397a

Eserde sıfat tamlaması yapısında 5 Türkçe yönetim terimi tespit edilmiştir. Bu tamlamalarda yer alan *has, baş, eski, küçük* sözlerinin niteleme sıfatı olduğu görülmektedir. Bu durum niteleme sıfatlarıyla kurulan tamlamaların kalıcı isim ve terim yapmaya daha elverişli yapılar olduğunu göstermektedir.

Sıfat tamlaması yapısındaki *has divan* sözüyle Farsça tamlama kuruluşundaki *divanı-hümayun* sözcüğüne Türkçe karşılık bulunmuştur. Burada şu husus dikkat çekmektedir:

Has divan sözcüğünü oluşturan *has* ve *divan* sözcükleri de alınmadır. Fakat bu sözcükler Türkçe kurallar çerçevisinde bir tamlama kurarak yeni bir sözcük oluşturmuştur.

23.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Yönetim Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında birçok yönetim terimi yer almaktadır. Sözlükte geçen bu yapındaki Türkçe yönetim terimleri aşağıda listelenmiştir.

1.	térki saltanat	terki saltanat	çekilme	A.+A.	abdication	2a
2.	nichàni hanédan	nişani hanedan	arma	F.+F.	armoiries	21a
3.	chéhadétnamé	şehadetname	şehadetname	A.+F.	attestation	26b
4.	soultani mustakil	sultani müstakil	otokrat	A.+A.	autocrate	28b
5.	dévléti mustakilé	devleti müstakile	bağımsız devlet	A.+A.	gouvernement autocratique	28b
6.	payitakht	payitaht	başkent	F.+F.	capitale	55b
7.	dari hukioumét	dari hükûmet	başkent	A.+A.		
8.	méchvérétkhané	meşverethane	meclis	A.+F.	chambre	62a
9.	divankhané	divanhane	divanhane	A.+F.	chancellerie	62a
10.	hérdjmérdj	hercmerc	kaos	F.+F.	chaos	63a
11.	kurcii nahiyé	kürsii nahiye	merkez	A.+A.	chef- lieu	65b
12.	hukiouméti dakhiliyé	hükûmeti dahiliye	sivil hükümet	A.+A.	autorité civil	70a
13.	harbi dakhili	harbi dahili	iç savaş	A.+A.	guerre civile	70a
14.	mubacherkhané	mübaşırhane	karakol	A.+F.	commissariat	75b
15.	zabitkhané	zabithane	emniyet	A.+F.		
16.	duvéli muttéfika	düveli müttefika	ittifak devletleri	A.+A.	confédéré	80a
17.	hukumati muttéfika	hükümati müttefika	müttefik devletler	A.+A.		
18.	hukuméti mutéhadé	hükümeti mütehade	konfederasyon	A.+A.	confédération	80a
19.	dàri choura	dari şura	konsey	A.+A.	conseil de guerre	83a
20.	divani humayoun	divani hümayun	Divanıhümayun	A.+F.	conseil impérial	83a
21.	médjlici khas	meclisi has	Has divan	A.+A.	conseil privé	83a
22.	médjlici vala	meclisi vala	Meclis-i vala[1]	A.+F.	conseil d'etat	83a

[1] Padişahın danışma kurulu

23.	médjlici méarifi umoumiyé	meclisi mearifi ümumiye	maarif encümeni	A.+A.+A.	conseil d'instruction publique	83a
24.	érbàbi choura	erbabi şura	meclis azaları	A.+A.	les membres du conseil	83a
25.	kavanini dévlét	kavanini devlet	anayasa	A.+A.	constitution	85a
26.	chéhbéndérkhané	şehbenderhane	konsolosluk	F.+F.+F.	consulat	85a
27.	akti médjlis	akti meclis	meclis kurma	A.+A.	convocation	89b
28.	davéti médjlis	daveti meclis	meclise çağırma	A.+A.		
29.	séraï humaïoun	serayi hümayun	padişah sarayı	A.+F.	cour impériale	95a
30.	iradéi chahané	iradeyi şahane	ferman	A.+F.	décret impérial	109a
31.	éhli hukioumàti avam	ehli hükûmati avam	demokrat	A.+A.+A.	démocrate	116a
32.	hukioumàti avam	hükûmati avam	demokratik	A.+A.	démocratie	116a
33.	amiri moutlak	amiri mutlak	diktatör	A.+A.	dictateur	129b
34.	hakimi moutlak	hakimi mutlak	diktatör	A.+A.		
35.	hukmi moutlak	hükmi mutlak	diktatörlük	A.+A.	dictature	129b
36.	médjlici idaré	meclisi idare	idare meclisi	A.+A.	directoire	132b
37.	màli miri	mali miri	devlet malı	A.+F.	domaine de l'Etat	137b
38.	érazïi humaïoun	erazii hümayun	has toprak	A.+F.	les domaines du Sultan	137b
39.	dévléti aliyé	devleti aliye	Osmanlı devleti	A.+A.	I’empire ottoman	158b
40.	saltanati séniyé	saltanati seniye	Osmanlı devleti	A.+A.		
41.	émri humaïoun	emri hümayun	ferman	A.+F.	ordre impérial	208a
42.	naméi humayoun	namei hümayun	ferman	F.+F.	lettre impériale	234a
43.	émirnamé	emirname	emirname	A.+F.	mandement	245a
44.	makame kharidjié	makamı hariciye	dışişleri	A.+A.	ministère des affaires étrangères	256b
45.	hukuméti moutlaka	hükümeti mutlaka	monarşi	A.+A.	monarchie	260a
46.	daïréi bélédiyé	dairei belediye	belediye	A.+A.	municipalité	265b
47.	hukiouméti khavass	hükûmeti havass	oligarşi	A.+A.	oligarchie	279a
48.	koudréti moutlak	kudreti mutlak	salt egemenlik	A.+A.	omnipotence	279b
49.	oumouri duvél	umuri düvel	politika	A.+A.	politique	312b
50.	réici médjlis	reisi meclis	meclis başkanı	A.+A.	président	321b

51.	véliahdi keraliét	veliahdi kıraliyet	veliaht	A.+A.+S.	heritier présomptif	321b
52.	vékili moutlak	vekili mutlak	sadrazam	A.+A.	procureur général	325b
53.	niabéti saltanat	niabeti saltanat	sadrazamlık	A.+A.	regence	347b
54.	naibi saltanat	naibi saltanat	sadrazam	A.+A.	régent	347b
55.	naziri dévlét	naziri devlet	nazır	A.+A.		
56.	khatti humaïoun	hatti hümayun	ferman	A.+F.	rescrit	356a
57.	médjlici méchvérét	meclisi meşveret	senato	A.+A.	sénat	375b
58.	babi aali	babi aali	Babıali	A.+A.	la Sublime Porte	392b
59.	babi humaïoun	babi hümayun	Bab-ı hümayun[1]	A.+F.		
60.	déri alié	deri aliye	Der-i aliye[2]	F.+A.	la Sublime Porte	392b
61.	hukmi ilahi	hükmi ilahi	teokrasi	A.+A.	théocratie	408a
62.	koudréti moutlaka	kudreti mutlaka	mutlak egemenlik	A.+A.	toute-puissance	414a
63.	khazinéi humaïoun	hazinei hümayun	devlet hazinesi	A.+F.	trésor impérial du Sultan	419a
64.	khazinéi amiré	hazinei amire	devlet hazinesi	A.+A.		
65.	béytulmal	beytülmal	beytülmal	A.+A.	trésor de I'Etat	419a
66.	khazinéï mirié	hazinei miriye	devlet hazinesi	A.+A.		

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısında 66 Türkçe yönetim terimi tespit edilmiştir. Bunlardan *beytülmal* terimi hariç hepsi Farsça kurallıdır. Bu tamlamalar arasında az da olsa *meclisi mearifi ümumiye, ehli hükûmati avam* gibi zincirleme tamlamalar da vardır.

Osmanlı Türkçesinde yabancı tamlama yapısındaki yönetim terimlerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Fakat bu terimlerin Türkçeleştirme gayreti daha dikkat çekici bir durumdur. Mesela sözlükte geçen *divani hümayun, şehbenderhane, mali miri, makamı hariciye, daireyi belediye, kudreti mutlaka* gibi yabancı tamlama yapısındaki terimlerin, sırasıyla *has divan, konsolos konağı, beylik malı, umûri hariciye nazareti, belediye meclisi, hemekadırlık* şeklinde karşılıklar bulunarak Türkçeleştirildiği görülmektedir.

[1] Osmanlı devleti
[2] İstanbul

23.3.4. Birleşik Fiil Yapısında Türkçe Yönetim Terimleri

Calfa Sözlüğü'nde birleşik fiil yapısında Türkçe yönetim terimleri yer almaktadır. Bu terimler aşağıda listelenmiştir.

1.	iradé tchekarmak	irade çıkarmak	ferman çıkarmak	A.+T.	décreter	109a
2.	sidjil késmék	sicil kesmek	hüküm vermek	A.+T.		
3.	kanoun komak	kanun komak	kanun yapmak	A.+T.	établir une loi	167b
4.	vaz étmék	vaz etmek	kanun çıkarmak	A.+T.		

Eserde birleşik fiil yapısında 4 Türkçe yönetim terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerde yer alan *irade, sicil, kanun, vaz* sözcükleri Arapça kökenlidir. Bu durum yabancı kökenli sözcüklerin dilde çok yaygın kullanım bulduğunu, artık yabancılıklarının kalmadığını, Türkçeleştirildiğini göstermektedir.

Tablolar

1. Tablo: Yapısına Göre Türkçe Yönetim Terimleri			
Eserde Geçen Türkçe Yönetim Terimi Sayısı: 232			
KELİME YAPISI		SAYISI	ORANI
Basit Yapılı		103	%44,3
Türemiş Yapılı		30	%12,9
Birleşik Yapılı	İsim Tamlaması	24	%10,3
	Sıfat Tamlaması	5	%2,1
	Yabancı Tamlama	66	%28,4
	Birleşik Fiil	4	%1,7

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçesi Yönetim Terimleri								
Kökeni	Sayısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İ. Tamla.	S. Tam-la.	Y. Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	73	0	0	0	1	0	74	%31,8
Farsça	16	0	0	0	65	0	81	%34,9
İtalyanca	6	0	0	0	0	0	6	%2,5
Fransızca	2	0	0	0	0	0	2	%0,8
Diğer	4	0	0	0	0	0	4	%1,7
Türkçe	2	30	24	5	0	4	65	%28

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde 232 Türkçe yönetim terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerde Farsça ve Arapça kökenli sözlerin ağırlığı dikkat çekmektedir. Farsça kökenli terimlerin oranı %35'e yakındır. Arapça kökenli terimlerin oranı ise %31'den fazladır.

Osmanlı Türkçesinde yabancı tamlama yapısındaki yönetim terimlerinin oran olarak büyüklüğü dikkat çekmektedir. Bütün yönetim terimleri içinde yabancı tamlama yapısında yönetim terimlerinin oranı %28'den fazladır. Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça kökenli yönetim terimlerinin bu derecede çok olması Osmanlı yönetim anlayışının Şark devlet geleneklerine göre şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. *"Kendisinden önceki Türk-İslam devletlerinden 14. yüzyıla kadar gelen devlet yönetimi konusunda oluşan tecrübe birikimini kullanan Osmanlı Devleti, Ortadoğu ve İran devlet geleneğinin mirasçısı olmuştur."*(Armağan, 2011: 140).

Yönetim terimlerinde Batı dillerinin etkisinin çok az olduğu görülmektedir. Bu dillerden alıntı sözcüklerin oranı %3 dolayındadır. Yönetim terimlerinde Batı dillerinden az kelimenin olması Osmanlı siyasi yapılanmasında Batılılaşma ve modernleşmenin henüz tam anlamıyla başlamadığını göstermektedir.

Calfa Sözlüğü'nde *gelme, birleşme, hemekadırlık, kalem hulefaleri, ana baba güni, padişahlar nesli* gibi Osmanlı Türkçesi söz varlığına özgü yönetim terimleri de yer almaktadır. Bu terimler dilin imkânlarıyla üretilmiş terimler olmasına rağmen günümüz Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin kendisine has bir söz varlığına sahip olduğu, ihtiyaç duyulan terimlerin karşılanmasında başka dillerden söz alınmakla beraber dilin kendi imkânlarının da kullanılma yoluna gidildiğini, güçlü bir Türkçecilik anlayışının olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda dilin kendi ürettiği sözler olsa bile terimlerin dile tutunmasının, halk diline yerleşmesinin çok zor olduğunu, bu yüzden yerlerine başka sözlerin çok kolay gelebileceğini göstermektedir.

Osmanlı Türkçesinde yabancı kökenli sözcüklerin Türkçeleştirilme gayreti dikkat çekmektedir. Mesela *umûri hariciye nazareti, fevkel adi murahhası, meclisi meveret azası* gibi terimlerde yabancı tamlama yapısındaki sözlerin Türkçe isim tamlaması kuruluşunda yer aldığı görülmektedir. Bu durum dile giren yabancı unsurların zamanla Türkçeleştirilmeye başlandığının bir göstergesidir.

24. CALFA SÖZLÜĞÜ'NDE ZAMAN KAVRAMLI TÜRKÇE SÖZCÜKLER

Zaman, kâinatın varlığıyla başlayan, insanın geçmişini ve geleceğini kapsayan bir süreçtir. Evrende meydana gelen ve gelecek her olay bu sürecin içindedir. Bu süreci kontrol etmek insanın en büyük hedeflerinden biri olmuştur. İnsanoğlu bu süreci, en verimli şekilde kullanmak amacıyla zamanı organize etme, yönetme yoluna gitmiştir. Bunun için insan içinde bulunduğu anı merkeze koyarak zamanı parçalara ayırmak; yaşadığı, önemli gördüğü olayların gerçekleşme zamanını, dünyada meydana gelen veya periyodik olarak tekrarlanan olayların ve hareketlerin zamanını belirlemek ihtiyacını duymuştur. Bundan dolayı tıpkı doğadaki varlıkları adlandırdığı gibi zamanı da adlandırma yoluna gitmiş ve böylece dilde zaman kavramlı birçok sözcük oluşmuştur.

Eski Türkçeden günümüz Türkçesine kadar Türkçenin her döneminde zaman bildiren sözcükler söz varlığında önemli bir yere sahip olmuştur. Eski Türklerin 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ni kullandıkları bilinmektedir. Yine yakın zamanlara kadar Hicri ve Rumi olmak üzere iki ayrı takvim bir arada kullanılmıştır.

Calfa Sözlüğü'nde Osmanlı Türkçesinde kullanım bulan zaman kavramlı birçok sözcük yer almaktadır. Bu sözcükler yapı ve dil kökeni bakımından incelenerek Osmanlı Türkçesinin söz varlığı, yapı ve işleyişi hakkında değerlendirmelere gidilecektir.

24.1. Basit Yapılı Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Hiçbir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan sözcüklere basit yapılı sözcükler denir. *Calfa Sözlüğü*'nde geçen Türkçe zaman kavramlı sözcüklerin önemli bir kısmı basit yapılı sözcüklerden oluşmaktadır. Sözlükte tespit edilen bu adlar aşağıda listelenmiştir.

1.	séné	sene	sene	A.	an	14b
2.	yel	yıl	yıl	T.		
3.	belder	bıldır	bıldır, geçen yıl	T.	l'an passé	14b
4.	sénévi	senevi	yıllık	A.	annuel	16a
5.	sabek	sabık	sabık	A.	antecedent	16b
6.	évvél	evvel	evvel	A.	anterieurement	16b
7.	évvéliyét	evveliyet	öncelik, eskilik	A.	antériorité	16b
8.	aghostos	ağostos	ağustos	LA.	août	17a

9.	badéhou	badehu	badehu	A.	après	19b
10.	élyévm	elyevm	bugün	A.	aujourd'hui	27b
11.	moukaddéma	mukaddema	mukaddema	A.	auparavant	28a
12.	chéfak	şefak	şafak	A.	aurore	28a
13.	guz	güz	güz	T.	automne	29a
14.	abril	abril	april, nisan	LA.	avril	32a
15.	niçan	nisan	nisan	A.		
16.	sabeka	sabıka	önceden	A.	déja	113a
17.	chimdi	şimdi	şimdi	T.	déja	113a
18.	héman	heman	hemen	F.		
19.	imdi	imdi	şimdi	T.		
20.	yaren	yarın	yarın	T.	démain	114b
21.	muakherén	müahıren	sonradan	A.	en dernier lieu	120a
22.	pazar	pazar	pazar	F.	dimanche	131a
23.	yévmi	yevmi	yevmi, günlük	A.	diurne	136a
24.	yaz	yaz	yaz	T.	été	168a
25.	chubat	şübat	şubat	A.	février	179a
26.	màze	mazı	mazi	A.	galle	188b
27.	dun	dün	dün	T.	hier	201a
28.	kech	kış	kış	T.	hiver	201b
29.	tchéta	çeta	şita, kış	A.		
30.	an	an	an	A.	instant	219b
31.	asla	asla	asla	A.	jamais	225b
32.	daïma	daima	daima	A.	à jamais	225b
33.	ébédén	ebeden	her zaman	A.	pour jamais	225b
34.	péndjchénbih	pencşenbih	perşembe	F.	jeudi	226b
35.	pérchémbé	perşembe	perşembe	F.		
36.	gun	gün	gün	T.	jour	227b
37.	rouz	ruz	ruz	F.		
38.	nihar	nihar	gün	A.		
39.	yévm	yevm	gün	A.		
40.	yévmién	yevmiyen	günlük	A.	tous les jours	227b
41.	haziran	haziran	haziran	A.	juin	228a

42.	témouz	temuz	temmuz	A.	juillet	228a
43.	maïs	mayıs	mayıs	R.	mai	242b
44.	sale	salı	salı	A.	mardi	247a
45.	mart	mart	mart	LA.	mars	248a
46.	sabah	sabah	sabah	A.	matin	249a
47.	tcharchémbé	çarşembe	çarşamba	F.	mercredi	253a
48.	tchaharchén-bih	çaharşenbih	çarşamba	F.		
49.	zouhr	zuhr	öğle vakti	A.	midi	255a
50.	dakiké	dakike	dakika	A.	minute	256b
51.	dém	dem	dem, zaman	F.	moment	259b
52.	guédjé	gece	gece	T.	nuit	274a
53.	leïl	leyl	gece	A.		
54.	chéb	şeb	şeb, gece	F.		
55.	béhari	behari	baharla ilgili	F.	printanier	324a
56.	yaken	yakın	yakın	T.	prochain	325a
57.	karib	karib	yakın	A.		
58.	ankarib	ankarib	yakında	A.	prochainement	325a
59.	karibén	kariben	yakında	A.		
60.	mévsim	mevsim	mevsim	A.	saison	368b
61.	fasl	fasl	fasıl	A.		
62.	éyam	eyam	eyyam, günler	A.		
63.	vaket	vakıt	vakit	A.		
64.	saniyé	saniye	saniye	A.	seconde	373b
65.	hafta	hafta	hafta	F.	semaine	375a
66.	iloul	iylul	eylül	A.	septembre	377a
67.	asr	asr	asır	A.	siècle	379b
68.	dévr	devr	devir	A.		
69.	zéman	zeman	zaman	A.		
70.	akhcham	ahşam	akşam	T.	soir	382b
71.	démin	demin	demin	T.	tantôt	401b
72.	guiah	gâh	gâh	F.	tantôt	401b
73.	bazen	bazın	bazen	A.		
74.	salicé	salise	salise	A.	tierce	408b

75.	djouma	cuma	cuma	A.	vendredi	431a
76.	ati	ati	ati, gelecek	A.	à venir	431b
77.	mustakbil	müstakbil	gelecek	A.		
78.	arifé	arife	arife	A.	vigile	437b

Calfa Sözlüğü'nde zaman kavramlı 78 Türkçe basit yapılı sözcük tespit edilmiştir. Basit yapılı bu sözcükler arasında *sene / yıl, kış / şeta, gün / ruz / nihar / yevm, gece / leyl / şeb, yakın / karib, mevsim / fasl, gâh / bazın* gibi yakın anlamlı birçok sözcük yer almaktadır. Bu yakın anlamlı sözcükler Osmanlı Türkçesinin zenginliğini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda Türkçenin Arapça ve Farsçayla olan sıkı komşuluk ilişkisini de gözler önüne sermektedir.

Eserde yer alan *çarşembe / caharşembe, pencşenbih / perşembe* gibi farklı varyantlı sözcükler, alıntı sözcüklerin Türkçeleştirme sürecini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

Basit yapılı zaman kavramlı sözcüklerin çoğu Arapça olmakla beraber *mart, abril, ağostos* gibi Latince kökenli sözcükler de Osmanlı Türkçesinde kendine yer bulmuştur. Latince kökenli bu sözcükler Osmanlının son dönemlerinde kullanılmaya başlanan Rumi takvimden gelmiş olmalıdır.

24.2. Türemiş Yapılı Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Calfa Sözlüğü'nde isim veya fiil kök ve gövdelerinden, birleşik sözlerden türemiş zaman kavramlı bir hayli sözcük yer almaktadır. Bu sözcükler ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

24.2.1. Kök ve Gövdelerden Türemiş Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Calfa Sözlüğü'nde kök ve gövdelerden türemiş zaman kavramlı birçok sözcük bulunmaktadır. Sözlükte tespit edilen böyle sözcükler aşağıda listelenmiştir.

1.	yellek	yıllık	yıllık	T.	annuel	16a
2.	ilérki	ilerki	önceki	T.	antecedent	16b
3.	évvélki	evvelki	evvelki	(A.)T.		

4.	sonra	sonra	sonra	T.	après	19b
5.	évvéldjé	evvelce	evvelce	(A.)T.	auparavant	28a
6.	artek	artık	artık	T.	déja	113a
7.	évvéldén	evvelden	evvelden	(A.)T.	déja	113a
8.	guétchéndé	geçende	geçende	T.	dernièrement	120a
9.	ésnacenda	esnasında	esnasında	(A.)T.	durant	143a
10.	bichin	bişin[1]	orak ayı	T.	fauchaison	176b
11.	érkén	erken	erken	T.	de bonne heure	201a
12.	dunki	dünki	dünkü	T.	d'hier	201a
13.	kechen	kışın	kışın	T.	en hiver	201b
14.	férdaci	ferdasi	ertesi, yarın	(F.)T.	lendemain	233b
15.	tchokdan	çokdan	çoktan	T.	il ya longtemps	239a
16.	gunduzun	gündüzün	gündüzün	T.	pendant le jour	227b
17.	sabahlaïn	sabahlayın	sabahleyin	(A.)T.	le matin	249a
18.	kouchlouk	kuşluk	kuşluk	T.	matinée	249a
19.	euylén	öylen	öğlen	T.	midi	255a
20.	euyléyin	öyleyin	öğleyin	T.	à midi	255a
21.	guédjéléïn	geceleyin	geceleyin	T.	de nuit	274a
22.	guétchmich	geçmiş	geçmiş	T.	passé	293a
23.	yakenda	yakında	yakında	T.	prochainement	325a
24.	yakenlarda	yakınlarda	yakınlarda	T.		
25.	vaktenda	vaktında	vaktinde	(A.)T.	du temps de	404b
26.	hénguiamenda	hengâmında	zamanında	(F.)T.		
27.	guéledjék	gelecek	gelecek	T.	à venir	431b

Calfa Sözlüğü'nde kök ve gövdelerden türemiş zaman kavramlı 27 Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Eserde *yıllık / senevi, öylen / zuhr, ilerki / sabık, evvelce / mukaddema, evvelden / sabıka, gelecek / ati…* gibi yakın anlamlı birçok sözcük aynı madde içinde geçmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesindeki dil katmanları gösteren bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Zaman kavramlı türemiş sözcükler halk dilinden, yabancı kökenli sözcüklerin ise üst bir dil olan yazı dilinden gelmiş olduğu ileri sürülebilir.

[1] Sözlükte *bişin* olarak geçen sözcük *biçin* olmalıdır.

Sözlükte yakın anlamlılık gösteren zaman kavramlı sözcükler aslında Osmanlı Türkçesinde yer alan alıntı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışıldığının da bir göstergesidir.

Sözlükte geçen *evvelden, geçende, esnasında, çokdan, yakında, vaktında* gibi zaman kavramlı sözcüklerin hâl ekleriyle türemiş olduğu görülmektedir. Aslında bu sözcükler hâl eklerinin kalıplaşmasıyla oluşmuştur. Yine *ilerki, evvelki, dünki* gibi sözcükler de aitlik ekinin kalıplaşmasıyla meydana gelmiştir. Bu durum Türkçede eklerin zamanla farklı işlevler üstelenerek yeni kavramları karşılayabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

24.2.2. Birleşik Sözlerden Türemiş Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Calfa Sözlüğü'nde kök ve gövdelerden türemiş zaman kavramlı sözcükler bulunduğu gibi birleşik sözcüklerden de türetilmiş sözcükler yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen bu yapıdaki sözcükler aşağıda listelenmiştir.

1.	az vakitdén	az vakitden	birazdan	(T.+A.)T.	bientôt	40b
2.	bir gunluk	bir günlük	bir günlük	(T.+T.)T.	diurne	136a
3.	euylén soularenda	öylen sularında	öğle sularında	(T.+F.)T.	sur le haut du jour	199b
4.	bir azdan	bir azdan	birazdan	(T.+T.)T.	tout à l'heure	201a
5.	bir dakikalek	bir dakikalık	bir dakikalık	(T.+A.)T.	instantené	219b
6.	hér gunki	her günki	her günkü	(F.+T.)T.	journalier	227b
7.	hér gunluk	her günlük	her günlük	(F.+T.)T.		
8.	vakti zouhourdé	vakti zuhurde	öğleyin	(A.+A.)T.	à midi	255a
9.	bir dakikédé	bir dakikede	bir dakikada	(T.+A.)T.	dans une minute	256b
10.	bir katch gundén	bir kaç günden	yakında	(T.+T.+T.)T.	prochainement	325a

Calfa Sözlüğü'nde birleşik sözlerden türemiş zaman kavramlı 10 sözcük tespit edilmiştir. Tamlamalara çeşitli ekler getirilerek türetilmiş bu sözcüklerin bazılarıyla Osmanlı Türkçesinde yer alan yabancı kökenli sözcükler Türkçeleştirilmeye çalışılmıştır: *Bir günlük / yevmi, bir dakikalık / yekdem.*

Sözlükte yer alan *vakti zuhurde* sözünün yabancı tamlama yapısındaki bir sözcükten türemiş olduğu görülmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde yer alan yabancı tamlama yapısındaki bazı sözlerin de zamanla dile yerleştiğini, yapım veya çekim ekleriyle genişleyerek yeni sözcükler türettiğini göstermesi açısından önemlidir.

24.3. Birleşik Yapılı Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması, sıfat tamlaması, kısaltma öbekleri gibi farklı yapıda zaman kavramlı sözcükler yer almaktadır. Bunların hepsi ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

24.3.1. İsim Tamlaması Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

İsim tamlamaları, isim soylu iki sözcüğünün birbirine iyelik ekiyle bağlandığı tamlamalardır. Türkçede, ihtiyaç duyulan sözcükler üretilirken veya yabancı kökenli sözcüklere Türkçe karşılıklar bulunurken bu yapılardan oldukça yararlanılmıştır. *Calfa Sözlüğü*'nde tespit edilen isim tamlaması yapısındaki zaman kavramlı sözcükler aşağıda listelenmiştir.

1.	yel deunumu	yıl dönümü	yıl dönümü	T.+T.	anniversaire	16a
2.	értéci gunu	ertesi günü	ertesi günü	T.+T.	le jour d'après	19b
3.	ikindi vakte	ikindi vaktı	ikindi	T.+A.	après-midi	19b
4.	guz sonu	güz sonu	güz sonu	T.+T.	arrière-saison	22a
5.	yatse vakte	yatsı vaktı	yatsı	T.+A.	sur la brun	50b
6.	aïen sonou	ayın sonu	ay sonu	T.+T.	le dernier du mois	120a
7.	pazar gunu	pazar günü	pazar	F.+T.	dimanche	131a
8.	bitchmé vakte	biçme vaktı	orak ayı	T.+A.	fauchaison	176b
9.	ay dévri	ay devri	kameri ay	T.+A.	lunaison	240b
10.	pazar értéci	pazar ertesi	pazartesi	F.+T.	lundi	240b
11.	sali gunu	sali günü	salı	A.+T.	mardi	247a
12.	sabah vakte	sabah vaktı	sabah	A.+A.	matinée	249a
13.	ay bache	ay başı	ay başı	T.+T.	le premier du mois	259a
14.	véladét gunu	veladet günü	doğum günü	A.+T.	jour de naissance	267a
15.	djouma értéci	cuma ertesi	cumartesi	A.+T.	samedi	369a
16.	akhcham ustu	ahşam üstü	akşamüstü	T.+T.	vers le soir	382b

17.	akhcham vakte	ahşam vaktı	akşam	T.+A.	soirée	382b
18.	ilk akchame	ilk akşamı	ilk akşamı	T.+T.	veille	430a
19.	mélad ariféci	melad arifesi	Noel arifesi	A.+A.	la veille de Noël	430a
20.	djouma gunu	cuma günü	cuma	A.+T.	vendredi	431a
21.	arifé gunu	arife günü	arife	A.+T.	vigile	437b

Calfa Sözlüğü'nde isim tamlaması yapısında zaman kavramlı 21 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin biri hariç hepsi belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. Eserde geçen *ikindi vaktı, yatsı vaktı, pazar günü, sali günü, sabah vaktı, ahşam vaktı, cuma günü* gibi isim tamlaması yapısındaki sözcüklerin yeni bir kavrama karşılık gelmediği veya yabancı kökenli herhangi bir sözcüğü karşılamadığı görülmektedir. Bu sözcüklerde tamlanan durumundaki sözcükler anlatımı pekiştirme, vurgulama gibi işlevler yüklenmiştir.

Sözlükte geçen *ay devri* tamlamasıyla Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan Farsça yapılı *devr-i kamer* tamlamasına Türkçe karşılık bulunmaya çalışılmıştır.

24.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Türkçede sıfat tamlaması yapısında birçok sözcük yer almaktadır. *Calfa Sözlüğü*'nde de sıfat tamlaması yapısında bir hayli zaman kavramlı sözcük yer almaktadır. Eserde tespit edilen bu yapıdaki sözcükler aşağıda listelenmiştir.

1.	guétchén séné	geçen sene	geçen sene	T.+A.	l'an passé	14b
2.	gélédjek séné	gelecek sene	gelecek sene	T.+A.	l'an prochain	14b
3.	hér séné	her sene	her sene	F.+A.	annuellement	16a
4.	éski zéman	eski zeman	Eski Çağ	T.+A.	antiquité	17a
5.	bougun	bugün	bugün	T.+T.	aujourd'hui	27b
6.	son béhar	son behar	sonbahar	T.+F.	automne	29a
7.	bir vaket	bir vakıt	bir zaman	T.+A.	autrefois	29a
8.	dun déyil o bir gun	dün deyil o bir gün	evvelsi gün	T.+T.+T.+T. +T.	avant- hier	30a
9.	guélédjék zéman	gelecek zeman	müstakbel	T.+A.	avenir	30b
10.	yarenki gun	yarınki gün	yarın	T.+T.	démain	114b
11.	yaren déyil o bir gun	yarın deyil o bir gün	öbür gün	T.+T.+T.+T. +T	après-demain	114b

12.	yarem dakika	yarım dakika	yarım dakika	T.+A.	demi minute	116a
13.	yarem saat	yarım saat	yarım saat	T.+A.	demie	116a
14.	én sonra	en sonra	en sonra	T.+T.	en dernier lieu	120a
15.	dun sabah	dün sabah	dün sabah	T.+A.	hier matin	201a
16.	dun akhcham	dün ahşam	dün akşam	T.+T.	hier soir	201a
17.	dun déyil évélki gun	dün deyil evelki gün	evvelki gün	T.+T.+T.+T.	avant hier	201a
18.	hich bir vaket	hic bir vakıt	hiçbir vakit	F.+T.+A.	jamais	225b
19.	hér gun	her gün	her gün	F.+T.	tous les jours	227b
20.	bir gun	bir gün	bir gün	T.+T.	journée	228a
21.	értéci gun	ertesi gün	ertesi gün	T.+T.	lendemain	233b
22.	khaïle vaket	haylı vakıt	hayli zaman	F.+A.	longtemps	239a
23.	tchok zéman	çok zeman	çoktandır	T.+A.		
24.	yare guédjé	yarı gece	yarı gece	T.+T.	minuit	256b
25.	hér ay	her ay	her ay	F.+T.	tous les mois	259a
26.	guétchén gun	geçen gün	geçen gün	T.+T.	le jour passé	293a
27.	ilk bahar	ilk bahar	ilkbahar	T.+F.	printemps	324a
28.	évvél béhar	evvel behar	ilkbahar	A.+F.		
29.	guélédjék hafta	gelecek hafta	gelecek hafta	T.+F.	la semaine prochaine	325a
30.	eunumuzdéki hafta	önümüzdeki hafta	önümüzdeki hafta	T.+F.		
31.	daha yéni	daha yeni	daha yeni	T.+T.	récemment	342b
32.	guétchén hafta	geçen hafta	geçen hafta	T.+F.	la semaine dernière	375a
33.	yuz yel	yüz yıl	yüzyıl	T.+T.	siècle	379b
34.	bir az évvél	bir az evvel	biraz evvel	T.+T.+A.	tantôt	401b
35.	baze kérré	bazı kerre	bazen	A.+A.	tantôt	401b
36.	chimdiki vaket	şimdiki vakıt	zamane	T.+A.	le temps présent	404b
37.	guétchén zéman	geçen zeman	geçmiş	T.+A.	temps passé	404b

Calfa Sözlüğü'nde sıfat tamlaması yapısında, zaman kavramlı 37 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözlerin bazılarıyla sözlükte de geçen Osmanlı Türkçesi söz varlığındaki yabancı kökenli sözcüklere karşılık bulunmaya çalışılmıştır: *en sonra / müahıren, yarı gece / nesfı leyl, yüz yıl / asr, şimdiki vakıt / vakti hazır, geçen zaman / zemani mazi…*

Eserde yer alan *geçen sene, gelecek sene, eski zaman, son behar, gelecek zaman, geçen gün* gibi sıfat tamlaması yapısındaki zaman kavramlı sözcüklerin niteleme sıfatıyla kurulduğu görülmektedir. Bunun yanında *daha yeni, en sonra* gibi sözcüklerin de zarf görevli sözcüklerin öbek oluşturduğu görülmektedir.

Bu çalışmada incelenen tematik alanlarda isim tamlaması yapısındaki sözcüklerin sıfat tamlaması yapısındaki sözcüklerden çok fazla kullanıldığı görülmektedir. Fakat zaman kavramlı sözcüklerde isim tamlaması yapısında yirmi civarında sözcük yer alırken sıfat tamlaması yapısında kırka yakın sözcük yer almaktadır.

24.3.3. Yabancı Tamlama Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Calfa Sözlüğü'nde geçen zaman kavramlı bazı sözcüklerin yabancı tamlama yapısında olduğu görülmektedir. Eserde tespit edilen bu yapıdaki sözcükler aşağıda listelenmiştir.

1.	névrouz	nevruz	nevruz	F.+F.	le jour de l'an	14b
2.	kianouni évvél	kânuni evvel	aralık	A.+A.	décembre	106b
3.	éyame saïf	eyamı sayf	yaz günleri	A.+A.	été	168a
4.	sénéi hidjrié	senei hicriye	hicri sene	A.+A.	l'an de hégire	200a
5.	yékdém	yekdem	bir an	F.+F.	instantené	219b
6.	kanouni sani	kanuni sani	ocak	A.+A.	janvier	226a
7.	chouhouri kamérié	şuhuri kameriye	kameri aylar	A.+A.	mois lunaire	240b
8.	nésfe léyl	nesfı leyl	gece yarısı	A.+A.	minuit	256b
9.	yévmi milad	yevmi milad	doğum günü	A.+A.	jour de naissance	267a
10.	téchrini évvél	teşrini evvel	ekim	A.+A.	octobre	277a
11.	téchrini sani	teşrini sani	kasım	A.+A.	novembre	273b
12.	fasle béhar	faslı behar	bahar	A.+F.	printemps	324a
13.	senéï atié	senei atiye	gelecek sene	A.+A.	l'année prochaine	325a
14.	fouçoûli érbaa	fusûli erbaa	dört mevsim	A.+A.	les quatre saison	368b
15.	sénéi chémsié	senei şemsiye	güneş yılı	A.+A.	année solaire	383a
16.	héftéï atié	heftei atiye	gelecek hafta	F.+A.	la semaine suivants	394b
17.	zémàni mustakbil	zemani müstakbil	gelecek	A.+A.	temps futur	404b
18.	zémàni mazi	zemani mazi	geçmiş	A.+A.	temps passé	404b

19.	vàkti hazer	vakti hazır	zamane	A.+A.	le temps présent	404b

Eserde yabancı tamlama yapısında Türkçe zaman kavraamlı 19 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin hepsi Farsça tamlama şeklindedir. Fakat tamlamalarda yer alan sözcüklerin birkaçı hariç tamamı Arapça kökenlidir.

Eserde geçen zaman kavramlı sözcükler arasında yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin oranı %8'den fazladır. Bu oranın birçok alana göre yüksek olduğu görülür. Mesela tarım alanında %1, akrabalık adlarında %3 civarında yabancı tamlama yapısında sözcük yer almaktadır. Yine çoğu zaman alınma sözcüklerle sıfat veya isim tamlaması yapısındaki zaman kavramlı sözcüklerin aynı kavramı karşıladıkları görülmektedir. Bu durum aslında Osmanlı Türkçesindeki iki dil tabakasının bir yansımasıdır. Yabancı kökenli, özellikle de yabancı tamlama yapısındaki sözcükler Osmanlıda daha çok bürokrasi dili olan yazı diliyle, çoğu günümüz Türkçesinde de kullanım bulan basit, türemiş ve tamlama yapısındaki sözcükler de halk diliyle ilgilidir.

24.3.4. İkileme Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Calfa Sözlüğü'nde ikileme yapısında zaman kavramlı birçok sözcük yer almaktadır. Bunların bir kısmı Türkçe kurallı, bir kısmı da Farsça kurallıdır. Sözlükte geçen ikileme yapısındaki zaman kavramlı sözcükler aşağıda verilmiş olup Farsça kurallılar için de ayrı bir başlık açılmıştır.

1.	guédjé gunduz	gece gündüz	gece gündüz	T.+T.	jour et nuit	227b
2.	birdén biré	birden bire	birdenbire	T.+T.	de prime abord	323b
3.	gundén guné	günden güne	günden güne	T.+T.	de jour en jour	227b
4.	sek sek	sık sık	sık sık	T.+T.	souvent	389b
5.	vaket vaket	vakıt vakıt	vakit vakit	A.+A.	de temps en temps	404a
6.	bàze bàze	bazı bazı	bazı bazı	A.+A.	de temps à autre	404a

Sözlükte ikileme yapısında zaman kavramlı 6 sözcük tespit edilmiştir. Bunlar zarf görevli sözcükler olup aynı sözcüklerin tekrarıyla oluşmuştur. Bu oluşumlarda sözcüklerin kalıplaşması söz konusudur.

3.4.a. Yabancı Kurallı İkileme Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Calfa Sözlüğü'nde yabancı kurallı ikileme yapısında da zaman kavramlı bazı sözcükler yer almaktadır. Eserde tespit edilen böyle sözcükler aşağıda listelenmiştir.

1.	séné bé séné	sene be sene	seneden seneye	A.+A.	annuellement	16a
2.	gun bégun	gün begün	günbegün	T.+T.	de jour en jour	227b
3.	ay bé ay	ay be ay	aybeay	T.+T.	tous les mois	259a
4.	yel bé yel	yıl be yıl	yıldan yıla	T.+T.	par an	288b

Sözlükte yabancı kurallı ikileme yapısında zaman kavramlı 4 söz tespit edilmiştir. Bu ikilemeler Farsça kurallıdır. Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan Farsça yapılı bu ikilemeler büyük bir ihtimalle analoji yoluyla oluşmuştur.

Osmanlılar ve Farsların tarihten gelen yakın ilişkileri dillerde de belli bir etkilenmeyi beraberinde getirmiştir. Doğal olarak her iki dil birbirini hem sözcük hem de yapı olarak etkilemiştir. Osmanlı Türkçesinde görülen Farsça yapılı ikilemeler bu etkileşimin bir sonucudur denilebilir.

24.3.5. Edat Öbeği Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Edat öbekleri çekimlik öbeklerdir. Fakat bazı kalıplaşmış kullanımlarda bu durumun dışına çıkıldığı görülmektedir. *Calfa Sözlüğü*'nde edat öbeği yapısında zaman kavramlı sözcükler yer almaktadır. Bunlar aşağıda listelenmiştir.

1.	vakteylé	vaktıyle	vaktiyle	A.+T.	autrefois	29a
2.	boundan sonra	bundan sonra	bundan sonra	T.+T.	dorénavant	139a
3.	chimdén sonra	şimden sonra	bundan sonra	T.+T.		
4.	boundan beuylé	bundan böyle	bundan böyle	T.+T.		
5.	tchokdan béri	çokdan beri	çoktan beri	T.+T.	depuis longtemps	239a
6.	sabaha karche	sabaha karşı	sabaha karşı	A.+T.	vers le matin	249a
7.	bir gun évvél	bir gün evvel	bir gün evvel	T.+T.+A.	veille	430a

Calfa Sözlüğü'nde edat öbeklerinden oluşan zaman kavramlı 7 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin çoğu kalıplaşmayla oluşmuştur.

24.3.6. Kısaltma Öbeği Yapısında Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Calfa Sözlüğü'nde çok olmamakla beraber kısaltma öbeklerinden oluşan zaman kavramlı sözcükler de yer almaktadır. Eserde tespit edilen böyle yapılar aşağıda verilmiştir.

1.	iki gundé bir	iki günde bir	iki günde bir	T.+T.+T.	tous les deux jours	227b
2.	gun achere	gün aşırı	gün aşırı	T.+T.		

Eserde kısaltma öbeği yapısında zaman kavramlı 2 sözcük tespit edilmiştir. Bunlar zarf-fiil öbeklerinin zamanla düşmesi veya düşürülmesi sonucu oluşmuştur: *iki günde bir (olarak), gün aşırı (olarak).*

24.3.7. Zarf-Fiil Öbeğinde Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Calfa Sözlüğü'nde örnekleri az olmakla beraber farklı yapılarda da zaman kavramlı sözcükler yer almaktadır. Bunlardan birisi de zarf-fiil öbekleridir. Sözlükte tespit edilen zarf-fiil öbeğindeki zaman kavramlı sözcükler aşağıda verilmiştir.

1.	tchok olmade	çok olmadı	çok olmadı	T.+T.	dernièrement	120a
2.	guédjé baçar ikén	gece basar iken	geceye doğru	T.+T.	à la tombée de la nuit	410b

Sözlükte bu yapıda 2 sözcük tespit edilmiştir. Bunlardan *çok olmadı* sözünde *-mA-* olumsuzluk ekiyle *-DI / -DU* görülen geçmiş zaman eki üst üste gelerek bir zarf-fiil işlevi üstlenmiştir. *"Çok geçmedi, köyüne geri döndü."* cümlesindeki "*çok geçmedi"* sözcüğünde aynı durum söz konusudur. Sözcükte yer alan *-mA* ve *-dI* ekleri beraber bir zarf-fiil işlevi görmektedir. *"Çok geçmeden köyüne geri döndü."*

Eserde yer alan *gece basar iken* sözü de *akşamdan sonra, geceye doğru* gibi anlamlara gelen zarf-fiil öbeğinde bir sözdür.

24.3.8. Enklitikli Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler

Türkçede kendi başına kullanımı olmayıp ancak başka ögelerle bir araya gelerek bu ögelerin anlamını belirten, vurgulayan, pekiştiren yardımcı sözcükler bulunmaktadır. Bunlar enklitik içinde değerlendirilir. *Calfa Sözlüğü*'nde zaman kavramlı bazı enklitikli sözcükler yer almaktadır. Sözlükte tespit edilen böyle yapılar aşağıda listelenmiştir.

1.	chimdi bilé	şimdi bile	şimdiden	T.+T.	déja	113a

Calfa Sözlüğü'nde bu yapıda sadece 1 sözcük tespit edilmiştir. *Şimdi bile* sözü *şimdiden* anlamına gelmektedir. *Şimdi* sözcüğü *bile* sözcüğüyle pekiştirilmiştir.

Tablolar

1.Tablo: Yapısına Göre Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler			
Eserde Geçen Toplam Türkçe zaman Kavramlı sözcük Sayısı: 214			
KELİME YAPISI		**SAYISI**	**ORANI**
Basit Yapılı		78	%36,4
Türemiş Yapılı		37	%17,2
Birleşik Yapılı	İsim Tamlaması	21	%9,8
	Sıfat Tamlaması	37	%17,2
	Yabancı Tamlama	19	%8,8
	İkileme	10	%4,6
	Edat öbeği	7	%3,2
	Kısaltma Öbeği	2	%0,9
	Diğer	3	%1,4

2.Tablo: Kökenine Göre Türkçe Zaman Kavramlı Sözcükler								
Kökeni	Sözcük Yapısı							Oranı
	Basit	Türemiş	İsim Tamla.	Sıfat Tamla.	Yabancı Tamla.	Diğer	Toplam	
Arapça	48	0	0	0	0	0	48	%22,4
Farsça	12	0	0	0	19	0	31	%14,4
Latince	3	0	0	0	0	0	3	%1,4
Rumca	1	0	0	0	0	0	1	%0,4
Türkçe	14	37	21	37	0	22	131	%61,2

Değerlendirme

Calfa Sözlüğü'nde zaman kavramlı 214 Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin %61'den fazlası Türkçe sözlerden oluşmaktadır. Arapça ve Farsça gibi Doğu dillerinden alınma bir hayli sözcük vardır. Bu alıntıların bir kısmı tamlama yapısındaki sözcüklerden oluşmaktadır. Eser genelinde yer alan zaman kavramlı sözcükler içinde yabancı tamlama yapısındaki sözcükler oranı % 8 civarındadır.

Calfa Sözlüğü'nde geçen zaman kavramlı sözcüklerin önemli bir kısmı yakın anlamlı sözcüklerden oluşmaktadır. *kış / şeta, gün / ruz / nihar / yevm, gece / leyl / şeb, yakın / karib, mevsim / fasl, gâh / bazın, yıllık / senevi, öylen / zuhr, ilerki / sabık, evvelce / mukaddema, evvelden / sabıka, gelecek / ati…* gibi örneklerde de görüleceği üzere halk dilinde yaygın kullanılan sözcüklerle alıntı sözcükler arasında yakın anlamlılık ilişkisi söz konusudur. Aynı kavramlı yerli ve alıntı birçok sözcüğün bir arada kullanılıyor olması aslında Osmanlı Türkçesinde iki farklı dil katmanının olduğunu göstermektedir. Günümüz Türkçesinde de kullanım bulan bu yerli sözcükler halk dilini, günlük konuşma dilini işaret ederken çoğu artık kullanımdan düşmüş basit yapılı alıntı sözcükler ve yabancı tamlamalı sözcükler de yazı dilini işaret etmektedir.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan zaman kavramlı yabancı kökenli birçok sözcüğe türetme ve kelime birleştirme gibi yöntemlerle Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılması dikkat çekici bir durumdur. Mesela *devri kamer / ay devri, yevmi / bir günlük, yekdem / bir dakikalık, müahıren / en sonra, nesfı leyl / yarı gece, asr / yüz yıl, vakti hazır / şimdiki vakıt, zemani mazi / geçen zaman...* Bu durum Osmanlı Türkçesindeki güçlü Türkçecilik düşüncesinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Zaman kavramı sözcükler günlük dilde çok sık ve yaygın kullanılan sözcükler arasında yer almaktadır. Bundan dolayı birçok sözcüğün çekim eklerinin veya farklı çekimlik öbeklerinin kalıplaşmasıyla oluştuğu görülmektedir: *evvelden, esnasında, çokdan, yakınlarda; vaktiyle, çokdan beri, bundan böyle, sabah karşı* vb. sözcüklerde bu kalıplaşma söz konusudur.

Türkçede zaman kavramlı sözcükler çok sık ve yaygın kullanılan sözcükler olduğu için zaman içinde anlam değerlerinde bir aşınma söz konusu olabilmektedir. Bundan dolayı bu sözcüklerin anlamını pekiştirmek ve kuvvetlendirmek için zamanla dil farklı yollara başvurmaktadır. *Yatsı vaktı, pazar günü, sali günü, sabah vaktı, ahşam vaktı, cuma gü-*

nü vb. örneklerde görüleceği üzere zaman kavramlı sözcükler isim tamlaması içinde kullanılarak anlamları pekiştirilmeye, kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Yine *şimdi bile* sözünde de enklitik kullanılarak sözcüğün anlamı pekiştirilemeye çalışılmıştır.

Calfa Sözlüğü'nde, günümüz Türkçesinde farklı imlalarla hayatiyetlerini devam ettiren alıntı birçok sözcüğün Türkçeleştirme süreçleri hakkında önemli ipuçları vardır. *pencşenbih, çarşembe, çaharşenbih, ağostos, zeman, hefte, behar, dakike, heman* gibi alıntı sözcüklerin Osmanlı Türkçesindeki imlaları göz önünde bulundurularak Türkçeleşme evreleri ortaya çıkarılabilir.

TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

1. Osmanlı Türkçesinin Arapça ve Farsça sözcüklerden oluşan melez bir dil olduğu, Türkçenin ve Türkçe sözcüklerin ikinci plana itildiği, Türkçe unsurların genellikle fiillerden ibaret olduğu dile getirilmektedir. Aşağıdaki tabloda Osmanlı Türkçesi söz varlığındaki 24 farklı tematik alanda % 97'den fazlası isimlerden oluşan 5062 sözcüğün dil kökeni gösterilerek bu yargıların doğru olup olmadığı ortaya koyulacaktır.

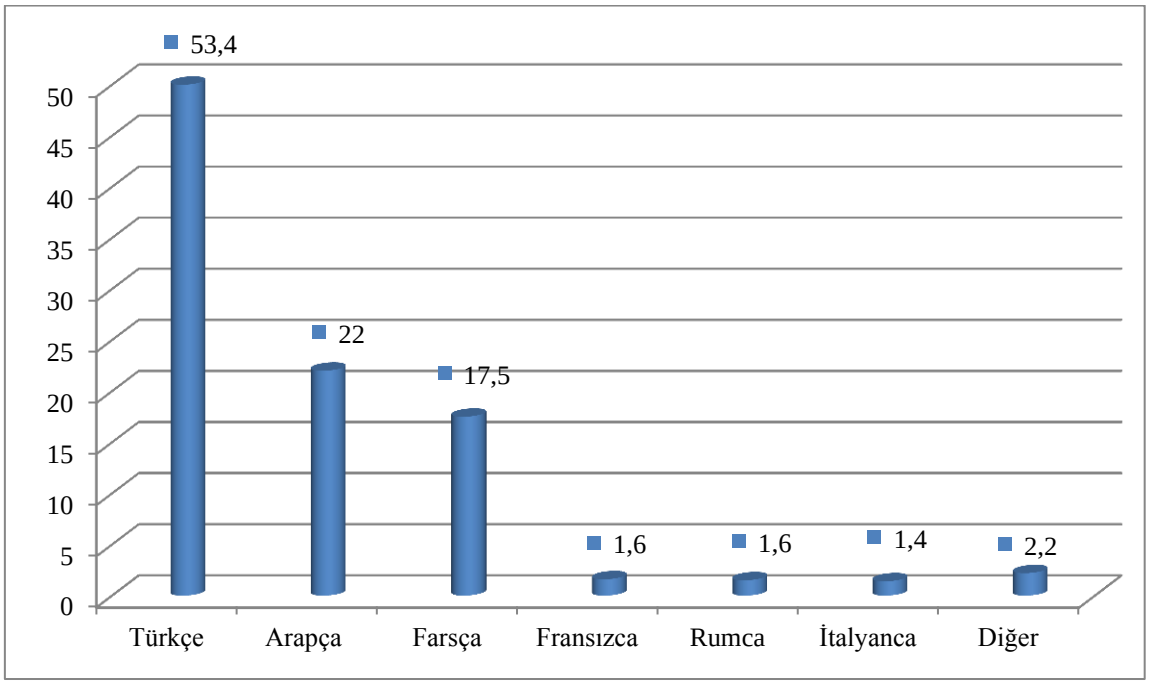

Bu tabloda Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan 24 farklı tematik alandaki 5062 sözcükten %53,4'ünün yerli, % 46,6'sının alıntı sözcüklerden oluştuğu görülmektedir. Eserde geçen yerli sözcükler arasında Eski Türkçeden beri kullanılagelen kökler, bunun yanında türemiş sözler ve farklı yapılardaki birleşik sözcükler yer alır.

"Dil yaşayan bir organizma gibi zamanın ihtiyacına göre durmadan kendi yapısından kelimeler yaratarak ve yabancı dillerden kelimeler alarak dağarcığını zenginleştirir." (Banguoğlu, 1998:141). Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyuldukça başta Arapça, Farsça olmak üzere Fransızca, Rumca, İtalyanca gibi dillerden sözcükler almıştır. Fakat bu sözcükler dilin söz varlığını zaafa uğratacak bir nitelikte değildir. *"Birçok bilim adamının ödünç sözcükler olarak adlandırdığı yabancı sözcükler söz varlığının gelişmesinde büyük rol oynamaktadır."* (İmer, 1976: 23). *"Yabancı kültürlerin de getirdiği değerleri içine alarak, onları işleyerek, yeniden yaratarak, dil bir üstünlük kazanabilir."* (Akarsu, 1984: 87).

Korkmaz, dilin söz varlığını genişletme yollarından birinin de yabancı dillerden kelime alımı olduğunu dile getirir (2009: 179). Osmanlı Türkçesindeki alıntılar dilin söz varlığını zenginleştirerek anlatım gücünü arttırmıştır.

Her ne yapıda olursa olsun Türkçeye başka dillerden girmiş sözcükleri Türkçeleşmiş kabul etmek gerekir. Şemsettin Sami *Kamus-ı Türkî*'de bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir. "*Lisanımızda müstamel kelimelerin cümlesi de, herhangi lisandan me'huz olursa olsun hakikaten müstamel ve malûm olmak şartıyla, Türkçeden ma'dûddur."* (2015: 13). Osmanlı Türkçesindeki bu alıntılar; deyimler, kalıp sözler, ikilemeler ve çok farklı söz öbeklerinde tıpkı yerli sözcükler gibi kendine yer bulmuş, yapım ekleri alarak yeni sözcükler türetmiş, ses ve söyleyiş açısından geldikleri dillerden farklılıklar göstermeye başlamıştır. Bu durum artık bu tür sözcüklerin dile mal olduğunu, Türkçeleşmiş olduğunu göstermektedir. Gökalp de bu konu ile ilgili şöyle demektedir: *"... bir milletin lûgatine giren kelimeler, artık o milletin millî diline mal olmuştur."* (1999: 137). Bundan dolayı dilde kullanılan, belli bir ihtiyacı karşılayan bütün sözcükleri dil kökenlerine bakılmaksızın Türkçe kabul etmek gerekir.

Geoffrey Lewis, *Dilde Osmanlı Mirası* adlı yazısında Osmanlı Türklerinin klasik Farsçanın ve Arapçanın zengin söz dağarcığından, Anadolu'da kendilerinden önce bulunan Bizanslılardan, ayrıca Müslüman hükümdarların tebaası olan Avrupalıların konuşma dillerinden yararlanarak atalarından miras kalan Türkçe kelime hazinesini genişletmiş olduğunu dile getirmektedir (Brown, 2000: 316). Böylelikle Osmanlı Türkçesi farklı dillerden gelen sözcüklerle söz varlığını zenginleştirmiş, dolayısıyla anlatım gücünü arttırmıştır.

"Hiç bir dil, etkilenmemiş, arı ya da katışıksız değildir."(Tosun, 2005: 141). Atalay da yeryüzünde tarih yapmış bulunan ve geniş alanlara yayılmış olan hiçbir dilin başka dillerden birtakım sözler almamış olamayacağını belirterek günümüzde büyük dillerin kelime hazinesinin aşağı yukarı yarısının yabancı dillerden gelmiş kelimelerden oluştuğunu dile getirmektedir (1946: 42). Osmanlı Türkçesinde de büyük dillerdeki gibi yabancı dillerden gelmiş sözcükler vardır.

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsçanın en çok alıntı yapılan diller olduğu görülmektedir. Alıntı sözlerden %22'si Arapça, %17,5'i ise Farsça kökenlidir. *"Arapçanın Kur'ân dili olup hem Türkler hem de diğer milletler tarafından saygı görmesi; ayrıca Müslü-*

manlar arasında ortak bir bilim, yazışma ve edebî bir dil haline gelmesi sonucu dilimize çok sayıda Arapça kelime girmiştir." (Toprak, 2011: 360). "*Başta dinsel yakınlaşmalar, edebiyat etkilenmeleri olmak üzere birlikte yaşama, ticaret ilişkileri, siyasal ilişkiler nedeniyle ödünç öğeler bu ilişkilerin ölçüsü oranında dilden dile aktarılmaktadır."* (Aksan, 1998, 1. Cilt: 137). Lewis de, Ümmet-i Muhammed'e dâhil olma şuurunun Arapça ve Farsçadan Türkçeye kelime akışını hızlandırdığını dile getirmektedir (2015: 13). Aynı medeniyet dairesinde bulunma, tarihten gelen sıkı komşuluk ilişkileri, Kur'an-ı Kerim'in Arap dilinde olması gibi etmenler Arapça ve Farsçayı üst katman ve yan katman dilleri hâline getirmiştir.

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsçanın dışında Fransızca, Rumca, İtalyanca gibi Batı dillerinden de sözcükler yer almaktadır. Bu sözcüklerin oranı da %4,6'dır. Rumca ve İtalyanca sözcüklerin daha önceden başlamış olan siyasi, sosyal ve ticari ilişkiler sonucu, Fransızca sözcüklerin ise Osmanlıların Batı'ya açılmasıyla birlikte dile yerleştiği anlaşılmaktadır. Özellikle alafranga hayat tarzının Osmanlı toplumunda yavaş yavaş yerleşmesiyle birlikte müzik, yeme-içme, giyim-kuşam gibi alanlarda Fransızca sözcükler görülmeye başlamıştır.

Osmanlı Türkçesinde azımsanamayacak ölçüde Rumca kökenli sözcükler yer alır. Rumca Batı dili olsa da Anadolu'da Osmanlı tebaasının konuştuğu dillerden biridir. Bundan dolayı Rumca kökenli sözcükler Batı dillerinin Osmanlı Türkçesindeki etkisini göstermez.

2. Osmanlı Türkçesinin Arapça ve Farsça unsurlarla, özellikle yabancı tamlamalarla dolu karma bir dil olduğu eleştirisi yapılmaktadır. Aşağıdaki tabloda 24 farklı tematik alandaki Osmanlı Türkçesi söz varlığındaki yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin oranları gösterilmiştir.

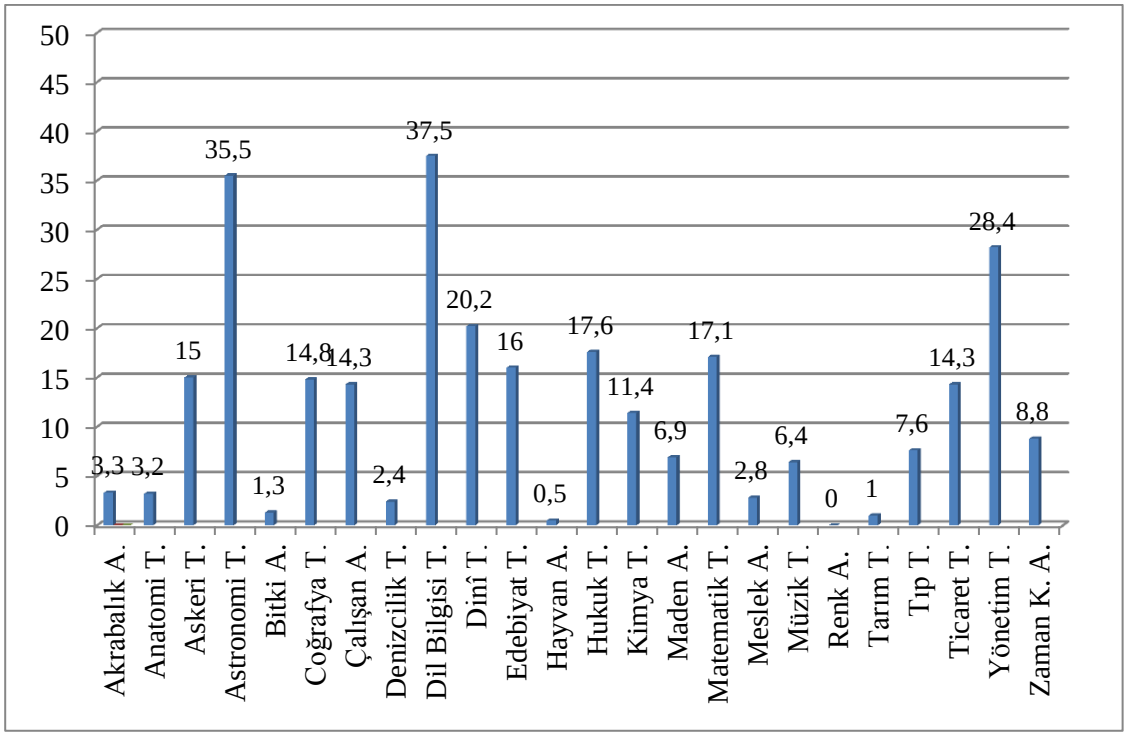

Yukarıdaki tabloda farklı tematik alanlara göre yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin yüzdelik oranları yer almaktadır. Çalışmada incelenen 24 alanda toplam 5062 sözcük yer almaktadır. Bunlar içinde yabancı tamlama yapısındaki sözcük sayısı 652'dir. Bu sayı tematik alandaki 5062 sözcük arasında %12,8 gibi bir orana denk gelmektedir.

Yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin bazıları günümüz Türkçesinde de kullanılmaktadır. Özellikle *hane, name, zade, dar* gibi sözcüklerle kurulan yabancı tamlamaların çok sık kullanıldığı görülmektedir. Günümüz Türkçesinde gerek *çamaşırhane, ihtarname, abdest, devridaim, hükümdar, miralay* gibi Farsça kurallı gerek Batı dillerinden alınma *telefon, metrekare, otomobil, kiloamper* gibi birleşik yapılı birçok sözcük yapısına bakılmaksızın olağan bir şekilde kullanılmaktadır. Bu durum aslında sözcüklerin yabancı tamlama yapısında olup olmamasının pek önemli olmadığını, önemli olanın dilin ihtiyaç duyduğu bir kavramı karşılayacak nitelikte olmasıdır. Öyleyse Osmanlı Türkçesindeki yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin de yapısına takılıp kalmamak, dilde gerçek bir ihtiyaca cevap verip vermediğine bakmak gerekir. *"Dile yabancı bir dilden sözcükler girebildiği gibi, yabancı kalıp ve kurallar da girebilmektedir. Bu yalnız Türkçeye özgü bir durum değildir."* (İmer, 1976: 79).

Calfa Sözlüğü'nde *hane, name, zade, dar* gibi sözcüklerle kurulan yabancı tamlama sayısı 64'tür. Bu sayı düşüldüğünde geriye kalan yabancı tamlama yapısındaki sözcük sa-

yısı gerçekte 588'dir. Bu sayı %11,6 gibi bir orana tekabül etmektedir. *"Diyebiliriz ki Osmanlı Türkçesindeki yabancı unsurların en başta geleni ve en sık kullanılanı bu dilbigisel yapıdır."* (Develi, 2012: 151).

Yukarıdaki tablo Osmanlı Türkçesinin Arapça, Farsça, Türkçe unsurlarla karışık bir dil olduğu görüşünün gerçeği pek yansıtmadığını, yapılan değerlendirmelerin objektif olmaktan uzak olduğunu göstermekte, bünyesinde her ne kadar bazı yabancı unsurlar olsa da Osmanlı Türkçesinin asla melez bir olmadığını ortaya koymaktadır.

Yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin 26'sı Arapça kurallı, geri kalan 626'sı ise Farsça kurallıdır. Bu durum Osmanlı Türkçesinde yer alan yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin %95'ten fazlasının Farsça kökenli olduğunu göstermektedir.

Gencan, Türkçe ek almamış ve kurallarımıza göre birleşmemiş yabancı sözcüklerin de yalınç (kök) sayılması gerektiğini belirterek şikâyetname, eczane, otomobil gibi sözcükleri bu duruma örnek gösterir (2007: 90). Bu bağlamda Osmanlı Türkçesi söz varlığında kullanılan gerek izafet kesreli gerek izafet kesresiz bütün yabancı kurallı birleşik sözcükleri basit yapılı olarak değerlendirmek doğru olacaktır. *"Türk halkının bildiği ve kullandığı her kelime türkçedir,.."* (Gökalp, 1999: 139). İster basit kabul edilsin ister birleşik kabul edilsin yabancı birleşik sözcükler de söz varlğında yerini aldığı için Türkçedir.

Yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin belirli alanlarda yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu yoğunluk özellikle astronomi, dil bilgisi, din, edebiyat, hukuk, yönetim gibi alanlardadır. Din alanı hariç bu alanların ortak özelliği toplumun daha az bir kısmının ilgilendiği terim alanları olmasıdır. Bu durum halkın çok az bir kısmının ilgilendiği, daha çok üst seviye alanları olarak nitelendirebileceğimiz alanlarda yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin daha fazla kullanıldığını göstermektedir.

Buna karşın renk adları, akrabalık adları, bitki adları, hayvan adları, tarım terimleri, meslek adlarında yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin oranı neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu alanların ortak özelliği de hemen hemen bütün toplumu ilgilendiren, gündelik yaşamla iç içe olmasıdır. Bu durum yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin günlük dilde, halk dilinde asgari seviyede olduğunu göstermektedir.

Yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin bir kısmı da özel isimlerden oluşmaktadır. Bu isimler de özellikle din ve coğrafya alanlarında görülmektedir. İslam medeniyetine men-

sup milletler arasında bir ortak değer olduğu için Osmanlı Türkçesinde dinî terimlerin Türkçeleştirilmesinden özellikle kaçınılmış, dinî terimlerin çoğu Farsçadaki şekilleriyle kullanılmıştır.

"Diller arasında olan etkileşim, sözcük alışverişinden öteye gidip kelime grupları veya cümle yapısına kadar ulaşmışsa gerçekleşen dil ilişkisi uzun zaman dilimi içinde ve derin bir şekilde tahakkuk etmiştir." (Rezaei, 2017: 57). Osmanlı Türkçesi söz varlığında yer alan Farsça ve Arapça yapılı tamlamalar, Türk kültürünün Fars ve Arap kültürüyle uzun süreli, çok sıkı bir ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişkide aynı medeniyet dairesi içinde bulunma, ortak dinî değerlere sahip olma, yakın coğrafyalarda yaşama gibi etkenler belirleyici olmuştur.

3. Türkçe sondan eklemeli bir dildir. Doğal olarak dilde ihtiyaç duyulan yeni sözlerin daha çok türetme yoluyla bulunması beklenir. Çotuksöken , Türkçenin dil sınıflandırmasında bağlantılı / eklemeli / bitişken diller öbeğine girdiği için sözcük üretiminde eklerin oldukça belirleyici rolleri olduğunu belirterek Türkçedeki sözcüklerin büyük bir bölümünün ad ve eylem tabanlarından eklerle türetilmiş olduğunu dile getirir (2011: 14).*Calfa Sözlüğü*'nde yer alan sözcükler arasında en çok hangi yapıda sözcük yer almaktadır? 24 farklı tematik alandaki 5062 sözcük yapısına göre incelenmiş, bunun sonucunda aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır.

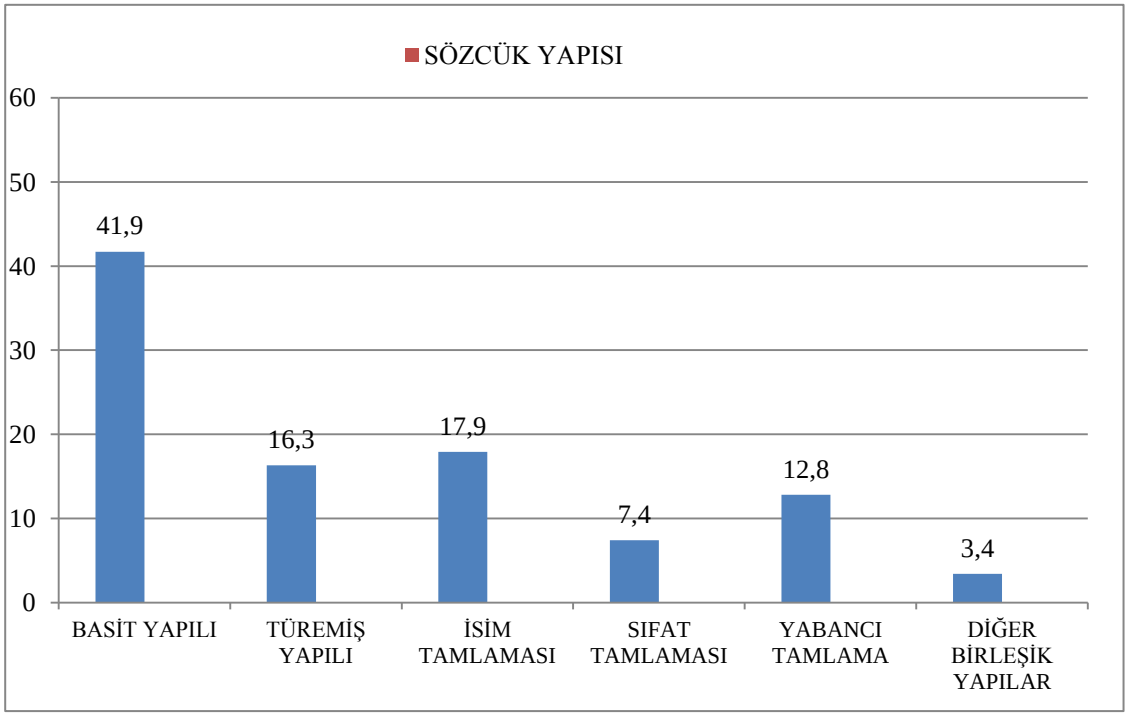

Bu tabloya göre Osmanlı Türkçesinde 24 farklı tematik alanda yer alan 5062 sözcüğün %41,9'u basit, %16,3'ü türemiş yapılı; %17,9'u isim tamlaması, %7,4'ü sıfat tamlaması yapısındaki birleşik sözcüklerden oluştuğu anlaşılmaktadır. İkilemeler, kısaltma öbekleri, edat öbekleri, birleşik fiiller gibi farklı yapılardan oluşan birleşik yapılı sözcüklerin oranı ise %3,4'tür. Bu tabloya göre 24 tematik alandaki 5062 sözcük arasında Türkçe kurallı birleşik yapılı sözcüklerin oranı yaklaşık %28,7'dir. Bu oran genel kanının aksine Türkçede ihtiyaç duyulan söz ve terimlerin karşılanmasında yapım ekleriyle sözcük türetmenin yerine, sözcük birleştirme yönteminin daha yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Eklemeli bir dil olmasına rağmen Osmanlı Türkçesinde yeni kavram ve durumlarla ilgili sözler eklerle türetmeden ziyade kelime birleştirme yöntemiyle oluşturulan isim tamlaması sıfat tamlaması gibi birleşik yapılarla karşılanmıştır.

Tematik alanda incelenen 5062 sözcüğün %17,9'u isim tamlaması yapısındadır ve bu tamlamalar, birkaç istisna hariç hepsi belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. Dilde zamanla ihtiyaç duyulan sözcükleri karşılamak, dile önceden girmiş yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmak için mevcut sözcükler isim tamlaması yapısında birleştirilerek yeni sözcükler üretilmiştir.

İsim tamlamaları yanı sıra sıfat tamlamalarıyla azımsanamayacak kadar sözcük türetilmiştir. Bu sözcüklerin oranı da %7,4'tür. Sıfatlar içinde özellikle niteleme sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamaları yeni sözcük türetmeye daha elverişli yapılardır.

Osmanlı Türkçesinde özellikle kimya, astronomi gibi biraz daha spesifik terim alanlarında türetme neredeyse hiç yapılmamıştır. Buna karşılık askerî, ticaret, denizcilik, tarım gibi halkın daha iç içe olduğu terim alanlarında türemiş yapılı sözcüklerin daha fazla olduğu görülmektedir. Yabancı tamlama yapısındaki sözcüklerin neredeyse tamamına yakını terim olan sözcüklerdir. Özellikle astronomi, kimya, dil ve edebiyat gibi alanlarda yabancı tamlama yapısında daha fazla terim yer almaktadır. Buna karşılık tarım, denizcilik, gibi alanlarda yabancı tamlama yapısında daha az terim yer almaktadır. Bir terim alanında ne kadar çok yabancı tamlama yapısında terim varsa ters orantılı olarak o kadar az türemiş yapılı terim vardır.

4. *"Bir toplumun dili, o toplumun yüzyıllardır süregelen yaşama düzeninin gelişmiş bir ürünü ve aynadaki aksi olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dilin yapısı da o yaşama*

düzeninin yapısına paralel olarak yol almıştır." (Korkmaz, 1995, 740). Dil, bir milletin sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik hayatıyla birebir ilişkilidir. Osmanlı Türkçesini doğru anlamak ve anlamlandırmak için bu dili konuşan, kullanan insanların yaşadığı sosyolojik tabakaları, maddi ve manevi yapıyı, çevreyi iyi analiz etmek gereklidir. Bu toplumsal gerçeklik bilinmeden yapılan her türlü değerlendirme eksik ve hatalı olacaktır.

5. *"Bir dilin yazı ve konuşma dili olmak üzere iki yönü vardır. Konuşma dili evde, sokakta ve günlük hayatta kullanılan tabii dildir. Yazı dili eserlerde, tek kelime ile yazıda kullanılan dildir."* (Kartallıoğlu, 2015a: 8). Osmanlı Türkçesini bu de iki ana eksende değerlendirmek gerekir: a) Halkın konuştuğu, kullandığı konuşma dili veya halk dili: Bu dilde değişim ve yenileşme çok yavaş olmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Türkçesi konuşma diline özgü sözlerin çok büyük bir bölümü Türkiye Türkçesinde de kendine yer bulmuştur. Deyimler, kalıp ifadeler, ikilemeler, renk adları, akrabalık adları, meslek adları, meslek çalışanı adları, organ adları vb. bu grupta ele alınabilir. b) Daha çok resmî işlerde, edebiyatta, eğitimde, bilimde dar bir zümrenin kullandığı yazı dili: Yazı dilinde değişme ve yenileşme çok hızlı olabilmektedir. Nitekim Osmanlı Türkçesi yazı diline özgü sözcüklerin büyük bir bölümünün Türkiye Türkçesinde kendine yer bulamadığı, bunların yerine özellikle Batı dillerinden alınmış sözlerin kullanıldığı görülmektedir. Adıgüzel, Türkçenin tarihin hiçbir devresinde özünden ve ruhundan sapmadığını, Türkçenin geçirdiği değişikliklerin özünde ve ruhunda değil, kelime kadrosunda olduğunu söyler (2001:7). Terimler gibi halkın ancak çok küçük bir alanına hitap eden, kullanım alanı ve sıklığı az olan daha çok yazı dilinde kullanım bulan sözcüklerin dile tutunmasının çok zor olduğu, kültür ve medeniyet dairesi değiştikçe terimlerin de buna paralel olarak üst katman dillerden alındığını göstermektedir.

6. Osmanlı Türkçesinde yazı dilindeki söz varlığının çoğu, günlük hayatta pek kullanılmadığı için hayatiyetini devam ettirememiştir. Bunda resmî eğitimin kısıtlı olması, okuryazarlık oranının düşük olması, neşriyatın yaygın olmaması, sanayi gelişiminin az olması gibi faktörler öne çıkmaktadır. Terimlerin, eğitim ve kültür seviyesinin daha düşük olduğu durumlarda halk diline de tutunması oldukça zor olmaktadır. Terimler günlük hayatta ne kadar çok kullanım bulursa dile o kadar kolay mal olur.

Osmanlı Türkçesi konuşma dili bakımından oldukça işlenmiş, gelişmiş bir görünüme sahip olmasına rağmen bilim, teknik, sanat, eğitim gibi daha özel alanlarda dilin kendi

söz üretme imkânlarını daha az kullandığı, ihtiyaç duyulan yeni sözlerin daha çok üst katman ve yan katman dillerden karşılamaya gittiği görülmektedir.

7. Deyimler Türkçenin söz varlığında çok önemli bir yere sahiptir. Dil mevcut sözcüklere yeni anlam ve görevler yükleyerek yeni sözcükler, yeni kullanımlar yaratmaktadır. Bunu yaparken de çoğu zaman kelimeleri birleştirme yoluna gitmektedir. Deyim aslında bir söz türetme yöntemidir. Deyimler dilin kendini geliştirmek, yenilemek, anlatım zenginliği sağlamak için kendi kaynaklarını kullanma yoluna gittiğinin somut ifadeleridir. Türkçede dolayıyla da Osmanlı Türkçesinde deyimler yeni kavram ve durumları ifade etmede çok önemli bir görev üstlenmektedir.

Gökçe, dilin tabiî gelişim ve değişim seyrinin devam ettiğini belirterek bir dilin konuşulduğu toplumun ve coğrafyanın yaşadığı siyasi, askerî, iktisadî ve ilmî gelişmeler ya da değişiklerden doğrudan etkilendiği gerçeğini dile getirir (2011: 352). Zaman veya şartlar değiştikçe dilde mevcut deyimlere yenisi eklenmekte, bazı deyimler kullanımdan düşmekte, bazı deyimlerin yerine yenisini konmaktadır. Bu durum dilin dinamik yapısının, kendini yenilemesinin, üretkenliğinin somut bir yansımadır.

8. Eski Türkçeden günümüze kadar Türkçenin söz varlığında ikilemelerin önemli bir yeri olmuştur. İkilemelere çok az rastlanan Hint-Avrupa dillerinden biri olan Fransızcadan Türkçeye bir sözlükte 130 civarında Türkçe ikilemenin yer alması ikilemelerin Türkçede ne denli önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Temel işlevi anlatımı kuvvetlendirme, pekiştirme gibi görünse de aslında ikilemeler Türkçenin ihtiyaç duyduğu sözcükleri kendi bünyesinde bulunan sözcüklerle karşılamak için geliştirmiş olduğu söz türetme yollarından biridir. İkilemeler, dildeki mevcut sözcüklerin türünü değiştirmenin, böylece yeni sözcükler türetmenin pratik bir yolu olarak Türkçenin zenginliğinin bir göstergesidir.

Osmanlı Türkçesi söz varlığında *gün be gün, yüz be yüz, ay be ay* gibi sınırlı sayıda bazı ikilemelerde Türkçe sözlerin Farsça kurallara göre bir araya geldiği görülmektedir. Örnekseme yoluyla meydana gelen bu ikilemeler Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Tarihî ve kültürel yakın ilişkileri bulunan dillerin hem sözcük olarak hem de yapı olarak birbirini etkilemesi gayet kabul edilebilir bir durumdur. "*Orta Farsça zamanından bu yana, Farsça artan bir şekilde Türkçeyle birleşme noktasına doğru hareket etmektedir.*"

(Johanson, 2014: 75). Türkçe Farsçayı çok önemli ölçüde etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir.

9. Kalıp ifadeler söz varlığının önemli unsurlarından biridir, dilin işlenmişliğinin, zenginliğinin bir mahsulüdür. Vurgu ve tonlama çok önemli olduğu için genellikle yüz yüze ilişkilerde ortaya çıkan bu sözler yazı dilinden ziyade konuşma diline özgüdür.

Kalıp ifadelerin önemli bir kısmı toplumun inanç sistemini, dinî değerlerlerini, zihnî yapısını yansıtır. Toplumun sahip olduğu ve büyük önem atfettiği, topluma egemen olan değer yargıları kalıp ifadelerde kendini göstermektedir. Kalıp ifadeler bu özelliğiyle toplumun zihniyetini bir ayna gibi gözler önüne sermektedir.

Osmanlı Türkçesinde ve hatta günümüz Türkçesinde kullanım bulan bazı kalıp sözlerin yabancı tamlama yapısında olduğu görülmektedir. Yabancı tamlama yapısındaki sözlerin de kalıp ifade olarak değer bulmuş olması aslında bu sözcüklerin dilde geniş bir kullanım bulduğunu, halka mal olduğunu, alıntı sözcüklerin yabancı tamlama yapısında olup olmamasının o kadar da önemli olmadığını göstermektedir.

10. *Calfa Sözlüğü*'nde Osmanlı Türkçesi söz varlığında kullanım bulan 70 renk adı tespit edilmiştir. Bu adlar içinde *al, kızıl, ak, sarı, kumral, koyu, kara* gibi Eski Türkçeden beri kullanılagelen renk adları da yer almaktadır. Eski Türkçeden beri kullanılan bu renk adları Türkçenin dolayısıyla Osmanlı Türkçesinin zenginliğinin de bir göstergesidir. Renk adlarının genelde türemiş ve birleşik yapılı sözcüklerle karşılandığı, yabancı tamlama yapısında sözcük bulunmadığı görülmektedir. Adlandırmalarda doğadaki varlık veya nesnelere benzetmeler yapılarak somutlamaya gidilmiştir.

11. *Calfa Sözlüğü*'nde yer alan Osmanlı Türkçesi söz varlığına ait akrabalık adlarının çok büyük bir kısmı Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Türkçe akrabalık adlarında yakın anlamlılık ilişkisi gösteren sözcüklerin çokluğu dikkat çekmektedir. Yakın anlamlılık ilişkisi gösteren bu sözcüklerden birinin muhakkak başka dillerden alıntı olduğu görülmektedir.

Türkçede *amuca oğlu, dayı oğlu, hala oğlu, teyze oğlu, amuca kızı, dayı kızı, hala kızı, teyze kızı* gibi sekiz ayrı gösterge ile ifade edilen akrabalık adları Fransızcada sadece *cousin* sözcüğüyle karşılanmaktadır. Bu durum hem Türk toplumunda akrabalık ilişkilerine verilen önemi hem de Türkçenin üstün anlatım gücünü göstermektedir.

12. Osmanlı Türkçesinde *ağız, beyin, bud, diş, deri, diz, göz* gibi sözcüklerin Eski Türkçeden beri kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinin, Eski Türkçenin temel söz varlığını koruyarak onun üzerinde şekillendiğini, geliştiğini göstermektedir. Osmanlı Türkçesi anatomi terimleri içinde *karın / batn, cesm / ten, göz / çeşm / dide / ayn / nazar, kulak / guş, ayak / kadem, sine / döş, kan / dem, kaş / ebru* gibi yakın anlamlı sayılabilecek birçok terim yer almaktadır. Arapça ve Farsça gibi başka dillerden Türkçeye girmiş olan bu sözlerin neredeyse hiçbiri deyim yapılarında geçmemektedir. Bu sözlerin daha çok edebî dilde kullanım bulduğu anlaşılmaktadır.

13. Osmanlı Türkçesinde terim olarak kullanılan sözcükleri büyük bir kısmı günümüz Türkçesinde kullanılmamaktadır. Buna karşın deyimlerin, kalıp sözlerin, ikilemelerin tamamına yakınının günümüzde de kullanıldığı görülmektedir. Bu durum terimler gibi halkın ancak çok küçük bir alanına hitap eden, kullanım alanı ve sıklığı az olan sözcüklerin dilde tutunmasının çok zor olduğunu, kültür ve medeniyet dairesi değiştikçe terimlerin de buna paralel olarak üst katman dillerden alındığını göstermektedir.

14. Osmanlı Türkçesinde ihtiyaç duyulan kavramlara karşılık bulmak için türetme ve sözcük birleştirmenin yanında mevcut sözcüklere yeni anlamlar yükleme yoluna da gidildiği görülmektedir. Bu durum Türkçenin, dolayısıyla Osmanlı Türkçesinin işlek, üretken, canlı bir dil olduğunun göstergesidir.

15. Osmanlı Türkçesinde, dinî terimlerin büyük bir kısmı Farsça sözcüklerden ve tamlamalardan oluşmaktadır. Arapça tamlama yapısında çok az dinî terim yer almaktadır. Hristiyanlık ile ilgili terimlere Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılırken özellikle İslamî terimlerde bu durum görülmez.

16. *"Dünyanın zengin dillerinde müteradif veya eş anlamlı diye adlandırılabilecek birçok sözcüklerle karşılaşılır."* (Sayılı, 1978: 392). Osmanlı Türkçesi söz varlığında da yakın anlamlılık ilişkisi gösteren sözcüklerin çokluğu dikkat çekmektedir. Başta askerî, hukuk, tıp, ticaret gibi alanlar olmak üzere hemen hemen her alanda bu tür sözcüklerin büyük bir oran teşkil ettiği görülmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinin söz varlığı ve anlatım zenginliğini, ayrıntıları ifade etme gücünü gösteren önemli bir göstergedir.

Carl Brown'un *İmparatorluk Mirası* adlı eserinde G. Lewis, Osmanlı Türkçesi hakkında şöyle demektedir: *"Dünyanın dilleri içinde kelime haznesinin zenginliği bakımından İngilizce'ye yaklaşmış tek dil Osmanlıca'dır."* (Brown, 2000: 316). Osmanlı Türkçesinde

hemen hemen her alanda görülen yakın anlamlı sözcükler, söz varlığının büyüklüğünü ve genişliğini göstermektedir. Bu bağlamda, Lewis'in belirttiği gibi Osmanlı Türkçesi dünyanın en zengin dillerinden biridir.

17. 19. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan Batılılaşma hareketleri ve milliyetçilik düşüncesi Osmanlının son dönemlerinde etkisini iyice kendisini hissettirmeye başlamıştır. Öksüz, Tanzimat Fermanı'yla adeta resmî bir mahiyet kazanan Batılılaşma hareketinin bir yandan eski değerlerin sarsılmasını ve yıkılmasını doğururken bir yandan da hayata bakış tarzının değişmesine sebep olduğunu, medeniyet değiştirmenin sosyal bünyede ve fikrî hayatta meydana getirdiği bu yenilik ve değişikliğin hiç şüphesiz dilimizde de kendini gösterdiğini ve onun bünyesinde bazı önemli değişikliklere yol açtığını dile getirmektedir (2004: 13). Gerek Batılaşma hareketleri gerekse milliyetçilik düşüncesi Osmanlılarda yeni bir zihniyetin oluşmasına, gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Batıcılık hareketleri ve Türkçülük düşüncesi başta kültür ve siyaset olmak üzere her alanda etkisi hissettirmeye başlamıştır. Bunun neticesi olarak dilde de birtakım yenilikler, değişmeler yaşanmıştır.

Akarsu, bir ulusta düşüncelerin gelişmesiyle dilin de geliştiğini, sürekli yaratmalar yaptığını dile getirir (1984: 69).

Osmanlı Türkçesinin son dönemlerinde Batı kökenli sözcüklerin hızla artmaya başladığı ve dilin imkânları dâhilinde yeni sözcükler üretilmeye, yabancı dillerden gelen sözcüklere Türkçe karşılıklar bulunmaya gayret edildiği görülür. Bu durum Batıcılık ve Türkçülük düşünesinin, toplumsal değişim ve dönüşümün dile yansıdığını göstermektedir.

"Türkiye Türkçesi konuşma dili, Cumhuriyet dönemindeki çeşitli politikalar sonucu oluşmamıştır; Osmanlı konuşma dilinin çağdaş şartlar altındaki devamıdır." (Kartallıoğlu, 2015: 669). Osmanlının son dönemlerinde milliyetçilik, halkçılık gibi akımların etkisiyle başlayan sade, anlaşılır bir Türkçeyle yazmak, edebiyat yapmak gayesi *Yeni Lisan Hareketi"*nin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu hareket yazı dilini konuşma diline yaklaştırma düşüncesindedir. Banguoğlu, Yeni Türkçenin Türkiyede milliyetçilik akımının bir mahsulü olduğunu beliretek Osmanlı yazı dilini konuşma diline yaklaştırmak, daha doğrusu konuşma dilinden yeni bir yazı dili yaratmak hamlesiyle meydana geldiğini dile getirir (1998: 17-18). Aslında bu durum Osmanlı Türkçesi halk dilinin bir ölçü olarak ele alınıp onaylandığının bir kanıtıdır. Bu düşüncenin Cumhuriyet'le birlikte

hayata geçirildiği düşünülürse Türkiye Türkçesinde Osmanlı dönemi halk Türkçesinin temel alındığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bugün için Türkiye Türkçesini estetik, dinamik, üretken bir dil olarak görüyorsak, kabul ediyorsak Osmanlı Türkçesinin de bu özelliklere sahip bir dil olduğunu kabul etmiş oluruz.

18. Türkiye Türkçesinde Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte dilde Türkçecilik düşüncesinin çok önem kazandığı görülür. Özelikle kelime birleştirme ve türetme yoluyla Arapça ve Farsça kökenli birçok söz ve terime karşılık bulunmaya çalışılır. Fakat dilde Türkçecilik düşüncesinin Cumhuriyetle başladığını kabul etmek pek doğru bir yaklaşım değildir. Dilde Türkçecilik düşüncesinin Cumhuriyetten çok önceleri Osmanlı döneminde başladığı, uygulanmaya koyulduğu görülmektedir. Bunun somut uygulamaları Calfa Sözlüğü'nde çok açık bir şekilde kendini göstermektedir.

Eserde Türkçeleştirme yapılırken dildeki bütün yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulma gazyesi görülmez. Asıl gaye yabancı kurallı sözcüklere Türkçe kurallara göre oluşturulmuş sözcüklerle karşılıklar bulmaktır. Türkçeleştirme yapılırken dildeki yerli olsun alınma olsun mevcut sözcüklerin tümünden yararlanılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durum dildeki alınma sözcüklerle yerli sözcükler arasında hiç fark gözetilmediğini; dilde kullanılan, kabul gören bütün sözcüklere aynı şekilde sahip çıkıldığını göstermektedir. Bu da *Calfa Sözlüğü*'nde bilinçli bir Türkçecilik düşüncesinin ve uygulamasının olduğunu ortaya koymaktadır.

Calfa Sözlüğü'nde yabancı tamlama yapısındaki sözcüklere Türkçe karşılıklar bulunurken büyük çoğunlukla isim tamlamalarından yararlanılmıştır. Çok olmasa da birleşik fiillerden türetilen sözcüklerle de alıntı sözcüklere karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır.

19. Avrupa devletleri 19. yüzyılda Osmanlılarla daha yakından ilgilenmeye başlamışlar; siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerini arttırmaya, geliştirmeye gayret göstermişlerdir. Bu bağlamda pek çok oryantalist Avrupa dillerinden Türkçeye, Türkçeden Avrupa dillerine sözlükler yazmıştır. Avrupalı oryantalistlerin yazmış olduğu *Calfa Sözlüğü* gibi iki dilli bu sözlükler farklı gayeler taşısa da Türkçe için çok büyük bir hizmet ve kazançtır. Osmanlı Türkçesi söz varlığının ortaya çıkarılmasında, derlenip toplanmasında çok önemli birer kaynak olan bu sözlükler modern Türk sözlükçülüğünün kurulmasına öncülük etmiştir.

20. Osmanlı Türkçesi söz varlığı üzerine yapılacak her çalışma Türkiye Türkçesinin temellendiği, beslendiği, üzerinde yükseldiği zeminin daha iyi anlaşılmasına, değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

21. Osmanlı Türkçesi sadece idari ve edebî alanlarda kullanılan Türkçe, Arapça ve Farsça karışımı melez bir dil değildir. Hem konuşma hem de yazı dilinde kullanılan, çok işlek, dinamik ve üretken, söz varlığı açısından dünyanın sayılı dilleri arasında bulunan, oldukça zengin ve güçlü bir iletişim dilidir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, M. S. (2001). Avusturyalı Türkolog Herbert Jansky'nin Osmanlı Türkçesi Hakkındaki Düşünceleri. Türk Dili Araştırmalar Yıllığı, Belleten, 2001 /1-2.

Ağakay, M. A. (1943). Kelime Yapı Yolları. Cumhuriyet Basımevi, İstanbul.

Ahmet Vefik Paşa (2000). Lehce-i Osmânî. Haz. Recep Toparlı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahter-î Kebir (2009). Hazırlayan A. Kırkkılıç - Y. Sancak, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Akarsu, B. (1984). Wilhelm Von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aksan, D. (1997). Türkçenin Gücü. Bilgi Yayınevi, 4. Basım, Ankara.

Aksan, D. (1998). Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim. TDK Yayınları, Cilt 3, Ankara.

Aksan, D. (2007). En Eski Türkçenin İzlerinde. Multilingual Yayınları, İstanbul.

Aksan, D. (2012). Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını. Bilgi Yayınevi, 7. Basım, Ankara.

Aktaş, Ş. (2009). Edebî Metin ve Özellikleri. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, Erzurum.

Akyalçın, N. (2012).Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz. Eğiten Kitap, Ankara.

Alkayış, M. F. (2007). Türkiye Türkçesinde Bitki Adları, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kayseri.

Alkayış, M. F. (2009). Türkçede Kullanılan Alıntı Bitki Adları, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/4 Summer.

Andreas TİETZE, A. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı. Simurg 56, Birinci Baskı, İstanbul-Wien.

Armağan, A. (2011). Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler. Akademik Bakış, Cilt 5, Sayı 9, Kış 2011.

Arsal, S. M. (1930). Türk Dili İçin. Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatından, İstanbul.

Atan, A. (2006). Resimli Resim Sözlüğü. Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Ateş, A.- Tarzi, A. (1971). Farsça Grameri (Gramer, Aruz, Metinler, Sözlük ve Bibliyografya). Devlet Kitapları, Üçüncü Basılış, İstanbul.

Ayverdi, İ. (2005). Misalli Büyük Türkçe Sözlük (3 Cilt). Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

Babacan, H. - Sakin, O. (2013). Osmanlı Türkçesi Dersleri. Altınpost Yayıncılık, 1. Basım, Ankara.

Banguoğlu, T. (1998). Türkçenin Grameri. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Baskın, S. - Mumcu, M. (2017). İki Dillileştirilmiş Sözlükler ve Türkçenin Yabancılara Öğretimi. International Journal of Language Academy, Volume 5/6 September 2017 p. 229/237.

Bayartan, M. (2008). XIX. Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin Coğrafi Dağılışı. Osmanlı Bilimi Araştırmaları, X-1.

Bayraktar, N. (2013). Türkçede Renk Adlarıyla Özel Ad Yapımı. Journal of Language and Linguistic Studies, 9 (2), 95-114.

Bayraktar, N. (2014). Türkçe Yeşil Renk Adının Biçim, Anlam ve Kavram Alanına Tarihsel Bir Bakış. Journal of Language and Linguistic Studies, 10(1), 179-193.

Baytop, T. (2015). Türkçe Bitki Adları Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

Belviranlı, A.Kemal (2009). Osmanlıca İmlâ Rehberi-2. Marifet Yayınları, İstanbul.

Bianchi, T. X. (1831). Vocabulaire Français-Turc. Paris.

Boz, E. (2012). Türk Sözlükbiliminin Problemleri. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall, p. 13-20, Ankara.

Brown, L. K. (2000). İmparatorluk Mirası. Çevirmen: Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Bulut, S. (2012). Anadolu Ağızlarında Kullanılan Kalıp Sözler ve Bu Kalıp Sözlerin Kullanım Özellikleri. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4: 1117-1155, Ankara.

Calfa, A. (1854). Guide De La Conversation .Français- Turc. Paris.

Calfa, A. (1869). Dictionnaire de poche Français-Turc. Quatrième Édition, Paris.

Cevat, A. (1931). Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha. Birinci Cilt, Devlet Matbaası, İstanbul.

Cumakunova, G. (2011). Türk Sözlük Biliminin Etkileşim Alanları. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, İstanbul.

Çağbayır, Y. (2016). Büyük Türkçe Sözlük. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Çağbayır, Y. (2017). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Çiçek, A. (2004). Sözlük Bilimi Açısından Kamûs-ı Fransevî'nin İncelenmesi. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 23, Erzurum.

Çoraklı, Ş. (2001). Türkçe'nin Yaratma Gücü: İkilemeler (1). A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 17, Erzurum.

Çotuksöken, Y. (2011). Türkiye Türkçesi'nin Ekleri. Papatya Yayıncılık Eğitim, 1. Basım, İstanbul.

Çotuksöken, Y. (2012).Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü. 2. Basım, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.

De Meynard, A.C. Barbier (1881-1886). Dictionnaire Turc-Français I-II, Paris.

Demir, N. -Yılmaz, E. (2003). Türk Dili El Kitabı. Grafiker Yayıncılık, 1. Basım, Ankara.

Demirci, K. (2015). Türkoloji İçin Dilbilim. Anı Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara.

Deny, J. (1943). Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi). Tercüme Eden: A. U. Elöve, Maarif Matbaası, İstanbul.

Develi, H. (2006). Osmanlının Dili. 3F Yayınevi, İstanbul.

Develi, H. (2008). Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2, Kesit Yayınları, İstanbul.

Develi, H. (2012). Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1. Kesit Yayınları, 12. Baskı, İstanbul.

Develi, H. (2014). Osmanlı Türkçesi Grameri - I, II. (2. Baskı). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Devellioğlu, F. (1988).Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Aydın Kitabevi, 8. Baskı, Ankara.

Dil Derneği Türkçe Sözlük (2005). Dil Derneği Yayınları: 9, İkinci Baskı, Ankara.

Dilâçar, A. (1969). Türkiye'de Dil Özleşmesi. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Dilçin, C. (1983). Yeni Tarama Sözlüğü. Türk Dil Kurumu, Ankara.

Dilek, İ. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçede İkileme Öğretimi: Örnek Alıştırmalar [Özel Sayı], International Journal Of Language' Education and Teaching, 5, 1436-1452.

Dizdaroğlu, H. (1962). Türkçede Sözcük Yapma Yolları. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Doğan, E. (2012). Türkiye Türkçesinde Nispet Ekini Karşılama Yolları. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 30, 189-207.

Doğan, M. (1990). Büyük Türkçe Sözlük. Rehber Yayınları, 7. Baskı, Ankara.

Durmuş, M. (2010). Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Söz Varlığı Üzerine. Bilig 54, S. 93-114. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Durmuşoğlu, G. (1990). İki-Dilli Sözlük Oluşturmada 'Paralel Metin' Kavramının Önemi. Dil Bilim Araştırmaları.

Eker, S. (2011). Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, 7. Baskı. Ankara.

Emiroğlu, S. (2012). Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 1691-1710.

Ercilasun, A. B. (2008). La Enklitiği ve Türkçede Bir "Pekiştirme Enklitiği" Teorisi. Dil Araştırmaları Dergisi Sayı: 2 Bahar, 35-56 ss.

Ercilasun, A. B. (2015). Türk Dili Tarihi. Akçağ Yayınları, 15. Baskı, Ankara.

Erciyas, O. (2011). Osmanlı'da Batı Dillerine Ait Sözlükler. EUL Journal of Social Sciences (2:2) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, December-Aralık.

Erdem, T. (2012). Anayasalar ve Belgeler. Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 1. Baskı, İstanbul.

Erdoğan, İ. (2016). Divânu Lugâti't-Türk"te Yer Alan Bazı Dinî Kavramlar. Journal of Islamic Research; 27(2).

Eren, H. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Bizim Büro Basımevi, 2. Baskı, Ankara.

Ergin, M. (1980). Kadı Burhaneddin Divanı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 2244, İstanbul.

Ergin, M. (1993). Türk Dil Bilgisi. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, 20. Baskı, İstanbul.

Eyuboğlu, İ. Z. (1988). Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. Sosyal Yayınlar, Birinci Basım, İstanbul.

Francis, W. N.(2016). Kelime Yapmak: Yeni Kelimelerin Bazı Kaynakları. Çev. Y. Özçoban- İ. Ulutaş. 23 Dil Araştırmaları, Bahar 2016/18: 237-246.

Gencan, T. N. (2007). Dilbilgisi. Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara.

Gökalp, Z. (1999). Türkçülüğün Esasları. Hazırlayan Mehmet Kaplan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Gökçe, A. (1998). Türkiye Türkçesinin Tarihî Sözlükleri. Kebikeç Yayınları, Ankara.

Gökçe, A. (2011). Osmanlı Türkçesinden Cumhuriyet Dönemine Yapı ve Anlam Bakımından Değişime Uğrayan Kalıp İfadeler: Deyimler. VI. Uluslararası Büyük Türk Dil Kurultayı Bildirileri, 25-28 Eylül, Erzurum.

Gökdayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözler. Bilig, Kış, Sayı: 44.

Grönbech, K. (1995). Türkçenin Yapısı. Çeviren: Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları: 609, Ankara.

Guzel-Oglou. E. (1852). Nouevaux Dialogues Français-Turcs Precedes d'un Vocabulaire. İstanbul.

Güftâ, H. (2017). Açıklamalı ve Uygulamalı Osmanlı Türkçesi. Pegem Akademi, 1. Baskı, Ankara.

Gülensoy, T. (1974). Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar. TDAYB 1973–1974, S. 283-318.

Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. Etimolojik Sözlük Denemesi-I, TDK Yayınları: 911, Ankara.

Güler, İ. (2000). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler. Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Güz 2000, Cilt:1, Sayı:2.

Gülsevin, S. (2001). Öznesi Gösterilemeyen Bir Cümle Tipi Daha. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (2), 197-204.

Gülsevin, S. (2011). Geçişli Fillerle Kurulmuş "Deyimleşmiş Birleşik Fiiller"in Yüklem Olduğu Cümlelerde Nesne Meselesi. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011, p. 1181-1185, TURKEY.

Gürlek, M. (2001). 'Alâ'im-i Cerrâhîn'de Geçen Bitki Adları. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 7, Aralık, s. 123-145.

Hacıeminoğlu, N. (1977). Türkçenin Karanlık Günleri. İrfan Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul.

Hacıeminoğlu, N. (1971). Türk Dilinde Edatlar. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Hagopian, V. Hovhannes (1907). Ottoman-Turkish Conversation-Grammer, London.

Halaçoğlu, Y. (1991). XIV - XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Hatiboğlu, V. (1964). Kelime Grupları ve Kuralları. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Hatiboğlu, V. (1981). Türk Dilinde İkileme, Genişletilmiş İkinci Baskı. TDK Ya. 328, Ankara.

Hazer, D. (2002). Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/I.

Hızlı, M. (2008). Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler. T.C. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, 2008, Sayı: 1.

Hindoglu, A. (1831). Dictionnaire Abrégé Français-Turc. Vienne.

Hindoğlu, A. (1838). Hazine-i Lugat Dictionnaire Turc-Français. Vienne.

Hüseyin Kâzım Kadri (1943). Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lûgatleri. Maarif Matbaası, İstanbul.

Hüseyin Remzi (1305). Lûgat-ı Remzî I-II. İstanbul.

İktisat Terimleri Sözlüğü (2011). Hazırlayanlar: Şiir Yılmaz… (ve başk.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

İlhan, N. (2009). Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/4, Summer.

İmer, K. (1976). Türk Dil Devrimi. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Johanson, L. (2014). Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler. Çeviren: Nurettin Demir, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Kanar, M. (2010). Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Derin Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

Karaağaç, G. (2012). Türkçenin Söz Dizimi. Kesit Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul.

Karaağaç, G. (2012b). Türkçenin Dil Bilgisi, Akçağ Yayınları, 1. Basım, Ankara.

Karabulut, M. (2010). Tanzimat Dönemi'nde Osmanlının Yenileşme Sürecine Bir Bakış. Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 187, Ağustos.

Karadüz, A. (2009). Sözlük, Sözcük Anlamı ve Öğrenme Üzerine. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/4 Summer.

Karahan, L. (2015). Türkçede Söz Dizimi. Akçağ Yayınları: 58, 22. Baskı, Ankara.

Kartallıoğlu, Y. (2015). Osmanlı Konuşma Dilinin Kaynakları. 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ankara.

Kartallıoğlu, Y. (2015a). Carbognano'ya Göre Osmanlı Türkçesi Yazı ve Konuşma Dili İlkeleri. Dil Araştırmaları, Sayı: 16.

Kartallıoğlu, Y. (2015b). Söz Kitabı Türkçe-İtalyanca Sözlük. Bernardo da Parigi, TDK, Ankara.

Kartallıoğlu, Y. (2017). Osmanlı Konuşma Dili. Kesit Yayınları, İstanbul.

Katar, M. (2001). Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir araştırma. Dinî Araştırmalar, Ocak-Nisan 2001, C 3.

Keskin, A. (1998). İki Dilli Sözlük Bilgisi (Lexikographie) ve 'Dillerarası Eşdeğerlik Sorunsalı'. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 5: 229-244. Adana.

Kıran, Z. - Eziler Kıran, A. (2000). Dilbilimine Giriş (Dilbilgisinden Dilbilimine), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Kimya Terimleri Sözlüğü (2009). Güler Somer, Ahmet Yaşar. Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.

Kocaman, A. (1998). Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük. Kebikeç / Sayı 6.

Koçak, B. (2012). Uluslararası Oryantalistler Kongreleri (1873-1973) Üzerine Bir Değerlendirme. Kebikeç, 34.

Kolukısa, A. A. (2015). İki Dilli Sözlüklerde Görülen Kavramsal Sapmalar ve Çözüm Önerileri. The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 33, p. 147-162, Spring I.

Korkmaz, Z. (1995). Türk Dili Üzerine Araştırmalar. Türk Dil Kurumu Yayınları: 629, Ankara.

Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri. Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

Kuloğlu, Ü.- Gülmemed, S. (2009). Osmanlı Müzik Kültürü. Aralık – 2009. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi. https://www.kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokumandetay/4041

Kurudayıoğlu, M. - Karadağ, Ö. (2005). Kelime Hazinesi Çalışmaları Açısından Kelime Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme. GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 2.

Kut, G. (2014). Payitaht İstanbul'un Sultan Şairleri (Seyf Ve'l Kalem Sahipleri). İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, 0 (9), 161-178.

Küçük, S. (2010). Tarihî Türk Lehçelerinde Renk Adlandırmaları. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/1 Winter.

Küçüker, P. (2010). Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ'da Türkçe Bitki Adları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 3 / 11 Spring.

Kültüral, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi. Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım, 1. Baskı, İstanbul.

Levend, A. S. (1960). Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. Türk Dil Kurumu Yayınları, İkinci Basım, Ankara.

Lewis, G. (2015). Trajik Başarı. Çeviren: Mehmet Fatih Uslu, Çeviribilimyayınları:19, İstanbul.

Lewis, G. L. (1967). Turkish Grammer. At The Clarendon Press, Oxford.

Lügat-i Ni'metu'llâh (2015). Haz. A. İnce, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Mallouf, N. (1856). Dictionnaire Français- Turc. Seconde Édition, Paris.

Mallouf, N. (1867). Dictionnaire Turc-Français, Tome Second, Paris.

Mehmet Bahaettin. (2004). Yeni Türkçe Lügat. Haz. Abdülkadir Hayber, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Mehmet Salahî (1313). Kamus-ı Osmânî, İstanbul.

Meninski (1832). Dizionario Turgo, Arabo E Persiano. Milano.

Muallim Naci. (2009). Lügat-i Nâcî, Hazırlayan: Prof. Dr. Ahmet Kartal, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Mükemmel Osmanlı Lügati (2012). Haz. N. Birinci, K. Yetiş ve diğerleri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Mükemmel Osmanlı Sarfı (2013). Haz. F. Tamkoç, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Mütercim Âsım Efendi (2000). Burhân-ı Katı. (Hazırlayan: M. Öztürk, D. Örs), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Nişanyan, S. (2002). Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, Adam Yayınları, İstanbul.

Osmanlıca Tıp Terimleri (2004). Haz. E. K. Unat - E. İhsanoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Osmanlıca Türkçe Sözlük (2004). Haz. D. Örs, H. Kırlangıç, A. Eryüksel, Gün Yayıncılık, Ankara.

Öksüz, Y. Z. (2004). Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi. TDK Yayınları: 606, Ankara.

Önler, Z. (2004). XIV- XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları. Kebikeç, S. 18, İstanbul.

Önler, Z.(1990). XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri. Journal of Turkish Studies, (Fahir İz Armağanı I), Volume 14, Harvard, s.357-392.

Örnekleriyle Türkçe Sözlük (1995). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Özdemir, Ü. (2015). Tarihte Türk Denizcilik Faaliyetleri ve Günümüz Limanlarının Gelişim Sürecine Olan Etkisinin İncelenmesi. Türk Deniz Ticareti Sempozyumu VII. Karadeniz Limanları Sempozyumu, Fatsa/Ordu: 29. Nisan-01 Mayıs 2015 http://dergipark.gov.tr/download/article-file/273691

Özkan, M. - Tören, H. (2008). Osmanlı Türkçesi -1-. 3F Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul.

Özkan, M. - Tören, H. (2013). Osmanlı Türkçesi 1. Akademik Kitaplar, 5. Baskı, İstanbul.

Özkan, N. (2001). Hâl Ekleri Kalıplaşmaları ve Sebepleri Üzerinde Bir Değerlendirme. İlmî Araştırmalar 12, İstanbul.

Özkan, N. (2011) Türkçedeki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi. 38. ICANAS Bildiriler Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi III. Cilt, s.1343-1359. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Öztürk, F. (2005). Kutadgu Bilig'de Bitki Adları. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, Cilt: VI, Sayı 1, Sayfa: 201-208, İzmir.

Pakalın, M. Z. (2004). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-II-III. 16. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2505, İstanbul.

Pamukciyan, K. (2003). Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar, Biyografileriyle Ermeniler. Aras Yayıncılık, İstanbul.

Parlatır, İ. (2009). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Yargı Basım Yayın, Birinci Basım, Ankara.

Porzig, W. (1986). Dil Denen Mucize II. Çev. V. Ülkü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.

Püsküllüoğlu, A. (2012). Arkadaş Türkçe Sözlük. Arkadaş Yayınevi, Ankara.

Redhouse, J. W. (1856). An English And Turkish Dictionary. London.

Redhouse, James (1884). A Simplified Grammar of the Ottoman-Turkish Language, London.

Resimli Kâmûs-i Osmânî (1914). Ali Seydî, Kütüphane-i Cihan, İstanbul.

Rezaei, M. (2017). Farsçadaki Türkçe Sözcüklerin Gelişim Sürecine Dair Bazı Tespitler. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı 2.

Rhasis, G. (1828). Vocabulaire Français-Turc. Petersbourg.

Sadoğlu, H. (2010). Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Safa, P. (2011). Fatih Harbiye. Alkım Yayınevi, İstanbul.

Safa, P (2012). Dokuzuncu Hariciye Koğuşu. Alkım Yayınevi, İstanbul.

Saraç, T. (1985). Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük (Grand Dictionnaire Français-Turc), Adam Yayınları, İstanbul.

Savran, H. (2010).Türk Dilinin Kavram ve Anlatım Zenginliği. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C:XCIX, s.492-50.

Sayılı, A. (1978). Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Schlechta von Wschehrd, O. M. (1870). Manuel Terminologique Français-Ottoman. Vienne.

Şahin, H. (2006). Terimlerin Genel Dile Yansımasına Dair Bazı Gözlemler. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 20 Yıl : 2006/1 (123-129 s.).

Şahin, H. (2007). Cāmi'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri. Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2 Spring, (s.570-602).

Şanal, M. (2003). Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 14, 2003/1.

Şemseddin Sami (1883). Kamus-i Fransevi. Türkçeden Fransızcaya Lugat (Dictionnaire Turc-Français), İstanbul.

Şemseddin Sami (1905). Dictionnaire Français-Turc. 4ème Édition, İstanbul.

Şemsettin Sami (2015). Kamus-ı Türkî. Hazırlayan: Paşa Yavuzarslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Şirin, H. (2016). Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tanrıverdi, H. (2018). Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8(3), 595-601, Kasım 2018.

T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (1988-2006). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Tekin, T.- Ölmez, M. (2014). Türk Dilleri. BilgeSu Yayıncılık, Ankara.

Timurtaş F. K. (2013). Osmanlı Türkçesine Giriş-1. Alfa Basım Yayın Dağıtım, 32. Baskı, İstanbul.

Timurtaş, F. K. (1979). Osmanlı Türkçesine Giriş. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

Timurtaş, F. K. Osmanlı Türkçesi Grameri III (1983). 5. Baskı, Umur Reklâmcılık, İstanbul.

Toprak, M. F.(2011). Türkçede Kullanılan En Eski Arapça Kelimeler. VI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara.

Tosun, C. (2005). Dil Zenginliği, Yozlaşma ve Türkçe. Journal of Language and Linguistic Studies Vol.1, No.2, October.

Tozlu, N. (1991). Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar. Akçağ Yayınları: 76, Ankara.

Tuğlacı, P. (1971). Okyanus Türkçe Sözlük. Pars Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.

Tulum, M. (2011). 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tulum, M. (2014). Osmanlı Türkçesine Giriş-I. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3123, Eskişehir.

Tulum, M. (2014). Osmanlı Türkçesine Giriş-2. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3145, Eskişehir.

Türk Dil Kurumu (TDK). Güncel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59c56d86ade397.50563332 (Son erişim tarihi:11.11.2018)

Türk Dil Kurumu (TDK). Büyük Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59c56d67ce7104.75880897 (Son erişim tarihi:11.11.2018)

Türkçe Sözlük (2011). Türk Dil Kurumu, 11. Baskı, Ankara.

Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü (2015). Türk Dil Kurumu Yayınları:1161, Ankara.

Türkmen, S. (2006). Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri. T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi. https://tr.scribd.com/doc/185116376/Eski-Anadolu-Turkcesinde-t%C4%B1p-terimleri

Uç, T. (2009). Kıbrıs Ağzı Bitki Adları (I). Türk Dilleri Araştırmaları, 19, 167-184.

Uzun, A. (2003). 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımına İlişkin Çalışmalar. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2003, 205-218.

Üstünova, K. (2012). Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi). Sentez Yayıncılık, 1. Basım, Bursa.

Yaşar, O. ve Örge Yaşar, F. (2010). Orta Karadeniz Bölümü İlleri Atasözleri ve Deyimlerinde Coğrafik Unsurlara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 3 Sayı: 11 s. 586- 598.

Yavuz, S. (2013). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Akrabalık Adları. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 2, Sayfa: 71-91.

Yavuzarslan, P. (2004). Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-I Türkî'si. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 44, 2, s. 185-202.

Yelten, M. (2013). Türk Dili ve Anlatım Bilgileri. Der Yayınları, İstanbul.

Yorulmaz, Ş. (2000). Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl - 20. Yüzyıl Başları). A.Ü. DTCF, OTAM Dergisi, sayı.11, 2000, Ankara.

Yurdakul, D. (2011). Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük. Kurmay Kitap Yayın Dağıtım, Birinci Baskı, Ankara.

Zenker, J. T. (1876). Dictionnaire Turc-Arabe-Persan. Tome Second, Leipzig.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİ

Soyadı, Adı: BAYRAK, Ayhan

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi:10 Kasım 1973

Doğum Yeri: Ankara

Telefon: 505 804 68 84

E posta: ayhan_bayrak@hotmail.com

EĞİTİM

Derece:	**Kurum**	**Mezuniyet Yılı**
Yüksek Lisans	G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Bölümü	2001
Lisans	G.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı	1998

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	**Yer**	**Görevi**
1998-2005	MEB	Öğretmen
2005-2007	MEB Talim Terbiye Kurulu	Editör, Dil Uzmanı
2007-	MEB	Öğretmen

YABANCI DİLLER

İngilizce (Orta Seviye)

YAYINLAR

1. Meslekî Eğitim Merkezleri İçin Türkçe 1-2 Ders Kitabı (Editör)
2. Meslekî Eğitim Merkezleri İçin Bilgisayar Ders Kitabı (Dil Uzmanı)
3. Meslekî Eğitim Merkezleri İçin Matematik 1-2 Ders Kitabı (Dil Uzmanı)
4. Türkiye Türkçesinde -(I)ş- / -(U)ş- Çatılı Fiiller (Makale-2016)
5. Calfa Fransızca-Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde Bitki Adları ve Kuruluş Biçimleri (Makale-2018)